

ISSN 1512-8571

*Udruženje sudija/sudaca
u Federaciji Bosne i Hercegovine*

PRAVO I PRAVDA

Časopis za pravnu teoriju i praksu

**GODINA XXIV.
BROJ 1.
SARAJEVO, 2026.**

**UDRUŽENJE SUDIJA/SUDACA
U FEDERACIJI BOSNE I HERCEGOVINE**

PRAVO I PRAVDA
ČASOPIS ZA PRAVNU TEORIJU I PRAKSU

SARAJEVO, GODINA XXIV, BROJ 1., 2026.

**UDRUŽENJE SUDIJA/SUDACA
U FEDERACIJI BOSNE I HERCEGOVINE
SARAJEVO, Valtera Perića 15**

Uredništvo

**Vildana HELIĆ, Elis SULTANIĆ,
Denis BILAJAC, Ankica ČULJAK**

**Sekretar
Denis BILAJAC**

**Tel/fax: +387(0)33/668-035, E-mail: usfbih@bih.net.ba
us.fbih@pravosudje.ba**

**Štampa
INTEABH doo - Sarajevo**

ISSN 1512-8571

Časopis izlazi do dva puta godišnje

SARAJEVO, GODINA XXIV, BROJ 1., 2026.

S A D R Ź A J:

DUGONJIĆ mr Božidarka

SAIZVRŠILAŠTVO U PRAKSI VRHOVNOG SUDA FEDERACIJE BOSNE I
HERCEGOVINE..... 11

Dr. sci. Ljiljana FILIPOVIĆ

PRIVREMENE MJERE OSIGURANJA ODUZIMANJA IMOVINSKE
KORISTI PRIBAVLJENE KRIVIČNIM DJELOM U PRAKSI VRHOVNOG
SUDA FEDERACIJE BOSNE I HERCEGOVINE..... 27

Svetlana MARIĆ

KRIVIČNO DJELO TRGOVINA UTICAJEM U PRAKSI VRHOVNOG
SUDA REPUBLIKE SRPSKE..... 45

Emir NERADIN

ODUZIMANJE IMOVINSKE KORISTI PRIBAVLJENE KRIVIČNIM
DJELOM U PRAKSI VRHOVNOG SUDA FEDERACIJE BOSNE I
HERCEGOVINE 69

dr. sci. Mirza HUKELJIĆ

OBAVJEŠTAVANJE OSUMNJIČENOG ODNOSNO OPTUŽENOG O
DJELU I KRIVIČNOM DJELU I OSNOVAMA SUMNJE U PRAKSI
VRHOVNOG SUDA FBIH 89

Marin MRČELA i Igor VULETIĆ

NOVO KAZNENO DJELO – DOVOĐENJE U OPASNOST ŽIVOTA I
IMOVINE SUSTAVOM UMJETNE INTELIGENCIJE 103

Dr. Hajrija SIJERČIĆ-ČOLIĆ

PROCESNE GARANCIJE ZA ZAŠTITU PRAVA NA PRIVATNOST I
ZAHTJEVI IZ ČLANA 8. EVROPSKE KONVENCIJE ZA ZAŠTITU
LJUDSKIH PRAVA I OSNOVNIH SLOBODA 119

Saša MRDOVIĆ

TEHNIČKI ASPEKT OSIGURANJA I EKSTRAKCIJE DIGITALNIH
DOKAZA U KRIVIČNOM POSTUPKU 135

Dr Arben MURTEZIĆ

DIGITALNI DOKAZI I MEĐUNARODNA PRAVNA POMOĆ: NOVI
GLOBALNI STANDARDI U SVJETLU KONVENCIJE UJEDINJENIH
NACIJA PROTIV KOMPJUTERSKOG KRIMINALA 147

Elvira KUREŠEPI i Saša PETROVIĆ

UMJETNA INTELIGENCIJA I ZLOUPOTREBA ISTE ZA VR 157

mr. sci. Vahidin ĐALTUR

SAVREMENI IZAZOVI U PRIKUPLJANJU ELEKTRONSKIH DOKAZA S
MOBILNIH TELEFONA: U DANAŠNJEM VREMENU ČEKANJE NIJE
NEUTRALNO, ONO JE DESTRUKTIVNO 163

Prof. dr Veljko IKANOVIĆ

PRAVCI RAZVOJA EKOLOŠKOG KRIVIČNOG ZAKONODAVSTVA U
BOSNI I HERCEGOVINI 171

mr. iur. Dino REDŽOVIĆ

USKLAĐENOST ZAKONODAVSTVA BIH SA PRAVNOM TEKOVINOM
EVROPSKE UNIJE U OBLASTI KRIVIČNOPRAVNE ZAŠTITE ŽIVOTNE
SREDINE 189

Saša LABOTIĆ

ZAKONITOST DOKAZA 201

Мирослав КОТУР

САРАДЊА ПОЛИЦИЈЕ И ТУЖИОЦА ПРИЛИКОМ ПРИМЈЕНЕ
ПОСЕБНИХ ИСТРАЖНИХ МЈЕРА И РАДЊИ215

Prof. dr Milan VUJANIĆ i Dragan STANIŠIĆ

SUKOB ODUZIMANJA PRVENSTVA PROLAZA I PREKORAČENJA
BRZINE 229

Adis HUSIĆ

PRIMJENA SAOBRAĆAJNIH POJMOVA „RADNJE U SAOBRAĆAJU“ I
„NEPRILAGOĐENA BRZINA“ U KRIVIČNOM POSTUPKU I NJIHOVA
NERASKIDIVA VEZA SA NAČELOM “POVJERENJA“ 237

Prof. dr Tamara MARIĆ

PRAVO I ZAŠTITA ŽENA I DJEVOJČICA OD DIGITALNOG NASILJA U
BIH 249

Doc. dr. sci. iur. Mirela RIKOVIĆ-KOLDŽO

ODGOVOR NA DIGITALNO NASILJE NAD ŽENAMA SA OSVRTOM NA
DRUGI DODATNI PROTOKOL UZ KONVENCIJU O CYBER
KRIMINALU..... 269

Prof. dr. Sandi DIZDAREVIĆ

FENOMENOLOGIJA AKTUELNIH OBLIKA NASILJA KORIŠTENJEM
DIGITALNIH SREDSTAVA 285

Prof.dr.sc. Sanela LATIĆ

OSNOVI ZA ODUZIMANJE NEZAKONITO STEČENE IMOVINSKE
KORISTI/IMOVINE BEZ KRIVIČNE PRESUDE 301

Aleksandar FORCA mr

ZAJEDNIČKI ISTRAŽNI TIMOVI U EVROPSKOJ UNIJI I ZAPLJENA
IMOVINE..... 315

Armin IMAMOVIĆ i Vanesa JUSUFBEGOVIĆ

ODUZIMANJE IMOVINE U KRIVIČNOM POSTUPKU U SVJETLU
PRAKSE EVROPSKOG SUDA ZA LJUDSKA PRAVA I USTAVNOG SUDA
BOSNE I HERCEGOVINE 329

Dr. sci. Darko SOLDAT i Mr. sci. Dragan MIRJANIĆ

PITANJE RETROAKTIVNOSTI PRILIKOM DONOŠENJA MJERE
ODUZIMANJA IMOVINE I IMOVINSKE KORIST351

Sena UZUNOVIĆ

STAVOVI O ZAKONITOSTI SKY KOMUNIKACIJA U PREDMETU
ORGANIZOVANOG KRIMINALA U PRESUDAMA SUDA BOSNE I
HERCEGOVINE 371

Šaban MAKSUMIĆ i Nedim MUMINOVIĆ

MJERE KOJIMA SE OSIGURAVA RED U SUDNICI I DOSTOJANSTVO
SUDA 407

Goran MIŠKOVIĆ

ZAŠTITA INTEGRITETA I IZBORNOG PROCESA – TEHNIČKE IZMJENE
I DOPUNE IZBORNOG ZAKONA BIH I UVOĐENJE TEHNOLOGIJA U
IZBORNI PROCES 415

OSTALI ČLANCI:

Emina BURGIĆ OMERDIĆ

PRISILNI SMJEŠTAJ DUŠEVNO OBOLJELOG POČINIoca
PROTIVPRAVNOG DJELA U ZDRAVSTVENU USTANOVU -
NEDOSTACI ZAKONSKIH RJEŠENJA I MOGUĆNOSTI NJIHOVOG
PREVAZILAŽENJA 433

dr. sci. Sanin PAČARIZ i ma. Mahir SMAILBEGOVIĆ

KUĆNI PRITVOR S ELEKTRONSKIM NADZOROM U FEDERACIJI
BOSNE I HERCEGOVINE – PERSPEKTIVE I IZAZOVI 447

UVODNA RIJEČ

Poštovane čitateljice i poštovani čitatelji,

Udruženje sudija/sudaca u Federaciji Bosne i Hercegovine sa zadovoljstvom vam predstavlja novo izdanje časopisa „Pravo i pravda“, posvećeno pitanjima koja obilježavaju savremeni razvoj krivičnog prava, krivičnog procesnog prava i šire pravosudne prakse.

Ovogodišnji broj okuplja radove koji se bave najaktuelnijim izazovima domaće i međunarodne pravne teorije i prakse: sudskom praksom u predmetima korupcije, organizovanog i privrednog kriminala, procesnim garancijama i zakonitošću dokaza, kao i savremenim oblicima oduzimanja imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom.

Posebna pažnja posvećena je digitalnim dokazima, umjetnoj inteligenciji i njihovom uticaju na krivičnopravni sistem, uključujući pitanja osiguranja i ekstrakcije elektronskih podataka, međunarodne pravne pomoći, zloupotrebe digitalnih tehnologija i novih oblika ugrožavanja prava i sigurnosti. Značajan prostor dat je i temama digitalnog nasilja, zaštite žena i djevojčica u online okruženju, ekološkom krivičnom zakonodavstvu, integritetu izbornog procesa, kao i drugim pitanjima od neposrednog značaja za sudsku i tužilačku praksu.

Vjerujemo da će sadržaj ovog broja biti koristan sudijama, tužiocima, advokatima, akademskoj zajednici i svim drugim pravnim profesionalcima, kako u svakodnevnom radu tako i u daljem promišljanju standarda pravičnog postupka, zaštite ljudskih prava i unapređenja pravne sigurnosti.

Želimo da zahvalimo svima koji su dali svoj doprinos izradi publikacije, svim našim uvaženim predavačima, autorima i gostima.

Sarajevo, Maj 2026. godina

Uredništvo časopisa

PRAVO I PRAVDA

ČASOPIS ZA PRAVNU TEORIJU I PRAKSU

BROJ 1.

2026.

GODINA

Dugonjić mr Božidarka, predsjednica Vrhovnog suda Federacije Bosne i Hercegovine

SAIZVRŠILAŠTVO U PRAKSI VRHOVNOG SUDA FEDERACIJE BOSNE I HERCEGOVINE

Sažetak: Rad se bavi analizom instituta saizvršilaštva u praksi Vrhovnog suda Federacije Bosne i Hercegovine kroz primjenu člana 31. Krivičnog zakona Federacije Bosne i Hercegovine i relevantnu sudsku praksu. Posebna pažnja posvećena je subjektivno-objektivnom konceptu saizvršilaštva, teoriji vlasti nad djelom i razgraničenju saizvršilaštva od pomaganja. Analizirana su pitanja zajedničke odluke, odlučujućeg doprinosa izvršenju djela i kvantitativnog ekscesa saizvršioca. Kroz prikaz odluka Vrhovnog suda Federacije Bosne i Hercegovine ukazuje se na kriterije za utvrđivanje postojanja saizvršilaštva i granica krivnje i kažnjivosti saučesnika.

Ključne riječi: saučesništvo, saizvršilaštvo, vlast nad djelom, radnja učinjenja, odlučujući doprinos, kvantitativni eksces.

Abstract: This paper analyses the institute of co-perpetration in the practice of the Supreme Court of the Federation of Bosnia and Herzegovina through the application of Article 31 of the Criminal Code of the Federation of Bosnia and Herzegovina and relevant case law. Particular attention is given to the objective-subjective concept of co-perpetration, the theory of control over the crime, and the distinction between co-perpetration and aiding. The paper examines issues of joint decision-making, decisive contribution to the commission of a criminal offence, and quantitative excess of a co-perpetrator. Through the analysis of the decisions of the Supreme Court of the Federation of Bosnia and Herzegovina, the paper highlights the criteria for determining the existence of co-perpetration, as well as the limits of guilt and punishability of accomplices.

Keywords: complicity, co-perpetration, control over the crime, act of perpetration (*actus reus*), decisive contribution, quantitative excess.

Uvod

Saizvršilaštvo je jedan od oblika učešća više osoba u izvršenju krivičnog djela, odnosno jedan od oblika saučesništva u širem smislu koje, pored saizvršilaštva, obuhvata podstrekavanje i pomaganje (saučesništvo u užem smislu).

Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine (KZ FBiH) u članu 31. propisuje da: „Ako više osoba, učestvujući u izvršenju krivičnog djela ili preduzimajući drugu radnju kojom se na odlučujući način doprinosi izvršenju krivičnog djela, zajednički učine krivično djelo, svaka od njih kaznit će se kaznom propisanom za to krivično djelo.“

Navedenom zakonskom odredbom prihvaćen je objektivno-subjektivni koncept saizvršilaštva, koji podrazumijeva postojanje kako zajedničkog djelovanja učesnika, tako i njihove svijesti i volje da krivično djelo izvrše zajednički. Upravo zbog potrebe pravilnog tumačenja zakonskih elemenata saizvršilaštva, sudska praksa Vrhovnog suda Federacije Bosne i Hercegovine (Vrhovni sud FBiH), ima poseban značaj u razjašnjavanju kriterija za postojanje ovog instituta, naročito u pogledu pitanja odlučujućeg doprinosa izvršenju djela, postojanja zajedničke odluke, granice između saizvršilaštva i pomaganja, te određivanja granica krivnje i kažnjivosti saučesnika. Analiza prakse Vrhovnog suda FBiH stoga omogućava sagledavanje načina na koji se zakonska odredba člana 31. KZ FBiH primjenjuje u konkretnim slučajevima, kao i uočavanje određenih tendencija i standarda u sudskom odlučivanju.

1. Teorijska razmatranja

1.1. Oblici saučesništva i njihovo razlikovanje

Saučesništvo je zajedničko ostvarenje krivičnog djela od strane dva ili više lica uz postojanje svijesti o zajedničkom djelovanju, pri čemu saučesništvo u širem smislu obuhvata sve oblike učešća više osoba u učinjenju krivičnog djela, tj. saizvršilaštvo, podstrekavanje i pomaganje, dok saučesništvo u užem smislu obuhvata samo podstrekavanje i pomaganje.

Razlikovanje saizvršilaštva od saučesništva u užem smislu se, pojednostavljeno, svodi na to da saizvršilac učestvuje u svom, a ne u tuđem djelu, pa je saizvršilaštvo samo poseban oblik izvršilaštva, odnosno, svaki saizvršilac je ujedno i izvršilac, tako da njegovo djelo ne zavisi od nečije radnje izvršenja. Dakle, saizvršilaštvo je svjesno i voljno zajedničko ostvarenje krivičnog djela od strane više osoba, gdje svaka od tih osoba mora ispunjavati uvjete koje zakon propisuje za učinitelja krivičnog djela.

Prema zakonskoj definiciji iz člana 31. KZ FBiH, saizvršilaštvo može biti ostvareno sa dvije vrste radnji i to: poduzimanjem radnje učinjenja krivičnog djela, odnosno djelatnosti koju zakon propisuje kao element bića nekog krivičnog djela, ili poduzimanjem druge radnje kojom se na odlučujući način doprinosi učinjenju krivičnog djela.

S druge strane, podstrekavanje je umišljajno poticanje, odnosno navođenje druge osobe na učinjenje određenog krivičnog djela poduzimanjem takve radnje koja kod druge osobe izaziva ili učvršćuje odluku o učinjenju krivičnog djela, a pomaganje predstavlja umišljajno poduzimanje radnje kojom se doprinosi učinitelju da učini određeno krivično djelo, pri čemu je mjera u kojoj radnja pomaganja doprinosi učinjenju krivičnog djela bez značaja. Slijedom toga, podstrekač i pomagač, za razliku od saizvršioca, učestvuju u tuđem djelu, odnosno poduzimaju određene radnje učešća u krivičnom djelu koje ostvaruje neka druga osoba.

Iako na prvi pogled djeluje da i zakonsko određenje ovih instituta i teorijska razmatranja čine te institute jasnim, u praksi se pojavljuju dileme u primjeni saizvršilaštva, naročito u pogledu razgraničenja saizvršilaštva i pomaganja, jer je upravo na sudovima da u svakom konkretnom slučaju ocijene da li određena radnja predstavlja odlučujući doprinos izvršenju krivičnog djela (što zakon propisuje kao alternativni uvjet postojanja saizvršilaštva), ili se radi o poduzimanju radnje kojom se doprinosi učinitelju da učini određeno krivično djelo (koja nema odlučujući značaj u procesu njegovog ostvarenja), u kojem slučaju će se raditi o pomaganju.

1.2. Teorija vlasti nad djelom

Iako je pravna teorija razvila niz teoretskih pristupa pitanju saizvršilaštva, odredba člana 31. KZ FBiH, upućuje na teoriju vlasti nad djelom, po kojoj doprinos učinjenju krivičnog djela na odlučujući način podrazumijeva da svaki od učesnika u ostvarenju datog djela ima takvu ulogu koja je od bitnog značaja u procesu izvršenja djela odnosno ostvarenju zajedničkog plana. Dakle, saizvršiocom se smatra osoba koja na temelju zajedničke odluke o učinjenju krivičnog djela učestvuje u poduzimanju radnje učinjenja, bilo u cjelini ili djelimično, ili poduzima neku drugu radnju koja, iako nije radnja učinjenja kao element bića krivičnog djela, ima bitan značaj za ostvarenje zajedničkog plana učinjenja, pa tako i vlast nad procesom ostvarenja krivičnog djela. Prema tome, ako neki od učesnika ne poduzima radnju učinjenja, već neke druge radnje kojima se omogućava djelo, odnosno bitno doprinosi da djelo nastane, smatrat će se saizvršiocom ukoliko kod njega postoji volja da krivično djelo zajednički učini, a te radnje predstavljaju prirodnu i logičku cjelinu sa radnjama ostalih saizvršilaca. Slijedom toga, saizvršilaštvo ima svoju objektivnu komponentu, koja se sastoji u poduzimanju određene radnje, bilo da se radi o radnji učinjenja ili nekoj drugoj radnji koja je funkcionalno vezana za radnju učinjenja, te svoju subjektivnu komponentu, koja se manifestira u post-

ojanju zajedničke odluke o učinjenju krivičnog djela, što svakom od saizvršilaca daje svojstvo nositelja odluke i volje za učinjenje krivičnog djela. To dalje znači da tek ispunjenjem obje ove komponente (objektivne i subjektivne), određena osoba koja učestvuje u učinjenju krivičnog djela može biti smatrana saizvršiocem, odnosno učesnikom koji u odnosu na ostvarenje cjelokupnog krivičnog djela daje takav doprinos koji podrazumijeva vlast, odnosno dominaciju nad procesom učinjenja. S druge strane, osobe koje ne ispunjavaju ove uvjete, neće se smatrati saizvršiocima nego saučesnicima (u užem smislu), jer nemaju vlast nad djelom i ne daju odlučujući doprinos učinjenju krivičnog djela.

Upravo je praksa Vrhovnog suda FBiH, nedugo nakon stupanja na snagu KZ FBiH iz 2003. godine, u jednoj od svojih presuda dala jasno tumačenje zakonske odredbe člana 31. tog zakona, nalazeći da je saizvršilaštvo: “svjesno i voljno zajedničko izvršenje krivičnog djela, pa je za njegovo postojanje potrebna zajednička odluka o djelu, ali i objektivni doprinos učinjenju djela, koji ako se ne sastoji u učešću u radnji učinjenja djela, pretpostavlja poduzimanje takve radnje koja ima odlučujući značaj u procesu izvršenja djela i bez koje djelo ne bi moglo biti uopće učinjeno ili ne bi moglo biti učinjeno na način na koji je učinjeno.”¹ Ovaj stav je od bitnog značaja i po pitanju razlikovanja saizvršilaštva od pomaganja, jer pojašnjava da, ukoliko iz okolnosti konkretnog slučaja ne proizlazi da je određena radnja imala odlučujući značaj u procesu učinjenja krivičnog djela, odnosno da bi djelo i bez te radnje moglo biti učinjeno, to išlo u prilog zaključku da se ne radi o saizvršilaštvu, pa bi se slijedom toga radilo o pomaganju.

2. Saizvršilaštvo u praksi Vrhovnog suda FBiH

2.1. Dogovor nije uvjet postojanja saizvršilaštva

Vrhovni sud FBiH je, u jednoj od svojih odluka zauzeo stav da za svojstvo saizvršioca u učinjenju krivičnog djela nije neophodno da pojedinosti prouzrokovanja posljedice, odnosno, pojedinosti načina poduzimanja radnje izvršenja budu obuhvaćene dogovorom saizvršilaca, izričitim ili prećutnim, pa stoga ne moraju biti obuhvaćene ni sviješću svakog saizvršioca.

U konkretnom slučaju, optuženi H.J. je žalbom osporavao zaključak prvostepenog suda da je on postupao kao saizvršilac u krivičnom djelu razbojništva iz člana 289. stav 2. KZ FBiH, navodeći da nije učestvovao u radnjama koje su se dešavale u vozilu oštećenog Z.B., te da način oduzimanja

¹ Presuda Vrhovnog suda FBiH, broj: KŽ-308/03 od 04.09.2003. godine

novca od oštećenog, kako je to utvrđeno prvostepenom presudom, nije ni mogao biti predmet dogovora. Vrhovni sud FBiH je ovaj prigovor našao neosnovanim, nalazeći slijedeće: "Za postojanje saizvršilaštva potrebna je svijest o zajedničkom djelovanju i učestvovanje u učinjenju krivičnog djela. Prvostepeni sud je dao sasvim jasne razloge zbog čega nalazi da je optuženi H.J. saizvršilac u izvršenju krivičnog djela razbojništva. Osim činjenice da je postojao dogovor između njega i optuženog Z.B. da se uz primjenu sile i uz upotrebu oružja od oštećenog oduzme novac, prvostepeni sud je imao u vidu i da je ovaj optuženi neposredno preduzeo dio radnje izvršenja koja se sastoji u oduzimanju tuđe pokretne stvari uz upotrebu sile i prijetnje tako što je oštećenog izvukao iz vozila i uz prijetnju pištoljem od njega tražio novac, te mu iz mobitela oduzeo korisničku karticu, te je, stoga, nesporno njegovo svojstvo saizvršioca. Na to jasno ukazuje i njegovo ponašanje nakon što je u vozilo oštećenog sjeo optuženi Z.A. i oštećenom naredio da vozi u određenom pravcu, tokom koje vožnje je od oštećenog Z.B. oduzet novac, s obzirom da je optuženi H.J. na motociklu pratio vozilo oštećenog i to sve dok iz vozila nije izašao optuženi Z.A., a, potom, zajedno sa optuženim Z.A. otišao u kafić „Menhetn“.²

Iz navedenog se može zaključiti i to da postojanje prethodnog dogovora saizvršilaca nije *conditio sine qua non* za postojanje saizvršilaštva (nego je to svijest o zajedničkom djelovanju i učestvovanje u učinjenju krivičnog djela ili odlučujući doprinos njegovom učinjenju). Naime, moguće je i da učinjenju krivičnog djela koje je u toku, pristupi jedna ili više osoba (bilo radnjom koja predstavlja radnju učinjenja tog krivičnog djela ili nekom drugom koja ima odlučujući doprinos u njegovom učinjenju) pa su onda, i bez prethodnog dogovora, ispunjeni zakonski uvjeti za postojanje saizvršilaštva, ali se postojanje dogovora u praksi cijeni kao okolnost koja može poslužiti za izvođenje zaključka o postojanju saizvršilaštva.

Međutim, ukoliko se utvrđenje suda o postojanju saizvršilaštva zasniva na tome da je između saizvršilaca postojao prethodni dogovor, onda takvo utvrđenje predstavlja zaključak o odlučnoj činjenici za koji je sud u obavezi da u presudi iznese razloge jer, ukoliko to propusti, onda je presuda zahvaćena bitnom povredom odredaba krivičnog postupka iz člana 312. stav 1. tačka k) Zakona o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine (ZKP FBiH), koja se ogleda u nedostatku razloga o odlučnim činjenicama. Tako je Vrhovni sud FBiH u jednoj od svojih odluka zaključio: "...ovaj sud ističe da postojanje prethodnog dogovora nije nužno za postojanje krivičnog djela Razbojništvo iz

² Presuda Vrhovnog suda FBiH broj: 04 0 K 000307 09 Kž 3 od 30.09.2009. godine

člana 289. stav 2. u vezi sa stavom 1. i članom 31. KZ FBiH. Međutim, iz činjenične osnove predmetnog krivičnog djela u konkretnom slučaju proizilazi da dvije odvojene grupe izvršitelja preduzimaju prema različitim oštećenima radnje opisane u izreci presude nezavisno jedna od druge. Tako optuženi E.R., I.R. i M.R., prema izreci pobijane presude, dolaze do motornog vozila parkirano na poligonu kod Osnovne škole D. u kojem se na mjestu vozača nalazio oštećeni E.B., izvlače ga iz vozila, te ga fizički napadaju zadajući mu udarce navedene u izreci i uzimaju novčanik sa novcem u iznosu od 15,00 KM, dok za to vrijeme optuženi A.R. i D.H. (koji su na lice mjesta došli odvojeno od prethodno pomenute grupe optuženih, u vozilu kojim je upravljao M.Č.) prilaze oštećenom A.G. koji se nalazio desetak metara udaljen od vozila oštećenog E.B., zadaju mu udarce na način opisan u izreci, traže pare i oduzimaju mu mobilni telefon. Kod takve postavke optužbe, prethodni dogovor (svih) optuženih je jedina okolnost koja djelatnost ove dvije grupe optuženih objektivno povezuje i iz čega, prema datom činjeničnom opisu krivičnog djela, u daljnjem proizilazi i svijest optuženih o zajedničkom djelovanju („kao saizvršioci zajedničkim djelovanjem“), kao subjektivnoj dimenziji saizvršiteljstva. S obzirom na navedeno, prethodni dogovor optuženih u konkretnom slučaju ima značaj odlučne činjenice, jer od njegovog postojanja ovisi i postojanje saizvršiteljstva između djelatnosti dvije pomenute grupe optuženih prema dva različita oštećena. Stoga, izostankom razloga u pobijanoj presudi o ovoj odlučnoj činjenici učinjena je bitna povreda odredaba krivičnog postupka iz člana 312. stav 1. tačka k) ZKP FBiH, na što je osnovano ukazano žalbom branitelja optuženog E.R.

2.2. Radnja učinjenja krivičnog djela

Iz odredbe člana 31. KZ FBiH jasno slijedi da je uvjet saizvršilaštva da više osoba učestvuje u izvršenju krivičnog djela (dakle da poduzima radnju koja predstavlja bitno obilježje nekog krivičnog djela), ili da poduzima neku drugu radnju koja, iako nije radnja učinjenja kao element bića krivičnog djela, ima odlučan značaj za njegovo učinjenje. Razgraničenje onoga što je radnja učinjenja krivičnog djela u odnosu na radnju koja to nije, u praksi najčešće ne bi trebalo da predstavlja poseban izazov, budući da su u posebnom dijelu KZ FBiH, za svako krivično djelo, njegova obilježja određeno propisana. Međutim, čini se da u nekim slučajevima postoji problem tog razgraničenja kod prvostepenih sudova, pa je tako, u jednom od predmeta, prvostepeni sud zaključio da je optuženi „preduzeo radnje kojima je doprinio izvršenju krivičnog djela“, iako je, prema činjeničnom opisu tog djela, optuženi poduzeo radnje izvršenja tog krivičnog djela. Naime, u situaciji kada iz izreke

prvostepene presude slijedi da je optuženi oglašen krivim da je po prethodnom dogovoru sa J.H. nakon što je od bivše vanbračne supruge saznao da oštećeni Ć.G. živi sam u kući, posjeduje novac, a moguće i pištolj, s ciljem pribavljanja protivpravne imovinske koristi, zajedno sa J.H. došao na navedenu adresu, maskirali se tako što su preko glave i jednog dijela lica navukli kape od dukserica, ušli u kuću Ć.G., gdje su u hodniku zatekli E.H., koji je izvodio molerske radove, naredili mu da gleda u pod i ne pomjera se ako želi da preživi, što je on iz straha za svoj život i učinio, a potom ušli u dnevni boravak gdje je sjedio oštećeni Ć.G., rođen 1993. godine, kojem su prišli, galamili na istog tražeći da im preda pištolj, novac i odmah ga počeli zajedno udarati, svjesni njegove starosne dobi i činjenice da nanošenjem udaraca povređuju istog, što su i htjeli, stolnjakom mu vezali ruke na leđima, da bi potom upotrebom vrha oštrog mehaničkog oruđa J.H. zadao oštećenom na desetine udaraca, ubodnih i reznih rana i nanio mu veći broj povreda, nakon čega su optuženi i J.H. izvršili premetačinu stvari u prizemlju i spratu kuće, kojom prilikom su uzeli i prisvojili (određene stvari), a nakon toga, od zadobijenih povreda oštećeni Ć.G. preminuo, Vrhovni sud FBiH je, rješavajući po žalbi, utvrdio: „Iz prethodnog opisa djela za koje je optuženi oglašen krivim proizlazi da je optuženi E.D. učestvovao u preduzimanju radnji izvršenja datog krivičnog djela, a ne radnjama kojima na odlučujući način doprinosi izvršenju krivičnog djela. Tako opisano saizvršilaštvo u izreci presude u suprotnosti je sa razlozima datim u obrazloženju presude, u kojoj prvostepeni sud, nakon pozivanja na sadržaj odredbe člana 31. KZ FBiH, koja govori o načinima zajedničkog učešća u učinjenju krivičnog djela (modaliteti saizvršilaštva), zaključuje da je optuženi svojim radnjama (koje nalazi dokazanim), doprinio učinjenju predmetnog krivičnog djela, a pri tome se sud ne poziva ni na doprinos na odlučujući način, kako to propisuje odredba člana 31. KZ FBiH. Na ovu protivrječnost je opravdano u žalbi ukazao branitelj optuženog, kao i da je na opisani način prvostepeni sud učinio bitnu povredu odredaba krivičnog postupka iz člana 312. stav 1. tačka k) ZKP FBiH.

Isto tako, iako je iz zakonske odredbe člana 31. KZ FBiH jasno da je učešće saizvršilaca u učinjenju krivičnog djela određeno alternativno (ili čini radnju učinjenja, ili neku drugu radnju kojom na odlučujući način doprinosi njegovom učinjenju), čini se da se u praksi ponekad pojavljuje nerazumijevanje takvog zakonskog određenja, što je i utvrđeno u jednoj od odluka Vrhovnog suda FBiH: „Naime, iz činjeničnih navoda da su optuženi (nakon što su donijeli odluku da usmrte oštećenog) ... „svjesno i voljno zajednički preduzimali naknadne radnje, kojima su na odlučujući način doprinijeli lišavanju života B.A.“, proizlazi da se radi o radnjama koje su izvan bića djela

(saučiniteljstvo u širem smislu), dok daljnji činjenični navodi iz opisa predmetnog kaznenog djela sadrže suprotnu naznaku, da je jedan od dvojice optuženika udarcima nožem na prijeklop oštrice dužine 9,8 cm oštećenom nanio ukupno deset ubodnih rana i tako ga usmrtio, što je radnja iz bića djela ili saučiniteljstvo u užem smislu. Ovaj sud nalazi da je ovakvo određenje saučiniteljske radnje suprotno članu 31. KZ FBiH koji propisuje da više osoba zajednički mogu počiniti kazneno djelo sudjelovanjem u njegovom počinjenju ili poduzimajući što drugo čime se na odlučujući način doprinosi počinjenju kaznenog djela. Dakle, iz predmetne odredbe proizlazi da je sudjelovanje saučinitelja u počinjenju kaznenog djela određeno alternativno; naime, saučinitelj ili poduzima izvršiteljsku radnju iz bića djela ili na drugi odlučujući način doprinosi počinjenju kaznenog djela; pa ovi saučiniteljski oblici na strani istog optuženog ne mogu zajedno egzistirati.

Nadalje, za postojanje saizvršilaštva nije neophodno da je radnja učinjenja krivičnog djela koju je poduzeo svaki od saizvršilaca prouzročila zabranjenu posljedicu, što je jasno utvrđeno u više odluka Vrhovnog suda FBiH. Tako je u jednoj od svojih odluka, Vrhovni sud FBiH prihvatio pravilnom argumentacijom prvostepenog suda da su optuženi, „postupajući kao saizvršitelji, sa umišljajem lišili života oštećenog E.Dž. i pokušali lišiti života N.H., odnosno da je postojao zajednički cilj sve trojice ovih optuženih da usmrte oštećene E.Dž. i N.H. i da su sva trojica optuženih zajedno djelovala u tom cilju, pucajući iz vatrenog oružja u oštećene koji su se nalazili na platou ispred kafieterije “S”, tako da je svaki od navedenih optuženih postupao u namjeri da obojicu oštećenih liši života, bez obzira ko je od optuženih uspio pogoditi nekog od oštećenih...”. Suština je, dakle, da saizvršioци dijele zajednički cilj, odnosno da svaki od njih krivično djelo hoće kao svoje, neovisno od toga čija je radnja prouzročila zabranjenu posljedicu, što jasno proizilazi i iz sljedećeg stava Vrhovnog suda FBiH: “Stoga ovaj sud naglašava, da kod ovog pravnog instituta nisu odlučne činjenice da li su sva trojica saizvršitelja zadavali udarce nožem nanijevši mu 4 ubodne rane i brojne lake tjelesne ozljede kako je to pravilno utvrdio prvostepeni sud ili je ubadanje nožem izvršio samo jedan od njih kako to tvrdi optuženi u svojoj žalbi (što nije moguće prihvatiti zbog određenih neposrednih dokaza, a posebno brojnih indicijalnih dokaza na koje je ukazano u obrazloženju pobijane presude). Bitno je u kaznenopravnom smislu, da su prema utvrđenom činjeničnom stanju, optuženi i još dvojica saizvršitelja na temelju zajedničke odluke sudjelovali u počinjenju ovog kaznenog djela na način opisan u izreci pobijane presude, kojom prilikom su jasno iskazali svijest i volju da vladaju njegovim počinjenjem i da ga hoće kao svoje.”

2.3. Doprinos učinjenju krivičnog djela na odlučujući način

Prethodno je već bilo riječi o mogućim dilemama koje mogu nastati u praksi kod razgraničenja saizvršilaštva i pomaganja, odnosno kod utvrđenja da li je određena radnja koja je izvan bića krivičnog djela takvog značaja da se njome izvršenju tog djela doprinosi na odlučujući način (u kojem slučaju će se raditi o saizvršilaštvu), ili takva radnja predstavlja „obični“, ne toliko bitan doprinos (kada će se raditi o pomaganju). Takvo razgraničenje može ponekad predstavljati težak zadatak za sudove, ali će pažljiva analiza svih okolnosti konkretnog slučaja dati odgovor i na to pitanje. Vrhovni sud FBiH je, u prethodno citiranom stavu iz svoje odluke od 04.09.2003. godine, postavio kriterij koji može biti smjernica prvostepenim sudovima kod ovog razgraničenja, a koji se odnosi na to da, kod ocjene postojanja saizvršilaštva, odnosno, nivoa doprinosa (odlučujući ili ne), treba imati u vidu da li se radi o radnji bez koje krivično djelo ne bi moglo biti uopće učinjeno ili ne bi moglo biti učinjeno na način na koji je učinjeno, a takav stav je sadržan i u brojnim kasnijim odlukama Vrhovnog suda FBiH.

Tako je u jednoj od tih odluka Vrhovni sud FBiH zaključio da „u situaciji kada je optuženi po prethodnom dogovoru dovezao ostale optužene na mjesto izvršenja krivičnog djela, iste sačekao u autu i nakon izvršenja krivičnog djela odveo optužene putničkim motornim vozilom sa mjesta izvršenja krivičnog djela, optuženi je krivično djelo počinio kao saučinitelj, jer je poduzeo radnje kojima je na odlučujući način doprinio izvršenju krivičnog djela, koje bez njegovih radnji ne bi moglo biti učinjeno na način na koji je učinjeno“. U drugom predmetu, Vrhovni sud FBiH je ocijenio da se radi o odlučujućem doprinosu u sljedećoj situaciji: „Kada iz činjenica i okolnosti proizilazi da na strani optuženog postoji svijest i volja da zajedno sa drugom dvojicom saučinitelja usmrti oštećenog i da to djelo hoće kao svoje, onda je pravilan zaključak prvostepenog suda da učestvovanje optuženog u nanošenju fizičkih povreda oštećenom tako što zajedno sa saučiniteljima udara rukama i nogama po cijelom tijelu oštećenog, pri čemu jedan od saučinitelja nožem nanosi smrtonosne povrede oštećenom, predstavlja odlučujući doprinos optuženog usmrćenju oštećenog, jer je upravo takvim nanošenjem udaraca oštećeni onemogućen da se brani, a omogućeno je jednom od saučinitelja da oštećenom nanese smrtonosne povrede nožem.

S druge strane, ukoliko opis djelovanja optuženog ne sadrži konkretne činjenice i okolnosti koje ukazuju da njegova radnja ima odlučujući doprinos izvršenju krivičnog djela, neće se raditi o saizvršilaštvu: „Naime, saučiniteljske radnje ovog optuženika (H.B.) su u izmijenjenoj optužnici određene tako da sadrže naznaku da je on prije kritičnog događaja oštećenog pozvao da

zajedno sa njim i C.K. oko ponoći 29.07.2019. godine krene u pravcu benzinske pumpe kod željezničke stanice (što, očigledno, nije radnja kojom se na odlučujući način doprinosi počinjenju predmetnog kaznenog djela), te daljnju naznaku (koja je ostala nekonkretizirana) da je optuženi H.B. oštećenog B.A., dok mu je C.K. zadavao udarce nožem, na neutvrđeni način onesposobio da pruži otpor ili izbjegne ubode, doprinoseći tako (i to na odlučujući način) lišavanju života ovog oštećenika. Saučinitelj je izvršitelj djela i njegov odlučujući doprinos djelu koje čini sa drugom ili drugim osobama ... u optužnom aktu mora biti precizno opisan, odnosno mora biti opisana radnja koja ima odlučujući značaj u procesu izvršenja djela i bez koje djelo ne bi moglo biti izvršeno ili ne bi moglo biti izvršeno na način na koji je izvršeno. Ovdje se radi o tome da opis radnji optuženog H.B. iz izmijenjene optužnice ne sadrži činjenice i okolnosti iz kojih bi bilo vidljivo koju konkretnu saučiniteljsku radnju je u događaju koji je predmet suđenja poduzeo ovaj optuženi. Djelo za koje se izmijenjenim optužnim aktom tereti optuženi H.B., dakle, po zakonu nije kazneno djelo. Zbog toga je ovaj sud, primjenjujući na konkretan slučaj odredbu člana 299. točka a) ZKP FBiH, ranije navedenog optuženika (točkom II izreke ove presude) oslobodio od optužbe da je počinio kazneno djelo Ubistvo iz člana 166. stav 1. u vezi sa članom 31. KZ FBiH.³

3. Posebna pitanja saizvršilaštva

3.1. Granice krivnje i kažnjivosti saučesnika

Imajući u vidu da je saučesništvo specifičan oblik kolektivnog vršenja jednog krivičnog djela, krivični zakon, pored općih pravila koja se inače odnose na krivnju i jednako vrijede i za saučesnike, postavlja i neka posebna pravila kojima se postavljaju granice krivnje i kažnjivosti saučesnika.

Tako KZ FBiH u članu 34. propisuje da je saizvršilac kriv u granicama svog umišljaja ili nehata, a podstrekač i pomagač u granicama svog umišljaja (stav 1.), da će saizvršioca, podstrekača ili pomagača koji dobrovoljno spriječi učinjenje krivičnog djela sud osloboditi kazne (stav 2.), te da osobni odnosi, svojstva i okolnosti zbog kojih zakon isključuje krivnju ili dopušta oslobodenje od kazne ili ublažavanje kazne mogu se uzeti u obzir samo onom učinocu, saizvršiocu, podstrekaču ili pomagaču kod kojega takvi odnosi, svojstva i okolnosti postoje.

³ Presuda Vrhovnog suda FBiH broj 03 0 K 019407 21 Kžk od 25.01.2022. godine

Prema tome, osnovno pravilo je da saučesnici (u užem smislu – podstrekači i pomagači), odgovaraju samo u granicama svog umišljaja, dok saizvršioci odgovaraju, kako u granicama svog umišljaja, tako i nehata. Iako se umišljaj saučesnika i izvršioca kao učesnika u zajedničkom djelu, u pravilu podudara, moguća su i odstupanja, što krivičnopravna teorija označava kao ekscses izvršioca, koji može biti kvalitativni ili kvantitativni. Kvalitativni ekscses postoji onda kada je izvršilac učinio sasvim drugo krivično djelo od onoga što je saučesnik imao u vidu, dok će kvantitativni ekscses postojati kada izvršilac ostaje na istom ili istovrsnom krivičnom djelu, ali je učinio više od onoga na što se saučesništvo odnosilo, što je najčešće u praksi. Obično se radi o tome da jedan od učesnika ostvaruje teži, kvalifikatorni oblik djela, pa će u tom slučaju saučesnik odgovarati u granicama svog umišljaja.

Do kašnjenosti neće doći u slučaju koji propisuje odredba stava 2. člana 34. KZ FBiH, koja je jedan od obligatornih osnova za oslobođenje od kazne, a odnosi se na situaciju u kojoj saučesnik (u širem smislu, dakle, saizvršilac, podstrekač ili pomagač), dobrovoljno spriječi izvršenje krivičnog djela. Ne radi se dakle samo o dobrovoljnom odustanku od krivičnog djela, nego je za primjenu ove zakonske odredbe neophodno da je saučesnik spriječio izvršenje djela, pri čemu je irelevantno na koji način, ali to mora biti dobrovoljno (dakle, ne pod utjecajem nekih vanjskih okolnosti koje su izvan njegove volje).

Na kraju, odredba stava 3. ove zakonske odredbe propisuje da osobni odnosi, svojstva i okolnosti zbog kojih zakon isključuje krivnju ili dopušta oslobođenje od kazne ili ublažavanje kazne, mogu da se uzmu u obzir samo onom izvršiocu, saizvršiocu, podstrekaču ili pomagaču kod koga takvi odnosi, svojstva i okolnosti postoje. Radi se dakle o takvim okolnostima koje su toliko vezane za osobu tj. njene osobine ili stanja, da se ne mogu “prenijeti” na druge učesnike u djelu, kao što su okolnosti koje isključuju krivnju (neuračunljivost, neotklonjiva stvarna zabluda) ili okolnosti na osnovu kojih je moguće oslobođenje od kazne ili ublažavanje kazne (pravna zabluda, bitno smanjena uračunljivost, dobrovoljni odustanak, prekoračenje granica nužne odbrane i krajnje nužde), te druge okolnosti koje su bitni elementi pojedinih krivičnih djela i neprenosive su (npr. svojstvo majke-rodilje kod krivičnog djela čedomorstva).

3.2. Kvantitativni ekscses saizvršioca

Kvantitativni ekscses u praksi najčešće postoji kada jedan od saizvršilaca izvrši isto krivično djelo koje je bilo obuhvaćeno zajedničkom odlukom, ali u većem obimu ili sa težom posljedicom od one koju su ostali učesnici htjeli ili predviđali. U takvim slučajevima ne dolazi do promjene pravne prirode

krivičnog djela, već do prekoračenja u intenzitetu izvršenja ili nastupanju teže posljedice, a najčešće će se raditi o kvalificiranom obliku nekog krivičnog djela. U praksi se pitanje kvantitativnog ekscesa najčešće pojavljuje kod krivičnih djela sa elementima nasilja, naročito kod ubistava, teških tjelesnih povreda i razbojništava, kada jedan od učesnika primijeni intenzivnije nasilje ili prouzrokuje težu posljedicu od one koja je bila obuhvaćena zajedničkom odlukom učesnika. Ključno pitanje koje se ovdje postavlja je da li i u kojoj mjeri ostali saizvršioci odgovaraju za posljedice koje izlaze izvan okvira njihovog umišljaja ili zajedničkog plana. Odgovor na navedeno pitanje zavisi od procjene da li je teža posljedica bila obuhvaćena umišljajem ostalih učesnika, odnosno da li su je mogli i morali predvidjeti kao moguću posljedicu zajedničkog djelovanja. Iako takva procjena za sud nije uvijek jednostavna, odgovor je uvijek moguće pronaći kroz pažljivu analizu svih okolnosti konkretnog slučaja. Tako je u jednoj od svojih odluka Vrhovni sud FBiH našao da se neće raditi o kvantitativnom ekscesu saizvršioca kod izvršenja krivičnog djela Razbojništvo iz člana 289. stav 2. KZ FBiH, prilikom kojeg je oštećena usmrćena (tj. ostvaren je kvalifikatorni oblik ovog krivičnog djela iz stava 3. ove odredbe), jer je teža posljedica (smrt oštećene) bila obuhvaćena umišljajem svih saizvršilaca. Naime, branitelji optuženih u žalbama nisu osporavali da su optuženi S.N. i S.Z. učinili krivično djelo Razbojništvo iz člana 289. stav 2. KZ FBiH, na način kako je to opisano u izreci presude, ali su tvrdili da S.N. i S.Z. nisu htjeli, niti su pristali na usmrćenje oštećene, nego da je ta posljedica rezultat kvantitativnog ekscesa optuženog I.A. Oba branitelja su žalbama ukazivali da, nakon što su svi optuženi nasilno ušli u kuću oštećene, te nakon što su istu zatekli da spava na kauču, optuženi I.A. joj je sjeo na leđa te joj rukama pritiskao glavu od kauč, dok su optuženi S.N. i S.Z. oštećenoj vezali ruke na leđa i noge u predjelu skočnih zglobova, nakon čega su otišli iz te sobe da izvrše premetačinu i otuđe novac, dok je sa oštećenom ostao optuženi I.A. Smatrali su da zbog toga što smrt oštećene nije nastupila dok su optuženi S.N. i S.Z. bili u sobi sa oštećenom, oni nisu imali svijest, niti su pristali na lišenje života oštećene, jer prema zajedničkom planu i dogovoru svih optuženih, namjera im je bila samo da opljačkaju kuću, a da se oštećena „ne dira“, pa da su samo u okviru tog dogovora i djelovali optuženi S.N. i S.Z., dok je smrt oštećene nastupila usljed postupaka optuženog I.A. Vrhovni sud je ove žalbene prigovore odbio kao neosnovane, nalazeći: "Iz obrazloženja pobijane presude...proizilazi da je prvostepeni sud cijenio navode odbrane svih optuženih i dao jasne razloge zbog čega ih ne prihvata. Po nalaženju prvostepenog suda, smrt oštećene nije nastupila kao rezultat kvantitativnog ekscesa samo optuženog I.A., jer u situaciji kada više osoba sudjeluje u izvršenju krivičnog

djela razbojništva (što u konkretnom slučaju nije bilo sporno), čak i ako se uzme da je samo jedna osoba nanijela tjelesnu povredu koja rezultira smrću, postojat će odgovornost i drugih saizvršitelja ukoliko su se saglasili sa nanošenjem te tjelesne povrede od strane jednog od njih, kao i sa nastalom posljedicom. Dalje je prvostepeni sud zaključio da sve i da se događaj desio na način kao što to tvrde optuženi S.N. i S.Z., iz njihovih postupaka i radnji proizilazi da se jesu saglasili sa postupcima optuženog I.A., kao i sa nastalom posljedicom, jer u momentima dok je optuženi I.A. svojim rukama pritiskao potiljak glave oštećene, u položaju licem okrenutim prema tvrdoj podlozi kauča, optuženi S.N. i S.Z. su istovremeno selotejpom vezali oštećenoj ruke i noge, kada su, kako to proizilazi iz iskaza vještaka sudske medicine, mogli osjetiti i vidjeti trzaje njenog tijela do kojih dolazi u fazi gušenja, pa su i po ocjeni ovog suda time dali odlučujući doprinos nastaloj posljedici. Naime, prema odredbi člana 31. KZ FBiH, saučiniteljstvo postoji kada više osoba zajednički učini krivično djelo bilo učestvovanjem u njegovom učinjenju ili preduzimajući šta drugo čime se na odlučujući način doprinosi učinjenju krivičnog djela, pa kako je u konkretnom slučaju utvrđeno da su optuženi S.N. i S.Z., za vrijeme dok je oštećenu gušio optuženi I.A., istoj vezali ruke i noge selotejp trakom, čime su je potpuno onesposobili za otpor, onda takve radnje imaju karakter saučiniteljskih radnji kojima se na odlučujući način doprinosi učinjenju krivičnog djela. Prema tome, opravdan je zaključak prvostepenog suda da su svi optuženi u odnosu na lišenje života oštećene postupali sa eventualnim umišljajem, neovisno od toga kakav je bio njihov prvobitni plan i dogovor, i neovisno od toga da li je oštećena još bila živa ili ne u momentu kada su optuženi S.N. i S.Z. otišli da vrše premetačinu stvari u kući, jer su bili svjesni da pritiskanjem lica oštećene od tvrdu podlogu kauča od strane optuženog I.A., pri čemu su istoj bili zatvoreni disajni otvori, a u situaciji u kojoj su joj ruke i noge čvrsto vezali da bi je onemogućili u pružanju otpora, može nastupiti smrt oštećene, na koju posljedicu su i pristali. Iz tog razloga, irelevantni su žalbeni navodi kojima se ukazuje da su optuženi izvadili bateriju iz mobitela oštećene kako ne bi mogla pozvati policiju, ostavili upaljeno svjetlo u sobi u kojoj je ležala da bi zavarali komšije, kao i navod da su mogli upotrijebiti pištolj kojeg su sa sobom imali da su zaista htjeli oštećenu lišiti života. Slijedom toga nisu prihvatljivi žalbeni navodi branitelja optuženih S.N. i S.Z. da je smrt oštećene rezultat kvantitativnog ekscesa optuženog I.A., jer iz izvedenih dokaza koje je prvostepeni sud pravilno cijenio, jasno proizilazi da su isti, na prethodno opisani način, dali odlučujući doprinos radnjama optuženog I.A., svjesni da usljed takvih radnji može nastupiti smrt oštećene, na što su i pristali.

Vraćajući se na prethodno data razmatranja u pogledu razgraničenja radnji saizvršilaštva, odnosno, da li se radi o radnji učinjenja krivičnog djela ili o radnji koja to nije, ali ima odlučujući doprinos u izvršenju tog djela, u ovom primjeru je interesantno primijetiti i to da se sva trojica optuženih kod učinjenja krivičnog djela Razbojništva iz člana 289. stav 2. KZ FBiH pojavljuju kao “pravi” saizvršioci, odnosno, svaki od njih poduzima radnju učinjenja tog krivičnog djela, dok u njegovom kvalifikatornom obliku iz stava 3., optuženi S.N. i S.Z. poduzimaju saizvršilačke radnje kojima se na odlučujući način doprinosi radnji izvršenja (usmrćenja oštećene kao kvalifikatornoj okolnosti iz stave 3. člana 289. KZ FBiH), koju neposredno poduzima optuženi I.A.

Zaključak

Institut saizvršilaštva predstavlja jedno od najsloženijih pitanja općeg djela krivičnog zakona, naročito zbog potrebe pravilnog razgraničenja saizvršilaštva od drugih oblika saučesništva, naročito pomaganja, te ocjene šta u svakom konkretnom slučaju predstavlja odlučujući doprinos učinjenju krivičnog djela, a šta „obični“ doprinos. Sudska praksa Vrhovnog suda FBiH daje okvir za pravilno razumijevanje i primjenu odredbe člana 31. KZ FBiH, razjašnjavajući, između ostalog, da značaj odlučujućeg doprinosa može imati samo takva radnja saizvršioca bez koje krivično djelo ne bi moglo biti učinjeno ili ne bi moglo biti učinjeno na način na koji je učinjeno. Upravo kroz takvo tumačenje teorije vlasti nad djelom, Vrhovni sud FBiH daje kriterije za razlikovanje saizvršilaštva od pomaganja. Analizirane odluke pokazuju i da prethodni dogovor nije nužan uvjet saizvršilaštva, nego je to, u subjektivnom smislu, postojanje svijesti i volje za zajedničko izvršenje djela. Poseban značaj imaju odluke koje se bave granicom krivnje saizvršilaca u slučajevima kvantitativnog ekscesa, konkretizirajući okolnosti koje su od značaja za ocjenu da li je teža posljedica bila obuhvaćena umišljajem saizvršilaca ili ne. Zaključno, praksa Vrhovnog suda FBiH daje značajan doprinos pravilnoj i ujednačenoj primjeni instituta saizvršilaštva, te kroz konkretizaciju zakonskih odrednica i snagom argumentacije, pruža jasne smjernice prvostepenim sudovima za postupanje u tim predmetima.

Izvori:

1. *Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine*, Službene novine FBiH broj: 36/03, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05, 42/10, 42/11, 59/14, 76/14, 46/16, 75/17, 31/23 i 58/25;
2. *Zakon o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine*, Službene novine FBiH broj: 35/03, 37/03, 56/03, 78/04, 28/05, 55/06, 27/07, 53/07, 9/09, 12/10, 8/13, 59/14, 74/20;
Babić, M., Filipović, Lj., Marković, I. & Rajić, Z. (2005). Komentari krivičnih/kaznenih zakona u Bosni i Hercegovini. Knjiga I. Sarajevo: Zajednički projekat Vijeća Evrope i Evropske komisije;
3. *Presuda Vrhovnog suda FBiH, broj: Kž-308/03 od 04.09.2003. godine;*
4. *Presuda Vrhovnog suda FBiH broj: 04 0 K 000307 09 Kž 3 od 30.09.2009. godine;*
5. *Rješenje Vrhovnog suda FBiH broj 03 0 K 014139 21 Kž 3 od 22.06.2021. godine;*
6. *Rješenje Vrhovnog suda FBiH broj 09 0 K 032017 25 Kž 24 od 06.03.2026. godine;*
7. *Rješenje Vrhovnog suda FBiH broj 03 0 K 019407 21 od 12.10.2021. godine;*
8. *Rješenje Vrhovnog suda FBiH broj 03 0 K 011099 23 Kž 13 od 21.08.2024. godine;*
9. *Presuda Vrhovnog suda FBiH broj 09 0 K 011833 13 Kž 14 od 10.06.2013. godine;*
10. *Presuda Vrhovnog suda FBiH broj 09 0 K 037431 23 Kž od 04.09.2023. godine;*
11. *Presuda Vrhovnog suda FBiH broj 09 0 K 037087 23 Kž 10 od 15.08.2023. godine;*
12. *Presuda Vrhovnog suda FBiH broj 03 0 K 019407 21 Kžk od 25.01.2022. godine*
13. *Presuda Vrhovnog suda FBiH broj 06 0 K 010507 19 Kž 3 od 20.03.2019. godine.*

Ljiljana FILIPOVIĆ,
PRIVREMENE MJERE OSIGURANJA ODUZIMANJA IMOVINSKE KORISTI
PRIBAVLJENE KRIVIČNIM DJELOM U PRAKSI VRHOVNOG SUDA
FEDERACIJE BOSNE I HERCEGOVINE (27-44)

Dr. sci. Ljiljana Filipović, sudija Vrhovnog suda Federacije Bosne i Hercegovine

PRIVREMENE MJERE OSIGURANJA ODUZIMANJA IMOVINSKE KORISTI PRIBAVLJENE KRIVIČNIM DJELOM U PRAKSI VRHOVNOG SUDA FEDERACIJE BOSNE I HERCEGOVINE

Sažetak: Ostvarenje cilja privremenih mjera osiguranja oduzimanja imovinske koristi pribavljene krivičnim djelima uvjetovano je kvalitetom zakonskih rješenja koja se odnose na ovaj institut, ali i načinom njihove primjene u sudskoj praksi. U Federaciji Bosne i Hercegovine privremene mjere osiguranja su primarno regulirane Zakonom o oduzimanju nezakonito stečene imovine krivičnim djelom. Kako je u sudskoj praksi uočeno povećanje broja ukinutih odluka o određivanju odnosno produženju privremenih mjera osiguranja, izvršena je analiza razloga ukidanja tih rješenja. U radu je najprije dat kratak pregled najznačajnijih stavova Vrhovnog suda Federacije Bosne i Hercegovine u odnosu na privremene mjere osiguranja, zauzetih još u početnom periodu primjene navedenog zakona. Zatim su prikazani rezultati analize odluka Vrhovnog suda Federacije Bosne i Hercegovine, donijetih tokom 2024. i 2025. godine, povodom žalbi izjavljenih protiv prvostepenih rješenja o privremenim mjerama osiguranja, te ukazano na najčešće razloge njihovog ukidanja. Na kraju, ukazano je na mjere koje bi mogle doprinijeti smanjenju broja ukinutih prvostepenih rješenja.

Ključne riječi: privremene mjere osiguranja, sadržaj rješenja o privremenim mjerama osiguranja, bitne povrede odredaba krivičnog postupka, nerazumljivost izreke, nedostatak razloga o odlučnim činjenicama, pravična ravnoteža

Summary: The achievement of the goal of temporary measures for securing a forfeiture of proceeds gained from the commission of criminal offences is conditioned by the quality of legal provisions regulating this institute, as well as by the manner of their application in judicial practice. In the Federation of Bosnia and Herzegovina, temporary security measures are primarily regulated by the Law on Forfeiture of Illegally Acquired Property through Criminal Offence. As an increase in the number of revoked decisions on the imposition or extension of these temporary security measures has been observed in judicial practice, an analysis of the reasons for revoking these decisions was

conducted. This paper first provides a brief overview of the most significant stances of the Supreme Court of the Federation of Bosnia and Herzegovina concerning these temporary security measures taken during the initial period of applying the aforementioned law. subsequently, it presents the results of the analysis of decisions made by the Supreme Court of the Federation during 2024 and 2025 following appeals filed against first-instance rulings on temporary security measures, along with the most common reasons for their revocation. Finally, measures that could contribute to reducing the number of revoked first-instance rulings are discussed.

Keywords: *temporary security measures, content of rulings on temporary security measures, essential violations of criminal procedure provisions, incomprehensibility of the ruling, lack of reasoning regarding decisive facts, fair balance.*

I. Uvod

Privremene mjere osiguranja oduzimanja imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom, iako mogu služiti tom cilju i u tzv. posebnom postupku koji se vodi kada postoji osnovana sumnja da je učinjenjem krivičnog djela pribavljena imovinska korist, a nisu ispunjeni uvjeti za vođenje krivičnog postupka zbog zakonom određenih razloga,¹ te, iako se mogu odrediti i nakon okončanja krivičnog postupka², krivičnoprocesni su institut koji se primjenjuje, prije svega, u toku krivičnog postupka. Njegova je namjena osigurati ostvarenje jednog od osnovnih načela krivičnog prava, onoga da niko ne može zadržati imovinsku korist pribavljenu krivičnim djelom³.

Osim što služi osiguranju izvršenja eventualne odluke suda kojom se u presudi izriče mjera oduzimanja imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom, ovaj institut proizvodi i jedan poseban učinak. Njegova uspješna primjena u toku krivičnog postupka, doprinosi uvjerljivosti presude. Presudom izrečena odluka o mjeri oduzimanja imovinske koristi, ukoliko je njeno

¹ Član 5. stav 1, Zakona o oduzimanju nezakonito stečene imovine krivičnim djelom (Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine, broj 71/2014), u daljem tekstu: ZONSIKD

² Član 17. stav 1. ZONSKD-a

³ Član 114. stav 1. Krivičnog zakon Federacije Bosne i Hercegovine (Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine, broj 36/03, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05, 42/10, 42/11, 59/14, 76/14, 46/16 i 75/17).

izvršenje osigurano privremenim mjerama, biće primljena od stranaka i javnosti kao stvarno primjenjiva.⁴

Ostvarenje ovih ciljeva privremenih mjera osiguranja oduzimanja imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom uslovljeno je kvalitetom zakonskih rješenja koja se odnose na ovaj institut, ali i načinom njihove primjene u sudskoj praksi.

Budući da se privremene mjere osiguranja određuju na osnovu prijedloga tužitelja, kvalitet tih prijedloga i njihovih priloga može doprinijeti pravilnosti i zakonitosti odluka o određivanju privremenih mjera osiguranja.

U Federaciji Bosne i Hercegovine privremene mjere osiguranja oduzimanja imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom su primarno regulirane Zakonom o oduzimanju nezakonito stečene imovine krivičnim djelom (u daljem tekstu: ZONSIKD)⁵. Međutim, ove mjere su regulirane i Zakonom o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu: ZKP FBiH) čije se odredbe o privremenim mjerama osiguranja oduzimanja imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom primjenjuju samo ako ZONSIKD-om nije drukčije propisano.⁶

Kako se ZONSIKD primjenjuje samo u postupcima za oduzimanje imovinske koristi pribavljene krivičnim djelima propisanim KZ FBiH za koja se može izreći kazna zatvora od tri godine ili teža kazna, jasno je da nije isključena primjena odredaba ZKP FBiH u odnosu na druga krivična djela. Stoga, uz činjenicu da su ZKP-om FBiH na drugačiji način propisane privremene mjere osiguranja, nameće se pitanje opravdanosti postojanja dva različita režima određivanja privremenih mjera osiguranja oduzimanja imovinske koristi pribavljene krivičnim djelima.

Ovaj rad baviće se sudskom praksom određivanja privremenih mjera osiguranja po odredbama ZONSIKD-a budući da je to preovlađujući način određivanja privremenih mjera osiguranja.

II. Osnovne karakteristike postupka određivanja privremenih mjera osiguranja u praksi Vrhovnog suda Federacije Bosne i Hercegovine

ZONSIKD je u naše krivičnoprocesno pravo uveo novi koncept privremenih mjera osiguranja oduzimanja imovinske koristi pribavljene

⁴ Mišljenje broj 11. Konsultativnog vijeća evropskih sudija.

⁵ Zakon o oduzimanju nezakonito stečene imovine krivičnim djelom, Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine, broj 71/2014

⁶ Član 1. stav 3. ZONSIKD.

Ljiljana FILIPOVIĆ,

PRIVREMENE MJERE OSIGURANJA ODUZIMANJA IMOVINSKE KORISTI
PRIBAVLJENE KRIVIČNIM DJELOM U PRAKSI VRHOVNOG SUDA
FEDERACIJE BOSNE I HERCEGOVINE (27-44)

krivičnim djelom. Njegove osnovne karakteristike su: postojanje prijedloga tužitelja kao nužan uvjet za određivanje privremenih mjera osiguranja, određivanje osumnjičene, optužene i povezane osobe kao protivnika predlagača, određivanje pojma povezane osobe, postojanje sumnje da je učinjenjem krivičnog djela pribavljena imovinska korist kao osnovni uvjet za određivanje privremenih mjera osiguranja, uvođenje oborive zakonske pretpostavke o postojanju opasnosti da potraživanje FBiH u pogledu oduzimanja imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom neće moći biti ostvareno ili da će njegovo ostvarivanje biti otežano ako privremena mjera ne bude određena, mogućnost određivanja privremenih mjera osiguranja i prije nego što je osumnjičenom, optuženom ili povezanoj osobi omogućeno da se izjasni o prijedlogu tužitelja za određivanje mjera osiguranja, utvrđivanje funkcionalne nadležnosti za određivanje privremenih mjera osiguranja na način koji se ne podudara u potpunosti s funkcionalnom nadležnošću odnosno sastavom suda u određenim fazama krivičnog postupka, propisivanje da rješenje o određivanju privremenih mjera osiguranja mora sadržavati i tačno vrijeme na koje je privremena mjera određena, ali i nepropisivanje da je za produženje trajanja privremenih mjera potreban prijedlog tužitelja, te određenje da sud, u zavisnosti od ishoda krivičnog postupka, donosi rješenje o produženju privremene mjere ili rješenje o ukidanju privremene mjere.

Vrhovni sud FBiH je ubrzo nakon početka primjene ZONSIKD-a, u skladu sa hitnim karakterom postupka izricanja privremenih mjera osiguranja, došao u situaciju da u žalbenom postupku cijeni pravilnost i zakonitost izrečenih mjera osiguranja. To je doprinijelo ranom zauzimanju stavova o ključnim elementima novog koncepta privremenih mjera osiguranja, te, posebno, o nužnoj sadržini rješenja o određivanju privremenih mjera osiguranja (izreke i obrazloženja).

Tako, slijedom odredbe prema kojoj, u cilju osiguranja imovinske koristi za koju se sumnja da je pribavljena krivičnim djelom, tužitelj može u toku ili nakon okončanja krivičnog postupka predložiti osiguranje bilo kojom privremenom mjerom kojom se najefikasnije može postići svrha osiguranja⁷, Vrhovni sud Federacije Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu: Vrhovni sud FBiH) je zauzeo stav da je sud u rješenju o određivanju privremenih mjera osiguranja dužan navesti razloge na osnovu kojih je utvrdio postojanje sumnje da je učinjenjem krivičnog djela pribavljena imovinska korist.

⁷ Član 17. stav 1. ZONSIKD.

Kao što je rečeno, jedna od osnovnih karakteristika postupka određivanja privremenih mjera osiguranja oduzimanja imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom, propisanog ZONSIKD-om, je postojanje zakonske pretpostavke o postojanju opasnosti da potraživanja Federacije BiH u pogledu oduzimanja imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom neće moći biti ostvarena ili da će njihova ostvarenja biti otežana ako privremena mjera ne bude određena. Vrlo brzo nakon početka primjene te zakonske pretpostavke, postavilo se pitanje njene usklađenosti sa članom 6. stav 2. Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda (u daljem tekstu: EKLJP). Budući da je Evropski sud za ljudska prava (u daljem tekstu: ESLJP) iznio stav da EKLJP, u načelu, ne zabranjuje činjenične i pravne pretpostavke, ali da su države članice dužne da takve pretpostavke postave unutar razumnih ograničenja koja uzimaju u obzir ulog koji je u pitanju i održavaju prava odbrane, Vrhovni sud FBiH je u svojoj praksi slijedio taj stav imajući u vidu da rješenja o određivanju privremenih mjera osiguranja po svojoj prirodi predstavljaju privremene odluke, da ih protivnici osiguranja mogu osporavati žalbom, ali i predlagati njihovo ukidanje i prije isteka roka na koji su privremene mjere određene. U jednoj svojoj odluci, Vrhovni sud FBiH je iznio sljedeće razloge: "Odredba člana 16. stav 1. Zakona o oduzimanju nezakonito stečene imovine krivičnim djelom propisuje da se u postupku osiguranja privremenom mjerom pretpostavlja postojanje opasnosti da potraživanje Federacije BiH u pogledu oduzimanja imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom neće moći biti ostvareno ili da će njihovo ostvarenje biti otežano ako privremena mjera ne bude određena. Dakle, u smislu ove zakonske odredbe, ta opasnost se pretpostavlja i ne traži se utvrđivanje postojanja te opasnosti. U ovoj fazi postupka je cilj obezbijediti oduzimanje imovinske koristi tako da imovina ne bude predmet raspolaganja u toku postupka i time osujećeno ili otežano namirenje potraživanja Federacije BiH. Predložene mjere su privremenog karaktera i one su nužno sredstvo u ovoj vrsti postupka... Stoga se neosnovano žalbom prvostepeno rješenje pobija tvrdnjom da prvostepeni sud nije iznio dokaze na osnovu kojih je utvrdio postojanje te opasnosti. Međutim, to ne znači da optuženi nema pravo osporavati tu zakonsku pretpostavku. U ovom slučaju, u žalbi nisu navedene konkretne okolnosti koje opovrgavaju tu zakonsku pretpostavku nego je samo paušalno navedeno da optuženi nema namjeru da raspoláže svojom imovinom."

Pažnju i veliko osporavanje u praksi izazvalo je i zakonsko rješenje prema kojem je moguće odrediti privremene mjere osiguranja i prije nego što je osumnjičenom, optuženom ili povezanoj osobi omogućeno da se izjasni o

Ljiljana FILIPOVIĆ,

PRIVREMENE MJERE OSIGURANJA ODUZIMANJA IMOVINSKE KORISTI
PRIBAVLJENE KRIVIČNIM DJELOM U PRAKSI VRHOVNOG SUDA
FEDERACIJE BOSNE I HERCEGOVINE (27-44)

prijedlogu tužitelja za određivanje mjere osiguranja.⁸ Postavilo se, naime, pitanje da li je to zakonsko rješenje protivno članu 6. stav 1. EKLJP jer ne osigurava kontradiktornost u postupku određivanja privremenih mjera osiguranja. Vrhovni sud FBiH je zauzeo stav da takvo zakonsko rješenje nije protivno odredbi člana 6. stav 1. EKLJP, uz sljedeću argumentaciju: "... u članu 16. stav 2. ovog zakona je propisano da se osiguranje iz stava 1. te odredbe (kojom se reguliše postupak osiguranja privremenom mjerom) može odrediti i prije nego što je osumnjičenom, optuženom ili povezanom licu omogućeno da se izjasni o prijedlogu tužitelja za određivanje mjera osiguranja. Dakle, ova zakonska odredba je izričita u pogledu postupanja suda u postupku odlučivanja o prijedlogu za određivanje privremene mjere osiguranja i sudu omogućava donošenje rješenja i prije nego što je optuženom omogućeno da se izjasni o podnesenom prijedlogu. Navedeni zakon, također, i optuženom osigurava mogućnost zaštite svojih prava u ovom postupku izjavljivanjem žalbe na rješenje, u skladu sa članom 17. stav 6. Zakona. Odbrana optuženog je izjavljivanjem žalbe na rješenje iskoristila tu svoju zakonsku mogućnost, dok iz stanja spisa kao i navoda žalbe slijedi da je odbrana optuženog u pripremi žalbe izvršila uvid i u prijedlog tužitelja. S obzirom na navedeno, ne mogu se prihvatiti osnovanim navodi u žalbi da je zbog toga što optuženom nije dostavljen prijedlog na odgovor, optuženi doveden u otežanu poziciju i da se naknadnim uvidom u prijedlog tužitelja ne može konvalidirati to što optuženom nije pružena mogućnost da se izjasni o prijedlogu prije nego je sud o istom donio odluku. Takvo postupanje prvostepenog suda utemeljeno je u odredbi člana 16. stav 2. Zakona o oduzimanju nezakonito stečene imovine krivičnim djelom, pa donošenjem pobijanog rješenja optuženom nisu povrijeđena prava na koja se ukazuje u žalbi. Pri tome, potrebno je imati u vidu da postupak osiguranja oduzimanja imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom nema karakter postupka odlučivanja o krivičnoj optužbi protiv optuženog u smislu člana 6. stav 1. Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda nego mu se privremeno zabranjuje raspolaganje imovinom."⁹

Kako privremene mjere osiguranja oduzimanja imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom predstavljaju ograničenje prava na imovinu iz člana 1 Protokola 1 uz EKLJP, pri njihovoj primjeni postavilo se i pitanje ispunjenosti uvjeta za ograničenje prava korišćenja imovine koje propisuje ta

⁸ Član 16. stav 2. ZONSIKD.

⁹ Rješenje Vrhovnog suda FBiH, broj 09 0 K 023702 16 Kž 9 od 13.07.2016. godine.

Ljiljana FILIPOVIĆ,

PRIVREMENE MJERE OSIGURANJA ODUZIMANJA IMOVINSKE KORISTI
PRIBAVLJENE KRIVIČNIM DJELOM U PRAKSI VRHOVNOG SUDA
FEDERACIJE BOSNE I HERCEGOVINE (27-44)

odredba EKLJP. Za razliku od uvjete koji se odnose na propisanost zakonom takvih mjera ograničenja i postojanje legitimnog cilja, koji su u žalbama vrlo rijetko osporavani, neophodnost odnosno nužnost tih mjera je vrlo često osporavana u žalbama. To osporavanje svodilo se na pitanje postojanja „pravične ravnoteže“ između cilja koji se želi njima postići i mjere ograničenja prava korišćenja imovine koje se nameće privremenim mjerama osiguranja. ESLJP je u više svojih odluka zauzeo stav da mora postojati srazmjera između vrijednosti imovinske koristi navodno pribavljene krivičnim djelom i vrijednosti imovine koja je predmet privremenih mjera osiguranja. U poznatoj odluci Džinić protiv Hrvatske, ESLJP je naglasio: “Sud ponavlja kako se blokada imovine za potrebe pravnog postupka obično odnosi na nadzor nad upotrebom vlasništva, što spada u doseg drugog stavka članka 1. Protokola br. 1. uz Konvenciju... S obzirom na utvrđenje da takva mjera spada u doseg drugog stavka članka 1. Protokola br. 1, Sud mora utvrditi je li mjera bila zakonita i „u skladu s općim interesom”, te je li postojao razuman odnos razmjernosti između korištenih sredstava i cilja koji se želi ostvariti...”¹⁰

Vrhovni sud FBiH u svojoj praksi takođe zahtijeva utvrđenje postojanja srazmjera između vrijednosti imovinske koristi navodno pribavljene krivičnom djelom i vrijednosti imovine koja je predmet privremenih mjera osiguranja: “Osnovano u žalbi branilac optužene prigovara i to da pobijano rješenje ne sadrži obrazloženje u pogledu srazmjernosti između visine imovinske koristi koja je navodno pribavljena izvršenjem krivičnog djela i vrijednosti imovine koja je predmet osiguranja privremenom mjerom, odnosno da se iz pobijanog rješenja ne vidi kolika je vrijednost imovine, koja se ograničava, čime ukazuje na bitnu povredu odredaba krivičnog postupka iz člana 312. stav 1. tačka k) ZKP FBiH. Naime, iz sadržine prijedloga kantonalnog tužilaštva ... za produženje i određivanje privremene mjere osiguranja imovinske koristi ... od 27.02.2017. godine proizlazi da je u odnosu na optuženu predloženo produženje mjere osiguranja, zabranom otuđenja i opterećenja nekretnine ..., površine od 72,00 m2 upisane u KPU poduložak broj ..., ... KPU Centar, broj parcele ... Međutim, iz izreke pobijanog rješenja se ne vidi koja je vrijednost te imovine niti koja je vrijednost imovinske koristi koja je navodno pribavljena krivičnim djelom. Slijedom toga u konkretnom slučaju nije moguće ni utvrditi kolika je ukupna vrijednost imovine koja je predmet mjere osiguranja, u odnosu na ukupnu vrijednost imovinske koristi

¹⁰ Presuda ESLJP Džinić protiv Hrvatske od 17.05.2016., § 60. i 62., zahtjev broj 38359/13.

pribavljene krivičnim djelom, a time se ne može ni ocijeniti da li je određivanjem/produženjem mjere osiguranja u pobijanom rješenju, stavljen preveliki teret na optuženu, odnosno da li je na štetu optužene povrijeđen princip srazmjernosti.”

Još i prije ove odluke, Vrhovni sud FBiH se precizno odredio o obaveznoj sadržini izreke rješenja o određivanju privremenih mjera osiguranja kao pretpostavci ocjene srazmjernosti između visine imovinske koristi navodno pribavljene krivičnim djelom i vrijednosti imovine koja je predmet osiguranja: “Najprije, iz izreke pobijanog rješenja slijedi da u njoj nije navedena visina imovinske koristi koja se osigurava privremenom mjerom. Također, izreka pobijanog rješenja, ne sadrži podatke o vlasništvu nekretnina ... kao ni na čije ime je zakupljen sef broj 405 u ... bank ... u Sarajevu. Istim rješenjem određene su zabrane isplata novčanih sredstava sa računa kod odgovarajućih banaka dok u izreci rješenja nije navedena vrijednost za koju je određena privremena mjera, kako to propisuje odredba člana 17. stav 2. tačka e) Zakona o oduzimanju nezakonito stečene imovine krivičnim djelom... Obzirom na naprijed navedene nedostatke u izreci ... pobijanog rješenja osnovano se žalbom branitelja optuženog ukazuje da je izreka pobijanog rješenja nerazumljiva ..., te da je time učinjena bitna povreda odredaba krivičnog postupka iz člana 312. stav 1. tačka k) ZKP FBiH.”¹¹

Kao sporno postavilo se i pitanje koja imovina može biti predmet osiguranja oduzimanja imovinske koristi – da li samo ona koja je upravo u tom obliku stečena krivičnim djelom ili bilo koja imovina učinitelja. Vrhovni sud FBiH se i o tome izjasnio: “... u konkretnom slučaju (se) radi o postupku osiguranja oduzimanja imovinske koristi koji se provodi u skladu sa odredbama Glave II, Odjeljak D. Zakona o oduzimanju nezakonito stečene imovine krivičnim djelom. Taj odjeljak nosi naziv – Osiguranje oduzimanja imovinske koristi. Dakle, ne radi se o osiguranju oduzimanja imovine neposredno stečene krivičnom djelom nego o osiguranju oduzimanja imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom. Prema članu 115. stav 1. KZ FBiH, kojim se regulišu načini oduzimanja imovinske koristi pribavljene krivičnom djelom, učinitelju će se oduzeti novac, predmeti od vrijednosti i svaka druga imovinska korist koja je pribavljena krivičnim djelom, a, ako oduzimanje nije moguće, učinitelj će se obavezati na isplatu novčanog iznosa srazmjernog pribavljenoj imovinskoj koristi. Stoga se, po ocjeni ovog suda, osiguranje oduzimanja imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom može

¹¹ Rješenje Vrhovnog suda FBiH, broj 09 0 K 023702 16 Kž 9 od 13.07.2016. godine.

vršiti i nad imovinom koja bi mogla poslužiti za ovaj drugi zakonom propisani način oduzimanja imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom. Smisao navedenih zakonskih odredaba je da se u ovoj fazi postupka, kada postoji sumnja da je krivičnim djelom pribavljena imovinska korist, obezbijedi imovina kako ne bi bila predmet raspolaganja u toku postupka i time osujećeno ili otežano oduzimanje imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom. Iz tog razloga je, po ocjeni ovog suda, neutemeljen stav koji se iznosi u žalbi branitelja optuženog da se mjere osiguranja mogu odrediti samo u odnosu na imovinu koja je neposredno pribavljena krivičnim djelom.”

ZONSIKD-om je propisano da su protivnici predlagača odnosno osobe (fizičke ili pravne) kojima se izriču privremene mjere osiguranja: optuženi i povezana osoba¹², te je određeno i značenje pojma „povezana osoba“ odnosno ko se može smatrati povezanom osobom¹³. Vrhovni sud FBiH je već u početnom periodu primjene ovog zakona jasno i određeno naznačio da u slučaju određivanja privremenih mjera osiguranja povezanoj osobi u obrazloženju rješenja moraju biti navedeni razlozi na osnovu kojih je sud zaključio da određena osoba ima svojstvo povezane osobe: „... iz obrazloženja pobijanog rješenja slijedi da ono ne sadrži nikakve razloge o tome na osnovu čega je naređeno da se blokira sef na ime majke optuženog. Naime, pobijano rješenje ne sadrži razloge da li se majka može smatrati povezanom osobom u skladu sa članom 4. stav 1. tačka d) Zakona o oduzimanju nezakonito stečene imovine krivičnim djelom. To se isto odnosi i na mjere koje su određene u pogledu imovine određenih pravnih osoba. Obzirom na naprijed navedene nedostatke u ... obrazloženju pobijanog rješenja osnovano se žalbom branitelja optuženog ukazuje da ... prvostepeni sud nije dao razloge o odlučnim činjenicama, te da je time učinjena bitna povreda odredaba krivičnog postupka iz člana 312. stav 1. tačka k) ZKP FBiH.”¹⁴

Iako su, dakle, u odlukama Vrhovnog suda FBiH već na početku primjene ZONSIKD-a bili zauzeti sasvim određeni stavovi o ključnim pitanjima postupka određivanja privremenih mjera osiguranja, u posljednje vrijeme uočen je značajan porast broja uvaženih žalbi izjavljenih protiv rješenja o određivanju ili produžavanju privremenih mjera osiguranja i, slijedom toga, ukinutih prvostepenih rješenja.

¹² Član 4. stav 1. tačka g) ZONSIKD.

¹³ Član 4. stav 1. tačka d) ZONSIKD.

¹⁴ Rješenje Vrhovnog suda FBiH, broj 09 0 K 023702 16 Kž 9 od 13.07.2016. godine.

III. Razlozi ukidanja prvostepenih rješenja o određivanju i produžavanju privremenih mjera osiguranja

Povećanje udjela ukinutih prvostepenih odluka u drugostepenom postupku zaslužuje odgovarajuću pažnju, pogotovo s obzirom na značaj ovih mjera za efikasan odgovor na krivična djela organiziranog kriminala i korupcije.

Iz tog razloga, za potrebe ovog rada, a i mogućeg doprinosa povećanju kvaliteta prvostepenih rješenja o određivanju i produžavanju privremenih mjera osiguranja, izvršena je analiza svih odluka Vrhovnog suda FBiH, donesenih u 2024. i 2025. godini u postupku odlučivanja o žalbama izjavljenim protiv prvostepenih rješenja o privremenim mjerama osiguranja.

Predmet analize su bile 43 odluke, od kojih je 31 bila iz 2024. godine, a 12 iz 2025. godine.

Od analiziranih ukupno 43 odluka Vrhovnog suda FBiH, 34 su bile odluke kojima je uvažavanjem žalbi ukinuto prvostepeno rješenje i predmet vraćen prvostepenom sudu na ponovno odlučivanje, a devet su bile odluke kojima su žalbe odbijene kao neosnovane.

Procentualno, ukinuto je 79% prvostepenih rješenja o određivanju i produžavanju privremenih mjera osiguranja.

Od 34 ukinutih prvostepenih rješenja, samo četiri je ukinuto zbog pogrešno ili nepotpuno utvrđenog činjeničnog stanja a 30 zbog bitnih povreda odredaba krivičnog postupka. Ono što izaziva još veću zabrinutost je podatak da je u pretežnom broju slučajeva utvrđeno učinjenje dvije ili više bitnih povreda odredaba krivičnog postupka.

Što se tiče bitnih povreda odredaba krivičnog postupka, preovladava bitna povreda odredaba krivičnog postupka iz člana 312. stav 1. tačke k) ZKP FBiH (nerazumljivost izreke rješenja, protivrječnost između izreke i obrazloženja i nedostatak razloga o odlučnim činjenicama), ali su konstatirane i bitne povrede odredaba krivičnog postupka iz člana 312. stav 1. tačka d) ZKP FBiH (povreda prava na odbranu) i iz člana 312. stav 2. u vezi sa članom 15. ZKP FBiH (povreda odredbe o jednakosti u postupanju koja je bila ili je mogla biti od utjecaja za donošenje pravilne i zakonite odluke).

Analizom je utvrđeno da bitne povrede odredaba krivičnog postupka koje se tiču nedostataka u izreci i obrazloženju rješenja uglavnom odnose na pitanja o kojima je Vrhovni sud FBiH davno zauzeo stavove i učinio ih dostupnim na razne načine (putem redovnog Biltena sudske prakse Vrhovnog suda FBiH, portala sudske prakse, redovnih seminara o praksi Vrhovnog suda FBiH...).

Međutim, uočeni su i neki novi nedostaci u rješenjima prvostepenih sudova i postupku koji im je prethodio.

Tako je u tri predmeta konstatirano da u izreci prvostepenog rješenja nije navedeno kome se izriče privremena mjera osiguranja. U jednom od tih predmeta, Vrhovni sud FBiH je naveo: „Predlagač osiguranja prema odredbi člana 4. stav 1. tačka f) ovog zakona je tužitelj, a protivnik osiguranja prema tački g) iste zakonske odredbe osumnjičeni, optuženi i povezana osoba. Dakle ... privremene mjere osiguranja se mogu odrediti prema osumnjičenoj odnosno optuženoj osobi (fizičkoj ili pravnoj osobi) ili prema povezanoj osobi (fizičkoj ili pravnoj osobi) i rješenje o određivanju privremenih mjera, mora sadržavati jasnu naznaku, kome se izriče privremena mjera osiguranja i u kom svojstvu, te koje privremene mjere u cilju osiguranja imovinske koristi za koju se sumnja da je probavljena krivičnim djelom, se izriču. Osim toga, samo u tom slučaju, jer od svojstva osobe kojoj se izriču mjere osiguranja zavisi i ocjena da li su ispunjeni uvjeti za njihovo izricanje, može se ispitati, da li su bili ispunjeni uvjeti za određivanje privremenih mjera osiguranja prema određenoj osobi. Stoga, ukoliko izreka rješenja ne sadrži izričito određenje, koje privremene mjere u cilju osiguranja imovinske koristi se izriču, kojim osobama (fizičkim ili pravnim) i u kojem svojstvu se izriču privremene mjere osiguranja, izreka tog rješenja je nerazumljiva. Pobijano rješenje, kako to proizilazi iz izreke rješenja, ne sadrži izričitu naznaku, kojim osobama (fizičkim ili pravnim) se izriču privremene mjere osiguranja i u kojem svojstvu, te koje privremene mjere u cilju osiguranja imovinske koristi se izriču, nego samo naznaku šta je predmet osiguranja. Stoga, usljed navedenih propusta prvostepenog suda, pobijanim rješenjem je učinjena bitna povreda odredaba krivičnog postupka iz člana 312. stav 1. tačka k) ZKP FBiH na koju se osnovano ukazuje u žalbama, jer je izreka rješenja nerazumljiva.“¹⁵

U tri predmeta nedostajali su razlozi na osnovu kojih je sud utvrdio postojanje sumnje da je osumnjičena odnosno optužena osoba učinila krivično djelo kojim je pribavljena imovinska korist, a što je osnovni uvjet za izricanje privremenih mjera osiguranja. Ispitujući osnovanost žalbenog navoda kojim se to tvrdilo, Vrhovni sud FBiH je u jednom od tih predmeta naveo: „... tačni su navodi branitelja optužene S.J. da je prvostepeni sud na stranici 35. pobijanog rješenja naveo da postoji osnovana sumnja da su optuženi J.J., D.H., E.H., E.D., H.Z. i H.Z. počinili krivična djela koja im se stavljaju na teret potvrđenom optužnicom i da u ovom dijelu obrazloženja pobijanog rješenja

¹⁵ Rješenje Vrhovnog suda FBiH, broj 09 0 K 042084 24 Kž 10 od 12.03.2024. godine.

Ljiljana FILIPOVIĆ,

PRIVREMENE MJERE OSIGURANJA ODUZIMANJA IMOVINSKE KORISTI
PRIBAVLJENE KRIVIČNIM DJELOM U PRAKSI VRHOVNOG SUDA
FEDERACIJE BOSNE I HERCEGOVINE (27-44)

prvostepeni sud nije naveo da postoji sumnja da je optužena S.J. počinila krivična djela za koja je optužena. Osim toga, prvostepeni sud je na stranici 88., predzadnji pasus, naveo da postoji osnovana sumnja da su optuženi Z.B., E.D., A.M., D.H., J.J., S.J., M.B., E.H., E.M. i A.B.A. bili direktno uključeni u nelegalne poslove grupe za organizirani kriminal i sa njima povezane finansijske transakcije i da predmetna novčana sredstva čije se blokiranje traži mogu predstavljati sredstva osiguranja namirenja imovinske koristi stečene krivičnim djelima počinjenim od strane te organizirane grupe, ali u obrazloženju pobijanog rješenja, kako se to osnovano ukazuje žalbom branitelja optužene S.J., nisu navedeni razlozi o konkretnim radnjama optužene S.J. iz kojih proizilazi zaključak o postojanju sumnje da je optužena učinila krivično djelo za koje je optužena, pa stoga pobijano rješenje nema razloga o tim odlučnim činjenicama i učinjena je bitna povreda odredaba krivičnog postupka iz člana 312. stav 1. tačka k) ZKP FBiH.“

Nerazumljivost izreke rješenja o određivanju ili produžavanju privremenih mjera osiguranja usljed nedostatka podatka o visini imovinske koristi navodno pribavljene krivičnim djelom čije se oduzimanje osigurava privremenim mjerama i podatka o vrijednosti imovine koja je predmet osiguranja konstatirano je u osam predmeta. U vezi s tim propustom ili neovisno od toga, nedostatak razloga na osnovu kojih je sud utvrdio proporcionalnost između visine imovinske koristi čije se oduzimanje osigurava i vrijednosti imovine koja je predmet privremene mjere osiguranja, konstatirano je u 10 predmeta. Tako je Vrhovni sud FBiH našao osnovanim žalbene navode da je izreka rješenja nerazumljiva i da rješenje ne sadrži razloge o odlučnim činjenicama te da je time učinjena bitna povreda odredaba krivičnog postupka iz člana 312. stav 1. tačka k) ZKP FBiH kada „niti u izreci pobijanog rješenja, niti u njenom obrazloženju, nije navedeno koja je to visina imovinske koristi koja se osigurava privremenom mjerom, jer je navod u obrazloženju rješenja „u većem iznosu“ sasvim neodređen i paušalan, zbog čega nisu dati stvarni razlozi o proporcionalnosti imovine koja se osigurava privremenom mjerom osiguranja u odnosu na visinu imovinske koristi za koju se sumnja da je pribavljena krivičnim djelom. Zbog navedenih propusta, ne može se ispitati osnovanost žalbenih tvrdnji branitelja osumnjičenog da je pobijanim rješenjem povrijeđen princip proporcionalnosti i da je osumnjičenom u pogledu prava na imovinu stavljen prevelik teret.“ Međutim, u slučaju kada je u izreci rješenja o određivanju privremenih mjera osiguranja navedeno da se one izriču u cilju osiguranja oduzimanja imovinske koristi za koju se sumnja da je pribavljena krivičnim djelom u iznosu od oko 3.000.000,00 KM, Vrhovni sud FBiH je

Ljiljana FILIPOVIĆ,

PRIVREMENE MJERE OSIGURANJA ODUZIMANJA IMOVINSKE KORISTI
PRIBAVLJENE KRIVIČNIM DJELOM U PRAKSI VRHOVNOG SUDA
FEDERACIJE BOSNE I HERCEGOVINE (27-44)

ocijenio neosnovanim žalbeni navod da je takva izreka nerazumljiva: „... potrebno je istaknuti da izreka rješenja nije nerazumljiva samo zato što u njoj nije naveden tačan iznos imovinske koristi koji se osigurava tim rješenjem, budući da se konačna visina tog iznosa utvrđuje u toku krivičnog postupka. Stoga, iako u izreci pobijanog rješenja nije naveden tačan iznos imovinske koristi koji se osigurava tim rješenjem, to samo po sebi ne znači da se ne može ispitati proporcionalnost određenih privremenih mjera u odnosu na označeni iznos imovinske koristi u izreci rješenja.“

U šest predmeta prvostepeni sud nije naveo razloge zbog kojih smatra da se svrha privremenih mjera ne može ostvariti primjenom blažih mjera od onih izrečenih prvostepenim rješenjem odnosno zašto su izrečene privremene mjere nužne za zaštitu opšteg interesa. Privremene mjere osiguranja oduzimanja imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom predstavljaju ograničenje prava na neometano uživanje svoje imovine. Iako predviđene zakonom i u skladu s opštim interesom, one neće predstavljati kršenje prava na imovinu samo ako su nužna mjera. Stoga kada je riječ o privremenim mjerama osiguranja koje se sastoje, na primjer, u privremenom oduzimanju pokretnih ili nepokretnih stvari protivnika predlagača, rješenje o njihovom izricanju mora sadržavati razloge iz kojih proizlazi da se radi o nužnoj mjeri radi osiguranja oduzimanja imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom. Ili, kako je to navedeno u odluci Vrhovnog suda FBiH, „... osnovan je i žalbeni prigovor branitelja osumnjičenog kojim ukazuje na nedostatak razloga o odlučnim činjenicama jer je izostala ocjena mogućnosti primjene blaže privremene mjere osiguranja imovinske koristi prema osumnjičenom I.H., a koja privremena mjera pored zabrane otuđenja i opterećenja nekretnine uključuje i njenu predaju na čuvanje i upravljanje Federalnoj agenciji za upravljanje oduzetom imovinom. Naime, ... odredba člana 17. stav 1. i stav 2. tačka a) istog Zakona¹⁶ propisuje oblike privremenih mjera osiguranja koji se mogu primijeniti u odnosu na osiguranje imovinske koristi iz stava 1. (zabrana otuđenja i opterećenja nekretnine ili stvarnih prava upisanih na nekretnini, uz zabilježbu zabrane u zemljišnim knjigama, oduzimanjem nekretnine i njenim povjeravanjem na čuvanje i upravljanje Federalnoj agenciji za upravljanje oduzetom imovinom). Iz prethodno navedenih odredaba proizlazi obaveza suda da u slučajevima kada postoje oblici privremenih mjera osiguranja koji predstavljaju blaži oblik ograničenja prava na mirno uživanje imovine, u rješenju o određivanju privremenih mjera osiguranja navede razloge zbog

¹⁶ Misli se na ZONSIKD.

Ljiljana FILIPOVIĆ,

PRIVREMENE MJERE OSIGURANJA ODUZIMANJA IMOVINSKE KORISTI
PRIBAVLJENE KRIVIČNIM DJELOM U PRAKSI VRHOVNOG SUDA
FEDERACIJE BOSNE I HERCEGOVINE (27-44)

kojih smatra da je određivanje težih privremenih mjera osiguranja bilo neophodno. U konkretnom slučaju pobijano rješenje ne sadrži razloge o tome zbog čega sud nalazi da se samo mjerama zabrane otuđenja i opterećenja nekretnine ili stvarnih prava upisanih na nekretnini, uz zabilježbu zabrane u zemljišnim knjigama, ne može ostvariti svrha osiguranja, odnosno razloge o tome zbog čega je neophodno primijeniti i mjeru oduzimanja nekretnine i njenog povjeravanja na čuvanje i upravljanje Federalnoj agenciji za upravljanje oduzetom imovinom, pa slijedi da su izostali razlozi o toj odlučnoj činjenici. Na taj način je učinjena bitna povreda odredaba krivičnog postupka iz člana 312. stav 1. tačka k) ZKP FBiH, na što je opravdano ukazano u žalbi branitelja osumnjičenog.¹⁷

U 4 predmeta u kojima su privremene mjere osiguranja izrečene povezanim osobama (fizičkim ili pravnim), prvostepeni sud nije naveo razloge na osnovu kojih je utvrdio da se radi o povezanim osobama u smislu člana 4. stav 1. tačka d) ZONSIKD-a. Konkretnije, u rješenjima su nedostajali razlozi o tome kako je sud utvrdio da je izvršen prenos imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom na povezanu osobu ili kako je utvrdio da to prenošenje nije bilo u dobroj vjeri.

Nedostatak razloga o drugim odlučnim činjenicama utvrđen je u 16 slučajeva. Tako je, primjera radi, u jednoj odluci Vrhovni sud FBiH zaključio: „Također, osnovano se žalbom branitelja ukazuje da se prvostepeni sud nije uopće očitovao o tome, da li su uplatom iznosa od iznosa od 827.773,60 KM po osnovu utvrđenih dodatnih poreznih obaveza, na koji se u pobijanom rješenju poziva, izmirene porezne obaveze osumnjičenih za koje se isti terete, i u cijelosti namireno potraživanje Federacije BiH, odnosno da li je izvršenjem krivičnog djela Porezna utaja iz člana 273. stav. 3. u vezi sa stavom 1. KZ FBiH za koje se protiv osumnjičenih vodi istraga, pribavljena imovinska korist i visina te imovinske koristi koja privremenom mjerom treba biti osigurana, niti je dao razloge u pogledu vrijednosti imovine osumnjičenih E.M. i M.B. koja je predmet osiguranja privremenom mjerom, a što je sve bilo neophodno navesti s aspekta načela proporcionalnosti. Zbog navedenih propusta, ne može se ispitati ni osnovanost žalbenih tvrdnji branitelja da nisu postojali zakonski uvjeti za donošenje pobijanog rješenja, iz razloga što su porezne obaveze od strane osumnjičenih izmirene i da nema imovinske koristi nastale izvršenjem krivičnog djela za koje se terete osumnjičeni, a dalje, niti osnovanost žalbenih tvrdnji da je pobijanim rješenjem povrijeđen princip proporcionalnosti i

¹⁷ Rješenje Vrhovnog suda FBiH, broj 09 0 K 042084 24 Kž 14 od 25.07.2024. godine.

Ljiljana FILIPOVIĆ,
PRIVREMENE MJERE OSIGURANJA ODUZIMANJA IMOVINSKE KORISTI
PRIBAVLJENE KRIVIČNIM DJELOM U PRAKSI VRHOVNOG SUDA
FEDERACIJE BOSNE I HERCEGOVINE (27-44)

osumnjičenim u pogledu prava na imovinu stavljen prevelik teret. Stoga je ovaj sud ocijenio osnovanim žalbene prigovore branitelja kojima se ukazuje da prvostepeni sud u pobijanom rješenju nije dao razloge o odlučnim činjenicama i da je time učinjena bitna povreda odredaba krivičnog postupka iz člana 312. stav 1. tačka k) ZKP FBiH.“

Kada je riječ o povredi prava na odbranu, ona je u tri slučaja utvrđena zbog propusta prvostepenog suda da protivniku osiguranja omogući da se izjasni o prijedlogu ili drugom izjašnjenju tužitelja, a u jednom slučaju zbog nepoštivanja drugih procesnih garancija protivnika osiguranja. Slučajevi koji su okvalificirani kao bitne povrede odredaba krivičnog postupka iz člana 312. stav 2. u vezi sa članom 15. ZKP FBiH takođe se svode na propust suda da protivniku osiguranja da jednak tretman kao predlagaču. „Iz spisa predmeta proizlazi da je pobijano rješenje doneseno u postupku ponovnog odlučivanja prvostepenog suda, nakon što je rješenjem Vrhovnog suda Federacije Bosne i Hercegovine broj ... od ... ukinuto rješenje Kantonalnog suda u ... broj ... od ... i predmet vraćen prvostepenom sudu na ponovno odlučivanje, zatim da je ... prvostepeni sud svojim dopisom broj ... od ... zatražio od Kantonalnog tužilaštva ... da dodatno obrazloži status povezanih lica ... te da su slijedom toga postupajuće kantonalne tužiteljice dana ... dostavile sudu „dopunjen prijedlog za privremenu mjeru osiguranja imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom“. Dalje iz spisa predmeta proizlazi da predmetna dopuna prijedloga Kantonalnog tužilaštva ... nije dostavljena punomoćnici povezanih lica radi eventualnog njihovog izjašnjenja... Dakle, kod okolnosti da je prvostepeni sud pobijano rješenje donio u postupku ponovnog odlučivanja o privremenim mjerama osiguranja u odnosu na koje je već izvršena zabilježba u zemljišnim knjigama ... i kada su povezana pravna lica već bila upoznata s obimom i sadržajem privremene mjere koja je prema njima određena, onda ona u tim okolnostima nisu ni mogli preduzeti bilo koju radnju u pogledu raspolaganja svojom imovinom usljed koje bi mjera osiguranja izgubila svoju svrhu. Slijedom navedenog osnovano se u žalbama punomoćnika povezanih lica ukazuje da je prvostepeni sud postupajući na opisani način povrijedio princip jednakosti u postupanju, jer je komunicirajući samo sa jednom strankom, odbrane povezanih lica onemogućio u iznošenju vlastite argumentacije i dokaza relevantnih u predmetnom odlučivanju, na koji način je postupljeno suprotno članu 15. stav 1. ZKP FBiH...“

U jednom predmetu utvrđeno je da prvostepeni sud nije osigurao procesne garancije čije poštivanje prema praksi ESLJP nužno je da ograničenje prava korištenja imovine ne bi predstavljalo povredu člana 1. Protokola 1 uz EKLJP.

Ljiljana FILIPOVIĆ,

PRIVREMENE MJERE OSIGURANJA ODUZIMANJA IMOVINSKE KORISTI
PRIBAVLJENE KRIVIČNIM DJELOM U PRAKSI VRHOVNOG SUDA
FEDERACIJE BOSNE I HERCEGOVINE (27-44)

Vrhovni sud FBiH je zauzeo stav da poštivanje prava iz člana 1. Protokola broj 1 uz Evropsku konvenciju o ljudskim pravima i temeljnim slobodama, podrazumijeva davanje mogućnosti osumnjičenom, optuženom odnosno povezanoj osobi prema kojoj su produžavane privremene mjere osiguranja, da se u razumnom intervalu, na ročištu pred sudom, izjasni o svim činjenicama i dokazima relevantnim za odluku suda o daljem trajanju privremenih mjera osiguranja, u svrhu njihovog efektivnog osporavanja, kao i obavezu suda da cijeni te njihove navode u postupku odlučivanja o daljem trajanju privremenih mjera osiguranja. Oslanjajući se na presudu ESLJP u predmetu Shorazova protiv Malte od 03.03.2022. godine (st. 105., 119., 121. i 123.), na koju se braniteljica optuženog pozvala u žalbi, a u kojoj je ESLJP ukazao da je (u periodu od 2014. do 2021. godine) aplikantici određena i više puta produžena mjera „zamrzavanja“ imovine, a da ona nije saslušana pred sudom tako da je lišena efikasne procesne zaštite protiv proizvoljnog ili nesrazmjernog miješanja što je dovelo do odsustva „pravične ravnoteže“ između zahtjeva općeg interesa i zahtjeva zaštite temeljnih prava pojedinca, odnosno do povrede člana 1. Protokola broj 1 uz EKLJP, Vrhovni sud FBiH je u svom rješenju kojim je uvažena žalba braniteljice i predmet vraćen na ponovno odlučivanje, naveo: „U konkretnom slučaju, optuženom H.H., u periodu od kada mu je određena privremena mjera osiguranja (od 30.08.2018. godine) i kasnije produžavana naprijed navedenim rješenjima, a, kao što je već navedeno, pobijanim rješenjem mu je produžena privremena mjera osiguranja do 29.03.2026. godine, ili do druge odluke suda, prvostepeni sud nikada nije održao ročište i tako osigurao pravo optuženog da se u razumnim vremenskim intervalima izjasni o svim činjenicama i dokazima relevantnim za dalje trajanje privremene mjere osiguranja koja je prema njemu prethodno određena, a u cilju efektivnog osporavanja te mjere tj. kako bi sud cijenio i te navode optuženog u postupku odlučivanja o daljem trajanju privremene mjere osiguranja. Na taj način, optuženom H.H. je uskraćena efikasna procesna zaštita protiv proizvoljnog ili nesrazmjernog miješanja koja proističe iz člana 1. Protokola broj 1 uz EKLJP, čime je dovedena u pitanje „pravična ravnoteža“ odnosno srazmjernost između privremene mjere kojom mu je ograničeno pravo na imovinu iz tog člana i zahtjeva zaštite tog prava optuženog, što je dovelo do povrede člana 1. Protokola broj 1 uz EKLJP.“

Prema tome, mogućnost određivanja privremenih mjera osiguranja i prije nego što je osumnjičenom, optuženom ili povezanoj osobi omogućeno da

Ljiljana FILIPOVIĆ,
PRIVREMENE MJERE OSIGURANJA ODUZIMANJA IMOVINSKE KORISTI
PRIBAVLJENE KRIVIČNIM DJELOM U PRAKSI VRHOVNOG SUDA
FEDERACIJE BOSNE I HERCEGOVINE (27-44)

se izjasni o prijedlogu tužitelja za određivanje mjera osiguranja,¹⁸ ne isključuje obavezu poštivanja procesnih garancija tih osoba u daljem toku postupka odlučivanja o privremenim mjerama osiguranja.

IV. Zaključak

Iako Vrhovni sud FBiH ima ustaljenu praksu u primjeni instituta privremenih mjera osiguranja, te iako je ta praksa na razne načine učinjena dostupnom pravosudnoj zajednici, propusti pri određivanju i produžavanju privremenih mjera osiguranja dovode do učestalog ukidanja prvostepenih rješenja kojima su izrečene privremene mjere osiguranja.

U mnogim slučajevima, propusti u sudskim rješenjima su rezultat manjkavih prijedloga tužitelja za izricanje privremenih mjera osiguranja.

Iz tih razloga bi trebalo intenzivirati obuku sudija i tužitelja u pogledu primjene ZONSIKD-a u skladu sa domaćom sudskom praksom i praksom ESLJP.

Vrhovni sud FBiH je u prethodnih deset godina u više navrata ukazivao na određene nedosljednosti, nedostatke i nepotpunosti postojećeg zakonskog okvira u vezi sa oduzimanjem imovinske koristi pribavljene krivičnim djelima.

Priroda nedostataka u izrekama i obrazloženjima rješenja o privremenim mjerama osiguranja oduzimanja imovinske koristi pribavljene krivičnim djelima, utvrđenih izvršenom analizom odluka Vrhovnog suda FBiH, ukazuje i na nužnost preispitivanja rješenja sadržanih u navedenom zakonu. Ponajprije, pitanja regulacije nužne sadržine izreke i obrazloženja rješenja o određivanju privremenih mjera osiguranja, ali i nekih drugih zakonskih rješenja.

Lista analiziranih predmeta:

- 09 0 K 043855 23 Kž
- 09 0 K 031067 23 Kž 46
- 09 0 K 031235 23 Kž 3
- 09 0 K 031067 23 Kž 48
- 09 0 K 031067 23 Kž 49
- 04 0 K 012115 23 Kž 4
- 09 0 K 027791 23 Kž 2
- 09 0 K 045037 23 Kž

¹⁸ Član 16. stav 2. ZONSIKD.

Ljiljana FILIPOVIĆ,
PRIVREMENE MJERE OSIGURANJA ODUZIMANJA IMOVINSKE KORISTI
PRIBAVLJENE KRIVIČNIM DJELOM U PRAKSI VRHOVNOG SUDA
FEDERACIJE BOSNE I HERCEGOVINE (27-44)

- 09 0 K 042976 24 Kž
- 09 0 K 031067 24 Kž 50
- 09 0 K 034430 24 Kž 4
- 09 0 K 042084 24 Kž 9
- 09 0 K 042084 24 Kž 10
- 01 0 K 015030 24 Kž 18
- 09 0 K 026508 24 Kž 71
- 09 0 K 031067 24 Kž 51
- 09 0 K 037021 24 Kž 4
- 01 0 K 015030 24 Kž 19
- 01 0 K 015774 24 Kž 4
- 09 0 K 042084 24 Kž 12
- 01 0 K 016910 24 Kž 2
- 09 0 K 042084 24 Kž 13
- 09 0 K 026508 24 Kž 72
- 09 0 K 042084 24 Kž 14
- 09 0 K 042084 24 Kž 15
- 09 0 K 037021 24 Kž 5
- 09 0 K 037021 24 Kž 6
- 09 0 K 031067 24 Kž 52
- 09 0 K 042966 24 Kž 8
- 09 0 K 039282 24 Kž 2
- 09 0 K 046598 24 Kž 2
- 01 0 K 018494 24 Kž 2
- 01 0 K 018180 24 Kž
- 09 0 K 046598 24 Kž 3
- 09 0 K 042084 24 Kž 20
- 01 0 K 015030 24 Kž 20
- 09 0 K 047237 24 Kž
- 04 0 K 012115 25 Kž 5
- 09 0 K 047237 25 Kž 2
- 09 0 K 027791 25 Kž 3
- 09 0 K 039282 25 Kž 3
- 09 0 K 031067 25 Kž 55
- 09 0 K 031067 25 Kž 57

KRIVIČNO DJELO TRGOVINA UTICAJEM U PRAKSI VRHOVNOG SUDA REPUBLIKE SRPSKE

SAŽETAK: Rad obrađuje predmete Vrhovnog suda RS u periodu od 2015. do 2026. godine, u krivičnim postupcima protiv lica optuženih zbog krivičnog djela trgovine uticajem. Cilj rada je da se šira profesionalna zajednica upozna sa praksom iz ove oblasti i da se doprinese boljem razumijevanju ovog krivičnog djela, koje spada u grupu koruptivnih djela, i nesumnjivo je da je mnogo prisutnije u našem društvu nego što to pokazuju brojevi pokrenutih i uspješno okončanih krivičnih postupaka protiv njegovih učinilaca. Trgovina uticajem je kod nas realno toliko prisutna da je postala prihvaćeni model ponašanja i nerijetko je i jedini način da građani ostvare svoja prava i zadovolje važne egzistencijalne potrebe. Zato je važno promovisati potrebu institucionalnih reformi usmjerenih ka sprečavanju i suzbijanju korupcije, što pored jačanja kapaciteta policije i pravosuđa podrazumijeva i pokretanje otvorenog dijaloga među nosiocima pravosudnih funkcija o svim spornim pitanjima, pa i onim koja pobuđuju sumnju na postojanje korupcije u samom pravosuđu.

Ključne riječi: trgovina uticajem, posredovanje, službena radnja, zahtijevanje i primanje nagrade, stvarni ili pretpostavljeni uticaj.

ABSTRACT: This paper analyses the judicial practice of the Supreme Court of the Republika Srpska in the period from 2015 to 2026 in criminal proceedings conducted against persons charged with the criminal offence of trading in influence. The aim of the paper is to familiarise the broader professional community with judicial practice in this field and to contribute to a better understanding of this criminal offence, which belongs to the group of corruption related criminal offences and is undoubtedly far more prevalent in our society than is reflected in the number of initiated and successfully concluded criminal proceedings against its perpetrators.

In our society, trading in influence is so widespread that it has become an accepted pattern of conduct and is often the only way for citizens to exercise their rights and satisfy essential existential needs. Therefore, it is important to promote the need for institutional reforms aimed at preventing and combating corruption, which, in addition to strengthening the capacities of the police and

the judiciary, also entails initiating an open dialogue among holders of judicial functions on all contentious issues, including those that raise suspicions of corruption within the judiciary itself.

Key words: *trading in influence, mediation, official act, requesting and accepting a reward, actual or presumed influence.*

PROPISI

Izmjenama i dopunama svih krivičnih zakona u Bosni i Hercegovini implementirani su važni međunarodni akti, kao što su Krivičnopravna konvencija Savjeta Evrope o korupciji (1999) i Konvencija Ujedinjenih nacija protiv korupcije (2003), i propisana trgovina uticajem kao krivično djelo u članu 219. i 219a. KZ BiH, 382. i 382a. KZ FBiH, 321. KZ RS i 376. i 376a. KZ BDBiH.

Radi boljeg razumijevanja ove inkriminacije, korisno je imati u vidu da su članom 12. Krivičnopravne konvencije o korupciji Savjeta Evrope, pod nazivom Trgovina uticajem, potpisnice konvencije obavezane da inkriminišu „namjerno obećanje, davanje ili nuđenje, direktno ili indirektno, nezaslužene koristi bilo kome ko tvrdi ili potvrdi da može da izvrši neregularan uticaj na donošenje odluke nad bilo kojim licem pomenutim u čl. 2, 4. do 6. i 9. do 11, bez obzira na to da li je nezaslužena korist namijenjena tom licu ili nekom drugom, samo ako je traženje, primanje ili prihvatanje ponude ili obećanja takve koristi, u vezi s tim uticajem, bez obzira na to da li je uticaj izvršen ili ne i bez obzira na to da li se pretpostavljenim uticajem postiže namjeravani rezultat“.

Krivično djelo trgovina uticajem je propisano posljednjim izmjenama i dopunama Krivičnog zakona Republike Srpske („Službeni glasnik Republike Srpske“ br. 49/2003, 108/04, 37/06, 73/10, 1/12 i 67/13)*, koje su stupile na snagu 16.08.2013. godine, do kad je istim članom 353. tog zakona bilo propisano krivično djelo protivzakonito posredovanje, sa nešto užim krugom izvršilaca i radnji izvršenja. Krivično djelo trgovina uticajem je u istom tekstu propisano i članom 321. Krivičnog zakonika Republike Srpske („Službeni glasnik Republike Srpske“ br. 64/17), koji je stupio na snagu 18.07.2017. godine i čije se kasnije izmjene nisu odnosile na ovu inkriminaciju.

Po Zakonu o suzbijanju korupcije, organizovanog i najtežih oblika privrednog kriminala („Službeni glasnik Republike Srpske“ br. 39/16, 91/17), Posebno odjeljenje za suzbijanje korupcije, organizovanog i najtežih oblika privrednog kriminala Okružnog suda u Banjaluci je nadležno da sudi za ovo krivično djelo, učinjeno na teritoriji Republike Srpske, po optužnicama

istoimenog Posebnog odjeljenja Republičkog javnog tužilaštva Republike Srpske. O žalbama na prvostepene presude u ovim predmetima odlučuje Posebno vijeće Vrhovnog suda Republike Srpske, za suzbijanje korupcije, organizovanog i najtežih oblika privrednog kriminala.

*** Trgovina uticajem**

1) Ko zahtijeva ili primi nagradu ili neku drugu korist za sebe ili drugog, neposredno ili preko trećeg lica, da korištenjem svog službenog ili društvenog položaja ili stvarnog ili pretpostavljenog uticaja, posreduje da se izvrši ili ne izvrši neka službena radnja, kazniće se kaznom zatvora od jedne do pet godina.

(2) Ko drugom neposredno ili preko trećeg lica ponudi ili da nagradu ili neku drugu korist da, korištenjem svog službenog ili društvenog položaja ili stvarnog ili pretpostavljenog uticaja, posreduje da se izvrši ili ne izvrši neka službena radnja, kazniće se kaznom zatvora do tri godine.

(3) Ko koristeći svoj službeni ili društveni položaj ili stvarni ili pretpostavljeni uticaj posreduje da se izvrši službena radnja koja se ne bi smjela izvršiti ili da se ne izvrši službena radnja koja bi se morala izvršiti, kazniće se kaznom zatvora od jedne do osam godina.

(4) Ko drugom neposredno ili preko trećeg lica obeća, ponudi ili da nagradu ili neku drugu korist da, koristeći svoj službeni ili društveni položaj ili stvarni ili pretpostavljeni uticaj, posreduje da se izvrši službena radnja koja se ne bi smjela izvršiti ili da se ne izvrši službena radnja koja bi se morala izvršiti, kazniće se kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina.

(5) Ako je za posredovanje iz stava 3. ovog člana zahtijevana ili primljena nagrada ili neka korist, učinilac će se kazniti kaznom zatvora od dvije do dvanaest godina.

(6) Strano službeno ili odgovorno lice koje učini djelo iz st. 1. do 4. ovog člana kazniće se za to djelo.

(7) Nagrada ili imovinska korist stečena izvršenjem djela iz ovog člana oduzeće se.

PRIMJERI IZ PRAKSE

Predmet broj 11 0 K 017881 16 KŽ – krivično djelo trgovina uticajem iz člana 353. stav 1. Krivičnog zakona Republike Srpske

Prvostepenom presudom Okružnog suda u Banjoj Luci - Posebno odjeljenje za organizovani i najteže oblike privrednog kriminala broj 11 0 K 017881 16 K-p od 01.07.2016. godine, optuženi E.B. je oglašen krivim što je

Svetlana MARIĆ,

KRIVIČNO DJELO TRGOVINA UTICAJEM U PRAKSI VRHOVNOG SUDA
REPUBLIKE SRPSKE (45-68)

- u vremenskom periodu od 07.12.2015. do 16.01.2016. godine, u više navrata od kandidata za polaganje vozačkog ispita B.T. zahtijevao novčani iznos od 100 KM kako bi, koristeći svoj pretpostavljeni uticaj kao instruktor vožnje i vlasnik Auto-škole ..., posredovao kod članova Komisije za polaganje vozačkog ispita da bi ovaj kandidat B.T. položio praktični dio vozačkog ispita za vozača „C“ kategorije, da bi dana 16.01.2016. godine u kamionu na parking u ispred benzinske pumpe ... i primio od B.T. traženi novčani iznos od 100 KM,

- dakle, koristeći pretpostavljeni uticaj, zahtijevao nagradu da posreduje da se izvrši službena radnja, čime je učinio krivično djelo trgovina uticajem iz člana 353. stav 1. Krivičnog zakona Republike Srpske i za to djelo je

- na osnovu istog zakonskog propisa i uz primjenu odredaba o ublažavanju kazne iz člana 38. stav 2. i 39. stav 1. tačka 4. KZ RS, osuđen na kaznu zatvora u trajanju od 60 dana, a na osnovu člana 353. stav 7. KZ RS mu je oduzeta imovinska korist pribavljena izvršenjem krivičnog djela u iznosu od 100 KM.

Presudom Vrhovnog suda Republike Srpske broj 11 0 K 017881 16 Kž od 27.09.2016. godine djelimično je uvažena žalba branioca optuženog i preinačena prvostepena presuda u odluci o kazni, tako da je optuženi, za krivično djelo trgovina uticajem iz člana 353. stav 1. Krivičnog zakona Republike Srpske zbog kojeg je tom presudom oglašen krivim, uz primjenu odredbi o ublažavanju kazne iz člana 38. stav 2. i člana 39. stav 1. tačka 4. Krivičnog zakona Republike Srpske, osuđen na novčanu kaznu u iznosu od 3.000 KM, koju je obavezan da plati u roku od tri mjeseca, uz upozorenje da će je u suprotnom sud na osnovu člana 36. stav 2. Krivičnog zakona Republike Srpske zamijeniti zatvorom, računajući za svakih započelih 100 KM neplaćene novčane kazne jedan dan zatvora. U preostalom dijelu je prvostepena presuda ostala neizmijenjena.

Vrhovni sud je ocijenio da se žalbom neosnovano osporava činjenično stanje utvrđeno prvostepenom presudom, nalazeći da su sva činjenična utvrđenja potpuna i pravilna, zasnovana na savjesnoj ocjeni svih dokaza izvedenih na glavnom pretresu, posebno ukazujući na pravilnu ocjenu vjerodostojnosti i dokazne vrijednosti iskaza B.T. kao svjedoka (koji je u svom iskazu naveo da je optuženi od njega tražio novac, navodeći da će ga dati članu komisije kako mu ne bi pravio problem da položi vozački ispit, stavljajući mu u izgled da bez tog novca sigurno neće položiti vozački ispit), koji je bio i u ulozi informatora i čiji iskaz je potvrđen i rezultatima provedenih posebnih istražnih radnji (nadzora i tehničkog snimanja komunikacija i korišćenja prikrivenog istražioca i informatora i simulovanog i kontrolisanog davanja

potkupnine), koje su u istrazi provedene po naredbi sudije za prethodni postupak, čija zakonitost nije osporena.

U pogledu primjene materijalnog prava Vrhovni sud je ocijenio da su radnje optuženog pravilno kvalifikovane kao krivično djelo trgovine uticajem iz člana 353. stav 1. Krivičnog zakona Republike Srpske i ocijenjen je neprihvatljivim stav odbrane da se radi o djelu malog značaja i da po tom osnovu optuženog treba oslobodi od optužbe jer u smislu člana 7. stav 2. KZ RS to djelo nije krivično djelo. Sud je prihvatio ocjenu prvostepenog suda da se ne radi o djelu malog značaja, navodeći da se radi o krivičnom djelu protiv službene dužnosti iz glave 27. Krivičnog zakona, koje se po prirodi zaštitnog objekta ne može smatrati zanemarljivo opasnim zbog malog značaja i neznatnosti ili odsutnosti štetnih posljedica. S tim u vezi je navedeno da „krivična djela protiv službene dužnosti predstavljaju takva djela čijim izvršenjem se ugrožava zakonito i pravilno vršenje službe i nezakonito sticanje imovinske koristi s druge strane, njihovim izvršenjem se kako to proizilazi iz obrazloženja pobijane presude, koji i ovaj sud prihvata, dovodi u pitanje autoritet službe i povjerenje građana u vršenju javne vlasti. Iz tih razloga djelo za koje je optuženi oglašen krivim nije djelo malog značaja, pa je zalaganje žalbe branioca da se pobijana presuda preinači i optuženi oslobodi od optužbe, neosnovano.“

Vrhovni sud je prvostepenu presudu preinačio u odluci o kazni, navodeći: „Brojne olakšavajuće okolnosti utvrđene na strani optuženog na koje se poziva pobijana presuda u obrazloženju, imaju i po ocjeni ovog suda karakter značajno osobito olakšavajući, pa uzimajući sve te okolnosti, a u odsustvu otežavajućih, ovaj sud nalazi da se u ovom slučaju imajući u vidu težinu djela, iznos pribavljene imovinske koristi (radi se o malom iznosu), svrha kažnjavanja iz člana 28. KZ RS može ostvariti i osudom na blažu vrstu kazne od one izrečene pobijanom presudom. Stoga je ovaj sud, prvostepenu presudu preinačio u odluci o kaznu i optuženom izrekao novčanu, kao blažu vrstu kazne, a u skladu sa odredbama člana 38. tačka 2. i člana 39. stav 1. tačka 4. KZ RS. Naime, odredba člana 39. stav 1. tačka 4. KZ RS propisuje da se za krivična djela za koja je kao najmanja kazna propisana zatvor ispod tri godine, umjesto zatvora može izreći novčana kazna. Za ovo krivično djelo propisana je kazna zatvora od jedne do pet godina, pa su ispunjeni uslovi za izricanje novčane kao blaže vrste kazne. Odlučujući o visini novčane kazne ovaj sud je cijenio i imovno stanje optuženog, što proizilazi iz podataka u izreci presude, kao i njegove porodične obaveze. Ovom kaznom će se po ocjeni ovog suda moći ostvariti svrha kažnjavanja kako sa aspekta opšte (generalne) tako i sa aspekta posebne (specijalne) prevencije“.

Predmet broj 11 0 K 019870 18 Kž – krivično djelo trgovina uticajem iz člana 353. stav 1. Krivičnog zakona Republike Srpske

Presudom Okružnog suda u Banjaluci - Posebno odjeljenje za suzbijanje korupcije, organizovanog i najtežih oblika privrednog kriminala broj 11 0 K 019870 17 K od 01.12.2017. godine, na osnovu člana 298. tačka v) ZKP RS optuženi S.T. je oslobođen od optužbe da je

„17.12.2016. godine oko 11.30 časova u restoranu u P, u svojstvu inspektora istražitelja Odjeljenju Poreske uprave Republike Srpske, za istrage i obavješćavanje, zadužen za vršenje predistražnih radnji u predmetu poreskog obveznika „Veterinarska stanica“ a.d. N.G. od direktora ovog poreskog obveznika M. R, zahtijevao nagradu za okružnu javnu tužiteljicu M.G, koja postupa u predmetu broj T... da, korišćenjem svog službenog položaja, posreduje kod iste za M. R. da zaključi sporazum o priznanju krivice, na taj način što je istom, tokom njihovog razgovora, obećao da će otići kod tužiteljice, da će uticati na nju da se predmet brzo završi, da će joj reći da mu je on prijatelj i da ide na eventualno priznanje krivice, da dobije neku uslovnu osudu i da će joj on sve obrazložiti, da bi na kraju razgovora zahtijevao nagradu za tužiteljicu, pitajući M. R. „Šta bi ja njoj konkretno mogao ponuditi?“ i time učinio krivično djelo trgovina uticajem iz člana 353. stav 1. Krivičnog zakona Republike Srpske.

Presudom Vrhovnog suda Republike Srpske broj 11 0 K 019870 18 Kž od 6.9.2018. godine, odbijena je kao neosnovana žalba republičkog javnog tužioca Posebnog odjeljenja za suzbijanje korupcije, organizovanog i najtežih oblika privrednog kriminala i potvrđena prvostepena presuda. U obrazloženju ove presude je navedeno:

„Žalbom se apostrofira da je pogrešan stav prvostepenog suda da nije ispunjen objektivni uslov inkriminacije...Po stavu žalbe iz provedenih dokaza na glavnom pretresu, nesumnjivo proizilazi da je optuženi S. T. kritične prilike zahtijevao nagradu od svjedoka R. M. za postupajuću tužiteljicu da bi korištenjem svog službenog položaja (radeći na predmetu kontrole poreskog obveznika „Veterinarska stanica“ a.d. N.G. kojim je bio službeno zadužen u Poreskoj upravi), posredovao kod tužiteljice u krivičnom predmetu koji se vodi u Okružnom javnom tužilaštvu B.L. protiv svjedoka, da za svjedoka ishodi neku vrstu sporazuma (da prizna krivicu i dobije uslovnu osudu).

Izneseni žalbeni prigovori nisu osnovani. Činjenična utvrđenja pobijane presude, suprotno prigovorima iznesenim u žalbi tužioca, su po ocjeni ovog suda potpuna i pravilna. Ona su zasnovana na dokazima izvedenim na glavnom pretresu pred prvostepenim sudom, koji su izneseni u obrazloženju pobijane presude, ocijenjeni na način koji propisuje odredba člana 295. stav 2.

ZKP RS. Takvim pristupom ocjeni izvedenih dokaza izveden je i konačan, a po ocjeni ovog suda pravilan zaključak da nema dokaza da je optuženi S. T. počinio krivično djelo trgovina uticajem iz člana 353. stav 1. KZ RS i o tome dao detaljno i valjano obrazloženje, koje u cijelosti prihvata i ovaj sud. Prigovori žalbe kojima se ta utvrđenja dovode u sumnju, razlozima koji se iznose u žalbi, nisu osnovani.

Naime, ocjenjujući iskaze svjedoka R. M. i G. M., pobijana presuda pravilno utvrđuje da isti ne potvrđuju činjenične navode predmetne optužnice, jer je svjedok R. M. iskazao da on nije stekao utisak da je optuženi zahtijevao bilo kakvu nagradu ili korist, ali da su ga telefonski razgovori iscrpljivali, kao i to da mu nije poznato u kom pravcu su oni vodili, dok je svjedok G. M. iskazala da optuženi nije vršio nikakav uticaj, već da je samo iznosio svoje mišljenje o eventualnom postojanju krivičnog djela u postupku prinudne naplate koji se vodi protiv svjedoka. Ispravan je stav iz žalbe tužioca da za postojanje ovog krivičnog djela nije od značaja da li je uopšte došlo do posredovanja, kao što je bez uticaja na postojanje ovog krivičnog djela da li je izvršilac doveo neko lice u zabludu u pogledu svoje namjere da zaista posreduje kod drugog da se izvrši ili ne izvrši određena službena radnja. Međutim, za postojanje ovog krivičnog djela neophodno je da izvršilac zahtijeva ili primi nagradu ili kakvu drugu korist za sebe ili drugog da korištenjem svog službenog ili društvenog položaja ili stvarnog ili pretpostavljenog uticaja, posreduje da se izvrši ili ne izvrši neka službena radnja. Dakle, radnja zahtijevanja predstavlja bitan element predmetnog krivičnog djela i ona podrazumijeva uslovljavanje radnje posredovanja nagradom ili drugom koristi. U konkretnom slučaju, optuženi radnju posredovanja (koju pri tom nije ni preduzeo prema tužiteljici) nije uslovio nikakvim zahtjevom prema svjedoku R.M, već je tokom razgovora najprije rekao svjedoku da će zamoliti tužiteljicu, da će joj reći da je on njegov prijatelj, da ide na eventualno priznavanje krivice i da se dogovore da dobije „neku uslovnu kaznu“. Tek u sljedećem telefonskom razgovoru optuženi pita svjedoka da li smije spomenuti da bi svjedok „to malo pogurao“, na šta mu R.M. potvrdno odgovara, pa u narednom razgovoru optuženi pita svjedoka šta bi mogao ponuditi i tada svjedok R.M. pita da li je pet stotina malo. Dakle, iz navedenih telefonskih komunikacija, kao ni iz iskaza svjedoka R.M. i G.M., i po ocjeni ovog suda ne proizlazi da je optuženi od svjedoka zahtijevao nagradu ili korist za sebe ili za tužiteljicu, da bi posredovao kod tužiteljice da se izvrši ili ne izvrši neka službena radnja. Osim toga, u telefonskim komunikacijama uopšte se ne spominje zaključivanje sporazuma o priznanju krivice između tužioca G.M. i svjedoka R.M., kao ni postojanje zahtjeva optuženog da

posreduje kod zaduženog tužioca da se zaključi sporazum o krivici između tužioca i svjedoka, pa s tim u vezi, i po ocjeni ovog suda, nisu dokazani navodi optužbe da je optuženi zaista i zahtijevao nagradu za tužiteljicu da korišćenjem svog službenog položaja posreduje kod navedenog tužioca da zaključi sporazum o krivici između svjedoka i navedenog tužioca. I u naknadnim telefonskim komunikacijama, kao i prilikom susreta u ugostiteljskom objektu ..., optuženi nije potvrdio svjedoku da on može da izvrši bilo kakav neregularan uticaj na zaduženog tužioca, niti od njega zahtijeva bilo kakvu naknadu ili korist za sebe ili drugog, pa mu čak govori: "Vidjeću, prvo ću ja vidjeti da li ona uopšte hoće na tu temu da razgovara, vidjeću". Prema tome, kako u konkretnom slučaju sprovedeni dokazi ne upućuju na nesumnjiv zaključak da je optuženi S.T. zahtijevao od R.M. bilo kakvu nagradu za tužiteljicu Okružnog javnog tužilaštva Banjaluka G.M. koja je postupala u predmetu ... da korišćenjem svog službenog položaja posreduje da se zaključi sporazum o krivici kod postupajućeg tužioca, to je, po ocjeni ovog suda, prvostepeni sud, primjenom principa „in dubio pro reo“, pravilno postupio kada je optuženog oslobodio od optužbe, usljed nedostatka dokaza, a na osnovu odredbe člana 298. tačka v) ZKP RS.

Iz navedenih razloga žalba tužioca nije osnovana, pa je valjalo tu žalbu odbiti i na osnovu člana 327. ZKP RS, prvostepenu presudu potvrditi.“

Predmet broj 11 0 K 028204 23 Kž – krivično djelo trgovina uticajem iz člana 321. stav 1. u vezi sa članom 37. Krivičnog zakonika Republike Srpske

Presudom Okružnog suda u Banjaluci – Posebnog odjeljenja za suzbijanje korupcije, organizovanog i najtežih oblika privrednog kriminala broj 11 0 K 028204 23 K - p od 27.3.2023. godine, koja je donesena po prihvatanju izjava optuženih o priznanju krivice, optuženi V.Đ, Ž.R. i D.S. su kao saizvršioci oglašeni krivim što su:

„Krajem mjeseca oktobra 2020. godine, u Banjaluci, nakon zaprimljenih prijava po Javnom konkursu za zasnivanje radnog odnosa u „Elektroprenos BiH“ a.d. Banjaluka, koji je objavljen dana 12.10.2020. godine, V.Đ. kao službeno lice, zaposlen u „Elektroprenos BiH“ a.d. Banjaluka na radnom mjestu izvršni direktor za kadrovske poslove, a istovremeno i član Uprave navedenog pravnog lica, sastao se sa Ž.R. preko kojeg je za sebe zahtijevao nagradu da bi korištenjem svog službenog položaja posredovao u zapošljavanju prijavljenih kandidata po navedenom konkursu, na način da je, svjestan zabranjenosti svojih radnji čije je izvršenje htio, Ž.R. predao spisak sa imenima i prezimenima i brojevima telefona svih prijavljenih kandidata po

Svetlana MARIĆ,

KRIVIČNO DJELO TRGOVINA UTICAJEM U PRAKSI VRHOVNOG SUDA
REPUBLIKE SRPSKE (45-68)

navedenom konkursu i podacima o radnim mjestima na koja su konkurisali, zahtijevajući za sebe novčani iznos od 10.000 KM za kandidate sa visokom stručnom spremom i 8.000 KM za kandidate sa srednjom stručnom spremom, sa kojima bi Ž. R. ostvario kontakt i koji bi pristali dati traženu naknadu, a za koje kandidate bi V. Đ. korištenjem svog službenog položaja izvršnog direktora za kadrovske poslove posredovao kod članova Uprave „Elektroprenos BiH“ a.d. Banjaluka, koji organ u skladu sa članom 11. Pravilnika o radu „Elektroprenos BiH“ a.d. Banjaluka odlučuje o prijemu u radni odnos, a koju čine generalni direktor i pet izvršnih direktora, da te kandidate primi u radni odnos u „Elektroprenos BiH“ a.d. Banjaluka, nakon čega je Ž. R., kako bi V. Đ. pribavio traženi iznos novca, svjestan zabranjenosti svog postupanja čije je izvršenje htio, taj spisak predao D. S., takođe zaposlen u „Elektroprenos BiH“ a.d. Banjaluka, Terenska jedinica Doboj, na radnom mjestu monter za dalekovod, te sa istim dogovorio da D. S. ostvari komunikaciju sa kandidatima sa spiska i od istih zahtijeva novac za posredovanje u njihovom zapošljavanju i to u iznosu od 13.000 KM i 15.000 KM, u zavisnosti od stručne spremlje kandidata, koji iznos su uvećali za njima pripadajući dio novca, koji bi, po odbitku zahtijevanog iznosa od strane V. Đ., u skladu sa njihovim međusobnim dogovorom podijelili na jednake dijelove, a u koju svrhu su nabavili mobilne telefone za komunikaciju, da bi u cilju realizacije postignutog dogovora, utvrdivši da se na spisku prijavljenih kandidata nalazi i S.R., koji je dana 19.10.2020. godine podnio prijavu po navedenom konkursu za prijem u radni odnos na radno mjesto ... 15.12.2020. godine sa mobilnog telefona pretplatničkog broj ... pozvao S.R. na njegov mobilni telefon pretplatničkog broja ..., predstavljajući mu se kao „Ž. ispred komisije za prijem u radni odnos“, pa nakon što je S.R. saopštio njegove lične podatke, uključujući i radno mjesto na koje je konkurisao, svjestan svog djela, čije je izvršenje htio, od istog zahtijevao novčani iznos od 15.000 KM, da bi korištenjem svog pretpostavljenog uticaja, predočavajući mu da je član komisije za prijem u radni odnos, posredovao da odgovorna lica u „Elektroprenos BiH“ a.d. Banjaluka donesu odluku o njegovom zapošljavanju u „Elektroprenos BiH“ a.d. Banjaluka, o čemu treba da odluči najkasnije do sutra, pa nakon što je S.R. sutradan 16.12.2020. godine D. S. poslao SMS poruku sadržaja „S. je iz Doboja, donio sam odluku.. pristajem“, D.S. pozvao S. R. te mu rekao da upiše broj telefona ... i da će ga korisnik tog broja nazvati kako bi se sastali u vezi sa njegovim zapošljavanjem u „Elektroprenos BiH“ a.d. Banjaluka, da bi sutradan 17.12.2020. godine Ž.R. sa mobilnog telefona pretplatničkog broja ... pozvao S.R. na njegov mobilni telefon, predstavio mu se kao „Ž.“ i rekao da je broj dobio od izvjesnog D. i da ga zove u vezi sa

njegovim zapošljavanjem u „Elektroprenos BiH“ a.d. Banjaluka, da o tome nikome ništa ne smije govoriti, da sve treba biti diskretno i da su „oni svi“ iz Elektroprenosa, kojom prilikom su dogovorili da se sastanu u prodajnom objektu „Centrum“ kod kružnog toka u Banjaluci, koji susret su i ostvarili sutradan 18.12.2020. godine oko 09.15 časova u kafiću koji se nalazi u sklopu „Centruma“, kojom prilikom je Ž.R. predočavajući S.R. da je zaposlen u Gradskoj upravi Grada Banjaluka i da ima kontakte sa trojicom odgovornih lica u „Elektroprenos BiH“ a.d. Banjaluka, od njega zahtijevao novčani iznos od 15.000 KM, kako bi koristeći svoj pretpostavljeni uticaj posredovao kod tih lica u njegovom zapošljavanju u „Elektroprenos BiH“ a.d. Banjaluka, a kojima bi predao zahtijevani iznos novca, a on za tu uslugu bio „nagrađen“, koji novac bi S.R. predao Ž. R. nakon što S.R. bude primljen u radni odnos, a do koje predaje novca nije došlo, jer je S. R. slučaj prijavio policiji.

- dakle, V.Đ. zahtijevao nagradu za sebe preko trećeg lica, da korištenjem svog službenog položaja posreduje da se izvrši neka službena radnja, a Ž.R. i D.S. zahtijevali nagradu za sebe i drugog neposredno, da korištenjem svog pretpostavljenog uticaja posreduju da se izvrši neka službena radnja,

- čime su učinili krivično djelo trgovina uticajem u saizvršilaštvu iz člana 321. stav 1. Krivičnog zakonika Republike Srpske u vezi sa članom 37. istog zakona, pa ih sud na osnovu navedenih zakonskih propisa i primjenom članova 43, 46. i 52. istog zakona osudio...“ na kazne zatvora od po 1 godine i 8 mjeseci.

Na strani svih optuženih je sud utvrdio više olakšavajućih okolnosti, dok je u pogledu otežavajućih okolnosti naveo: “Kao otežavajuće okolnosti sud je uzeo u obzir prirodu i težinu konkretnog krivičnog djela i način na koji su optuženi izvršili ovo krivično djelo, a što se sve ogleda u tome da je krivično djelo izvršeno u postupku zapošljavanja putem javnog konkursa u akcionarskom društvu javnog karaktera, čiji osnivači su entiteti. Optuženi su od kandidatata tražili nagradu u vidu isplate značajnih novčanih iznosa koje bi međusobno podijelili, a kako bi posredovali da kandidati budu primljeni u radni odnos po javnom konkursu. Osim toga, iz okolnosti utvrđenih tokom ovog postupka i to iskaza koje su tokom istrage dali optuženi Ž. R. i D. S. i iskaza svjedoka A. A. proizlazi da su optuženi sa istim ciljem kontaktirali ne samo oštećenog krivičnim djelom, nego i više nepoznatih lica – kandidata prijavljenih na isti javni konkurs, na području Tuzle i Banjaluke. Sud je posebno imao u vidu da konkretno krivično djelo u obliku u kojem su ga počinili optuženi predstavlja krivično djelo za koje inače u javnosti vlada opšteprihvaćena percepcija da predstavlja raširenu pojavu, koja je nesumnjivo izuzetno štetna i društveno opasna.“

Prvostepenu presudu su žalbama pobijali optuženi V. Đ. i Ž. R. zbog odluke o kazni, a njihov branilac zbog bitne povrede odredaba krivičnog postupka i odluke o kazni, s prijedlogom da se pobijana presuda preinači tako da se ovim optuženim izreknu kazne koje su bile predviđene „sporazumom o priznanju krivice“ (koji je sud odbacio), ili pak da se presuda ukine i predmet vrati na ponovno suđenje. Branilac optuženog D.S. je žalbu izjavio zbog bitnih povreda krivičnog postupka, povrede Krivičnog zakonika, pogrešno utvrđenog činjeničnog stanja, a i odluke o kazni, s prijedlogom da se pobijana presuda preinači tako da se radnje ovog optuženog pravno kvalifikuju kao pomaganje u izvršenju krivičnog djela trgovina uticajem, te da mu se ublažavanjem propisane kazne izrekne novčana kazna.

Presudom Vrhovnog suda Republike Srpske broj 11 0 K 028204 23 Kž od 13.11.2025. godine, uvažavanjem žalbi optuženih V. Đ. i Ž. R. i žalbe njihovog branioca, kao i djelimičnim uvažavanjem žalbe branioca optuženog D. S. preinačena je prvostepena presuda u odluci o kazni, tako da se za krivično djelo trgovina uticajem iz člana 321. stav 1. u vezi sa članom 37. Krivičnog zakonika Republike Srpske, za koje su oglašeni krivim, optuženi osuđeni na kazne zatvora u trajanju od po 1 godine, dok je u preostalom dijelu ta presuda ostala neizmijenjena.

Izjašnjavajući se na žalbene prigovore odbrane o bitnoj povredi odredaba krivičnog postupka Vrhovni sud je naveo da „nije smetnja da isti sudija koji je prethodno odbacio sporazume o priznanju krivice, nakon toga zakaže i održi glavni pretres u krivičnom postupku protiv optuženih, pa da na glavnom pretresu na kojem su optuženi priznali krivicu, donese presudu kojom se optuženi oglašavaju krivim... da na ročištu za razmatranje sporazuma o priznanju krivice i nisu izvedeni dokazi, već su samo predloženi, te se u slučaju odbacivanja sporazuma o priznanju krivice vraćaju tužiocu, pa ih tužilac potom izvodi na glavnom pretresu, kako je to i učinjeno u konkretnom krivičnom predmetu.“

Vrhovni sud je naveo da su prihvatljivi, jasni i argumentovani razlozi koje je prvostepeni sud iznio, kako u pogledu utvrđenih činjenica koje se odnose na radnje svih optuženih, tako i u pogledu pravne kvalifikacije tih radnji i „prihvatajući pravnu kvalifikaciju iz optužnice iste pravilno kvalifikovao kao saizvršilačke radnje u izvršenju krivičnog djela trgovina uticajem iz člana 321. stav 1. u vezi sa članom 37. KZ RS.“ S tim u vezi je naveo: „I optuženi D.S. je postupao kao saizvršilac u navedenom krivičnom djelu, kako je to pravilno i ocijenjeno pobijanom presudom, tako da njegove radnje nisu pomagačke, bez obzira na okolnost na koju se poziva odbrana tog optuženog da je njemu, prema podjeli nagrade koju su tražili, trebao pripasti iznos od 2.500 KM, kao

Svetlana MARIĆ,

KRIVIČNO DJELO TRGOVINA UTICAJEM U PRAKSI VRHOVNOG SUDA
REPUBLIKE SRPSKE (45-68)

i optuženom Ž. R., dok je preostali iznos trebao pripasti optuženom V. Đ. Na to takođe ne može uticati ni okolnost da je optuženi D.S. bio zaposlen na radnom mjestu montera, a za razliku od optuženog V. Đ. koji je bio izvršni direktor za kadrovske poslove tog preduzeća i ujedno član uprave preduzeća kao organa koji i bira kandidate po raspisanom javnom konkursu. Prema tome, kako je jedno od bitnih obilježja navedenog krivičnog djela, posredovanje da se izvrši neka službena radnja, u radnjama optuženog D. S, koji je posredovao u izvršenju navedenog krivičnog djela, tražeći i za sebe dio novčane nagrade, prema dogovoru sa optuženim Ž. R. (koji je imao dogovor sa optuženim V. Đ. kao članom organa preduzeća koji i vrši prijem radnika po javnom konkursu), se upravo i stiču sva bitna obilježja navedenog krivičnog djela, imajući u vidu da saizvršilaštvo postoji, u smislu člana 37. KZ RS, ako više lica zajednički izvrše krivično djelo učestvujući u radnji izvršenja ili nekom drugom radnjom značajno doprinesu njegovom izvršenju, što je u konkretnom slučaju. Stoga se radnje optuženog D. S. ne mogu kvalifikovati kao pomagačke, u smislu člana 39. KZ RS.“

Obrazlažući preinačenju odluka o kaznama, Vrhovni sud je ukazao da je prvostepeni sud pravilno cijenio utvrđene olakšavajuće okolnosti, ali da je na strani svih optuženih pogrešno kao otežavajuće okolnosti cijenio „način na koji su učinili krivično djelo, navodeći da je krivično djelo učinjeno u postupku zapošljavanja putem javnog konkursa u akcionarskom društvu javnog karaktera čiji osnivači su entiteti, ali koja priroda i težina konkretnog krivičnog djela predstavlja bitna obilježja tog djela, pa tako da se i ne mogu uzimati kao otežavajuće okolnosti, kako se to opravdano i ističe u žalbama branilaca optuženih, a pored toga je kao otežavajuća okolnost i cijenjeno da su kontaktirali više nepoznatih lica – kandidata prijavljenih na javni konkurs sa područja Tuzle i Banjaluke, a o čemu i nema konkretnih dokaza, pa i u pogledu navodne opšteprihvaćene percepcije u javnosti da takvo postupanje predstavlja raširenu pojavu, budući da ni to nije potkrijepljeno konkretnim dokazima. Stoga, po mišljenju ovog suda, visina kazne koja je izrečena optuženim nije adekvatna učinjenom krivičnom djelu a i njihovoj krivičnoj odgovornosti, pa tako da se u tom smislu žalbe optuženih V. Đ. i Ž. R, kao i žalba njihovog branioca, a takođe i žalba branioca optuženog D. S. ukazuju osnovanim, shodno čemu se optuženi, preinačavanjem pobijane presude u pogledu odluke o kazni, ovom presudom osuđuju na kaznu zatvora u granicama zakonom zapriječene kazne, tako da se osuđuje na kaznu zatvora u trajanju od po jedne godine, koja predstavlja zakonski minimum zapriječene kazne za navedeno krivično djelo. Sa takvim kaznama optuženim, će se i postići svrha kažnjavanja, kako sa aspekta generalne a tako i specijalne prevencije, s

obzirom na društvenu osudu za učinjeno krivično djelo, kao i razvijanje i jačanje odgovornosti i svijesti kod građana o opasnosti i štetnosti takvih krivičnih djela, te opravdanosti kažnjavanja i neophodnosti poštovanja zakona.“

Predmet broj 11 0 K 022642 19 Kž – krivično djelo trgovina uticajem iz člana 353. stav 1. Krivičnog zakona Republike Srpske

Prvostepenom presudom Okružnog suda u Banjoj Luci - Posebno odjeljenje za organizovani i najteže oblike privrednog kriminala broj 11 0 K 022642 18 K od 26.6.2019. godine, optuženi Z.B. je oglašen krivim što je

- u toku 2012. godine kao vozač zaposlen u JZU Dom zdravlja D, od T.Z. tražio novčani iznos od 5.000 KM da bi korišćenjem svog pretpostavljenog uticaja koji je tvrdio da ima kod direktora Doma zdravlja D, posredovao da T.Z. dobije zaposlenje u JZU Dom zdravlja D. na radnom mjestu medicinske sestre, tvrdeći da to može da joj „sredi“, na taj način što je od iste tražio da mu odmah preda novčani iznos od 3.000 KM, a preostali novčani iznos od 2.000 KM nakon što ista dobije zaposlenje, predstavljajući T. Z. da novčani iznos od 3.000 KM „ide“ za direktora, nakon čega je T. Z. u svrhu obezbjeđenja traženog novčanog iznosa ...zaključila ugovor o kreditu na iznos od 3.000 KM... da bi optuženi dana 11.05.2012. godine u svom stanu od T. Z. primio novčani iznos od 3.000 KM, uz dogovor da mu preostali dio novca u iznosu od 2.000 KM preda nakon što dobije zaposlenje, da bi kasnije (pošto T.Z. nije dobila zaposlenje) vratio T.Z. novčanog iznosa vratio 500 KM, a preostali novčani iznos od 2.500 KM prisvojio za sebe,

- dakle, zahtijevao i primio nagradu za sebe i drugog da korišćenjem svog pretpostavljenog uticaja posreduje da se izvrši neka službena radnja, čime je učinio krivično djelo trgovina uticajem iz člana 353. stav 1. Krivičnog zakona Republike Srpske i za to djelo mu je izrečena uslovna osuda sa utvrđenom kaznom zatvora u trajanju od 8 mjeseci, čije izvršenje je odgođeno pod uslovima da u roku od 2 godine od pravosnažnosti presude ne počinu novo krivično djelo i da u roku od 6 mjeseci od pravosnažnosti presude vrati imovinsku korist u iznosu od 2.500 KM.

Žalbe protiv ove presude su izjavili republički javni tužilac i branilac optuženog. Tužilac je žalbu izjavio zbog odluke o krivičnoj sankciji, sa prijedlogom da se pobijana presuda preinači tako da se optuženom izrekne bezuslovna kazna zatvora u granicama propisane kazne i novčana kazna kao sporedna, jer je djelo učinio iz koristoljublja. Žalba branioca optuženog izjavljena je zbog bitne povrede odredaba krivičnog postupka i zbog pogrešno i nepotpuno utvrđenog činjeničnog stanja, sa prijedlogom da se pobijana

presuda preinači tako da se optuženi oslobodi od optužbe ili da se presuda ukine i predmet vrati prvostepenom sudu na ponovno suđenje.

Presudom Vrhovnog suda Republike Srpske broj 11 0 K 022642 19 Kž od 20.4.2021. godine su žalbe odbijene kao neosnovane i prvostepena presuda potvrđena.

U presudi se navodi da je „suprotno žalbenim prigovorima branioca optuženog, pravilno prvostepeni sud utvrdio da je optuženi Z. B. zaposlen kao vozač sanitetskog vozila u Službi hitne pomoći Doma zdravlja D. od 21.07.1986. godine, da je Z.T. medicinska sestra ranije bila zaposlena u bolnici na D. u Zagrebu, da je u toku 1991. godine sa suprugom i jednom kćerkom izbjegla iz Republike Hrvatske i naselila se u D, da se od dana doseljavanja u D. nije uspjela zaposliti kao medicinska sestra... da je optuženi, posredstvom B. L, brata oštećene Z. T, saznajući da je ona nezaposlena medicinska sestra i da traži zaposlenje, našavši se sa oštećenom i njenim bratom B. L. u jednom kafiću u D, predložio oštećenoj da će je on zaposliti kao medicinsku sestru u Domu zdravlja D, tražeći za to od oštećene da mu plati iznos od 5.000 KM, od čega prije zapošljavanja iznos od 3.000 KM, koji treba da "ode" direktoru Doma zdravlja Derventa M. Š., a nakon obavljenog zapošljavanja još 2.000 KM, koji treba da pripadne njemu za uslugu posredovanja.... da je Z. T. u inkriminisanom periodu podnijela zahtjev za kredit ... dana 11.05.2012. godine podigla novac iz banke i istog dana telefonom pozvala optuženog Z. B. i obavijestila ga da ima novac, da ju je optuženi pozvao da novac donese njemu u njegov stan, da je oštećena, zajedno sa kćerima M.i K., koje su je čekale ispred banke u njenom motornom vozilu i kojima je rekla da je podigla novac, otišla do zgrade kod Doma zdravlja D, u kojoj je znala da stanuje Z. B, da je optuženi sišao na ulaz u zgradu i pozvao oštećenu da pođe sa njim do njegovog stana rekavši da ne treba da broje pare na ulici, da je oštećena otišla sa optuženim u njegov stan, dok su je kćerke čekale u vozilu parkirano ispred zgrade, te da mu je u stanu predala iznos od 3.000 KM, koji je svako od njih prebrojao, da joj je optuženi poslije prijema novca rekao da će ubrzo dobiti posao medicinske sestre, da je oštećena po povratku u vozilo rekla kćerkama da je predala novac optuženom, da je istoga dana obavijestila o tome i supruga R. T, koji se nalazio na radu u S, da se nakon prijema novca optuženi nije javljao oštećenoj u vezi sa njenim zaposlenjem, da je oštećena u par navrata telefonom pozivala optuženog da se informiše kada će početi da radi, da ju je optuženi pozivao da se strpi i da će dobiti posao, da je u toku 2013. godine optuženi pozvao oštećenu da se nađu u kafiću... da je optuženi na tom sastanku ponudio oštećenoj da počne da radi kao čistačica polovinu radnog vremena (4 sata) u ambulanti u K, da je oštećena ovaj njegov prijedlog odbila, tražeći od

optuženog da joj vrati novac koji mu je dala, da je optuženi, posredstvom B. L. jednom prilikom oštećenju vratio iznos u vrijednosti od 500 KM, a da joj poslije toga više ništa nije vratio... oštećena se 14.10.2013. godine pismom obratila direktoru Doma zdravlja D. dr M. Š, koga je obavijestila da je optuženom dala 3.000 KM da bi je zaposlio u Domu zdravlja D, da je taj novac bio namijenjen direktoru, te da ona traži da bude zaposlena ili da joj se novac vrati... dr M. Š. joj je dopisom od 16.10.2013. godine odgovorio da on o njenom dogovoru sa optuženom ne zna ništa, da se zapošljavanje u Domu zdravlja u D. ne vrši na taj način, nego joj je objasnio na koji se način isto vrši, te da se za povrat novca treba obratiti Z. B i da istoga može prijaviti nadležnim organima, da je jedan dio otplate kredita oštećena Z. T. platila sama, dok je drugi dio kredita isplatila do kraja jamac M. L. i njen suprug B. L. I.. da optuženi oštećenju nikada nije vratio preostalih 2.500 KM, koji iznos oštećena od njega potražuje svojim imovinsko pravnim zahtjevom.“

U pogledu primjene Krivičnog zakona, Vrhovni sud je ocijenio da je Krivični zakon pravilno primijenjen i da radnje optuženog, onako kako su opisane u izreci pobijane presude, sadrže sva bitna obilježja krivičnog djela trgovina uticajem iz člana 353. stav 1. Krivičnog zakona RS. S tim u vezi je Vrhovni sud prihvatio razloge koje je prvostepeni sud dao u pogledu pravne ocjene djela u svojoj presudi, u kojoj je uz ostalo navedeno da „u opisanoj situaciji nije bitno da li je optuženi stvarno imao uticaj na direktora da ovaj za nagradu izvrši službenu radnju zapošljavanja oštećene, već je bitno da li je on, prvo kod brata oštećene B. L, a kasnije i kod same oštećene, svojim ponašanjem izazvao utisak da on zaista ima ovakav uticaj na direktora i da će isti iskoristiti u korist oštećene, da bi direktor za nagradu ostvario njeno zapošljavanje mimo propisa kojim je regulisan postupak zapošljavanja, mada on stvarno nije imao takav uticaj, pa se radi o pretpostavljenom uticaju iz opisa bića ovog krivičnog djela (na osnovu njegovog ponašanja oštećena i njen brat su pretpostavili da on ima takav uticaj na direktora, naročito zbog toga što je on naveo da veći dio traženog novca "ide" direktoru). Stoga sud smatra da je ovaj prigovor odbrane neosnovan, te da su radnjama optuženog ostvarena obilježja bića ovog krivičnog djela“.

U pogledu odluke o krivičnoj sankciji Vrhovni sud je ocijenio neosnovanom žalbu tužioca, uz obrazloženje: „Sud je našao da su pravilno utvrđene i u pobijanoj presudi obrazložene olakšavajuće okolnosti na strani optuženog i to prvenstveno, činjenica da je optuženi lice koje se ima smatrati neosuđivanim, budući da su se ... stekli uslovi za brisanje uslovne osude koja mu je izrečena 2015. godine ... da on nije prije, niti poslije učinio drugo krivično djelo, kao i činjenicu da se radi o licu starije životne dobi, jer je rođen

Svetlana MARIĆ,

KRIVIČNO DJELO TRGOVINA UTICAJEM U PRAKSI VRHOVNOG SUDA
REPUBLIKE SRPSKE (45-68)

1957. godine, te njegove porodične prilike, koje je prvostepeni sud u svom zbiru cijenio kao osobito olakšavajuće okolnosti i koje, po ocjeni ovog suda, opravdavaju izricanje blaže kazne ovom optuženom za predmetno krivično djelo, posebno ako se ima u vidu činjenica da na strani ovog optuženog prvostepeni sud nije našao nijednu otežavajuću okolnost. Razloge date u pobijanoj presudi u ocjeni tih okolnosti, ovaj sud prihvata kao valjane, jer cijeneći zakonom propisanu kaznu za krivično djelo trgovina uticajem iz člana 353. stav 1. KZ RS (kazna zatvora od jedne do pet godina), za koje je optuženi oglašen krivim tom presudom, te stepen krivične odgovornosti optuženog i jačinu ugrožavanja, odnosno, povrede zaštićenog dobra, ovaj sud nalazi da je uslovna osuda kojom mu je utvrđena kazna zatvora u trajanju od 8 (osam) mjeseci, sa rokom provjere od 2 (dvije) godine, te obaveza optuženog da u roku od šest mjeseci od dana pravosnažnosti presude vrati imovinsku korist stečenu izvršenjem krivičnog djela izrečene pobijanom presudom, potrebne i dovoljne za ostvarivanje svrhe kažnjavanja, propisane u odredbi člana 28. KZ RS.“

Predmet broj: 11 0 K 021428 23 Kž 3 – krivično djelo trgovina uticajem iz člana 353. stav 1. Krivičnog zakona Republike Srpske

Prvostepenom presudom Okružnog suda u Banjaluci - Posebno odjeljenje za suzbijanje korupcije, organizovanog i najtežih oblika privrednog kriminala broj 11 0 K 021428 22 K 2 od 02.10.2023. godine, na osnovu člana 298. tačka v) Zakona o krivičnom postupku Republike Srpske (ZKP RS), više optuženih službenih lica je oslobođeno optužbi da su učinili krivična djela zloupotreba službenog položaja ili ovlaštenja iz člana 347. stav 3. Krivičnog zakona Republike Srpske (KZ RS) i trgovina uticajem iz člana 353. stav 1. KZ RS.

Presuda je donesena u ponovljenom postupku, nakon što je prethodna oslobađajuća presuda ukinuta rješenjem Vrhovnog suda Republike Srpske broj 11 0 K 021428 21 Kž 2 od 13.09.2022.godine, zbog bitne povrede odredaba krivičnog postupka iz člana 311. stav 1. tačka k) ZKP RS, koja se uz ostalo ogledala i u nedostatku razloga o odlučnim činjenicama vezanim za ocjenu iskaza svjedoka N. A. i D. S. u pogledu navoda optužbe da je optuženi D.G. od njih tražio da nagrade postupajućeg okružnog javnog tužioca da predmet u kojem su oni bili osumnjičeni za krivična djela iz nadležnosti republičkog javnog tužioca, ne proslijedi tom tužiocu, što je bio razlog da svjedok N. A. podese 14.7.2017. godine krivičnu prijavu protiv optuženog D.G.

Presudom Vrhovnog suda Republike Srpske broj: 11 0 K 021428 23 Kž 3 od 23.9.2024. godine, odbijena je žalba republičkog javnog tužioca iz Posebnog odjeljenja za suzbijanje korupcije, organizovanog i najtežih oblika

Svetlana MARIĆ,

KRIVIČNO DJELO TRGOVINA UTICAJEM U PRAKSI VRHOVNOG SUDA
REPUBLIKE SRPSKE (45-68)

privrednog kriminala i potvrđena prvostepena presuda Okružnog suda u Banjaluci - Posebnog odjeljenja za suzbijanje korupcije, organizovanog i najtežih oblika privrednog kriminala broj 11 0 K 021428 22 K 2 od 02.10.2023. godine.

U pogledu razloga zbog kojih je Vrhovni sud prihvatio stav prvostepenog suda da nije nesumnjivo dokazano da su optuženi D.G. i Ž.M. izvršili krivično djelo trgovina uticajem, navedeno je da se ovim optuženim „stavlja na teret da su obavljaajući službene poslove zatražili (po prethodnom dogovoru) od svjedoka N. A. i D. S. određeni novčani iznos kako bi ga dali okružnom javnom tužiocu S.V, koji je postupao po krivičnoj prijavi protiv optuženog D.G. i tih svjedoka..., da taj tužilac ne bi dostavio predmet Republičkom javnom tužilaštvu - Posebnom odjeljenju za suzbijanje korupcije, organizovanog i najtežih oblika privrednog kriminala, već da nastavi i sam dovrši rad po tom predmetu“ i da je prvostepeni sud u obrazloženju svoje presude dao valjane razloge za oslobađanje optuženih od ove optužbe, prihvatajući s tim u vezi razloge prvostepene presude da „kako su svjedoci N. A. i D. S. naveli da od njih tom prilikom nije tražen bilo kakav novac, a niti da im je traženjem novca upućena ponuda da daju nagradu okružnom javnom tužiocu, da ne bi bila izvršena službena radnja od strane tog tužioca, to i nije dokazano postojanje pretpostavljenog uticaja“, te da „na to ne utiče ni što je svjedok N. A. podnio krivičnu prijavu dana 14.7.2017. godine, koja se odnosi na razgovor koji je dana 12.7.2017. godine imao u hotelu ... u Banjaluci sa optuženim D.G, kada mu je taj optuženi, a i prisutnom svjedoku D. S. saopštio da protiv svih njih postoji krivična prijava, te da bi se pomenuti okružni javni tužilac trebao počastiti kako se ne bi dalje vodio taj postupak protiv njih, a koji razgovor, prema iskazu svjedoka N. A, a prevashodno svjedoka D. S, su oba ta svjedoka, kako su sami naveli, shvatili kao smiješnu konstrukciju, potvrdivši da tom prilikom od njih niko i nije tražio novac. Takođe je svjedok N. A. i objasnio da je usmenu krivičnu prijavu podnio zbog straha, a u cilju zaštite kredibiliteta gradonačelnika B., što je i shvatio kao svoju dužnost, dodajući da nakon toga i nije ostvarivao nikakav kontakt sa optuženim D.G. u tom periodu... Stoga, imajući u vidu navedeni iskaz svjedoka N. A, a i D. S. koji je nedvosmisleno potvrdio da je u konkretnom slučaju razgovor sa optuženim D. G. i shvatio kao 'bezveznu priču', pa kod nesporne činjenice da je okružni javni tužilac S.V. potpuno i negirao takvu mogućnost, ističući da se radilo o priči za koju on i nije imao nikakvih saznanja... da sa njim niko od pomenutih otuženih a ni svjedoka i nije razgovarao na tu temu, time je u osnovi i potvrđen iskaz svjedoka N. A. i D. S, pa tako da i proizlazi da nisu dokazane radnje pomenutih optuženih opisanih u tački 3) pobijane presude. Pri tome je

svjedok S. V. i dodao da optuženu Ž. M. samo poznaje iz vremena kada je ona radila kao pripravnik u Osnovnom sudu u Banjaluci, pa da kada je slučajno i sreo na ulici, a nakon što je pitao da li je ona postupala u predmetu ..., joj je i rekao da je i bolje što nije postupala u tom predmetu. Shodno tome, kako uopšte i nema dokaza da je optužena Ž. M. imala bilo kakvo učešće u radnjama opisanim u tački 3) izreke pobijane presude, što ona izričito i negira, niti ima dokaza da su, kako ona, a tako i optuženi D. G. zaista i zahtijevali od svjedoka N. A. i D. S. bilo kakvu naknadu da se određena radnja izvrši ili ne izvrši od strane ovlaštenih službenih lica (u konkretnom slučaju okružnog javnog tužioca S. V.), pa kako se sam razgovor između optuženog D.G. sa svjedocima N. A. i D. S. o postojanju krivične prijave protiv svih njih, i ne može prihvatiti kao radnja zahtijevanja da se da nagrada u novcu, da službena radnja od strane okružnog javnog tužioca ne bi bila preduzeta, nesporno proizilazi da nije dokazano da su pomenuti optuženi učinili krivično djelo - Trgovina uticajem iz člana 353. stav 1. KZ RS, pa ih je primjenom načela in dubio pro reo, sud u pobijanoj presudi pravilno oslobodio od optužbe, o čemu su i dati dovoljno jasni razlozi u obrazloženju pobijane presude, a koji se ni ostalim navodima predmetne žalbe ne mogu dovesti u sumnju.“

Predmet broj 11 0 K 038262 25 Kž – krivično djelo trgovina uticajem iz člana 321. stav 3. Krivičnog zakonika Republike Srpske

Prvostepenom presudom Okružnog suda u Banjoj Luci - Posebno odjeljenje za organizovani i najteže oblike privrednog kriminala broj 11 0 K 038262 25 K od 19.5.2025. godine, optuženi je oslobođen od optužbe da je izvršio krivično djelo trgovina uticajem iz člana 321. stav 3. Krivičnog zakonika Republike Srpske, jer nije dokazano da je učinio djelo za koje je optužen, tj. da je

- u periodu 10.7. do 11.7.2023. godine, u namjeri da svom bratu omogućiti odsustvo s posla, koristeći svoj službeni i društveni položaj načelnika Odjeljenja za prostorno uređenje Opštine T. i stvarni uticaj koji je imao kao stranački kolega na direktora Doma zdravlja T. i na svoju svastiku, medicinsku sestru, kod istih posredovao da se izvrši službena radnja koja se ne bi smjela izvršiti u vidu otvaranja bolovanja njegovom bratu, svjestan da je isti bio sposoban za rad, na način što je obavio telefonski razgovor prvo sa sa direktom Doma zdravlja, od kojeg je tražio da za njegovog brata „nabavi neko bolovanje“ jer ga nisu htjeli pustiti sa posla a treba mu nešto raditi, kupiti sijeno..., što je ovaj i obećao i kasnije mu javio da je sve „izdogovarao“ sa sestrom i doktorom, a potom i razgovor sa svojom svastikom preko koje je posredovao kod doktora da njegovom bratu izda potvrdu o nastupanju

Svetlana MARIĆ,

KRIVIČNO DJELO TRGOVINA UTICAJEM U PRAKSI VRHOVNOG SUDA
REPUBLIKE SRPSKE (45-68)

privremene nesposobnosti za rad, iako je bio sposoban za rad, kako je po uputama medicinske sestre, svastike optuženog, doktor i postupio i otvorio bolovanje bratu optuženog,

- dakle, koristeći svoj službeni i društveni položaj i stvarni uticaj posredovao da se izvrši službena radnja koja se ne bi smjela izvršiti i time učinio krivično djelo trgovina uticajem iz člana 321. stav 3. Krivičnog zakonika Republike Srpske.

Kao razlog zbog kojeg je sud smatrao da nije dokazano da je optuženi učinio djelo za koje je optužen, u obrazloženju presude se navodi: „Za sud je sporna uzročno-posljedična veza između radnje optuženog u vidu posredovanja i uticaja na doktora. Ovo iz razloga što presretnuti razgovori, putem mobilnih aparata, između N.S. M.K. i D.C. ne isključuju mogućnost da je i pacijent D.S. putem fiksnog telefona, razgovarao sa medicinskom sestrom D.C. žaleći se na bolove u slabinskom dijelu kičme, govoreći da je počeo da prima injekcije i da nije u stanju da dođe na pregled, te da zbog toga traži bolovanje, a što je doktor B.K. na glavnom pretresu potvrdio da je čuo, s obzirom da je medicinska sestra sjedila pored njega, te da je zbog anamnestičkih podataka iz tog razgovora, koji mu je prenijela medicinska sestra, ali i uvida u medicinski karton, otvorio bolovanje D.S. Nadalje, nije dokazano da je bolovanje D.S. bilo 'lažno', jer se ova činjenica temelji samo iz presretnutih razgovora, a ne iz bilo kojeg drugog dokaza, jer tužilac nije izveo njegov medicinski karton, medicinsko vještačenje ili bilo koji drugi dokaz na osnovu kojih bi bio dokazan činjenični navod iz optužnice da je bio radno sposoban i da je u navedenom periodu zaista obavljao radove na imanju optuženog.“

Rješenjem Vrhovnog suda Republike Srpske broj 11 0 K 038262 25 Kž od 5.2.2026. godine uvažena je žalba Republičkog javnog tužilaštva - Posebno odjeljenje za suzbijanje korupcije, organizovanog i najtežih oblika privrednog kriminala, ukinuta prvostepena presuda i predmet vraćen istom sudu na ponovno suđenje.

U rješenju Vrhovnog suda se navodi: „Razlozi žalbe su u ozbiljnu sumnju doveli način na koji je prvostepeni sud analizirao činjenično stanje koje je utvrdio na osnovu izvedenih dokaza i to činjenično stanje doveo u vezu sa bitnim elementima predmetnog krivičnog djela trgovina uticajem iz člana 321. stav 3. KZ RS, što je pobudilo i ozbiljnu sumnju u ključni zaključak suda da nije dokazano da je optuženi izvršio djelo za koje je optužen, po kom osnovu iz člana 298. tačka v) ZKP RS je optuženog oslobodio od predmetne optužbe... Kada zaključuje da nije dokazano da je bolovanje D. S. bilo 'lažno' jer se ova činjenica temelji samo iz presretnutih razgovora ... prvostepeni sud

Svetlana MARIĆ,

KRIVIČNO DJELO TRGOVINA UTICAJEM U PRAKSI VRHOVNOG SUDA
REPUBLIKE SRPSKE (45-68)

gubi iz vida sadržaj telefonskih razgovora optuženog koji su navedeni u optužnici, iz kojih je očigledno da on traži da se njegovom bratu otvori bolovanje, ne zbog postojećih zdravstvenih problema, već da bi pravdao odsustvo sa posla u dane kad će obaviti neke fizičke radove na njegovom imanju, što ukazuje na svijest optuženog da bi odobravanje bolovanja iz tih razloga, bilo nepropisno i predstavljalo službenu radnju koju ni jedan doktor ne bi smio izvršiti... Osnovano se žalbom ukazuje da je ove relevantne činjenice prvostepeni sud potpuno izgubio iz vida prilikom analize utvrđenog činjeničnog stanja u kontekstu bitnih obilježja predmetnog krivičnog djela i vinosti optuženog... Radnju izvršenja krivičnog djela trgovina uticajem iz člana 321. stav 3. KZ RS, predstavlja svako protivpravno posredovanje koje učinilac vrši korišćenjem svog službenog ili društvenog položaja ili stvarnog ili pretpostavljenog uticaja, sa ciljem da neko službeno lice izvrši neku nedozvoljenu službenu radnju. Pri tom inkriminisano posredovanje službenih lica ne podrazumijeva zloupotrebu njihovih službenih dužnosti (kao radnji izvršenja krivičnog djela iz člana 315. KZ RS), već predstavlja takvo protivpravno ponašanje službenih lica koje je izvan njihovih službenih dužnosti i nadležnosti... U zakonu nije precizno definisan način inkriminisanog posredovanja, pa stoga sam način i nije od odlučnog značaja za postojanje djela. U okolnostima svakog konkretnog slučaja sud utvrđuje na koji je način izvršeno inkriminisano posredovanje, pri čemu pored neposrednog (direktnog) uticaja učinioca ovog krivičnog djela na službeno lice da izvrši neku nedozvoljenu službenu radnju, mora imati u vidu i mogućnost posrednog (indirektnog) načina uticaja učinioca preko drugih lica. Uz to sud mora imati u vidu da se predmetno krivično djelo može izvršiti samo sa direktnim umišljajem i da je svršeno preduzimanjem inkriminisane radnje posredovanja učinioca, bez obzira da li je došlo ili nije došlo do izvršenja nedozvoljene službene radnje za koju je učinilac svjesno i voljno posredovao da se izvrši. Ovim se prvostepeni sud očigledno nije bavio prilikom analize utvrđenog činjeničnog stanja, pa nije ni razmatrao pitanje da li su od odlučnog značaja za postojanje djela konkretno postupanje, te stanje svijesti i volje doktora medicine koji je preduzeo službenu radnju na koju je bilo usmjereno inkriminisano posredovanje optuženog. U slučaju kao što je konkretni, kad učinilac posreduje da se izvrši nedozvoljena službena radnja ne direktno, već preko trećih lica, to ostavlja i mogućnost da lice koje preduzima nedozvoljenu službenu radnju ne mora nužno biti svjestan njene nedozvoljenosti, jer može biti doveden na neki način u zabludu i vjerovati da je službena radnja koju preduzima dozvoljena. Umjesto toga se sud bavio iscrpno navodima optužbe koji nisu nesumnjivo utvrđeni, pridajući im neopravdano odlučan značaj, pa

Svetlana MARIĆ,

KRIVIČNO DJELO TRGOVINA UTICAJEM U PRAKSI VRHOVNOG SUDA
REPUBLIKE SRPSKE (45-68)

nalazeći da tužilac nije dokazao sve navode optužbe, izveo preuranjeno zaključak da nije dokazano djelo za koje je optužen i optuženog oslobodio predmetne optužbe.“

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Krivično djelo trgovina uticajem ima više oblika, koje određuju različiti izvršioci i radnje izvršenja. Svih pet oblika ovog krivičnog djela iz člana 321. Krivičnog zakonika Republike Srpske (KZ RS) odnose se na posredovanje da se izvrši ili ne izvrši neka službena radnja. Izvršioci mogu biti službena lica koja za takvo posredovanje koriste svoj službeni položaj, ali i svako drugi ko u tu svrhu koristi svoj društveni položaj ili uticaj koji ima stvarno ili se pretpostavlja da ga ima, ako za to zahtijeva ili primi nagradu ili neku drugu korist (stav 1.), kao i lica koje za inkriminisano posredovanje ponudi ili da nagradu ili drugu korist, bilo neposredno ili posredstvom trećeg lica (stav 2.).

Kako je nuđenje nagrade ili druge koristi inkriminisano (stav 2.), bilo bi očekivano i u skladu sa članom 12. Krivičnopravne konvencije o korupciji Savjeta Evrope, da je (stavom 1.) inkriminisano i prihvatanje takve ponude, u kom pravcu se može predložiti dopuna odredbe člana 321. stav 1. KZ RS.

Za postojanje djela iz stava 1. je potrebno da učinilac za posredovanje zahtijeva ili primi nagradu ili neku drugu korist za sebe ili drugog, dok posredovanje može ali i ne mora ni biti izvršeno. Sam način posredovanja nije zakonom definisan i ono se može izvršiti na razne načine (nagovaranjem, obećanjem poklona, napredovanja u službi ili neke druge pogodnosti i sl.), dok službena radnja na koju se posredovanje odnosi mora biti dozvoljena po pravilima službe određenog službenog lica. Ako se posredovanje odnosi na nedozvoljenu službenu radnju, radi se o težem obliku krivičnog djela trgovina uticajem iz stava 3.

Vrijeme prijema nagrade za posredovanje nema odlučan značaj za postojanje krivičnog djela iz člana 321. stav 1. KZ RS, tako da učinilac ovog djela može nagradu primiti i prije i poslije posredovanja. S tim u vezi zakon ne pravi razliku, kao kod krivičnog dela primanja mita iz člana 319. KZ RS, kod kojeg je primanje poklona nakon preduzete službene radnje, propisano kao okolnost koja tom krivičnom djelu (stav 3.) daje blaži oblik.

Za razliku od izvršioca krivičnog djela primanje mita, službeno lice kao izvršilac krivičnog djela iz člana 321. stav 1. KZ RS ne prima nagradu da bi sam izvršio ili propustio da izvrši neku službenu radnju u okviru svojih službenih ovlašćenja, već da bi direktno ili indirektno uticao na neko drugo službeno lice da tako postupi, pri čemu njegovo inkriminisano posredovanje

ne podrazumijeva ni zloupotrebu njegovih službenih dužnosti ili ovlaštenja (kao radnji izvršenja krivičnog djela zloupotreba službenog položaja ili ovlaštenja iz člana 315. KZ RS), već predstavlja takvo protivpravno postupanje koje je izvan njegovih službenih dužnosti i nadležnosti.

U predmetu optuženog instruktora vožnje, izražen je stav da za postojanje ovog oblika krivičnog djela nije relevantno da li je optuženi traženi novac, kao nagradu za članove ispitne komisije, namjeravao njima i dati, ili ga je namjeravao za sebe zadržati, već je bitno da je on svojim postupanjem kod kandidata za polaganje vozačkog ispita, stvorio uvjerenje da može uticati na članove komisije i omogućiti mu da položi vozački ispit, ako na ime tog dobiju novčani iznos koji je optuženi u tu svrhu od kandidata tražio.

Prema ocjeni Vrhovnog suda sama priroda ovih djela isključuje primjenu instituta zanemarljivo opasnog djela, čak i kada je pribavljena korist male vrijednosti. S tim u vezi je smatrao da je neprihvatljiv stav odbrane da se radi o djelu malog značaja i da po tom osnovu optuženog treba oslobodi od optužbe jer u smislu člana 7. stav 2. KZ RS to djelo nije krivično djelo. Sud je prihvatio ocjenu prvostepenog suda da se ne radi o djelu malog značaja, navodeći da se radi o krivičnom djelu protiv službene dužnosti iz glave 27. Krivičnog zakona, koje se po prirodi zaštitnog objekta ne može smatrati zanemarljivo opasnim zbog malog značaja i neznatnosti ili odsutnosti štetnih posljedica, ističući da „krivična djela protiv službene dužnosti predstavljaju takva djela čijim izvršenjem se ugrožava zakonito i pravilno vršenje službe i nezakonito sticanje imovinske koristi s druge strane, njihovim izvršenjem se kako to proizilazi iz obrazloženja pobijane presude, koji i ovaj sud prihvata, dovodi u pitanje autoritet službe i povjerenje građana u vršenju javne vlasti. Iz tih razloga djelo za koje je optuženi oglašen krivim nije djelo malog značaja, pa je zalaganje žalbe branioca da se pobijana presuda preinači i optuženi oslobodi od optužbe, neosnovano.“

U predmetu protiv optuženog službenog lica (inspektora), sud je zaključio da optuženi nije radnju posredovanja uslovio izričitim zahtjevom da mu R.M. preda određenu nagradu i da s tim u vezi nije dovoljno to što mu je rekao da će ga tužiteljici predstaviti kao svog prijatelj i zamoliti je da mu za priznanje krivice bude kazna uslovljena, pa ni to što ga je optuženi pitao može li tužiteljici spomenuti da bi „to malo pogurao“ i šta bi za to mogao ponuditi, a na što je R.M. odgovorio pitanjem je li „pet stotina malo“, pa i po ocjeni Vrhovnog suda iz presretnutih telefonskih komunikacija i iskaza svjedoka R.M. i G.M. ne proizlazi da je optuženi od R.M. zahtjevao nagradu ili korist za sebe ili za tužiteljicu, da bi posredovao kod tužiteljice da zaključi sporazum o krivici između tužioca i R.M.

S tim u vezi se u praksi otvara pitanje može li postojati pokušaj krivičnog djela trgovina uticajem iz člana 321. stav 1. KZ RS, kao i pitanje da li zahtijevanje nagrade ili neke druge koristi, u smislu radnje izvršenja ovog krivičnog djela, podrazumijeva samo jasnu i nedvosmisleni izjavu učinioa da je to uslov za njegovo posredovanje i/ili izvršenje službene radnje na koju se posredovanje odnosi, ili bi se zahtijevanjem u smislu ovog krivičnog djela moglo smatrati i postupanje koje na indirektan, ali jasan način na to ukazuje (kao recimo predočavanjem negativnih posljedica koje bi mogle u suprotnom nastupiti i sl.). Za praksu je ovo naročito važno pitanje, kod činjenice da prihvatanje samo obećanja nagrade nije inkriminisano, a da u stvarnosti oni koji trguju uticajem za to često ne zahtijevaju direktno i otvoreno nagradu, postavljajući je kao uslov za svoje posredovanje, već to čine na razne „suptilnije“ načine, neodređenim verbalnim izjavama i konkludentnim radnjama iz kojih se sa sigurnošću može zaključiti da za posredovanje zahtijevaju nagradu.

U predmetu optuženog službenog lica D.G. nije dokazano postojanje pretpostavljenog uticaja, jer su saslušani svjedoci N.A. i D.S, kojima je optuženi saopštio da protiv njih postoji krivična prijava i da bi okružnog javnog tužioca trebali počastiti kako im ne bi otežavao procesni položaj, naveli da tom prilikom optuženi od njih nije tražio nikakav novac, kao i da oni taj razgovor sa optuženim uopšte nisu shvatili ozbiljno već kao neku njegovu „bezveznu konstrukciju“, što je sud uputilo na zaključak da oni nisu ni pretpostavljali da optuženi ima na tužioca uticaj i da kod njega može posredovati.

U predmetu optuženog vozača Doma zdravlja, koji je zahtijevao i primio nagradu da bi posredovao kod direktora te zdravstvene ustanove da primi u radni odnos jednu medicinsku sestru, utvrđeno je da se optuženi koristio pretpostavljenim uticajem, na koje okolnosti je medicinska sestra saslušana kao svjedok (nakon što joj je tužilac dao imunitet od gonjenja za krivično djelo trgovina uticajem iz člana 321. stav 2. KZ RS) i u svojoj izjavi navela razloge zbog kojih je vjerovala da optuženi, kojem je dala traženi novac, ima uticaj na direktora i da može kod njega posredovati da ona bude primljena u radni odnos.

Iz navedenih primjera proizlazi da, ako se optuženom stavlja na teret korištenje pretpostavljenog uticaja, taj uticaj mora biti činjenično određen i u postupku nesumnjivo dokazan.

Onaj ko koristeći svoj službeni ili društveni položaj ili stvarni ili pretpostavljeni uticaj, posreduje da se izvrši službena radnja koja se ne bi smjela izvršiti ili da se ne izvrši službena radnja koja bi se morala izvršiti, čini

teži oblik krivičnog djela trgovina uticajem iz člana 321. stav 3. KZ RS i to djelo je dovršeno umišljajnim preduzimanjem same radnje inkriminisanog posredovanja.

To je u predmetu optuženog opštinskog službenika prvostepeni sud izgubio iz vida, kao i da krivično djelo trgovina uticajem iz člana 321. stav 3. KZ RS postoji i ako nije preduzeta nedozvoljena službena radnja za koju je učinilac svjesno i voljno posredovao da se izvrši. Stoga postojanje ovog krivičnog djela ne može dovesti u sumnju okolnost što službeno lice prilikom preduzimanja nedozvoljene službene radnje nije bilo svjesno njene nedozvoljenosti, već je vjerovalo da postupa u skladu sa pravilima svoje službe. Na takvu je mogućnost ukazano u slučaju kao što je bio konkretni, kad je optuženi posredovao preko trećih lica da se izvrši ta nedozvoljena službena radnja.

Posebno je pitanje adekvatnosti krivičnih sankcija izrečenih učiniocima krivičnog djela trgovina uticajem i mogućnosti da se postojećim sankcionisanjem utiče na suzbijanje ovog oblika kriminaliteta, na koje je u ovom tekstu samo ukazano, s nadom da će biti tema novog rada.

ODUZIMANJE IMOVINSKE KORISTI PRIBAVLJENE KRIVIČNIM DJELOM U PRAKSI VRHOVNOG SUDA FEDERACIJE BOSNE I HERCEGOVINE

Sažetak: *Primjenom mjere oduzimanja imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom oživotvoruje se osnovni pravni princip da niko ne može zadržati korist koju je stekao izvršenjem krivičnog djela. U posljednjoj dekadi u Federaciji Bosne i Hercegovine učinjeni su značajni koraci kako na polju normativnog regulisanja ovog instituta, tako i na polju unapređenja njegove primjene u sudskoj praksi. Taj napredak je ipak praćen i određenim poteškoćama u praktičnoj primjeni posebnog zakona o oduzimanju imovinske koristi stečene krivičnim djelom, gdje je sudska praksa Vrhovnog suda Federacije Bosne i Hercegovine morala da iznjedri tumačenja odredbi čija je primjena u praksi to zahtijevala. U tom smislu nastala praksa se može posmatrati kroz stavove koji se odnose na primjenu privremenih mjera osiguranja oduzimanja imovinske koristi stečene krivičnim djelom i one koji se odnose na trajno oduzimanje imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom u sudskoj odluci nakon provedenog krivičnog postupka. Ovaj rad se bavi primjenom materijalnih i procesnih zakonskih odredaba o trajnom oduzimanju imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom u redovnom krivičnom postupku, s aspekta sudske prakse Vrhovnog suda Federacije Bosne i Hercegovine, apostrofirajući pitanja u vezi s primjenom onih zakonskih odredbi za koje je u praksi bilo potrebno tumačenje i zauzimanje stavova od strane Vrhovnog suda Federacije Bosne i Hercegovine. Uz kratak osvrt na primjenu ostalih odredaba o oduzimanju imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom, dat je jezgrovit prikaz praktičnih aspekata primjene ovog instituta u krivičnom postupku. Cilj je prvenstveno da jednim takvim prikazom budu obuhvaćena sva pitanja primjene zakonskih propisa o trajnom oduzimanju imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom u redovnom postupku, s aspekta sudske prakse Vrhovnog suda Federacije Bosne i Hercegovine, koja je relevantna za područje Federacije, ali istovremeno, zbog sličnosti određenih zakonskih rješenja, može biti od koristi i za sve pravnike praktičare u Bosni i Hercegovini te eventualno poslužiti kao osnov za buduće zakonske izmjene.*

Ključne riječi: *imovinska korist stečena krivičnim djelom, imovina, oduzimanje imovinske koristi stečene krivičnim djelom, redovni postupak oduzimanja imovinske koristi stečene krivičnim djelom.*

Summary: *The application of the measure of forfeiture of proceeds of crime gives effect to the fundamental principle that no person may retain the benefit obtained through the commission of a criminal offence. Over the past decade, significant progress has been made in the Federation of Bosnia and Herzegovina both in the normative regulation of this legal institute and in improving its application in judicial practice. However, this progress has also been accompanied by certain difficulties in the practical application of the special legislation governing the forfeiture of proceeds of crime, requiring the case law of the Supreme Court of the Federation of Bosnia and Herzegovina to provide interpretations of provisions whose practical application raised various issues. In this regard, current case law may be viewed through jurisprudence relating, on the one hand, to the provisional securing of assets for the purpose of ensuring the forfeiture of proceeds of crime and, on the other hand, to the permanent forfeiture of proceeds of crime ordered in a court decision following the conclusion of criminal proceedings. This paper examines the application of substantive and procedural legal provisions governing the permanent forfeiture of proceeds of crime in regular criminal proceedings, from the perspective of the case law of the Supreme Court of the Federation of Bosnia and Herzegovina, with particular emphasis on issues concerning the application of legal provisions that required judicial interpretation in practice. Alongside a brief overview of the application of other provisions concerning the forfeiture of proceeds of crime, the paper provides a concise presentation of the practical aspects of applying this legal institute in criminal proceedings. Its primary aim is to offer a comprehensive overview of issues relating to the application of legal regulations governing the permanent forfeiture of proceeds of crime in regular proceedings, from the perspective of the case law of the Supreme Court of the Federation of Bosnia and Herzegovina. Although this case law is primarily relevant within the territory of the Federation, due to the similarity of certain legal solutions, it may also prove useful to legal practitioners throughout Bosnia and Herzegovina and may potentially serve as a basis for future legislative amendments.*

Keywords: *proceeds of crime, property, forfeiture of proceeds of crime, regular procedure for forfeiture of proceeds of crime.*

1. Uvod

Oduzimanjem imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom sudskom odlukom kojom se optuženi oglašava krivim ili drugim odlukama kada to zakon propisuje, oživotvoruje se jedno od osnovnih pravnih načela prema kojem niko ne može zadržati imovinsku korist koju je stekao izvršenjem krivičnog djela. Time se postiže restitucija, vraćanje na stanje prije izvršenja krivičnog djela kao protivzakonite radnje, povodom koje je vođen krivični postupak. U teoriji se govori da se oduzimanjem imovinske koristi stečene krivičnim djelom ostvaruje vrhovni pravni princip – postizanje pravde, te niz posebnih ciljeva koji su bili inspiracija zakonodavcu za donošenje i unapređenje zakonskih rješenja po pitanju primjene ovog instituta. Posebno se ističe shvatanje instituta oduzimanja imovinske koristi stečene krivičnim djelom kao instrumenta suzbijanja organizovanog i privrednog kriminala i korupcije, kao oblika kriminaliteta koji nose najveću prijetnju modernom društvu. Stoga je razvoj mehanizama oduzimanja imovinske koristi stečene krivičnim djelom u značajnoj mjeri reakcija na razvoj i širenje ovih oblika kriminaliteta.

Pošto je oduzimanje imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom krivičnopravni institut, osnovna pretpostavka primjene ove mjere jeste učinjenje krivičnog djela, dok ostale pretpostavke ponajprije ovise od prirode ovog instituta, koju određuje domaće zakonodavstvo.¹

U naše pravo je mjera oduzimanja imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom uvedena 1959. godine izmjenom Krivičnog zakonika FNRJ iz 1951. godine² i to kao posebna krivičnopravna sankcija - mjera sigurnosti. U Krivičnom zakonu SFRJ iz 1977. godine³ oduzimanje imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom je propisano kao posebna (sui generis) mjera, na način kako je to u principu regulisano i u trenutno važećem Krivičnom zakonu Federacije Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu: KZ FBiH).⁴ Takva pravna priroda mjere oduzimanja imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom, gdje ona ne predstavlja ni krivičnopravnu sankciju, a ni pravnu posljedicu osude, nego posebnu krivičnopravnu mjeru, prihvaćena je i u mnogim drugim

¹ Ivičević, E., Utvrđivanje imovinske koristi stečene kaznenim djelom u hrvatskom pravu i sudskoj praksi, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, Zagreb, vol. 11, broj 1/2004, str. 217-238.

² „Službeni list FNRJ“ broj 13/51, 30/59, 11/62, 31/62, 37/62, 15/65 i 15/67.

³ „Službeni list SFRJ“ br. 44/76-1392, 36/77-1478, 56/77-1982, 34/84-895, 37/84-933, 74/87-1743, 57/89-1441, 3/90-63.

⁴ „Službene novine FBiH“ broj 36/2003, 21/2004, 69/2004, 18/2005, 42/2010, 42/2011, 59/2014, 76/2014, 46/2016, 75/2017, 31/2023 i 58/2025.

Emir NERADIN,

ODUZIMANJE IMOVINSKE KORISTI PRIBAVLJENE KRIVIČNIM DJELOM U
PRAKSI VRHOVNOG SUDA FEDERACIJE BOSNE I HERCEGOVINE (69-87)

državama, uključujući i države iz našeg regiona. Kao specifična (*sui generis*) mjera ona ne služi ostvarivanju svrhe kažnjavanja, tj. nije punitivnog karaktera, jer se njome ne ograničavaju, niti oduzimaju dobra učinitelja, nego ima za cilj uspostavu stanja kakvo je bilo prije učinjenja krivičnog djela, tj. da učinitelj ne zadrži korist koju je stekao učinjenjem krivičnog djela. Takvo shvatanje je omogućilo određena zakonska rješenja koja su karakteristična za ovaj institut, kao što su da utvrđivanje krivnje nije neophodno za primjenu ove mjere, da je oduzimanje imovinske koristi moguće i od osoba na koju je korist prenesena pod određenim uvjetima, da se postupak za utvrđivanje imovinske koristi može provesti i kada krivični postupak nije moguće voditi u određenim slučajevima, podjela tereta dokazivanja kod proširenog oduzimanja imovinske koristi, itd.

Zbog značaja uspostave efikasnih mehanizma oduzimanja imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom i po tom pitanju saradnje između država na međunarodnom nivou, ovo pitanje je tretirano u nizu multilateralnih akata, koji su u značajnoj mjeri i uticali na uvođenje i oblikovanje instituta oduzimanja imovinske koristi u nacionalne pravne sisteme. Tako je potrebno pomenuti konvencije donesene u okviru Ujedinjenih nacija, kao što su Konvencija UN-a protiv nezakonitog prometa opojnim drogama i psihotropnim supstancama od 19.12.1988. godine, Konvencija protiv transnacionalnog organizovanog kriminaliteta iz 2000. godine (Palermo konvencija) i Konvencija Ujedinjenih nacija protiv korupcije (stupila na snagu 2005. godine),⁵ zatim konvencije donesene u okviru Vijeća Evrope, kao što su Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda sa protokolima (EKLJP), Krivično-pravna konvencija Vijeća Evrope protiv korupcije iz 1999. godine, Konvencija Vijeća Evrope o pranju, traganju, oduzimanju i privremenom oduzimanju prihoda stečenoga krivičnim djelom i

⁵ U ovim međunarodnim konvencijama države članica su prihvatile obaveze donošenja niza mjera kojima će omogućiti otkrivanje, privremeno i trajno odzimanje imovinske koristi pribavljene krivičnim djelima zloupotrebe opojnih droga ili imovine čija vrijednost odgovora visini takve dobiti, te mjere za otkrivanje, utvrđivanje i privremeno osigurnje imovine i sredstava radi oduzimanja, uključujući i pristup bankama (Konvencija UN-a protiv nezakonitog prometa opojnim drogama i psihotropnim supstancama), uvođenje mjera kojima će se osigurati oduzimanje imovinske koristi pribavljene krivičnim djelima organiziranog kriminala, raspodjelu tereta dokazivanja porijekla imovine, uspostavu mehanizama efikasne međunarodne saradnje i raspolaganja sa oduzetom imovinom (Palermo konvencija), privremeno i trajno oduzimanje imovine stečene koruptivnim krivičnim djelima, upravljanja takvom imovinom, te odzimanja imovinske koristi stečene izvršenjem pomenutih krivičnih djela bez donošenja krivične presude (Konvencija UN-a protiv korupcije).

Emir NERADIN,

ODUZIMANJE IMOVINSKE KORISTI PRIBAVLJENE KRIVIČNIM DJELOM U
PRAKSI VRHOVNOG SUDA FEDERACIJE BOSNE I HERCEGOVINE (69-87)

o finansiranju terorizma iz 2005. godine,⁶ te dokumenti Evropske unije, kao što su niz Okvirnih odluka Vijeća Evropske unije (br. 2001/500/JHA, 2003/577/JHA, 2005/212/JHA i 2006/783/JHA) i Direktiva o zamrzavanju i oduzimanju predmeta i imovinske koristi ostvarene krivičnim djelima u Evropskoj uniji iz 2014. godine (br. 2014/42/ EU).⁷

2. Zakonski okvir za oduzimanje imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom u Federaciji Bosne i Hercegovine

Odredbe o oduzimanju imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom u Federaciji Bosne i Hercegovine sadržane su u osnovnom krivičnom zakonodavstvu, i to materijalnopravne u Krivičnom zakonu Federacije Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu: KZ FBiH)⁸, a procesnopravne u Zakonu o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu ZKP FBiH),⁹ te posebnom zakonu Zakonu o oduzimanju nezakonito stečene imovine krivičnim djelom FBiH (u daljem tekstu: ZONSIKD) koji je donesen 2014. godine.¹⁰

KZ FBiH sadrži odredbe o osnovama i načinu oduzimanja imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom te principu supsidijarnosti oduzimanja imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom u odnosu na zaštitu oštećenog, dok ZKP FBiH sadrži odredbe o postupku za primjenu mjera sigurnosti (čl. 413-420.).

Nedovoljna efikasnost primjene instituta oduzimanja imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom u praksi je rezultirala donošenjem ZONSIKD-a 2014. godine, kao *lex specialis* zakona u ovoj oblasti, koji je stupio na snagu 11.09.2014. godine i počeo se primjenjivati šest mjeseci nakon toga. Ovaj zakon na mnogo sveobuhvatniji način i preciznije reguliše oblast oduzimanja

⁶ Vezano za EKLJP bitno je pomenuti pravo na pravično suđenje iz člana 6. i pravo na imovinu iz člana 1. Protokola broj 1 uz EKLJP, dok je ostalim pomenutim konvencijama predviđeno usvajanje mjera kojima se unapređuje efikasnost, definišu određeni pojmovi i unapređuje saradnja na međunarodnom polju.

⁷ Ovi dokumenti uspostavljaju osnovne principe kojih se države članice moraju držati kod zakonskog uređenja ove oblasti, definišu određeni osnovni pojmovi i nalaže uspostavljanje učinkovitih mehanizama odzimanja imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom.

⁸ "Službene novine Federacije BiH" br. 36/03, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05, 42/10, 42/11, 59/14, 76/14, 46/16, 75/17, 31/23 i 58/25.

⁹ "Službene novine Federacije BiH" br. 35/03, 56/03, 78/04, 28/05, 55/06, 27/07, 53/07, 9/09, 12/10, 8/13, 59/14, 74/20.

¹⁰ "Službene novine Federacije BiH" br. 71/14.

Emir NERADIN,

ODUZIMANJE IMOVINSKE KORISTI PRIBAVLJENE KRIVIČNIM DJELOM U
PRAKSI VRHOVNOG SUDA FEDERACIJE BOSNE I HERCEGOVINE (69-87)

imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom. Između ostalog, detaljno definiše osnovne pojmove korištene u zakonu, redovan postupak za oduzimanje imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom, poseban postupak za oduzimanje imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom, osiguranje oduzimanja imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom, upravljanje oduzetom imovinom, uključujući i organizacijske odredbe u vezi s Federalnom agencijom za upravljanje oduzetom imovinom, pa čak i odredbe kojima se regulišu određena pitanja pokretanja i vođenja finansijskih istraga.

Prema odredbi člana 3. ZONSIKD se primjenjuje samo u postupcima koji se vode zbog krivičnih djela za koja se mogu izreći kazne zatvora u trajanju od tri godine ili teža kazna. Članom 1. ZONSIKD je propisano da se odredbe drugih zakona kojima se uređuje materija oduzimanja imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom primjenjuju ako tim zakonom nije drugačije propisano. To znači da nakon početka primjene ovog zakona imamo različite zakonske okvire oduzimanja imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom, zavisno od visine propisane kazne za krivično djelo u pitanju. Za krivična djela sa propisnom kaznom zatvora manjom od tri godine (ili novčanom kaznom) primjenjuju se odredbe KZ FBiH i ZKP FBiH¹¹, dok se za krivična djela sa propisanom kaznom zatvora od tri godine i više primjenjuju primarno odredbe ZONSIKD-a, zatim odredbe KZ FBiH i ZKP FBiH na čiju primjenu se ZONSIKD izričito poziva u članu 2. (koje se odnose na podneseni imovinskopravni zahtjev koji isključuje oduzimanje imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom), te odredbe KZ FBiH i ZKP FBiH u odnosu na koje ZONSIKD ne sadrži drugačija rješenja (član 1. stav 3. ZONSIKD), ili jednostavnije rečeno, koje nisu u suprotnosti sa ZONSIKD. Nadalje, kada je u pitanju početak primjene odredaba ZONSIKD, potrebno je razlikovati materijalne od procesnih odredbi tog zakona. Naime, kada su u pitanju materijalnopravni uvjeti za oduzimanje imovinske koristi važi pravilo prema kojem se na učinitelja krivičnog djela primjenjuje zakon koji je važio u vrijeme izvršenja krivičnog djela (ako je u pitanju prenošenje imovinske koristi na druge osobe, onda zakon koji je važio u vrijeme prenošenja te imovinske

¹¹ Za krivična dela sa propisanom kaznom zatvora manjom od tri godine primjenjuje se odredbe člana 416. ZKP FBiH koja propisuje da se privremene mjere osiguranja sud određuje po odredbama koje važe za izvršni postupak. Međutim, 2005. godine su odredbe o sudskim mjerama osiguranja prebačene iz Zakona o izvršnom postupku FBiH u Zakon u parničnom postupku FBiH, pa slijedi da se na krivična djela sa propisanom kaznom zatvora manjom od tri godine, kada su u pitanju sudske mjere osigurana, imaju primjeniti odredbe Zakona o parničnom postupku FBiH.

Emir NERADIN,

ODUZIMANJE IMOVINSKE KORISTI PRIBAVLJENE KRIVIČNIM DJELOM U
PRAKSI VRHOVNOG SUDA FEDERACIJE BOSNE I HERCEGOVINE (69-87)

koristi).¹² Početak primjene procesnih odredbi ZONSIKD regulisan je odredbom člana 38. stav 1. toga zakona,¹³ i pod uvjetima koji su propisani tim zakonom procesne odredbe se mogu primijeniti na radnje koje su preduzete prije početka njegove primjene.¹⁴

Period primjene posebnog zakona od 2015. godine do danas, pored toga što je pokazao njegove prednosti i nedostatke, iznjedrio je značajnu sudsku praksu po pitanju oduzimanja imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom. Iako se veći dio sudske prakse Vrhovnog suda Federacije Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu: Vrhovni sud FBiH) odnosi na primjenu privremenih mjera osiguranja oduzimanja imovinske koristi stečene krivičnim djelom, koja materija je regulisana na jedan potpuno novi način, različit od ranijeg modela, o nekim značajnim pitanjima vezanim za trajno oduzimanje imovinske koristi stečene krivičnim djelom Vrhovni sud FBiH je u svojim odlukama također dao tumačenje i zauzeo stavove. Budući da je materija oduzimanja imovinske koristi dosta široka, ovaj rad se fokusira na redovan postupak oduzimanja imovinske koristi stečene krivičnim djelom i to ona pitanja u vezi kojih je primjenjujući gore pomenute važeće zakone, u svojim odlukama stavove zauzeo Vrhovni sud FBiH.

3. Osnovi oduzimanja imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom

U članu 114. stav 1. KZ FBiH i članu 2. stav 1. ZONSIKD sadržan je osnovni princip prema kojem niko ne može zadržati imovinsku korist pribavljenu krivičnim djelom, što predstavlja osnov za oduzimanje imovinske koristi u krivičnim postupcima, dok član 2. u stavu 2. ZONSIKD također propisuje da trajno oduzeta imovina postaje vlasništvo Federacije Bosne i Hercegovine.

¹² Vidjeti presudu Vrhovnog suda FBiH broj 09 0 K 023899 19 Kž 28 od 16.12.2019. godine, objavljeno u: *Bilten sudske prakse Vrhovnog suda FBiH, broj 1-2, Sarajevo, 2020., str. 33*).

¹³ U prijelaznim i završnim odredbama ZONSIKD-a propisano je da će se postupci u predmetima osiguranja odzimanja i odzimanja imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom u kojima je do dana početka primjene tog zakona donesena prvostepena odluka, nastaviti po odredbama koje su bile na snazi u vrijeme pokretanja tih postupaka, dok će se primijeniti odredbe ZONSIKD-a ako nije bila donesena odluka o osiguranja oduzimana ili oduzimanja imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom ili u slučaju ukidanja prvostepene odluke i vraćanja na ponovno odlučivanje, odnosno suđenje (član 38. ZONSIKD).

¹⁴ Rješenje Vrhovnog suda FBiH broj 09 0 K 031067 21 Kž 16 od 10.02.2022. godine.

Emir NERADIN,

ODUZIMANJE IMOVINSKE KORISTI PRIBAVLJENE KRIVIČNIM DJELOM U
PRAKSI VRHOVNOG SUDA FEDERACIJE BOSNE I HERCEGOVINE (69-87)

Iz odredbe člana 115. KZ FBiH proizlazi da imovinsku korist pribavljenu krivičnim djelom može činiti novac, predmet od vrijednosti i svaka druga imovinska korist koja je pribavljena krivičnim djelom, dok je odredbom člana 4. stav 1. ZONSIKD definisana „imovina“ kao stvari i prava koja je stekao učinitelj krivičnog djela ili povezana osoba, a obuhvata sve stvari i prava koje mogu biti predmet izvršenja, pri čemu se posebno navode nekretnine i pokretne, potraživanja, poslovni udjeli, vrijednosni papiri, novac, umjetnine, plemeniti metali i drago kamenje, a imovinska korist pribavljena krivičnim djelom definisana je kao svako povećanje ili sprečavanje smanjenja imovine koja potiče od krivičnog djela (član 4. stav 2. ZONSIKD).

Odredbom člana 114. KZ FBiH, pored navođenja principa da niko ne može zadržati imovinsku korist pribavljenu krivičnim djelom, propisano je da će se takva korist oduzeti od učinitelja sudskom odlukom kojom je utvrđeno da je krivično djelo učinjeno, pod uvjetima koje propisuje zakon. Iz ove odredbe proizlazi da je sudska odluka kojom je utvrđeno da je učinjeno krivično djelo pretpostavka za primjenu mjere oduzimanja imovinske koristi. Ta odluka (kada se ima u vidu i odredba člana 417. stav 1. ZKP FBiH) može biti presuda kojom se optuženi oglašava krivim, rješenje o primjeni vaspitne mjere (prema maloljetnim osobama) i presuda kojom se utvrđuje da je optuženi učinio protivpravno djelo u stanju neuračunljivosti (član 410. ZKP FBiH). Imovinska korist pribavljena krivičnim djelom oduzet će se i presudom kojom se pravna osoba oglašava odgovornom za krivično djelo učinitelja u skladu sa zakonom (član 144. KZ FBiH).

Članom 10. stav 1. ZONSIKD propisano je da sud imovinsku korist pribavljenu krivičnim djelom utvrđuje presudom kojom je optuženi oglašen krivim, dok se, za razliku od ZKP FBiH, u ovom zakonu ne pominju druge sudske odluke koje bi mogle sadržavati odluku o oduzimanju imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom.¹⁵

Ovdje je bitno pomenuti stav sudske prakse da se mjera oduzimanja imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom može izreći presudom kojom se optuženi oglašava krivim za učinjenje određenog krivičnog djela samo ukoliko je u činjeničnom opisu tog djela u izreci presude navedeno da je njegovim učinjenjem optuženi pribavio imovinsku korist.¹⁶ To se naravno

¹⁵ U sudskoj praksi se još nije postavilo pitanje kako postupiti u slučaju donošenja odluka koje, za razliku od ZKP FBiH, u ZONSIKD nisu pomenute kao odluke kojima se utvrđuje i oduzima imovinska korist pribavljena krivičnim djelom.

¹⁶ Presuda Vrhovnog suda Federacije Bosne i Hercegovine broj: 03 0 K 007924 12 Kž 8 od 22.05.2013. godine, objavljeno u: *Bilten sudske prakse Vrhovnog suda FBiH broj 1-2*, Sarajevo, 2013., str. 4-5).

Emir NERADIN,

ODUZIMANJE IMOVINSKE KORISTI PRIBAVLJENE KRIVIČNIM DJELOM U
PRAKSI VRHOVNOG SUDA FEDERACIJE BOSNE I HERCEGOVINE (69-87)

odnosi i na druge prethodno pomenute vrste sudskih odluka kojim se može izreći ova mjera. U izreci presude će uvijek biti navedeno da je učinitelj pribavio određenu imovinsku korist kada je to obilježje krivičnog djela (npr. kod krivičnih djela Krađa iz člana 286. KZ FBiH ili Utaja iz člana 290. KZ FBiH, kod kojih je postupanje s ciljem pribavljanja protivpravne imovinske koristi zakonsko obilježje bez kojeg ne mogu postojati, ili npr. krivično djelo Zloupotreba položaja ili ovlasti iz člana 383. KZ FBiH, ako je ostvareno obilježje pribavljanja kakve koristi sebi ili drugom). Kod krivičnih djela kod kojih pribavljanje imovinske koristi nije obilježje bića krivičnog djela, ali se radi o takvim krivičnim djelima da se njihovim izvršenjem može pribaviti (protivpravna) imovinska korist, da bi se ona i oduzela neophodno je da sud u izreci presude utvrdi sticanje takve koristi (npr. u presudi kojom se optuženi oglašava krivim zbog krivičnog djela Neovlaštena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga iz člana 238. KZ FBiH, koje je u pravilu povezano sa sticanjem protivpravne imovinske koristi).¹⁷ Pri tome neće biti dovoljno da se u izreci navede da je optuženi opisane radnje preduzeo u cilju pribavljanja protivpravne imovinske koristi, bez da se naznači da je takvu korist doista i stekao.¹⁸ Ovdje je značajno ukazati na obavezu primjene pravila o vezanosti presude i optužbe (član 295. ZKP FBiH), prema kojem, da bi se sticanje imovinske koristi naznačilo u izreci presude, potrebno je da takva naznaka bude sadržana u potvrđenoj optužnici, odnosno optužnici izmijenjenoj na glavnom pretresu.

¹⁷ U presudi Vrhovnog suda Federacije Bosne i Hercegovine broj 03 0 K 009103 21 Kžk 2 od 28.07.2021. godine, kojom su optuženi oglašeni krivim zbog krivičnog djela Neovlaštena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga iz člana 238. stav 1. u vezi člana 31. KZ FBiH, izrekom presude utvrđeno je da su optuženi: "od kraja 2011. godine do 16.04.2012. godine, ..., svjesni da je neovlaštena prodaja opojnih droga zabranjena, ... u više navrata, zajedno prodavali opojnu drogu kokain S.S. i K.A., ... na koji način su stekli imovinsku korist u iznosu od najmanje 300,00 KM.", pa je sud mogao da im izrekne i mjeru oduzimanja imovinska korist pribavljena krivičnim djelom na način da su obavezani da na isplatu iznosa od po 150,00 KM u korist budžeta Federacije Bosne i Hercegovine u roku od 30 dana od pravomoćnosti presude.

¹⁸ "Naime, u opisu djela je sadržana konstacija da je optuženi J.Č. organizirao grupu ljudi radi vršenja kaznenog djela neovlaštena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga iz člana 238. stv 2. u vezi sa stavom 1. KZ FBiH, sve radi sticanja protivpravne imovinske koristi, ali isti ne sadrži naznaku da je ovaj i ostali optuženi i stekao, odnosno da su stekli imovinsku korist činjenjem tog kaznenog djela, a na ovaj nedostatak je osnovano ukazano žalbama branitelja optuženih" – navedeno u presudi Vrhovnog suda FBiH broj 03 0 K 007924 12 Kž 8 od 22.05.2013. godine, objavljeno u: *Bilten sudske prakse Vrhovnog suda FBiH broj 1-2*, Sarajevo, 2013., str. 4-5).

Emir NERADIN,

ODUZIMANJE IMOVINSKE KORISTI PRIBAVLJENE KRIVIČNIM DJELOM U
PRAKSI VRHOVNOG SUDA FEDERACIJE BOSNE I HERCEGOVINE (69-87)

Posebno pitanje, o kojem se sudska praksa tek treba izjasniti, tiče se veze između krivičnog djela za koje se optuženi oglašava krivim i imovinske koristi stečene krivičnim djelom koja se oduzima po pravilima proširenog oduzimanja imovinske koristi, tj. kada se utvrdi da postoji dovoljno dokaza da se opravdao vjeruje da je imovinska korist pribavljena krivičnim djelom (ali ne izvršenjem onog krivičnog djela za koje se optuženi oglašava krivim), a počinitelj ne pruži dokaze da je zakonito pribavljena.¹⁹ Iako su od instituta proširenog oduzimanja imovinske koristi bila velika očekivanja sa donošenjem posebnog zakona, u dosadašnjoj sudskoj praksi pred Vrhovnim sudom FBiH nije bilo predmeta u kojima se raspravljalo o ovom pitanju (što samo po sebi ne znači da ih neće biti u budućnosti), pa su u tom pravcu, za sada, izostali stavovi sudske prakse.²⁰

Prema odredbama KZ FBiH i ZONSIKD imovinska korist pribavljena krivičnim djelom se može oduzeti od optuženog ili osobe na koju je imovinska korist prenesena, odnosno povezane osobe. Uvjeti za oduzimanje imovinske koristi od osobe na koju je prenesena prema članu 115. stav 1., druga rečenica KZ FBiH, su da je na tu osobu imovinska korist prenesena bez naknade ili uz naknadu koja ne odgovara stvarnoj vrijednosti, te je ona znala i mogla znati da je imovinska korist pribavljena krivičnim djelom.

Prema KZ FBiH, povezana je osoba na koju je imovinska korist prenesena bez naknade ili uz naknadu koja ne odgovara stvarnoj vrijednosti, a koja je znala ili mogla znati da je imovinska korist pribavljena krivičnim djelom. ZONSIKD u članu 4. stav 1. tačka d) definiše povezane osobe kao: podstrekača ili pomagača (iako su oni saučesnici u izvršenju krivičnog djela), pravnog sljedbenika počinitelja i saučesnika u krivičnom djelu ili druge fizičke ili pravne osobe za koje sud utvrdi da su na njih prenesene stvari ili prava koja predstavljaju imovinsku korist pribavljenu krivičnim djelom, a da to prenošenje nije bilo u dobroj vjeri.

¹⁹ Poređenja radi vidjeti npr. odluku Vrhovnog suda Republike Hrvatske broj I Kž-Us-83/2021-4 od 27.01.2022. godine u kojoj se, između ostalog, navodi: “Pri tome treba reći da je pogrešan stav prvostupanjskog suda koji smatra da je u odnosu na odluku o proširenom oduzimanju imovinske koristi neophodno da činjenični opis inkriminiranog kaznenog djela sadržava i opis okolnosti iz kojih proizlazi nerazmjer između imovine optuženika i njegovih zakonitih prihoda. Naime, kako to ispravno u žalbi navodi USKOK, imovinska korist počinitelja koja je obuhvaćena proširenim oduzimanjem, ne mora potjecati od njegove kriminalne aktivnosti za kazneno djelo za koje je osuđen i ne veže se izravno uz to djelo.”

²⁰ Insitut proširenog oduzimanja imovinske koristi je primjenjen u presudi Suda Bosne i Hercegovine broj S1 2 003344 11 Kž 4 od 19.05.2011. godine.

Emir NERADIN,

ODUZIMANJE IMOVINSKE KORISTI PRIBAVLJENE KRIVIČNIM DJELOM U
PRAKSI VRHOVNOG SUDA FEDERACIJE BOSNE I HERCEGOVINE (69-87)

ZONSIKD prije svega povezanu osobu određuje kao podstrekača, pomagača, pravnog sljednika učinitelja i saučesnika u krivičnom djelu, ili druge fizičke i pravne osobe za koje sud utvrdi da su na njih prenesene stvari ili prava koja predstavljaju imovinsku korist pribavljenu krivičnim djelom, a da to prenošenje nije bilo u dobroj vjeri. Ako se zanemari u suštini suvišno naglašavanje određenih svojstava (podstrekač, pomagač, sljednik)²¹, vidimo da ZONSIKD, za razliku od KZ FBiH, ne pruža zaštitu nesavjesnom sticatelju imovine koji je platio punu naknadu, pa slijedi da je za utvrđivanje svojstva povezane osobe potrebno je da su ispunjena dva uvjeta – da sud utvrdi da su na povezane osobe prenesene stvari ili prava koja predstavljaju imovinsku korist pribavljenu krivičnim djelom i da to prenošenje nije bilo u dobroj vjeri.²² Interesantno je ukazati da odredba člana 10. stav 3. ZONSIKD-a, u dijelu kojem govori o sadržaju prijedloga za oduzimanje imovinske koristi od povezane osobe, ne slijedi prethodno pomenutu odredbu, jer kao sadržaj prijedloga predviđa i dokazuje da je imovina stečena izvršenjem krivičnog djela prenesena bez naknade ili uz naknadu koja ne odgovara stvarnoj vrijednosti radi onemogućavanja oduzimanja.

4. Način oduzimanja i utvrđivanje imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom

KZ FBiH u odredbi člana 115. stav 1. predviđa da se od učinitelja oduzima novac, predmeti od vrijednosti i svaka druga imovinska korist koja je pribavljena krivičnim djelom, a ako takvo oduzimanje imovinske koristi u izvornom obliku nije moguće, učinitelj će se obavezati na isplatu novčanog iznosa srazmjernog pribavljenoj imovinskoj koristi. Oduzimanje imovinske koristi na istovjetne načine je moguće i od osobe na koju je prenesena imovinska korist uz uvjete propisane zakonom. Iz navedenog slijedi da se primarno oduzimaju predmeti i svaka druga imovinska korist u obliku u kojem su stečeni, a to će najčešće biti slučaj kada su takvi predmeti ili novac privremeno oduzeti u toku krivičnog postupka i služili kao dokaz, ako su osigurani privremenim mjerama osiguranja ili ako je utvrđeno da ih učinitelj

²¹21 „Zaključak o tome da određena osoba imao svojstvo povezane osobe u smislu člana 4. stav 1. tačka d) ZONSIKD ne može se zasnivati isključivo na njenom srodstvu sa osumnjičenom, odnosno optuženom osobom, nego je potrebno utvrditi postojanje okolnosti uz koje navedena zakonska odredba veže svojstvo povezane osobe u smislu tog zakona“ – navedeno u rješenju Vrhovnog suda FBiH broj 09 0 K 026508 19 kž 52 od 27.05.2019. godine.

²²22 Rješenje Vrhovnog suda FBiH broj 04 0 K 009666 21 Kž 2 od 02.06.2021. godine.

Emir NERADIN,

ODUZIMANJE IMOVINSKE KORISTI PRIBAVLJENE KRIVIČNIM DJELOM U
PRAKSI VRHOVNOG SUDA FEDERACIJE BOSNE I HERCEGOVINE (69-87)

drži u posjedu. Uz uvjet da takvo oduzimanje u obliku u kojem je stečena nije moguće, učinitelj se obavezuje na isplatu novčanog iznosa koji odgovara protivvrijednosti pribavljene imovinske koristi.²³ Moguće je primijeniti oba načina oduzimanja u istom predmetu, ako je dio imovinske koristi moguće oduzeti u obliku u kojem je pribavljen, a za ostali dio učinitelja obavezati na isplatu srazmjernog novčanog iznosa.²⁴ U svakom slučaju iz izreke presude mora jasno proizlaziti koji način oduzimanja imovinske koristi je primijenjen.²⁵

Odredba člana 11. ZONSIKD predviđa iste načine oduzimanja imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom, s tim da dodatno propisuje da sud utvrđuje da stvari ili prava koja se oduzimaju (za koje se utvrđuje i njihova novčana protivvrijednost) postaju vlasništvo Federacije Bosne i Hercegovine i da ih optuženi ili povezana osoba mora odmah predati Federaciji Bosne i Hercegovine, prenijeti prava ili isplatiti novčani iznos srazmjern pribavljenoj imovinskoj koristi u roku od 15 dana od pravosnažnosti presude.

Visina imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom utvrđuje se redovnim dokaznim sredstvima. Ako bi utvrđivanje visine imovinske koristi bilo povezano s nesrazmjernim teškoćama ili sa znatnim odugovlačenjem postupka, odredba člana 415. ZKP FBiH ovlašćuje sud da visinu imovinske koristi utvrdi po slobodnoj ocjeni. U sudskoj praksi se naglašava da se „imov-

²³ Primjer izreke presude kojom se oduzima imovinska korist pribavljena krivičnim djelom na način da se optuženi obavezeju na isplatu novčanog iznosa srazmjernog pribavljenoj imovinskoj koristi: „Na osnovu člana 114. i 115. stav 1. Krivičnog zakona Federacije Bosne i Hercegovine, te čl. 10. stav 4. i 11. Zakona o oduzimanju nezakonito stečene imovine krivičnim djelom, od optuženih se oduzima imovinska korist u iznosu od 300,00 KM koji novac postaje vlasništvo Federacije Bosne i Hercegovine, pa se optuženi obavezuju na isplatu iznosa od po 150,00 KM u korist budžeta Federacije Bosne i Hercegovine u roku od 30 dana od pravomoćnosti presude, pod prijetnjom izvršenja.“ - iz presude Vrhovnog suda FBiH broj 03 0 K 009103 21 Kžk 2 od 28.07.2021. godine.

²⁴ Presuda Vrhovnog suda FBiH broj 03 0 K 019938 21 Kžk od 29.04.2021. godine.

²⁵ U rješenju Vrhovnog suda FBiH broj 09 0 K 021092 21 Kž 2 od 18.11.2021. godine se navodi: „Nadalje, osnovano se žalbom braniteljice optuženog N.B., advokata S.G., ukazuje da je izreka pobijane presude nerazumljiva i na bitnu povredu odredaba krivičnog postupka iz člana 312. stav 1. tačka k) ZKP FBiH, budući da je prvostepeni sud izrekom presude odredio da se od optuženog N.B. oduzima imovinska korist pribavljena krivičnim djelom i to dionice L. osiguranja i emitenta P.b. Sarajevo u vrijednosti od 920.946,37 KM, a koji iznos je optuženi dužan platiti u roku od 15 dana od dana pravomoćnosti presude. Imajući u vidu navedeno izreka je nerazumljiva jer je nejasno da li se oduzimaju dionice ili se oduzima novčani iznos obzirom da je određeno da je navedeni novčani iznos optuženi dužan platiti u roku od 15 dana od dana pravomoćnosti presude.“

Emir NERADIN,

ODUZIMANJE IMOVINSKE KORISTI PRIBAVLJENE KRIVIČNIM DJELOM U
PRAKSI VRHOVNOG SUDA FEDERACIJE BOSNE I HERCEGOVINE (69-87)

inska korist redovno oduzima od optuženog u iznosu kojeg je on realno pribavio, a tek ako bi to utvrđivanje bilo povezano s nesrazmjernim teškoćama ili sa znatnim odugovlačenjem postupka, onda se iznos pribavljene imovinske koristi u skladu sa članom 415. ZKP FBiH za svakog optuženog utvrđuje po slobodnoj ocjeni. Kako ovu odredbu ne sadrži ZONSIKD, niti propisuje drugačije kada je u pitanju utvrđivanje imovinske koristi, ona se može primijeniti temeljem člana 1. stav 3. ZONSIKD.

Potrebno je utvrditi visinu imovinske koristi koja se oduzima u odnosu na svakog optuženog pojedinačno.²⁶ Mjerom oduzimanja imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom od optuženog se ne može oduzeti imovina koja se ne nalazi u njegovom „vlasništvu“, nego u vlasništvu drugih osoba na koje je prenesena, kao što je otac, majka, drugi srodnici i sl. U tom slučaju radi se o osobama na koje je imovinska korist prenesena, odnosno povezanim osobama i može se od njih oduzeti samo ukoliko su ispoštovana pravila postupka (pozivanje tih osoba na glavni pretres i poučavanje o pravima u vezi sa utvrđivanjem imovinske koristi) i utvrđeno postojanje zakonskih uvjeta za oduzimanje imovinske koristi od osoba na koje je prenesena, odnosno povezanih osoba.²⁷

Visina imovinske koristi se utvrđuje s obzirom na vrijeme sticanja takve imovinske koristi.²⁸ U izreci se mora određeno utvrditi u čemu se sastoji i koja imovinska korist se oduzima.²⁹ Budući da se u praksi može primjetiti nerijetko korištenje izraza „najmanje“ kod označavanja iznosa imovinske koristi stečene

²⁶ „Ako se ne može utvrditi iznos imovinske koristi koju je pribavio svaki od saizvršitelja u učinjenju krivičnog djela, sud će, u skladu sa članom 415. ZKP FBiH, utvrditi po slobodnoj ocjeni iznos imovinske koristi koju je pribavio svaki od njih i pojedinačno oduzeti od svakog saizvršitelja tako utvrđeni iznos imovinske koristi” - rješenje Vrhovnog suda FBiH broj 03 0 K 019938 20 Kž 2 od 17.11.2020. godine.

²⁷ U tom smislu vidjeti presudu Vrhovnog suda FBiH broj 03 0 K 007924 12 Kž 8 od 22.05.2013. godine (stav objavljen u Biltenu sudske prakse Vrhovnog suda FBiH broj 1-2, januar-decembar 2013. godine, Sarajevo).

²⁸ „Ovaj sud je na osnovu člana 114. stav 1. i 2. KZ FBiH, od optuženog P.J. oduzeo imovinsku korist pribavljenu krivičnim djelom za koje ga je oglasio krivim (prodajom naprijed navedenih krivotvorenih dokumenata), u ukupnom iznosu od 2.500 EUR (što u protuvrijednosti iznosi 4.889,57 KM, prema kursnoj listi u vrijeme izvršenja krivičnog djela)” - presuda Vrhovnog suda FBiH broj 02 0 K 001338 24 Kžk od 02.04.2025. godine.

²⁹ Međutim, iz odredbe člana 115. stav 1. KZ FBiH proizilazi da sud mora utvrditi o kojoj se imovinskoj koristi radi i ako je riječ o novčanom iznosu određeno navesti koji se to iznos oduzima - presuda Vrhovnog suda FBiH broj 09 0 K 030269 19 Kž 13 od 15.04.2020. godine.

Emir NERADIN,

ODUZIMANJE IMOVINSKE KORISTI PRIBAVLJENE KRIVIČNIM DJELOM U
PRAKSI VRHOVNOG SUDA FEDERACIJE BOSNE I HERCEGOVINE (69-87)

krivičnim djelom u optužnicama, a slijedom toga i u presudama, korisno je istaći da to samo po sebi ne čini izreku presude nerazumljivom.³⁰

Iz odredbi članova 115. stav 2. i 3. KZ FBiH i odredbe člana 15. ZONSIKD proizlazi da je u našem pravnom sistemu prihvaćen neto sistem utvrđivanja visine pribavljene imovinske koristi. Imovinsku korist mogu predstavljati prihodi i plodovi imovinske koristi stečene krivičnim djelom, što može biti posebno značajno kod krivičnih postupaka koji dugo traju, a imovina koja je stečena krivičnim djelom donosi prihode, odnosno plodove. Učinitelju se neće priznati kao troškovi sredstva uložena u pripremanje, počinjenje ili prikrivanje krivičnog djela, niti uloženi rad, s obzirom na pravilo da niko ne može zadržati korist od kriminalne djelatnosti.

5. Zaštita oštećenog

Ako je imovinskopravni zahtjev oštećenog upravljen na predmet ili vrijednost koja odgovara imovinskoj koristi koja je pribavljena izvršenjem krivičnog djela, princip koji proizlazi kako iz odredbi ZONSIKD-a, tako i iz odredbi KZ FBiH i ZKP FBiH, jeste da prioritet ima imovinskopravni zahtjev oštećenog. Tako je odredbom člana 2. stav 3. ZONSIKD-a propisano da su sud i drugi organi tokom cijelog postupka za oduzimanje imovinske koristi dužni voditi računa o ostvarenju prava osoba oštećenih krivičnim djelom te starati se o zaštiti prava trećih osoba. U stavu 4. istoga člana pomenutog zakona propisana je primjena odredbi KZ FBiH i ZKP FBiH koje se odnose na imovinskopravni zahtjev koji isključuje oduzimanje imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom.

Prema odredbi člana 116. stav 1. KZ FBiH, ako je oštećenom dosuđen imovinskopravni zahtjev sud izriče oduzimanje imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom ukoliko ona prelazi dosuđeni imovinskopravni zahtjev oštećenog. Pored toga, predviđeno je i pravo oštećenog (koji je u pogledu podnesenog imovinskopravnog zahtjeva upućen na parnični postupak i oštećenog koji nije ni podnio imovinskopravni zahtjev) na namirenje iz vrijednosti koja je oduzeta kao imovinska korist pribavljena krivičnim djelom, uz uvjet da pokrene parnični postupak u rokovima koje propisuje zakon (u roku od šest mjeseci ako je upućen da imovinskopravni zahtjev ostvaruje u parničnom postupku, odnosno u roku od tri mjeseca ako nije podnio

³⁰ Rješenje Vrhovnog suda FBiH broj 01 0 K 008390 23 Kž 9 od 22.01.2024. godine.

Emir NERADIN,

ODUZIMANJE IMOVINSKE KORISTI PRIBAVLJENE KRIVIČNIM DJELOM U
PRAKSI VRHOVNOG SUDA FEDERACIJE BOSNE I HERCEGOVINE (69-87)

imovinskopravni zahtjev) i u roku od tri mjeseca od pravosnažnosti odluke kojom je utvrđen njegov zahtjev zatraži namirenje iz oduzete vrijednosti.³¹

U vezi prethodno navedenog ZKP FBiH sadrži procesnu odredbu koja rješava konkurenciju imovinskopravnog zahtjeva oštećenog i dužnosti oduzimanja imovinske koristi stečene krivičnim djelom na način da propisuje da „ako je oštećeni podnio imovinskopravni zahtjev u pogledu povraćaja predmeta pribavljenih krivičnim djelom, odnosno u pogledu novčanog iznosa koji odgovara vrijednosti stvari, imovinska korist će se utvrđivati samo u onom dijelu koji nije obuhvaćen imovinskopravnim zahtjevom“. Ovu odredbu je potrebno tumačiti na način da se u slučaju podnošenja imovinskopravnog zahtjeva oštećenog, imovinska korist utvrđuje i oduzima samo ukoliko prelazi dosuđeni imovinskopravni zahtjev (član 116. stav 1. KZ FBiH), ali i u slučaju kada sud iz bilo kojeg razloga ne uvaži imovinskopravni zahtjev oštećenog i uputi da svoj zahtjev ostvaruje u parničnom postupku. Stoga, i kada je oštećeni podnio imovinskopravni zahtjev, a sud ga iz određenih razloga ne usvoji, nego oštećenog uputi na parnični postupak, dužan je da utvrdi i oduzme imovinsku korist stečenu krivičnim djelom, u skladu sa općim principom da niko ne može zadržati imovinsku korist stečenu krivičnim djelom, pri čemu oštećeni, u skladu sa ranije pomenutim odredbama o zaštiti oštećenog, ima pravo da zatraži namirenje iz iznosa oduzete vrijednosti.³²

Korisno je podsjetiti da sud ne može oštećenog uputiti da imovinskopravni zahtjev ostvaruje u parničnom postupku ako iz izreke presude kojom se oglašava krivim proizlazi da je utvrđen tačan iznos štete nastale za oštećenog učinjenjem krivičnog djela, koja nije naknađena tokom postupka, a oštećeni je podnio prijedlog za ostvarivanje imovinskopravnog zahtjeva. U takvoj situaciji sud ne može ni oduzeti imovinsku korist, jer su se u smislu odredbe člana 212. stav 3. ZKP FBiH stekli uvjeti da dosudi imovinskopravni zahtjev oštećenom (ako je pravilno opredjeljen). Suprotno postupanje suda bi

³¹ Član 116. stavovi 2. i 3. KZ FBiH.

³² Navedena odredba je u praksi izazivala određene dvojbe. Međutim, u presudi broj 28 0 K 018584 18 Kžž od 14.03.2019. godine, Vrhovni sud FBiH je našao opravdanim zaključak suda da oštećene uputi na parnični postupak u pogledu imovinskopravnog zahtjeva iz razloga što nisu opredjelili njegovu visinu, ali je našao osnovanim žalbeni prigovor tužitelja da je sud bio dužan od optužene oduzeti imovinsku korist koju je pribavila krivičnim djelom i da takva obaveza suda proizilazi iz odredbe člana 114. stav 1. i 2. KZ FBiH i odredbe člana 2. stav 6. Zakona o oduzimanju nezakonito stečene imovine krivičnim djelom, pa je u tom pravcu i prenačio pobijanu presudu.

Emir NERADIN,

ODUZIMANJE IMOVINSKE KORISTI PRIBAVLJENE KRIVIČNIM DJELOM U
PRAKSI VRHOVNOG SUDA FEDERACIJE BOSNE I HERCEGOVINE (69-87)

predstavljalo bitnu povredu odredaba krivičnog postupka iz člana 312. stav 2. u vezi sa članom 212. stav 3. ZKP FBiH.³³

6. Postupak oduzimanja imovinske koristi

Kada se imovinska korist u redovnom postupku oduzima od optuženog (naznaka o imovinskoj koristi stečenoj krivičnim djelom sadržana u činjeničnom opisu krivičnog djela za koje se optuženi tereti), tj. rješava zajedno s glavnom stvari (odlučivanje o optužnici), optuženi je upoznat da mu se, pored ostalog, stavlja na teret da je pribavio imovinsku korist izvršenjem krivičnog djela, da to može osporavati, postavljati pitanja svjedocima i vještacima, davati obrazloženja u vezi s provedenim dokazima i predlagati izvođenje dokaza. Dakle, i u pogledu oduzimanja imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom optuženi uživa procesna prava koja mu pripadaju u smislu prava na pravično suđenje.

Bitno je naglasiti da su standardi pravičnog suđenja primjenjivi i kada dolazi u obzir oduzimanje imovinske koristi od osoba (fizičkih i pravnih) na koje je takva korist prenesena, u skladu sa zakonskim uvjetima (član 115. stav 1. KZ FBiH i član 4. stav 1. tačka d. ZONSIKD). Sud mora takvu osobu (fizičku osobu ili predstavnika pravne osobe, odnosno povezanu osobu u smislu odredbe člana 4. stav 1. tačka d.) pozvati na glavni pretres, uz upozorenje da će se postupak provesti i bez njene prisutnosti ako se ne odazove, s tim da ako nije pozvana kao svjedok takva osoba se saslušava poslije optuženog, ukoliko je optuženi odlučio da da iskaz u svojstvu svjedoka.³⁴ Osoba na koju je imovinska korist prenesena, odnosno povezana osoba u smislu pomenutih odredbi ZONSIKD-a ima pravo da predlaže dokaze u vezi sa utvrđivanjem imovinske koristi i da postavlja pitanja optuženom,

³³ Rješenje Vrhovnog suda FBiH broj 09 0 K 039969 22 Kž 9 od 02.02.2023. godine, objavljeno u: *Bilten sudske prakse Vrhovnog suda FBiH broj 1-2*, Sarajevo, 2023., str.37-39).

³⁴ Mjerom oduzimanja imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom od optuženog se ne može oduzeti imovina koja se ne nalazi u njegovom „vlasništvu“, nego u vlasništvu drugih osoba na koje je prenesena, kao što je otac, majka, drugi srodnici i sl. U tom slučaju radi se o osobama na koje je imovinska korist prenesena, odnosno povezanim osobama i može se od njih oduzeti samo ukoliko su ispoštovana pravila postupka (pozivanje tih osoba na glavni pretres i poučavanje o pravima u vezi sa utvrđivanjem imovinske koristi) i utvrđeno postojanje zakonskih uvjeta za oduzimanje imovinske koristi od osoba na koje je prenesena, odnosno povezanih osoba. U tom smislu vidjeti presudu Vrhovnog suda FBiH broj 03 0 K 007924 12 Kž 8 od 22.05.2013. godine, objavljeno u: *Bilten sudske prakse Vrhovnog suda FBiH broj 1-2*, Sarajevo, 2013., str. 5-6).

Emir NERADIN,

ODUZIMANJE IMOVINSKE KORISTI PRIBAVLJENE KRIVIČNIM DJELOM U
PRAKSI VRHOVNOG SUDA FEDERACIJE BOSNE I HERCEGOVINE (69-87)

svjedocima i vještacima, i na nju se ne odnosi isključenje javnosti.³⁵ Propust suda da postupi na navedeni način, predstavljao bi bitnu povredu odredaba krivičnog postupka iz člana 312. stav 2. u vezi sa članom 314. stav 1. do 4. ZKP FBiH, zavisno koja od navedenih odredbi je prekršena u konkretnom slučaju.³⁶

ZKP FBiH u odredbi člana 415. daje sudu ovlaštenje da visinu imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom utvrdi po slobodnoj ocjeni, ako bi njeno utvrđivanje bilo povezano sa nesrazmjernim teškoćama ili sa znatnim odugovlačenjem postupka. Vrhovni sud FBiH je ovu odredbu protumačio na način da iz nje proizlazi da se imovinska korist oduzima pojedinačno od svakog optuženog i u iznosu koji je realno pribavio. To su odlučne činjenice koje je sud dužan da utvrdi i obrazloži u pismeno izrađenoj presudi. Tek u slučaju ako sud utvrdi da bi redovno utvrđivanje imovinske koristi bilo povezano sa znatnim teškoćama ili znatnim odugovlačenjem postupka, onda iznos imovinske koristi, u skladu sa članom 415. ZKP FBiH, za svakog optuženog sud utvrđuje po slobodnoj ocjeni.

Posebno pravilo se odnosi na oduzimanje imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom u presudi koju sud donosi na osnovu sporazuma o priznanju krivnje. Budući da se ta presuda zasniva na sporazumu između stranaka, iako se imovinska korist oduzima po sili zakona, a sud i u slučaju izostanka prijedloga tužitelja postupuje po službenoj dužnosti, presudom koju donosi na osnovu sporazuma o priznanju krivnje sud može oduzeti imovinsku korist pribavljenu krivičnim djelom samo ako je to sadržano u zaključenom sporazumu i u visini koja je navedena u zaključenom sporazumu o priznanju krivnje.

Na kraju je korisno podsjetiti na obavezu suda da u postupku ponovnog odlučivanja o oduzimanju imovinske koristi, ukoliko ranije nije bilo žalbe izjavljene zbog odluke o oduzimanju imovinske koristi, presudu ne može izmijeniti na štetu optuženog, zbog primjene principa zabrane *reformatio in peius*.³⁷

³⁵ Član 414. ZKP FBiH.

³⁶ Vidjeti rješenje Vrhovnog suda FBiH broj 09 0 K 002471 23 Kž 6 od 15.11.2023. godine.

³⁷ Presuda Vrhovnog suda FBiH broj 09 0 K 026779 20 Kžk od 07.08.2020. godine.

7. Zaključak

Sa donošenjem posebnog zakona o oduzimanju imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom (ZONSIKD-a) i početkom njegove primjene u Federaciji Bosne i Hercegovine, materija oduzimanja imovinske koristi regulisana je osnovnim krivičnim zakonodavstvom (KZ FBiH i ZKP FBiH) za grupu krivičnih djela za koje je propisana kazna zatvora u trajanju manjem od tri godine, dok se za ostala krivična djela primarno primjenjuje ZONSIKD, a osnovno krivično zakonodavstvo u dijelu na koji upućuju odredbe ZONSIKD-a. Iako je u značajnoj mjeri podrobnije regulisao određena pitanja, primjena ZONSIKD-a u praksi kao novog zakona izazvala je potrebu za tumačenjem niza odredbi, ne samo toga zakona nego i njegovog odnosa sa važećim KZ FBiH i ZKP FBiH. U dosadašnjoj praksi Vrhovni sud FBiH je u okviru svoje (drugostepene) nadležnosti zauzeo mnoštvo stavova koji se, između ostalog, tiču i pitanja redovnog postupka oduzimanja imovinske koristi. To se u najkraćem odnosi na pitanja primjene i vremenskog važenja pojedinih zakona koji regulišu ovu materiju, osnova za oduzimanje imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom, načina oduzimanja imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom, zaštite oštećenog i postupka oduzimanja imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom. Ta sudska praksa predstavlja značajan doprinos prevladavanju teškoća u tumačenju i primjeni odredbi relevantnih zakona, a posebno ZONSIKD-a, kao novog posebnog zakona koji je u Federaciji Bosne i Hercegovine u primjeni već preko deset godina. Pored značaja za praktičnu primjenu, ova sudska praksa može poslužiti i kao koristan materijal za eventualno noveliranje pomenutog zakonodavstva u cilju otklanjanja uočenih manjkavosti i njegovog unapređenja.

Bibliografija:

1. Babić, M., Filipović, Lj., Marković, I. i Rajić, Z., Komentari krivičnih/kaznenih zakona u Bosni i Hercegovini, Knjiga I, Zajednički projekat Vijeća Evrope i Evropske komisije, Sarajevo, 2005. godina.
2. Ivičević, E., Utvrđivanje imovinske koristi stečene kaznenim djelom u hrvatskom pravu i sudskoj praksi, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, Zagreb, vol. 11, broj 1/2004.
3. Petrović, B., Jovašević, D. i Ferhatović, A., Krivično pravo II (Saučesništvo, krivične sankcije i posebni dio), Pravni Fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2016. godina.
4. Siječić-Čolić, H., Hadžiomerađić, M., Jurčević, M., Kaurinović, D., Simović, M., Komentari Zakona o krivičnom/Kaznenom postupku u

Emir NERADIN,

ODUZIMANJE IMOVINSKE KORISTI PRIBAVLJENE KRIVIČNIM DJELOM U
PRAKSI VRHOVNOG SUDA FEDERACIJE BOSNE I HERCEGOVINE (69-87)

Bosni i Hercegovini, Zajednički projekat Vijeća Evrope i Evropske komisije, Sarajevo 2005. godine.

Izvori sudske prakse:

1. Vrhovni sud Federacije Bosne i Hercegovine, *Bilten sudske prakse Vrhovnog suda Federacije Bosne i Hercegovine broj 1-2*, Sarajevo, januar-decembar 2013. godine,
2. Vrhovni sud Federacije Bosne i Hercegovine, *Bilten sudske prakse Vrhovnog suda Federacije Bosne i Hercegovine broj 1-2*, Sarajevo, januar-decembar 2018. godine,
3. Vrhovni sud Federacije Bosne i Hercegovine, *Bilten sudske prakse Vrhovnog suda Federacije Bosne i Hercegovine broj 1-2*, Sarajevo, januar-decembar 2020. godine,
4. Vrhovni sud Federacije Bosne i Hercegovine, *Bilten sudske prakse Vrhovnog suda Federacije Bosne i Hercegovine broj 1-2*, Sarajevo, januar-decembar 2023. godine,
5. Odluke Vrhovnog suda Federacije Bosne i Hercegovine:
 - a. 09 0 K 031067 21 Kž 16,
 - b. 09 0 K 023899 19 Kž 28,
 - c. 03 0 K 009103 21 Kžk 2,
 - d. 09 0 K 026508 19 kž 52
 - e. 04 0 K 009666 21 Kž 2,
 - f. 03 0 K 009103 21 Kžk 2,
 - g. 03 0 K 019938 21 Kžk,
 - h. 09 0 K 021092 21 Kž 2,
 - i. 03 0 K 019938 20 Kž 2,
 - j. 02 0 K 001338 24 Kžk,
 - k. 01 0 K 008390 23 Kž 9,
 - l. 28 0 K 018584 18 Kžž,
 - m. 09 0 K 002471 23 Kž 6,
 - n. 03 0 K 019938 20 Kž 2,
 - o. 09 0 K 026779 20 Kžk.
6. Presuda Suda Bosne i Hercegovine broj S1 2 003344 11 Kž 4 od 19.05.2011. godine.
7. Odluku Vrhovnog suda Republike Hrvatske broj I Kž-Us-83/2021-4 od 27.01.2022. godine

Mirza HUKELJIĆ,
OBAVJEŠTAVANJE OSUMNJIČENOG ODNOSNO OPTUŽENOG O DJELU I
KRIVIČNOM DJELU I OSNOVAMA SUMNJE U PRAKSI VRHOVNOG SUDA
FBIH (89-102)

dr. sci. Mirza Hukeljić, sudija Krivičnog odjeljenja Vrhovnog suda
Federacije Bosne i Hercegovine;

OBAVJEŠTAVANJE OSUMNJIČENOG ODNOSNO OPTUŽENOG O DJELU I KRIVIČNOM DJELU I OSNOVAMA SUMNJE U PRAKSI VRHOVNOG SUDA FBIH

Sažetak: Rad analizira pravo osumnjičenog odnosno optuženog na informiranje o djelu i prirodi optužbe – jedno od ključnih procesnih prava garantovanih članom 6. stavom 3. tačkom a) Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda. Polazeći od standarda Evropskog suda za ljudska prava, rad ispituje zahtjeve Direktive 2012/13/EU o pravu na informisanje u krivičnom postupku i analizira domaći pravni okvir u Zakonu o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine, s posebnim osvrtom na praksu Vrhovnog suda Federacije BiH. Centralnu temu čine procesne posljedice uskraćivanja prava na obavještenost o djelu, uključujući nemogućnost zasnivanja sudske odluke na iskazu osumnjičenog pribavljenom protivno zakonu i okolnost koja isključuje krivično gonjenje kada osumnjičeni nije ispitan o djelu i krivičnom djelu za koje se tereti.

Ključne riječi: pravo na informisanje o optužbi, djelo i krivično djelo, osnove sumnje, ispitivanje osumnjičenog, okolnost koja isključuje krivično gonjenje, Vrhovni sud Federacije BiH, Evropski sud za ljudska prava.

Summary: This paper analyses the right of a suspect or accused person to be informed of the offence and the nature of the accusation – one of the key procedural rights guaranteed by Article 6 paragraph 3 point a) of the European Convention on Human Rights. Starting from the standards of the European Court of Human Rights, the paper examines the requirements of Directive 2012/13/EU on the right to information in criminal proceedings and analyses the domestic legal framework in the Criminal Procedure Code of the Federation of Bosnia and Herzegovina, with particular emphasis on the case law of the Supreme Court of the Federation of BiH. The central theme concerns the procedural consequences of denying the right to be informed of the offence, including the impossibility of basing a court decision on the suspect's statement obtained contrary to law, and the circumstance precluding criminal prosecution when the suspect has not been questioned about the offence and the criminal offence charged.

Mirza HUKELJIĆ,
OBAVJEŠTAVANJE OSUMNJIČENOG ODNOSNO OPTUŽENOG O DJELU I
KRIVIČNOM DJELU I OSNOVAMA SUMNJE U PRAKSI VRHOVNOG SUDA
FBIH (89-102)

Key words: *right to be informed of the accusation, offence and criminal offence, grounds of suspicion, questioning of the suspect, circumstance precluding criminal prosecution, Supreme Court of the Federation of BiH, European Court of Human Rights.*

1. Uvod

Pravo na obaviještenost o djelu i prirodi optužbe predstavlja jednu od temeljnih procesnih garancija prava na pravično suđenje. Bez stvarnog znanja o tome za šta se tereti, osumnjičeni odnosno optuženi ne može efikasno ni konzumirati pravo na odbranu ni pripremiti se za suđenje. Upravo zbog toga ovo pravo zauzima centralno mjesto kako u međunarodnim standardima zaštite ljudskih prava tako i u domaćim krivičnoprocesnim normama.

Tema ovog referata – *Obavješćavanje osumnjičenog odnosno optuženog o djelu i krivičnom djelu i osnovama sumnje u praksi Vrhovnog suda Federacije BiH* – nameće sveobuhvatnu analizu navedenog prava na nivou konvencijskog (član 6. stav 3. tačka a) Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda, u daljem tekstu: EKLJP), prava Evropske unije (Direktiva 2012/13/EU) i domaće pravne legislative (Zakon o krivičnom postupku Federacije BiH, u daljem tekstu: ZKP FBiH). Poseban naglasak stavlja se na procesne posljedice uskraćivanja ili ograničavanja tog prava, a kako je utvrđeno u praksi Vrhovnog suda Federacije Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu: Vrhovni sud FBiH).

2. Značaj prava na informisanje o djelu i prirodi optužbe prema Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima i praksi Evropskog suda za ljudska prava

2.1. Normativni okvir: član 6. stav 3. tačka a) EKLJP

Član 6. stavom 3. tačkom a) EKLJP propisano je da svako ko je optužen za krivično djelo ima pravo da *odmah, na jeziku koji razumije i detaljno*, bude obaviješten o prirodi i razlogu optužbe protiv njega. Ova odredba ne uspostavlja izolirano pravo, nego se tumači u organskoj vezi sa pravom na dovoljno vremena i mogućnosti za pripremu odbrane iz člana 6. stava 3. tačke b) EKLJP, te u sklopu općeg zahtjeva pravičnog suđenja iz člana 6. stava 1. EKLJP. Kako je Evropski sud za ljudska prava (u daljem tekstu: ESLJP) konsekventno naglašavao, ove garancije nisu ni formalne ni tehničke – one

imaju za cilj osigurati da optuženi može efikasno učestvovati u vlastitoj odbrani.

Pojam "optužba" u smislu EKLJP tumači se autonomno, u materijalnom a ne formalnom smislu. Nije odlučujuće kada je formalno podignuta optužnica, nego od kojeg trenutka je neka osoba suštinski pogođena kao osumnjičena u postupku koji se vodi zbog krivičnog djela. Odatle slijedi da obveza obaviještavanja nastaje rano – u istrazi, a ne tek u fazi optuživanja.

2.2. Sadržaj i domašaj prava prema praksi ESLJP

ESLJP je u nizu odluka razradio sadržaj prava na obaviještenost. U predmetu *Pelissier i Sassi protiv Francuske* Veliko vijeće je utvrdilo da su državna tijela dužna pružiti detaljne informacije o optužbi kako bi se optuženom osigurala stvarna, a ne samo formalna mogućnost pripreme odbrane. Posebno je naglašeno da informisanje mora biti *detaljno* – nije dovoljno navesti samo pravnu kvalifikaciju krivičnog djela, nego se moraju saopćiti *relevantne činjenice i okolnosti* koje su osnova optužbe.

U presudi *Dallos protiv Mađarske*¹ ESLJP je precizirao da nedostaci u obaviještenosti o optužbi mogu biti otklonjeni u kasnijim fazama postupka – pod uvjetom da optuženi ima adekvatnu mogućnost da pred sudom višeg stepena iznese svoju odbranu u odnosu na izmijenjenu optužbu i da ospori osudu u svim relevantnim pravnim i činjeničnim aspektima. Međutim, ovo načelo o otklanjanju nedostataka ne znači da su propusti u fazi istrage beznačajni – naprotiv, oni moraju biti *stvarno i efektivno* otklonjeni, a ne samo formalno nadoknađeni.

Posebno je indikativan zahtjev sadržaja obaviještenosti koji je ESLJP formulisao u presudi *Mattoccia protiv Italije*². Utvrđeno je da informacije o optužbi moraju uključivati *mjesta i vremena počinjenja krivičnog djela* ako su poznata, kao i opis konkretnih radnji izvršenja. Optuženi mora biti upoznat ne samo s pravnom kvalifikacijom, nego i s *činjeničnim supstratom* koji tu kvalifikaciju opravdava. Bez toga ne može ni smisleno osporavati navode optužbe ni predlagati relevantne dokaze u svoju korist.

U kontekstu prava na odbranu, ESLJP je u predmetu *Panovits protiv Kipra*³ naglasio da rana i adekvatna obaviještenost o optužbi ima poseban značaj u fazi ispitivanja osumnjičenog. Osumnjičeni koji ne zna tačno za što se tereti ne može svjesno i slobodno donijeti odluku da li će davati iskaz, i koje

¹Dallos protiv Mađarske, br. 29082/95, presuda od 01.03.2001. godine, stavovi 47-49.

²Mattoccia protiv Italije, br. 23969/94, presuda od 25.07.2000. godine, stav 59.

³Panovits protiv Kipra, br. 4268/04, presuda od 11.12.2008. godine, stavovi 66-73.

argumente iznijeti. Stoga je kvalitet obaviještenosti direktno vezan za efektivnost prava na šutnju i prava na pripremu odbrane.

2.3. Standardi koji su relevantni za domaći postupak

Iz prakse ESLJP moguće je ustanoviti nekoliko ključnih standarda koji su relevantni za primjenu domaćeg procesnog prava:

Prvo – obaviještenost mora biti *bez odlaganja i pravovremena*, najkasnije prije prvog ispitivanja od strane policije ili tužitelja.

Drugo – obaviještenost mora biti *detaljna*: nije dovoljno saopštiti zakonsku kvalifikaciju, nego je nužno opisati *činjenice i okolnosti* iz kojih je krivično djelo nastalo, uključujući, gdje su poznati, mjesto, vrijeme i radnje izvršenja.

Treće – obaviještenost mora biti *efektivna*: osumnjičeni mora razumjeti za šta se tereti, što mora biti potvrđeno sadržajem radnje ispitivanja, a ne samo formalnim potvrdnim potpisom na zapisniku.

Četvrto – izmjene optužbe moraju biti *pravovremeno saopštene* kako bi optuženi mogao prilagoditi odbranu.

Ovi standardi, koje je ESLJP razvijao u nizu predmeta, predstavljaju i okvir za tumačenje domaćih zakonskih odredaba, ali i polazište za ocjenu posljedica njihovog kršenja.

3. Pravo na informisanje o djelu prema Direktivi 2012/13/EU i praksa u vezi s tim

3.1. Normativni okvir Direktive

Direktiva 2012/13/EU Europskog parlamenta i Vijeća o pravu na informisanje u krivičnom postupku⁴ konkretizira i operacionalizira standarde koje je ESLJP razvio u svojoj praksi. U uvodu Direktive izrijekom se navodi da je njen cilj utvrditi pravo na informisanje o procesnim pravima *onako kako ono proizlazi iz prakse ESLJP*, čime se uspostavlja direktna veza između konvencijskog (EKLJP) i prava EU.

Direktiva 2012/13/EU u članu 3. zahtijeva da se osumnjičenim ili okrivljenim osobama pruže informacije barem o slijedećim procesnim pravima: pravu na pristup branitelju, pravu na besplatan pravni savjet, pravu na informisanost o optužbama, pravu na tumačenje i prevođenje i pravu na

⁴Direktiva 2012/13/EU Europskog parlamenta i Vijeća od 22. maja 2012. godine o pravu na informisanje u krivičnom postupku, Službeni list EU, L 142/1 od 01.06.2012. godine.

šutnju. Pritom, ove informacije moraju biti pružene *usmeno ili u pisanom obliku, na jednostavnom i razumljivom jeziku*.⁵

3.2. Pravo na informisanje o optužbama iz člana 6. Direktive

Centralni instrument za zaštitu prava na obaviještenost o djelu u Direktivi jest njen član 6. Njime se od država članica zahtijeva da osiguraju da osumnjičeni ili okrivljeni dobiju informacije o krivičnom djelu za koje se sumnja ili za čije učinjenje su okrivljeni, i to *bez odlaganja i uz toliko detalja koliko je potrebno* kako bi se osigurala pravičnost postupka i djelotvorno ostvarivanje prava na odbranu.⁶

U Recitalu 28. Direktive precizira se da bi opis činjenica o krivičnom djelu za koje je osoba osumnjičena ili okrivljena trebalo iznijeti *dovoljno detaljno, uzimajući u obzir fazu krivičnog postupka* u kojoj se takav opis iznosi, a radi zaštite pravičnosti postupka i omogućavanja djelotvornog ostvarivanja prava obrane.⁷ Ovo znači da čak i u ranoj fazi istrage – kada nije uvijek moguće pružiti sve detalje – osumnjičeni mora dobiti *dovoljno informacija da razumije za šta se tereti*.

Direktiva u članu 6. stavovima 3. i 4. propisuje posebne situacije informisanja: kod lišenja slobode ili zadržavanja mora se bez odlaganja pružiti informacija o krivičnom djelu za koje se osoba sumnjiči, a obavještavanje bez odlaganja o promjenama informacija o optužbama obavezno je kad je to potrebno radi osiguranja pravičnosti postupka.⁸

3.3. Odnos Direktive prema standardima ESLJP i domaćem pravu

Direktiva ne stvara nova prava, nego konkretizira minimalne standarde koji su u domaćim pravnim sistemima obavezni. Kod tumačenja domaćeg prava, Direktiva služi kao interpretativni okvir i mjerilo za ocjenu usklađenosti zakona i prakse.

Posebno je relevantno što se u Direktivi naglašava *kontinuirani karakter* prava na informisanje – od trenutka kada su nadležna tijela neku osobu obavijestila da je osumnjičena ili okrivljena za krivično djelo, pa sve do završetka krivičnog postupka. Ovo ima direktne implikacije na domaći

⁵Član 3. Direktive 2012/13/EU.

⁶Član 6. stav 1. Direktive 2012/13/EU.

⁷Direktiva 2012/13/EU, Recital 28.

⁸Član 6. stav 3. i 4. Direktive 2012/13/EU.

Mirza HUKELJIĆ,
OBAVJEŠTAVANJE OSUMNJIČENOG ODNOSNO OPTUŽENOG O DJELU I
KRIVIČNOM DJELU I OSNOVAMA SUMNJE U PRAKSI VRHOVNOG SUDA
FBiH (89-102)

krivičnoprocesni okvir: obaveza saopštavanja djela i krivičnog djela ne iscrpljuje se u jednom momentu, nego prati razvoj postupka.⁹

Iz perspektive Direktive, centralna nedostatnost ZKP FBiH je što ne propisuje izričitu obavezu informisanja osumnjičenog bez odlaganja, te što ne obavezuje tužitelja da pri ispitivanju saopšti osumnjičenom činjenični supstrat krivičnog djela u onoj mjeri pojedinosti koja bi osumnjičenom omogućila efektivno ostvarivanje prava na odbranu. Ipak, sudska praksa Vrhovnog suda FBiH, kako će biti prikazano u nastavku, prevazilazi ove normativne nedostatke u skladu s konvencijskim i unijskim standardima.

4. Pravo na informisanje o djelu u kontekstu Zakona o krivičnom postupku Federacije BiH i prakse Vrhovnog suda Federacije BiH

4.1. Zakonski okvir ZKP FBiH

ZKP FBiH u načelnoj odredbi člana 6. stava 1. propisuje da osumnjičeni *već na prvom ispitivanju mora biti obaviješten o djelu za koje se tereti i o osnovama sumnje protiv njega*, te da njegov iskaz može biti korišten kao dokaz u daljem toku postupka. Istim članom u stavu 2. propisano je da se osumnjičenom mora omogućiti da se izjasni o svim činjenicama i dokazima koji ga terete, te da iznese sve činjenice i dokaze koji mu idu u korist.

Odredba člana 92. stava 2. ZKP FBiH razrađuje ovo načelo propisujući da se na početku ispitivanja osumnjičenom saopćava *za koje krivično djelo se tereti i osnove sumnje protiv njega*. Stavom 6. istog člana utvrđeno je da ako je postupljeno protivno odredbama tog člana, na iskazu osumnjičenog *ne može se zasnivati sudska odluka*. Ovo je prva i neposredna procesna posljedica povrede prava na obaviještenost.

Drugi odlučujući zakonski mehanizam jeste odredba člana 240. stava 5. ZKP FBiH koja propisuje da se *optužnica ne može podići ako osumnjičeni nije bio ispitan*. Ovo nije samo procesna pretpostavka u tehničkom smislu – ona izražava suštinsku garanciju prava na odbranu: osumnjičeni mora imati mogućnost da, *znajući* za šta se tereti, iznese svoju odbranu i predloži dokaze koji mu idu u korist, i tek tada tužitelj može preći u fazu optuživanja.

⁹Ljiljana Filipović, Pravo osumnjičenog odnosno optuženog na informisanje – zakonski okvir i praksa Vrhovnog suda Federacije BiH, Pravo i pravda, Sarajevo, 2022, str. 39-58.

4.2. Sadržaj pojmova "djelo" i "krivično djelo" i "osnove sumnje"

Praksa Vrhovnog suda FBiH razgraničava i precizira ove zakonske pojmove na način koji je u skladu s praksom ESLJP i zahtjevima Direktive.

Pojam "*djelo*" u smislu ZKP FBiH podrazumijeva *činjenični supstrat krivičnog djela* – skup konkretnih činjenica i okolnosti koje opisuju ponašanje osumnjičenog: radnje izvršenja, predmet napada, žrtvu, mjesto i vrijeme i slično. Pojam "*krivično djelo*" podrazumijeva pravnu kvalifikaciju tog ponašanja prema odredbama krivičnog zakona, koja uključuje zakonski naziv krivičnog djela i član zakona koji ga propisuje. Dok je obaviještenost o pravnoj kvalifikaciji nužan, ona nije i dovoljan uvjet. Osumnjičeni mora biti upoznat s *konkretnim činjenicama* iz kojih je ta kvalifikacija izvedena.

"*Osnove sumnje*" podrazumijevaju dokaze i informacije koji ukazuju na mogućnost da je osumnjičeni učinio djelo – one moraju biti saopćene ne apstraktno, nego *upućivanjem na konkretne dokazne izvore* koji su do tada prikupljeni. Navođenje da "*osnove sumnje proizlaze iz prikupljenih dokaza*" bez preciziranja koji su to dokazi i šta oni potvrđuju ne zadovoljava ovaj standard.

4.3. Nepoštivanje odredaba o ispitivanju osumnjičenog: procesne posljedice

Vrhovni sud FBiH je razvio konzistentnu i jasno artikulisanu praksu o procesnim posljedicama nepoštivanja odredaba o obaviještenosti osumnjičenog. Te posljedice se dijele na neposredne i posredne.

Neposredna procesna posljedica – koja slijedi iz člana 92. stava 6. ZKP FBiH – jeste da se na iskazu osumnjičenog pribavljenom protivno odredbama tog člana *ne može zasnivati sudska odluka*. Ovaj iskaz je, u procesnom smislu, nezakonit dokaz. Vrhovni sud FBiH je u rješenju broj 09 0 K 029226 19 Kž 12¹⁰ utvrdio da sami paušalni navodi o pravnoj kvalifikaciji krivičnog djela koje se stavlja na teret – bez saopćavanja činjeničnog supstrata – ne zadovoljavaju zahtjev iz člana 92. stava 2. ZKP FBiH. Sud je u tom predmetu ustvrdio:

"... uvidom u zapisnike o ispitivanju svih optuženih, tada osumnjičenih, ... utvrđeno je da tada osumnjičenima nije bio saopšten činjenični supstrat i radnje izvršenja koje im se stavlja na teret, već su isti samo paušalno poučeni da im se stavlja na teret krivično djelo Ubistvo... Da ta obaveza podrazumijeva i obavezu saopštenja osumnjičenom za koje se djelo tereti tj.

¹⁰Presuda Vrhovnog suda FBiH broj 09 0 K 029226 19 Kž 12 od 23.01.2019. godine.

Mirza HUKELJIĆ,
OBAVJEŠTAVANJE OSUMNJIČENOG ODNOSNO OPTUŽENOG O DJELU I
KRIVIČNOM DJELU I OSNOVAMA SUMNJE U PRAKSI VRHOVNOG SUDA
FBiH (89-102)

koje mu se činjenice i okolnosti koje čine to krivično djelo stavljaju na teret vidljivo je iz odredbe člana 92. stav 2. tačka c) ZKP FBiH koja propisuje da se osumnjičeni može izjasniti o dijelu koje mu se stavlja na teret... Kako iz navedenih dokaza slijedi da osumnjičenima nije bio saopšten činjenični supstrat i radnje izvršenja koje im se stavljaju na teret, slijedi da se radi o dokazima koji su pribavljeni protivno odredbi člana 92. stav 2. ZKP FBiH, i da se na takvim dokazima nije moglo zasnivati pobijano rješenje..."

Taj zahtjev ima i žalbenu dimenziju: ako pobijana odluka (npr. rješenje o produženju pritvora) temelji zaključak o osnovanoj sumnji na iskazu koji je pribavljen na opisani način, učinjena je *bitna povreda odredaba krivičnog postupka iz člana 312. stava 1. tačke i) ZKP FBiH* – jer se presuda zasniva na dokazu na kom se po odredbama zakona ne može zasnivati.

4.4. Neispitivanje osumnjičenog kao okolnost koja isključuje krivično gonjenje

Posredna posljedica propusta da se osumnjičeni ispita o djelu i krivičnom djelu za koje se tereti jeste nemogućnost podizanja optužnice, a u slučaju da je optužnica, ipak, podignuta – donošenje presude kojom se optužba odbija na osnovu člana 298. tačke e) ZKP FBiH.

Krivično odjeljenje Vrhovnog suda FBiH je stava da odredba člana 240. stava 5. ZKP FBiH nije puka procesna pretpostavka formalne prirode, nego da propust da se osumnjičeni ispita o djelu i krivičnom djelu za koje se tereti *predstavlja okolnost koja isključuje krivično gonjenje*.¹¹ Sud polazi od cilja te odredbe: *isključiti izvođenje osumnjičenog pred sud prije nego što mu je omogućeno da se izjasni o djelu i krivičnom djelu za koje se tereti*.

Uz to, u obrazloženju stava, Vrhovni sud FBiH naglašava da u svim zakonskim odredbama koje se bave procesnim posljedicama okolnosti koje isključuju krivično gonjenje, *te okolnosti se ne navode taksativno*, nego se – nakon navođenja izričito propisanih osnova (zastarjelost, amnestija, presuđena stvar) – dodaje klauzula "ili ako postoje druge okolnosti koje isključuju krivično gonjenje". Stoga je neispitivanje osumnjičenog o djelu i krivičnom djelu za koje se tereti *smetnja za krivično gonjenje* u smislu tih odredaba.

Ovaj stav je sadržan u presudi Vrhovnog suda FBiH broj 09 0 K 016800 19 Kžk od 07.04.2023. godine,¹² u kojoj je ovaj sud, odlučujući kao drugostepeni sud u trećestepenom postupku, donio presudu kojom se optužba

¹¹"Domašajj prava osumnjičenog iz člana 6. stav 2. ZKP FBiH u vezi sa članom 240. stav 5. ZKP FBiH, str. 3-4.

¹²Presuda Vrhovnog suda FBiH broj 09 0 K 016800 19 Kžk od 07.04.2023. godine.

Mirza HUKELJIĆ,

OBAVJEŠTAVANJE OSUMNJIČENOG ODNOSNO OPTUŽENOG O DJELU I
KRIVIČNOM DJELU I OSNOVAMA SUMNJE U PRAKSI VRHOVNOG SUDA
FBiH (89-102)

odbija upravo zbog propusta tužitelja da osumnjičene ispita o činjenicama i okolnostima krivičnog djela koje se stavljalo na teret optužnicom. Sud je tu utvrdio da – čak i kada je osumnjičenima bila pročitana naredba o provođenju istrage – nije zadovoljen zahtjev iz člana 92. stava 2. ZKP FBiH, jer sama naredba *nije sadržavala činjenični opis krivičnog djela za koje su osumnjičeni stvarno optuženi* optužnicom (naime, naredba je opisivala osnovni oblik krivičnog ubistva, dok je optužnica teretila optužene za kvalificirani oblik tog krivičnog djela – ubistvo iz niskih pobuda).

Na ovom mjestu potrebno je naglasiti jednu bitnu distinkciju koja se u raspravi o procesnim posljedicama neispitivanja osumnjičenog ponekad previđa. Praksa ESLJP-a, na koju se ponekad poziva u prilog stava da propust u obaviještenosti ne isključuje krivično gonjenje, razvijena je u kontekstu minimalnih standarda koje propisuje član 6. stav 3. EKLJP. Konvencija, naime, garantira samo minimalna prava koja ima svako ko je optužen za krivično djelo – i ne zabranjuje državama članicama da u domaćem zakonodavstvu propišu viša ili stroža procesna prava za osumnjičene i optužene. Kada domaći zakon propisuje veća prava od onih koje garantira EKLJP, postupak se vodi u skladu s onim što je propisano u domaćem zakonu, a domaći sudovi su dužni primijeniti domaći zakon. Suprotno postupanje – tj. primjena nižeg konvencijskog standarda umjesto viših domaćih garancija – samo po sebi predstavlja kršenje zakona, i to bez obzira na to što takvo postupanje, s aspekta EKLJP, možda ne bi predstavljalo povredu prava na pravično suđenje u cjelini. Upravo taj odnos vrijedi i u konkretnom slučaju: dok ESLJP dozvoljava da se nedostaci u obaviještenosti o optužbi otklone u kasnijim fazama postupka – pa i u žalbenom postupku – domaći zakonodavac je u ZKP FBiH propisao strožiji standard, zabranjujući podizanje optužnice ako osumnjičeni nije bio ispitan o djelu i krivičnom djelu za koje se tereti, odnosno propisujući posljedice u slučaju da takva optužnica bude podignuta. Dakle, ta zabrana nije puka procesna forma, nego odraz svjesne zakonodavne odluke da se pravo osumnjičenog na izjašnjenje o optužbi zaštititi na višem nivou od konvencijskog minimuma. Stoga pozivanje na praksu ESLJP kao argument da kršenje odredbe člana 240. stava 5. ZKP FBiH nema karakter okolnosti koja isključuje krivično gonjenje – u mjeri u kojoj ta praksa utemeljuje samo konvencijski minimum – zanemaruje temeljni odnos između domaćeg prava i EKLJP: tamo gdje domaće pravo garantuje viši standard, primjenjuje se domaće pravo.

Mirza HUKELJIĆ,
OBAVJEŠTAVANJE OSUMNJIČENOG ODNOSNO OPTUŽENOG O DJELU I
KRIVIČNOM DJELU I OSNOVAMA SUMNJE U PRAKSI VRHOVNOG SUDA
FBiH (89-102)

4.5. Granice i pretpostavke primjene – praksa na specifičnim situacijama

Vrhovni sud FBiH je razradio i kada opisani zahtjevi jesu ispunjeni, što precizira doseg prava na obaviještenost.

U rješenju broj 09 0 K 025867 21 Kž 12 od 19.05.2021. godine,¹³ Vrhovni sud FBiH je utvrdio da prvostepeni sud nije dao razloge zbog kojih, uprkos tome što je osumnjičenom pročitana naredba o provođenju istrage po tačkama i saopćena krivična kvalifikacija krivičnog djela, zaključuje da osumnjičeni nije "adekvatno" ispitan. Prvostepeni sud je meritorno pogrešno zaključio da osumnjičeni nije bio obaviješten, čime je učinjena bitna povreda odredaba krivičnog postupka iz člana 312. stava 1. tačke k) ZKP FBiH (nepostojanje razloga o odlučnim činjenicama). Ovime Vrhovni sud FBiH uspostavlja ravnotežu: dostatnost obaviještenosti mora se *stvarno* ispitati, uz konkretne razloge, a ne deklarirati bez obrazloženja.

U presudi broj 65 0 K 623307 21 Kžž od 12.01.2022. godine¹⁴ Vrhovni sud FBiH je potvrdio nižestepenu presudu i odbio žalbeni navod koji se pozivao na navodnu povredu prava na obaviještenost. Vrhovni sud je utvrdio da su policijski službenici osumnjičenom saopćili krivično djelo, oštećenog, datum događaja i konkretne dokazne izvore, te da je osumnjičeni iznio svoju odbranu navodeći konkretne razloge i svjedoke. Upravo ta okolnost – *da je osumnjičeni iznosio konkretnu odbranu u odnosu na navode optužbe* – nedvosmisleno potvrđuje da je stvarno razumio za šta se tereti. Slijedom toga, zahtjev člana 92. stava 2. i člana 240. stava 5. ZKP FBiH bio je ispunjen, a optužnica je zakonito podignuta.

U rješenju broj 32 0 K 268042 25 Kžž od 21.07.2025. godine¹⁵ Vrhovni sud FBiH nije prihvatio tvrdnju branitelja da optuženi nije bio ispitan, jer je iz zapisnika nedvojbeno proizašlo da jeste bio ispitan i poučen o pravima u skladu sa čl. 92. st. 1. i 2. ZKP FBiH, i to upravo na okolnosti događaja koji je obuhvaćen tačkom 2. Optužnice, osim u dijelu visine materijalne štete, pa je time otpala i tvrdnja da je optužnica podignuta samo na osnovu informativnog razgovora u policiji.

¹³Rješenje Vrhovnog suda FBiH broj 09 0 K 025867 21 Kž 12 od 19.05.2021. godine.

¹⁴Presuda Vrhovnog suda FBiH broj 65 0 K 623307 21 Kžž od 12.01.2022. godine.

¹⁵Rješenje Vrhovnog suda FBiH broj 32 0 K 268042 25 Kžž od 21.07.2025. godine.

Mirza HUKELJIĆ,

OBAVJEŠTAVANJE OSUMNJIČENOG ODNOSNO OPTUŽENOG O DJELU I
KRIVIČNOM DJELU I OSNOVAMA SUMNJE U PRAKSI VRHOVNOG SUDA
FBiH (89-102)

4.6. Propuštanje suda da se izjasni o prigovoru uskraćivanja obaviještenosti kao bitna povreda odredaba krivičnog postupka iz člana 312. stava 1. tačke k) ZKP FBiH

Pored neposrednih i posrednih procesnih posljedica uskraćivanja prava na obaviještenost, prema stavovima iz prakse Vrhovnog suda FBiH, propuštanje suda da se u razlozima presude ili rješenja izjasni o tvrdnji odbrane da osumnjičeni nije – ili nije adekvatno – ispitan o djelu i krivičnom djelu koje mu se stavlja na teret predstavlja izostanak razloga o odlučnim činjenicama i time čini bitnu povredu odredaba krivičnog postupka iz člana 312. stava 1. tačke k) ZKP FBiH, a istovremeno eventualno i povredu prava na odbranu iz člana 312. stav 1. tačka d) ZKP FBiH.

Pitanje da li je osumnjičeni bio ispitan o djelu i krivičnom djelu za koje se tereti, i da li su mu saopćeni činjenični supstrat i osnove sumnje, jeste odlučna činjenica u postupku jer neposredno utiče na zakonitost podignute optužnice i na mogućnost zasnivanja sudske odluke na iskazu osumnjičenog. Stoga se sud ne može ograničiti na to da tu tvrdnju odbrane tek konstatuje ili ignoriše. Dužan je ispitati je konkretno – uvidom u zapisnike o ispitivanju, sadržaj naredbe o provođenju istrage, te cjelokupnost spisa predmeta – i navesti jasne razloge za zaključak u kojoj je mjeri zakonski zahtjev ispunjen.

Navedeni stav zauzet je u više odluka Vrhovnog suda FBiH, pa tako i u rješenju broj 09 0 K 021547 24 Kž 16 od 29.09.2025. godine (“Iz završnih riječi odbrana optuženih... slijedi kao tačnim da su braniteljice optuženih u postupku pred prvostepenim sudom isticale prigovore koji po sadržaju u potpunosti odgovaraju naprijed navedenim žalbenim tvrdnjama braniteljica optuženih, da njihovi branjenici u toku istrage nisu bili ispitan i o djelu za koje su optuženi i da stoga nisu postojali uvjeti za podizanje optužnice, te da radi toga postoje druge okolnosti koje isključuju krivično gonjenje, ali iz obrazloženja pobijane presude slijedi da prvostepeni sud navedene prigovore odbrana optuženih ... uopće nije cijenio, pa kako pobijana presuda ne sadrži razloge o tim odlučnim činjenicama, učinjena je bitna povreda odredaba krivičnog postupka iz člana 312. stav 1. tačka k) ZKP FBiH, a istovremeno je povrijeđeno i pravo optuženih na odbranu iz člana 312. stav 1. tačka d) ZKP FBiH, jer prvostepeni sud nije odlučio o prigovorima odbrana optuženih.)

S druge strane, Vrhovni sud FBiH je u rješenju broj 09 0 K 025867 21 Kž 12 od 19.05.2021. godine, u predmetu u kojem je prvostepeni sud odbio optužbu jer je zaključio da osumnjičeni „nije adekvatno ispitan“, ali – kako je utvrdio Vrhovni sud FBiH – nije dao razloge za taj zaključak, unatoč tome što je iz spisa jasno slijedilo da je osumnjičenom saopštena pravna kvalifikacija

Mirza HUKELJIĆ,

OBAVJEŠTAVANJE OSUMNJIČENOG ODNOSNO OPTUŽENOG O DJELU I
KRIVIČNOM DJELU I OSNOVAMA SUMNJE U PRAKSI VRHOVNOG SUDA
FBiH (89-102)

krivičnih djela, pročitana naredba o provođenju istrage po tačkama i navedeni dokazi iz kojih su proizlazili osnovi sumnje. Vrhovni sud FBiH je utvrdio da je time prvostepeni sud učinio bitnu povredu odredaba krivičnog postupka iz člana 312. stava 1. tačke k) ZKP FBiH – izreka pobijane presude protivrječna je njenim razlozima, odnosno presuda ne sadrži razloge o odlučnim činjenicama, što je dovelo do ukidanja te presude.

Ovo pravilo ima dvojaku procesnu funkciju. S jedne strane, ono štiti optuženog u slučaju kada su zakonski zahtjevi obaviještenosti zaista bili povrijeđeni – jer prigovor odbrane o tome mora biti stvarno razmotren i ocijenjen. S druge strane, ono sprječava neosnovano odbijanje optužbe pozivanjem na formalne nedostatke koji – u svjetlu cjelokupnog stanja spisa – nisu uzrokovali povredu prava na odbranu. U oba slučaja, sud je dužan s konkretnim razlozima odgovoriti na navode odbrane koji se tiču adekvatnosti ispitivanja, a izostanak takvih razloga sam po sebi čini odluku manjkavom u smislu člana 312. stava 1. tačke k) ZKP FBiH i eventualno povredu prava na odbranu iz člana 312. stav 1. tačka d) ZKP FBiH.

4.7. Pitanje otklanjanja nedostataka u obaviještenosti u kasnijim fazama postupka

Vrhovni sud FBiH je, u skladu s praksom ESLJP, razmatrao i pitanje može li se nedostatak o obaviještenosti otkloniti u kasnijim fazama postupka. Odgovor je *uvjetno potvrđan* – ali samo pod određenim pretpostavkama.

Ako izmjena opisa krivičnog djela u potvrđenoj optužnici ne mijenja suštinsku ulogu optuženog u izvršenju krivičnog djela – kao što je bio slučaj u jednoj od odluka citiranih u referentnom materijalu, gdje su dodate informacije o kontaktima optuženog i o vozilima kojima je plaćao drogu – tada se ne radi o situaciji u kojoj je optuženi bio uskraćen za obaviještenost o djelu, jer se radi o pojašnjenju okolnosti o kojima se ranije izjašnjavao.

Međutim, kada izmjena optužbe uvodi suštinski drugačiji činjenični supstrat – kao što je uvođenje kvalifikatornog elementa (ubistvo iz niskih pobuda umjesto osnovnog oblika ubistva) – tada propust da se osumnjičeni ispita o tom novom činjeničnom supstratu ima za posljedicu da ni optužnica za to djelo nije mogla biti podignuta, jer uvjet iz člana 240. stava 5. ZKP FBiH za taj oblik krivičnog djela nije ispunjen.

5. Zaključak

Pravo osumnjičenog na obaviještenost o djelu i prirodi optužbe predstavlja jednu od temeljnih garancija prava na odbranu i pravičnog suđenja. Ono je istovremeno garancija i konvencijskog ranga – iz člana 6. stava 3. tačke a) EKLJP – i garancija zakonodavnog ranga u ZKP FBiH.

Standardi koje je razvio ESLJP – hitnost, detaljnost i efektivnost obaviještenosti – potvrđeni su i u Direktivi 2012/13/EU i nalaze svoju operacionalizaciju u odredbama članova 6. i 92. ZKP FBiH. Sudska praksa Vrhovnog suda FBiH, razvijena u nizu odluka koje su bile predmetom ovog referata, dosljedno primjenjuje ove standarde na konkretan krivičnoprocesni okvir, utvrđujući jasne procesne posljedice za slučaj njihovog kršenja.

Obaviještenost koja se iscrpljuje u navođenju *zakonskog naziva i broja člana* krivičnog zakona – bez saopćavanja činjeničnog supstrata, radnji izvršenja i osnova sumnje – *ne ispunjava zakonski zahtjev* i ima za posljedicu: (a) nezakovitost iskaza osumnjičenog pribavljenog na taj način, uz nemogućnost zasnivanja sudske odluke na takvom iskazu; i (b) okolnost koja isključuje krivično gonjenje, koja zabranjuje podizanje optužnice i nalaže donošenje presude kojom se optužba odbija.

S druge strane, ZKP FBiH ne poznaje formalistički zahtjev koji bi bio samom sebi svrha. Ako iz sadržaja ispitivanja – bez obzira na formalnu strukturu zapisnika – nesumnjivo slijedi da je osumnjičeni razumio za šta se tereti, što je potvrđeno konkretnom odbranom koja se osvrće na navode optužbe, tada je zahtjev iz člana 92. stava 2. i člana 240. stava 5. ZKP FBiH ispunjen, odnosno odlučuje *efektivnost, a ne formalnost*.

Imajući u vidu da ZKP FBiH, kako je utvrđeno u relevantnoj stručnoj literaturi, ne propisuje obavezu informisanja bez odlaganja ni obavezu dostave pisane pouke o pravima, a da te obveze jasno postavljaju EKLJP i Direktiva 2012/13/EU, zakonodavna intervencija kojom bi se domaće pravo uskladilo s tim standardima ostaje nužan korak u razvoju krivičnoprocesnog zakonodavstva u Federaciji Bosne i Hercegovine.

Korištena literatura

1. Ljiljana Filipović, Pravo osumnjičenog odnosno optuženog na informisanje – zakonski okvir i praksa Vrhovnog suda Federacije BiH, Pravo i pravda, Sarajevo, 2022, str. 39-58.
2. Krivično odjeljenje Vrhovnog suda Federacije BiH, Koreferat na temu "Domašaj prava osumnjičenog iz člana 6. stav 2. ZKP RS, ZKP FBiH, ZKP BiH i ZKP BD BiH u vezi sa članovima 233. stav 5. ZKP RS, 240. stav 5. ZKP FBiH i 225. stav 6. ZKP BiH i ZKP BD BiH", Sarajevo.
3. Ante Novokmet, Pravo na obavijest u prekršajnom postupku – teorijski i normativni aspekt, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, god. 61, 3/2024, str. 337-366.
4. Stefan Trechsel, Human Rights in Criminal Proceedings, Oxford University Press, 2005.
5. Direktiva 2012/13/EU Europskog parlamenta i Vijeća od 22. maja 2012. godine o pravu na informisanje u krivičnom postupku, Službeni list EU, L 142/1 od 01.06.2012. godine.
6. Zakon o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine (Službene novine FBiH, br. 35/03, 37/03, 56/03, 78/04, 28/05, 55/06, 27/07, 53/07, 9/09, 12/10, 8/13, 59/14 i 74/20).
7. Presuda Vrhovnog suda FBiH broj 09 0 K 029226 19 Kž 12 od 23.01.2019. godine.
8. Presuda Vrhovnog suda FBiH broj 09 0 K 016800 19 Kžk od 07.04.2023. godine.
9. Rješenje Vrhovnog suda FBiH broj 09 0 K 025867 21 Kž 12 od 19.05.2021. godine.
10. Presuda Vrhovnog suda FBiH broj 65 0 K 623307 21 Kžž od 12.01.2022. godine.
11. Rješenje Vrhovnog suda FBiH broj 32 0 K 268042 25 Kžž od 21.07.2025. godine.
12. Pelissier i Sassi protiv Francuske, br. 25444/94, presuda Velikog vijeća ESLJP od 25.03.1999. godine.
13. Dallos protiv Mađarske, br. 29082/95, presuda ESLJP od 01.03.2001. godine.
14. I.H. i drugi protiv Austrije, br. 42780/98, presuda ESLJP od 20.04.2006. godine.
15. Mattoccia protiv Italije, br. 23969/94, presuda ESLJP od 25.07.2000. godine.
16. Panovits protiv Kipra, br. 4268/04, presuda ESLJP od 11.12.2008. godine.

Marin MRČELA i Igor VULETIĆ,
NOVO KAZNENO DJELO – DOVOĐENJE U OPASNOST ŽIVOTA I IMOVINE
SUSTAVOM UMJETNE INTELIGENCIJE (103-117)

Marin Mrčela

Vrhovni sud Republike Hrvatske
Trg Nikole Zrinskog 3, 10000 Zagreb
ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-7559-9543>
marin.mrcela@vsrh.hr

Igor Vuletić

Pravni fakultet Osijek, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku
Stjepana Radića 13, 31 000 Osijek
ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-5472-5478>
ivuletic@pravos.hr

**NOVO KAZNENO DJELO – DOVOĐENJE U OPASNOST ŽIVOTA I
IMOVINE SUSTAVOM UMJETNE INTELIGENCIJE***

Sažetak: *Umjetna inteligencija (UI) jedna je od najznačajnijih tehnoloških inovacija suvremenog doba s mogućnošću da korjenito preoblikuje društvene odnose, gospodarstvo i svakodnevni život. Međutim, njezina primjena stvara i nove oblike rizika koji imaju izravne posljedice za kazneno pravo. U ovom radu u prvom se dijelu raščlanjuju ključna područja u kojima se pojavljuju kaznenopravni izazovi povezani sa zlonamjernom ili nehajnom zloupotrebom UI-ja, dok se u drugom dijelu razmatra prijedlog novog hrvatskog kaznenopravnog okvira. Rizici se javljaju u različitim područjima, pri čemu su posebno istaknuti promet, medicina, vojna industrija, financijski sustav te zaštita privatnosti i osobnih podataka. U području prometa autonomna vozila otvaraju pitanja uzročne veze i krivnje kada dođe do nesreće bez izravne ljudske radnje. U medicini sustavi za dijagnostiku i robotski kirurzi povećavaju učinkovitost liječenja, ali i složenost utvrđivanja odgovornosti za pogreške. Vojni sektor suočava se s etičkim i pravnim dilemama u vezi s potpuno autonomnim sustavima naoružanja. U financijama algoritamsko trgovanje može prouzročiti velike ekonomske štete, dok u području privatnosti postoji opasnost od masovnog nadzora i diskriminacije kroz sustave za automatsko prepoznavanje lica. Rad u prvom dijelu pruža teorijsku osnovu za razumijevanje ovih rizika i služi kao polazište za drugi dio u kojem se prikazuje*

* Ovaj članak je već objavljen DOOR znanstvenom časopisu sv. 1., br. 1, od 8. prosinca 2025. godine. <https://doi.org/10.65342/door.1.1.9>
Uz dozvolu autora isti članka se objavljuje u ovogodišnjem časopisu "Pravo i Pravda" 2026 godina broj 1.

i obrazlaže prijedlog novog kaznenog djela s ciljem uravnoteženja zaštite temeljnih prava i poticanja tehnoloških inovacija.

Ključne riječi: *umjetna inteligencija, namjera, nehaj, ugrožavanje, uzročnost, krivnja, nečinjenje, odgovorna osoba*

I. Uvod

1. Razvoj UI-ja posljednjih desetljeća snažno je promijenio gotovo sva područja ljudskog života, od gospodarstva i medicine do komunikacije i prometa. Pojava sustava sposobnih za samostalno učenje, donošenje odluka i prilagodbu okolini stvorila je brojne mogućnosti za unapređenje kvalitete života, ali i nove izazove s kojima se tradicionalni pravni sustavi, a osobito kazneno pravo, još uvijek su-očavaju. Kazneno pravo, kao grana prava koja se bavi najozbiljnijim povredama zaštićenih dobara, mora istodobno štititi temeljne vrijednosti društva i zajednički život ljudi¹ u društvu, ali istodobno i osigurati da tehnološki napredak ne bude sputan pretjeranom represijom.² Upravo zato nužno je stalno pratiti razvoj tehnologije i prilagođavati kaznenopravne norme novim okolnostima.
2. UI danas prožima brojne sektore, a njegova zloupotreba ili pogrešno korištenje može dovesti do nastanka novih vrsta kaznenih djela ili do izmjene tradicionalnih oblika kriminaliteta. Posebno je važno razlikovati situacije u kojima UI sam djeluje kao autonomni sustav i one u kojima je sredstvo u rukama čovjeka.³ U prvom slučaju kaznenopravni izazovi odnose se na pitanje odgovornosti kada štetne posljedice nastupe bez izravne ljudske radnje⁴, dok je u drugom slučaju riječ o zloupotrebi

¹ P. Novoselec, *Opći dio kaznenog prava*, Osijek: Pravni fakultet Osijek, 2016., str. 5.

² A. Raharjo, Y. Saefudin i R. Fidiyani, The influence of technology determinism in forming criminal act of legislation u E3S Web of Conferences, Vol. 73, 2018., str. 1. (dostupno na: https://www.e3s-conferences.org/articles/e3sconf/abs/2018/48/e3sconf_icenis18_12011/e3sconf_icenis18_12011.html; 15. 9. 2025.).

³ T. F. Blauth, O. J. Gstrein i A. Zwitter, Artificial intelligence crime: An overview of malicious use and abuse of AI. *Ieee Access*, vol. 10, 2022., str. 77112 – 77118 (dostupno na: <https://ieeexplore.ieee.org/abstract/document/9831441>; 15. 9. 2025.).

⁴ Taj problem posljednjih godina zaokuplja pozornost kaznenopravnih teoretičara pa su o njemu napisane čak i znanstvene monografije. Usp. npr. G. Halleve, *Liability for crimes involving artificial intelligence systems*. Vol. 257. New York, NY, USA: Springer International Publishing, 2015., str. 47 – 184.

tehnologije od strane fizičkih ili pravnih osoba.⁵ U oba sценarija ključno je pitanje kako osigurati djelotvornu zaštitu najviših osobnih i kolektivnih dobara uz istodobno poštovanje temeljnih načela kaznenog prava poput zakonitosti, krivnje i zabrane analogije na štetu počinitelja.

3. Prvi dio rada usmjeren je na razmatranje kaznenopravnih rizika povezanih s umjetnom inteligencijom u različitim područjima, s naglaskom na zlonamjernu ili nehalnu zloupotrebu ovih tehnologija. Posebna pozornost posvetit će se onim područjima u kojima je prodor UI-ja trenutačno najizraženiji i gdje posljedice kaznenih djela mogu biti najteže. U drugom dijelu rada detaljnije će se razmotriti prijedlog novog hrvatskog kaznenopravnog okvira koji bi trebao odgovoriti na identificirane izazove. Na taj način stvara se poveznica između te-orijskog pregleda rizika i predloženih zakonskih rješenja. Važno je napomenuti kako je, u trenutku pisanja ovog rada, prijedlog novog kaznenog djela još uvijek u fazi javne rasprave pa je stoga moguće da konačni tekst zakona ima i ponešto drukčiji oblik od onoga koji se prikazuje u nastavku teksta.

II. Pregled kaznenopravnih rizika povezanih s namjernom ili nehalnom (zlo)uporabom sustava zasnovanih na samostalnoj umjetnoj inteligenciji

4. U suvremenom društvu umjetna inteligencija najviše prodire u promet i auto-mobilsku industriju, medicinu, vojni sektor, financije te u područje kibernetičke sigurnosti i internetske komunikacije.⁶ Svako od tih područja sa sobom nosi specifične oblike kaznenopravnih rizika. Kada je riječ o kaznenim djelima protiv života, tijela i spolne slobode, većina se autora slaže da UI u pravilu nije izvor opasnosti sam po sebi, već se pojavljuje kao sredstvo kojim se zlonamjerne osobe koriste za ostvarenje nezakonitih ciljeva.⁷ Primjerice, sustavi temeljeni na UI-ju mogu biti iskorišteni za složene oblike uznemiravanja i uhođenja putem interneta, uključujući stvaranje sintetskih

⁵ O tome više npr. J. Sembiring i S. U. Firdaus, Criminal liability for misuse of artificial intelligence (ai) in deepfake crimes. International journal of multi science, 5(01), 2025., str. 1 – 9.

⁶ Usp. T. C. King, N. Aggarwal, M., Taddeo i L. Floridi, Artificial intelligence crime: An interdisciplinary analysis of foreseeable threats and solutions. Science and engineering ethics, 26(1), 2020., str. 89-120.

⁷ *Ibid.*

videozapisa koji kompromitiraju žrtvu i zadiru u njezina temeljna prava.⁸ Takvi postupci zahtijevaju prilagodbu postojećih kaznenopravnih odredaba kako bi se osigurala primjerena zaštita osobnih dobara u digitalnom okružju.

5. Promet je jedno od najistaknutijih područja u kojima se pojavljuju novi kazne-nopravni izazovi. Autonomna vozila, koja se sve češće testiraju na javnim pro-metnicama, donose obećanje smanjenja ljudskih pogrešaka i broja prometnih nesreća, ali i pitanje tko će snositi odgovornost kada takvo vozilo prouzroči teške posljedice.⁹ U poznatom događaju iz Sjedinjenih Američkih Država samo-vozeći automobil nije prepoznao pješaka i usmrtio ga je, a jedina osoba koja je kazneno odgovarala bila je testna vozačica, dok proizvođač vozila i korporaci-ja nisu bili sankcionirani.¹⁰ Takvi primjeri otvaraju složena pitanja uzročnosti i krivnje, osobito u sustavima u kojima ne postoji kaznena odgovornost pravnih osoba te upućuju na moguće pravne praznine koje će zahtijevati zakonodavne intervencije.

6. U vojnom sektoru problem postaje još složeniji. Razvoj potpuno autonomnih sustava naoružanja, koji nakon aktivacije samostalno biraju, napadaju i uništava-ju mete, dovodi u pitanje tradicionalni koncept zapovjedne odgovornosti. Kada zapovjednik poduzme sve mjere nadzora i održavanja, a sustav ipak izazove masovne civilne žrtve, teško je naći osnovu za njegovu kaznenu odgovornost.¹¹ Povijesni incidenti s poluautonomnim sustavima, u kojima je došlo do tragičnih pogrešaka bez posljedica za zapovjednu strukturu,

⁸ Usp. npr. Blauth *et al.*, *op. cit.* u bilj. 3, str. 7714 – 7715; King *et al.*, *op. cit.* u bilj. 6, str. 104; vidi također i I. Vuletić, A. Novokmet i Z. Tomičić, Izazovi posebnog dijela kaznenog prava zbog razvoja umjetne inteligencije uz poseban osvrt na hrvatsko kazneno pravo, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, 74(1), 2024., str. 10.

⁹ O tome se u hrvatskoj kaznenopravnoj literaturi već opsežno pisalo. Vidi M. Mrčela i I. Vuletić, Kazneno pravo pred izazovima robotike: tko je odgovoran za prometnu nesreću koju je prouzročilo neovisno vozilo?, Zbornik Pravnog Fakulteta u Zagrebu, vol. 68 (3-4), 2018., str. 466 – 491.

¹⁰ *Ibid*, str. 467.

¹¹ O tome v. npr. P. Gaeta, Who acts when autonomous weapons strike? The act requirement for individual criminal responsibility and state responsibility. *Journal of International Criminal Justice*, 21(5), 2023., str. 1033-1055. Vidi također i M. Bo, Autonomous Weapons and the Responsibility Gap in light of the Mens Rea of the War Crime of Attacking Civilians in the ICC Statute, *Journal of International Criminal Justice*, 19(2), 2021., str. 275 – 299.

pokazuju koliko je važno uspostaviti jasan međunarodni okvir prije nego što se ovakva tehnologija ma-sovno uvede u ratovanje.¹²

7. Medicina je područje u kojem su koristi od UI-ja iznimno velike, ali rizici nisu zanemarivi. Sustavi za dijagnostiku i robotski kirurzi mogu povećati preciznost i učinkovitost liječenja, no istodobno se otvara pitanje odgovornosti za pogreške.¹³ Ako, primjerice, algoritam pogrešno protumači nalaze i dovede do pogrešne dijagnoze, tradicionalni koncept odgovornosti temeljen na povredi pravila struke i krivnji može se pokazati nedostatnim. Posebno je sporno hoće li u budućnosti biti potrebno razviti nove postupke vještačenja koji bi se bavili analizom rada umjetne inteligencije kako bi se utvrdilo je li do pogreške došlo zbog programskih nedostataka, ljudskog propusta ili kombinacije obaju faktora. Postojeći sustavi u medicini još uvijek ne rade na dovoljnom stupnju samostalnosti da bi isključili odgovornost čovjeka¹⁴ u pozadini, ali nije nerealno da će se u bližoj budućnosti pojaviti upravo takvi sustavi, pa će time ova problematika dobiti na praktičnoj važnosti.

8. Financijski se sektor sve više koristi autonomnim algoritmima za trgovinu i upravljanje rizicima. Iako ti sustavi mogu donijeti znatnu dobit, oni također mogu prouzročiti ozbiljne poremećaje na tržištu.¹⁵ Poznati su slučajevi u koji-ma je algoritam različitih trgovačkih društava u SAD-u izvršio niz neplaniranih transakcija, a to je dovelo do gubitaka stotine milijuna dolara i na kraju do stečaja velikih trgovačkih subjekata.¹⁶ U takvim situacijama tradicionalni kaznenopravni koncepti, koji se oslanjaju na dokazivanje prijevarne namjere, mogu biti nedostatni jer se algoritmi ne ponašaju prema

¹² Detaljnije I. Vuletić, *Rethinking Command Responsibility in the Context of Emerging AI Weapons*. EU and comparative law issues and challenges series (ECLIC), 7, 2023., str.164.

¹³ Usp. npr. T. Kinoshita i M. Komatsu, *Artificial Intelligence in Surgery and Its Potential for Gastric Cancer*, *Journal of Gastric Cancer*, 23(3), 2023., str. 400 – 409.

¹⁴ Tako i M. Mrčela i I. Vuletić, *Navigating Criminal Liability in an Era Of AI-Assisted Medicine*. *Medicine, law & society*, 18(1), 2025., str. 104.

¹⁵ King *et al.*, *op. cit.* u bilj. 6, str. 97 – 100.

¹⁶ Više o tome I. Vuletić i D. Duić, *Adapting to New Realities: Financial Crimes and Emerging AI Technology in Global and EU Perspective*. *Balkan Social Science Review*, 25, 2025., str. 70 – 72.

ljudskim standardima razmišljanja i odlučivanja. Stoga se treba razmatrati tko bi trebao snositi odgovornost – pro-gramer, korisnik, pravna osoba ili neka kombinacija svih njih.

9. Zaštita privatnosti i osobnih podataka jedno je od područja visokog rizika. Su-stavi za automatsko prepoznavanje lica i analizu biometrijskih podataka, iako korisni u borbi protiv kriminaliteta, mogu se zloupotrijebiti za masovni nadzor i diskriminatorne prakse. Postoji stvarna opasnost da algoritmi, zbog načina na koji su dizajnirani, reproduciraju i pojačavaju postojeće društvene predrasude, a to može rezultirati nezakonitim uhićenjima ili ograničavanjem sloboda pojedi-naca. U nekim slučajevima sustavi su pogrešno identificirali osobe, što je dovelo do ozbiljnih posljedica za njihova prava, a odgovornost za takve pogreške nije bila jasno utvrđena.¹⁷ Ti primjeri pokazuju koliko je važno uspostaviti transpa-rentne i pravedne mehanizme nadzora nad korištenjem ovakvih tehnologija.

10. Iz prikazanog je moguće zaključiti da UI donosi goleme mogućnosti za napre-dak društva, ali i izazove koji mogu imati duboke posljedice na sustav kaznenog prava. Pregledani primjeri pokazuju da se rizici pojavljuju u različitim sektorima – od prometa i medicine do vojne industrije i financijskog sektora – te da ni-jedno područje nije u potpunosti imuno na zloupotrebe. Posebno zabrinjavaju situacije u kojima autonomni sustavi djeluju bez izravnog ljudskog nadzora jer tada tradicionalni koncepti krivnje i uzročnosti gube na jasnoći, a postojeće ka-znene norme ne pružaju dovoljne alate za odgovor na takve situacije.

11. Za osiguranje djelotvorne zaštite temeljnih ljudskih prava i sloboda potrebno je pravodobno prepoznati nove oblike kaznenih prijetnji i prilagoditi zakono-davni okvir. To uključuje ne samo izmjene kaznenih normi nego i razvoj novih metodologija vještačenja, nadzornih mehanizama i međunarodnih standarda. Hrvatski kaznenopravni sustav, kao dio europskog pravnog prostora, suočit će se s istim izazovima kao i ostale zemlje pa je nužno već sada započeti raspravu o tome kako odgovorno upravljati razvojem umjetne inteligencije.

¹⁷ Vuletić, Novokmet i Tomičić, *op. cit.* u bilj. 8, str. 16 – 19.

12. Drugi će dio rada stoga biti posvećen prijedlogu novog hrvatskog kaznenoprav-nog okvira koji bi trebao obuhvatiti uočene rizike i ponuditi konkretna rješenja. Samo uravnotežen pristup, koji će ujediniti zaštitu temeljnih dobara s potica-njem inovacija, može osigurati da umjetna inteligencija služi ljudskom napretku, a ne postane izvor nesigurnosti i pravne neizvjesnosti.

III. Novo kazneno djelo iz članka 215.a

13. Na 115. sjednici Vlade Republike Hrvatske 11. rujna 2025. razmatran je Nacrt prijedloga zakona o izmjenama i dopunama Kaznenog zakona (EU) (OECD) (dalje: Nacrt).¹⁸ U članku 8. Nacrta predloženo je uvođenje novog kaznenog djela *Dovođenje u opasnost života i imovine sustavom umjetne inteligencije* koje glasi:

„Članak 215.a

- (1) Tko u razvoju, testiranju, provjeri, nadzoru, upravljanju, uporabi sustava umjetne inteli-gencije ili na drugi način sustavom umjetne inteligencije izazove opasnost za život ili tijelo ljudi ili za imovinu većeg opsega, a time nije počinjeno teže kazneno djelo, kaznit će se kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina.
- (2) Tko kazneno djelo iz stavka 1. ovoga članka počini iz nehaja, kaznit će se kaznom zatvora do tri godine.
- (3) Ako je kaznenim djelom iz stavka 1. ovoga članka prouzročena teška tjelesna ozljeda neke osobe ili imovinska šteta velikih razmjera, počinitelj će se kazniti kaznom zatvora od jedne do deset godina.
- (4) Ako je kaznenim djelom iz stavka 1. ovoga članka prouzročena smrt jedne ili više osoba, počinitelj će se kazniti kaznom zatvora od tri do petnaest godina.
- (5) Ako je kaznenim djelom iz stavka 2. ovoga članka prouzročena teška tjelesna ozljeda neke osobe ili imovinska šteta velikih razmjera, počinitelj će se kazniti kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina.
- (6) Ako je kaznenim djelom iz stavka 2. ovoga članka prouzročena smrt jedne ili više osoba, počinitelj će se kazniti kaznom zatvora od jedne do osam godina.”.

14. Razlog za uvođenje novog kaznenog djela različiti su oblici ugrožavanja života ljudi i imovine koji se mogu pojaviti u vezi sa sustavom

¹⁸ <https://vlada.gov.hr/sjednice/115-sjednica-vlade-republike-hrvatske-45031/45031> (17. 9. 2025.)

UI-ja. To se poseb-no odnosi na automatizirana vozila i to kada su prometne nesreće prouzročila potpuno neovisna robotska vozila, dakle ona u kojima na mjestu vozača nije sjedio čovjek.¹⁹ Takvu situaciju ne pokriva postojeće kazneno djelo „Izazivanje prometne nesreće u cestovnom prometu” iz članka 227. Kaznenog zakona²⁰ s obzirom na definiciju sudionika u cestovnom prometu iz članka 2. stavka 66. Zakona o sigurnosti prometa na cestama prema kojoj je sudionik u prometu „osoba koja na bilo koji način sudjeluje u prometu na cestama”.²¹ Budući da je ta definicija odlučna i za primjenu kaznenopravnih odredaba jer je počinitelj kaznenog djela iz članka 227. KZ/11. „sudionik u

¹⁹ V. rad citiran u bilj. 7. Sve dok na mjestu vozača sjedi osoba koja nadgleda sustav automatizirane pomoći pri vožnji, ta je osoba sudionik u prometu i u tom smislu prekršajno i kazneno odgovorna za kršenje prometnih propisa. Podjela autonomnosti vozila podrazumijeva šest razina automatizacije (<https://www.sae.org/blog/sae-j3016-update>). Na nultoj razini automatizirane su samo neke funkcije (primjerice, sustav automatskog kočenja, upozorenje za mrtvi kut, upozorenje za napuštanje prometnog traka). Prva razina podrazumijeva daljnju automatizaciju vožnje koja uključuje sustav za sprečavanje napuštanja prometnog traka (*lane centering*) ili prilagodljivu brzinu vožnje (*tempomat* ili *cruise control*). Druga razina uključuje oba sustava, dakle automatizirano je sprečavanje napuštanja prometnog traka i prilagodljiva brzina vožnje. Treća razina obuhvaća sve prethodno navedeno, ali i dodatne mogućnosti koje omogućuju vožnju kada su ispunjene određene pretpostavke na vozilu i kolniku. Jedna takva mogućnost je *traffic jam chauffer*, sustav koji omogućuje i vožnju u prometnim gužvama kada se vozilo kreće ovisno o brzini drugih vozila, ponajprije vozila ispred, ali i pored (takav sustav postoji u novom *Ford Exploreru* pa je u SAD-u na određenim prometnicama moguće da se vozilo kreće bez aktivne uloge vozača desetak pa i petnaestak minuta). Sve ove razine zahtijevaju prisutnost vozača i njegovu reakciju, odnosno aktivno upravljanje vozilom kad god sustav vozila to od vozača traži. U vozilu četvrte razine vozača nema za volanom, a vozilo se kreće samostalno samo u kontroliranim područjima, primjerice od točke A do točke B unaprijed određenim prometnicama. Na petoj razini automatizacije vozilo je također bez vozača i može se kretati svugdje i bilo kada. Tu ćemo razinu još čekati, ali u Zagrebu je za 2026. najavljeno puštanje u promet taksija četvrte razine, dakle vozila koje će voziti po unaprijed određenim dionicama bez vozača (<https://forbes.dnevnik.hr/aktualno/hrvatska/predstavljen-rimcev-robotaksi-verne-koji-bi-za-dvije-godine-trebao-na-zagrebacke-cest/>) (17. 9. 2025.). Takvih taksija ima na ulicama gradova u SAD-u.

²⁰ Kazneni zakon („Narodne novine” broj 125/2011., 144/2012., 56/2015., 61/2015. – ispravak, 101/2017., 118/2018., 126/2019., 84/2021., 114/2022. 114/2023. i 36/2024.; dalje: KZ/11.)

²¹ „Narodne novine” broj 67/2008., 48/2010. – Odluka Ustavnog suda Republike Hrvatske, 74/2011., 80/2013., 158/2013. – Odluka i Rješenje Ustavnog suda Republike Hrvatske, 92/2014., 64/2015., 108/2017., 70/2019., 42/2020., 85/2022, 114/2022., 133/2923. i 124/2024. (dalje: ZSPC).

cestovnom prometu”, a su-stav umjetne inteligencije očito nije „osoba”, to je jasna potreba kaznenopravne zaštite života ljudi i imovine koju izravno ne ugrožava osoba, nego stroj kojim upravlja programska podrška (*software*).²²

15. S obzirom na uvođenje novog kaznenog djela, Nacrt predlaže i definiciju UI-ja koja je usklađena s aktima EU-a.²³ U članku 87. KZ/11. predložen je novi stavak 33.:

„(33) Sustav umjetne inteligencije je strojni sustav različitih razina samostalnosti koji može pokazati prilagodljivost te koji za izričito ili neizričito izražene ciljeve iz ulaznih vrijednosti koje je primio zaključuje kako stvoriti izlazne vrijednosti kao što su predviđanja, sadržaj, preporuke ili odluke koje mogu utjecati ili utječu na stvarna ili prividna okruženja.”.

16. Za novo se kazneno djelo predlaže smještanje u Glavu XXI. KZ/11. – Ka-znena djela protiv opće sigurnosti. Zaštitni objekti kaznenih djela propisanih u toj glavi KZ/11. su život ljudi i imovine koji mogu biti posebno ugroženi općeopasnim činjenjem i nečinjenjem. Odmah je uočljivo da je novo kazneno djelo predloženo po uzoru na postojeće kazneno djelo iz članka 215. KZ/11. „Dovođenje u opasnost života i imovine općeopasnom radnjom ili sredstvom”. U tom smislu dosadašnja tumačenja zakonskih izričaja mogu biti važna i za novo kazneno djelo.

17. S tim u vezi, novo je kazneno djelo općeopasno djelo, a radnja počinjenja je op-ćeopasna radnja. Posljedica je konkretna i stvarna opasnost za život ili tijelo ljudi ili imovine većeg opsega. Traži se, dakle, mogućnost nastupanja povređivanja života ili tijela ili imovine većeg opsega. Djelo može biti počinjeno namjerom i nehajem, a temeljni oblici su u stavku 1. (namjera) i u stavku 2. (nehaj). Ostali stavci predviđaju kvalificirane oblike, ovisno o obliku krivnje i prouzročenoj po-sljedici. Tu je riječ o odgovornosti za težu posljedicu pa mora postojati uzročna veza između radnje počinjenja (činjenja

²² Riječ je o računalnim programima, jezicima, uputama itd., „tj. nefizički dio računalnog sustava”; <https://bolje.hr/rijec/software-gt-programska-podrska/113/> (17. 9. 2025.).

²³ V. članak 3. stavak 1. Uredbe (EU) 2024/1689 Europskog parlamenta i Vijeća od 13. lipnja 2024. o utvrđivanju usklađenih pravila o umjetnoj inteligenciji i o izmjeni uredaba (EZ) br. 300/2008., (EU) br. 167/2013., (EU) br. 168/2013., (EU) 2018/858, (EU) 2018/1139 i (EU) 2019/2144 te direktiva 2014/90/EU, (EU) 2016/797 i (EU) 2020/1828 (Akt o umjetnoj inteligenciji).

ili nečinjenja) i posljedice koja mogu biti obuhvaćena krivnjom počinitelja. Moguće su kombinacije namjera (u odnosu na radnju) + nehaj (u odnosu na posljedicu); stavci 3. i 4. te nehaj (u odnosu na radnju) + nehaj (u odnosu na posljedicu); stavci 5. i 6.

18. Novo djelo predviđa više mogućih načina počinjenja koji vode računa o poseb-nostima UI-ja. Način počinjenja može biti činjenjem ili nečinjenjem (propu-stom). Različiti oblici počinjenja postoje jer je najčešće od početne ideje UI-ja do njegove konačne uporabe u svakodnevnom životu uključeno više činitelja, odnosno više ljudi ili više pravnih osoba koji mogu na razne načine ili svaki u pojedinom dijelu sudjelovati pri stvaranju i konačnoj primjeni UI-ja.

18.1. „Razvoj” sustava UI-ja obuhvaća postupak od ideje do ostvarenja sustava, osmišljavanjem i usustavljanjem algoritama i ostalih sastavnica pri izradi pro-gramske podrške (*softwarea*).

18.2. „Testiranje” obuhvaća isprobavanje kakvoće prije uporabe.

18.3. „Provjera” je također isprobavanje kakvoće, ali ona može uslijediti i na-kon testiranja te uključivati praćenje i pregled UI-ja.

18.4. „Nadzor” je pomno praćenje ili pregled UI-ja i može ga obavljati (prav-na) osoba različita od one koja obavlja testiranje ili provjeru.

18.5. „Upravljanje” je vođenje nečega što koristi UI ili rukovanje vozilom ili drugim uređajem (strojem) koji koristi UI.

18.6. „Uporaba” znači korištenje UI-ja u određene svrhe.

18.7. „Na drugi način” obuhvaća neki od načina koji nije prethodno naveden, a postoji jer se žele izbjeći pravne praznine koje bi se mogle pojaviti ako se neki od nabrojanih načina ne bi mogao podvesti pod konkretno činjenje ili nečinjenje.

19. Treba ponoviti da je od razvoja do uporabe sustava UI-ja najčešće uključeno više (pravnih) osoba koje su zadužene za pojedine dijelove programske podrške UI-ja. Osim toga, konačna primjena UI-ja ovisi i o strojnoj/računalnoj opremi (*hardwareu*) jer oprema ne radi bez programske podrške. O tome treba voditi računa pri utvrđivanju uzročne veze između radnje počinjenja i posljedice, oso-bito pri utvrđivanju koji je dio UI-ja ili opreme doveo do ostvarenja obilježja kaznenog djela.

20. Moguće je da se u odnosu na utvrđivanje kaznene odgovornosti pojave poteš-koće pri utvrđivanju koja je sastavnica UI-ja zakazala, koji je dio programske po-drške (koji algoritam ili podatak) doveo do ostvarenja obilježja

djela, odnosno koja je fizička osoba bila zadužena za pojedini dio sustava UI-ja te je li riječ i o pogrešci u opremi ili samo u programu. Razumno je predvidjeti da će biti po-trebna i složena vještačenja koja će uključivati razne stručnjake za programsku podršku i računalnu opremu.

20.1. U takvoj će situaciji možda biti od pomoći članak 5. stavak 2. Zako-na o odgovornosti pravnih osoba za kaznena djela.²⁴ Naime, prema toj odredbi pravna će se osoba kazniti za kazneno djelo odgovorne osobe i kada postoje pravne ili stvarne zapreke za utvrđivanje odgovornosti odgovorne osobe. Pravne su zapreke predviđene pravnom normom (npr. imunitet, amnestija), a stvarne su one činjenice ili okolnosti koje stvarno postoje (npr. smrt odgovorne osobe, nemogućnost utvrđivanja istovjetnosti odgovorne osobe u pravnoj osobi). Zato je moguće utvrditi kaznenu odgovornost pravne osobe i kada nije moguće utvrditi koja je od odgovornih osoba u pravnoj osobi neposredno ostvarila obilježja ka-znenog djela, npr. zbog hijerarhijske ili organizacijske neodređenosti ili složenosti unutar pravne osobe, a izvjesno je da jedna od njih jest. Sudska praksa potvrđuje takvu mogućnost.²⁵

IV. Zaključak

21. Razvoj i sve šira primjena umjetne inteligencije nesporno otvaraju brojne mo-gućnosti za društveni i gospodarski napredak, ali istodobno donose i znatne rizike koji zahtijevaju prilagodbu kaznenopravnog sustava. Pregled iznesen u ovom radu jasno pokazuje kako postojeći kaznenopravni okvir, oblikovan u vrijeme kada se tehnologija temeljila gotovo isključivo na ljudskom djelovanju, ne može u cijelosti odgovoriti na specifične izazove koje donosi autonomno djelovanje strojeva. Posebno je problematičan odnos uzročnosti i krivnje u situ-acijama u kojima sustavi umjetne inteligencije

²⁴ „Narodne novine”, broj 151/2003., 110/2007., 45/2011., 143/2012., 114/2022. i 114/2023.

²⁵ V. presudu Županijskog suda u Varaždinu broj Kž-401/2019. od 26. studenog 2019. u kojoj, među ostalim, stoji: „Kao stvarna zapreka za kazneni progon odgovorne osobe ima se smatrati i nemogućnost identifikacije odgovorne osobe kao počinitelja kaznenog djela. [Zato] činjenica da ta odgovorna [fizička] osoba optuženika nije identificirana ne isključuje kaznenu odgovornost optuženika [pravne osobe] sukladno citiranom čl. 5. st. 2., prema kojem će se pravna osoba kazniti za kazneno djelo odgovorne osobe i u slučaju kad se utvrdi postojanje stvarnih zapreka za utvrđivanje odgovornosti odgovorne osobe.”

djeluju bez izravne ljudske radnje, čime tradicionalni koncepti kaznene odgovornosti postaju nedostatni.

22. Uvođenje novog kaznenog djela dovođenja u opasnost života i imovine sustava umjetne inteligencije u hrvatsko zakonodavstvo stoga je logičan i nužan korak. Time se ne samo popunjava pravna praznina, nego i osigurava da kazne-no pravo ostane djelotvoran instrument zaštite temeljnih dobara u suvremenom tehnološkom okružju. Predložena zakonska rješenja vode računa o specifično-stima sustava umjetne inteligencije, uključujući različite faze razvoja, testiranja, nadzora i uporabe te omogućuju sankcioniranje i namjernih i nehajnih postu-panja.

23. Ipak, donošenje zakonskog teksta samo je početak. Ključno je da se uz ka-znenopravne norme razviju i odgovarajući mehanizmi stručnog vještačenja, međunarodna suradnja te etički standardi kako bi se osiguralo da se umjetna inteligencija upotrebljava na način koji promiče ljudski napredak, a ne stvara ne-sigurnost i nepovjerenje. Pitanje kaznene odgovornosti pravnih osoba dodatno naglašava složenost budućih izazova jer se iza svakog sustava umjetne intelligen-cije krije mreža ljudskih i institucijskih odluka.

24. Zaključno, novo kazneno djelo treba promatrati ne samo kao normativni in-strument nego i kao signal spremnosti zakonodavca da odgovori na izazove četvrte industrijske revolucije. Samo uravnotežen pristup, koji će kombinirati zaštitu temeljnih prava s poticanjem inovacija, može osigurati da Republika Hr-vatska, u skladu s europskim i međunarodnim pravnim razvojem i suvremenim standardima, bude spremna suočiti se s budućnošću u kojoj će umjetna inteli-gencija zauzimati važan dio ljudske svakodnevice.

BIBLIOGRAFIJA:

- T. F. Blauth, O. J. Gstrein, O.J. i A. Zwitter, Artificial intelligence crime: An overview of malicious use and abuse of AI. Ieee Access, vol. 10, 2022.
- M. Bo, Autonomous Weapons and the Responsibility Gap in light of the Mens Rea of the War
- Crime of Attacking Civilians in the ICC Statute, Journal of International Criminal Justice, 19(2), 2021.
- P. Gaeta, Who acts when autonomous weapons strike? The act requirement for individual crimi-nal responsibility and state responsibility. Journal of International Criminal Justice, 21(5), 2023.

- G. Hallevy, Liability for crimes involving artificial intelligence systems. Vol. 257. New York, NY, USA: Springer International Publishing, 2015.
- T. C. King, N. Aggarwal, M., Taddeo i L. Floridi, Artificial intelligence crime: An interdisciplinary analysis of foreseeable threats and solutions. Science and engineering ethics, 26(1), 2020.
- T. Kinoshita i M. Komatsu, Artificial Intelligence in Surgery and Its Potential for Gastric Cancer, Journal of Gastric Cancer, 23(3), 2023.
- M. Mrčela i I. Vuletić, Kazneno pravo pred izazovima robotike: tko je odgovoran za prometnu nesreću koju je prouzročilo neovisno vozilo?, Zbornik Pravnog Fakulteta u Zagrebu, vol. 68 (3-4), 2018.
- M. Mrčela i I. Vuletić, Komentar Kaznenog zakona – opći dio, Libertin naklada, Rijeka, 2021.
- M. Mrčela i I. Vuletić, Navigating Criminal Liability in an Era Of AI-Assisted Medicine. Medicine, law & society, 18(1), 2025
- P. Novoselec, Opći dio kaznenog prava, Osijek: Pravni fakultet Osijek, 2016.
- Raharjo, Y. Saefudin i R. Fidiyani, The influence of technology determinism in forming criminal act of legislation u E3S Web of Conferences, Vol. 73, 2018., str. 1.
- J. Sembiring i S. U. Firdaus, Criminal liability for misuse of artificial intelligence (ai) in deepfake crimes. International journal of multi science, 5(01), 2025.
- Vuletić, Rethinking Command Responsibility in the Context of Emerging AI Weapons. EU and comparative law issues and challenges series (ECLIC), 7, 2023.
- Vuletić, A. Novokmet i Z. Tomičić, Izazovi posebnog dijela kaznenog prava zbog razvoja umjetne inteligencije uz poseban osvrt na hrvatsko kazneno pravo. Zbornik Pravnog fakul-teta u Zagrebu, 74(1), 2024.
- Vuletić i D. Duić, Adapting to New Realities: Financial Crimes and Emerging AI Technology in Global and EU Perspective. Balkan Social Science Review, 25, 2025.

THE NEW CRIMINAL OFFENCE OF ENDANGERING LIFE AND PROPERTY THROUGH ARTIFICIAL INTELLIGENCE SYSTEMS

ABSTRACT: Artificial intelligence (AI) is one of the most significant technological innovations in modern times, with the ability to deeply transform social relationships, the economy and everyday life. However, it is also posing risks with direct consequences for criminal law. The first part of this paper elaborates on key challenges in criminal law related to the malicious or negligent use of AI, while the second part proposes a new Croatian criminal law framework. The risks appear across various fields, with special emphasis on transport, medicine, the military industry, the financial system, and the protection of privacy and personal data. In the transport industry, autonomous vehicles raise questions about causation and accountability in accidents without direct human intervention. In medicine, diagnostic systems and robot surgeons increase the effectiveness of treatments but also complicate the identification of responsibility for mistakes. The military complex is facing ethical and legal dilemmas due to fully automated weapons systems. In finance, algorithmic trading can cause significant economic damage, whereas in privacy, there is the risk of mass surveillance and discrimination from automated facial recognition systems. The first part of this paper provides a theoretical foundation for understanding these risks and services, serving as a starting point for the second part, which presents and elaborates on a proposal for a new criminal offence, aiming to balance the protection of fundamental rights and encourage technological innovation.

Keywords: artificial intelligence, intent, negligence, endangerment, causation, guilt, omission, responsible person

Marin Mrčela sudac je Vrhovnoga suda Republike Hrvatske i izvanredni profesor u naslovnom zvanju na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Osijeku. Magistrirao je i doktorirao na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu iz područja kaznenopravnih znanosti. Dobitnik je priznanja „Zaklade dr. sc. Jadranko Crnić” za knjigu „Svjedoci u kaznenom postupku – ispitivanje svjedoka kao dokazna radnja u kaznenom postupku” kao djela od osobite važnosti za unapređenje pravne struke u Republici Hrvatskoj, odlikovanja Republike San Marino, Red sv. Agathe, Vitez velikog križa i nadalje Pro Merito Vijeća Europe. Redovito objavljuje znanstvene i stručne radove te je objavio osamdesetak znanstvenih i stručnih radova, od čega 11 knjiga i priručnika.

Igor Vuletić rođen je u Osijeku 4. studenog 1982. godine. Diplomirao je na Pravnom fakultetu Osijek (2006.), a doktorirao na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu (2011.). Pravosudni ispit položio je s posebnom pohvalom za 96 ostvarenih bodova (2021.). Zaposlen je na Pravnom fakultetu Osijek u znanstveno-nastavnom zvanju redovitog profesora na Katedri kaznenopravnih znanosti. U više se navrata usavršavao na eminentnim institucijama u inozemstvu. Autor je ili suautor oko sedamdeset znanstvenih i stručnih članaka, dviju znanstvenih monografija i jednog komentara Kaznenog zakona.

Hajrija SIJERČIĆ-ČOLIĆ,
PROCESNE GARANCIJE ZA ZAŠTITU PRAVA NA PRIVATNOST I ZAHTJEVI IZ
ČLANA 8. EVROPSKE KONVENCIJE ZA ZAŠTITU LJUDSKIH PRAVA I
OSNOVNIH SLOBODA (119-133)

Dr. Hajrija Sijerčić-Čolić* Profesorica emeritus Univerziteta u Sarajevu –
Pravni fakultet

PROCESNE GARANCIJE ZA ZAŠTITU PRAVA NA PRIVATNOST I ZAHTJEVI IZ ČLANA 8. EVROPSKE KONVENCIJE ZA ZAŠTITU LJUDSKIH PRAVA I OSNOVNIH SLOBODA

Sažetak: Polje istraživanja u ovom radu predstavljaju pozitivne obaveze države prema Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, pravo na privatnost i procesne garancije za zaštitu povjerljivih podataka i slobodno dopisivanje/korespondenciju, praksa Evropskog suda za ljudska prava u kontekstu člana 8. Konvencije, te uticaj kompjuterskih i komunikacionih tehnologija na ljudska prava i osnovne slobode u krivičnom pravosuđu.

Ključne riječi: zaštita ljudskih prava i osnovnih sloboda, pravo na privatnost, Vijeće Evrope, Evropski sud za ljudska prava, krivično pravosuđe, Evropska unija, informacione tehnologije

Uvod

Za razmatranja koja slijede se može reći da su tek vrh ledenog brijega o osnovnim pravima i slobodama čovjeka u vremenu kompjuterskih i komunikacionih tehnologija kao i njihove integracije u informacione tehnologije. Zaštita ljudskih prava i sloboda u digitalnom dobu predstavlja jedan od najvećih izazova XXI vijeka s obzirom da tehnološki napredak često pretiće i zaobilazi pravne i etičke okvire. Samim tim stvaraju se novi oblici rizika za osnovna prava i slobode čovjeka, zbog čega nije neosnovano niti pretjerano tvrditi da upravo ona mogu biti jedna od najvećih žrtava novog digitalnog doba.

Složenost društvenih odnosa i promjena, traganje za adekvatnim okvirom prava na pristup informacijama koje je imanentno informacijskom društvu, slabljenje zaštite (u određenim kontekstima) osnovnih prava i sloboda čovjeka među kojima su i pravo na privatnost i informacijsku sigurnost na specifičan način dolazi do izražaja u krivičnom zakonodavstvu (u širem smislu riječi) i

* Profesorica emeritus Univerziteta u Sarajevu – Pravni fakultet

krivičnom pravosuđu kao „čuvarima zakonitosti, pravičnog postupka i procesnih garancija za zaštitu osnovnih prava i sloboda krivičnoprocesnih subjekata“.

Krivično pravosuđe prožeto je istraživanjem i raspravljanjem o pojavnim oblicima krivičnih djela i primjeni prava države na kažnjavanje, a prije svega o onim pitanjima koja su povezana s ostvarivanjem krivičnopravnog zahtjeva koji nastaje izvršenjem krivičnog djela. S druge strane, nova i ranije nepoznata krivična djela te vršenje digitalnim putem (odnosno digitalnim sredstvom izvršenja) krivičnih djela koja su od ranije poznata pravnom poretku imaju za posljedicu otkrivanje, prikupljanje i korištenje dokaza čiji su izvor digitalne tehnologije. Tako je tehnološki napredak krivičnom pravosuđu stavio na raspolaganje širok raspon korisnih informacija s obzirom na to da svako korištenje digitalnih tehnologija ostavlja namjeran ili nenamjeran „digitalni trag“ za sobom. Kao jedno od ključnih pitanja postavilo se i adekvatno normativno regulisanje korištenja takvih informacija kao dokaza, definisanje pojma digitalnog dokaza ali, i niza drugih pitanja u vezi s otkrivanjem, pribavljanjem, interpretacijom i ocjenom ove vrste dokaza.¹ Drugim riječima, zahvaljujući širokom rasponu mjera koje uključuju primjenu digitalnih tehnologija, a koje stoje na raspolaganju državi i tijelima krivičnog gonjenja, pravni poreci će morati uložiti značajan trud u osiguravanju ravnoteže između zahtjeva za efikasnošću krivičnog pravosuđa i zaštite osnovnih prava i sloboda. Na to upozoravaju i međunarodni dokumenti.

Tako npr., *Konvencija Vijeća Evrope o kibernetičkom kriminalu* kao prvi međunarodni ugovor o krivičnim djelima izvršenim putem interneta i drugih informacijskih mreža (Budimpeštanska konvencija, 2001.) obuhvata, između ostalog, i krivičnoprocesne odredbe koje se odnose kako na krivična djela iz Konvencije, tako i na prikupljanje digitalnih dokaza o drugim krivičnim djelima koja su izvršena putem kompjuterskog sistema, kao i na njihovo pribavljanje i za sva druga krivična djela. Propisivanje i primjena konvencijskih mjera i ovlaštenja zahtijeva od države da osigura adekvatnu zaštitu ljudskih prava i sloboda, među njima i prava na privatnost. Pri tome, nacionalno pravo treba poštovati minimalne mjere zaštite, uključujući međunarodne instrumente koji se primjenjuju na prava čovjeka i princip proporcionalnosti.² Ti će uslovi i elementi očuvanja ljudskih prava, na

¹ Sijerčić-Čolić, H., Halilović, H. (2020). Digitalni dokazi i savremeni krivični postupak. Pravna misao (Sarajevo), br. 9-10, str. 75.

² Pisarić, M. (2019). Elektronski dokazi u krivičnom postupku. Pravni fakultet. Novi Sad, str. 60.

Hajrija SIJERČIĆ-ČOLIĆ,
PROCESNE GARANCIJE ZA ZAŠTITU PRAVA NA PRIVATNOST I ZAHTJEVI IZ
ČLANA 8. EVROPSKE KONVENCIJE ZA ZAŠTITU LJUDSKIH PRAVA I
OSNOVNIH SLOBODA (119-133)

odgovarajući način, u pogledu prirode konkretnog ovlaštenja ili postupka, uključivati, između ostalog, sudsku superviziju i druge oblike nezavisne supervizije, motiva koji opravdavaju primjenu kao i ograničenja polja primjene i trajanje ovlaštenja ili postupka (čl. 15. st. 2. Konvencije).

Također, *Evropska etička povelja o korištenju umjetne inteligencije (UI) u pravosudnim sistemima i njihovom okruženju* Vijeća Evrope (2018), kao prvi evropski dokument koji definiše etička načela za primjenu umjetne inteligencije u pravosuđu, bazira se na osnovnim ljudskim pravima, kao što su pravo na pravično suđenje, pretpostavka nevinosti i pravo na privatnost. Na takve stavove upućuje i *Okvirna konvencija Vijeća Evrope o umjetnoj inteligenciji i ljudskim pravima, demokratiji i vladavini prava* (2024) kao prvi međunarodni pravno obavezujući ugovor na ovom području.³

1. Pozitivne obaveze države prema Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda

Kad govorimo o pozitivnim obavezama prema Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (EKLJP, Konvencija), iako su one posebno značajne u kontekstu zabrane diskriminacije, zaštite života te sprečavanja nečovječnog postupanja i mučenja, već odavno se postojanje pozitivnih obaveza ne negira ni u kontekstu poštovanja prava na privatnost i zaštitu specifičnih privatnih interesa. Naime, iako je ključni cilj člana 8. EKLJP zaštititi pojedince od proizvoljnog miješanja tijela javne vlasti ili privatnih tijela kojima je država delegirala odgovornosti u njihovo pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života, doma i prepiske, ipak spomenuta konvencijska odredba može nametnuti državi određene pozitivne obaveze kako bi osigurala efikasno poštovanje tih prava. Evropski sud za ljudska prava (ESLJP, Sud) se s konceptom pozitivnih obaveza prvi put poslužio 1979. godine u predmetu *Marckx protiv Belgije* (1979)⁴ utvrđujući da stav 1. člana 8. uvodi pozitivne obaveze: „Sud nadalje potvrđuje da, dok je temeljni predmet člana 8. zaštita pojedinca od arbitrarnog miješanja od strane javnih vlasti, on se ne zaustavlja samo na zahtjevu da se država suzdrži od takvog miješanja. Dodatno na takvo negativno poduzimanje, može postojati pozitivna obaveza

³ Opširnije Sijerčić-Čolić, H. (2025). Evropski pravni okvir o umjetnoj inteligenciji i ljudskim pravima. Pravo i pravda. Časopis za pravnu teoriju i praksu. Sarajevo, vol. XXIII, br. 1, str. 275. i dalje.

⁴ <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22%3A%22001-57534%22%7D>

Hajrija SIJERČIĆ-ČOLIĆ,
PROCESNE GARANCIJE ZA ZAŠTITU PRAVA NA PRIVATNOST I ZAHTJEVI IZ
ČLANA 8. EVROPSKE KONVENCIJE ZA ZAŠTITU LJUDSKIH PRAVA I
OSNOVNIH SLOBODA (119-133)

inherentna u učinkovitom poštovanju privatnog i obiteljskog života.“⁵ Ovaj stav ponovljen je u brojnim odlukama ESLJP i u različitim oblastima ljudskog djelovanja (npr., u predmetu *Bărbulescu protiv Rumunije* (2017)⁶).

Iz navedenog se može zaključiti da pozitivne obaveze prema EKLJP obavezuju države na aktivno djelovanje radi zaštite bilo apsolutnih prava, bilo prava čija zaštita predstavlja odraz vladavine prava i posebnih interesa u demokratskom društvu, a ne samo na suzdržavanje od njihovog kršenja. Literatura kao i judikatura iz Strasborge potvrđuju prihvatanje i primjenu koncepta pozitivnih obaveza države u odnosu na prava sadržana članu 8. EKLJP naglašavajući da je to *conditio sine qua non* pravilnog i prihvatljivog pristupa zaštiti prava na privatnost.

2. Pravo na privatnost i procesne garancije za zaštitu prepiske

Svjesne najvidljivijeg aspekta tehnološkog razvoja i napretka – mogućnosti zloupotrebe novih informacijskih sredstava kojima država raspolaže – na nacionalnom i međunarodnom nivou donose se različite mjere s ciljem njihovog sprečavanja. Pomalo ironično, ali upravo u savremenom i tehnološki visokorazvijenom društvu može doći do znatnog odustajanja države od nadzora nad zaštitom ljudskih prava i osnovnih sloboda te procesnih garancija u krivičnom pravosuđu. U literaturi se ističe da privatnost ima nekoliko aspekata i da se može podijeliti na informacijsku, komunikacijsku i prostornu privatnost. Ostavljajući postrani informacijsku (koja se odnosi na lične podatke, njihovo prikupljanje, upravljanje njima i njihovo korištenje) i prostornu privatnost (koja se odnosi na dom i drugi prostor u kojem osoba vodi život odvojeno od drugih) na ovom mjestu izdvojit ćemo komunikacijsku privatnost i navesti da ona obuhvata onaj dio privatnosti koji se odnosi na lične

⁵ Batistić Kos, V. (2012). Pozitivne obveze prema Eropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda. Narodne novine, Zagreb, str. 207.

⁶ Riječ je o ključnoj odluci ESLJP o privatnosti zaposlenika, u kojoj je utvrđeno da poslodavci ne smiju neograničeno nadzirati privatnu komunikaciju (e-mail, poruke) na poslu. Sud je istaknuo potrebu balansiranja interesa poslodavca i prava radnika na poštovanje privatnog života. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-177082%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-177082%22]})

zapise i komunikaciju s drugim osobama – „sloboda i tajnost osobnih zapisa te dopisivanja i bilo kojeg drugog oblika komuniciranja“.⁷

Kao što je poznato, član 8. ne garantuje pravo na privatni i porodični život, dom i prepisku. On definiše pravo na poštovanje taksativno navedenih interesa u stavu 1. ovog člana, zbog čega se navodi da je, u konvencijskom smislu, ovaj član jedinstven. Drugim riječima, to pravo nije apsolutnog karaktera jer omogućava državi dozvoljeno miješanje u ostvarivanje toga prava, čiji su uslovi sadržani u stavu 2. člana 8. Zato će upravo na ovom području, u definisanju pozitivnih obaveza države, u najvećoj mjeri doći do izražaja umijeće pronalaženja pravične ravnoteže između interesa pojedinaca i društva u cjelini, te će na državi biti teret dokazivanja da se radilo o miješanju koje je zakonito i opravdano u smislu Konvencije.⁸

Od četiri specifična interesa sadržana u članu 8. EKLJP: Svako ima pravo na poštovanje svog privatnog i porodičnog života, doma i prepiske, naš fokus je na poštovanju prava na slobodno dopisivanje i komuniciranje s drugima (ili pravo na poštovanje prepiske). Pri tome treba naglasiti sljedeće: - ne postoji generalno pravo na povjerljivost sadržaja korespondencije; - pravo na povjerljivost informacija može biti tumačeno i u kontekstu zaštite poštovanja privatnog života; - miješanja kroz tajno praćenje razmatraju se kroz prizmu oba koncepta, a koncept se tumači i u svjetlu aktuelnih tehnoloških okolnosti.⁹ A stav 2. člana 8. ukazuje na uslove u kojima može doći do miješanja u uživanje zaštićenog prava: takvo miješanje mora biti „u skladu sa zakonom“, mora težiti „legitimnom cilju“ i mora biti „nužno u demokratskom društvu“. S tim u vezi, prikupljanje stvarnih (materijalnih) dokaza za potrebe konkretnog krivičnog postupaka otvara pitanja povezana sa zaštitom ličnih podataka, neometanog dopisivanja i komuniciranja, posebno osumnjičene osobe, ali i drugih bez obzira na njihov krivičnoprocesni status, kao i trećih osoba. Zbog toga je 'fleksibilnost' važno razlikovati od 'popustljive prirode' pravila i propisa na ovom području: dok zadnji odražava autonomiju organa krivičnog postupka unutar zakonskih okvira, prvi daje prednost definisanju pozitivnih obaveza države te umijeću pronalaženja pravične ravnoteže između efikasnosti otkrivanja i dokazivanja krivičnog djela i procesnih garancija osnovnih prava i sloboda.

⁷ Boban, M. (2012). Pravo na privatnost i pravo na pristup informacijama u suvremenom informacijskom društvu. Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, god. 49, br. 3, str. 595.

⁸ *Ibidem*, str. 203. i dalje.

⁹ *Ibidem*, str. 206.

3. Praksa Evropskog suda za ljudska prava u kontekstu člana 8. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda

Nepraktično bi bilo nastojati sagledati dosadašnju evoluciju stavova ESLJP u analiziranju specifičnih interesa iz člana 8. pa i u pogledu zaštite povjerljivih podataka i komunikacijske privatnosti koja se odnosi na lične zapise, prepisku ili bilo koji drugi oblik prava na slobodnu komunikaciju i dopisivanje. Zato, primjera radi, iznosimo neke stavove koje je ESLJP zauzimao naročito zadnjih 15-ak godina, posebno u kontekstu zaštite određenih poslovnih i profesionalnih tajni, pri čemu se uočava da je Sud vrlo često u ocjenjivanju neophodnosti i srazmjernosti tražio vrlo određene i efikasne procesne garancije kako bi miješanje bilo u skladu sa stavom 2. člana 8.¹⁰

Tako npr., ESLJP u svojim odlukama naglašava potrebu države da je neophodno i nužno pribjeći mjerama kao što su pretresi i oduzimanja kako bi se pribavili fizički dokazi o određenim krivičnim djelima (*Vasylchuk protiv Ukrajine* (2013)¹¹; *K.S. i M.S. protiv Njemačke* (2016)¹²). Težina krivičnog djela zbog kojeg je preduzeto pretresanje i oduzimanje, okolnosti u kojima je donesena sudska naredba, posebno jesu li u to vrijeme bili dostupni dodatni dokazi, sadržaj i područje primjene sudske naredbe, posebno s obzirom na prirodu prostorija koje se pretresaju i zaštitne mjere primijenjene kako bi se efekti mjere zadržali u razumnim granicama, način na koji je pretres obavljen i moguće posljedice na poštovanje privatnog života određene osobe važni su kriteriji koje je potrebno uzeti u obzir pri uspostavljanju ravnoteže različitih suprotstavljenih interesa. U takvim će slučajevima pažljivo ispitivanje mjera biti usmjereno na relevantnost i primjerenost razloga navedenih da bi se opravdale te mjere, kao i na usklađenost s načelom srazmjernosti mjera cilju kojem su težile (tako *Smirnov protiv Rusije* (2007)¹³, *Modestou protiv Grčke* (2017)¹⁴ i dr. predmeti na koje se upućuje u spomenutim odlukama).

Ako se okrenemo pretresima i oduzimanju koji se obavljaju u poslovnim prostorima s ciljem prikupljanja dokaza za potrebe konkretnog krivičnog

¹⁰ Opširnije: Vodič kroz sudsku praksu Evropskog suda za ljudska prava. Zaštita podataka. (2022). Vijeće Evrope / Evropski sud za ljudska prava, str. 39. i dalje.

¹¹ <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-120516%22%7D>

¹² https://uredzastupnika.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/PREGLED%20PRAKSE/PREGLED%204_16.pdf

¹³ <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-80953%22%7D>

¹⁴ <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-172392%22%7D>

Hajrija SIJERČIĆ-ČOLIĆ,

PROCESNE GARANCIJE ZA ZAŠTITU PRAVA NA PRIVATNOST I ZAHTJEVI IZ
ČLANA 8. EVROPSKE KONVENCIJE ZA ZAŠTITU LJUDSKIH PRAVA I
OSNOVNIH SLOBODA (119-133)

postupka, otvaraju se i druga pitanja, posebno u pogledu zaštite podataka, sa stajališta prava na poštovanje *dopisivanja* i *doma*. Tako, npr., u predmetu *Bernh Larsen Holding AS i drugi protiv Norveške* (2013)¹⁵, Sud je utvrdio da nije došlo do povrede člana 8. u pogledu odluke kojom je društvu naloženo da preda sigurnosne kopije svih podataka na serveru (kompjuterskom poslužitelju) koji je dijelilo s drugim društvima. Iako se nije zahtijevalo prethodno sudsko odobrenje, Sud je uzeo u obzir djelotvorne i odgovarajuće mjere zaštite od zloupotrebe, interese društava i njihovih zaposlenika te javni interes za efikasne porezne inspekcije. Nasuprot tome, Sud je utvrdio povredu člana 8. u predmetu *DELTA PEKARNY a.s. protiv Češke Republike* (2014)¹⁶, koji se odnosio na inspekciju poslovnog prostora u cilju osiguravanja dokaza o postojanju nezakonitog sporazuma o cijenama u suprotnosti s pravilima tržišne konkurencije. Sud se pozvao na nepostojanje prethodnog odobrenja sudije, efikasnog *post hoc* preispitivanja neophodnosti mjere te propisa o mogućem uništavanju pribavljenih podataka.

Jedan dio složene prirode prava na poštovanje slobodne prepiske i komunikacije nastaje ako se postupanje organa krivičnog postupka veže uz pretresanje i oduzimanje provedeno u advokatskim kancelarijama. Naime, ono se uvijek mora popratiti posebnim procesnim mjerama zaštite kao što su zaštita povjerljivosti podataka na kojoj se temelji odnos povjerenja između advokata i njegove stranke. U prilog tome govori i *Konvencija Vijeća Evrope o zaštiti advokatske profesije* ili Luksemburška konvencija, koja je ključni međunarodno pravno obavezujući instrument koji štiti samostalnost i nezavisnost advokatske profesije kao garanta funkcionisanja pravosudnog i državnog sistema u cjelini.¹⁷ Kako bi se osigurala zaštita osnovnih ljudskih prava, njenim članom 9. propisane su zaštitne mjere kojim se nalaže stranama ugovornicama da osiguravaju da advokati, u skladu s ograničenjima propisanim zakonom i neophodnim u demokratskom društvu radi sprečavanja, istraživanja ili gonjenja krivičnih djela ili zaštite prava drugih osoba, imaju nezavisnog advokata ili predstavnika svog profesionalnog udruženja prisutnog

¹⁵ <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-117133%22%5D%7D>

¹⁶ <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-177882%22%5D%7D>

¹⁷ Konvencija je usvojena 12. marta 2025., a otvorena za potpisivanje 13. maja 2025. u Luksemburgu. Prema njenim odredbama, konvencija stupa na snagu nakon što je ratificira najmanje osam država, od kojih barem šest moraju biti članice Vijeća Evrope. Brojne države su potpisale konvenciju, čime su iskazale političku podršku, ali je proces ratifikacije (formalnog odobrenja u nacionalnim parlamentima) još uvijek u toku, te se njeno stupanje na snagu tek očekuje.

Hajrija SIJERČIĆ-ČOLIĆ,

PROCESNE GARANCIJE ZA ZAŠTITU PRAVA NA PRIVATNOST I ZAHTJEVI IZ
ČLANA 8. EVROPSKE KONVENCIJE ZA ZAŠTITU LJUDSKIH PRAVA I
OSNOVNIH SLOBODA (119-133)

tokom: 1. bilo kakvog pretresa koji se provodi u sklopu građanske, krivične ili administrativne istrage ili postupka, bilo njih samih, bilo prostorija, vozila ili uređaja koji se koriste za njihove profesionalne aktivnosti; ili 2. oduzimanja ili kopiranja dokumenata, drugih podataka i bilo kakve opreme koja se koristi za njihove profesionalne aktivnosti, osim ako neće biti pregleda dokumenata ili podataka od strane onih koji provode pretres ili oduzimanje. Također se nalaže da o ovim pravima advokat bude obaviješten prilikom oduzimanja slobode, te prije nego što bude podvrgnut pretresima ili oduzimanju ili kopiranju dokumenata.

S tim u vezi, navedimo nekoliko primjera iz prakse ESLJP. U predmetu *Kirdök i drugi protiv Turske* (2019)¹⁸, oduzimanje elektronskih/digitalnih podataka nekoliko advokata, od strane pravosudnih tijela u svrhu krivičnog postupka protiv drugog advokata koji je dijelio kancelariju s tim advokatima, te odbijanje vraćanja ili uništavanja podataka doveli su do povrede člana 8. Sud je važnost pridao činjenici da se tokom pretresa nije pridržavalo postupka za filtriranje elektronskih/digitalnih dokumenata ili podataka koji su zaštićeni poslovnom tajnom. Također, odbijanjem vraćanja oduzetih podataka uz obrazloženje da se, zato što još nisu prepisani, ne može utvrditi kome pripadaju, nije bilo jasno propisano zakonom i bilo je protivno samoj biti poslovne tajne koja je zahtijevala povjerljivost tih podataka. U predmetu *Kruglov i drugi protiv Rusije* (2020)¹⁹, Sud je presudio da je oduzimanje kompjutera i tvrdih diskova koji sadrže lične podatke i dokumente obuhvaćene poslovnom tajnom podnosioca zahtjeva, koji su bili advokati po struci, ili njihovih stranaka, tokom pretresa koje je policija obavila u njihovim domovima i kancelarijama, a da nije filtrirala oduzete podatke, bilo protivno članu 8. EKLJP. Konkretno, postojanje prethodnog sudskog odobrenja imalo je ograničen uticaj jer domaći sudovi nikada nisu pokušali uspostaviti ravnotežu između obaveze zaštite povjerljivosti podataka i potreba krivične istrage, npr. razmatranjem mogućnosti pribavljanja informacija iz drugih izvora.²⁰ ESLJP utvrdio je povredu člana 8. i u već pomenutoj presudi *Smirnov*

¹⁸ https://www.google.com/search?q=K%C4%B1rd%C3%B6k+i+drugi+protiv+Turske&oq=K%C4%B1rd%C3%B6k+i+drugi+protiv+Turske&gs_lcrp=EgZjaHJvbWUyBggAEEUYOTIHCAEQIRigATIHCAIQIRiPA-jIHCAMQIRiPAIjBCDI4OTVqMGo3qAIAAsAIA&sourceid=chrome&ie=UTF-8

¹⁹ <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-200719%22%7D>

²⁰ https://www.google.com/search?q=Kruglov+i+drugi+protiv+Rusije&oq=Kruglov+i+drugi+protiv+Rusije&gs_lcrp=EgZjaHJvbWUyBgg

Hajrija SIJERČIĆ-ČOLIĆ,
PROCESNE GARANCIJE ZA ZAŠTITU PRAVA NA PRIVATNOST I ZAHTJEVI IZ
ČLANA 8. EVROPSKE KONVENCIJE ZA ZAŠTITU LJUDSKIH PRAVA I
OSNOVNIH SLOBODA (119-133)

protiv Rusije (2007), a u kontekstu pretresa i oduzimanja većeg broja dokumenata i centralne jedinice kompjutera advokata, u advokatovom domu, bez obrazloženja ili garancija; zatim u predmetu *Wieser i Bicos Beteiligungen GmbH protiv Austrije* (2007)²¹, koji se ticao pretresa i oduzimanja elektronskih podataka advokata uz povredu procesnih garancija predviđenih zakonom; u predmetu *Robathin protiv Austrije* (2012)²², koji se odnosio na nedovoljno obrazloženo odobrenje pretresa i oduzimanja svih elektronskih podataka pohranjenih u advokatskoj kancelariji; kao i u predmetu *Särgava protiv Estonije* (2021)²³, koji se odnosio na procesne mjere zaštite koje su smatrane nedovoljnim da bi se zaštitili podaci obuhvaćeni poslovnom tajnom tokom oduzimanja, a zatim i pregleda advokatovog kompjutera i mobilnog telefona.

Ovdje spominjemo i predmet *Neziric protiv BiH* (2024), zbog digitalne forenzičke analize aplikantovog telefona u krivičnom postupku u kojem je bio optužen. Slučaj se ticao zaplijene i pregleda aplikantovog mobitela u kontekstu krivične istrage protiv njega te traženje odgovora na pitanje da li je domaći zakon ponudio dovoljne proceduralne garancije za zaštitu povjerljivih podataka tokom oduzimanja i naknadnog pregleda mobilnog telefona advokata, a kako zahtijeva član 8. EKLJP. „Sud zaključuje da domaćem zakonodavstvu nedostaju odgovarajuće proceduralne garancije za zaštitu podataka obuhvaćenih profesionalnom advokatskom tajnom. Bez obzira na to, Sud nema osnovu na temelju koje bi odlučio da li je povjerljivost između advokata i klijenta stvarno bila kompromitirana u predmetu o kojem je riječ. Međutim, prema mišljenju Suda, nedostatak proceduralnih garancija koje se konkretno odnose na zaštitu profesionalne advokatske tajne već nije ispunio zahtjeve koji proizlaze iz kriterija da svako miješanje mora biti u skladu sa zakonom u smislu člana 8. stav 2. Konvencije“.²⁴

Konačno, pri obradi ove teme moramo naglasiti da nije teško uočiti da je ESLJP o zaštiti osnovnih prava koja obezbjeđuje pravo Evropske unije (EU) raspravljao u više predmeta, pa i u kontekstu člana 8. EKLJP. Tako Sud u presudi *Bosphorus Hava Yolları Turizm ve Ticaret Anonim Şirketi protiv Irske*

[gAEEUYOTIKCAEQABiABBiiBDIH-CAIQABjvBTIHCAUQABjvBdIBCDE1NDJqMG03qAIA&sourceid=chrome&ie=UTF-8](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-117991%22]}CAIQABjvBTIHCAUQABjvBdIBCDE1NDJqMG03qAIA&sourceid=chrome&ie=UTF-8)

²¹ [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-117991%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-117991%22]})

²² <https://www.ljudskaprava.hr/hr/sudska-praksa/robathin-protiv-austrije>

²³ [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-213208%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-213208%22]})

²⁴ [https://www.mhrr.gov.ba/ured_zastupnika/odluke/Presuda%20Neziric%20prijevod%20na%20BHS%20finalna%20\(003\).pdf](https://www.mhrr.gov.ba/ured_zastupnika/odluke/Presuda%20Neziric%20prijevod%20na%20BHS%20finalna%20(003).pdf)

(2005)²⁵ ocjenjuje da je ona u načelu ekvivalentna zaštiti koju obezbjeđuje Konvencija. Da bi došao do tog zaključka, Sud je prije svega konstatovao da EU nudi ekvivalentnu zaštitu na planu suštinskih garancija ističući u tom pogledu da je poštovanje osnovnih prava uslov legalnosti pravnih instrumenata koje donose institucije EU (ranije Evropske zajednice) radi ostvarivanja ciljeva utvrđenih ugovorima te da se Sud EU (ranije Sud pravde) u znatnoj mjeri poziva na odredbe Konvencije i na praksu Suda kad pristupa njihovom ocjenjivanju. Tako je, naročito od 1. decembra 2009. godine, datuma stupanja na snagu izmijenjenog člana 6 Ugovora o EU koji Povelji EU o osnovnim pravima pridaje istu vrijednost kao i sporazumi kojima je predviđeno da osnovna prava garantovana Konvencijom proističu iz ustavnih tradicija zajedničkih državama članicama, i da čine sastavni dio prava Unije kao opća načela. Ilustrativan je i predmet *Michaud protiv Francuske* (2012), koji se ticao sukoba između obaveze izvještavanja o sumnjivim transakcijama (sprečavanje pranja novca) i advokatske tajne. Podnositelj zahtjeva, francuski advokat, tvrdio je da obaveza izvještavanja o sumnjivim transakcijama, koju nameće francusko zakonodavstvo (u skladu s direktivama EU), krši pravo na pošteno suđenje i pravo na poštovanje privatnog života i korespondencije iz čl. 6. i 8. EKLJP. Predmet se fokusirao na to moraju li advokati prijaviti finansijske transakcije klijenata za koje sumnjaju da su povezane s pranjem novca, čak i kada djeluju u okviru svojih profesionalnih aktivnosti. ESLJP je zaključio da obaveza izvještavanja u ovom slučaju ne predstavlja kršenje Konvencije, jer je usmjerena na legitimne ciljeve (sprečavanje kriminala) i sadrži zaštitne mjere, posebno jer su advokati obavezni izvještavati kada djeluju izvan okvira sudske odbrane ili pravnog savjetovanja.²⁶

4. Digitalni dokazi

Tehnološki napredak čovječanstva, posebno razvoj informacijskih, digitalnih tehnologija omogućili su pojavu novih formi kriminalnog ponašanja kao i vršenje digitalnim putem (odnosno digitalnim sredstvom izvršenja) krivičnih djela koja su od ranije poznata. Digitalizacija svakodnevnog života stavila je pred pravni poredak niz zahtjeva kako u pogledu propisivanja novih krivičnih djela, koja kao način izvršenja pretpostavljaju neki digitalni okvir

²⁵ <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-141811%22%7D>

²⁶ Ovaj predmet je značajan za usklađivanje propisa o sprečavanju pranja novca s načelima povjerljivosti između advokata i klijenta. <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-115377%22%7D>

(npr. različiti vidovi kompjuterskih prevara i drugih srodnih krivičnih djela), tako i propisivanja novih oblika već postojećih krivičnih djela koja mogu biti izvršena i korištenjem digitalnih informacijskih tehnologija što se posebno odnosi na različite vidove zlostavljanja, povrede privatnosti ili na krivična djela u vezi s izazivanjem i širenjem mržnje. Navedeno ima za posljedicu otkrivanje, prikupljanje i korištenje sasvim nove vrste dokaza čiji izvor jesu upravo digitalne tehnologije.

S tim u vezi se kao jedno od ključnih pitanja postavlja adekvatno normativno regulisanje korištenja takvih informacija kao dokaza, definisanje pojma digitalnog dokaza, ali i niz drugih pitanja u vezi s otkrivanjem, pribavljanjem, interpretacijom i ocjenom ove vrste dokaza.

U pravnoj teoriji se digitalni dokazi određuju kao svaki podatak koji je kao dokaz u elektronskom (digitalnom) obliku pribavljen u skladu sa zakonom. To je svaka informacija značajna za utvrđivanje relevantnih činjenica, pohranjena ili prenesena u digitalnom obliku. Da bi informacija u digitalnom obliku mogla biti dokaz u postupku ona mora imati vrijednost za utvrđivanje činjenica koje su predmet razmatranja, dakle mora se raditi o informaciji koja je relevantna za odgovore na pitanja koja se postavljaju u postupku. Konačno, ista mora biti pribavljena u skladu sa zakonskim propisima. Ukoliko to nije slučaj, kao takva ona nije zakonita i bez obzira na svoju relevantnost za pitanja na koja je u postupku potrebno odgovoriti, neće se moći koristiti.

Digitalni dokazi se mogu pronaći na različitim mjestima uključujući: korisničke uređaje kao što su to npr. PC ili laptop računari, mobilni telefoni, satelitski uređaji za navigaciju, USB memorijski stikovi, digitalne kamere i sl.; na web-stranicama i drugim javnim resursima poput socijalnih mreža, foruma i sl.; resursima privatne prirode npr. logovi internet providera o aktivnostima pretplatnika, webmail račun i sl.; te u tranzitu, kao što su to npr. sms, voice call, e-mailovi ili internet chat. Može se očekivati da u budućnosti ova vrsta dokaza, zbog razvoja informacijskih tehnologija, bude pronalazena i na mjestima koja u okvirima tehnološkog napretka tek treba da budu razvijena, te da će se forme digitalnih dokaza multiplicirati što će pred krivično pravosuđe staviti nove zahtjeve u pogledu njihovog pronalaska, prikupljanja i interpretacije.

Pozitivno izraženo, digitalni dokazi u današnjem dobu predstavljaju veliki izazov za subjekte krivičnog pravosuđa i pravni poredak uopšte. Tako se npr. samo na području utvrđivanja vjerodostojnosti ovih dokaza često ističe mogućnost da su digitalni zapisi izmijenjeni, manipulisani ili oštećeni od trenutka njihovog kreiranja pa do trenutka njihovog pojavljivanja na sudu u

vidu dokaza.²⁷ U sferi utvrđivanja činjenica poseban izazov jeste i zaštita ljudskih prava i osnovnih sloboda, a o čemu smo već govorili.

Zaključak

Ustanovljujući pravo svih osoba na poštovanje njihove privatnosti u okviru koje je i dopisivanje i prepiska, članom 8. EKLJP štiti se povjerljivost privatne komunikacije, nezavisno od sadržaja predmetne komunikacije i nezavisno od njenog oblika (*Frérot protiv Francuske* (2007)²⁸). Dakle, citiranom konvencijskom normom garantuje se povjerljivost svih razmjena podataka koje pojedinci vrše u cilju komunikacije i dopisivanja s drugim osobama. Zato ponovimo, ravnoteža i proporcionalnost te sloboda procjene države (koja se razrađuje do najsuptilnijih detalja) imaju veliku ulogu u definisanju obima prava u odnosu na spomenuti član.²⁹ Iz prethodnih izlaganja može se zaključiti da relevantni međunarodni mehanizmi kontrole poštovanja prava na privatnost, a kako je to pravo definisano članom 8. EKLJP razvijaju svoje brojne potencijale. ESLJP je u slučaju *Airey protiv Irske* (1979)³⁰ zaključio: „Namjera je Konvencije garantovati prava koja nisu teoretska i iluzorna, već praktična i efikasna“. Prethodna izlaganja su pokazala da se u odlukama iz Strasbourga mogu pronaći brojne pozitivne obaveze države. Tako se, polazeći od načela efikasne primjene EKLJP i tamo utvrđenih ljudskih prava i osnovnih sloboda, afirmiše obaveza aktivnog djelovanja države.

Ali, svoje potencijale razvijaju i savremene tehnologije, digitalizacija i umjetna inteligencija koji, želeći mi to ili ne, mijenjaju krivično pravosuđe pred našim očima.

Kakav će biti konkretan put djelovanja države zavisi od važnosti prava koje se garantuje kao i od sredstava i načina suprotstavljanja krivičnim djelima te veza koje se konstruišu između ideologije ljudskih prava, oblikovanja politike otkrivanja i dokazivanja krivičnih djela i neizbježnog tehnološkog razvoja.

Literatura

Monografije i članci

²⁷ Petrović, S., Mujezinović, J. (2022). Digitalni dokazi. Pravo i pravda. Časopis za pravnu teoriju i praksu, vol. XX, br. 1, str. 341-342.

²⁸ <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-81008%22%5D%7D>

²⁹ Batistić Kos, V., op. cit., str. 201.

³⁰ <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-57420%22%5D%7D>

1. Batistić Kos, V. (2012). Pozitivne obveze prema Eropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda. Narodne novine, Zagreb.
2. Boban, M. (2012). Pravo na privatnost i pravo na pristup informacijama u suvremenom informacijskom društvu. Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, god. 49, br. 3, str. 575-598.
3. Petrović, S., Mujezinović, J. (2022). Digitalni dokazi. Pravo i pravda. Časopis za pravnu teoriju i praksu. Sarajevo, vol. XX, br. 1, str. 337-350.
4. Pisarić, M. (2019). Elektronski dokazi u krivičnom postupku. Pravni fakultet. Novi Sad.
5. Sijerčić-Čolić, H., Halilović, H. (2020). Digitalni dokazi i savremeni krivični postupak. Pravna misao (Sarajevo), br. 9-10, str. 75-90.
6. Sijerčić-Čolić, H. (2025). Evropski pravni okvir o umjetnoj inteligenciji i ljudskim pravima. Pravo i pravda. Časopis za pravnu teoriju i praksu. Sarajevo, vol. XXIII, br. 1, str. 275. i dalje.
7. Vodič kroz sudsku praksu Evropskog suda za ljudska prava. Zaštita podataka. (2022). Vijeće Evrope / Evropski sud za ljudska prava.

Praksa ESLJP

1. *Airey protiv Irske* (1979). Dostupno na: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-57420%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57420%22]})
2. *Bărbulescu protiv Rumunije* (2017). Dostupno na: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-177082%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-177082%22]})
3. *Bernh Larsen Holding AS i drugi protiv Norveške* (2013). Dostupno na: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-117133%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-117133%22]})
4. *Bosphorus Hava Yolları Turizm ve Ticaret Anonim Şirketi protiv Irske* (2005). Dostupno na: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-141811%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-141811%22]})
5. *DELTA PEKÁRNY a.s. protiv Češke Republike* (2014). Dostupno na: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-177882%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-177882%22]})
6. *Frérot protiv Francuske* (2007). Dostupno na: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-81008%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-81008%22]})
7. *Kırdök i drugi protiv Turske* (2019). Dostupno na: https://www.google.com/search?q=K%C4%B1rd%C3%B6k+i+drugi+protiv+Turske&oq=K%C4%B1rd%C3%B6k+i+drugi+protiv+Turske&gs_lcrp=EgZjaHJvbWUyBggAEEUYOTIHCAEQIRigATIHCAlQIRiPAj

Hajrija SIJERČIĆ-ČOLIĆ,
PROCESNE GARANCIJE ZA ZAŠTITU PRAVA NA PRIVATNOST I ZAHTJEVI IZ
ČLANA 8. EVROPSKE KONVENCIJE ZA ZAŠTITU LJUDSKIH PRAVA I
OSNOVNIH SLOBODA (119-133)

[IHCAMQIRiPAtIBCDI4OTVqMGo3qAIAA&sourceid=chrome&ie=UTF-8](https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22%3A%22001-172392%22%7D%26sourceid%3Dchrome%26ie=UTF-8)

8. *Kruglov i drugi protiv Rusije* (2020). Dostupno na: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-200719%22%7D%26sourceid%3Dchrome%26ie=UTF-8>
9. *K.S. i M.S. protiv Njemačke* (2016). Dostupno na: https://uredzastupnika.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/PREGLED%20PRAKSE/PREGLED%204_16.pdf
10. *Marckx protiv Belgije* (1979). Dostupno na: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22%3A%22001-57534%22%7D%26sourceid%3Dchrome%26ie=UTF-8>
11. *Michaud protiv Francuske* (2012). Dostupno na: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-115377%22%7D%26sourceid%3Dchrome%26ie=UTF-8>
12. *Modestou protiv Grčke* (2017). Dostupno na: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-172392%22%7D%26sourceid%3Dchrome%26ie=UTF-8>
13. *Nežirić protiv BiH* (2024). Dostupno na: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-237816%22%7D%26sourceid%3Dchrome%26ie=UTF-8>
14. *Robathin protiv Austrije* (2012). Dostupno na: <https://www.ljudskaprava.hr/hr/sudska-praksa/robathin-protiv-austrije>
15. *Särgava protiv Estonije* (2021). Dostupno na: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22%3A%22001-213208%22%7D%26sourceid%3Dchrome%26ie=UTF-8>
16. *Smirnov protiv Rusije* (2007). Dostupno na: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-80953%22%7D%26sourceid%3Dchrome%26ie=UTF-8>
17. *Vasylchuk protiv Ukrajine* (2013). Dostupno na: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-120516%22%7D%26sourceid%3Dchrome%26ie=UTF-8>
18. *Wieser i Bicos Beteiligungen GmbH protiv Austrije* (2007). Dostupno na: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-117991%22%7D%26sourceid%3Dchrome%26ie=UTF-8>

Abstract: *The field of research in this paper is the positive obligations of the state according to the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, the right to privacy and procedural guarantees for the protection of confidential data and free correspondence/correspondence, the practice of the European Court of Human Rights in the context of Article 8 of the Convention, and the impact of computer and communication technologies on human rights and fundamental freedoms in criminal justice.*

Keywords: *protection of human rights and basic freedoms, right to privacy, Council of Europe, European Court of Human Rights, criminal justice, European Union, information technologies*

Saša MRDOVIĆ,

TEHNIČKI ASPEKT OSIGURANJA I EKSTRAKCIJE DIGITALNIH DOKAZA U
KRIVIČNOM POSTUPKU (135-146)

Saša Mrdović, Profesor i sudski vještak IKT struke, Elektrotehnički fakultet,
Univerzitet u Sarajevu;

TEHNIČKI ASPEKT OSIGURANJA I EKSTRAKCIJE DIGITALNIH DOKAZA U KRIVIČNOM POSTUPKU

Sažetak: Digitalni dokazi postali su nezaobilazan element savremenih krivičnih istraga. Ovaj rad obrađuje tehničke aspekte osiguranja i ekstrakcije digitalnih dokaza s ciljem da pravnicima i istražiteljima pruži dovoljno tehničkog razumijevanja za efikasno vođenje postupka. Razmatrani su izvori digitalnih tragova, korisnički uređaji, serveri i mrežna infrastruktura, te specifičnosti pojedinih digitalnih sistema kao što su web pregled, e-pošta, aplikacije za dopisivanje i društvene mreže. Posebna pažnja posvećena je standardima forenzičkog prikupljanja dokaza, pouzdanosti i osporivosti digitalnih dokaza, kao i praktičnim izazovima poput obima podataka, šifriranja i jurisdikcijskih ograničenja. Rad zaključuje smjernicama za precizno formulisanje naredbe o vještačenju kao preduslovom za efikasnu istragu.

Abstract: Digital evidence has become an indispensable element of modern criminal investigations. This paper addresses the technical aspects of securing and extracting digital evidence, with the aim of providing legal practitioners and investigators with sufficient technical understanding to conduct proceedings effectively. The paper examines sources of digital traces — user devices, servers, and network infrastructure — as well as the specific characteristics of individual digital systems such as web browsing, email, messaging applications, and social networks. Particular attention is given to forensic evidence collection standards, the reliability and contestability of digital evidence, and practical challenges including data volume, encryption, and jurisdictional limitations. The paper concludes with guidelines for precisely formulating expert examination orders as a prerequisite for an effective investigation.

Ključne riječi: digitalni dokazi, digitalna forenzika, krivična istraga, forenzička kopija, lanac čuvanja dokaza, šifriranje, elektronska komunikacija, naredba o vještačenju, metapodaci, osporivost dokaza

Keywords: digital evidence, digital forensics, criminal investigation, forensic copy, chain of custody, encryption, electronic communications, expert examination order, metadata, evidence contestability

1. Uvod

Digitalni tragovi postali su nezaobilazan element savremenih krivičnih istraga. Gotovo svako krivično djelo danas na neki način uključuje digitalnu tehnologiju, bilo kao alat počinjenja, bilo kao sredstvo komunikacije između učesnika, bilo jednostavno kao izvor informacija o kretanju i aktivnostima osumnjičenog. Istovremeno, digitalni dokazi mogu ostati nedovoljno iskorišteni u krivičnim postupcima, često zbog nepovjerenja u njihovu pouzdanost ili zbog toga što nije jasno kako do njih doći i šta se iz njih može saznati.

Cilj ovog rada nije osposobiti pravnike i istražitelje za provođenje digitalne forenzike, to je posao vještaka. Cilj je omogućiti im da razumiju tehnički kontekst dovoljno da mogu postavljati prava pitanja, formulisati precizne naredbe o vještačenju i kritički vrednovati nalaz vještaka. Digitalni dokaz koji nije pravilno prikupljen gubi dokaznu vrijednost. Pretraga koja nije fokusirana daje rezultate koji su neupotrebljivi ili ih je nemoguće dobiti u razumnom roku. Razumijevanje osnovnih tehničkih principa direktno utiče na kvalitet istrage i na ishod postupka.

U radu su obrađeni tehnički aspekti koji su najrelevantniji za pravnu praksu: koje vrste digitalnih tragova postoje i gdje se nalaze, kako se pravilno prikupljaju i čuvaju, koji faktori utiču na njihovu pouzdanost i osporivost, te kako se sve to odražava na formulisanje naredbe o vještačenju.

2. Digitalni tragovi, šta ostaje i zašto

Svaki uređaj/softver koji obrađuje ili prenosi podatke bilježi informacije o svom radu. To nije slučajnost, već oni to rade jer je to korisno za one koji upravljaju i održavaju sistem u kom su ti uređaji/softveri. Uređaji kod mobilnih operatera vode evidenciju poziva jer se na osnovu nje naplaćuje usluga. Administrator podešava web server da bilježi ko mu je pristupio jer mu to treba za dijagnostiku i zaštitu. Web preglednik na računaru pamti posjećene stranice jer time korisniku olakšava pregled weba i ubrzava učitavanje sadržaja. Ovi podaci nastaju kao nusprodukt normalnog rada, a ne s namjerom da budu dokazi, ali upravo zato mogu biti izuzetno vrijedni u istrazi.

Digitalni tragovi su korisni, ali postoje dvije česte zablude o njima. Prva je da se na Internetu može biti potpuno anonimn. Druga je da sve što netko uradi na Internetu ostavlja neizbrisive tragove na osnovu kojih se može tačno utvrditi ko je šta i kad uradio. Istina je negdje između. Potpuna anonimnost je

Saša MRDOVIĆ,

TEHNIČKI ASPEKT OSIGURANJA I EKSTRAKCIJE DIGITALNIH DOKAZA U
KRIVIČNOM POSTUPKU (135-146)

teoretski moguća, ali zahtijeva poseban napor i znanje, te ni tada nije zajamčena. Za ovakvu anonimnost bi bilo potrebno pažljivo voditi računa o tome koji tragovi se ostavljaju i brisati svaki od njih ili ih bar učiniti nepovezivim s onim ko ih je ostavio. Vrlo malo osoba ima toliko znanja i strpljenja. U preko 20 godina prakse u vještačenju nije bilo takvih primjera. S druge strane, za tačno utvrđivanje svega što se ikad desilo u digitalnom svijetu bilo bi neophodno čuvati sve tragove. To već nije fizički moguće. Količine podataka koje svakodnevno putuju računarskim mrežama daleko premašuju kapacitete bilo kojeg sistema za pohranu. Neki tragovi ipak ostaju i to je ono što istraga može koristiti.

Ključno pitanje nije samo šta je ostalo, već i ko to čuva i koliko dugo. Organizacija koja čuva podatke to radi dok joj odgovara, dok su podaci korisni za naplatu ili dijagnostiku, ili dok ima zakonsku obavezu. Nakon toga podaci se brišu. Zbog toga je brzina reakcije u prikupljanju digitalnih dokaza često presudna. Pored brzine bitna je i mogućnost pristupa podacima. Za taj pristup mogu postojati pravna i tehnička ograničenja. Ona zavise od toga gdje i kako se čuvaju podaci.

3. Vrste digitalnih dokaza i gdje se nalaze

Digitalni dokazi mogu se naći na korisničkim uređajima, na serverima kod davalaca usluga i u mrežnoj infrastrukturi. Svaki od ovih izvora ima svoje specifičnosti.

Korisnički uređaji, računari, mobilni telefoni, tableti, GPS uređaji, pametni satovi, najčešće su u posjedu osumnjičenog ili oštećenog i dostupni su oduzimanjem. Sadrže datoteke, fotografije, poruke, evidencije poziva, historiju web preglednika i podatke o lokaciji. Važno je razlikovati trajnu memoriju, koja ostaje sačuvana i nakon gašenja uređaja, od radne memorije, koja se gubi čim se uređaj isključi. Radna memorija može sadržavati vrijedne podatke, aktivne sesije, lozinke, šifrirani sadržaj koji je trenutno dešifriran, pa je poželjno napraviti njenu kopiju prije gašenja uređaja, ako je to situacijski moguće.

Serveri su uređaji pod kontrolom organizacija, davalaca usluga e-pošte, društvenih mreža, *cloud* platformi, finansijskih institucija. Sadrže znatno više podataka nego korisnički uređaji. Davaoci usluga (mobilne telefonije, pristupa internetu, finansijske institucije, ...) vode evidencije koje nastaju kao dio njihovog poslovnog procesa. Mobilni operater zna s kojih baznih stanica se uređaj spajao, što daje informacije o kretanju korisnika. Davalac usluge pristupa Internetu može imati evidenciju o pristupanim web stranicama. Banke

vode detaljnu evidenciju finansijskih transakcija. Do ovih podataka se dolazi u saradnji s davaocem usluge, uz odgovarajuću naredbu. Fizičko oduzimanje servera je često nepraktično i otežano činjenicom da se time, makar privremeno, prekida pružanje usluge svim korisnicima servera. Ako server pripada oštećenoj strani, njegovo oduzimanje može prouzrokovati dodatnu štetu. Čest problem je što se serveri nalaze u drugoj državi, a to postupak dolaska do podataka čini složenijim i sporijim.

Mrežna infrastruktura prenosi sve podatke koji se razmjenjuju kroz komunikacije. To mogu biti direktne komunikacije između dva učesnika, ali i razmjene podataka između web preglednika i web servera. Po ovome bi mrežna infrastruktura mogla biti pogodno mjesto za prikupljanje podataka. Međutim, kako je ranije spomenuto, količina podataka koja prolazi računarskim mrežama je tolika da je gotovo nemoguće, a sigurno i neisplativo, sačuvati sve te podatke. Zato se podaci koji putuju mrežom gotovo nikad ne čuvaju. Iz ovog razloga mrežna infrastruktura rijetko može biti izvor digitalnih dokaza.

4. Primjeri digitalnih sistema i izvora dokaza iz njih

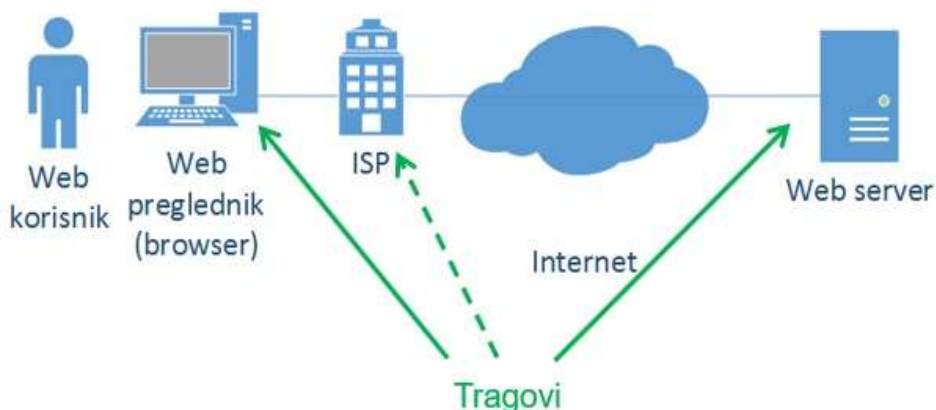
Kroz primjere stvarnih savremenih digitalnih sistema i njihovih elemenata može se pokazati gdje su mogući izvori digitalnih dokaza. Primjeri su nešto pojednostavljeni bez ulaska u tehničke detalje i izuzetke koji bi mogli biti zbunjujući. To su detalji koji se rješavaju u konkretnim slučajevima.

Prvi primjer je sistem za pregled weba prikazan na slici 1. Sistem se sastoji od korisničkog uređaja (desktop računar, laptop računar, mobitel) i web servera. Između njih se nalazi korisnikov davalac usluge pristupa Internetu (ISP) i veliki broj uređaja za povezivanje (*router*) koji čine Internet. Web preglednik sa korisničkog uređaja šalje web serveru zahtjeve za različitim web stranicama. Web stranice se sastoje od različitih objekata (dokumenti, slike, video, ...). Web server dostavlja web stranice, odnosno sve objekte od kojih se stranica sastoji. Web preglednici standardno čuvaju historiju zahtjeva koje su slali. Iz ove historije se može vidjeti koje web lokacije su posjećivane i koji objekti su preuzimani. Korisnik može obrisati ovu historiju, ali većina to ne radi. Serveri takođe čuvaju podatke o zahtjevima koje su dobili od klijenata (web preglednika). Ovih zapisa na serveru je mnogo više i teže ih je pregledati. Iz njih može biti i teško utvrditi identitet posjetioca, ako nije bio prijavljen, jer se uglavnom svi uređaji iz jednog domaćinstva ili jedne organizacije pojavljuju sa istom IP adresom u zapisima servera. Zapisi sa korisničkih uređaja daju više informacija, ali su podložni (rijetkim) manipulacijama.

Saša MRDOVIĆ,

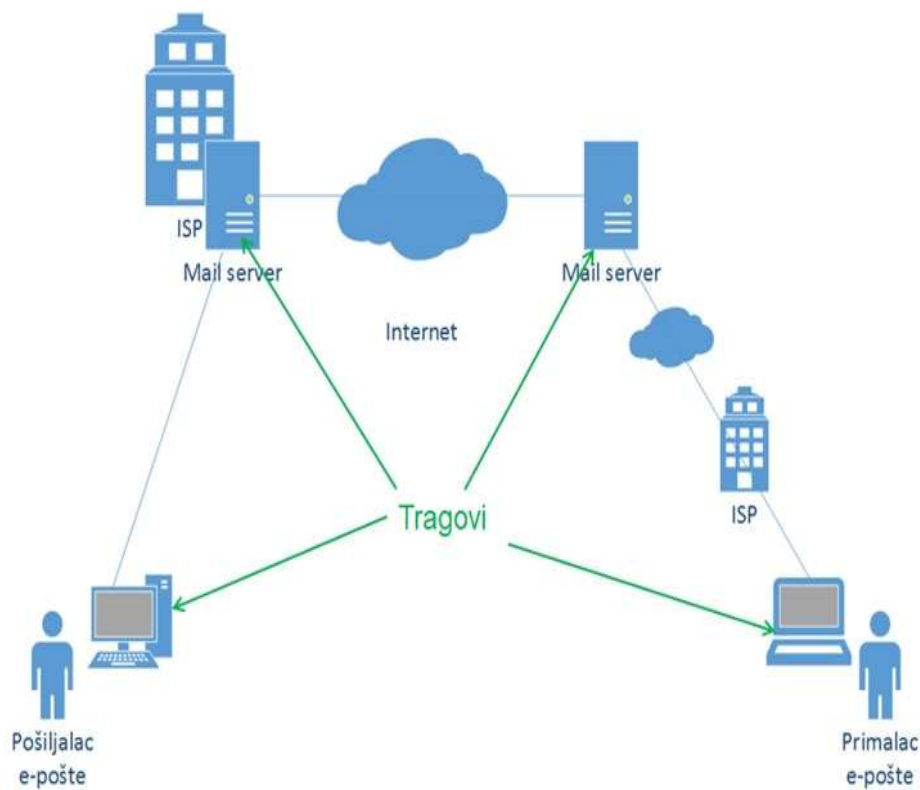
TEHNIČKI ASPEKT OSIGURANJA I EKSTRAKCIJE DIGITALNIH DOKAZA U
KRIVIČNOM POSTUPKU (135-146)

Zapisi sa servera daju manje informacija, ali su pouzdaniji. ISP može čuvati nešto od korisničke historije zahtjeva radi naplate usluge, ali to je sve manje slučaj i upitno je koliko dugo se čuva.

Slika 1: Sistem za pregled weba sa elementima i izvorima dokaza

Drugi primjer je sistem e-pošte prikazan na slici 2. Poruka e-pošte kreće sa uređaja pošiljaoca do njegovog servera. Server pošiljaoca dostavlja poruku serveru primaoca preko Interneta (u suštini velikog broja mrežnih uređaja). Uređaj primaoca preuzima poruku od svog servera. Identična kopija poruke treba da postoji na uređajima pošiljaoca i primaoca, kao i na oba servera. To mogu biti izvori dokaza. Poruke mogu biti izbrisane, ali rijetko na sve četiri lokacije. U slučaju korištenja web e-pošte, poput Gmail, na računarima se ne čuva kopija poruke, nego je kopija dostupna samo na serverima. Iz kopija poruka se može saznati ko je kome kad i šta pisao. Pošiljalac i primalac se identificiraju adresom e-pošte u obliku korisnik@davalac_usluge. Važno je napomenuti da naziv u polju „korisnik“ ne mora nužno biti povezan sa stvarnom osobom tog imena (sasa.mrdovic@nekimail.ba ne mora pripadati osobi Saša Mrdović), mada je to uglavnom rijetko.

Slika 2: Sistem e-pošte sa elementima i izvorima dokaza

Treći primjer je dopisivanje u realnom vremenu (*chat*) koje danas dominira kao način komunikacije. Za ovo dopisivanje postoje različite aplikacije (Viber, Facebook Messenger, WhatsApp, ...) koje sve, za razliku od e-pošte, imaju svoje protokole. Nezavisno od ovoga sve funkcionišu na isti način prikazan na slici 3. Poruka kreće sa uređaja pošiljaoca do servera davaoca usluge (Viber, Facebook Messenger, WhatsApp, ...). Uređaj primaoca preuzima poruku od servera. Identična kopija poruke treba da postoji na uređajima pošiljaoca i primaoca, kao i na serveru. Za razliku od sistema e-pošte ovi sistemi uglavnom šifriraju poruke na uređaju pošiljaoca prije slanja i dešifriraju ih tek kod primaoca. Iz tog razloga poruke na serveru su zaštićene od čitanja i (uglavnom) ne mogu biti izvor dokaza. Kao izvor dokaza ostaju uređaji pošiljaoca i primaoca. Poruke se mogu izbrisati. Pri čemu pošiljalac može izbrisati sve kopije, a primalac samo svoju. Iz kopija poruka se može saznati ko je kome

Saša MRDOVIĆ,

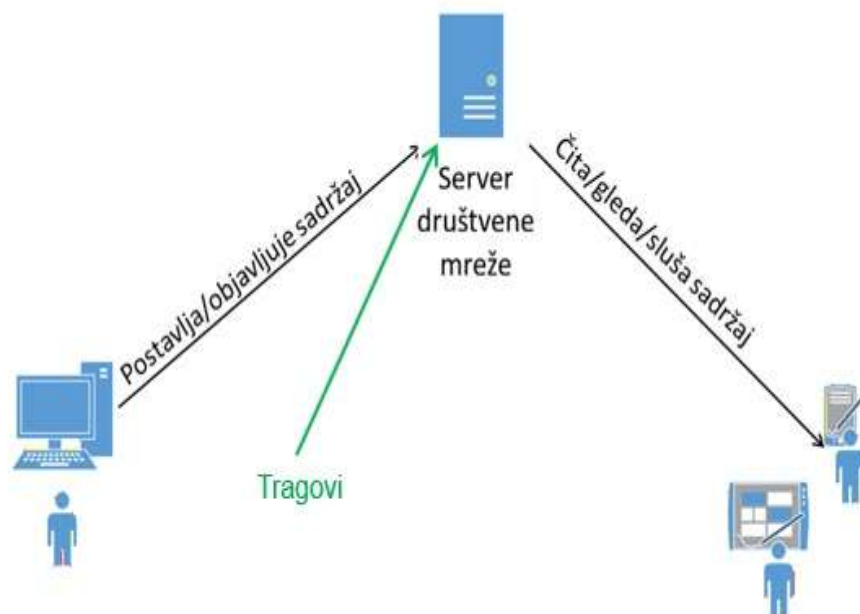
TEHNIČKI ASPEKT OSIGURANJA I EKSTRAKCIJE DIGITALNIH DOKAZA U
KRIVIČNOM POSTUPKU (135-146)

kad i šta pisao. Pošiljalac i primalac se identificiraju sa telefonskim brojem (Viber, WhatsApp) ili korisničkim imenom vezanim za davaoca usluge (Messenger).

Slika 3: Sistem za dopisivanje u realnom vremenu (*chat*)

Posljednji primjer je upotreba društvenih mreža (Facebook, YouTube, Instagram, TikTok, LinkedIn, ...) prikazana na slici 4. Kod društvenih mreža korisnici koji žele nešto objaviti prijavljuju se na društvenu mrežu i postavljaju objave (tekstove, slike, videa, ...). Objave se nalaze na serverima društvene mreže. Korisnici koji žele pogledati objave drugih korisnika se prijavljuju na istu društvenu mrežu i pristupaju objavama. Iz navedenog se može vidjeti da se digitalni dokazi (objave i njihovi dijelovi) nalaze na serveru društvene mreže. Na korisničkim uređajima uglavnom nema digitalnih tragova ovih aktivnosti.

Slika 4: Sistem društvene mreže

5. Tehničke osnove forenzičkog prikupljanja dokaza

Način na koji se digitalni dokaz prikuplja jednako je važan kao i njegov sadržaj. Digitalni podaci su po prirodi lako promjenljivi: svaki pristup uređaju mijenja nešto, makar samo metapodatke (podatke o podacima) kao što je vrijeme posljednjeg pristupa. Nepravilno prikupljen digitalni dokaz će imati vrijeme pristupa kasnije od vremena oduzimanja predmeta vještačenja. To unosi sumnju u autentičnost dokaza. Ukratko, ako dokaz nije prikupljen po utvrđenoj proceduri, nezadovoljna strana u postupku može osporiti njegovu autentičnost i umanjiti mu značaj ili dovesti do njegovog odbacivanja.

Standard za prikupljanje digitalnih dokaza je forenzička kopija. To nije obična kopija datoteka, već kopija svake nule i jedinice (bit-po-bit) s čitavog medija za pohranu, uključujući slobodan prostor, obrisane datoteke i sistemske oblasti. Uz kopiju se generiše kriptografski otisak (*hash*) koji jednoznačno identificira sadržaj u trenutku kopiranja. Ako se *hash* kopije i originala podudaraju, smatra se dokazanim da kopija nije mijenjana od trenutka prikupljanja. Sva analiza potom se radi na kopiji, dok original ostaje

neizmijenjen i zaštićen. Vrlo je važno da se očekuje i traži od vještaka da podatke prikupljaju i pregledaju na ovaj način.

Forenzička kopija zahtijeva posebne alate i obučeno osoblje. Pokušaj da se dokazi prikupe improviziranim metodama, kopiranjem datoteka na USB, pregledom uređaja bez zaštite od pisanja, može nepovratno oštetiti ili kompromitirati dokaze. Pored toga, važno je dokumentovati lanac čuvanja dokaza od trenutka oduzimanja do predaje vještaku, jer svaki nedokumentiran prekid u tom lancu može dovesti u sumnju autentičnost digitalnih dokaza.

6. Pouzdanost i osporivost digitalnih dokaza

Digitalni dokazi imaju specifičnu osobinu koju fizički dokazi nemaju: relativno ih je lako izmijeniti, a izmjena nije uvijek vidljiva golim okom. Odštampana poruka e-pošte može biti potpuno autentična, ali može biti i lažirana, sve što piše u njoj može biti izmijenjeno bez ikakva traga vidljivog na papiru. Zbog toga se pri vrednovanju digitalnih dokaza uvijek postavlja pitanje porijekla i integriteta.

Pouzdanost digitalnog dokaza raste kada potječe od neutralne strane. Poruka e-pošte pronađena na serveru davaoca usluge, koji nema interes u ishodu procesa, pouzdanija je od iste poruke pronađene na računaru osumnjičenog. Elektronički oblik uvijek je pouzdaniji od odštampanog, jer je elektronički oblik izvorni oblik poruke i sadrži metapodatke (poput informacije o vremenu nastanka, uređaju s kojeg je poslano, putanji kroz mrežu), koji se ne vide u odštampanoj verziji, ali ih vještak može provjeriti u elektroničkoj verziji.

Česta osnova za osporavanje digitalnog dokaza je lažni pošiljalac. Tehnički je moguće poslati poruku e-pošte s lažnom adresom pošiljaoca. Važno je napomenuti da isto vrijedi i za tradicionalnu fizičku poštu. Za sistem slanja bitna je samo ispravna adresa primaoca. Međutim, zaglavlja poruke e-pošte sadržavaju IP adresu računara s kojeg je poruka stvarno poslana i tu se lažiranje teže izvodi. Digitalno potpisan dokument pruža znatno jaču garanciju autentičnosti, ali se u praksi rijetko koristi, osim u rijetkim formalnim poslovnim procesima.

Još jedna poteškoća u prikupljanju digitalnih tragova je što oni mogu biti šifrirani, što ih čini nečitkim. Šifrirana komunikacija onemogućava dolazak do sadržaja bez posjedovanja ključa za dešifriranje. Poruke e-pošte uglavnom nisu šifrirane, ali druge savremene komunikacije kao što su aplikacije za dopisivanje (Viber, WhatsApp, Messenger) jesu. Presretanjem ovih komunikacija nije moguće doći do njihovog sadržaja. Ovaj sadržaj je u

Saša MRDOVIĆ,

TEHNIČKI ASPEKT OSIGURANJA I EKSTRAKCIJE DIGITALNIH DOKAZA U
KRIVIČNOM POSTUPKU (135-146)

izvornom čitkom obliku dostupan na uređajima pošiljaoca i primaoca. Treba napomenuti da šifriranje štiti sadržaj komunikacije, ali ne i metapodatke: ko je s kim komunicirao, kada i koliko često, koji mogu biti jednako vrijedni za istragu. Šifrirani mogu biti i pohranjeni podaci u datotekama. Od osumnjičenog se može tražiti da preda ključ za dešifriranje (što se u praksi često i ostvari prilikom oduzimanja uređaja i lišavanja slobode). Bez ključa nema dešifriranja i podaci ostaju nečitki.

7. Ograničenja i izazovi

Jedan od najvećih praktičnih izazova u radu s digitalnim dokazima je obim podataka. Prosječan računar danas sadrži stotine hiljada datoteka. Mobiteli sadrže nešto manje, ali i dalje veliki broj. Detaljni pregled svega toga nije moguć u razumnom roku, niti ima smisla. Vještačenje koje nema fokus daje rezultate koji su ili neupotrebljivi ili kasne toliko da gube praktičnu vrijednost. Zbog toga je precizno definisan predmet vještačenja preduslov za efikasnu istragu.

Drugi izazov je što neki davaoci usluga imaju vlastite politike o tome koje podatke i uz koje uslove predaju, što može biti dodatna prepreka. Treba imati na umu da davaoci usluga podatke čuvaju ograničeno vrijeme. Kada podaci jednom budu obrisani, tehnički ih je gotovo nemoguće povratiti. Svako odlaganje u pokretanju postupka prikupljanja dokaza povećava rizik od gubitka.

Treći izazov je više pravni nego tehnički. Većina davalaca usluga društvenih mreža i sistema za dopisivanje, veliki broj servera i najveći sistem e-pošte (Gmail) su van Bosne i Hercegovine. Podaci koji se nalaze kod davalaca usluga u drugoj državi dostupni su samo kroz mehanizme međunarodne pravne pomoći, što znatno usporava postupak. U takvim slučajevima vještaci ne dobivaju pristup serverima davalaca usluga, nego davaoci usluga dostavljaju podatke u skladu sa zahtjevima i svojim pravilima. Svi veliki svjetski davaoci ovih usluga imaju jasne procedure za dostavu podataka i omogućavaju državama da delegiraju predstavnike koji imaju pravo podnositi ove zahtjeve. Naše agencije za provođenje zakona znaju ova pravila i imaju registrovane osobe za podnošenje zahtjeva.

8. Uloge i odgovornosti učesnika

U procesu prikupljanja i analize digitalnih dokaza učestvuje više aktera s različitim ulogama, i važno je da svaki ostane u granicama svoje nadležnosti.

Tužilac određuje predmet istrage i definiše šta se traži. Njegova uloga je da na osnovu poznavanja slučaja postavi precizno fokusirano pitanje vještaku. Što je pitanje preciznije, to je veća vjerovatnoća da će odgovor biti koristan i pravovremen.

Istražitelj je taj koji inicira prikupljanje dokaza i koordinira kontakte s davaocima usluga. Ovu ulogu u praksi, zbog nedostatka istražitelja, često preuzima vještak.

Vještak provodi tehničku analizu. On ne određuje šta je relevantno za slučaj, to je pravno pitanje, već pronalazi, ekstrahuje i interpretira tehničke podatke. Važno je vještaku jasno navesti da ne smije prekoračiti okvir koji mu je zadan naredbom. Ako u toku rada naiđe na nešto što nije pokriveno naredbom, a čini se relevantnim, treba to naznačiti i zatražiti proširenje naloga, a ne samoinicijativno proširivati pretragu.

Davalac usluge, operater, banka, platforma, ima podatke koje istraga traži, ali i obaveze prema vlastitim korisnicima i pravnom okviru u kojem posluje. Saradnja s davaocem usluge odvija se kroz formalne pravne kanale.

9. Formulisanje naredbe o vještačenju

Naredba o vještačenju je dokument koji definiše šta vještak treba (i smije) uraditi. Loše formulisana naredba ima direktne praktične posljedice: vještak ili ne može odgovoriti na ono što istraga stvarno treba, ili troši neproporcionalno mnogo vremena pretražujući materijal koji nije relevantan, ili, u slučaju lošeg razumijevanja, prikuplja podatke koji nisu dokazno upotrebljivi jer nisu pokriveni nalogom.

Dobra naredba o digitalnom vještačenju treba sadržavati:

- Tačan opis uređaja ili izvora podataka koji se pregledava, serijski broj, model, od koga je oduzet i kada.
- Vremenski period koji je relevantan za istragu. Bez ovog ograničenja vještak mora pretražiti sve što uređaj ili server sadrži, što je često neizvodivo.
- Konkretno djelo ili aktivnost koja se istražuje. Ovo omogućava vještaku da fokusira pretragu na relevantne kategorije podataka.
- Specifična pitanja na koja vještak treba odgovoriti, umjesto opštih naloga da se "pregleda sve".
- Ako se traže podaci od davalaca usluge, a ne od uređaja, naznaku koji davalac, koji podaci, za koji period i u kom formatu.

Ilustrativan primjer razlike: naredba koja glasi "pregledati računar osumnjičenog" naspram naredbe koja glasi "na računaru oduzetom dana X od

Saša MRDOVIĆ,

TEHNIČKI ASPEKT OSIGURANJA I EKSTRAKCIJE DIGITALNIH DOKAZA U
KRIVIČNOM POSTUPKU (135-146)

osumnjičenog Y utvrditi da li postoje datoteke nastale ili mijenjane u periodu od A do B, koje bi mogle ukazivati na izradu ili distribuciju falsifikovanih dokumenata, te utvrditi historiju pristupa web stranicama i komunikacije putem e-pošte u navedenom periodu". Obje naredbe daju vještaku pristup istom uređaju, ali druga jasno definiše šta treba tražiti i za koji period, što direktno utiče na rok i korisnost vještačenja.

10. Zaključak

Digitalni dokazi su vrijedan i sve nezaobilazniji dio savremenih krivičnih istraga. Razumijevanje tehničkih osnova, gdje tragovi nastaju, kako se čuvaju, kako se pravilno prikupljaju i šta utiče na njihovu pouzdanost, daje pravnicima i istražiteljima alate da ih efikasno koriste.

Nekoliko poruka vrijedi posebno istaknuti. Digitalni tragovi su prolazni, što se prije krene s njihovim prikupljanjem, to je veća vjerovatnoća da će biti dostupni. Forenzička procedura prikupljanja nije birokratska formalnost, već preduslov dokazne upotrebljivosti. Precizna naredba o vještačenju nije samo administrativni zahtjev, već direktno utiče na to hoće li istraga dobiti koristan odgovor u razumnom roku. I, napokon, digitalni dokaz je jak onoliko koliko su jaki najslabija karika u lancu, od načina prikupljanja, preko čuvanja, do interpretacije pred sudom.

Saradnja između pravne i tehničke struke ključna je za uspješno korištenje digitalnih dokaza. Vještak ne može znati šta je pravno relevantno za slučaj, a tužilac ili sudija ne mora znati tehničke detalje forenzike. Zajednički jezik, koji ovaj rad nastoji pokazati, osnova je te saradnje.

Dr Arben Murtezić, pravni savjetnik potpredsjednika FBiH

**DIGITALNI DOKAZI I MEĐUNARODNA PRAVNA POMOĆ: NOVI
GLOBALNI STANDARDI U SVJETLU KONVENCIJE
UJEDINJENIH NACIJA PROTIV KOMPJUTERSKOG KRIMINALA**

Sažetak: *Evolucija kriminaliteta u digitalnom dobu rezultirala je brisanjem fizičkih granica izvršenja krivičnih djela, čime je tradicionalni koncept jurisdikcije postao jedan od najvećih izazova za savremeno pravosuđe. Digitalni dokazi, kao primarni izvor saznanja u istragama visokotehnološkog kriminala, generalno se odlikuju ekstremnom volatilnošću, međunarodnim porijeklom i tehničkom složenošću. Ovaj rad analizira tektonski pomak u međunarodnom pravnom poretku koji je nastao usvajanjem Konvencije Ujedinjenih nacija protiv kompjuterskog kriminala u avgustu 2024. godine. Kroz komparativnu analizu s Budimpeštanskom konvencijom, istražuju se novi proceduralni mehanizmi za hitno očuvanje podataka, presretanje saobraćaja u realnom vremenu i međunarodnu saradnju u povratu digitalne imovine. Poseban naglasak stavljen je na kriminološke implikacije kroz prizmu teorije rutinskih aktivnosti i racionalnog izbora, uz kritički osvrt na rizike po ljudska prava i potencijal za digitalnu persekuciju.*

Glavne riječi: *digitalni dokazi, Ujedinjene nacije, kompjuterski kriminal, međunarodna pravna pomoć*

**DIGITAL EVIDENCE AND INTERNATIONAL LEGAL
ASSISTANCE: NEW GLOBAL STANDARDS IN LIGHT OF THE
UNITED NATIONS CONVENTION AGAINST CYBERCRIME
ABSTRACT**

Summery: *The evolution of crime in the digital age has resulted in the erosion of physical borders in the commission of criminal offences, making the traditional concept of jurisdiction one of the greatest challenges for contemporary justice systems. Digital evidence, as a primary source of information in investigations of high-tech crime, is generally characterized by extreme volatility, transnational origin, and technical complexity. This paper analyzes the tectonic shift in the international legal order brought about by the adoption of the United Nations Convention against Cybercrime in August*

Arben MURTEZIĆ,

DIGITALNI DOKAZI I MEĐUNARODNA PRAVNA POMOĆ: NOVI GLOBALNI STANDARDI U SVJETLU KONVENCIJE UJEDINJENIH NACIJA PROTIV KOMPJUTERSKOG KRIMINALA (147-156)

2024. Through a comparative analysis with the Budapest Convention on Cybercrime, the paper explores new procedural mechanisms for the expedited preservation of data, real-time interception of traffic data, and international cooperation in the recovery of digital assets. Particular emphasis is placed on criminological implications through the lens of Routine Activity Theory and Rational Choice Theory, alongside a critical assessment of human rights risks and the potential for digital persecution.

Keywords: digital evidence, United Nations, cybercrime, mutual legal assistance

1. Uvod: Paradigma digitalnog dokaza u globalizovanom svijetu

Savremeni kriminalitet, posebno u svojim kompjuterizovanim oblicima, temeljito je promijenio način na koji istražni organi pristupaju dokaznom materijalu. Digitalni dokaz nije samo binarni zapis, on je trag ljudske aktivnosti u bezgraničnom sajberprostoru koji nerijetko zahtijeva simultanu saradnju više država. Karakteristike tih dokaza, ponajprije njihova nematerijalnost, podložnost brzim promjenama i neovisnost od geografske lokacije, čine klasične metode istrage zastarjelim (Lewulis, 2021; Verdelho, 2019).

Problem transnacionalnosti u digitalnom kontekstu ogleda se u tome što se podaci neophodni za domaću istragu često nalaze na serverima u inostranstvu, pod kontrolom provajdera usluga koji potpadaju pod drugačije pravne režime. Dosadašnji sistem međunarodne pravne pomoći bio je zasnovan na sporim diplomatskim kanalima, što je u direktnoj suprotnosti s prirodom digitalnih podataka koji se u cloud okruženju mogu premjestiti ili obrisati u milisekundama. U situacijama gdje podaci nestaju brže nego što se nalog može prevesti na strani jezik, nastaje pravni vakuum koji kriminalci svjesno i sistematski iskorištavaju.

Usvajanje Konvencije UN protiv kompjuterskog kriminala 2024. godine predstavlja odgovor međunarodne zajednice na taj vakuum — pokušaj uspostave univerzalnog standarda koji bi bio prihvatljiv svim državama članicama UN-a bez iznimke (Hakmeh, 2024; Tennant & Oliveira, 2024). Radi se o prvom instrumentu globalne naravi koji se neposredno bavi digitalnim dokazima i procedurama njihovog prikupljanja u prekograničnom kontekstu.

Arben MURTEZIĆ,

DIGITALNI DOKAZI I MEĐUNARODNA PRAVNA POMOĆ: NOVI GLOBALNI STANDARDI U SVJETLU KONVENCIJE UJEDINJENIH NACIJA PROTIV KOMPJUTERSKOG KRIMINALA (147-156)

2. Istorijski i pravni razvoj: Od regionalne saradnje do UN mandata

Da bi se razumio značaj novog UN instrumenta, neophodno je sagledati put koji je započeo prije više od dvije decenije u Budimpešti. Razvoj međunarodnog prava u ovoj oblasti bio je trajno obilježen napetošću između potrebe za efikasnošću i zaštite državnog suvereniteta.

2.1. Budimpeštanska konvencija: Dosezi i ograničenja

Budimpeštanska konvencija o visokotehnološkom kriminalu iz 2001. godine bila je pionirski pokušaj harmonizacije nacionalnih zakona i uspostave zajedničkih proceduralnih ovlaštenja (Bartoli, 2025). Uvela je koncepte koji su danas temelj digitalne forenzike: hitno očuvanje podataka (čl. 16 i 17), naloge za produkciju te presretanje sadržaja komunikacije (Tahiraj, 2021). S više od 70 država potpisnica, ona je desetljećima služila kao model za nacionalna zakonodavstva u svim dijelovima svijeta (Lewulis, 2021).

Međutim, primarna slabost tog instrumenta bila je njegova geopolitička ograničenost. Budući da je nastala u okviru Savjeta Evrope, konvencija nikada nije dostigla univerzalni legitimitet — naročito među zemljama u razvoju i velikim silama poput Rusije, Kine i Indije, koje su smatrale da određene odredbe, posebno čl. 32 o prekograničnom pristupu podacima, direktno ugrožavaju njihov suverenitet (Casino et al., 2022; Tropina, 2024). Taj nedostatak globalnog konsenzusa stvorio je strukturalne praznine u međunarodnoj mreži saradnje, omogućavajući kriminalcima da djeluju iz jurisdikcija koje nisu vezane ovim standardima.

2.2. Drugi dodatni protokol Budimpeštanske konvencije

Kao odgovor na izazove koje su donijele cloud tehnologije, Savjet Evrope je 2022. godine otvorio za potpisivanje Drugi dodatni protokol, s ciljem ubrzanja saradnje kroz direktnu komunikaciju s provajderima usluga u inostranstvu. Iako predstavlja napredak, taj protokol je istovremeno produbio razdvojenost dvaju pristupa: zapadne demokratije zalagale su se za što brži pristup podacima, dok su druge države insistirale na tradicionalnim MLA kanalima koji osiguravaju veći stepen državne kontrole (Wessel & Heim, 2023).

2.3. Nastanak UN Konvencije: Put ka univerzalnosti

Proces u okviru Ujedinjenih nacija pokrenula je težnja za instrumentom prihvatljivim svim državama članicama. Finalni nacrt, usvojen u avgustu

Arben MURTEZIĆ,

DIGITALNI DOKAZI I MEĐUNARODNA PRAVNA POMOĆ: NOVI GLOBALNI STANDARDI U SVJETLU KONVENCIJE UJEDINJENIH NACIJA PROTIV KOMPJUTERSKOG KRIMINALA (147-156)

2024. godine, donio je dokument izuzetno širokog opsega: proceduralne mjere za prikupljanje dokaza u elektronskom obliku primjenjuju se na bilo koje teško krivično djelo prema nacionalnom pravu, čime se premašuje uska definicija kompjuterskog kriminala (Tropina, 2024). Taj tzv. "any crime" pristup predstavlja najveću konceptualnu razliku u odnosu na Budimpeštansku konvenciju i ključan je za razumijevanje primjene ovih alata u istragama finansijskog kriminala koji ostavlja digitalni trag (Tennant & Oliveira, 2024). Pored toga, izuzetna promjena je proširenje jurisdikcije odnosno uvođenje pasivnog subjektiviteta, što nije tema ovog rada te će biti obrađeno u nastavku istraživanja.

3. Komparativna analiza: Budimpeštanski model nasuprot UN standardima

Poređenje dvaju instrumenata otkriva duboke razlike u filozofiji međunarodne saradnje, ali i značajna preklapanja u tehničkim rješenjima i proceduralnim mehanizmima.

3.1. Opseg i primjena

Budimpeštanska konvencija primarno je usmjerena na specifična krivična djela protiv kompjuterskih sistema, hakovanje, neovlašteno presretanje te na djela počinjena uz pomoć kompjutera, kao što su dječija pornografija i prevare (Bartoli, 2025). Nasuprot tome, UN Konvencija u proceduralnom dijelu uključuje svako djelo za koje je propisana kazna zatvora od najmanje četiri godine (Tropina, 2024). Time moćni alati poput presretanja saobraćaja u realnom vremenu postaju dostupni za znatno širi spektar istraga, uključujući korupciju, pranje novca i organizovani kriminal koji se odvija putem digitalnih kanala.

3.2. Mehanizmi saradnje

Dok Budimpeštanska konvencija teži efikasnosti kroz direktnije modele, UN Konvencija se snažno oslanja na model centralnih organa, srodan onome poznatom iz Konvencije UN protiv transnacionalnog organizovanog kriminala (Tennant & Oliveira, 2024). UN model pridaje veći primat formalnim zahtjevima, ali zauzvrat nudi mrežu koja praktično pokriva sve države svijeta, što je presudno za zatvaranje tzv. sigurnih utočišta za kriminalce. (Hakmeh, 2024).

Arben MURTEZIĆ,
DIGITALNI DOKAZI I MEĐUNARODNA PRAVNA POMOĆ: NOVI GLOBALNI
STANDARDI U SVJETLU KONVENCIJE UJEDINJENIH NACIJA PROTIV
KOMPJUTERSKOG KRIMINALA (147-156)

3.3. Zaštita ljudskih prava

Budimpeštanska konvencija sadrži eksplicitne obveze zaštite ljudskih prava i sloboda, posebno kroz prizmu Evropske konvencije o ljudskim pravima (Tropina, 2024). UN Konvencija, nužno nastala kompromisom između država s dijametralno suprotnim pravnim sustavima, sadrži mnogo opštije formulacije. Kritičari upozoravaju da nedostatak preciznih zaštitnih mehanizama u UN tekstu može otvoriti vrata zloupotrebi digitalnih dokaza u svrhe političkog progona, što ostaje jedna od ključnih tačaka akademske i političke debate o ovom instrumentu (Tropina, 2024).

4. Proceduralna ovlaštenja u prikupljanju digitalnih dokaza

Naravno, izazovi digitalne istrage nisu samo tehničke, već i pravne naravi. Zbog volatilnosti podataka u cloud hostingu, pri čemu su lokacije servera često determinirane algoritmima za optimizaciju koji ne poznaju državne granice, oba instrumenta uvode obavezu hitnog očuvanja podataka (Verdelho, 2019). Države moraju omogućiti organima gonjenja da nalože provajderu usluga da odmah pohrani specifične podatke, sprječavajući njihovu izmjenu ili brisanje dok se ne okončaju formalni MLA postupci. Rok čuvanja uobičajeno iznosi od 60 do 90 dana ("Cyber Crime Investigations," 2007; Tahiraj, 2021).

Razlikovanje između podataka o saobraćaju, ko je s kim komunicirao, kada i odakle, i sadržaja komunikacije ostaje jedno od ključnih distinktivnih pitanja u digitalnoj forenzici (Tropina, 2024). Podaci o saobraćaju su manje zaštićeni, dostupniji i procesno lakši za pribavljanje, ali su često dostatni za mapiranje kriminalnih mreža. UN Konvencija predviđa mehanizme za prikupljanje ovih podataka u realnom vremenu, što je esencijalno za identifikaciju ruta kojima se kreće novac u složenim finansijskim prevarama (Tennant & Oliveira, 2024; Tahiraj, 2021).

5. Modernizacija međunarodne pravne pomoći: Prema modelu 2.0

Novi globalni standardi imaju jasnu ambiciju: učiniti proces saradnje manje birokratskim, bržim i otpornijim na taktike kojima se kriminalci koriste, na osnovu iskustava stečenih primjenom UNTOC i UNCAC konvencija (Tennant & Oliveira, 2024).

5.1. Mreža 24/7

Svaka država potpisnica dužna je odrediti kontaktnu tačku koja je operativna 24 sata dnevno, sedam dana u sedmici (Danelyan & Gulyaeva, 2020). Ta mreža nije puka birokratska adresa; ona mora osigurati hitnu tehničku pomoć, savjetovanje o očuvanju dokaza i neposrednu komunikaciju u kriznim situacijama. Uz to, države su obvezane obezbijediti kvalifikovano osoblje i modernu opremu kako bi saradnja bila u punoj mjeri operativna u realnom vremenu.

5.2. Spontano pružanje informacija

Jedan od inovativnih mehanizama UN Konvencije jest mogućnost da države spontano dostavljaju dokaze drugim državama, bez prethodnog formalnog zahtjeva, ako smatraju da te informacije mogu spriječiti neposrednu prijetnju javnoj sigurnosti ili olakšati vođenje složene istrage. Taj proaktivni pristup posebno je važan u suzbijanju ekonomskih efekata cyber kriminala: ukoliko zemlja koja primi obavještenje može pravovremeno djelovati i blokirati sumnjive račune, žrtve se upozoravaju prije nego što transakcije postanu nepovratne.

6. Povrat i oduzimanje nelegalno stečene imovine

Konvencija predviđa "najširu mjeru saradnje" u identifikaciji, praćenju i zamrzavanju imovine stečene kriminalnim putem. Inovativnost ovog pristupa ogleda se u uvođenju obavezne međunarodne saradnje pri konfiskaciji sredstava pohranjenih i u digitalnim novčanicima, uz poseban naglasak na hitnost postupanja. S obzirom na to da se kripto-imovina može u sekundi diverzifikovati kroz miksera i anonimne kovanice, uvođenje inostranih naloga za zamrzavanje postaje ključni alat za očuvanje vrijednosti imovine prije nego što ona nestane u digitalnom etru. Pritom, Konvencija pravi važan etički i ekonomski iskorak fokusirajući se na povrat imovine žrtvama, čime se osigurava da oduzeta sredstva direktno kompenzuju štetu nanijetu digitalnoj ekonomiji umjesto da automatski postanu prihod države.

Ipak, predviđa se da će se implementacija suočiti sa ozbiljnim tehnološkim izazovima. Naime, iako transparentnost blockchaina olakšava praćenje transakcija, kriminogena upotreba decentralizovanih berzi (DEX) i privatnih kriptovaluta otežava konačnu identifikaciju korisnika. Statistički podaci koji ukazuju na gubitke od preko 8,4 milijarde dolara do 2024. godine jasno ilustruju hitnost rješavanja problema "privatnih ključeva". Naime,

Arben MURTEZIĆ,

DIGITALNI DOKAZI I MEĐUNARODNA PRAVNA POMOĆ: NOVI GLOBALNI STANDARDI U SVJETLU KONVENCIJE UJEDINJENIH NACIJA PROTIV KOMPJUTERSKOG KRIMINALA (147-156)

posjedovanje adrese novčanika bez pristupa ključu ostavlja sredstva nedostupnim, zbog čega Konvencija podstiče države da zakonski obavežu pružaoce usluga na saradnju u izvršenju zapljene, čime se direktno adresira pitanje digitalnog suvereniteta.

7. Kriminološki aspekti

Sa kriminološkog aspekta, ovi mehanizmi predstavljaju praktičnu primjenu teorije racionalnog izbora. Ako sajber kriminalca posmatramo kao aktera koji teži maksimizaciji profita uz minimalan rizik, tada je efikasno oduzimanje imovine najsnažnija preventivna mjera. Blokiranjem ukradenih sredstava u realnom vremenu drastično opada neto dobit od zločina, dok se istovremeno neutrališe finansijski kapacitet grupa da reinvestiraju profit u razvoj sofisticiranih malware-a ili kupovinu "zero-day" ranjivosti. U konačnici, univerzalna primjena ovih standarda teži ukidanju "jurisdikcionog labirinta" i sigurnih utočišta, čime se narušava ekonomska održivost transnacionalnog kriminala na globalnom nivou.

U digitalnom prostoru, "odsustvo sposobnog čuvara", jedan od triju elemenata koji prema teoriji rutinskih aktivnosti (Cohen & Felson, 1979) pogoduju nastanku kriminala, nije isključivo tehničke, već prevashodno pravne naravi. Kriminalci su rutinski iskorištavali praznine u međunarodnom pravu isto kao što provalni lopov iskorištava tamnu ulicu bez nadzornih kamera. UN Konvencija nastoji da kroz mrežu 24/7 i ubrzane MLA procedure uspostavi "globalnog sposobnog čuvara" koji premošćuje jurisdikcijsku rascijepljenost i povećava percipovani rizik za počinioca (Tennant & Oliveira, 2024). Time se doprinosi ciljevima situacione prevencije: kriminal postaje skuplji, rizičniji i manje privlačan.

7.1. Teorija racionalnog izbora i prevencija kroz pravo

Sajber kriminalci koji se bave monetiziranim oblicima kriminala tipično funkcionišu kao racionalni akteri koji optimiziraju omjer koristi i rizika. Dosadašnja fragmentacija zakona i geopolitička zatvorenost određenih jurisdikcija omogućavale su im da operišu iza neformalnih "zaštitnih ograda" državnih granica u zemljama koje ne sarađuju u kaznenim postupcima. Novi standardi UN-a imaju za cilj rušenje tih ograda kroz universalizaciju procesnih pravila. Kada potencijalni počinitelj prepozna da nema jurisdikcije iz koje može bezbjedno djelovati, trošak-korist analiza zloupotrebe digitalnih alata dramatično se mijenja u pravcu odvrćanja.

8. Kritička perspektiva: Izazov zaštite ljudskih prava

Usvajanje UN Konvencije nije prošlo bez snažne akademske i civilno-društvene kritike, čija je suština u napetosti između efikasnosti kaznenog gonjenja i temeljnih sloboda.

Istraživači upozoravaju da široka ovlaštenja sadržana u konvenciji mogu postati instrument "digitalne persekucije" (Tropina, 2024). Na prvom planu je rizik od nadzora: činjenica da se moćni alati mogu koristiti za svako "ozbiljno krivično djelo" ostavlja preširok prostor za interpretaciju autoritarnim režimima. Postoji opravdan strah da će mehanizmi saradnje biti zloupotrijebljeni za praćenje političkih disidenata, novinara i aktivista pod krinkom suzbijanja kriminala što je posebno osjetljivo pitanje u kontekstu sve tješnje digitalne kontrole u dijelu svijeta.

Dalje, za razliku od regionalnih instrumenata koji se naslanjaju na razvijene korpuse prava o zaštiti privatnosti, UN Konvencija sadrži tek deklarativne formulacije, prepuštajući implementaciju zaštitnih mjera nacionalnim zakonodavstvima (Tropina, 2024; Tennant & Oliveira, 2024). U državama s nedovoljno razvijenim pravosudnim nadzorom, to stvara znatan prostor za voluntarizam i zlouporabu.

Treći kritički aspekt tiče se asimetričnih kapaciteta: dok razvijene države raspolazu sofisticiranom digitalnom forenzičkom infrastrukturom i educiranim kadrom, mnoge države u razvoju ne posjeduju ni osnovna sredstva za provedbu preuzetih obveza. Konvencija to zaista prepoznaje kroz odredbe o tehničkoj pomoći i izgradnji kapaciteta, ali pitanje ostaje koliko će te odredbe biti operacionalizirane u praksi.

9. Zaključak: Implementacija i budući pravci

Usvajanje UN Konvencije protiv kompjuterskog kriminala predstavlja prekretnicu koja će u nadolazećim decenijama definirati digitalnu forenziku i međunarodnu saradnju u ovoj oblasti (Hakmeh, 2024). Instrument nudi robusne alate za suzbijanje milijardi dolara vrijedne kriminalne ekonomije koja se oslanja na digitalne tehnologije, od ransomware operacija do sofisticiranih kripto-prevara, ali istovremeno otvara legitimna i ozbiljna etička pitanja.

Suštinska prednost kriminalca nisu napredni enkripcijski algoritmi, nego jurisdikcijske praznine i odsustvo globalne pravne koordinacije, / .

Arben MURTEZIĆ,
DIGITALNI DOKAZI I MEĐUNARODNA PRAVNA POMOĆ: NOVI GLOBALNI
STANDARDI U SVJETLU KONVENCIJE UJEDINJENIH NACIJA PROTIV
KOMPJUTERSKOG KRIMINALA (147-156)

Kao i uvijek, uspjeh čitave Konvencije neće zavisiti samo od pravnog teksta, nego i od niza vanjskih faktora: od diplomatske volje država da provode obveze u praksi, od tehničkih kapaciteta tijela gonjenja, od kvaliteta sudskog nadzora nad primjenom istražnih ovlaštenja te od razvoja zaštitnih mehanizama koji će spriječiti zlouporabu u autoritarnim kontekstima. Pravo je najmoćniji instrument koji stoji na raspolaganju međunarodnoj zajednici, ali ono ni u digitalnom dobu nije dovoljno samo po sebi; zahtijeva institucionalnu snagu i političku dosljednost koje ga čine efikasnim (Tennant & Oliveira, 2024).

U konačnici, međunarodni pravni odgovor na digitalni kriminal nalazi se pred istim paradoksom koji obilježava svaku regulaciju inovativnih tehnologija: pravo uvijek zaostaje za promjenama, ali kada uspije sustići ih, može postati odlučujući faktor u definiranju granica između slobode i zloupotrebe u kibernetičkom prostoru.

Bibliografija

- Bartoli, L. (2025). Cybersecurity and the Fight against Cybercrime: Partners or Competitors?
- Casino, F., et al. (2022). Jurisdictional challenges in cybercrime investigation.
- Cohen, L. E., & Felson, M. (1979). Social change and crime rate trends: A routine activity approach. *American Sociological Review*, 44(4), 588–608.
- Danelyan, A. A., & Gulyaeva, E. E. (2020). International Legal Aspects of Cybersecurity.
- Hakmeh, J. (2024). The UN convention on cybercrime: a milestone in cybercrime cooperation?
- Lewulis, P. (2021). Collecting Digital Evidence from Online Sources: Deficiencies in Current Polish Criminal Law.
- Olushola, A., & Meenakshi, S. P. (2025). Cybersecurity crimes in cryptocurrency exchanges (2009–2024).
- Prytula, A., et al. (2021). Cryptocurrency in transnational offenses: criminal and civil legal aspects.
- Tahiraj, R., et al. (2021). European Conventions that make States Cooperate Against Cyber Crimes.

Arben MURTEZIĆ,

DIGITALNI DOKAZI I MEĐUNARODNA PRAVNA POMOĆ: NOVI GLOBALNI
STANDARDI U SVJETLU KONVENCIJE UJEDINJENIH NACIJA PROTIV
KOMPJUTERSKOG KRIMINALA (147-156)

- Tennant, I., & Oliveira, A. (2024). Applying the right lessons from UNTOC and UNCAC to the implementation of the UN "cybercrime" treaty.
- Tropina, T. (2024). "This is not a human rights convention!": the perils of overlooking human rights in the UN cybercrime treaty.
- Verdelho, P. (2019). Obtaining digital evidence in the global world.
- Wessel, J., & Heim, E. (2023). The Second Additional Protocol to the Budapest Convention.

UMJETNA INTELIGENCIJA I ZLOUPOTREBA ISTE ZA VR

Umjetna inteligencija (UI) predstavlja jednu od najznačajnijih tehnoloških inovacija savremenog doba i nezaobilazan faktor razvoja modernog društva. Njena primjena danas obuhvata gotovo sve sfere ljudskog djelovanja – od medicine i obrazovanja, preko industrije i bezbjednosti, pa sve do svakodnevne komunikacije i digitalne interakcije. Zahvaljujući napretku u oblasti mašinskog učenja i obrade velikih količina podataka, savremeni sistemi umjetne inteligencije sposobni su da prepoznaju obrasce, donose odluke i generišu sadržaj na način koji sve više podsjeća na ljudsko razmišljanje. Međutim, paralelno sa razvojem ovih tehnologija javlja se i niz ozbiljnih rizika koji proizilaze iz njihove zloupotrebe, što ovu temu čini izuzetno važnom kako sa tehničkog, tako i sa društvenog i pravnog aspekta.

U početnim fazama razvoja umjetne inteligencije, njena primjena bila je ograničena na jednostavne algoritme zasnovane na unaprijed definisanim pravilima. Danas, zahvaljujući razvoju dubokog učenja, neuronskih mreža i generativnih modela, UI sistemi su sposobni da analiziraju kompleksne podatke, uče iz iskustva i samostalno generišu tekst, slike, audio i video sadržaj. Upravo ova sposobnost generisanja uvjerljivog sadržaja bez direktne ljudske intervencije predstavlja osnov za mnoge savremene zloupotrebe. Granica između stvarnog i vještačkog sadržaja postaje sve tanja, što otvara prostor za manipulaciju i obmanu na do sada nezabilježenom nivou.

Jedan od najrasprostranjenijih oblika zloupotrebe umjetne inteligencije u današnje vrijeme jeste širenje dezinformacija i manipulacija javnim mnijenjem. Generativni modeli mogu proizvoditi tekstove koji izgledaju kao autentične vijesti, komentari ili stručne analize, iako su u potpunosti izmišljeni. Ovakav sadržaj se često koristi u političke svrhe, s ciljem uticaja na izbore, destabilizacije društva ili stvaranja nepovjerenja prema institucijama. Automatizovani sistemi, poput bot mreža, dodatno pojačavaju efekat širenjem takvih informacija velikom brzinom putem društvenih mreža, čime se značajno otežava njihovo pravovremeno prepoznavanje i suzbijanje.

Posebno zabrinjavajući oblik zloupotrebe predstavlja tzv. deepfake tehnologija, koja omogućava manipulaciju video i audio zapisa na način da se određena osoba prikaže kako govori ili radi nešto što nikada nije učinila. Ova tehnologija koristi napredne algoritme za analizu i rekonstrukciju lica i glasa, stvarajući izuzetno uvjerljive falsifikate. Posljedice ovakvih zloupotreba mogu biti ozbiljne, uključujući kompromitovanje javnih ličnosti, iznude, ucjene, ali

i širenje lažnih političkih poruka koje mogu uticati na javno mnijenje i stabilnost društva. Dodatni problem predstavlja činjenica da je takav sadržaj sve teže razlikovati od stvarnog, čak i za stručnjake.

Umjetna inteligencija se sve više koristi i u oblasti kompjuterskog kriminala, gdje omogućava automatizaciju i unapređenje napada. Napadači koriste AI alate za kreiranje uvjerljivih tzv. "phishing" poruka koje oponašaju stil komunikacije poznatih osoba ili institucija, čime povećavaju vjerovatnoću da će žrtva nasjesti na prevaru. Takođe, AI se koristi za analizu ranjivosti informacionih sistema, generisanje zlonamjernog softvera i optimizaciju napada u realnom vremenu. Posebno opasni postaju slučajevi u kojima se koristi sintetizovani glas, gdje napadači mogu imitirati glas direktora kompanije ili člana porodice i na taj način izvršiti finansijsku prevaru.

Pitanje privatnosti predstavlja još jedan značajan aspekt zloupotrebe umjetne inteligencije. Savremeni UI sistemi oslanjaju se na velike količine podataka, uključujući lične informacije korisnika, njihove navike, ponašanje i komunikaciju. U mnogim slučajevima, ovi podaci se prikupljaju i obrađuju bez potpunog razumijevanja ili saglasnosti korisnika. Time se otvara prostor za različite oblike manipulacije, uključujući precizno ciljanje korisnika određenim sadržajem ili uticaj na njihove odluke, što može imati dalekosežne posljedice po individualnu slobodu i autonomiju.

Kako se tehnologija bude dalje razvijala, očekuje se da će i oblici zloupotrebe postajati sve sofisticiraniji. U budućnosti bi moglo doći do potpune digitalne manipulacije stvarnosti, gdje će biti gotovo nemoguće razlikovati autentičan sadržaj od generisanog. Ovo bi moglo dovesti do ozbiljnog gubitka povjerenja u medije, institucije i digitalnu komunikaciju uopšte. Takođe, razvoj autonomnih sistema koji mogu donositi odluke bez direktne ljudske kontrole, uključujući i one u vojnom sektoru, otvara pitanje bezbjednosti i potencijalne zloupotrebe u konfliktima.

Pravni okvir koji reguliše upotrebu umjetne inteligencije još uvijek je u fazi razvoja i često ne prati brzinu tehnološkog napretka. Jedno od ključnih pitanja jeste odgovornost za štetu nastalu djelovanjem AI sistema. Nije uvijek jasno da li odgovornost snosi programer, kompanija koja koristi sistem, korisnik ili kombinacija svih ovih subjekata. Ova pravna neodređenost otežava procesuiranje zloupotreba i može dovesti do pravne nesigurnosti. Pored toga, postoje izazovi u vezi sa zaštitom podataka i privatnosti, posebno u kontekstu obrade velikih količina informacija i nedovoljne transparentnosti algoritama.

Dodatne pravne dileme javljaju se u vezi sa regulacijom tzv. "deepfake" sadržaja i zaštitom autorskih prava. Postavlja se pitanje da li i u kojoj mjeri treba ograničiti razvoj i upotrebu ovih tehnologija, kao i kako dokazati autentičnost digitalnog sadržaja u sudskim postupcima. Takođe, nije jasno

kome pripadaju prava na sadržaj koji generiše UI, što predstavlja poseban izazov u oblasti intelektualne svojine. Pored pravnih, značajne su i etičke dileme koje se odnose na granice upotrebe umjetne inteligencije i potrebu za njenom kontrolom.

U cilju smanjenja rizika od zloupotrebe, neophodno je razviti adekvatne mehanizme zaštite koji uključuju kombinaciju pravnih, tehničkih i društvenih mjera. Regulacija i zakonodavstvo treba da definišu jasna pravila i odgovornosti, dok tehnološka rješenja treba da omoguće detekciju manipulisanog sadržaja i zaštitu podataka. Edukacija korisnika takođe igra ključnu ulogu, jer podizanje svijesti o opasnostima i načinima zaštite može značajno smanjiti uspješnost prevara. S obzirom na globalni karakter interneta, međunarodna saradnja je od posebnog značaja u borbi protiv zloupotreba umjetne inteligencije.

U budućnosti se može zamisliti konkretan scenario izvršenja krivičnog djela uz pomoć umjetne inteligencije koji ilustruje kompleksnost i opasnost ovih tehnologija. Na primjer, organizovana kriminalna grupa koristi napredni AI sistem za prikupljanje i analizu podataka o direktoru velike kompanije, uključujući njegove govorne obrasce, stil komunikacije i poslovne kontakte. Na osnovu tih podataka, sistem generiše savršeno imitiran glas direktora i kreira realističan video poziv koristeći tzv. "deepfake" tehnologiju. Tokom tog poziva, članovi finansijskog sektora kompanije dobijaju instrukcije za hitan prenos velike količine novca na određeni račun, uz obrazloženje da se radi o povjerljivoj poslovnoj transakciji. Paralelno s tim, AI generiše prateću dokumentaciju i email komunikaciju koja potvrđuje autentičnost zahtjeva. Zaposleni, uvjereni da komuniciraju sa stvarnim direktorom, izvršavaju nalog, čime dolazi do izvršenja krivičnog djela prevare velikih razmjera.¹

Još kompleksniji futuristički scenario uključuje korištenje autonomnih AI agenata koji djeluju bez direktne kontrole čovjeka. U ovom slučaju, kriminalna grupa razvija AI sistem koji je sposoban samostalno planirati i izvršavati napade na finansijske institucije. Sistem analizira globalne finansijske tokove, identifikuje slabe tačke u bankarskim sistemima i automatski pokreće niz koordinisanih napada, uključujući manipulaciju tržištem, krađu identiteta i prenos sredstava kroz više jurisdikcija kako bi se prikrilo porijeklo novca. Ovakav sistem može u realnom vremenu prilagođavati strategiju, reagovati na mjere zaštite i optimizovati svoje djelovanje bez potrebe za ljudskom intervencijom.²

U kontekstu ovakvih krivičnih djela, ključno pitanje postaje gdje i na koji način prikupljati dokaze i tragove izvršioca. Digitalni tragovi uključuju logove servera, mrežni saobraćaj, metapodatke, cloud infrastrukturu i same AI

modele. Poseban problem predstavlja „black box“ efekat, gdje nije moguće u potpunosti objasniti donošenje odluka AI sistema³.

U Bosni i Hercegovini trenutno postoji pravni okvir za digitalne dokaze, ali ne i specifična regulativa za umjetnu inteligenciju. Prikupljanje dokaza je moguće, ali otežano zbog međunarodnog karaktera i tehničke kompleksnosti.

EKSPERTSKI ZAKLJUČAK

Analiza savremenih i budućih oblika zloupotrebe umjetne inteligencije jasno ukazuje na činjenicu da se nalazimo u prelomnom trenutku kada je riječ o bezbjednosti, pravu i digitalnoj forenzici. Tehnološki razvoj u oblasti umjetne inteligencije odvija se znatno brže od razvoja pravnih i institucionalnih mehanizama koji bi trebali da kontrolišu njenu upotrebu. Ovakav disbalans stvara prostor za sve sofisticiranije oblike kriminala, koji su često teško dokazivi i još teže procesuirani.

Posebno zabrinjava činjenica da se umjetna inteligencija već koristi kao alat za izvršenje krivičnih djela, dok istovremeno ne postoje dovoljno razvijeni sistemi za njeno otkrivanje i suzbijanje. U tom kontekstu, nameće se potreba za hitnim i strateškim djelovanjem na više nivoa. Prije svega, neophodno je razvijati specijalizovane alate zasnovane na umjetnoj inteligenciji koji će služiti za detekciju, analizu i prevenciju zloupotreba. Drugim riječima, borba protiv zloupotrebe umjetne inteligencije mora se voditi upravo korištenjem naprednih AI sistema – koncept „umjetna inteligencija protiv umjetne inteligencije“ postaje imperativ savremene digitalne bezbjednosti.

Naime, savremeni obim i kompleksnost podataka koji proizlaze iz digitalnih vještačenja mobilnih telefona, računara i drugih elektronskih uređaja prevazilaze kapacitete tradicionalnih analitičkih metoda koje se oslanjaju na manuelni rad i parcijalnu obradu. Takvi pristupi rezultiraju dugotrajnim analizama, povećanim rizikom od propuštanja ključnih informacija i značajnim opterećenjem ljudskih resursa. U tom kontekstu, potreba za razvojem i implementacijom sopstvenih alata zasnovanih na umjetnoj inteligenciji više ne predstavlja pitanje budućnosti, već urgentan zahtjev koji je trebao biti realizovan već jučer. Interni AI sistemi, prilagođeni specifičnostima policijsko-istražnih i forenzičkih postupaka, omogućili bi automatizovanu klasifikaciju, korelaciju i pretragu velikih količina podataka (npr. komunikacija, metapodataka, multimedijalnog sadržaja), čime bi se višestruko ubrzali procesi analize i unaprijedila efikasnost istraga.

Istovremeno, izuzetno brz razvoj umjetne inteligencije otvara prostor za sofisticirane zloupotrebe, uključujući generisanje tzv. „negativnog sadržaja“ (deepfake materijali, manipulativni mediji, sadržaji koji podstiču nasilje,

zloupotrebu djece i dr.), čija detekcija i uklanjanje zahtijevaju hitnu reakciju nadležnih organa. Posebno zabrinjava činjenica da takvi sadržaji mogu biti korišteni za destabilizaciju društvenih i političkih procesa, uključujući direktan uticaj na izbore kroz dezinformacije, kompromitaciju kandidata ili manipulaciju javnim mnijenjem u realnom vremenu. Dodatno, zloupotreba AI tehnologija može poslužiti kao sredstvo za izvođenje koordinisanih napada na kritičnu infrastrukturu (energetski sistemi, telekomunikacije, zdravstveni sistemi), kao i za izazivanje totalnog kolapsa informacionih sistema putem automatizovanih i adaptivnih napada koji nadilaze kapacitete klasične odbrane.

Postojeći zakonski i podzakonski okviri u velikoj mjeri ne prate tehnološki napredak, te je nužno njihovo hitno redefinisiranje. Poseban fokus mora biti stavljen na precizno normiranje pojma negativnog sadržaja, uspostavljanje jasnih procedura za njegovo brzo identificiranje, kao i pravne mehanizme koji omogućavaju hitan pristup takvim sadržajima i njihovo uklanjanje sa interneta, uz minimalne proceduralne prepreke. Paralelno s tim, potrebno je normativno urediti postupanje u situacijama visokog rizika, kao što su napadi na informacione sisteme od javnog značaja, pokušaji uticaja na izborne procese i prijetnje po kritičnu infrastrukturu, uključujući mogućnost hitnih operativnih mjera i proširenih ovlaštenja nadležnih organa uz adekvatne mehanizme nadzora.

Ovo pitanje predstavlja jedno od gorućih sigurnosnih i pravnih izazova današnjice. Bez sistemskog odgovora koji uključuje razvoj vlastitih AI alata i paralelnu reformu zakonodavnog okvira, institucije rizikuju gubitak kontrole nad digitalnim prostorom, sporije reagovanje na prijetnje, potencijalnu destabilizaciju ključnih društvenih procesa i nemogućnost adekvatne zaštite građana u eri ubrzanog i sve agresivnijeg tehnološkog razvoja.

FUSNOTE:

1. AI prevare i deepfake slučajevi u praksi.
2. Autonomni AI agenti kao pravni izazov.
3. Black box problem u AI sistemima.

LITERATURA:

- EU Artificial Intelligence Act
- European Commission – AI Guidelines
- Hacker, P. – AI Liability
- Veale, M. – AI Act Analysis

Vahidin ĐALTUR,
SAVREMENI IZAZOVI U PRIKUPLJANJU ELEKTRONSKIH DOKAZA S
MOBILNIH TELEFONA: U DANAŠNJEM VREMENU ČEKANJE NIJE
NEUTRALNO, ONO JE DESTRUKTIVNO (163-170)

mr. sci. Vahidin Đaltur, Stalni sudski vještak informacijsko-komunikacijske
oblasti; Direktor sektora za IKT, Agencija za bankarstvo FBiH

SAVREMENI IZAZOVI U PRIKUPLJANJU ELEKTRONSKIH DOKAZA S MOBILNIH TELEFONA: U DANAŠNJEM VREMENU ČEKANJE NIJE NEUTRALNO, ONO JE DESTRUKTIVNO

Sažetak: *Prikupljanje digitalnih dokaza s mobilnih telefona predstavlja jedan od najvažnijih izazova u savremenoj digitalnoj forenzici. Ovaj rad analizira specifičnosti i prepreke koje se javljaju pri prikupljanju dokaza s Android i iOS uređaja, sa posebnim osvrtom na koncept BFU (Before First Unlock) i AFU (After First Unlock) režima, te razlike u pristupima forenzičkoj analizi. Posebno se razmatra funkcionalnost „stolen device protection“ na iPhone uređajima i njen uticaj na zaštitu podataka, kao i uloga „Wipe“ aplikacija na Android operativnim sistemima u kontekstu sigurnosti i zaštite podataka. Rad daje preporuke za buduće trendove u mobilnoj forenzici.*

Ključne riječi: *Digitalni dokazi, mobilna forenzika, Android, iOS, BFU, AFU, zaštita podataka, stolen device protection, Wipe aplikacije.*

Abstract: *The collection of digital evidence from mobile phones is one of the key challenges in modern digital forensics. This paper analyzes the specifics and obstacles encountered in evidence collection from Android and iOS devices, with a special focus on BFU (Before First Unlock) and AFU (After First Unlock) modes and differences in forensic approaches. The paper provides recommendations for future trends in mobile forensics.*

Keywords: *Digital evidence, mobile forensics, Android, iOS, BFU, AFU, data protection, stolen device protection, Wipe applications.*

Uvod

Mobilni telefoni danas predstavljaju jedan od najvažnijih izvora digitalnih dokaza jer sadrže komunikacije, lokacijske podatke, fotografije, videozapise, pristupne tokene, podatke aplikacija, historiju kretanja, cloud sinhronizaciju i veliki broj sistemskih tragova. Upravo zbog toga su Android i iPhone uređaji često centralni predmet digitalno-forenzičkih istraga. Međutim, savremena mobilna forenzika postaje sve složenija zato što proizvođači kontinuirano uvode snažnije mehanizme zaštite privatnosti i integriteta uređaja. Današnji izazov više nije samo „kako kopirati podatke“, nego kako zakonito, tehnički

ispravno i forenzički pouzdano prikupiti relevantne podatke bez narušavanja njihovog integriteta i bez aktiviranja mehanizama koji ograničavaju pristup.

Savremeni izazovi u prikupljanju digitalnih dokaza

Jedan od najvećih izazova u prikupljanju digitalnih dokaza sa mobilnih telefona jeste zaštita podataka i enkripcija, koja se kontinuirano unapređuje na Android i iOS platformama. Razlike u arhitekturi, sigurnosnim protokolima i implementaciji funkcija zaštite otežavaju pristup podacima, čak i za ovlašćene forenzičke eksperte. Pored toga, pravni okvir i regulativa često ograničavaju mogućnosti pristupa i analize podataka, što dodatno komplikuje proces prikupljanja dokaza.

Tehnička arhitektura mobilnih dokaza

Sa stručnog stanovišta, mobilni dokazi mogu se posmatrati kroz najmanje tri osnovne kategorije: lokalno pohranjene podatke, sinhronizovane ili udaljene podatke i volatilne ili vremenski osjetljive podatke. Lokalni podaci obuhvataju sadržaj koji se nalazi u internoj memoriji uređaja i koji je potencijalno dostupan odgovarajućom metodom akvizicije. Sinhronizovani podaci uključuju kopije ili proširenja lokalnih podataka koje se nalaze u iCloud, Google, Microsoft i drugim servisima. Volatilni podaci obuhvataju tokene sesija, privremene ključeve (Instagram, Facebook itd.), aktivne mrežne veze, privremene memorijske strukture i druge podatke koji mogu nestati gašenjem, zaključavanjem, odjavom korisnika ili automatskim čišćenjem sistema. Ovakva raspodjela podataka dodatno potvrđuje da mobilna forenzika nije samo pitanje čitanja sadržaja telefona, nego procjene cjelokupnog digitalnog ekosistema kojem telefon pripada. Android forenzika danas zavisi od kombinacije modela uređaja, verzije operativnog sistema, nivoa sigurnosnih zakrpa, stanja zaključanosti, mogućnosti bootladera i podrške forenzičkih alata za konkretan hardver. Stariji Android uređaji su češće koristili full-disk encryption, dok moderni uređaji pretežno koriste file-based encryption, koja omogućava detaljniju kontrolu pristupa podacima. Android takođe koristi hardverski podržan keystore, verified boot i chain of trust mehanizme, koji štite proces pokretanja sistema i kriptografske ključeve. Ako je bootloader zaključan, istražitelj obično ne može jednostavno pokrenuti prilagođeni recovery ili alternativni sistem radi akvizicije podataka bez brisanja uređaja ili aktiviranja dodatnih sigurnosnih mjera.

Digitalni dokazi na mobilnim telefonima nisu ograničeni samo na korisnički vidljive sadržaje. Pored poruka, fotografija i zapisnika poziva,

Vahidin ĐALTUR,
SAVREMENI IZAZOVI U PRIKUPLJANJU ELEKTRONSKIH DOKAZA S
MOBILNIH TELEFONA: U DANAŠNJEM VREMENU ČEKANJE NIJE
NEUTRALNO, ONO JE DESTRUKTIVNO (163-170)

savremeni uređaji sadrže metapodatke, sistemske dnevnike, baze podataka aplikacija, privremene fajlove, zapise o autentikaciji, lokacijske i mrežne tragove, podatke o upotrebi aplikacija, evidenciju sinkronizacije sa cloud servisima, te indikatore sigurnosnih događaja. Značajan broj tih podataka nije dostupan kroz standardni korisnički interfejs, nego se nalazi u SQLite bazama, plist datotekama, XML zapisima, logovima i drugim internim strukturama. Forenzička vrijednost mobilnog uređaja upravo proizlazi iz mogućnosti da se ovi rasuti tragovi dovedu u međusobni odnos i pretvore u vremensku, komunikacijsku i kontekstualnu rekonstrukciju događaja. Glavne zaštite na Android telefonima uključuju: zaključani bootloader, verified boot, rollback zaštitu protiv vraćanja na starije ranjive verzije sistema, file-based encryption, hardverski zaštićene ključeve u Android Keystore okruženju, zaključavanje preko PIN-a, lozinke ili obrasca, biometrijsku autentikaciju, USB ograničenja, zaštitu developerskih opcija, OEM restrikcije za otključavanje, sandboxing aplikacija, permission model za pristup podacima, work profile i MDM politike, te dodatne proizvođačke sigurne kontejnere kao što su Samsung Secure Folder i slična rješenja. Svaka od ovih zaštita ograničava jednu ili više faza forenzičke akvizicije.

Forenzička analiza Android i iOS platformi

Forenzička analiza Android i iOS uređaja zahtijeva različite metode i alate zbog specifičnosti svakog operativnog sistema. Android platforma omogućava veći stepen prilagodljivosti, ali i podložnost malicioznim aplikacijama, dok iOS karakteriše zatvoren ekosistem i napredne sigurnosne funkcije, kao što su enkripcija i zaštita podataka putem Secure Enclave modula. Forenzičari moraju koristiti specifične tehnike za pristup podacima, pri čemu je često neophodno izvesti root/jailbreak operacije ili koristiti specijalizirane alate.

BFU i AFU: Definicija i razlike

BFU (Before First Unlock) označava stanje mobilnog uređaja prije prvog otključavanja nakon restartovanja, dok AFU (After First Unlock) označava stanje nakon što je uređaj otključan. U BFU režimu, većina podataka na uređaju je enkriptovana i nedostupna, što značajno otežava prikupljanje digitalnih dokaza. U AFU režimu, nakon otključavanja, određeni dio podataka postaje dostupan forenzičarima. Razlika između ova dva režima ključna je za strategiju prikupljanja dokaza, jer pristup podacima direktno zavisi od trenutnog stanja uređaja.

Tabela poređenja: Android vs iOS / BFU vs AFU

	Android	iOS	BFU	AFU
Osnovna sigurnosna arhitektura	Fragmen- tirana imple- mentacija zavisno od proizvođača, čipseta i ver- zije sistema; oslanjanje na FBE, Key- store, Veri- fied Boot i OEM sigurn- osne slojeve [2][4].	Visoko integ- risana i cen- tralno kontrolisana arhitektura sa Secure En- clave, Data Protection klasama, se- cure boot lancem i strogim code signing modelom [3].	Stanje prije prvog ot- ključavanja nakon re- starta; veći dio korisničkih ključeva nije aktivan.	Stanje nakon prvog uspješnog unos a šifre; dio ključeva postaje dostupan sistemu.
Dostupnost podataka	Varira prema uređaju, OEM imple- mentaciji, CE/DE razdvajanju i podršci alata.	Varira prema modelu, verziji iOS-a, data protection klasama i stanju zaključanosti.	Znatno ograničena; najčešće su nedostupni osjetljivi korisnički podaci.	Šira nego u BFU, ali i dalje parci- jalna i uslovljena klasama zaštite i metodom akvizicije.
Kripto- grafski model	File-based encryption sa razdvajanjem na credential encrypted i device en- crypt ed po- datke; po- drška za Di- rect Boot [2][4].	File-based zaštita uz data protection klase i hardversku obradu ključeva putem Secure Enclave [3].	Credential encrypted sadržaj uglavnom nije dostu- pan.	Dio creden- tial-bound ključeva ostaje ak- tivan nakon prvog ot- ključavanja.

Vahidin ĐALTUR,
 SAVREMENI IZAZOVI U PRIKUPLJANJU ELEKTRONSKIH DOKAZA S
 MOBILNIH TELEFONA: U DANAŠNJEM VREMENU ČEKANJE NIJE
 NEUTRALNO, ONO JE DESTRUKTIVNO (163-170)

Interfejsna ograničenja	ADB ograničenja, zaključani bootloader, OEM restrikcije, debugging kontrole.	USB Restricted Mode, pairing ograničenja, strogo odobravanje veza sa računarima i dodatni zaštitni režimi poput Lock-down Mode [3].	Pristup preko interfejsa je dodatno ograničen jer uređaj zahtijeva autentikaciju.	Moguće je iskoristiti postojeće stanje ako je uređaj ostao aktivan i nije vraćen u BFU.
Forenzička implikacija	Rezultati su izrazito zavisni od modela, zakrpa i proizvođačke implementacije.	Rezultati su zavisni od modela, verzije iOS-a, šifre i dostupnih podržanih metoda.	Najnepovoljnije stanje za aktivizaciju; često kritično ograničava obim artefakata.	Operativno najvrjednije stanje za očuvanje pri zapljeni jer može omogućiti pristup većem broju dokaza.

Stolen Device Protection na iPhone uređajima: Funkcionalnost i zaštita podataka

„Stolen Device Protection“ je napredna sigurnosna funkcija na iPhone uređajima koja ima za cilj zaštitu podataka u slučaju krađe ili gubitka uređaja. Ova funkcija koristi kombinaciju biometrijske autentikacije, enkripcije i sigurnosnih procedura kako bi onemogućila pristup podacima bez validnog korisničkog identiteta. Kada je uređaj označen kao ukraden, aktiviraju se dodatni sigurnosni slojevi, poput blokade pristupa Apple ID-u, brisanja podataka na daljinu i ograničenja pristupa osjetljivim informacijama. Na ovaj način, podaci korisnika ostaju zaštićeni čak i u slučaju fizičkog kompromitovanja uređaja (slika 1).

Slika 1

Wipe aplikacija za Android: Opis i zaštita podataka

Wipe aplikacije na Android operativnim sistemima omogućavaju korisnicima da brzo i efikasno obrišu sve podatke sa uređaja, čime se sprečava neovlašten pristup informacijama u slučaju krađe ili gubitka. Ove aplikacije mogu inicirati fabričko resetovanje, brisanje memorije ili selektivno uklanjanje osjetljivih podataka, a često nude i dodatne funkcije za zaštitu, kao što su enkripcija ili daljinsko upravljanje. Efektivna upotreba Wipe aplikacija predstavlja važan element strategije zaštite podataka na mobilnim telefonima, posebno u kontekstu forenzičkih istraga i zaštite privatnosti (slika 2 i 3).

Slika 2

Slika 3

Zaključak: Budući trendovi i preporuke

Savremeni izazovi u prikupljanju digitalnih dokaza s mobilnih telefona zahtijevaju kontinuirano usavršavanje forenzičkih metoda i prilagođavanje novim sigurnosnim tehnologijama. Razvoj naprednih funkcija zaštite podataka, kao što su BFU/AFU režimi, „stolen device protection“ i Wipe aplikacije, postavlja nove standarde u mobilnoj forenzici. Preporučuje se intenzivna saradnja između proizvođača uređaja, sigurnosnih eksperata i pravnih institucija radi iznalaženja optimalnih rješenja za prikupljanje dokaza, uz poštovanje privatnosti i pravnih normi.

Literatura

- Casey, E. (2019). Digital Evidence and Computer Crime: Forensic Science, Computers, and the Internet. Academic Press.
- National Institute of Standards and Technology. (2023). Mobile Device Forensics: Analysis and Evidence Collection Guidelines.

Vahidin ĐALTUR,
SAVREMENI IZAZOVI U PRIKUPLJANJU ELEKTRONSKIH DOKAZA S
MOBILNIH TELEFONA: U DANAŠNJEM VREMENU ČEKANJE NIJE
NEUTRALNO, ONO JE DESTRUKTIVNO (163-170)

- Apple Support. (2025). About Stolen Device Protection on iPhone.
- Android Developers. (2025). Data Protection and Wipe Applications in Android OS.
- Altheide, C., & Carvey, H. (2011). Digital Forensics with Open Source Tools. Syngress.

PRAVCI RAZVOJA EKOLOŠKOG KRIVIČNOG ZAKONODAVSTVA U BOSNI I HERCEGOVINI

Apstrakt: Autor se u radu bavi zaštitom životne sredine u Bosni i Hercegovini putem krivičnog zakonodavstva. Radi boljeg razumijevanja problematike prvo ukazuje na pojam i značaj životne sredine, pojedine oblike ugrožavanja i napada na nju putem protivpravne i nezakonite eksploatacije i krivičnopravnu zaštitu pojedinih segmenata životne sredine. U tom smislu razmatra se disperzivnost krivičnopravnih odredbi u krivičnom zakonodavstvu u Bosni i Hercegovini koja je proizvod njene ustavne strukture ali i nedovoljna usklađenost domaćeg zakonodavstva sa pravom Evropske unije. Posebno se ukazuje na potrebu osavremenjavanja ekoloških odredaba krivičnog zakonodavstva u skladu sa razvojem društva i novim oblicima kriminala, a posebno njihovu harmonizaciju u državi zbog zajedničkog eko prostora, istih interesa i ciljeva. Jedan od mogućih, a zbog pristupanja Evropskoj uniji i nužnih, pravaca jeste usklađivanje ovih odredbi sa komunitarnim pravom, posebno direktivama koje ovu materiju sistematski i sveobuhvatno uređuju.

Ključne riječi: životna sredina, krivična djela, direktiva, usklađivanje.

UVOD

Životna sredina je zajedničko dobro koje ne pripada pojedincu već svim ljudima na planeti zato što obezbjeđuje nužne elemente za osnovne životne funkcije čovjeka i opstanak ljudske vrste. Čovjek svojim aktivnostima mijenja životnu sredinu, prilagođavajući je svojim potrebama, izgradnjom infrastrukturnih i energetskih objekata, eksploatacijom šuma i ruda, odlaganjem i uništavanjem otpada, ispuštanjem gasova u atmosferu i otpadnih voda u rijeke, jezera i mora. Taj uticaj se ne ograničava samo na manji prostor, već se sve više ispoljava na promjenu čitavih područja, tako da usljed toga dolazi do promjena ili narušavanja ekosistema, što dovodi i do lokalnih i globalnih klimatskih promjena. Zagađivanje životne sredine predstavlja nužnost uslovljenu životnim potrebama ali se uvijek mora imati u vidu da je to specifični izvor neophodan za nastanak, razvoj i opstanak ljudskog života na

* Prof. dr Veljko Ikanović, Sudija Vrhovnog suda Republike Srpske i redovni profesor Fakulteta pravnih nauka, Panevropskog univerziteta Apeiron Banja Luka, E-mail: veljko.ikanovic@pravosudje.ba.

Veljko IKANOVIĆ,

PRAVCI RAZVOJA EKOLOŠKOG KRIVIČNOG ZAKONODAVSTVA U BOSNI I
HERCEGOVINI (171-187)

našoj planeti. Ostvarenje odgovarajućeg uravnoteženog odnosa između ekonomski opravdanog mijenjanja životne sredine i štete koja time nastaje jeste suština problema koji se postavlja pred svako društvo i cjelokupno čovječanstvo. To je zadatak više naučnih disciplina i zakonodavne djelatnosti države, a prije svega društvene svijesti da se korišćenje životne sredine vrši tako da se sačuva od uništenja i zagađenja. Zaštita životne sredine ostvaruje se prvenstveno putem upravnog i građanskog prava, a krivičnim pravom kao krajnjim sredstvom samo kod njenih najtežih povreda i ugrožavanja.

POJAM ŽIVOTNE SREDINE I EKOLOŠKOG KRIMINALA

Životna sredina ili okolina jeste sve ono što nas okružuje i sa čim je neposredno ili posredno povezana čovjekova životna i proizvodna aktivnost, koju čini skup prirodnih i čovječijim radom stvorenih vrijednosti, a čiji složeni međusobni odnosi čine prostor i uslove za život.¹ Životnu sredinu zajedno čine priroda koja je postojala prije pojave čovjeka na zemlji i sve ono što je čovjek svojim radom pomoću tehnike i nauke izgradio i prilagodio. Životna sredina je istovremeno sredina i sistem, odnosno ona je skup ustanovljenih poznatih činilaca i ravnoteže konkretnih snaga koje uslovljavaju život jedne biološke grupe, pa je kao takva izuzetno kompleksan pojam, upravo zbog mnogostrukih voljnih i nevoljnih čovjekovih postupaka u opštem ekološkom pristupu.² Životna sredina nije nedvosmislen pojam jer životnu sredinu čine vazduh, voda, biljni i životinjski svijet, bez kojih čovjek ne može da opstane kao živo biće. Osim toga životna sredina ima i svoju drugu komponentu koja se ogleda u tome što je ona značajan izvor ekonomskog opstanka čovjeka i razvoja društva jer obezbjeđuje obnovljivu proizvodnju hrane, rude i minerale za industrijski razvoj, saobraćajnu infrastrukturu i slično. Zato životnu sredinu možemo definisati kao skup prirodnih i čovječijim radom stvorenih vrijednosti koje nas okružuju i sa kojim je neposredno ili posredno povezana čovjekova životna i proizvodna aktivnost, a čiji složeni međusobni odnosi čine prostor i uslove za život. Životna sredina je specifični resurs za nastanak, razvoj i opstanak ljudskog života, a njeno zagađivanje predstavlja nužnost.

Životna sredina je sve više izložena ugrožavanju i napadu od strane fizičkih i pravnih lica vršenjem raznih krivičnih djela, što poprima odlike

¹ Ikanović, V., & Golijan, D. (2021). Krivičnopravna zaštita šuma u Republici Srpskoj. Sedma međunarodna konferencija Pravo, ekonomija i menadžment u savremenim uslovima, Lemima 2021, Zbornik radova, knjiga II, pp. 125-147.

² Pierre G. (1971): L'environnement, Que sais-je, Presses Universitaires de France, Paris, 5,59.

Veljko IKANOVIĆ,

PRAVCI RAZVOJA EKOLOŠKOG KRIVIČNOG ZAKONODAVSTVA U BOSNI I HERCEGOVINI (171-187)

posebnog ekološkog kriminaliteta. U pitanju je relativno nov oblik kriminaliteta, povezan sa razvojem i primjenom nauke, tehnike i tehnologije, koji odlikuju masovnost, dinamičnost, stalna ekspanzija i elementi inostranosti.³ Ekološki kriminalitet čine krivična djela protiv životne sredine koja prijete da ugroze ili izazovu degradaciju zemljišta, voda, vazduha, flore i faune, pa posljedično i javno zdravlje. Ovdje se ne možemo ograničiti samo na krivična djela koja su propisana pozitivnim zakonodavstvom naše države kao krivična djela protiv životne sredine (ekološka krivična djela) jer ono je još zarobljeno u prošlosti klasičnog poimanja ove pojave.⁴ Tu je niz pojava koje su prema evropskom pravu negativne pojave i krivična djela koja ubuduće treba propisati u domaćem zakonodavstvu. Ovdje se zona kažnjivosti i shvatanje kriminaliteta graniči i sa onim zabranjenim ponašanjima koja sada predstavljaju prekršaje, a davno je bilo vrijeme da se zbog povećane opasnosti prevedu u oblast krivičnih djela.

Ekološki kriminalitet su šumske krađe, vrlo raširene po cijeloj Bosni i Hercegovini (BiH), nezakoniti lov i ribolov, kada se preko rijeke Save hladnjačama i čamcima prevozi meso u susjednu Republiku Hrvatsku, posebno tokom turističke sezone, a i po domaćim restoranima i hotelima.⁵ Uz sve to, naša zemlja je često i odredište za opasni otpad koji se onda protivpravno skladišti i odlaže po pećinama, škrapama i zakopava na skrovitim mjestima, a da se o tome čuti, a državni organi okreću glavu, iz višeg interesa. Razlog za to je što je ekološki kriminalitet najunosniji oblik kriminaliteta poslije trgovine drogom, oružjem i ljudima.⁶

Reakcija putem krivičnog prava na ovaj oblik kriminaliteta relativno je spora zato što je kasno došlo do shvatanja životne sredine same po sebi kao zaštitnog objekta i uočavanja društvene opasnosti ovih djela. Zaštita životne sredine je još uvijek sekundarna, dok je primarna ekonomska korist koja se njenom eksploatacijom bez ograničenja i skupih mjera zaštite dobija. To zahtijeva sasvim drugačije normiranje krivičnih djela protiv životne sredine ali i

³ Jovašević, D.(2011). Leksikon krivičnog prava. Beograd: Službeni glasnik, str. 81.

⁴ Ikanović, V. (2025). Simbioza korupcije, organizovanog kriminaliteta i pojedinih krivičnih djela protiv životne sredine. Zbornik radova Pravo i pravda, časopis za pravnu teoriju i praksu, godina XXIII, broj 11, Sarajevo, str. 3.

⁵ Ikanović, V. (2025). Simbioza korupcije, organizovanog kriminaliteta i pojedinih krivičnih djela protiv životne sredine. Zbornik radova Pravo i pravda, časopis za pravnu teoriju i praksu, godina XXIII, broj 11, Sarajevo, str. 3.

⁶ Ekološki kriminal: najunosniji kriminal posle trgovine drogom, oružjem i ljudima. <https://www.masina.rs/ekoloski-kriminal-najunosniji-kriminal-posle-trgovine-drogom-oruzjem-i-ljudima/> 26.3.2025.

Veljko IKANOVIĆ,

PRAVCI RAZVOJA EKOLOŠKOG KRIVIČNOG ZAKONODAVSTVA U BOSNI I
HERCEGOVINI (171-187)

izmjenu režima krivičnih sankcija i mjera bezbjednosti, posebno prema pravnim licima i njihovim rukovodećim radnicima.

Krivična djela protiv životne sredine danas su jedno od najprofitabilnijih i najbrže rastućih područja međunarodne kriminalitetne aktivnosti zbog globalnih potreba za prirodnim resursima, ekonomske koristi koja uključuje mogućnost visokog profita i zakonske manjkavosti u nacionalnom i u međunarodnom zakonodavstvu i u njegovoj primjeni. Svijest javnosti o opasnosti i posljedicama ovih krivičnih djela je slabo razvijena, što za posljedicu ima njihovu visoku tamnu brojku, čemu doprinosi i činjenica da se po pravilu radi o djelima bez neposredno oštećenog, pa nadležni organi ovu vrstu kriminaliteta tretiraju kao manje važnu u odnosu na tradicionalni kriminalitet.

KRIVIČNOPRAVNA ZAŠTITA ŽIVOTNE SREDINE

Savremeno čovječanstvo preduzelo je niz zakonskih mjera da se životna sredina zaštititi od nerazumne eksploatacije, obnovi i sačuva od prekomjernog korišćenja. Skoro sva nacionalna krivična zakonodavstva, pa tako i naše, dugo poznaju određena krivična djela protiv životne sredine često ih svrstavajući u različite glave zakona pod drugim nazivom i dominantno drugim zaštitnim objektom (npr. krivična djela protiv privrede). S obzirom na specifičnost objekta zaštite, supsidijarnost, fragmentarnost i akcesornost, kao osnovne karakteristike krivičnog prava, posebno su izražene kod zaštite životne sredine.⁷

Krivičnopravna zaštita životne sredine ostvaruje se normama krivičnog zakonodavstva čiji zakonski opisi krivičnih djela protiv životne sredine, direktno ili indirektno, upućuju na opsežno zakonodavstvo zaštite životne sredine (blanketne norme), što podrazumijeva poznavanje tih propisa od strane organa krivičnog gonjenja i krivičnog postupka. Opisi krivičnih djela sve češće proizlaze i iz međunarodnih dokumenata o zaštiti životne sredine čije su norme uticale na domaće pravo. Ovdje prvo treba spomenuti Konvenciju o dostupnosti informacija, učešću javnosti u donošenju odluka i pravu na pravnu zaštitu u pitanjima životne sredine, sačinjenu 25. juna 1998. godine u Arhusu (Danska), tzv. Arhuska konvencija, koja ne sadrži krivičnopravne odredbe, ali je značajna zbog uključivanja građana u zaštitu životne sredine i odgovornosti javne uprave. Sa stanovišta ovog rada mnogo

⁷ Cvitanović, L., (2007). Kaznena djela protiv okoliša u: Novoselec, P. (ur.): Posebni dio kaznenog prava, prvo izdanje, Zagreb, 2007., p. 274.

Veljko IKANOVIĆ,

PRAVCI RAZVOJA EKOLOŠKOG KRIVIČNOG ZAKONODAVSTVA U BOSNI I
HERCEGOVINI (171-187)

značajniji dokument su direktive Evropske unije za zaštitu životne sredine
putem krivičnog prava.

KRIVIČNOPRAVNA ZAŠTITA ŽIVOTNE SREDINE U EVROPSKOJ UNIJI

Bosna i Hercegovina se nalazi u procesu pridruživanja Evropskoj uniji pa je zbog obavezujućeg uticaja na domaće zakonodavstvo za nas značajno kako je ova oblast uređena u njenom pravu. Zaštita životne sredine u Evropskoj uniji uređena je tako što je nadležnost za donošenje odgovarajućih propisa kojima se ona štiti podijeljena između Unije i država članica. Evropska unija je kao odgovor na sve teže vidove ugrožavanja i uništavanja životne sredine donijela Direktivu 2008/99/EC o zaštiti životne sredine putem krivičnog prava⁸. Direktive su akti sekundarnog zakonodavstva EU kojim se usklađuju nacionalna prava država članica tako da je direktiva omogućila da krivična djela fizičkih i pravnih lica protiv životne sredine budu prihvaćena, inkriminisana i procesuirana na isti ili sličan način u svim državama članicama. Zagađenje vazduha, vode, zemljišta, flore i faune kao rezultat ispuštanja jonizujućeg zračenja, neadekvatno upravljanje otpadom, rad postrojenja gdje se odvija opasna djelatnost, aktivnosti sa nuklearnim materijama, značajno narušavanje staništa unutar zaštićenih područja i radnje uništavanja ozonskog omotača, na taj su način inkriminisana kao posebna krivična djela za koje je obavezna inkriminacija u nacionalnim krivičnim sistemima.⁹ Države članice EU bile su dužne da Direktivu prenesu u nacionalno zakonodavstvo do decembra 2010. godine. Ove inkriminacije su uticale i na njihovo prihvatanje i unošenje u pravne sisteme država kandidata za članstvo, koje su obavezne da prihvate pravne tekovine (*acquis communautaire*) EU tokom sprovođenja sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju, a posebno nakon dobijanja statusa kandidata i otvaranja pregovora za članstvo.¹⁰

Međutim normativno određivanje vrste krivičnih djela, uslova odgovornosti i sugestija za srazmjerno kažnjavanje nisu bili dovoljni jer to nije dalo željene rezultate. Direktiva nije ispunila očekivanja zbog malog broja uspješno procesuiranih i sankcionisanih ekoloških krivičnih djela, a izrečene kazne nisu

⁸ *SL L 328, 6.12.2008.*

⁹ Lazić, D., Miladinović Bogavac, Ž., Vuković, J., Damjanović, A., Petrović, S. (2021). Krivičnopravna zaštita životne sredine u Republici Srbiji i njeno usklađivanje sa zakonodavstvom Evropske unije. *Ecologica*, Vol. 28, No 103, pp. 473-480.

¹⁰ Ikanović V. (2025). *Pravo Evropske unije i krivičnopravna zaštita životne sredine u Republici Srpskoj*, Glosarijum br. 1-2, Beograd.

Veljko IKANOVIĆ,

PRAVCI RAZVOJA EKOLOŠKOG KRIVIČNOG ZAKONODAVSTVA U BOSNI I HERCEGOVINI (171-187)

ostvarile odgovarajući efekat zbog nesrazmjernosti težini krivičnih djela i opasnosti njihovih učinilaca. Zato je ona zamijenjena novom Direktivom (EU) 2024/1203 Evropskog parlamenta i Savjeta od 11. aprila 2024. godine o zaštiti životne sredine putem krivičnog prava i zamjeni direktiva 2008/99/EZ i 2009/123/EZ.¹¹ Ovom se Direktivom utvrđuju minimalna pravila u pogledu definisanja krivičnih djela i sankcija radi efikasnije zaštite životne sredine, kao i u pogledu mjera za sprečavanje i suzbijanje krivičnih djela protiv životne sredine i za efikasno provođenje prava Unije u području životne sredine. Ovaj cilj se nastoji postići obimnim sistemskim izmjenama koje treba da sveobuhvatno i jasno definišu ekološki kriminalitet, odrede krivičnopravne pojmove i elemente krivičnih djela, odgovarajuće, efikasne i srazmjerne krivične sankcije, sa ograničenim prostorom za proizvoljno tumačenje i primjenu.

U članu 3. pod nazivom „Krivična djela“ propisano je da države članice osiguravaju da postupanje (radnje činjenja i nečinjenja) navedena u stavu 2. i 3. tog člana predstavljaju krivično djelo ako su počinjena s umišljajem, a postupanje navedeno u stavu 4. istog člana ako je počinjeno „bar“ iz krajnje nepažnje (sa svjesnim nehatom), pod uslovom da su nezakonita (protivpravna). Protivpravnost se određuje kao kršenje prava Unije kojim se doprinosi ostvarivanju jednog od ciljeva politike Unije u području životne sredine kako su navedeni u članu 191. stavu 1. Ugovora o funkcionisanju Evropske unije (UFEU); ili zakon ili drugi propis države članice, ili odluka koju je donijelo nadležno tijelo države članice, kojom se provodi prethodno pravo Unije. Takvo postupanje je nezakonito čak i ako se provodi na osnovu odobrenja koje je izdalo nadležno tijelo države članice ako je takvo odobrenje dobijeno prevarom ili korupcijom, iznudom ili prinudom, ili ako se takvim odobrenjem očigledno krše relevantni materijalnopравни zahtjevi.

U odnosu na prethodnu Direktivu broj krivičnih djela, kako onih koja se mogu počiniti s umišljajem, tako i nehatnih znatno je povećan. S umišljajem se može počiniti 20 krivičnih djela iz člana 3. stav 2. tačka (a) do (t), a sa svjesnim nehatom 18 krivičnih djela iz stava 2. tačka (a) do (d), tačka (f) i (g), tačka od (i) do (q), tačka (r) podtačka ii. i tačka (s) i (t).

Krivična djela iz stava 2. imaju kvalifikovane oblike ako je njima prouzrokovano a) uništenje ili raširena i znatna šteta, koja je ili nepovratna ili dugotrajna, za ekosistem znatne veličine ili znatne vrijednosti za životnu sredinu ili za stanište unutar zaštićenog područja; ili (b) raširenu i znatnu štetu, koja je ili nepovratna ili dugotrajna, za kvalitet vazduha, tla ili vode.

¹¹ SL L, 2024/1203, 30.4.2024.

Veljko IKANOVIĆ,

PRAVCI RAZVOJA EKOLOŠKOG KRIVIČNOG ZAKONODAVSTVA U BOSNI I
HERCEGOVINI (171-187)

Direktiva obavezuje države članice da obezbijede kažnjavanje za podstrekavanje i pomaganje svih krivičnih djela iz stava 2. i 3., a za pokušaj krivičnih djela iz stava 2. tačka (a) do (d), tačka (f) i (g), tačka od (i) do (m) i tačka (o), (p), (r), (s) i (t).

Osim toga državama članicama se prepušta da u skladu sa svojim nacionalnim zakonodavstvom u vezi sa radnjama koje su navedene u stavu 2. mogu predvidjeti dodatna krivična djela radi zaštite životne sredine.

Direktiva daje elemente na osnovu kojih se utvrđuje postojanje znatne štete kao elementa krivičnog djela kao što su početno stanje sredine, trajanje, obim i ponavljanje štete, vezujući to za kvalitet vazduha, vode, zemljišta i slično.

Krivične sankcije za fizička lica moraju biti efikasne, proporcionalne i preventivne. Prema učiniocima krivičnih djela mogu se izreći sljedeće vrste kazni: a) kazna zatvora u maksimalnom trajanju od najmanje deset godina, b) kazna zatvora u maksimalnom trajanju od najmanje osam godina, c) kazna zatvora u maksimalnom trajanju od najmanje pet godina i d) kazna zatvora u maksimalnom trajanju od najmanje tri godine. Osim osnovne kazne učiniocima krivičnih djela mogu se izreći i dodatne (sporedne) kazne ili nekrivične sankcije ili mjere (mjere bezbjednosti): a) obavezu: aa) obnavljanja sredine u određenom roku, ab) naknadu štete ako obnavljanje nije moguće ili učinilac nije u mogućnosti da izvrši obnovu, b) novčane kazne, c) isključenje iz pristupa javnom finansiranju, postupku javnog nadmetanja, bespovratnim sredstvima, koncesijama i dozvolama, d) zabranu obavljanja rukovodeće dužnosti u pravnom licu koja je iskorišćena za izvršenje krivičnog djela, e) oduzimanje dozvola i odobrenja za obavljanje djelatnosti koje su dovele do određenog krivičnog djela, f) privremena zabrana kandidovanja za javne dužnosti i g) objavljivanje dijela ili cijele sudske odluke, a u opravdanim slučajevima sa ličnim podacima osuđenog lica.

Direktiva uređuje odgovornost pravnih lica ako su krivična djela počinjena u korist pravnih lica od strane bilo kog fizičkog lica koje ima rukovodeći položaj u tom pravnom licu, bilo da je radilo samostalno ili kao član organa na osnovu: a) ovlašćenja za zastupanje pravnog lica, b) ovlašćenja za donošenje odluke u ime pravnog lica i c) ovlašćenja za sprovođenje kontrole u okviru pravnog lica. Odgovornost pravnog lica ne isključuje odgovornost fizičkog lica za krivično djelo.

Sankcije za pravna lica su određene tako da obuhvataju niz kazni ili mjera bezbjednosti i drugih mjera kojima se postiže svrha krivičnih sankcija i kažnjavanja. Ovdje posebno ukazujemo da se i pravnom licu mogu izreći mjere kojima se nameću obaveze obnavljanja životne sredine ili naknada štete, a posebno uskraćivanje pristupa javnim finansijama.

Veljko IKANOVIĆ,

PRAVCI RAZVOJA EKOLOŠKOG KRIVIČNOG ZAKONODAVSTVA U BOSNI I HERCEGOVINI (171-187)

Za potrebe odmjeravanja kazne propisane su otežavajuće i olakšavajuće okolnosti, a među olakšavajućim okolnostima je to da je učinilac obnavljanjem vratio životnu sredinu u prvobitno stanje ili ako je prije početka istrage preduzeo mjere da se šteta svede na najmanju mjeru ili je štetu nadoknadio.

Predviđeno je zamrzavanje i oduzimanje predmeta i imovinske koristi i određeni su rokovi zastarjelosti, kao i niz drugih mjera i aktivnosti koje olakšavaju otkrivanje i procesuiranje ovih krivičnih djela.

U odnosu na prethodnu Direktivu proširen je dijapazon definicije krivičnih djela protiv životne sredine, ona sveobuhvatnije određuje djela i radnje koje predstavljaju krivična djela, a uvodi i nova djela, poput: nelegalno recikliranje brodova i ekstrakcija voda, ozbiljna kršenja zakonodavstva Evropske unije o hemikalijama, stavljanje u promet i izvoz robe i proizvoda koji su u suprotnosti sa Uredbom Unije protiv krčenja šuma. Zatim tu je i propisivanje obaveze državama članicama da utvrde kao kvalifikovana krivična djela sva djela koja su obuhvaćena Direktivom, a čijim izvršenjem je prouzrokovana izuzetno značajna šteta ili uništenje životne sredine. Za ovu vrstu djela propisane su stroge kazne za fizička ali i za pravna lica. Direktiva određuje okvire za kazne zatvora, od minimalnih do maksimalnih, dok za pravna lica uvodi dva alternativna pristupa novčanim kaznama - jedan zasnovan na fiksnim iznosima između 24 i 40 miliona evra, a drugi na ukupnom godišnjem globalnom prihodu pravnog lica.¹²

Odredbama direktive daju se obavezne smjernice za kažnjavanje saučesništva, pokušaja, podstrekavanja i pomaganja, o otežavajućim i olakšavajućim okolnostima, prevenciji, zamrzavanju i konfiskaciji imovinske koristi, rokovima zastarjelosti i nadležnosti.

KRIVIČNOPRAVNA ZAŠTITA ŽIVOTNE SREDINE U BOSNI I HERCEGOVINI

Zakonodavstva u Bosni i Hercegovini, uključujući norme kojima se štiti životna sredina, postepeno se, ali sporo, usklađuju sa pravom Evropske unije. Dugo je zakonodavstvo na cijelom prostoru BiH bilo inertno u vezi s prihvatanjem savremenih shvatanja o tome šta životna sredina jeste, a shodno tome i unošenja u zakone novih i efikasnih normi. Životna sredina je dugo posmatrana kao ekonomski resurs koji služi privrednoj djelatnosti i kao takav uživa zaštitu u okviru privrednih krivičnih djela. Zato su krivična djela kojima

¹² 5. Ikanović V. (2025). Pravo Evropske unije i krivičnopravna zaštita životne sredine u Republici Srpskoj, Glosarijum br. 1-2, Beograd, str. 6.

Veljko IKANOVIĆ,

PRAVCI RAZVOJA EKOLOŠKOG KRIVIČNOG ZAKONODAVSTVA U BOSNI I HERCEGOVINI (171-187)

se sekundarno štitila i životna sredina bila smještena u grupu krivičnih djela protiv privrede (grupni zaštitni objekt je privreda). Tako je glava četrnaesta Krivičnog zakona SR BiH iz 1977. godine sa krivičnim djelima protiv privrede, pored nesavjesnog poslovanja u privredi i sličnih privrednih krivičnih djela, sadržavala i krivična djela zagađivanja stočne hrane i vode (čl. 140), uništenja zasada upotrebom škodljive materije (član 141), pustošenje šume (član 142), šumska krađa (član 143), nezakonit lov (član 144), nezakonit ribolov (član 145) i još neka krivična djela protiv životne sredine.

Značajan napredak u krivičnopravnoj zaštiti životne sredine ostvaren je prihvatanjem da životna sredina predstavlja dobro samo po sebi (per se) i da kao takvo uživa krivičnopravnu zaštitu. Ova zaštita se djelimično naslanja na Arhusku konvenciju i djelimično na odgovarajuće direktive Evropske unije o zaštiti životne sredine.

Federacija BiH (FBiH) je u novom Krivičnom zakonu FBiH iz 1998. godine prva napustila stari koncept krivičnopravne zaštite životne sredine. Tim zakonom je u glavi XXVI pod nazivom „Krivična djela protiv okoliša“ propisano dvanaest krivičnih djela protiv životne sredine. Ovo je značajan konceptijski napredak i pored skromnog obima zaštite koji se svodio na čista ekološka krivična djela izdvojena iz privrednih krivičnih djela ranijeg Krivičnog zakona SR BiH.

Koncept kojim se životna sredina krivičnim zakonodavstvom štiti u okviru privrede kao zaštitnog objekta Republika Srpska je napustila malo kasnije donošenjem Krivičnog zakonika Republike Srpske od 22. juna 2000. godine, koji je stupio na snagu 1. oktobra 2000. godine¹³. Zakonikom je zaštita životne sredine uređena u posebnoj trideset trećoj glavi, pod nazivom „Krivična djela protiv životne sredine“, koja je propisivala dvadeset dva krivična djela. Ovdje se zaštita životne sredine unapređuje konceptijski, kao i u Krivičnom zakonu FBiH, jer se krivična djela protiv životne sredine izdvajaju u posebni zaštitni objekt ali i po obimu, povećanjem broja krivičnih djela.

Reformom krivičnog zakonodavstva u BiH iz 2003. godine svi krivični zakoni su prihvatili koncepciju da se zaštita životne sredine uredi kao poseban zaštitni objekt u posebnoj glavi. Krivični zakon FBiH¹⁴ je u glavi XXVI pod nazivom „Krivična djela protiv okoline, poljoprivrede i prirodnih dobara“ propisao devetnaest krivičnih djela protiv životne sredine (član 303. do člana

¹³ Krivični zakonik Republike Srpske, Službeni glasnik Republike Srpske, br. 22/00.

¹⁴ Službene novine FBiH, br. 36/2003, 21/2004 - ispr. 69/2004, 18/2005, 42/2010, 42/2011, 59/2014, 76/2014, 46/2016, 75/2017, 31/2023 i 58/2025.

Veljko IKANOVIĆ,

PRAVCI RAZVOJA EKOLOŠKOG KRIVIČNOG ZAKONODAVSTVA U BOSNI I HERCEGOVINI (171-187)

322.). Ovdje je primjetno proširenje krivičnopravne zaštite uvođenjem novih krivičnih djela kojih je za sedam više u odnosu na raniji zakon.

Slijedeći savremene težnje u nauci krivičnog prava i po ugledu na uporednopravna rješenja Krivični zakonik Republike Srpske (KZ RS)¹⁵ krivična djela protiv životne sredine uređuje u okviru posebne glave XXIX pod nazivom „Krivična djela protiv životne sredine“. U okviru ove glave uz nova krivična djela, koja su uvedena Krivičnim zakonom Republike Srpske iz 2003. godine¹⁶, sistematizovana su i pojedina krivična djela koja su se još u ranijem krivičnom zakonodavstvu¹⁷ nalazila u glavi krivičnih djela protiv privrede kao što su: šumska krađa, nezakonit lov i nezakonit ribolov. Ova krivična djela protiv privrede su se nalazila i u Krivičnom zakoniku Republike Srpske iz 2000. godine¹⁸ ali pod nazivom „Krivična djela protiv životne sredine“ u glavi XXXIII. U Krivičnom zakoniku Republike Srpske propisana su 24 krivična djela protiv životne sredine.

Krivični zakon Brčko distrikta BiH (KZ BDBiH) u XXVI glavi pod nazivom krivična djela protiv okoline, poljoprivrede i prirodnih dobara konceptijski identično, a po obimu (dvadeset krivičnih djela) i vrsti slično kao i prethodna dva zakona uređuje ovu materiju, pa krivična djela nećemo posebno navoditi.

Zajedničke karakteristike zakonskog uređenja i pravci mogućih promjena

Krivičnopravna zaštita životne sredine pretežno je zasnovana na biocentričnoj koncepciji, koja životnu sredinu tretira kao zaštićeno dobro samo po sebi (per se), uz djelimično zadržavanje starijih, danas prevaziđenih, antropocentričnih koncepcija koje su je definisale kao resurs u funkciji zadovoljavanja ljudskih potreba.¹⁹ Prvu koncepciju odražavaju krivična djela od člana 370. do člana 387. KZ RS (član 303. - 314. i član 321. - 322. KZ FBiH), dok se druga ispoljava u krivičnim djelima od člana 388. do člana 393.

¹⁵ Službeni glasnik Republike Srpske, br. 64/2017, 104/2018 - odluka US, 15/2021, 89/2021, 73/2023 i "Službeni glasnik BiH" br. 9/2024 - odluka US BiH.

¹⁶ Krivični zakon Republike Srpske, Službeni glasnik Republike Srpske, br. 49/03, 108/04, 37/06, 70/06, 73/10, 1/12 i 37/13.

¹⁷ Vidi Krivični zakon Republike Srpske – Posebni dio.

¹⁸ Krivični zakonik Republike Srpske, Službeni glasnik Republike Srpske, br. 22/00.

¹⁹ Cifrić I. (2005). „Antropocentrična i biocentrična odgovornost za život“, Socijalna ekologija – časopis za ekološku misao i sociologijska istraživanja okoline 3/2005, 195–215.

Veljko IKANOVIĆ,

PRAVCI RAZVOJA EKOLOŠKOG KRIVIČNOG ZAKONODAVSTVA U BOSNI I HERCEGOVINI (171-187)

KZ RS (član 315. - 320. KZ FBiH) i odgovarajućih odredbi KZ BDBiH. Shodno tome i objekt zaštite ovih krivičnih djela određen je dvojno: a) kao pravo na zdravu životnu sredinu kao jedno od osnovnih, prirodnih, univerzalnih ljudskih prava i b) kao životna sredina, kao skup prirodnih i ljudskim radom stvorenih vrijednosti čiji kompleksni međusobni odnosi čine okruženje, odnosno prostor i uslove za život ljudi.²⁰

Tako shvaćena životna sredina se uvijek određuje svojim kvalitetom, kao stanjem koje se iskazuje fizičkim, hemijskim, biološkim, estetskim i drugim indikatorima. U okviru ovako shvaćene životne sredine razlikuju se: prirodne vrijednosti, zaštićena prirodna dobra, javno prirodno dobro, geodiverzitet (geološka raznovrsnost), biodiverzitet (biološka raznovrsnost) i slično. Kao objekt zaštite ovih krivičnih djela može se javiti životna sredina u cijelosti ili pojedini njeni vidovi, odnosno segmenti kao što su: voda, vazduh, zemljište, flora i fauna koji su sadržani u litosferi, pedosferi, hidrosferi, atmosferi, biosferi i tehnosferi. Ovako shvaćene zaštićene vrijednosti predstavljaju predmet regulative domaćeg zakonodavstva, ali i propisa međunarodnog karaktera.

Životna sredina (u cijelosti ili njeni segmenti) se štiti od svih oblika zagađenja koje predstavlja unošenje zagađujućih materija ili energije u životnu sredinu izazvano ljudskim djelatnostima ili prirodnim procesima, koje ima ili može da ima štetne posljedice na kvalitet životne sredine i zdravlje ljudi. Od pojma zagađenja razlikuje se pojam degradacije životne sredine. To je proces narušavanja kvaliteta životne sredine koji nastaje prirodnom ili ljudskom aktivnošću ili je posljedica nepreduzimanja mjera radi otklanjanja uzroka narušavanja kvaliteta ili štete po životnu sredinu, prirodne ili radom stvorene vrijednosti.

Na posredan način kao objekt zaštite ovih krivičnih djela se javlja i zdravlje ljudi, i to zdravlje individualno neodređenog broja ljudi. Zdravlje predstavlja psihofizičko stanje čovjeka kod koga postoji harmonična funkcija svih organa i procesa koji ga čine sposobnim za normalan život, rad i društvenu produktivnost. Tehničko-tehnološki razvoj i uopšte civilizacijski napredak uz industrijalizaciju i upotrebu ogromnih, različitih i često opasnih izvora energije, sirovina i opasnih uređaja dovodi do ugrožavanja života i zdravlja svih ljudi koji se nađu na određenom prostoru, odnosno u zoni dejstva ekspanzivne ekološke opasnosti.

²⁰ Jovašević D., Mitrović LJ., Ikanović V. (2021) Komentar krivičnog zakonika Republike Srpske, Drugo izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Banja Luka, str. 195–215.

Veljko IKANOVIĆ,

PRAVCI RAZVOJA EKOLOŠKOG KRIVIČNOG ZAKONODAVSTVA U BOSNI I
HERCEGOVINI (171-187)

Propisani broj krivičnih djela domaćim krivičnim zakonodavstvom je znatno manji od 38 krivičnih djela koja su propisana Direktivom. Time je smanjen obim krivičnopravne zaštite jer za razliku od Direktive, još nisu propisana veoma značajna krivična djela koja posebno ugrožavaju životnu sredinu, a opasna su kako zbog posljedica, tako i zbog njihovih učinilaca koji su iz dijela organizovanog kriminaliteta i privrednih društava. To se posebno odnosi na djela propisana u članu 3. stav 2. tačka (b), (c), (d), (g), (h), (l) i još niz drugih djela koja se odnose na štetnost namirnica, zloupotrebe raspolaganja otpadom, reciklažu brodova i slično.

Ova krivična djela su najčešće određena blanketnom dispozicijom. To znači da njihovu radnju izvršenja predstavlja svaka djelatnost činjenja ili nečinjenja kojom se odstupa od ekoloških propisa, kojima se, dakle, krše propisi iz oblasti ekološkog (kao posebne grane upravnog) prava. To znači da je za upotpunjavanje sadržine i obilježja bića ovih krivičnih djela potrebno izvršiti analizu drugih vankrivičnopravnih propisa kako bi se saznalo koja su ponašanja dopuštena, a koja su zabranjena. To je u skladu sa članom 3. stav 1. tačka (a) i (b) direktive kojom ona nezakonitost, kao uslov za postojanje krivičnog djela, vezuje za kršenje (a) prava unije kojim se doprinosi ostvarivanju jednog od ciljeva politike Unije u području životne sredine kako su navedena u članu 191. stav 1. EFU ili (b) kršenje zakona ili drugog propisa države članice ili odluka koju je donijelo nadležno tijelo države članice, kojom se provodi pravo Unije iz tačke (a).

U okviru ekoloških krivičnih djela razlikuju se: a) prava ili čista ekološka krivična djela (ekološka krivična djela u užem smislu) – krivična djela koja su sistematizovana u grupi krivičnih djela protiv životne sredine i b) neprava ili relativna ekološka krivična djela (ekološka krivična djela u širem smislu) – krivična djela koja su predviđena u drugim grupama krivičnih djela u okviru krivičnog zakonodavstva ili u sporednom, dopunskom ili pomoćnom krivičnom zakonodavstvu. Ona su na posredan način usmjerena protiv životne sredine, ali se uz ovu vrijednost kao pretežan, primaran ili prevalentan objekt zaštite javljaju druge društvene vrijednosti prema čijem značaju su upravo ova djela i sistematizovana u druge grupe krivičnih djela kao što su npr. djela protiv zdravlja ljudi, djela protiv opšte sigurnosti ljudi ili imovine i dr.

Posljedica krivičnih djela iz ovih glava je dvojako određena kao: a) ugrožavanje životne sredine i b) ugrožavanje zdravlja ljudi. Ta opasnost je kod nekih krivičnih djela apstraktna, a kod drugih djela konkretna. Konkretna, neposredna, bliska, stvarna opasnost jeste opasnost koja je stvarno, odnosno neposredno nastupila za život, tjelesni integritet i zdravlje drugog lica, odnosno za životnu sredinu. To znači da je mogućnost povrede ovih dobara

Veljko IKANOVIĆ,

PRAVCI RAZVOJA EKOLOŠKOG KRIVIČNOG ZAKONODAVSTVA U BOSNI I HERCEGOVINI (171-187)

bila izvjesna, ali ipak nije nastupila u konkretnom slučaju. Ova opasnost je elemenat bića krivičnog djela i mora biti dokazana u krivičnom postupku u konkretnom slučaju. Apstraktna ili opšta opasnost jeste opasnost koja je mogla da nastupi po zaštićeno dobro usljed preduzete radnje izvršenja, ali nije nastupila u konkretnom slučaju. Preduzimanjem radnje izvršenja smatra se da je posljedica u vidu apstraktne opasnosti po zaštićeno dobro i nastupila. Ona nije elemenat bića krivičnog djela, pa se ne mora dokazivati njeno nastupanje. Za postojanje djela sa apstraktnom opasnošću dovoljno je preduzimanje radnje izvršenja, jer se smatra da je time i prouzrokovana apstraktna opasnost. Neka krivična djela iz ove glave imaju posljedicu u vidu povrede zaštićenog dobra: zagađenje životne sredine u cijelosti ili njenih pojedinih dijelova – vazduha, vode ili zemljišta, uništenje životinjskog ili biljnog svijeta, uginuće većeg broja životinja ili riba, uginuće životinja ili druga znatna šteta.²¹

Veći broj ovih krivičnih djela može da izvrši svako lice, a samo kod nekih od njih kao učinilac može da se javi određeno lice – službeno ili odgovorno lice. U pogledu krivice, ova se djela mogu izvršiti sa umišljajem ili iz nehata. To je u skladu sa odgovornošću koju propisuje Direktiva, gdje se od država članica zahtijeva da se osigura odgovornost za krivično djelo počinjeno iz nehata ili „bar iz krajnje nepažnje“, što znači svjesnog nehata. Za pojedina krivična djela zakon propisuje kvalifikovane oblike sa strožim kažnjavanjem, što je načelno saglasno Direktivi ali ne i po širini kojom zahvata krivična djela zbog njihovog nepropisivanja.

Odredbe o odgovornosti za podstrekavanje, pomaganje i pokušaj krivičnog djela sadržane su u opštem dijelu zakona i primjenjuju se na sva krivična djela, pa i na krivična djela protiv životne sredine. Odredbe o podstrekavanju i pomaganju u svemu zadovoljavaju zahtjeve Direktive, dok se to ne može reći za odredbe o pokušaju krivičnog djela. Naime, po Zakoniku kažnjivost za pokušaj vezuje se za kaznu zatvora koja se može izreći za određeno djelo i koja treba da je od pet godina ili teža (po KZ FBiH i KZ BDBiH tri godine), a za druga krivična djela ako zakon izričito propisuje da je pokušaj kažnjiv. Direktiva kažnjavanje za pokušaj vezuje za određena krivična djela više prema njihovom značaju, posebno prema posljedici koju proizvode, a ne po težini kazne koja se može izreći za to djelo.

Kazneni okviri u krivičnom zakoniku su postavljeni tako da se za većinu krivičnih djela može izreći maksimalna kazna do tri godine, za određena krivična djela do pet godina, a za pojedine kvalifikovane oblike osam godina (unošenje opasnih materija u Republiku Srpsku član 387 stav 2 KZ RS), deset

²¹ *Ibid*, 941-943.

Veljko IKANOVIĆ,

PRAVCI RAZVOJA EKOLOŠKOG KRIVIČNOG ZAKONODAVSTVA U BOSNI I
HERCEGOVINI (171-187)

godina (protivzakonito zauzimanje i eksploatacija prirodnih bogatstava i dobara od opšteg značaja član 391. KZ RS i zagađenje okoline član 303 stav 4 KZ FBiH) i dvanaest godina (zagađenje okoline član 303 stav 5. KZ FBiH). Ovi kazneni okviri ne omogućavaju izricanje kazni koje zahtijeva Direktiva, a koje su po svom rasponu mnogo strože, ovdje treba imati u vidu da su Direktivom propisane i djelatnosti koje čine obilježja znatno težih krivičnih djela.

Što se tiče mjera bezbjednosti za fizička lica kao učinioce krivičnih djela one su u zakonu određene tradicionalno i teško mogu da u potpunosti ispune zahtjeve Direktive, pa ih je potrebno dopuniti i proširiti. Ovdje mislimo na mjere kojima se optuženi obavezuje da obnovi životnu sredinu, isključenje pristupa javnom finansiranju, javnom nadmetanju, koncesijama, oduzimanje dozvola i odobrenja za obavljanje djelatnosti, privremene mjere kandidovanja za javne dužnosti i slično.

Odgovornost pravnih lica je propisana u svim zakonima i osnov i uslovi odgovornosti zadovoljavaju uslove iz Direktive, omogućavajući izricanje krivičnih sankcija i pravnim licima za krivična djela protiv životne sredine. Međutim, za sistem sankcija to se ne može reći jer on počiva na malom broju tradicionalnih sankcija koje nisu prilagođene Direktivi i vremenu u kome se ova krivična djela vrše. Direktiva propisuje širok dijapazon ovih mjera kojima se udara na izvore finansiranja iz javnih fondova, a posebno je interesantno uvođenje sudskog nadzora nad pravnim licem i obnova životne sredine koja je oštećena ili uništena.

Može se reći da postojeći zakonodavni okvir krivičnih djela protiv životne sredine (ekoloških krivičnih djela) predstavlja minimalnu potrebnu polaznu osnovu za zaštitu životne sredine koju treba doraditi i uskladiti sa komunitarnim pravom. Ovakav kakav jeste mora se posmatrati u jedinstvu sa drugim krivičnim djelima rasutim po drugim poglavljima koja takođe imaju indirektnu ulogu u zaštiti životne sredine. Očigledno je da ova disperzivnost zahtijeva osavremenjavanje i upotpunjavanje zakonodavnog krivičnogpravnog okvira za zaštitu životne sredine. Uprkos složenosti ustavnog uređenja BiH krivičnogpravnog zakonodavnog okvira Republike Srpske, Federacije BiH i Brčko Distrikta BiH mnogo se ne razlikuju.

ZAKLJUČAK

Zaštita životne sredine putem krivičnog prava u Bosni i Hercegovini nije zadovoljavajuća s obzirom na nove oblike ugrožavanja životne sredine koji su rezultat ekonomskog, tehnološkog i društvenog razvoja, kao i promjena svojinske strukture nad resursima životne sredine, sredstava eksploatacije, svojinske i upravljačke strukture pravnih lica koja koriste pojedine resurse, jačinu ugrožavanja i spregu sa koruptivnim krivičnim djelima i organizovanim kriminalom. Zakonodavni okvir još uvijek zaostaje za savremenim naučnim shvatanjima i zakonskim rješenjima zasnovanim na zahtjevima koji se postavljaju pred države članice i one koje imaju kandidatski status za članstvo u Evropskoj uniji. Zaostajanje je značajno kako u pogledu dijapazona radnji i ponašanja koja predstavljaju krivična djela protiv životne sredine, tako i u krivičnim sankcijama koje ne sadrže posebne mjere kojima se nalaže obnavljanje životne sredine i otklanjanje njenog narušenog kvaliteta, naknada štete kojom se stimuliše optuženi da zbog blažeg kažnjavanja uspostavlja ranije stanje i slično. Očigledno je da poglavlje koje sadrži krivična djela protiv životne sredine mora biti detaljno prerađeno i dopunjeno sa novim oblicima krivičnih djela protiv životne sredine.

Što se tiče krivičnih sankcija one takođe traže temeljnu reviziju, kako u pogledu vrste i sadržine, tako i u pogledu visine propisanih kazni. Visina zapriječenih kazni i njihov raspon za pojedina krivična djela nije zadovoljavajuće postavljen ni kod ovog broja krivičnih djela. Kaznenim okvirima moraju se značajno povisiti posebni maksimumi kazni zatvora i novčanih kazni za pojedina krivična djela. Kvalifikovani oblici se moraju uskladiti sa sugestijom Direktive i značajno izmijeniti njihov opis, vrsta i visina zapriječenih kazni. Takođe se mora proširiti sistem mjera bezbjednosti, sa posebnim težištem na otklanjanju posljedica krivičnog djela i sprečavanju određenim zabranama da fizička i pravna lica koja počinu krivično djelo određene vrste, težine ili kao povratnici i dalje vrše tu djelatnost.

Zaključak je da uređenje krivičnih djela protiv životne sredine u domaćem krivičnom zakonodavstvu jeste samo polazna osnova djelimično usklađena sa pravom Evropske unije ali koja traži da se u mnogim segmentima dopuni i proširi. Zaštita putem krivičnog prava mora se obezbijediti suštinskim izmjenama pozitivnog zakonodavstva zasnovanog na najnovijim dostignućima nauke krivičnog prava, uz uvažavanje uporednopravnog zakonodavstva i komunitarnog prava. Ovakav pristup treba da bude izraz svijesti i volje domaćeg zakonodavca o nužnosti da se ovo opšte dobro blagovremeno zaštititi na odgovarajući način.

LITERATURA

1. Cifrić I. „Antropocentrična i biocentrična odgovornost za život“, Socijalna ekologija – časopis za ekološku misao i sociologijska istraživanja okoline 3/2005. Zagreb, 2005.
2. Cvitanović L. Kaznena djela protiv okoliša u: Novoselec, P. (ur.): Posebni dio kaznenog prava, prvo izdanje, Zagreb, 2007.
3. G. Pierre: L'environnement, Que sais-je, Presses Universitaires de France, Paris, 1971.
4. Ikanović, V. (2025). Simbioza korupcije, organizovanog kriminaliteta i pojedinih krivičnih djela protiv životne sredine. Zbornik radova Pravo i pravda, časopis za pravnu teoriju i praksu, godina XXIII, broj 11, Sarajevo.
5. Ikanović V. (2025). Pravo Evropske unije i krivičnopravna zaštita životne sredine u Republici Srpskoj, Glosarijum br. 1-2, Beograd.
6. Ikanović V., Golijan D. Krivičnopravna zaštita šuma u Republici Srpskoj, Univerzitet "Union – Nikola Tesla", Beograd, Fakultet za poslovne studije i pravo, Beograd, Fakultet za informacione tehnologije i inženjerstvo, Beograd, Sedma međunarodna konferencija. Lemima 21, Zbornik radova, knjiga II, Pravo, ekonomija i menadžment u savremenim uslovima, Beograd, 2021.
7. Lazić, D., Miladinović Bogavac, Ž., Vuković, J., Damjanović, A., Petrović, S.. Krivičnopravna zaštita životne sredine u Republici Srbiji i njeno usklađivanje sa zakonodavstvom Evropske unije. Ecologica, Vol. 28, No 103, 2021.
8. Jovašević, D., Mitrović, LJ., Ikanović, V. Komentar krivičnog zakonika Republike Srpske, Drugo izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Banja Luka, 2021.
9. Jovašević D. Leksikon krivičnog prava. Beograd: Službeni glasnik, 2011.
10. Koeman, N. S. J. (ur): *Environmental Law in Europe*, Kluwer Law International, 1999.
11. Lazić, D. et al. Krivičnopravna zaštita životne sredine u Republici Srbiji i njeno usklađivanje sa zakonodavstvom Evropske unije. Ecologica, Vol. 28, No 103, Beograd, 2021.
12. N. S. J. Koeman (ur): *Environmental Law in Europe*, Kluwer Law International, 1999.
13. Pavlović, Z. Empirijska analiza fenomena korupcije u Srbiji i korupcija u privredi. Vojnoekonomski pregled, 67(4). Beograd, 2015.

Veljko IKANOVIĆ,

PRAVCI RAZVOJA EKOLOŠKOG KRIVIČNOG ZAKONODAVSTVA U BOSNI I
HERCEGOVINI (171-187)

14. Pleić, Marija. Kazneni progon i istraživanje kaznenih djela protiv okoliša, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, god. 53, 2/2016, Split, 2016.
15. R. M. Pereira, (2015). Environmental Criminal Liability and Enforcement in European and International Law, Brill Nijhoff.

Prof. Veljko Ikanović Ph. D, Judge of the Supreme Court of the Republic of Srpska

DIRECTIONS OF DEVELOPMENT OF ENVIRONMENTAL CRIMINAL LEGISLATION IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Abstract: The author deals with environmental protection in Bosnia and Herzegovina through criminal legislation. For the sake of a better understanding of the problem, it first points to the concept and importance of the environment, certain forms of threats and attacks on it through illegal and illegal exploitation, and the criminal law protection of certain segments of the environment. In this sense, the dispersiveness of criminal law provisions in the criminal legislation in Bosnia and Herzegovina is considered, which is a product of its constitutional structure, but also insufficient compliance of the domestic legislation with the law of the European Union. The need to modernize the environmental provisions of the criminal legislation in accordance with the development of society and new forms of crime, and especially their harmonization in the state due to the common eco-space, the same interests and goals, is particularly pointed out. One of the possible, and due to the accession to the European Union and necessary, directions is the harmonization of these provisions with Community law, especially the directives that regulate this matter systematically and comprehensively.

Keywords: environment, criminal acts, directive, harmonization.

Dino REDŽOVIĆ,
USKLAĐENOST ZAKONODAVSTVA BIH SA PRAVNOM TEKOVINOM
EVROPSKE UNIJE U OBLASTI KRIVIČNOPRAVNE ZAŠTITE ŽIVOTNE
SREDINE (189-199)

mr. iur. Dino Redžović, Okružni javni tužilac, Okružno javno tužilaštvo u
Trebinju

USKLAĐENOST ZAKONODAVSTVA BIH SA PRAVNOM TEKOVINOM EVROPSKE UNIJE U OBLASTI KRIVIČNOPRAVNE ZAŠTITE ŽIVOTNE SREDINE

Sažetak: Pravni okvir EU prvenstveno se zasniva na Direktivi 2008/99/EZ, dok novija Direktiva (EU) 2024/1203 proširuje katalog krivičnih djela, uvodi strože sankcije i jača odgovornost pravnih lica, uključujući i koncept „ekocida“. Uzimajući u obzir složenost uređenja BiH, otežana je harmonizacija sa standardima Evropske unije. Postojeća kriminalizacija ekoloških delikata i direktna primjena međunarodnih konvencija u praksi ukazuju na nedorečene pravne definicije, slabu primjenu odgovornosti pravnih lica i blagu kaznenu politiku, što sve rezultira povezanošću ekološkog kriminala sa korupcijom i malim brojem osuđujućih presuda. U okviru procesa integracija u EU, nužno je da BiH unaprijedi zakonodavni i institucionalni okvir uz harmonizaciju zakona, kao i da ojača sve vrste kapaciteta uz permanentno usklađivanje sa standardima EU. U tom procesu potrebno je efikasno implementirati Direktivu 2024/1203, a što podrazumijeva prije svega uključivanje pravosudne zajednice.

Ključne riječi: krivičnopravna zaštita životne sredine, Direktiva 2008/99/EZ, Direktiva (EU) 2024/1203, ekološki kriminal, zakonodavna harmonizacija, odgovornost pravnih lica, međunarodne konvencije (Aarhuska, CITES, Bazelska), integracija u EU, specijalizacija.

Summary: The EU legal framework is primarily based on Directive 2008/99/EC, while the more recent Directive (EU) 2024/1203 expands the catalog of criminal offenses, introduces stricter sanctions, and strengthens the liability of legal entities, including the concept of "ecocide." Considering the complexity of Bosnia and Herzegovina's constitutional and administrative structure, harmonization with European Union standards is significantly hindered. The existing criminalization of environmental offenses and the direct application of international conventions in practice point toward vague legal definitions, poor enforcement of corporate liability, and a lenient sentencing policy, all of which result in a nexus between environmental crime and corruption, as well as a low number of convictions. Within the EU integration process, it is essential for BiH to improve its legislative and institutional

Dino REDŽOVIĆ,
USKLAĐENOST ZAKONODAVSTVA BIH SA PRAVNOM TEKOVINOM
EVROPSKE UNIJE U OBLASTI KRIVIČNOPRAVNE ZAŠTITE ŽIVOTNE
SREDINE (189-199)

framework through legal harmonization and the strengthening of all types of capacities, ensuring permanent alignment with EU standards. In this process, the efficient implementation of Directive 2024/1203 is required, which primarily entails the active involvement of the judicial community.

Keywords: *criminal law protection of the environment, Directive 2008/99/EC, Directive (EU) 2024/1203, environmental crime, legislative harmonization, liability of legal entities, international conventions (Aarhus, CITES, Basel), EU integration, specialization.*

USKLAĐENOST ZAKONODAVSTVA BOSNE I HERCEGOVINE SA PRAVNOM TEKOVINOM EVROPSKE UNIJE U OBLASTI KRIVIČNOPRAVNE ZAŠTITE ŽIVOTNE SREDINE

Krivičnopravna zaštita okoliša predstavlja mehanizam *ultima ratio* – krajnje sredstvo koje društvo koristi kada administrativne i prekršajne sankcije nisu dovoljne za sprečavanje i kažnjavanje ekoloških delikata. Ilegalna sječa šuma, neovlašteno odlaganje opasnog otpada, krivolov i ilegalna trgovina zaštićenim vrstama, zagađivanje voda i zraka industrijskih razmjera – sve su to oblici kriminalnog ponašanja koji zahtijevaju adekvatne krivičnopravne odgovore.

Na putu Bosne i Hercegovine ka punopravnom članstvu u Evropskoj uniji, usklađivanje domaćeg zakonodavstva s evropskom pravnom tekovinom (EU *acquis*) u ovoj oblasti, primarno u okviru Poglavlja 27 (Životna sredina i klimatske promjene) i Poglavlja 24 (Pravda, sloboda i sigurnost), predstavlja jedan od najsloženijih izazova s kojima se domaći pravosudni sistem suočava.

U tom kontekstu, usklađivanje zakonodavstva Bosne i Hercegovine s relevantnim aktima EU nije samo pravna obaveza proistekla iz procesa pridruživanja, već i moralna i civilizacijska nužnost.

Pravni okvir Evropske unije u oblasti krivičnopravne zaštite životne sredine

Direktiva 2008/99/EZ o zaštiti okoliša putem krivičnog prava

Temeljni akt EU koji uređuje ovu materiju je Direktiva 2008/99/EZ Evropskog parlamenta i Vijeća od 19. novembra 2008. godine o zaštiti okoliša

Dino REDŽOVIĆ,

USKLAĐENOST ZAKONODAVSTVA BIH SA PRAVNOM TEKOVINOM
EVROPSKE UNIJE U OBLASTI KRIVIČNOPRAVNE ZAŠTITE ŽIVOTNE
SREDINE (189-199)

putem krivičnog prava.¹ Ovim aktom, donesenim na osnovu tada novouspostavljene nadležnosti EU u oblasti krivičnog prava (potvrđene presudom Suda pravde u predmetu C-176/03),² državama članicama naloženo je da u svoje krivičnopravne sisteme inkriminiraju određena ponašanja koja mogu prouzrokovati značajnu štetu po životnu sredinu.

Direktiva predviđa obavezu kriminalizacije radnji kao što su: nezakonito ispuštanje, emitovanje ili unošenje materija ili ionizirajućeg zračenja u zrak, tlo ili vodu; nezakonito postupanje s otpadom; nezakonito upravljanje postrojenjima; nezakonita proizvodnja, obrada, skladištenje, prijevoz i uvoz nuklearnih materijala; nezakonito ubijanje, uništavanje ili posjedovanje zaštićenih vrsta biljaka i životinja; te nezakonita trgovina takvim vrstama.³ Direktiva zahtijeva da ovi delikti budu sankcionisani kao krivična djela kada su počinjeni s namjerom ili grubom nepažnjom.

Direktiva 2024/1203/EU – Revidirana direktiva o ekološkom kriminalu

Značajan korak naprijed predstavlja Direktiva (EU) 2024/1203 Evropskog parlamenta i Vijeća od 11. aprila 2024. godine,⁴ kojom je direktiva iz 2008. stavljena van snage i zamijenjena sveobuhvatnijim instrumentom. Nova direktiva proširuje katalog krivičnih djela, uvodi obavezu propisivanja minimalnih sankcija (uključujući kazne zatvora od najmanje četiri godine za najteže oblike),⁵ predviđa krivičnu odgovornost pravnih lica te jača

¹ Direktiva 2008/99/EZ Evropskog parlamenta i Vijeća od 19. studenoga 2008. o zaštiti okoliša putem kaznenog prava, SL L 328, 6.12.2008., str. 28–37. Dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?uri=CELEX:32008L0099>

² Presuda Suda pravde EU od 13. rujna 2005. u predmetu C-176/03, Komisija protiv Vijeća, ECLI:EU:C:2005:542. Sud je u ovom predmetu utvrdio da EU ima nadležnost zahtijevati od država članica primjenu kaznenopravnih mjera radi zaštite okoliša.

³ Čl. 3. Direktive 2008/99/EZ taksativno navodi inkriminisane radnje, uključujući nezakonito ispuštanje materija u okoliš, nezakonito postupanje s otpadom, nezakonito upravljanje postrojenjima, te uništavanje zaštićenih vrsta.

⁴ Direktiva (EU) 2024/1203 Evropskog parlamenta i Vijeća od 11. travnja 2024. o zaštiti okoliša putem kaznenog prava i zamjeni direktiva 2008/99/EZ i 2009/123/EZ, SL L 1203, 30.4.2024. Direktiva je stupila na snagu 20. svibnja 2024., a države članice dužne su je transponirati do 20. svibnja 2026.

⁵ Čl. 5. Direktive 2024/1203/EU predviđa minimalne kazne zatvora: najmanje četiri godine za teška krivična djela kojima se prouzrokuje smrt ili ozbiljna šteta po zdravlje ljudi ili okoliš, a deset godina kada je krivično djelo počinjeno u okviru kriminalne organizacije ili prouzrokovalo katastrofalne i ireverzibilne posljedice.

Dino REDŽOVIĆ,
USKLAĐENOST ZAKONODAVSTVA BIH SA PRAVNOM TEKOVINOM
EVROPSKE UNIJE U OBLASTI KRIVIČNOPRAVNE ZAŠTITE ŽIVOTNE
SREDINE (189-199)

mehanizme međunarodne saradnje u suzbijanju ekološkog kriminala. Direktiva uvodi i pojam tzv. *ekocid* kao kvalifikovanog oblika ekološkog krivičnog djela, što predstavlja izuzetan napredak u evropskom ekokrivičnom pravu.

Ostali relevantni akti *acquis-a*

Pored navedene direktive, relevantan *acquis* EU u ovoj oblasti obuhvata i: Uredbu (EU) 1005/2009 o tvarima koje oštećuju ozonski omotač; Direktivu 2009/123/EZ o zagađivanju s brodova;⁶ Uredbu (EU) 338/97 o zaštiti vrsta divlje faune i flore reguliranjem trgovine njima;⁷ Direktivu 2008/98/EZ o otpadu te Direktivu 2011/92/EU o procjeni utjecaja određenih javnih i privatnih projekata na okoliš.⁸

Krivičnopravni okvir Bosne i Hercegovine u oblasti zaštite životne sredine

Ustavna i institucionalna fragmentiranost

Razumijevanje krivičnopravne zaštite životne sredine u BiH ne može se odvojiti od specifičnog ustavnog uređenja ove države. Daytonskim mirovnim sporazumom⁹ uspostavljena je visoko decentralizovana struktura s dva entiteta – Federacijom Bosne i Hercegovine (FBiH) i Republikom Srpskom (RS) – te Brčko Distriktom BiH, s tim da nadležnosti u oblasti zakonodavstva, uključujući i krivično pravo, u velikoj mjeri ostaju na entitetskom i kantonalnom nivou. Ova ustavna arhitektura ozbiljno komplicira nastojanja za

⁶ Uredba (EU) br. 1005/2009 Europskog parlamenta i Vijeća od 16. rujna 2009. o tvarima koje oštećuju ozonski omotač, SL L 286, 31.10.2009., str. 1–30; Direktiva 2009/123/EZ Europskog parlamenta i Vijeća od 21. listopada 2009. o izmjeni Direktive 2005/35/EZ o onečišćenju mora s brodova i uvođenju sankcija za kršenja, SL L 280, 27.10.2009., str. 52–55.

⁷ Uredba Vijeća (EZ) br. 338/97 od 9. prosinca 1996. o zaštiti vrsta divlje faune i flore reguliranjem trgovine njima, SL L 61, 3.3.1997., str. 1–69 (CITES Uredba EU). Uredba implementira odredbe Konvencije o međunarodnoj trgovini ugroženim vrstama divlje faune i flore (CITES) u pravo EU.

⁸ Direktiva 2008/98/EZ Europskog parlamenta i Vijeća od 19. studenoga 2008. o otpadu i stavljanju izvan snage određenih direktiva, SL L 312, 22.11.2008., str. 3–30; Direktiva 2011/92/EU Europskog parlamenta i Vijeća od 13. prosinca 2011. o procjeni utjecaja određenih javnih i privatnih projekata na okoliš, SL L 26, 28.1.2012., str. 1–21.

⁹ Opšti okvirni sporazum za mir u Bosni i Hercegovini (Daytonski mirovni sporazum), parafiran u Daytonu (Ohio, SAD) 21. novembra 1995., a potpisan u Parizu 14. decembra 1995. Tekst dostupan na: <https://www.ohr.int/the-general-framework-agreement>

Dino REDŽOVIĆ,
USKLAĐENOST ZAKONODAVSTVA BIH SA PRAVNOM TEKOVINOM
EVROPSKE UNIJE U OBLASTI KRIVIČNOPRAVNE ZAŠTITE ŽIVOTNE
SREDINE (189-199)

harmonizacijom s EU *acquis*-om, koji pretpostavlja jedinstven i kohezivan krivičnopravni odgovor.

Bosna i Hercegovina tako posjeduje četiri krivična zakonika: Krivični zakon Bosne i Hercegovine (državni nivo), Krivični zakon Federacije BiH, Krivični zakonik Republike Srpske, te Krivični zakon Brčko Distrikta. Svaki od ovih zakonika na različit način reguliše krivična djela protiv životne sredine, što rezultira fragmentiranošću i nedostatkom sistemske koherentnosti.

Krivični zakon Federacije BiH

Krivični zakon Federacije BiH (FBiH KZ)¹⁰ u Glavi XXIV sadržava krivična djela protiv okoliša. Inkriminisani su, između ostalog: zagađivanje okoliša (čl. 193. FBiH KZ), protivzakoniti uvoz i odlaganje opasnog otpada (čl. 196.), uništavanje zaštićenih životinja i biljaka (čl. 199.), kao i šumska krađa i oštećenje šuma (čl. 201.). Zakonom su predviđene kazne zatvora koje u kvalifikovanim oblicima mogu dosežati i do dvanaest godina, ali u praksi se izriču znatno blaže sankcije.

Krivični zakonik Republike Srpske

Krivični zakonik Republike Srpske (KZ RS)¹¹ na sličan način inkriminira ponašanja opasna po životnu sredinu, u okviru Glave XX koja nosi naziv Krivična djela protiv životne sredine, u kojoj su inkriminisani zagađivanje vazduha, vode i tla, nezakonito postupanje s opasnim otpadom, krivolov i nezakonit ribolov, šumska krivična djela te oštećivanje zaštićenih prirodnih dobara. Zakon sadrži i odredbe o odgovornosti pravnih lica za ekološka krivična djela,¹² što je element koji korespondira sa zahtjevima EU *acquis*-a.

¹⁰Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine, Službene novine FBiH, br. 36/03, 37/03 (ispravka), 21/04, 69/04, 18/05, 42/10, 42/11, 59/14, 76/14, 46/16, 75/17. Glava XXIV: Krivična djela protiv okoliša, čl. 193–210.

¹¹Krivični zakon Republike Srpske, Službeni glasnik RS, br. 64/17, 104/18, 15/21, 89/21. Glava XX: Krivična djela protiv životne sredine, čl. 362–387.

¹²Odgovornost pravnih lica za krivična djela uređena je, između ostalih propisa, Zakonom o odgovornosti pravnih lica za krivična djela RS (Službeni glasnik RS, br. 17/08) i Zakonom o odgovornosti pravnih lica za krivična djela BiH (Službeni glasnik BiH, br. 18/04). O ovom institutu vidjeti: Marković, I., *Odgovornost pravnih lica za krivična djela*, Pravni fakultet Univerziteta u Banjoj Luci, 2012.

Krivični zakon BiH

Krivični zakon BiH (KZ BiH)¹³ načelno reguliše krivična djela u nadležnosti državnih institucija i ona koja imaju transnacionalni element. U pogledu zaštite životne sredine, KZ BiH sadrži relativno skromne inkriminacije, budući da se radi o materiji koja primarno spada u entitetske nadležnosti. Ipak, čl. 205. KZ BiH predviđa krivično djelo ugrožavanja života i imovine opasnim djelovanjem, što može obuhvatiti i neke aspekte ekoloških delikata.

Komparativna analiza: Stanje usklađenosti i identifikovane praznine

Pozitivni aspekti

Zakonodavstvo BiH u određenoj mjeri reflektira temeljne postulate Direktive 2008/99/EZ: katalog krivičnih djela dijelom korespondira s EU modelom, predviđena je krivična odgovornost pravnih lica u entitetskim zakonicima, a sankcije za najteže oblike ekoloških krivičnih djela teoretski dosežu pragove koji su kompatibilni s evropskim standardima.

Bosna i Hercegovina je također stranka brojnih međunarodnih konvencija relevantnih za ovu oblast, uključujući Aarhusku konvenciju (pristup informacijama, učešće javnosti i pristup pravdi u pitanjima okoliša),¹⁴ Konvenciju o biološkoj raznovrsnosti, CITES konvenciju (o međunarodnoj trgovini ugroženim vrstama divlje faune i flore) te Baselsku konvenciju o prekograničnom kretanju opasnog otpada.¹⁵ Ratifikacija ovih instrumenata znači da je formalnopravna osnova za kriminalizaciju relevantnih ponašanja u načelu uspostavljena.

¹³Krivični zakon Bosne i Hercegovine, Službeni glasnik BiH, br. 3/03, 32/03, 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 53/06, 55/06, 32/07, 8/10, 47/14, 22/15, 40/15, 35/18, 46/21.

¹⁴Konvencija o pristupu informacijama, učešću javnosti u donošenju odluka i pristupu pravosuđu u pitanjima okoliša (Aarhuška konvencija), usvojena 25. juna 1998. u Aarhusu (Danska). BiH je ratificirala Konvenciju 2008. godine. Tekst dostupan na: <https://unece.org/environment-policy/public-participation/aarhus-convention>

¹⁵Konvencija o biološkoj raznovrsnosti, usvojena na Konferenciji UN u Rio de Janeiru 1992. godine; CITES – Konvencija o međunarodnoj trgovini ugroženim vrstama divlje faune i flore, Washington, 1973; Baselska konvencija o kontroli prekograničnog kretanja opasnih otpada i njihovom odlaganju, Basel, 1989. BiH je stranka svih navedenih konvencija.

Ključne praznine i nedostaci

Uprkos određenim pozitivnim elementima, dubinska analiza otkriva niz ozbiljnih praznina i nedostataka u procesu usklađivanja:

- a) **Neprecizne definicije i nedostatak specijalizovanih normi:** Krivični zakoni često koriste široke i nejasne formulacije (poput "zagađenja u većoj mjeri" ili "opasnosti za život ljudi"), što tužiocima enormno otežava dokazivanje uzročno-posljedične veze na sudu. Također, u zakonima nedostaju specifična krivična djela prepoznata novom EU Direktivom, poput ilegalne trgovine drvnom masom, kršenja propisa o hemikalijama i teškim metalima, ili nezakonitog iscrpljivanja vodnih resursa.
- b) **Krivična odgovornost pravnih lica:** Iako pravni sistem u BiH formalno propisuje odgovornost pravnih lica (korporativna odgovornost), ona se u praksi gotovo nikada ne primjenjuje u slučajevima ekološkog kriminala. Kompanije koje sistemski zagađuju okoliš najčešće se kažnjavaju samo minorno kroz administrativne i prekršajne postupke. Ovim se direktno krši osnovni evropski princip – "zagađivač plaća".
- c) **Blaga kaznena politika i odsustvo odvraćanja:** Čak i kada dođe do uspješnog procesuiranja (najčešće za djela šumske krađe), sudovi u BiH u dominantnom broju slučajeva izriču uslovne osude ili novčane kazne na zakonskom minimumu. Ovakva praksa nema odvraćajući (deterentni) efekat, što je u suprotnosti sa izričitim zahtjevom EU da sankcije moraju biti "efikasne, srazmjerne i odvraćajuće".
- d) **Sprega sa organizovanim kriminalom i korupcijom:** Ekološki kriminal u BiH, poput nezakonite eksploatacije šljunka iz riječnih korita ili nelegalnog deponovanja otpada, nerijetko je isprepleten sa korupcijom. Domaće institucije rijetko provode paralelne finansijske istrage kako bi se oduzela višemilionska nelegalno stečena imovinska korist iz ovih krivičnih djela.
- e) **Rizik od "Forum Shopping-a":** Zbog asimetrije u zaprijećenim kaznama i zakonskim definicijama između entiteta, stvara se prostor za zloupotrebe. Zagađivači i kriminalne grupe mogu ciljano obavljati ilegalne aktivnosti na onim teritorijama gdje su kazne blaže ili je inspekcijski i pravosudni nadzor slabiji.
- f) **Zanemarljiva primjena u praksi.** Statistike pokazuju da je broj osuđujućih presuda za ekološka krivična djela u BiH izuzetno nizak u poređenju s procijenjenim obimom ekološkog kriminala. Razlozi su

višestruki: nedostatak specijalizovanih tužilaca i sudija za okolišni kriminal, ograničeni istražni kapaciteti policije, nerazvijene forenzičke metode, ali i historijski visoka tolerancija prema tzv. „sivim“ ekološkim praksama.¹⁶

- g) **Neusklađenost s Direktivom 2024/1203/EU.** Bosna i Hercegovina, kao zemlja koja teži članstvu, nije pravno vezana novom direktivom. Međutim, s aspekta procesa pristupanja EU, od nje se očekuje postepeno usklađivanje s najnovijim standardima *acquis-a*. U tom smislu potrebno je anticipirati reforme koje uvodi nova direktiva: prošireni katalog krivičnih djela, minimalne pragove kazni zatvora, mehanizme zaštite zviždača u ekološkim slučajevima te jačanje prekogranične saradnje.

Proces evropskih integracija i zahtjevi u ovoj oblasti

Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju

Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju između EU i BiH (SSP), koji je stupio na snagu 1. juna 2015. godine,¹⁷ obavezuje BiH na postupno usvajanje *acquis-a* EU u različitim oblastima, uključujući pravosuđe i unutrašnje poslove. Okolišno krivično pravo se tiče i pitanja vladavine prava (Poglavlje 23) i pitanja okoliša i klimatskih promjena (Poglavlje 27), što znači da je pod dvostrukom skrutinjom u pregovaračkom procesu.

Mišljenje Komisije i napredak u procesu pridruživanja

U svom Mišljenju o zahtjevu BiH za članstvo u EU iz 2019. godine, Evropska komisija je identificirala ozbiljne nedostatke u vladavini prava i okolišnom pravu kao jedne od ključnih izazova. Godišnji izvještaji o napretku konzistentno ukazuju na ograničen napredak u implementaciji okolišnog zakonodavstva, slab kapacitet inspekcijских tijela i neujednačenu sudsku praksu.

¹⁶Evropska komisija, Izvještaji o napretku Bosne i Hercegovine, objavljuju se godišnje u sklopu paketa proširenja. Posljednji dostupni izvještaj: European Commission, Bosnia and Herzegovina Report 2024, SWD(2024) 691 final, 30.10.2024. Dostupno na: https://en-largement.ec.europa.eu/bosnia-and-herzegovina-report-2024_en

¹⁷Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju između Evropskih zajednica i njihovih država članica, s jedne strane, i Bosne i Hercegovine, s druge strane, potpisan u Luksemburgu 16. juna 2008. Stupio na snagu 1. juna 2015. Odluka Vijeća i Komisije (EU, Euratom) 2015/998 od 21. travnja 2015., SL L 164, 30.6.2015., str. 548–549.

Specifično u oblasti krivičnogprave zaštite životne sredine, od BiH se očekuje: uspostava specijalizovanih tijela za progon ekoloških krivičnih djela, osiguranje adekvatnih resursa za istražne organe, razvoj jasnih protokola saradnje između entitetskih i državnih institucija te usklađivanje sankcija s *acquis standardima*. Ova očekivanja postavljena su u kontekstu otvaranja pristupnih pregovora s BiH od strane Evropskog savjeta u martu 2024. godine.¹⁸

Preporuke i pravci reformi

Na temelju prethodne analize, moguće je formulirati sljedeće preporuke za unapređenje usklađenosti krivičnogpravnog okvira BiH s EU *acquis-om* u oblasti zaštite životne sredine:

1. **Harmonizacija krivičnih zakonika na nivou BiH.** Neophodno je postići minimalni standard usklađenosti između entitetskih krivičnih zakonika i zakonika Brčko Distrikta u pogledu kataloga ekoloških krivičnih djela, definicija zakonskih obilježja i raspona sankcija. To ne zahtijeva odricanje od ustavnih nadležnosti, već uspostavu mehanizma koordinacije na liniji Ministarstvo pravde BiH – entitetska ministarstva pravde.
2. **Transponovanje ključnih elemenata Direktive 2024/1203/EU.** Prije formalnog pristupanja EU, BiH bi trebala anticipirati ključne reforme predviđene novom direktivom, posebno u pogledu proširenja kataloga krivičnih djela, uvođenja minimalnih kazni za najteže oblike te jačanja krivične odgovornosti pravnih lica.
3. **Osnivanje specijalizovanih tužilaštava za okolišni kriminalitet.** Po uzoru na neke države regiona, potrebno je razmotriti osnivanje specijalizovanih odjeljenja ili tužilaštava s isključivom ili pretežnom nadležnošću za ekološka krivična djela, opremljenih adekvatnim stručnim kapacitetima.
4. **Jačanje međuinstitucionalnih mehanizama saradnje.** Efikasna krivičnogpravna zaštita životne sredine zahtijeva besprijeckornu koordinaciju između ekoloških inspektora, policije, tužilaštva i sudova. Potrebno je razviti formalizovane protokole saradnje i razmjene informacija.

¹⁸European Commission, 2024 Enlargement Package, 30.10.2024. Dostupno na: https://enlargement.ec.europa.eu/news/commission-adopts-2024-enlargement-package-2024-10-30_en. Komisija je u martu 2024. preporučila otvaranje pristupnih pregovora s BiH, a Evropski savjet je ovu preporuku usvojio na zasjedanju 21. marta 2024.

Dino REDŽOVIĆ,

USKLAĐENOST ZAKONODAVSTVA BIH SA PRAVNOM TEKOVINOM
EVROPSKE UNIJE U OBLASTI KRIVIČNOPRAVNE ZAŠTITE ŽIVOTNE
SREDINE (189-199)

5. **Investiranje u stručno usavršavanje.** Tužioci, sudije i istražioci trebaju biti osposobljeni za postupanje u predmetima ekološkog kriminala. Relevantne edukativne programe moguće je razviti u saradnji s TAIEX-om, Agencijom EU za pravosuđe (Eurojust) te regionalnim organizacijama kao što je RENA (*Regional Environmental Network for Accession*), a sve u saradnji sa CEST-om FBiH i RS.
6. **Unapređenje pristupa pravdi u okolišnim predmetima.** U duhu Aarhuške konvencije, potrebno je osigurati i šira procesna prava organizacijama civilnog društva, uključujući pravo na podnošenje krivičnih prijava i aktivnu legitimaciju u postupcima zaštite okoliša.

Zaključak

Usklađivanje zakonodavstva Bosne i Hercegovine s pravnom tekovinom Evropske unije u oblasti krivičnogprave zaštite životne sredine spor je i izazovan, ali neophodan proces. Formalni elementi te usklađenosti – usvajanje relevantnih inkriminacija u krivičnim zakonima – postavljeni su u osnovnim crtama, ali daleko su od punopravne kompatibilnosti s aktualnim EU acquis-om, a pogotovo od standarda postavljenih Direktivom 2024/1203/EU.

Suštinska reforma mora biti usmjerena na premošćivanje jaza između zakona u knjigama (*law in books*) i zakona u praksi (*law in action*). Bez snažne institucionalne podrške, bez specijalizovanih tužilaštava, bez adekvatno obučanih tužilaca i sudija, kao i specijalizovanih policijskih i inspeksijskih timova, kao i bez jasne političke volje da se ekološki kriminal tretira kao ozbiljan društveni problem, nikakvo formalno usklađivanje neće dati stvarne rezultate po životnu sredinu.

Bosna i Hercegovina se nalazi na raskrsnici: može nastaviti s formalnom, površinskom harmonizacijom, ili može iskoristiti evropski integracijski okvir kao polugu za stvarnu transformaciju svog okolišno-pravosudnog sistema. Drugi put je teži, ali jedini koji vodi ka ekološki odgovornom i pravno uređenom društvu.

Bosna i Hercegovina se nalazi u ranoj fazi suštinskog usklađivanja svog krivičnog zakonodavstva sa standardima Evropske unije u oblasti zaštite okoliša. Implementacija obaveza na putu ka EU ne smije ostati samo na formalnom prepisivanju normi bez njihove primjene u praksi.

Na putu ka ulasku u EU i dobijanju statusa punopravne članice, a kako bi prije svega adekvatno zaštitili zdravlje građana i bogate prirodne resurse BiH, neophodno je hitno inovirati i harmonizovati entitetske krivične zakone u

Dino REDŽOVIĆ,
USKLAĐENOST ZAKONODAVSTVA BIH SA PRAVNOM TEKOVINOM
EVROPSKE UNIJE U OBLASTI KRIVIČNOPRAVNE ZAŠTITE ŽIVOTNE
SREDINE (189-199)

skladu s obavezama iz nove Direktive (EU) 2024/1203. Pored normativnih izmjena, ključni korak mora biti specijalizacija i edukacija tužilaca, sudija i inspektora za prepoznavanje sofisticiranog ekološkog kriminala, uz obavezno pokretanje finansijskih istraga i drakonsko kažnjavanje onih koji profitiraju na uništavanju prirode.

Saša Labotić, advokat iz Banja Luke

ZAKONITOST DOKAZA

Sažetak: Sud zasniva presudu samo na činjenicama i dokazima koji su izneseni na glavnom pretresu. Nakon izvođenja dokaza sud je dužan savjesno ocijeniti svaki dokaz pojedinačno i u vezi s ostalim dokazima i na osnovu takve ocjene izvesti zaključak je li neka činjenica dokazana.

Pred sudom izvode se dokazi na osnovu kojih se utvrđuje činjenično stanje. Dokazi se izvode u neposrednom obliku, odnosno u posrednom obliku samo izuzetno. Na tako utvrđenim činjenicama sud će zasnivati presudu. Zakon o krivičnom postupku Republike Srpske propisuje radnje dokazivanja po kojim odredbama se mora postupati prilikom prikupljanja dokaza.

Pojedinim odredbama ZKP RS propisuje se da njihovo kršenje ima za posljedicu da se sudska odluka ne može zasnovati na dokazima koji su pribavljeni kršenjem tih odredbi. Za donošenje zaključka u drugim slučajevima da je tako pribavljen dokaz nezakonit i da se na njemu ne može zasnovati sudska odluka ne može se temeljiti isključivo na samoj činjenici kršenja određene zakonske odredbe nego je potrebno imati u vidu cilj te odredbe, značaj propusta da se postupi u skladu sa njom za osnovna prava i slobode optuženog i drugih učesnika u postupku kao i uticaj tog propusta na osnovna načela krivičnog postupka. U protivnom, to bi značilo da povreda bilo koje odredbe ZKP RS prilikom pribavljanja ili izvođenja nekog dokaza ima za posljedicu nezakonitost tog dokaza.

KLJUČNE RIJEČI: Sudska odluka, Zakonitost dokaza, Načela krivičnog postupka

Saša Labotić, lawyer from Banja Luka

LEGALITY OF EVIDENCE

Summary: The court bases its verdict only on the facts and evidence presented at the main hearing. After presenting the evidence, the court is obliged to conscientiously assess each piece of evidence individually and in relation to other evidence and, based on such assessment, make a conclusion as to whether a fact has been proven.

Evidence is presented before the court on the basis of which the factual situation is determined. Evidence is presented in direct form, that is, in indirect form only exceptionally. The court will base its judgment on the facts established in this way. The Law on Criminal Procedure of Republika Srpska

prescribes the actions of proving which provisions must be followed when gathering evidence.

Certain provisions of the Law on Criminal Procedure of Republika Srpska stipulate that their violation has the consequence that the court decision cannot be based on evidence obtained by violating those provisions. In order to reach a conclusion in other cases that the evidence thus obtained is illegal and that a court decision cannot be based on it, it cannot be based solely on the fact of the violation of a certain legal provision, but it is necessary to take into account the goal of that provision, the importance of the failure to act in accordance with it for the basic rights and freedoms of the accused and other participants in the proceedings, as well as the impact of that failure on the basic principles of the bloody procedure. Otherwise, it would mean that the violation of any provision of the Law on Criminal Procedure of Republika Srpska when obtaining or presenting some evidence results in the illegality of that evidence.

KEY WORDS: *Court decision, Legality of evidence, Principles of criminal procedure*

UVOD

Odredba člana 10 ZKP RS propisuje načelo zakonitosti dokaza, u kojem određuje dokaze koji su pribavljeni ili izvođeni na zakonom zabranjen način i propisuje da sud ne može zasnovati svoju odluku na takvim dokazima. To su dokazi koji su pribavljeni povredama ljudskih prava i sloboda propisanih Ustavom i međunarodnim ugovorima, koje je ratifikovala Bosna i Hercegovina, kao i dokazi koji su pribavljeni bitnim povredama ovog ZKP RS. Pored odredbe člana 10 ZKP RS, u pojedinim odredbama, kao što su odredbe člana 142 ZKP RS, kojim se propisuje postupak ispitivanja osumnjičenog, člana 143 ZKP RS, kojim se propisuje davanje pouka osumnjičenom o njegovim pravima, člana 147 ZKP RS, kojim se propisuje krug lica koja se ne mogu saslušati kao svjedoci, člana 151 ZKP RS, kojim se propisuje tok saslušanja svjedoka, člana 163, kojim se propisuje ko ne može biti vještak, i člana 174 ZKP RS, kojim se propisuje postupak tjelesnog pregleda i druge radnje, izričito je propisano da njihovo kršenje ima za posljedicu nemogućnost zasnivanja sudske odluke na dokazu pribavljenom kršenjem te odredbe, dok je u drugim slučajevima, da bi se zaključilo da se radi o nezakonitom dokazu, potrebno izvršiti analizu značaja propusta da se postupi u skladu sa odredbama zakona.

U nastavku osvrnuću se na različite postupke prilikom prikupljanja dokaza i posljedice takvog postupanja na zakonitost prikupljenih dokaza. Tužilac

rukovodi istragom, odnosno on nadzire rad ovlaštenih službenih lica koja prikupljaju dokaze, a u pojedinim zakonom propisanim situacijama sudija za prethodni postupak nadzire njihov rad već u fazi istrage na način da kontroliše da li su istražne radnje preduzete na zakonom propisan način. To su slučajevi kada se ograničavaju osnovne slobode i prava lica, kada je neophodna naredba suda za preduzimanje navedenih istražnih radnji. U svakom slučaju, u krivičnom postupku sud cijeni zakonitost dokaza.

Zakon predviđa poseban postupak za pretresanje stana, ostalih prostorija i pokretnih stvari s ciljem da se zaštiti privatni i porodični život, te stan i prepiska. Praksa ESLJP potvrđuje da se pretresanjem stana krši pravo na privatnost, tj. da kršenje prava na poštovanje nečijeg doma uvijek uključuje i miješanje u nečiji 'privatni život' (presuda u predmetu *Niemietz*, 1992., Serija A. br. 251-B, str. 33.). Pretresanje stana predstavlja istražnu radnju koja ima za cilj da se pronađu tragovi krivičnog djela i predmeti važni za krivični postupak. U daljem toku istrage ti tragovi i predmeti su u velikom broju slučajeva predmeti vještačenja zbog toga je neophodno da se pretres izvrši na zakonom propisan način jer u protivnom svi dokazi koji su prikupljeni u nezakonitom pretresu pa i dokazi koji su nastali na osnovu takvih dokaza su nezakoniti i na njima se ne može zasnovati sudska odluka. U naredbi suda nije navedena svrha pretresa, a da u zapisniku o pretresanju nisu unijeti i tačno opisani privremeno oduzeti predmeti, nego su samo navedeni brojevi potvrda o privremeno oduzetim predmetima, tačne. Odredbom člana 76. stav 1. ZKP FBiH propisano da će se privremeno oduzeti samo oni predmeti koji su u vezi sa svrhom pretresanja, te kako u pomenutoj naredbi o pretresu nije navedena svrha pretresanja, a da suprotno članu 76. stav 1. ZKP FBiH u zapisniku o pretresanju nisu unijeti i tačno opisani privremeno oduzeti predmeti, osnovano se žalbom braniteljice optuženog ukazuje na nezakonitost tih dokaza. Predmeti privremeno oduzeti prilikom pretresa stana obavljenog na osnovu naredbe za pretres u kojoj nije navedena svrha pretresa i koji nisu unijeti i tačno opisani u zapisniku o izvršenom pretresu su nezakoniti dokazi i na njima se ne može zasnovati sudska odluka. (Rješenje Vrhovnog suda FBiH, broj 58 0 K 159000 18 Kžž od 21.11.2018. godine). Kada je u pitanju prevozno sredstvo razlikujemo pregled i pretres. Tako ako je prije pregleda vozila optuženi dobrovoljno otvorio zatvorene dijelove vozila on je time otklonio potrebu za izdavanje sudske naredbe za provođenje ranje pretresanja tih dijelova vozila, pa je za ocjenu zakonitosti dokaza pribavljenih tom radnjom neophodno utvrditi postojanje takve dobrovoljnosti jer je u slučaju njenog izostanka za pregled zatvorenih dijelova vozila bilo neophodno pribaviti naredbu za pretresanje. Za

slučaj da je izostalo utvrđenje okolnosti da je otvaranje vozila rezultat slobodne volje optuženog onda se sa sigurnošću ne može utvrditi ni postojanje dragovoljnosti optuženog u odnosu na poduzete radnje ovlaštenih službenih osoba. Kada nema dragovoljnosti nema ni optuženikova pristanka na odricanje od osobnih prava, pa njegova privatnost u ovakvim situacijama mora biti na odgovarajući način zaštićena. Ovo znači da su ovlaštene službene osobe, kada kod vršenja pregleda naiđu na prostor koji je zbog njegove vizualne nepristupačnosti potrebno otvoriti, u izostanku dragovoljnog otvaranja vozila od strane vlasnika i odgovarajućeg dokumentiranja te okolnosti, uvijek dužne radi zaštite privatnosti osobe prema kojoj je konkretna radnja usmjerena zastati sa poduzetom radnjom i zatražiti izdavanje naredbe suda kojom bi se pretres tako zatvorenih prostora dopustio i učinio zakonitim. Pristanak na provođenje radnji ovlaštenih službenih osoba ne smije biti rezultat prikrivene ili otvorene prisile, isti se u pravilu daje prije otpočinjanja njihovog provođenja, te važi samo za konkretno poduzetu radnju. Kako se ovakvom odlukom osoba protiv koje su usmjerene predmetne radnje odriče svojih osobnih prava (u prvom redu prava na privatnost) onda je takvo odricanje isključivo osobne naravi i uvijek mora biti jasno izraženo i vidljivo. Da je određena osoba protiv koje se provodi neformalna radnja pregleda, kada je ista poprimila elemente pretresa, pristala na njeno daljnje provođenje bez sudskog naloga, svakako treba biti konstatirano u zapisniku ili službenoj zabilješci policijskih djelatnika koji su radnju obavili. Konstatacija ove vrste u potvrdi o privremenom oduzimanju predmeta kojom su označeni privremeno oduzeti predmeti nije pravno relevantna. Zbog toga se predmetne radnje ocjenjuju nezakonitim kao i dokazi koji su proizašli iz njihovog provođenja – u konkretnom slučaju potvrda o privremenom oduzimanju predmeta i fotodokumentacija. (Rješenje Vrhovnog suda Federacije Bosne i Hercegovine, broj 58 0 K 155518 17 Kžž od 16.07.2019. godine). Pregled unutrašnjosti putničkog vozila s ciljem pronalaženja tragova krivičnog djela i predmeta važnih za krivični postupak koji se vrši uz otvaranje vozila od strane ovlaštenih službenih osoba predstavlja radnju pretresanja za čije zakonito provođenje je potrebna naredba suda. Kada je u pitanju sporni zapisnik iz njegovog sadržaja proizlazi da su ovlašteni djelatnici izvršili kriminalističkotehnički pregled putničkog motornog vozila, te da su na istom konstatali uočena oštećenja i evidentirali pronađene tragove i predmete. Za istaći je da ZKP FBiH ne poznaje radnju dokazivanja pod nazivom kriminalističkotehnički pregled vozila, te da se ovlašteni djelatnici policije u samom zapisniku nisu pozvali na odgovarajuću odredbu procesnog zakona temeljem koje su konkretnu radnju obavili. Nije sporno da je prilikom obavljanja ranije navedene radnje predmetno vozilo otvarano i da su iz istog izuzeti razni pred-

meti radi provođenja naknadnih vještačenja. Upravo ova okolnost da je prilikom obavljanja kriminalističko-tehničkog pregleda došlo do otvaranja vozila, da je, dakle, narušen njegov integritet, opravdava stav po kojem se u konkretnom slučaju radi o pretresu kao radnji dokazivanja za čije je zakonito provođenje uvijek neophodna odgovarajuća naredba suda. U spisu predmeta takva naredba nije sadržana. (Rješenje Vrhovnog suda Federacije Bosne i Hercegovine, broj 04 0 K 003843 14 Kžk od 17.02.2015. godine). U situaciji kada je pretres vozila koji je vozio jedan od optuženih, izvršen uz njegov pristanak, a on nije prigovarao postupku pretresanja takav pretres je zakonit. Ovim je postupljeno u skladu sa odredbom člana 78 stav 1 ZKP FBiH na čijem području je radnja izvršena. Pošto ova odredba prije svega štiti prava lica čije se stvari pretresaju, a koje ovdje nije prigovaralo zakonitosti postupka pretresa, to drugi optuženi I ne može prigovarati zakonitosti vršenja takve radnje. (Presuda Vrhovnog suda u Republici Srpskoj broj 13 0 K 001829 12 Kž 7 od 12.07.2012. godine). Nalaz i mišljenje mobilnih telefonskih aparata i sim kartica koji su privremeno oduzeti od osumnjičenih osoba prilikom pretresa stana predstavlja nezakonit dokaz kada prije upućivanja na vještačenje nisu pretreseni niti su sastavljeni zapisnici o pretresu radi čega se ne može pouzdano provjeriti njihova sadržina u trenutku privremenog oduzimanja. (Rješenje Vrhovnog suda Federacije Bosne i Hercegovine broj 09 0 K 027699 19 K 14 od 03.12.2020. godine).

U toku istrage privremeno se oduzimaju predmeti koji su važni za krivični postupak. Oduzimanje dokumentacije na osnovu naredbe za privremeno oduzimanje predmeta u kojoj nije naveden pravni osnov za privremeno oduzimanje predmeta nezakonit je dokaz jer je pribavljena suštinski kršenjem odredaba ZKP kojima je regulisana radnja dokazivanja privremeno oduzimanje predmeta. „Naime, odredbom člana 79. stav 3. ZKP FBiH je propisano da naredba za privremeno oduzimanje predmeta pored ostalog sadrži i pravni osnov za privremeno oduzimanje predmeta. Navedena naredba, osim što se u uvodnom dijelu sud pozvao na odredbe ZKP koje se odnose na izdavanje naredbi za pretresanje i privremeno oduzimanje predmeta (član 65. stav 1., član 71. i član 69. ZKP FBiH), ni u uvodnom a ni u ostalom obrazloženom dijelu ne sadrži pravni osnov za oduzimanje predmeta, odnosno u naredbi se ne navode ni osumnjičene osobe ni koja krivična djela su učinjena. (Rješenje Vrhovnog suda Federacije Bosne i Hercegovine broj: 68 0 K 037329 20 Kžž od 25.02.2021. godine). Propust da se prilikom preuzimanja dokumentacije sačini zapisnik o preduzetoj radnji i potvrda o predatoj odnosno preuzetoj dokumentaciji, sa naznakom ko je oduzimanje izvršio, od koga i temeljem kojeg akta, te koja je sve dokumentacija izuzeta predstavlja nezakonit dokaz.

Imajući u vidu da je svrha poštivanja odredbi člana 79. i 80. ZKP FBiH da se osigura istovjetnost predmeta, te njihova pouzdanost, a time zaštita osnovnih prava i sloboda učesnika u krivičnom postupku, a da je pribavljanje predmetne poslovne dokumentacije d.o.o. D. i d.o.o. H. u konkretnom slučaju izvršeno suprotno odredbama člana 79. i 80. ZKP FBiH, čime su te odredbe bitno povrijeđene. (Presuda Vrhovnog suda FBiH broj 01 0 K 014058 22 Kž od 08.11.2023. godine). Propuštanje da se osumnjičenom koji ne razumije službene jezike Bosne i Hercegovine prije potpisivanja zapisnika o pretresanju i potvrde o privremenom oduzimanju predmeta osigura usmeno prevođenje sadržine tih isprava povrijeđen je član 9 stav 2 ZKP FBiH odnosno pravo na prevođenje kao sastavni dio prava na odbranu i usljed toga su ti dokazi nezakoniti. (Rješenje Vrhovnog suda Federacije Bosne i Hercegovine broj: 09 0 K 037251 22 Kž 11 od 09.03.2022. godine). Propusti da se o preduzetoj procesnoj radnji sačini zapisnik, izda potvrda o privremenom oduzimanju predmeta, izvrši pretres uređaja za pohranjivanje elektronskih podataka prilikom njegovog privremenog oduzimanja i odredi čuvanje privremeno oduzetog predmeta predstavlja bitnu povredu odredaba krivičnog postupka te su takvi dokazi nezakoniti dokazi. Naime, bez obzira što se u konkretnom slučaju radilo o dobrovoljnoj predaji predmeta, takva faktička situacija ne znači da se u konkretnom slučaju mogu zanemariti relevantne odredbe ZKP FBiH, niti isključuje obavezu ovlaštenih tijela da postupaju onako kako je to propisao ZKP FBiH, tj. da sačine odgovarajući zapisnik (član 165. stav 1. ZKP FBiH) u kojem bi bili navedeni razlozi predaje, ko predaje i kome predaje, opisani predmeti koji se predaju, način na koji se do predmeta došlo, vrijeme primopredaje i njenu svrhu, izdati potvrdu o privremenom oduzimanju predmeta kako je to propisano članom 82. ZKP FBiH, te odrediti čuvanje privremeno oduzetih predmeta i dokumentacije, kako to propisuje člana 84. ZKP FBiH. U konkretnom predmetu, sve ove radnje su izostale, a njihovo poduzimanje je neophodno u cilju očuvanja vjerodostojnosti oduzetih predmeta. Nadalje, budući da u konkretnom predmetu nije izvršeno pretresanje predmetnih USB stikova u smislu odredbe člana 65. stav 2. ZKP FBiH čija je svrha da se utvrdi koji su finansijski dokumenti pohranjeni u memoriju dostavljenih stikova i omogućiti provjera njihove istovjetnosti, osnovano se žalbom branitelja optužene ukazuje da je došlo i do povrede odredaba člana 65. stav 2. ZKP FBiH. Dakle, kako u konkretnom slučaju nije postupljeno onako kako to propisuju naprijed navedene odredbe procesnog zakona a koje imaju za cilj da se osigura vjerodostojnost i istovjetnost oduzetih predmeta, ovaj sud nalazi da su bitno povrijeđene odredbe članova 65. stav 2., 82. i 84. ZKP FBiH i da se, iz tog razloga, na ovim dokazima u smislu člana 11. stav 2. ZKP FBiH, ne može zasnivati sudska odluka. S tim u vezi se kao „plodovi otrovne voćke“ Nalaz i

mišljenje Agencije za forenzička ispitivanja i vještačenja te Nalaz vještaka finansijske struke ... ne mogu koristiti kao dokaz u krivičnom postupku jer se u smislu člana 11. stav 3. ZKP FBiH oslanjaju na nezakonit dokaz, pa se na tim dokazima ne može zasnivati sudska odluka. Stoga, kako se pobijana presuda temelji na dokazima na kojima se po odredbama ZKP FBiH ne može temeljiti, učinjena je bitna povreda odredaba krivičnog postupka iz člana 312. stav 1. tačka i) ZKP FBiH, kako se to osnovano žalbom branitelja optužene ukazuje.“ (Rješenje Vrhovnog suda Federacije Bosne i Hercegovine broj: 01 0 K 014248 20 Kž od 23.03.2021. godine)

Ispitivanje osumnjičenog predstavlja procesnu radnju kojom se pribavlja njegov iskaz. To je radnja dokazivanja čiji sadržaj može biti priznanje izvršenja krivičnog djela, negiranje izvršenja krivičnog djela ili odbijanje iznošenja odbrane i odgovaranja na pitanja. Da bi se iskaz osumnjičenog mogao koristiti u krivičnom postupku, ispitivanje mora biti izvršeno po odredbama zakona o krivičnom postupku. Zabranjeno je od osumnjičenog, optuženog ili od bilo kojeg drugog lica koje učestvuje u postupku iznuđivati priznanje ili kakvu drugu izjavu. Nije od značaja da li je ta izjava istinita ili nije, već je zabranjeno iznuđivanje izjave. Saslušanje svih učesnika u postupku treba sprovesti na način da se u punoj mjeri poštuje ličnost lica koje se sasluša, odnosno ispituje. Iskazi učesnika u postupku su jedan od najčešće korištenih dokaza. Nije rijetka situacija da jedno lice u toku istrage ima svojstvo svjedoka i osumnjičenog. Lica koja se na glavnom pretresu saslušavaju isključivo u svojstvu svjedoka, ne mogu se predočavati iskazi koje su dala u svojstvu osumnjičenog zbog različitih prava i obaveza pri davanju iskaza ovih procesnih subjekata. (Rješenje Vrhovnog suda Federacije Bosne i Hercegovine, broj 01 0 K 013608 19 Kž 9 od 30.09.2019. godine). Kada je u pitanju saslušanje optuženog kao svjedoka, nakon podizanja optužnice u krivičnopravnoj stvari na koju se odnosi optužnica, optuženi može dati iskaz u svojstvu svjedoka samo na glavnom pretresu, pri čemu ga sud prethodno upozorava na njegova prava i kada će optuženi biti podvrgnut direktnom i unakrsnom ispitivanju. Zasnivanje presude na iskazu koji je optuženi dao u svojstvu svjedoka u tužilaštvu u vrijeme dok je još imao svojstvo optuženog u istoj krivičnopravnoj stvari predstavlja nezakonit dokaz jer je pribavljen uz bitno kršenje odredaba ZKP RS o položaju optuženog tokom krivičnog postupka. U ovoj situaciji svjedok je u vrijeme davanja iskaza u Kantonalnom tužilaštvu imao svojstvo optuženog lica. Naime, kao optuženo lice, sa kantonalnim tužiocem zaključio je sporazum o priznanju krivnje, za krivična djela za koja se teretio, koji sporazum je od strane Kantonalnog suda prihvaćen i donesena je presuda kojom je optuženi oglašen krivim i osuđen, a koji je saslušan

u Kantonalnom tužiteljstvu prije pravosnažnosti presude i koji iskaz je korišten na glavnom pretresu prilikom njegovog saslušanja. To znači da je ovo lice u vrijeme saslušanja u svojstvu svjedoka u tužilaštvu imalo još uvijek svojstvo optuženog, koje mu prestaje nakon pravosnažnosti presude. Iz tih razloga, iskaz koji je dao u Kantonalnom tužilaštvu nije mogao biti uložen u sudski spis kao dokaz na glavnom pretresu pred prvostepenim sudom, niti se na takvom dokazu može zasnivati pobijana presuda. Imajući u vidu da je korišten raniji iskaz koji je dat u tužilaštvu, prilikom njegovog saslušanja na glavnom pretresu, koji mu je i predočavan, pa se iz tih razloga i on, kao plod otrovne voćke, smatra nezakonitim dokazom, koji je pribavljen povredama prava na pravičan postupak. Stoga je i po ocjeni ovog suda prvostepeni sud pogriješio kada je pobijanu presudu zasnovao na dokazima na kojima se ne može zasnivati presuda, pa je time učinio bitnu povredu odredaba krivičnog postupka iz člana 312. stav 1. tačka i) ZKP FBiH.“ (Presuda Vrhovnog suda FBiH broj: 04 0 K 003788 14 Kž 4 od 13.09.2018. godine). Kada je osumnjičeni prilikom ispitivanja pred tužiocem u prisustvu branioca izjavio da ostaje kod ranije datog iskaza datog u policiji, a pri tome ne iznoseći usmeno sadržaj tog iskaza, onda se taj iskaz ne može smatrati sastavnim dijelom zapisnika o ispitivanju osumnjičenog pred tužiocem, pa slijedom toga taj zapisnik o ispitivanju pred policijom bez prisustva branioca ne može se pročitati i koristiti kao dokaz na glavnom pretresu, jer se radi o nezakonitom dokazu. (Presuda Vrhovnog suda Republike Srpske broj 11 0 K 024819 21 Kž 4). Kao dokaz koristi se pokaz lica mjesta od strane osumnjičenih lica, te su tom prilikom sačinjavane službene zabilješke i fotodokumentacije o toj radnji. Ovaj dokaz je nezakonit u situaciji ako u vrijeme preduzimanja ove radnje osumnjičena lica, prije preduzete radnje pokazivanja lica mjesta, nisu bila poučena o svim njihovim pravima u smislu odredbe člana 142 ZKP RS i da to bude zapisnički konstatovano. To znači da su policijski službenici bili u obavezi da osumnjičenima saopšte za koje djelo se terete, osnove sumnje protiv njih, upozore ih da nisu dužni iznijeti svoju odbranu, niti odgovarati na postavljena pitanja, da imaju pravo na branioca, kao i o ostalim njihovim pravima, pa u slučaju da se dobrovoljno odreknu svih tih prava, njihova izjava o odricanju se mora zabilježiti u zapisnik, te nakon toga osumnjičeni te izjave treba da potpišu. Osim toga, čak i da su ovlaštena službena lica postupili na naprijed opisani način, ukoliko tom prilikom nisu imali branioca, a u situaciji kada na glavnom pretresu ne iznose svoju odbranu, ni takav zapisnik ne bi mogao biti pročitani niti korišten na glavnom pretresu. (Presuda Vrhovnog suda Republike Srpske broj 11 0 K 018425 17 Kž od 23.01.2018. godine). Osumnjičenom protiv koga se vodi istraga daje se imunitet od krivičnog gonjenja i on se potom saslušava kao svjedok da bi se taj iskaz koristio za zasnivanje prvostepene presude. Tužilac

nije ovlašten da daje imunitet od krivičnog gonjenja licu koje ima svojstvo osumnjičenog ili optuženog u krivičnom postupku da bi svjedočilo, već samo svjedoku da bi dao istinit odgovor na pojedina pitanja bez bojazni od krivičnog gonjenja. Davanjem imuniteta osumnjičenom postupljeno je suprotno odredbi člana 149 stav 3 u vezi sa članom 43 stav 2 tačka v) ZKP RS, zbog čega se osumnjičeni nije ni mogao saslušati kao svjedok, tako da zapisnik o njegovom saslušanju predstavlja nezakonit dokaz na kome se ne može zasnovati presuda. (Presuda Vrhovnog suda Republike Srpske broj 13 0 K 002132 16 Kž 5 od 25.10.2016. godine).

Saslušanje svjedoka je najčešće dokazno sredstvo u krivičnom postupku. Svjedok je objektivno najnesigurnije dokazno sredstvo, imajući u vidu njegove psihofizičke sposobnosti i mogućnosti koje se razlikuju od svjedoka do svjedoka, kao i emotivni odnos svjedoka sa konkretnim događajem i licima o kojima svjedoči. Zakon je dosta detaljno propisao postupak saslušanja svjedoka. U pogledu postupka saslušanja svjedoka postoje različite sudske odluke, pa tako Ustavni sud Bosne i Hercegovine u odluci AP 2127/16, ispitujući navode apelanata da je iskaz svjedoka G. B. iz istrage nezakonit dokaz i iz razloga što u zapisnik nisu unesena pitanja i odgovori, kako to propisuju odredbe člana 63 ZKPRS, zapaža da je u zapisniku interpretirana izjava svjedoka G. B., počev od strane 2, te da zapisnik ima sedam strana i da ih je apelant sve potpisao. U zapisniku je evidentirano samo jedno pitanje. U vezi s tim, Ustavni sud ukazuje da je odredbama člana 151 ZKPRS propisan tok saslušanja svjedoka, a članom 63 istog zakona sadržaj zapisnika. Štaviše, Ustavni sud zapaža da u zapisniku ne samo da nisu doslovno unijeta postavljena pitanja i dati odgovori nego da je samo pred kraj saslušanja svjedoku postavljeno jedno pitanje. Stoga Ustavni sud zaključuje da zapisnik o saslušanju svjedoka G. B. broj T 19 0 KTA 0000578 14 od 8. aprila 2014. godine nije sačinjen u skladu s odredbama čl. 63 i 151 ZKPRS. Ova odluka suda, koja na ovaj način cijeni zakonitost zapisnika o saslušanju svjedoka, usamljen je slučaj jer je u primjeni bio i ostao stav sudova da svjedok iznese sve što mu je poznato u obliku kazivanja; ako pitanja nisu unesena, sud smatra da ih nije ni bilo. (Presuda Vrhovnog suda Republike Srpske broj 13 0 K 003192 17 Kž 2 od 14.02.2017. godine). Izuzetak od dužnosti svjedočenja učinjen je u odnosu na neke kategorije svjedoka kojima je ostavljena mogućnost da odbiju svjedočenje. U ovim situacijama zakonodavac je postupio s ciljem da se ne narušavaju ili ugrožavaju porodični ili srodnički odnosi, da se ne obavezuju srodnici da svjedoče na štetu određenog srodnika. Privilegovani svjedok koji se prilikom saslušanja u istrazi nije izričito odrekao blagodeti da ne svjedoči, a što bi moralo biti uneseno u zapisnik, čime je postupljeno protivno odredbi člana 148 stav 4 ZKP

RS, tako da se radi o nezakonitom dokazu. Zato se ovaj iskaz iz istrage nije mogao koristiti ni prilikom saslušanja na pretresu jer je na taj način postao sastavni dio njegovog iskaza i podloga za zasnivanje prvostepene presude, zbog čega se na tom iskazu nije mogla zasnovati presuda, bez obzira što je ovaj svjedok na glavnom pretresu upozoren da je oslobođen dužnosti svjedočenja i to upozorenje uneseno u zapisnik prilikom njegovog saslušanja pred sudom. (Presuda Vrhovnog suda Republike Srpske broj 71 0 K 193641 18 Kžž od 28.05.2019. godine). Radnja prepoznavanja lica (ili predmeta), tretira se kao dio radnje dokazivanja – saslušanje svjedoka. Dakle, radi se o posebnom vidu svjedočenja, a to je prepoznavanje lica (ili predmeta), koje se svodi na izjašnjenje svjedoka o tome prepoznaje li lice (osumnjičenog ili neko drugo lice) ili predmet, nakon što je od svjedoka zatraženo da ih prethodno opiše ili da navede znakove po kojima se razlikuju. S obzirom na to da je u članu 100. ZKP FBiH propisana obaveza da se svjedok, prije njegovog saslušanja, pouči o pravima i upozori o dužnostima sadržanim u članovima 98. i 100. ZKP FBiH, onda takva obaveza postoji i prilikom preduzimanja istražne radnje prepoznavanja osoba, koju zakon propisuje kao dio radnje dokazivanja – saslušanje svjedoka, tj. kao poseban vid svjedočenja, pa je u tom slučaju tužitelj ili ovlaštena službena osoba koja preduzima radnju prepoznavanja osoba dužna da postupi u skladu sa članom 100. ZKP FBiH. S tim u vezi, ovlaštene službene osobe, u smislu člana 234. ZKP FBiH, prilikom uzimanja izjava i prikupljanja drugih dokaza, mogu osobe saslušati u svojstvu svjedoka, ali su dužne da postupi u skladu sa članom 100. ZKP FBiH. U tom slučaju se zapisnici o prikupljenim izjavama mogu upotrijebiti kao dokaz u krivičnom postupku (član 234. stav 3. ZKP FBiH). S obzirom na to da zapisnik o prepoznavanju osoba također sadrži izjavu svjedoka, ovlaštena službena osoba prilikom preduzimanja istražne radnje prepoznavanja (koja je sastavni dio radnje dokazivanja – saslušanje svjedoka) i sačinjavanja zapisnika dužna je da postupi u skladu sa članom 100. ZKP FBiH, kako bi se taj zapisnik mogao upotrijebiti kao dokaz u krivičnom postupku. S obzirom na to da svjedoke koji su vršili prepoznavanje osoba nisu prethodno poučili o pravima i upozorili o dužnostima, kako je to predviđeno u ovoj zakonskoj odredbi, onda se takvi zapisnici o prepoznavanju osoba u kojima su sadržane njihove izjave, u skladu sa članom 234. stav 3. ZKP FBiH, ne mogu upotrijebiti kao dokaz u krivičnom postupku. (Rješenje Vrhovnog suda FBiH, broj 01 0 K 020243 24 Kž 2 od 01.10.2024. godine). Odredbom člana 99. stav 1. ZKP FBiH propisan je način kako se vrši prepoznavanje. Iz navedenih zakonskih odredbi jasno je da zakonodavac prioritet daje neposrednom prepoznavanju, koje je u stavu 3. utvrđeno kao pravilo, dok se prepoznavanje na osnovu fotografija može primijeniti samo izuzetno, i to isključivo onda kada neposredno prepoznavanje nije

moguće. I pored ovakvog izričitog zakonskog određenja, provedene istražne radnje o kojima su sačinjeni naprijed navedeni zapisnici i fotodokumentacija o prepoznavanju optuženih Đ. S. i Š. J. od strane svjedoka B. N. i B. V. nisu provedene na takav način, nego je izvršeno prepoznavanje na osnovu fotografija u smislu stava 4. odredbe člana 99. ZKP FBiH, bez ikakve konstatacije zbog čega nije bilo moguće neposredno prepoznavanje na osnovu člana 99. stav 3. istog zakona. Pošto u spisu prvostepenog suda, a niti u samim zapisnicima o prepoznavanju, nema bilo kakvih naznaka da se prepoznavanje u konkretnom slučaju nije moglo izvršiti u smislu odredbe člana 99. stav 3. ZKP FBiH, odnosno zbog čega je bilo neophodno da se ova istražna radnja provede na osnovu fotografija u smislu stava 4. istog zakona, onda slijedi da za prepoznavanje koje je provedeno na osnovu odredbe člana 99. stav 4. ZKP FBiH nisu bili ispunjeni zakonom propisani uvjeti. Radi se, dakle, o suštinskom kršenju relevantnih odredbi procesnog zakona, koja za posljedicu ima nezakonitost dokaza pribavljenog tim kršenjem, zbog čega se na takvim dokazima ne može zasnivati sudska odluka. (Presuda Vrhovnog suda Federacije Bosne i Hercegovine, broj 04 0 K 004624 18 Kžk od 15.10.2018. godine). Dok Vrhovni sud u Republici Srpskoj ima suprotan stav, pa tako zaključuje da su oba načina prepoznavanja, neposredno i na osnovu fotografija, zakonita, a da li je moguće izvršiti prepoznavanje pokazivanjem lica predstavlja faktičko pitanje kriminalističke tehnike u svakoj konkretnoj situaciji. O tome odlučuje ovlašteno lice koje tu radnju provodi i sud ne cijeni zakonitost tako izvršenog prepoznavanja i da li je bilo moguće vršiti ga na drugi način, već kroz to prepoznavanje ocjenjuje uvjerljivost iskaza svjedoka. Prema ovom stavu suda, da li će se izvršiti prepoznavanje pokazivanjem lica ili na osnovu fotografije ne zavisi samo od toga da li je optuženi dostupan. (Presuda Vrhovnog suda Republike Srpske broj 13 0 K 003192 17 Kž 2 od 14.02.2017. godine).

Uviđaj je radnja dokazivanja koja se vrši da bi organ koji preduzima tu radnju, neposrednim opažanjem utvrdio neke važne činjenice. Zapisnik treba da bude opisna slika mjesta uviđaja. Ne smije se u zapisniku o uviđaju navoditi zaključci, mišljenja, procjene i sl. Zakon ne propisuje neki formalno-pravni osnov za obavljanje uviđaja i ne propisuje način vršenja uviđaja, pa se u tom pogledu primjenjuju kriminalistička pravila, odnosno kriminalistička metodologija. U zapisnik o uviđaju unose se podaci koji su rezultat neposrednog opažanja organa krivičnog postupka a ne i posredna saznanja o okolnostima krivičnog djela do kojih je organ koji vrši uviđaj došao prilikom vršenja uviđaja. “Kako je uviđaj u konkretnom slučaju obavljen nakon inkriminisanog događaja, stoga navodi iz zapisnika o uviđaju u kojem je konstatirano da su „u Fast food „B.“ ušla tri nepoznata muškarca“ nisu rezultat neposrednog

opažanja, pa se oni nisu ni mogli uzeti u obzir od strane prvostepenog suda, niti poslužiti za utvrđenje neke odlučne činjenice, zbog čega se suprotni žalbeni navodi ocjenjuju neosnovanim.“ (Presuda Vrhovnog suda Federacije Bosne i Hercegovine broj: 09 0 K 001169 22 Kž 3 od 21.09.2022. godine)

Vještačenjem se koriste tužilac, odbrana i, u pojedinim situacijama, sud kada za utvrđivanje ili ocjenu neke važne činjenice treba pribaviti nalaz i mišljenje osoba koje raspolažu potrebnim stručnim znanjem. Nezakonito je vještačenje koje je izvršeno po naredbi tužioca koju je izdao u toku glavnog pretresa jer je u ovoj fazi postupka za to bio nadležan isključivo sud. Ovakvo pribavljen nalaz ne može se koristiti kao nalaz i mišljenje vještaka. (Presuda Okružnog suda u Banjaluci broj 11 0 K 024732 22 K 2 od 05.12.2022. godine) i (Rješenje Vrhovnog suda Federacije Bosne i Hercegovine, broj 03 0 K 014295 16 Kž od 11.11.2019. godine). Zakon propisuje ko ne može biti vještak, međutim, svjedoci smo da su u krivičnom postupku vještaci iz pojedinih oblasti zaposleni u ustanovi koja je organizaciono u sastavu MUP RS. Sama činjenica da je vještačenje obavljeno u ustanovi koja je organizaciono u sastavu MUP RS, u čijem sastavu su i organizacione jedinice nadležne za otkrivanje krivičnih djela i njihovih izvršilaca, ne može se graditi teza o manjkavosti takvog nalaza s aspekta objektivnosti u stručnom nalazu. Ovakvo mišljenje sud nalazi uporište u stavu izraženom u presudi Evropskog suda za ljudska prava u predmetu Brandstetter, kada sud zaključuje da je vještak kojeg je imenovao sud imao bitniju procesnu ulogu, a smatran je neutralnim uprkos činjenici što je zaposlen u ustanovi koja je podnijela osnovni izvještaj koji je poslužio kao osnov tužbe. (Presuda Vrhovnog suda u Republici Srpskoj broj 11 0 K 003422 15 Kžž od 27.04.2015. godine). Pribavljanje materijalnih dokaza koji se nalaze na ljudskom tijelu ili na njemu naređuje sud, a ako postoji opasnost od odgađanja, tužilac. Uzimanje uzoraka krvi radi analize može se izvršiti na osnovu naredbe tužioca samo ako je postojala opasnost od odlaganja i to mora biti konstatovano u spisima. Kako u konkretnom slučaju nije postojala opasnost od odlaganja, niti se opasnost od odlaganja navodi u naredbi, onda nije bilo opravdane osnove za davanje naredbe od strane tužioca, koje postupanje je u suprotnosti sa navedenom zakonskom odredbom, zbog čega se radi o nezakonitom dokazu, a slijedom toga je nezakonita i naredba za vještačenje kojom je određeno da se provede vještačenje nespornih uzoraka krvi, uz zapisnik o vađenju krvi i to uzoraka krvi, a s tim u vezi se ukazuje nezakonitim i provedeno biološko vještačenje, a koje je proizišlo iz nezakonite naredbe. Takođe, i vještačenje alkohola sa nalazom i zaključkom JU Zavoda za zdravstvenu zaštitu zaposlenika MUP KS je nezakonit dokaz, jer je proizišlo iz pomenute nezakonite naredbe. (Presuda Vrhovnog suda Federacije

Bosne i Hercegovine broj 07 0 K 007925 19 Kžk od 06.07.2020. godine). Nezakonit je dokaz nalaz i mišljenje vještačenja uzoraka krvi koji je rađen na osnovu zahtjeva ovlaštene službene osobe dostavljenog ustanovi koja je vršila vještačenje kada to vještačenje nije određeno prilikom uviđaja i njegovo određivanje nije konstatovano u zapisniku o uviđaju. Preduzete uviđajne radnje moraju se dokumentovati i konstatovati u zapisniku o uviđaju i detaljno obrazložiti kako u zapisniku, tako i u posebnom službenom izvještaju. Iz zapisnika o uviđaju vidi se da je tužilac obaviješten, ali da nije izašao na lice mjesta, tako da su po ovlaštenju tužioca uviđaj izvršile ovlaštene službene osobe. U zapisniku o uviđaju je konstatovano da je od oba vozača, učesnika saobraćajne nezgode, uzeta krv, međutim, u zapisniku nije konstatovano i dokumentovano da je ta krv poslata na analizu, pa slijedom toga, s obzirom na to da je krv poslata na analizu po proteku 18 dana od dana uzimanja krvi i okončanog uviđaja, za predmetno vještačenje bila je potrebna naredba tužioca ili suda. Slijedom navedenog, taj nalaz predstavlja nezakonit dokaz na kome se ne može zasnivati sudska odluka. (Rješenje Vrhovnog suda Federacije Bosne i Hercegovine broj 07 0 K 013549 19 K od 09.07.2020. godine).

Мирослав КОТУР,
САРАДЊА ПОЛЦИЈЕ И ТУЖИОЦА ПРИЛИКОМ ПРИМЈЕНЕ ПОСЕБНИХ
ИСТРАЖНИХ МЈЕРА И РАДЊИ (215-228)

Мирослав Котур, Окружни јавни тужилац, Окружно јавно тужилаштво
Бања Лука;

САРАДЊА ПОЛЦИЈЕ И ТУЖИОЦА ПРИЛИКОМ ПРИМЈЕНЕ ПОСЕБНИХ ИСТРАЖНИХ МЈЕРА И РАДЊИ

***Сажетак:** Ефикасна примјена посебних истражних радњи — попут надзора и техничког снимања телекомуникација, приступа компјутерским системима, надзора просторија, тајног праћења, коришћења прикривених истражилаца и информатора, симулираног откупа или надзираног превоза — зависи у великој мјери од тјесне и правилно уређене координације између полицијских органа и тужилаштва. Тужилац обезбјеђује законску контролу, одобрење и надзор над мјерама које директно погађају права личности, док полиција обезбјеђује оперативну реализацију, техничка средства и људске ресурсе.*

За разлику од општих доказних радњи, посебне истражне мјере и радње су специфичне и по томе да се примјењују у фази припреме или извршења кривичног дјела, проводе се тајно без знања учиниоца за њихову примјену, те је прије самог почетка истраге потребно испуњење одређених законских услова.

Вријеме које овлаштена службена лица проведу у провођењу посебних истражних мјера и радњи у току истраге, исто је толико времена, а не ријетко и више, колико тужилац проведе на главном претресу доказујући наводе из оптужнице и изводећи доказе који су том приликом прикупљени. Због тога је неопходна стална координација и комуникација између полицијских службеника и тужиоца како би се прикупило довољно доказа не само у почетној фази истраге него и током цијелог спровођења посебних истражних мјера и радњи. Ово је посебно важно код обимних истрага, које се спроводе против више лица за више кривичних дјела, због чега је од пресудне важности да тужилац од самог почетка активно руководи истрагом и заједно са овлашћеним службеним лицима учествује у прикупљању доказа, предузимању истражних мјера и радњи, те обезбјеђује законитост прикупљених доказа.

***КЉУЧНЕ РИЈЕЧИ:** координација и комуникација између тужиоца и полиције, посебне истражне мјере и радње, законито прикупљање доказа, руковођење истрагом.*

Мирослав КОТУР,

САРАДЊА ПОЛЦИЈЕ И ТУЖИОЦА ПРИЛИКОМ ПРИМЈЕНЕ ПОСЕБНИХ
ИСТРАЖНИХ МЈЕРА И РАДЊИ (215-228)

Miroslav Kotur, Regional/District Prosecutor, BANJA LUKA REGIONAL
PUBLIC PROSECUTOR'S OFFICE

COOPERATION BETWEEN THE POLICE AND THE PROSECUTOR DURING THE IMPLEMENTATION OF THE SPECIAL INVESTIGATIVE MEASURES AND PROCEDURES

Summary: *Any efficient implementation of the special investigative procedures – such as surveillance and technical recording of the telecommunications, accessing computer systems, surveillance of premisses, physical surveillance, use of the undercover investigators and informants, simulation of the purchase or surveilled transport – largely depends on the close and correctly established coordination between the police force and the prosecutor's office. The prosecutor's role is to ensure legislative control, required approvals and supervision of the procedures targeted directly at the personal rights of the person's in question, while the police are there to ensure operational realisation, technical means and human resources.*

Unlike general evidential procedures, the special investigative measures and procedures are quite specific, even more so because they are applied during the preparation phase or during the criminal act execution phase, and are carried out in secret, without the perpetrator's knowledge of their existence, thus the need of certain legislative prerequisites to be met prior to their execution.

The time police officers spend in executing special investigative measures and procedures during the actual investigation takes as much time, and often more, the time a prosecutor spends in the court proceedings proving allegations from the indictment and presenting gathered evidence. Another reason for a close coordination and communication between police officers and prosecutors, is not only to amass enough evidence during the initial phase of the investigation but to ensure evidence gathering throughout the whole period of the special investigative measures and procedures. In doing so, which is particularly important in long and extensive investigations when dealing with multiple perpetrators and multiple felonies, it is paramount the prosecutor has an active oversight of the investigation and joins the police officers partakes in evidence gathering, the actual execution of the investigative measures and procedures, thus ensuring the legality of the evidence gathered throughout.

KEY WORDS: *coordination and communication between the prosecutor and police officers, special investigative measures and procedures, legal evidence gathering, investigation management*

УВОД

Посебне истражне радње уведене су у кривичнопроцесно законодавство као одговор на потребу ефикасног сузбијања најтежих облика криминалитета — прије свега организованог криминала и тероризма — и као резултат усклађивања домаћег права са међународним актима, нарочито Конвенцијом УН против транснационалног организованог криминалитета (2000). У Републици Српској ова област је систематизована у Глави XVII ЗКП РС (чл. 234–240), а законски оквир, који дјелимично датира још од 2003. године, допуњаван је и прецизиран, укључујући измјене из 2018. године које су утврдиле подручје примјене и појасниле законску терминологију.

Ефикасна примјена посебних истражних радњи — попут надзора и техничког снимања телекомуникација, приступа компјутерским системима, надзора просторија, тајног праћења, коришћења прикривених истражилаца и информатора, симулираног откупа или надзираног превоза — зависи у великој мјери од тјесне и правилно уређене координације између полицијских органа и тужилаштва. Тужилац обезбјеђује законску контролу, одобрење и надзор над мјерама које директно погађају права личности, док полиција обезбјеђује оперативну реализацију, техничка средства и људске ресурсе. Због осјетљивости и ограничења која носе ове мјере, сарадња мора бити заснована на јасним правним овлашћењима, оперативној транспарентности, процјени пропорционалности и сталној размјени релевантних информација ради заштите јавног интереса и уставно загарантованих права.

Специфичност посебних истражних мјера и радњи огледа се у томе да се примјењују у фази припреме или извршења кривичног дјела, да се проводе тајно без знања учиниоца за њихову примјену, те да је за њихову примјену потребно да су испуњени одређени законски услови, те да постоје одређена законска ограничења за примјену ових мјера и радњи.

Одређивање посебних истражних мјера и радњи.

Код одређивања посебних истражних мјера и радњи потребно је да су првенствено испуњена два услова: да према одређеној особи или особама постоји основ сумње да је учинила или да чини кривично дјело, те да се на други начин не могу прикупити докази за кривично гоњење или би њихово прикупљање било повезано са несразмјерним тешкоћама.

Сходно томе, потребно је да се тужиоцу презентује довољно доказа из којих би се могли утврдити основи сумње да је учињено кривично дјело, као и докази из којих произилазе околности да би прибављање доказа у конкретном случају било повезано са несразмјерним тешкоћама. На подлози тих доказа тужилац доноси наредбу о спровођењу истраге и заједно са наредбом подноси надлежном суду образложен приједлог за одређивање посебних истражних мјера и радњи. Сама садржина приједлога није експлицитно одређена Законом о кривичном поступку, али мора садржавати ова два споменута услова, која морају бити јасно конкретизовани и поткријепљени доказима који се достављају у прилогу како би суд могао поступати по приједлогу.

Закон о кривичном поступку експлицитно не наводи како мора изгледати судска наредба којом се одређују посебне истражне мјере и радње, али наводи да она садржи исте податке као и приједлог тужиоца. Судска пракса је по том питању заузела скоро идентичан став да судска наредба мора бити образложена те издата у строго формалној законској процедури. Па тако, одлучујући о приговору одбране да је оптуженом повријеђено право на одбрану јер су докази прикупљени на незаконит начин, Окружни суд у Бањој Луци је заузео став да оправданост и прихватљивост разлога у приједлогу тужиоца за одређивање посебне истражне радње надзора и техничког снимања телекомуникација, па тако и да ли је наведено шта је претходно предузето и да ли је било могуће било шта предузети прије наредбе, суд цијени у свакој конкретној ситуацији. Одбрана у ствари и не доводи у сумњу оправданост одређивања радње, већ се упушта у критику садржине самог приједлога и образложења наредбе. По налажењу овог суда, законом прописани поступак доношења наредбе је у свему поштован, а њена основаност је фактичко питање које у конкретном случају не утиче на законитост прибављених доказа јер аргументима жалбе није доведена у сумњу.

Такође, законодавац је одредбом члана 236. став 2. ЗКП РС предвидио да се, у хитним случајевима када није могуће благовремено прибавити писану наредбу, истражна радња може започети на основу усмене наредбе судије, с тим да се писани налог мора прибавити у року од 24 часа. Овај изузетак се у пракси ријетко користи и примјењује се искључиво када је то неопходно и када се докази не могу прибавити на други начин, а постоји хитност у поступању.

Приједлог за одређивање посебних истражних мјера и радњи се увијек подноси стварно и мјесно надлежном суду. Међутим, уколико се у самом току истраге прикупе докази који мијењају чињенични супстрат,

Мирослав КОТУР,

САРАДЊА ПОЛЦИЈЕ И ТУЖИОЦА ПРИЛИКОМ ПРИМЈЕНЕ ПОСЕБНИХ
ИСТРАЖНИХ МЈЕРА И РАДЊИ (215-228)

односно који указују да је дошло до извршења кривичног дјела за које је стварно надлежан виши суд, потребно је да се продужење и проширење посебних истражних мјера и радњи затражи од стварно надлежног суда. У овој ситуацији тужилац ће на подлози прикупљених доказа донијети наредбу о проширењу истраге, те заједно са приједлогом исту доставити стварно и мјесно надлежном суду. Након добијања наредбе сада вишег суда и наставка посебних истражних мјера и радњи, у смислу законске одредбе 237. став 4. ЗКП-а РС, обавијестиће суд који је издао ранију наредбу да је дошло до промјене стварне надлежности, да се предметна истрага наставља, те да суд не обавјештава лице да је било обухваћено посебним истражним мјерама и радњама, да се не би угрозила даља истрага. Тако је Окружни суд у Бањој Луци по приговору одбране, везано за законитост доказа који су прибављени по наредби Основног суда, закључио да је: Неоснован је приговор одбране да се у овом кривичном поступку не могу користити докази прибављени током истраге на основу наредби и других аката Основног суда у Мркоњић Граду, јер тај основни суд није био надлежан за поступање у овом кривичном поступку. Наиме, поједине доказне радње током истраге предузимане су према основима сумње да оптужени М.А чини кривично дјело из члана 207. став 1. КЗ РС, за које је у вријеме када су те радње проведене, постојала стварна надлежност Основног суда у Мркоњић Граду. Након што су утврђени основи сумње да су оптужени учинили кривично дјело из члана 207. став 3. КЗ РС, предмет је уступљен на даље поступање Окружном суду у Бањалуци, као стварно надлежном. Зато су законити докази прибављени на основу наредби и аката Основног суда у Мркоњић Граду. Иначе, стварна надлежност Окружног суда у Бањалуци за суђење у овом кривичном поступку, заснива се на одредби члана 31. став 1. тачка а) Закона о судовима Републике Српске и члана 24. став 1. Закона о кривичном поступку Републике Српске („Службени гласник Републике Српске“, број: 53/2012, 91/2017, 66/2018 и 15/2021, скраћено ЗКП РС

Основи сумње морају се односити на конкретну особу као претпостављеног извршиоца кривичног дјела, односно тужилац мора располагати довољним бројем чињеница и доказа да је одређена особа учинила кривично дјело. Наредба о спровођењу истраге се даље може мијењати и проширивати како се у току истраге долази до нових извршилаца и нових чињеница. У пракси се зна дешавати да се надзор и техничко снимање телекомуникација проширују према НН лицу, али овдје треба бити јако опрезан, те овакву мјеру користити што краћи временски период, односно најдуже мјесец дана, у ком року овлаштено

службено лице треба да утврде идентитет тог лица, а затим, уколико има законског основа, даље проширивати истрагу по познатом учиниоцу. Па тако, одлучујући о приговору одбране, Врховни суд РС је заузео став да, са аспекта законитости доказа прибављених посебним истражним радњама надзора и техничког снимања телекомуникација из одредбе 226 став 2. тачка а) ЗКП-а, сада 234 став 2 тачка а) ЗКП-а РС, наредба коју је донио судија за претходни поступак у складу са одредбом члана 228. став 1 ЗКП-а РС, а сада 236 став 2 тачка а) ЗКП-а РС, мора да садржи у формалном смислу, између осталих елемената, и податке о лицу против кога се та радња предузима, а не личне податке у смислу навођења потпуног идентитета тог лица. Према томе, наредба о спровођењу посебних истражних мјера и радњи (као и наредба о спровођењу истраге) може се одредити и против НН лица са навођењем претплатничког броја мобилног телефона, као и осталих елемената ИМЕИ телефонског апарата, броја СИМ картице.

Тврдња да су докази прибављени спровођењем посебних истражних радњи незаконити јер су наредбе за спровођење посебних истражних радњи донешене прије што је тужилац донио наредбу о спровођењу истраге нема упориште у закону. Ово из разлога што се истрага у смислу члана 224. став 2. ЗКП – Пречишћени текст може спроводити и против непознатог лица („О спровођењу истраге доноси се наредба која садржи: податке о учиниоцу кривичног дјела уколико су познати, опис дјела из којег произилазе законска обиљежја кривичног дјела...“) па се аналогним тумачењем долази до закључка да су се посебне истражне радње могле одредити и против непознатих лица, уз обавезно испуњавања услова за њихову примјену из члана 234. ЗКП – Пречишћени текст.¹

Да би тужилац испунио законске услове и дошао у позицију да донесе наредбу о спровођењу истраге, а одмах затим и приједлог којим тражи одређивање посебних истражних мјера и радњи, потребно је да заједно са овлашћеним службеним лицима прикупи доказе, као и иницијалне информације (оперативне информације) које ће користити у свом обраћању суду. Наиме, само коришћење тзв. оперативних информација свакако није довољно да би тужилац могао донијети наредбу о спровођењу истраге. Оперативне информације нису саме по себи довољне да би се одредиле посебне истражне мјере и радње, јер оне морају бити поткријепљене другим доказима, који су прибављени у складу са одредбама Закона о кривичном поступку. Према судској

¹ Врховни суд Републике Српске број 11 0 К 004467 12 Кж 4 од 26.6.2012. године

Мирослав КОТУР,

САРАДЊА ПОЛЦИЈЕ И ТУЖИОЦА ПРИЛИКОМ ПРИМЈЕНЕ ПОСЕБНИХ
ИСТРАЖНИХ МЈЕРА И РАДЊИ (215-228)

пракси, оперативне информације саме по себи нису довољне за одређивање посебних истражних радњи, уколико нису конкретизоване и поткријепљене разлозима који указују на постојање основа сумње и нужности примјене мјера; у супротном, докази прибављени на такав начин сматрају се незаконитим.. Стога је неопходно да, уз оперативне информације, тужилац располаже и другим доказима прибављеним у складу са Законом о кривичном поступку, који у својој укупности чине заокружену цјелину из које произилази основ сумње да је одређено лице учинило или чини кривично дјело, као предуслов за одређивање посебних истражних мјера и радњи.

Овдје се управо у првим фазама одређивања посебних истражних мјера и радњи јавља јака потреба за тијесном сарадњом између тужιοца и полиције, јер је тужилац тај који одређује и процијењује који је то квантум доказа потребан да би постојао основ сумње, те због чега сматра да би прибављање даљих доказа било повезано са несразмјерним тешкоћама. Законски услов прибављања доказа услјед несразмјерне тешкоће може се управо извести из оперативних информација, као логичног понашања лица склоних криминалним активностима у данашњем времену. Тако ће тужилац у свом приједлогу, између осталог, истаћи: посебне истражне радње потребно је предузети с обзиром на то да се на други начин не могу прибавити докази, односно да је њихово прибављање повезано са несразмјерним тешкоћама, да осумњичени предузимају радњу извршења кривичног дјела на начин да претходно остварују комуникацију путем мобилног телефона са купцима, препродавцима и међусобно, те договарају само вријеме и мјесто састанка, а након тога лично обављају нпр. промет опојних дрога. Такође, да осумњичени остварују, у том случају, само непосредне контакте са купцима и препродавцима када обављају промет опојних дрога. Надзором над мобилним телефонима које користе осумњичени и тајним праћењем и техничким снимањем лица, транспортних средстава и предмета који су у вези са њима дошло би се до детаљнијих информација од којих лица се набавља опојна дрога, те би се утврдили други саучесници, препродавци, те утврдиле локације на којима се чува опојна дрога и врши њена примопредаја, као и идентификовали и пронашли свједоци (овисници који користе наведене опојне дроге) који купују опојне дроге од осумњичених лица.

Посебне истражне радње представљају изузетну мјеру чија је примјена оправдана само ако се докази не могу прибавити на други начин или би то било повезано са несразмјерним тешкоћама, при чему

тај услов мора бити конкретно и увјерљиво образложен, као кључни основ законитости мијешања у право на приватност.

Спровођење посебних истражних мјера и радњи

Током примјене посебних истражних мјера и радњи тужилац и овлаштена службена лица треба бити у сталној комуникацији око примјене ових мјера, те анализирати прикупљене доказе са циљем њиховог даљег наставка или евентуалног прекидања ових мјера ради реализације. Због тога је неопходна свака анализа како оперативних информација које полицијски службеници прикупљају на терену, тако и других доказа који се прикупљају у складу са наредбом суда. Самим тим, уколико полицијски службеници доставе оперативне информације тужиоцу из којих произилази да су осумњичена лица застала са криминалним активностима, те да се може очекивати њихово даље дјеловање у неком периоду, потребно је судији за претходни поступак, у смислу одредбе члана 237. став 4. ЗКП РС, предложити да не обавјештава лица против којих се примјењују мјере посебних истражних радњи, јер тужилаштво и даље спроводи истрагу, те има намјеру да упути и приједлог за одређивање мјера и радњи овом суду.

Дакле, спровођење посебних истражних мјера и радњи не треба да се врши континуирано из мјесеца у мјесец, већ је потребно пажљиво анализирати сваки доказ и информацију и имати важећу наредбу суда у вријеме предузимања криминалних активности лица према којима су одређене посебне истражне мјере и радње како би се обезбиједило законито прикупљање доказа у вези са извршењем предметног кривичног дјела.

Овдје треба бити опрезан и томе да се посебне истражне радње могу проводити само у оквиру важеће судске наредбе и у временским границама одређеним том наредбом, тако да њихово евентуално прекидање и накнадно настављање без нове или продужене судске одлуке није допуштено, већ захтијева поновно испуњење законских услова за њихово одређивање, односно упућивање новог приједлога суду о доношењу нове наредбе.

Посебне истражне мјере и радње продужавају се само ако је на основу већ прикупљених доказа евидентно да дају резултат, као и да постоје разлози да се настави са њиховим спровођењем да би се утврдио идентитет и других евентуалних саучесника у извршењу кривичног дјела.

Мирослав КОТУР,
САРАДЊА ПОЛЦИЈЕ И ТУЖИОЦА ПРИЛИКОМ ПРИМЈЕНЕ ПОСЕБНИХ
ИСТРАЖНИХ МЈЕРА И РАДЊИ (215-228)

Посебне истражне радње могу проводити искључиво уз активну и континуирану улогу тужиоца, који руководи истрагом и врши надзор над радом полиције, док полиција поступа као извршни орган у оквиру датих овлашћења, сама сарадња не може бити формална, већ мора бити стварна и ефикасна, што подразумева да тужилац има увид у ток провођења мјера, да усмјерава њихово извршење и да предузима радње у складу са законом.

Надзор и техничко снимање телекомуникација

Ова прикривена истражна радња подразумјева тајни надзор и техничко снимање телефонских разговора, затим надзор над употребом других средстава за техничко комуницирање на даљину, као и снимање разговора који се воде тим средствима. Другим ријечима надзор и техничко снимање телекомуникација односи се на сва техничка средства која се користе преко предузећа за одржавање услуга у телекомуникацијском промету. Ова истражна радња обухвата и електронску пошту, као и друге видове комуникација који се одвијају преко компјутерских уређаја и других средстава информацијске технологије.

Да би се одредила ова посебна истражна мјера и радња потребно је да овлаштена службена лица оперативним путем прибаве мобилни телефонски број осумњиченог или његов ИМЕИ број, који ће се наћи на образложеном приједлогу тужиоца. За такво нешто потребно је да овлаштена службена лица прибаве одговарајући доказ да осумњичени управо користи тај број телефона или мобилни телефонски апарат. Наведено се постиже оперативним радом, о чему се сачињава службена забиљешка или се наведени податак прибавља на други начин (нпр осумњичени је испитан у неком другом предмету гдје је на записник оставио свој телефонски број). Приликом одређивања посебних истражних мјера и радњи у пракси се претежно почиње од мјере надзор и техничко снимање телекомуникација, ова мјера се увјек комбинује са мјером тајно праћење и техничко снимање лица, транспортних средстава и предмета који су у вези са њима. Разлог комбиновања ових мјера је управо метод по којем се долази до доказа у погледу извршења предметног кривичног дјела. Наиме, уколико овлаштено службено лице у мониторинг центру примјети да је осумњичени остварио комуникацију из које се може закључити да је усмјерена на извршењу кривичног дјела, односно да се договара вријеме и мјесто примопредаје тј. продају опојне

Мирослав КОТУР,

САРАДЊА ПОЛЦИЈЕ И ТУЖИОЦА ПРИЛИКОМ ПРИМЈЕНЕ ПОСЕБНИХ
ИСТРАЖНИХ МЈЕРА И РАДЊИ (215-228)

дрогe, овлаштена службена лица који раде на пратњама излазе на терен и врше тајно праћење лица. При тој радњи овлаштена службена лица су посебно обучени за ову врсту посла, те мјеру из наредбе врше на тај начин да се не угрози даља истрага.

Примјер једне такве радње може се видјети и у закључку Окружног суда Бања Лука : „С тим у вези, потребно је истаћи да је у току провођења посебних истражних радњи телекомуникационог надзора, дана 14.11.2019. године забиљежена комуникација под бројем ИИД-654, односно телефонски разговор између оптуженог ХР који је користио број телефона 387/65/465-347 и оптуженог ВМ који је користио број телефона 387/65/170-824, након кога су се оптужени нашли на паркинг простору испред привредног предузећа „Јелшинград“ у Градишци, са циљем примопредаје опојне дроге Cannabis сатива Л. Непосредно након тога оптужени В.М и Х.Р су лишени слободе, те је код оптуженог ХР пронађена зелена биљна материја укупне бруто масе 16,44 грама (за коју је вјештачењем и утврђено да се ради о опојној дроги Cannabis сатива Л.), којом приликом је сачињен записник о претресању, те потврда о привременом одузимању предмета под бројем 20-02-114/19 од 14.11.2019. године“.²

Дакле, да би се документовала једна оваква радња извршења потребно је да су мјере из члана 234 став 2. тачка а) и г) ЗКП-а РС биле одређене у складу са наредбом надлежног суда, те да су лица која учествују и истражи благовремено и активно предузимале те мјере према осумњиченом лицу. У датој ситуацији имамо „затворен круг“ доказивања, тј. имамо комуникацију након које је дошло до реализације односно продаје опојне дроге, све наведено је констатовано и наведено у записницима о пратњи посебно обучених овлаштених службених лица, а затим имамо и одузимање опојне дроге од лица који је ту дрогу непосредно купио од осумњиченог, а која опојна дрога ће бити депонована у судски депозит, те бити предмет даљег вјештачења.

Тужилац ће на главном претресу изводити доказе преслушавањем пресретнутих разговора тако што ће сваки пресретнути разговор или текстуалну поруку који су означени IID бројем емитовати на главном претресу, путем одговарајућих техничких уређаја. Имајући у виду да се ова посебна истражна мјера и радња најчешће примјењује код доказивања кривичног дјела Неовлаштена производња и промет опојних дрога гдје свједоци често мијењају искази, искуства из праксе су

² Пресуда Окружног суда Бања Лука број: 11 0 К 024732 20 К од 26.10.2021.године

Мирослав КОТУР,
САРАДЊА ПОЛЦИЈЕ И ТУЖИОЦА ПРИЛИКОМ ПРИМЈЕНЕ ПОСЕБНИХ
ИСТРАЖНИХ МЈЕРА И РАДЊИ (215-228)

показали да би у таквим ситуацијама прије саслушања свједока, било сврсисходно затражити од судског вијећа измјену редослиједа извођења доказа, те прво извести пресретнуте разговоре и комуникацију осумњичених, а сада оптужених са свједоцима чије је саслушање предложено оптужницом. На тај начин тужилац ће бити у могућности да директно на главном претресу свједоцима презентује пресретнуту комуникацију, те на тај начин приближи судском вијећу одлучне чињенице за конкретни кривични поступак. Управо код извођења ових доказа чести приговори одбране су процесне природе, да сам начин презентовања доказа није адекватан јер се у судници приказују подаци који су на страном језику, те не одговарају језику суда. Међутим, суд је у више својих одлука заузео став да наведена презентација не утиче на законитост доказа конкретно у вези са изнесеним приговорима: да посебне истражне радње нису законит доказ и да се на њима не може заснивати судска одлука, жалба истиче да фолдери о пресретнутим телефонским разговорима и СМС порукама нису преведени на српски језик, који је у службеној употреби пред судом. О томе је пресуда дала ваљано образложење на страни 18 истичући да у пресретнутим фолдерима се биљежи разговор на језику на коме се поступак води, а да текст поруке као и све остале техничке карактеристике, а у складу са Европском Конвенцијом о високом технолошком криминалитету на коју се пресуда позива на страни 18 образложења, због стандардизације се користи изворно, дакле, на енглеском језику.³

Тајно праћење и техничко снимање лица, транспортних средстава и предмета који су у вези са њима

Ова истражна радња може се одредити само према особи за које постоје основи сумње да је сама или заједно са другим особом судјеловала или судјелује у извршењу кривичног дјела за које се у смислу законских одредби може одредити посебна истражна мјера и радња. Циљ ове истражне радње огледа се у утврђивању правца кретања особа, транспортних средстава и предмета који су са њима у вези, који се тајно прате снимају, затим у откривању контаката које надзирана особа

³ Пресуда Врховног суда Републике Српскр број 11 0 К 016076 15 Кж 4 од 04.02.2016

предузима или остварује, као и у прикупљању података о поступању с одређеним предметима.

Приликом писања самог приједлога потребно је конкретизовати ову посебну истражну мјеру радњу те у том смислу истаћи на који начин и од стране кога ће иста бити извршена. Тако је потребно навести да: тајно праћење осумњичених лица вршиће се снимањем техничким средствима за снимање слике, видео записа и звука (аудио, фото и видео опремом), предмета и транспортних средстава која користе осумњичени, те постављање ГПС уређаја на транспортна средства која користе осумњичени како би на овакав начин вршили надзор над осумњиченим и другим лицима са којим осумњиченим буду укључена у договарање у вези са предметним кривичном дјелом, те снимање аудио, фото и видео опремом разговора које буду обављали осумњичени како међусобно тако и са другим лицима, о чему ће полицијски службеници сачињавати одговарајуће записнике о тајном праћењу и техничком снимању и службене забиљешке.

Проводећи ову посебну истражну мјеру и радњу најчешће врше посебно обучена овлаштена службена лица који о наведеној радњи сачињавају записник о тајном праћењу и потписује се по одређеним шифрама. Одлучујући о приговру одбране суд је заузео став да су неосновани жалбени приговори браниоца да му није омогућено да на главном претресу испита лица која су учествовала у радњама надзора и техничког снимања телекомуникација по наредбама судије за претходни поступак Окружног суда у Требињу такође није основан, јер су те радње проводила овлашћена службена лица Министарства унутрашњих послова Републике Српске, Одјељење за посебне оперативне послове Управе криминалистичке полиције, Одјељење за спречавање неовлашћене производње и промета опојних дрога, те овлашћена службена лица Центра јавне безбједности Источно Сарајево – Сектор криминалистичке полиције. За провођење тих радњи нису тачно одређена лица која ће их провести, па та лица на главном претресу нису могли саслушати ни тужилац ни одбрана.⁴

Коришћење прикривених истражилаца и коришћење информатора

У пракси посебне истражне мјере и радње коришћење прикривених истражилаца и коришћење информатора и симуловани и контролисани

⁴Врховни суд Републике Српске број 15 0 К 000664 14 Кж 2 од 13.05.2014. године

откуп предмета и симуловано давање откупнине користе се њиховим комбиновањем, на начин да информат обично „убаци“ прикривеног истражиоца у криминалне кругове односно упознаје га са осумњиченим лицима. Све предузете радње се документују службеним забиљешкама и фотографијама, тонским и видео записима уколико би ове радње било могуће извршити водећи рачуна да се не открије њихова активност као прикривеног истражиоца или угрози његова безбједност.

О свакој радњи прикривени истражилац сачињава свој извјештај који се послје користи као доказ током главног претреса, а уколико тужилац сматра да је неопходно, исти се може саслушати као свједок. Закон изричито прописује да се прикривени истражилац и информатор могу саслушати као свједоци или као заштићени свједоци и току спровођења радњи или о другим важним околностима. Ако се ове особе морају појавити на главном претресу, онда се мора водити рачуна о њиховој заштити и заштити њиховог идентитета. Саслушање информатора или прикривеног истражиоца врши се по одредбама Закона о заштити свједока у кривичном поступку, те се исти тада саслушавају као заштићени свједоци, пред ванрасправним вијећем надлежног суда. Околност коју одбрана наводи, да им није познато мјесто гдје се информатор налази, није могла бити релевантна за одлучивање одбране да ли ће тражити саслушање информанта у својству свједока. Идентитет прикривеног истражиоца и идентитет информанта познати су суду који је одредио спровођење ове посебне истражне радње, тако да непознавање адресе информанта није могао бити разлог због којег је одбрана одустала од његовог саслушања. Без основа су приговори одбране на садржај записника о испитивању прикривеног истражиоца као свједока и начин на који је ово испитивање обављено од стране ванрасправног вијећа овог суда, јер одбране оптужених у коначном нису ни тражиле да се прикривени истражилац и информатор испитају као свједоци на главном претресу, а овај суд није сматрао да их треба по службеној дужности саслушати као свједоке, пошто се вијеће увјерило на основу исказа свједока М.Т, исказа осумњиченог Р.Б и писаног исказа прикривеног истражиоца као свједока, да подстрекавања оптужених да учине кривично дјело није било⁵

⁵ Пресуда Окружног суда Бања Лука број: 11 0 К 025290 23 К 2 од 04.10.2023. године

**Симуловани и контролисани откуп предмета и симуловано давање
поткупнине**

О симулираном и контролисном откупу можемо говорити онда када полицијски орган или друга особа коју је за то припремио полицијски службеник купује предмете коју су резултат кривичног дјела и служе извршењу кривичног дјела. Полицијски орган или друга особа које учествује у таквој радњи не подлијеже кривичној одговорности уколико се креће у границама судске наредбе.

У току истраге када имамо одређену ову посебну истражну мјеру и радњу најчешће се иде на два или више симуловна откупа, гдје се у почетку врши откуп рецимо мање количине опојне дроге или оружја, а касније се договара и врши већа количина када обично долази до реализације акције. Важно је напоменути да приликом сваке радње симулованог откупа мора претходно постојати наредба суда којом се одобрава ова радња, односно свака ова радња представља једнократан акт и није одређена прецизним трајањем као што је у случају осталих посебних истражних мјера и радњи.⁶ Закон изричито прописује да полицијски органи или друга лица не смију да врше подстрекавање на извршење кривичног дјела лица према којима су одређене посебне истражне мјере и радње.⁷ Тако се у конкретном случају у пресуди Окружног суда наводи: „Подстрекавања на извршење кривичног дјела од стране информатора или прикривеног истражиоца није било, јер је у разговору који се десио 05.09.2019. године у мотелу „Лав“ у мјесту Дабрац током примјене посебних истражних радњи, оптужени Д.Б изнио прикривеном истражиоцу понуду да му набави и прода опојну дрогу и да му исту набавља убудуће, као што је овај оптужени сам изјавио прикривеном истражиоцу да га послови са оружјем не занимају, него да се он бави продајом дроге и да прикривеног истражиоца убудуће редовно може опскрбити опојном дрогом.”⁸

⁶ Члан 236. став 3. ЗКП РС Захтјев за радњу из члана 234. став 2. тачка ђ) овог закона може се односити само на једнократни акт, а захтјев за сваку наредну радњу против истог лица мора садржавати разлоге који оправдавају њену употребу.

⁷ Члан 234. став 5. ЗКП РС При извршавању мјера из става 2. т. д) и ђ) овог члана полицијски органи или друга лица не смију предузимати активности које представљају подстрекавање на извршење кривичног дјела. Ако су преузете такве активности, то је околност која искључује кривично гоњење подстрекаваног лица за кривично дјело учињено у вези са овим радњама.

⁸ Пресуда Окружног суда Бања Лука број: 11 0 К 025290 23 К 2 од 04.10.2023. године

Milan VUJANIĆ i Dragan STANIŠIĆ,
SUKOB ODUZIMANJA PRVENSTVA PROLAZA I PREKORAČENJA BRZINE
(229-236)

Prof. dr Milan Vujanić, Fakultet za saobraćaj, komunikacije i logistiku,
Budva;

Dragan Stanišić, advokat, Banja Luka, Bosna i Hercegovina

SUKOB ODUZIMANJA PRVENSTVA PROLAZA I PREKORAČENJA BRZINE

(Bezbjedna udaljenost kao pravni kriterijum primjene člana 49. ZoOBS BiH)

APSTRAKT: Ovaj rad analizira normativni i tehnički odnos između oduzimanja prvenstva prolaza i prekoračenja brzine u svjetlu člana 49. Zakona o osnovama bezbjednosti saobraćaja na putevima u Bosni i Hercegovini (ZoOBS BiH). Polazna teza rada jeste da postoji objektivno određiva bezbjedna udaljenost za započinjanje radnje uključenja, koja se proračunava na osnovu maksimalno dozvoljene brzine i vremena potrebnog za izvršenje radnje. Rad integriše teoriju adekvatne uzročnosti, pojam opasne situacije i metodologiju saobraćajno-tehničkog vještačenja. Posebna pažnja posvećena je sudskoj praksi u kojoj je prekoračenje brzine najčešće utvrđeno kao isključivi uzrok nezgode.

Ključne riječi: prvenstvo prolaza, bezbjedna udaljenost, uzročna veza, opasna situacija, ZoOBS BiH.

ABSTRACT: This paper analyses the normative and technical relationship between right-of-way violations and speeding under Article 49 of the Law on Basic Traffic Safety in Bosnia and Herzegovina. The paper develops the model of safe distance as an objective legal criterion for determining causation in traffic accident disputes and demonstrates that speeding may constitute most often the exclusive cause of an accident.

1. UVOD

Saobraćajne nezgode nastale u situacijama uključenja vozila na put sa prvenstvom prolaza, kao i prilikom vršenja drugih radnji, koje se u praksi često kvalifikuju kao oduzimanje prvenstva prolaza, predstavljaju jedan od najčešćih i istovremeno najspornijih osnova za vođenje kako krivičnih, tako i parničnih postupaka u Bosni i Hercegovini. Posebnu složenost ovih sporova čini činjenica da se u značajnom broju slučajeva istovremeno javljaju ponašanje vozača koji započinje radnju (uključenje, skretanje, presijecanje puta kretanja) i kretanje drugog vozila brzinom većom od dozvoljene ili bezbjedne.

U sudskoj praksi uočljiva je tendencija da se radnja uključenja na put sa prvenstvom prolaza, ukoliko dođe do sudara, automatski kvalifikuje kao oduzimanje prvenstva prolaza u smislu člana 49. ZoOBS BiH, bez dublje analize stvarnih prostorno-vremenskih odnosa između učesnika u saobraćaju, u trenutku započinjanja radnje. Takav pristup ne uvažava u dovoljnoj mjeri svrhu zakonske odredbe, niti tehničke i fizičke zakonitosti kretanja vozila.

Polazna teza rada jeste da postoji objektivno određiva bezbjedna udaljenost pri kojoj je dozvoljeno započeti uključenje na put sa prvenstvom prolaza, odnosno izvršiti drugu radnju koja se u suprotnom može smatrati oduzimanjem prvenstva. Radnja vozača ne može se smatrati protivpravnom ukoliko je započeta u trenutku kada se vozilo sa prvenstvom nalazilo na udaljenosti na kojoj, pri dozvoljenoj brzini, ne bi nastala opasna situacija.

Bezbjedna udaljenost utvrđuje se primjenom pravila saobraćajno-tehničke struke, na osnovu maksimalno dozvoljene brzine kretanja na dionici i vremena potrebnog za izvršenje radnje (vrijeme slijeđenja/izvršenja). Procjena bezbjednosti se, prema savremenoj metodologiji vještačenja, zasniva na uslovima koji su postojali u trenutku donošenja odluke o započinjanju radnje, a ne na samom ishodu nezgode.

Cilj rada je da, kroz integraciju normativne analize (ZoOBS BiH i ZOO), teorije adekvatne uzročnosti, pojma opasne situacije i metodologije saobraćajno-tehničkog vještačenja, ukaže na precizniji pristup ocjeni postojanja oduzimanja prvenstva prolaza i razgraničenju uzroka i posljedice, uključujući model podjele odgovornosti ako prekoračenje brzine ima odlučujući ili djelimični uticaj na štetni događaj.

2. NORMATIVNI OKVIR – ČLANOVI 9, 43, 44. I 49. ZO OBS BIH U VEZI SA ČLANOVIMA 178. I 192. ZOO I NAČELOM POVJERENJA

Član 49. Zakona o osnovama bezbjednosti saobraćaja na putevima u Bosni i Hercegovini (ZoOBS BiH) propisuje obavezu vozača koji se uključuje na put sa prvenstvom prolaza da propusti „sva vozila“ koja se kreću tim putem. Jezičko tumačenje ove formulacije moglo bi voditi zaključku o apsolutnoj obavezi propuštanja; međutim, takvo formalističko tumačenje nije u skladu sa sistematikom zakona niti sa njegovom svrhom. Prvenstvo prolaza je normativni instrument regulisanja konflikta saobraćajnih tokova, čiji je cilj sprečavanje nastanka opasne situacije, a ne uspostavljanje apsolutnog prava prvenstva.

Sistemska tumačenje zahtijeva povezivanje člana 49. sa članovima 43. i 44. ZoOBS BiH. Član 43. propisuje obavezu prilagođavanja brzine uslovima

puta, vidljivosti, preglednosti, gustini saobraćaja i drugim okolnostima, tako da vozilo može pravovremeno zaustaviti pred preprekom koju u datim uslovima ima razloga da predvidi. Član 44. određuje najvišu dopuštenu brzinu kretanja na pojedinim vrstama puteva, čime se postavlja normativni okvir zakonitog ponašanja.

Iz povezanosti ovih odredbi proizlazi da se prvenstvo prolaza ostvaruje u okviru zakonitog ponašanja. Vozač koji ima prvenstvo, nema pravo da se kreće brzinom većom od dopuštene, niti brzinom koja nije prilagođena uslovima puta, a da istovremeno zahtijeva potpunu pravnu zaštitu svog formalnog prioriteta.

Ovakvo tumačenje usklađeno je sa načelom povjerenja u saobraćaju, prema kojem učesnik ima pravo da računa na to da će se drugi učesnici ponašati u skladu sa propisima, osim ako konkretne okolnosti upućuju na suprotno. Shodno tome, vozač koji se uključuje, procjenjuje bezbjednost radnje prema dozvoljenoj i prilagođenoj brzini vozila sa prvenstvom, a ne prema protivpravnoj, prekoračenoj brzini, osim ako je prekoračenje bilo objektivno uočljivo.

Primjena člana 49. ZoOBS BiH mora se povezati i sa pravilima uzročne veze i podjele odgovornosti iz Zakona o obligacionim odnosima. Član 192. ZOO uređuje podijeljenu odgovornost u slučaju doprinosa oštećenog ili trećeg lica nastanku štete, dok se član 178. ZOO odnosi na dužnost preduzimanja razumnih mjera radi sprečavanja ili umanjenja štete. U sporovima o oduzimanju prvenstva, sud mora utvrditi da li je radnja uključena proizvela opasnu situaciju, da li je prekoračenje brzine samostalan i odlučujući uzrok nezgode, ili ima značaj doprinosa u uzroku ili u posljedici.¹

3. TEORIJA ADEKVATNE UZROČNOSTI I NJENA PRIMJENA U SAOBRAĆAJNIM NEZGODAMA

U obligacionom pravu, uzročna veza između štetne radnje i štete utvrđuje se primjenom teorije adekvatne uzročnosti. Prema ovoj teoriji, radnja predstavlja pravno relevantan uzrok štete ako je, po redovnom toku stvari i prema opštem životnom iskustvu, podobna da proizvede takvu posljedicu. Nije svaka faktička veza istovremeno i pravno relevantna veza.

Time se razlikuje prirodna (kauzalna) veza od pravno priznate uzročnosti: iako je u prirodnom smislu uzrok svaki uslov bez kojeg posljedica ne bi nastupila (*conditio sine qua non*), pravo selektuje samo one faktore koji su objektivno tipični i predvidivi kao uzroci određene vrste štete. Ograničenje

odgovornosti ostvaruje se isključivanjem atipičnih i krajnje nepredvidivih posljedica.

3.1. Funkcije teorije adekvatne uzročnosti

Selekcija pravno relevantnih uzroka – među svim faktorskim uslovima izdvajaju se oni koji su tipično podobni da proizvedu štetu.

Ograničenje odgovornosti – isključuju se atipične, izuzetne ili krajnje nepredvidive posljedice koje prekidaju uzročni lanac.

U saobraćajnim nezgodama prekoračenje brzine može imati različit pravni značaj:

- (1) isključivi uzrok,
- (2) doprinos u uzroku, ili
- (3) doprinos u posljedici.

Ova klasifikacija omogućava preciznu pravnu kvalifikaciju i pravilnu podjelu odgovornosti u skladu sa članom 192. ZOO.²

4. POJAM OPASNE SITUACIJE I NJEN ZNAČAJ ZA UTVRĐIVANJE UZROKA NEZGODE

Opasna situacija postoji kada se putanje kretanja učesnika u saobraćaju sijeku u istom vremenskom intervalu ili kada bi, pri nepromijenjenom načinu i dinamici kretanja, došlo do sudara. Suština opasne situacije nije u samom sudaru, već u postojanju realne i neposredne mogućnosti njegovog nastanka.

Svakoj nezgodi prethodi opasna situacija, ali svaka opasna situacija ne mora rezultirati nezgodom. Upravo zato je identifikacija momenta nastanka opasne situacije ključna za utvrđivanje uzroka: uzrok nezgode nije sudar, već radnja ili propust koji je doveo do nastanka vremensko-prostornog konflikta.

Procjena postojanja opasne situacije mora se zasnivati na rekonstrukciji uslova u trenutku započinjanja radnje, a ne na ishodu. Povezano sa načelom povjerenja, opasna situacija se ocjenjuje u odnosu na dozvoljeno i prilagođeno kretanje drugog učesnika, osim ako je protivpravno ponašanje bilo objektivno uočljivo.

5. FORMULA BEZBJEDNE UDALJENOSTI I METODOLOŠKA PRIMJENA FORMULA BEZBJEDNE UDALJENOSTI

Bezbjedna udaljenost (S_b) predstavlja minimalno rastojanje između vozila koje se kreće putem sa prvenstvom prolaza i mjesta konflikta (tačke

presijecanja putanja), u trenutku započinjanja radnje uključenja, pri kojem, pod pretpostavkom kretanja dozvoljenom brzinom, ne nastaje opasna situacija.

5.1. Osnovna formula

Osnovni izraz za izračunavanje bezbjedne udaljenosti glasi:

$$S_b = V_d \bullet t_r$$

gdje je:

S_b – bezbjedna udaljenost (m),

V_d – maksimalno dozvoljena brzina kretanja na predmetnoj dionici (m/s),

t_r – vrijeme potrebno za izvršenje radnje (vrijeme zauzimanja konfliktne zone) (s).

5.2. Metodološka implikacija

Ako je u trenutku započinjanja radnje stvarna udaljenost vozila sa prvenstvom (S_{stv}) veća od izračunate bezbjedne udaljenosti (S_b), opasna situacija ne postoji pri dozvoljenoj brzini:

$$S_{stv} \geq S_b$$

Ukoliko je stvarna udaljenost manja od bezbjedne udaljenosti, radnja je započeta u uslovima postojećeg konflikta i stvara opasnu situaciju:

$$S_{stv} < S_b$$

Model omogućava objektivnu procjenu postojanja opasne situacije i predstavlja most između normativne analize (član 49. ZoOBS BiH), teorije adekvatne uzročnosti i saobraćajno-tehničkog vještačenja.

6. TRI MODELA ODGOVORNOSTI

6.1. Prvi model – brzina kao isključivi uzrok

Ako je u trenutku započinjanja radnje udaljenost vozila sa prvenstvom bila veća od bezbjedne udaljenosti ($S_{stv} \geq S_b$), ali se vozilo kretalo brzinom većom od dozvoljene, opasna situacija ne bi ni nastala pri zakonitoj brzini. U tom slučaju prekoračenje brzine će predstavljati isključivi uzrok nastanka nezgode.

6.2. Drugi model – podijeljena odgovornost

Ako bi stvarna udaljenost bila manja od bezbjedne ($S_{stv} < S_b$), a vozilo sa prvenstvom se kretalo brzinom većom od dozvoljene, radnja uključenja stvara opasnu situaciju, ali prekoračenje brzine može imati odlučujući uticaj na mogućnost izbjegavanja sudara. U zavisnosti od toga da li bi pri dozvoljenoj brzini sudar mogao biti izbjegnut, brzina bi mogla predstavljati doprinos u

uzroku ili doprinos u posljedici, što vodi podijeljenoj odgovornosti (član 192. ZOO).

6.3. Treći model – isključiva odgovornost uključenja

Ako bi stvarna udaljenost bila manja od bezbjedne ($S_{stv} < S_b$), a vozilo sa prvenstvom se kretalo dozvoljenom i prilagođenom brzinom, opasna situacija bi nastala radnjom uključenja. U tom slučaju, odgovornost za nastanak nezgode snosi vozač koji je započeo radnju uključenja.

7. SUDSKA PRAKSA

U presudi Osnovnog suda u Banjoj Luci broj 71 0 Mal 317878 19 Mal, potvrđenoj presudom Okružnog suda u Banjoj Luci broj 71 0 Mal 317878 24 GŽ, utvrđeno je da bi pri dozvoljenoj brzini sudar bio izbjegnut, te je prekoračenje brzine ocijenjeno kao isključivi uzrok nezgode.

8. TEST U ČETIRI PITANJA

Ovaj test predstavlja praktični metod za razgraničenje uzroka i posljedice i dosljednu primjenu utvrđenih kriterijuma u vještačenju i sudskoj ocjeni:

8.1. Kolika je bezbjedna udaljenost pri dozvoljenoj brzini?

Primjenom formule $S_b = V_d \bullet t_r$ utvrđuje se minimalna udaljenost potrebna da bi radnja mogla biti bezbjedno izvršena, pri maksimalno dozvoljenoj brzini. Time se postavlja objektivni normativni standard i granica između dozvoljenog i rizičnog započinjanja radnje.

8.2. Kolika je bila stvarna udaljenost u trenutku započinjanja radnje?

Utvrđuje se konkretna udaljenost vozila sa prvenstvom u trenutku kada je radnja započeta, rekonstrukcijom i tehničkim vještačenjem. Poređenjem sa bezbjednom udaljenošću, utvrđuje se da li je izvršena radnja stvorila opasnu situaciju.

8.3. Da li bi do sudara došlo pri dozvoljenoj brzini?

Ovo je ključno pitanje uzročnosti. Ako pri dozvoljenoj brzini ne bi nastao sudar, prekoračenje brzine predstavljalo bi uzrok nezgode; ali ako bi sudar nastao i pri dozvoljenoj brzini, uzrok bi se nalazio u radnji uključenja.

8.4. Da li bi posljedice bile iste?

Utvrđuje se da li je veća brzina uticala na intenzitet štete (teže povrede, veća materijalna šteta). U tom slučaju, brzina može predstavljati doprinos u posljedici, iako nije uzrok nastanka saobraćajne nezgode.

9. ZAKLJUČAK

Analiza odnosa između oduzimanja prvenstva prolaza i prekoračenja brzine pokazuje da formalističko poistovjećivanje sudara sa povredom člana 49. ZoOBS BiH nije pravno održivo. Pravilna primjena ove norme zahtijeva utvrđivanje da li je u trenutku započinjanja radnje postojala opasna situacija, i to u odnosu na dozvoljenu i prilagođenu brzinu kretanja vozila sa prvenstvom prolaza.

Model bezbjedne udaljenosti predstavlja objektivni pravni kriterijum za ocjenu postojanja oduzimanja prvenstva. On omogućava da se jasno utvrdi da li je radnja uključenja proizvela opasnu situaciju, ili je konflikt nastao tek usljed prekoračenja brzine, pa se pravna kvalifikacija zasniva na realnim vremensko-prostornim odnosima učesnika u trenutku donošenja odluke o započinjanju radnje.

Primjenom teorije adekvatne uzročnosti i razlikovanjem uzroka nezgode od okolnosti koje utiču na obim posljedice, omogućava se precizna primjena člana 192. ZOO i pravilna podjela odgovornosti. Integracijom normativne analize (članovi 43, 44. i 49. ZoOBS BiH), pravila ZOO (članovi 178. i 192.) i saobraćajno-tehničkog vještačenja, postiže se metodološki utemeljen pristup koji doprinosi ujednačavanju sudske prakse i većoj pravnoj sigurnosti.

10. LITERATURA

1. Zakon o osnovama bezbjednosti saobraćaja na putevima u Bosni i Hercegovini.
2. Zakon o obligacionim odnosima.
3. Vujanić, M. i dr. (2025). Priručnik za saobraćajno-tehničko vještačenje. Beograd.
4. Stanišić, D., Vujanić, M., Drašković, D. (2022). Vještačenja saobraćajne nezgode u parničnom postupku. Jahorina.
5. Osnovni sud u Banjoj Luci, Presuda 71 0 Mal 317878 19 Mal (2023).
6. Okružni sud u Banjoj Luci, Presuda 71 0 Mal 317878 24 Gž (2024).

Milan VUJANIĆ i Dragan STANIŠIĆ,
SUKOB ODUZIMANJA PRVENSTVA PROLAZA I PREKORAČENJA BRZINE
(229-236)

7. Perović, S. i Stojanović, D. (red.). Komentar Zakona o obligacionim odnosima, Knjiga prva. Beograd: Savremena administracija (više izdanja).
8. Vujanić M., Modeliranje kinetičkih analiza saobraćajnih nezgoda, doktorska disertacija, Fakultet prometnih znanosti, Zagreb, 1985.

11. FUSNOTE

Perović, Slobodan i Stojanović, Dragoljub (red.). Komentar Zakona o obligacionim odnosima, Knjiga prva. Beograd: Savremena administracija (više izdanja), komentar uz uzročnu vezu i član 192. ZOO.

Isto, komentar uz razgraničenje uzroka štetnog događaja i okolnosti koje utiču na obim štete; te primjena člana 192. ZOO na doprinos u uzroku i doprinos u posljedici.

Adis HUSIĆ,
PRIMJENA SAOBRAĆAJNIH POJMOVA „RADNJE U SAOBRAĆAJU“ I
„NEPRILAGOĐENA BRZINA“ U KRIVIČNOM POSTUPKU I NJIHOVA
NERASKIDIVA VEZA SA NAČELOM “POVJERENJA“ (237-247)

Adis Husić, Kantonalni tužilac, Kantonalno tužilaštvo ZDK

**PRIMJENA SAOBRAĆAJNIH POJMOVA „RADNJE U
SAOBRAĆAJU“ I „NEPRILAGOĐENA BRZINA“ U KRIVIČNOM
POSTUPKU I NJIHOVA NERASKIDIVA VEZA SA NAČELOM
“POVJERENJA“**

Sažetak: Izlaganje koje slijedi ustvari je još jedan od podsjetnika neraskidive veze između pojmova “Radnje u saobraćaju” i “Neprilagođena brzina” s načelom “Povjerenja” u saobraćaju koje je općeprihvaćeno u svim pravnim sistemima kada se govori o saobraćajnim deliktima.

Ključne riječi: Radnje u saobraćaju, Neprilagođena brzina, Načelo povjerenja, Vještačenje, Raskrsnica, Put s prvenstvom prolaza, Sporedni put i Saobraćajni uvjeti.

**THE APPLICATION OF TRAFFIC LAW CONCEPTS „CONDUCT
IN TRAFFIC“ AND „INAPPROPRIATE SPEED“ IN CRIMINAL
PROCEEDINGS AND THEIR INSEPARABLE CONNECTION TO
THE PRINCIPLE OF „TRUST“**

Summary: The presentation serves as a reminder of the inseparable link between the traffic law concepts of „Conduct in Traffic“ and „Inappropriate Speed“ and the principle of „Trust“ in traffic, which is widely recognized across legal systems in the context of traffic-related offenses.

The key words: Conduct in traffic, Inappropriate speed, The principle of „Trust“, Expert examination, Intersection, Main road, Side road and Traffic conditions.

Adis HUSIĆ,

PRIMJENA SAOBRAĆAJNIH POJMOVA „RADNJE U SAOBRAĆAJU“ I „NEPRILAGOĐENA BRZINA“ U KRIVIČNOM POSTUPKU I NJIHOVA NERASKIDIVA VEZA SA NAČELOM „POVJERENJA“ (237-247)

Iz svog višegodišnjeg tužilačkog iskustva u radu na predmetima saobraćajnih delikata, usuđujem se slobodno reći da se zbog pogrešnog tumačenja saobraćajnih pojmova „Radnje u saobraćaju“ i „Neprilagođena brzina“, ponekad stvara pogrešna percepcija o tome šta se ima smatrati osnovnim uzrokom jedne saobraćajne nezgode, a šta eventualno njenim doprinosom. U praksi, jedna takva pogrešna prosudba može dovesti i do pogrešnih tužilačkih odluka, prvenstveno optužnica. Ukoliko ipak dođe do njenog podizanja, korektiv može jedino biti sud. Međutim, može se desiti da iz istih tih razloga i sud pogriješi i donese nepravednu osuđujuću presudu koja bi se tada morala pobijati žalbom. Ova materija u praksi je toliko kompleksna da se prilikom podizanja optužnica, a pogotovo prilikom presuđenja, pored jedne ozbiljne stručne analize saobraćajne nezgode, ne treba zanemariti ni ona stara narodna poslovice „tri puta mjeri, jednom sijeci“. Pravilna primjena tih saobraćajnih pojmova u krivičnom postupku umnogome zavisi od vozačkog iskustva sudija i tužilaca koji rade na ovoj vrsti kriminaliteta. Oni sa zavidnim vozačkim vještinama stečenim nakon velikog broja pređenih kilometara za volanom, određenu saobraćajnu nezgodu promatraju iz više uglova u nastojanju da utvrde njen glavni uzrok. Senzibilitet sudija i tužilaca koji su vozači da se adekvatno suoče sa ovom problematikom je zasigurno veći od onih koji to nisu. Ovo pogotovo kada se naizgled čini da tih uzroka ima više, pa se javlja stanovita dilema oko toga koji je od njih glavni, a šta bi se eventualno moglo smatrati njenim doprinosom.

Član 36 Zakona o osnovama bezbjednosti saobraćaja na putevima u BiH govori o načinu izvođenja radnji u saobraćaju. Ovaj propis nalaže vozačima koji sa vozilom namjeravaju obaviti neku radnju da istu smiju otpočeti samo ako se prethodno uvjere da to mogu učiniti bez opasnosti za druge učesnike u saobraćaju. Dakle, u pitanju je subjektivna procjena vozača da li je u određenom trenutku neku radnju u saobraćaju bezbjedno poduzeti ili ne. To isključivo ovisi o trenutnim saobraćajnim okolnostima gdje se ta radnja poduzima. Ovo je po meni jedna od najznačajnijih saobraćajnih normi (možda i najznačajnija) a koja se od strane vozača ujedno i najčešće krši. Vrlo su česte situacije kada u istom trenutku, na istom dijelu saobraćajnice (putevi, raskrsnice, parkinzi i dr.), dva ili više učesnika u prometu poduzimaju takve radnje. Tada dolazi do izražaja vremenski kriterij koji podrazumijeva da onaj vozač koji je prvi započeo radnju u saobraćaju ima prednost u njenom izvođenju u odnosu na onog drugog koji je to kasnije učinio i da u principu nije odgovoran za nastanak saobraćajne nezgode ukoliko do nje dođe. U praksi je to najčešći slučaj kada vozači dva vozila, koji se kreću jedan za drugim u

Adis HUSIĆ,

PRIMJENA SAOBRAĆAJNIH POJMOVA „RADNJE U SAOBRAĆAJU“ I „NEPRILAGOĐENA BRZINA“ U KRIVIČNOM POSTUPKU I NJIHOVA NERASKIDIVA VEZA SA NAČELOM “POVJERENJA“ (237-247)

istome smjeru, istovremeno otpočnu radnje preticanja i u tom momentu na lijevoj saobraćajnoj traci dođe do njihovog sudara. Onaj koji je prvi otpočeo sa preticanjem u principu nije odgovoran za tu nezgodu jer je onaj drugi, trebao odustati od svoje radnje, dok ovaj prvi ne dovrši svoju. Identično je i sa radnjom skretanja u lijevu stranu koju poduzima vozač koji se kreće prvi i radnjom preticanja koje poduzima vozač koji se kreće iza njega. Koji je od ta dva vozača prvi započeo radnju, načelno nije kriv za sudar ukoliko do njega dođe, jer je ovaj drugi trebao sačekati da on tu svoju radnju dovrši pa da tek onda on započne sa svojom radnjom. Dakle, slobodno možemo reći da i u saobraćaju dolazi do izražaja pravilo “prior tempore, potior iure” tj. prvi u vremenu, prvi u pravu.

U nastavku ovog izlaganja neophodno je dovesti u vezu član 36 Zakona o osnovama bezbjednosti saobraćaja na putevima u BiH sa odredbom člana 49 stav 4 istog zakona, pa ćemo vidjeti u kakvoj su međusobnoj vezi te saobraćajne norme i šta to ustvari u praksi znači. Član 49 stav 4 nalaže vozačima, koji se sa sporednog puta uključuju na put sa prvenstvom prolaza, da su dužni propustiti sva vozila koja se kreću tim putem. Doslovnim tumačenjem ove zakonske odredbe vozač na sporednom putu mora propustiti sva vozila koja se kreću glavnim putem. Dakle, sva vozila, a ne samo ona čiju bi bezbjednost takvim svojim uključanjem mogao ugroziti. Šta to praktično znači? Vozač koji se sa sporednog puta uključuje na put sa prvenstvom prolaza dužan je propustiti čak i ona vozila koja su od njega udaljena i po 150 i više metara, pa čak kada se ona i sporo kreću. Da li se to u praksi i stvarno dešava? Naravno da ne. Zašto? Zato što bi tada nesumnjivo došlo do zagušenja saobraćaja na sporednim putevima. Tada dolaze do izražaja odredbe člana 36 koje vozaču koji se uključuje sa sporednog na glavni put daju za pravo da se uključe na glavni put ako prethodno pravilno procijene brzinu i udaljenost nadolazećih vozila sa svoje lijeve i desne strane i na osnovu te bezbjednosne procjene otpočnu sa uključanjem. Međutim, šta ako u jednoj takvoj saobraćajnoj situaciji ipak dođe do oduzimanja prava prvenstva vozilu koje se kreće glavnim putem a potom i do sudara. Neki će reći da je odgovornost za nastanak te nezgode isključivo na strani vozača koji se uključivao sa sporednog na glavni put jer nije pravilno procijenio njegovu brzinu i udaljenost. Takav jedan zaključak se u prvi mah nameće kao ispravan ali samo na kratko. On se uglavnom temelji na neposrednom opažanju lica mjesta prilikom vršenja uviđaja i to nakon što se utvrde smjerovi kretanja tih vozila i njihov zaustavni položaj nakon sudara. Na uviđaju niko ne može utvrditi brzinu kretanja tih vozila koja su se kretala putem sa prvenstvom prolaza kao

Adis HUSIĆ,

PRIMJENA SAOBRAĆAJNIH POJMOVA „RADNJE U SAOBRAĆAJU“ I „NEPRILAGOĐENA BRZINA“ U KRIVIČNOM POSTUPKU I NJIHOVA NERASKIDIVA VEZA SA NAČELOM “POVJERENJA“ (237-247)

ni njihovu udaljenost od mjesta sudara, u trenutku kada se to vozilo sa sporednog puta otpočelo uključivati na put sa prvenstvom prolaza. To se jedino može utvrditi naknadnim saobraćajnim vještačenjem. Pretpostavimo dalje situaciju da vještak saobraćajne struke izračuna da se vozilo koje je išlo putem sa prvenstvom prolaza kretalo duplo većom brzinom od dozvoljene, da se od mjesta sudara nalazilo na nekih 200 metara kada je ovo vozilo sa sporednog puta otpočelo sa uključanjem i da je to vozilo bilo u vidnom polju vozaču kada se on počeo uključivati na put sa prvenstvom prolaza. U tom slučaju se samo po sebi nameće pitanje koji je glavni uzrok jedne ovakve saobraćajne nezgode? Koji je od ove dvojice vozača ustvari kriv? Jedni bi se možda pozvali na odredbe člana 36 Zakona o osnovama bezbjednosti saobraćaja na putevima u BiH i rekli da je vozač koji se uključivao sa sporednog na glavni put u takvim okolnostima s pravom mogao to učiniti jer se to drugo vozilo nalazilo na udaljenosti od nekih 200 metara od njega i da njegovu tako veliku brzinu on nije mogao predvidjeti niti je bio dužan to učiniti shodno općeprihvaćenom načelu „Povjerenja“ u saobraćaju bez obzira što mu je u momentu uključivanja to vozilo bilo u vidnom polju. Međutim, neki drugi bi čitavu stvar promatrali iz sasvim drugog ugla. Oni bi rekli da je taj vozač koji se uključivao sa sporednog puta na glavni put isključivi krivac za nastanak te nezgode pozivajući se striktno na odredbe člana 49 stav 2 istog zakona. Rekli bi da mu je to vozilo bilo u vidnom polju i da ga je zbog toga trebao pustiti da prođe bez obzira što je od njega bio tako daleko i što se kretao tako brzo. Uporište u takvom svom stavu našli bi u citiranim zakonskim normama stavljajući istovremeno u drugi plan odredbe člana 36 stav 1. Nepropisnu vožnju vozača koji se kretao putem sa prvenstvom prolaza istovremeno bi podveli pod prekršajnu odgovornost.

Na jednom ovakvom praktičnom primjeru možemo zaključiti da tužilac prilikom podizanja optužnice ali i sud prilikom pravilnog presuđenja mora imati veliku dozu senzibiliteta prema gore navedenim saobraćajnim normama. Pored toga i njihovo vozačko iskustvo u velikoj mjeri doprinosi pravilnom određenju osnovnog uzroka saobraćajne nezgode koja je predmet nekog krivičnog postupka. Kada bi se samo primjenjivale odredbe člana 49 stav 2 citiranog zakona, odnosno kada se one ne bi dovodile u izravnu vezu sa odredbama člana 36 stav 1 i načelom “Povjerenja”, u saobraćaju bi se javljali veliki zastoji koji bi često dovodili do njegovog potpunog zagušenja. Zamislimo jednu raskrnicu u većem gradu koja nije regulisana semaforima i na kojoj ne postoji kružni tok. Kada se citirani saobraćajni propisi ne bi

Adis HUSIĆ,

PRIMJENA SAOBRAĆAJNIH POJMOVA „RADNJE U SAOBRAĆAJU“ I „NEPRILAGOĐENA BRZINA“ U KRIVIČNOM POSTUPKU I NJIHOVA NERASKIDIVA VEZA SA NAČELOM „POVJERENJA“ (237-247)

dovodili u međusobnu vezu niti u vezu sa navedenim načelom, na sporednim putevima bi se formirale jako duge kolone što ustvari nije intencija saobraćaja.

Navest ću još jedan zanimljiv primjer, a tiče se pojma „Radnje u saobraćaju“. Vozač putničkog vozila otpočeo je radnju preticanja i to na dijelu puta gdje je ta radnja bila dozvoljena, ali je nije uspio dovršiti jer se na lijevoj, preticajnoj traci, sudario sa putničkim vozilom koje mu je dolazilo u susret iz suprotnog smijera. Naizgled, vozač koji je vršio preticanje smatrao se krivim za nastanak te nezgode jer je loše procijenio da tu radnju može blagovremeno dovršiti. Međutim, saobraćajno-tehničkim vještačenjem je utvrđeno da se to vozilo koje se pojavilo iz suprotnog pravca kretalo dvostruko većom brzinom od dozvoljene koja je na tom dijelu puta iznosila 80 km/h. Također je utvrđeno da to vozilo, u momentu kada je preticanje bilo započeto, nije bilo u vidnom polju vozača koji je vršio preticanje jer se na udaljenosti od 100 metara, gledajući iz smjera njegovog kretanja, nalazila lijeva nepregledna krivina iz koje je to vozilo izašlo velikom brzinom. Vještačenjem je dalje utvrđeno da bi to vozilo dovršilo radnju preticanja i vratilo se na svoju saobraćajnu traku da se to drugo vozilo, koje je izašlo iz krivine, kretalo u okvirima dozvoljene brzine od 80 km/h. Osnovno pitanje koje se ovdje bilo postavilo je to da li je vozač koji je vršio preticanje bio dužan pretpostaviti da će se to vozilo iz suprotnog pravca kretati tako velikom brzinom. Moj odgovor je da nije. Uporište za to opet sam našao u načelu „povjerenja“. Stoga je u ovome predmetu optužnica bila podignuta protiv vozača koji se kretao iz suprotnog pravca jer je njegovo dvostruko prekoračenje brzine bilo u direktnoj uzročno-posljedičnoj vezi sa nastankom ove saobraćajne nezgode.

Naredni slučaj o kojem ću govoriti, a koji se desio prilično davno na izlazu iz grada Zenice, za mene je sa saobraćajno-pravnog aspekta bio jako zanimljiv i diskutabilan. Naime, vozač se sa putničkim vozilom uključivao sa parkinga na magistralni put M17 i to skretanjem u lijevu stranu, pri čemu je „sjekao“ dvostruku punu liniju koja se nalazila na tom dijelu kolovoza. U tom momentu, sa njegove lijeve strane, velikom brzinom mu je dolazilo u susret putničko vozilo čiji je vozač bio u alkoholisanom stanju. Nezgoda se desila po noći, na dijelu puta gdje se pružao pravac od preko 1 kilometar i gdje je brzina bila ograničena na 70 km/h. Lice mjesta je bilo relativno dobro osvijetljeno gradskom rasvjetom. Saobraćajnim vještačenjem je utvrđeno da se vozač vozila koje se kretalo magistralnim putem prije samog sudara kretao brzinom od oko 130 km/h, da je to vozilo u momentu uključanja bilo u vidnom polju vozača koji je vršio radnju uključanja, da je pri tome bilo udaljeno od mjesta sudara nekih 400 metara u momentu njegovog uključanja te da je do sudara

Adis HUSIĆ,

PRIMJENA SAOBRAĆAJNIH POJMOVA „RADNJE U SAOBRAĆAJU“ I „NEPRILAGOĐENA BRZINA“ U KRIVIČNOM POSTUPKU I NJIHOVA NERASKIDIVA VEZA SA NAČELOM “POVJERENJA“ (237-247)

došlo na lijevoj saobraćajnoj traci posmatrano iz pravca kretanja vozila koje se kretalo magistralnim putem. Mjesto sudara je vještaka navelo na zaključak da je vozač vozila koji je vršio radnju uključjenja dovršio tu radnju i ne samo to, on se po njegovom mišljenju, nakon uključjenja nastavio i dalje kretati svojom desnom saobraćajnom trakom u dužini od nekih 10 metara, prije nego što je na toj saobraćajnoj traci došlo do sudara. Vještak je u konačnici zaključio da do ove saobraćajne nezgode uopće ne bi došlo da se vozač, koji se kretao magistralnim putem, samo nastavio kretati svojom desnom saobraćajnom trakom. Drugim riječima, da nije prešao na lijevu saobraćajnu traku ništa se ne bi desilo. Da li je takva njegova reakcija bila adekvatna ili ne, uvijek se može polemisati. Nakon što su se utvrdile sve ove odlučne činjenice tužilac je u istrazi ispravno zaključio da su obojica kršili saobraćajne propise i to višestruko. Vozač koji je vršio radnju uključjenja prekršio je odredbe člana 49 stav 4 Zakona o osnovama bezbjednosti saobraćaja na putevima u BiH jer prilikom uključjenja nije propustio sva vozila koja su se kretala putem sa pravom prvenstva, kao i odredbe člana 130 stav 4 istog zakona koje govore o obavezi vozača da poštuje saobraćajnu signalizaciju na putu jer je prilikom radnje uključjenja prešao sa vozilom preko udvojene pune linije. S druge opet strane, vozač koji se kretao putem sa prvenstvom prolaza čak je prekršio i više saobraćajnih propisa, a to su vožnja u alkoholisanom stanju, što je protivno odredbama člana 174 citiranog zakona, skoro dvostruko prekoračenje brzine, što je protivno odredbama člana 44 stav 1 istog zakona i kretanje lijevom saobraćajnom trakom, što je protivno odredbama člana 39 stav 1 tog zakona. Unatoč tomu što su obojica vozača višestruko kršili saobraćajne propise tužilac je morao odgovoriti na ono ključno pitanje a to je šta je bio glavni uzrok ove saobraćajne nezgode odnosno čije kršenje saobraćajnih propisa je direktno dovelo do iste. Kako je u vozilu koje se kretalo magistralnim putem poginuo vozač na licu mjesta kao i oba njegova saputnika, za tužioca po tom pitanju, nažalost, nije bilo dileme. On je protiv vozača koji je vršio radnju uključjenja podigao optužnicu ne dajući pri tome dovoljan značaj odredbama člana 36 stav 1 gore navedenog zakona kao i spomenutom načelu “povjerenja” a na što se branilac optuženog, kasnije, tokom suđenja, uporno ali bezuspješno bio pozivao. Također, tužilac nije dao dovoljan značaj ni činjenici da je optuženi radnju uključjenja na glavni put u potpunosti bio dovršio i da se nakon toga nastavio dalje kretati svojom desnom saobraćajnom trakom u dužini od 10 metara nakon čega je došlo do sudara. Sud je u konačnici ovakvu optužnicu ocijenio utemeljenom i optuženog oglasio krivim za nastanak ove saobraćajne nezgode te ga osudio na višegodišnju kaznu zatvora. Iako je ova presuda

Adis HUSIĆ,

PRIMJENA SAOBRAĆAJNIH POJMOVA „RADNJE U SAOBRAĆAJU“ I „NEPRILAGOĐENA BRZINA“ U KRIVIČNOM POSTUPKU I NJIHOVA NERASKIDIVA VEZA SA NAČELOM “POVJERENJA“ (237-247)

postala pravosnažna ja se i dan-danas ne mogu oteti utisku da je ona bila rezultat pravilne primjene gore navedenih saobraćajnih normi, već isključivo posljedica nekog ljudskog sentimenta prema porodicama žrtava koje su aktivno pratile ovo suđenje.

Iz ovih nekoliko praktičnih primjera može se zaključiti da postoji neraskidiva veza između načela “Povjerenja” i radnji koje učesnici u prometu poduzimaju u saobraćaju. Bez tog povjerenja većinu tih radnji bi rizično bilo poduzimati. Međutim, to povjerenje ne zasniva se samo na relaciji vozač-vozač, nego i vozač-pješak. Ukoliko načelo “povjerenja” i na toj relaciji ne bi imalo svoju praktičnu primjenu, malo ko bi se od vozača bez zaustavljanja usudio proći pored pješaka koji stoji pored puta gdje nema pješačkog prijelaza. Ovo isključivo zbog bojazni da bi on u jednom trenutku naprasno mogao započeti prelaziti kolovoz i da bi ga pri tome mogao udariti. Zakon o osnovama bezbjednosti saobraćaja na putevima od vozača zahtijeva poseban oprez kada su pješaci djeca te stara i iznemogla lica. Ovakvih primjera u praksi ima mnogo. Međutim, “običan” čovjek, bilo da je vozač u pitanju, bilo pješak, o ovom saobraćajnom fenomenu puno ni ne razmišlja. Oni ga u saobraćaju prakticiraju a da toga nisu ni svjesni. Međutim, za nas, nosioce pravosudne funkcije, ovo načelo zahtijeva da ga skoro pa nikada ne gubimo iz vida, ne samo prilikom presuđenja nego i prilikom donošenja tužilačkih odluka, prvenstveno optužnica, jer se uostalom na njegovim temeljima i zasniva nesmetan i bezbjedan javni promet.

Drugo poglavlje ovog izlaganja se odnosi na pojam „neprilagođene“ brzine koji je u direktnoj vezi sa članom 43 Zakona o osnovama bezbjednosti saobraćaja na putevima u BiH. Citirana zakonska odredba nalaže vozačima da brzinu kretanja svog vozila prilagode karakteristikama i stanju puta, vidljivosti, preglednosti, atmosferskim prilikama, stanju vozila i tereta, gustini saobraćaja, saobraćajnim znakovima i drugim saobraćajnim uvjetima, tako da vozilo mogu pravovremeno zaustaviti pred svakom preprekom koju pod navedenim uvjetima mogu predvidjeti. Za razliku od „nedozvoljene“ brzine koja se definiše kao brzina koja je veća od one koja je bila određena saobraćajnim znakom ili nekim drugim saobraćajnim propisom, „neprilagođenom“ brzinom se smatra ona brzina koja je bila u okvirima dozvoljene ali za postojeće saobraćajne okolnosti i uvjete na putu ona nije bila bezbjedna (kretanje po magli, kretanje po kolovozu koji je prekriven snijegom ili ledom, kretanje u blizini autobuskih stajališta gdje je prisutan veći broj putnika itd). Međutim prilikom praktične primjene citiranog saobraćajnog propisa često se zanemaruje onaj njegov drugi dio koji govori o

Adis HUSIĆ,

PRIMJENA SAOBRAĆAJNIH POJMOVA „RADNJE U SAOBRAĆAJU“ I „NEPRILAGOĐENA BRZINA“ U KRIVIČNOM POSTUPKU I NJIHOVA NERASKIDIVA VEZA SA NAČELOM “POVJERENJA“ (237-247)

pravovremenom zaustavljanju vozila pred svakom preprekom koju vozač pod navedenim uvjetima može predvidjeti. Stoga će u nastavku ovog izlaganja akcenat biti stavljen na sve ono što vozač tokom vožnje ispred sebe objektivno može predvidjeti kako bi se mogao izvući pravilan zaključak da li je neka brzina bila prilagođena ili ne. Mnogi od nas prilikom podizanja optužnica ali i presuđenja, poklanjaju pažnju prvom dijelu ove zakonske odredbe i od vještaka traže da se izjasni koja bi to bila bezbjedna brzina pri kojoj ne bi došlo do određene saobraćajne nezgode. Kada vještak izračuna tu brzinu ona se dalje samo unese u optužnicu bez da se tužilac prethodno zapita da li se vozač zaista trebao kretati tom brzinom pogotovo kada vještak nađe da je ona bila jako mala. Radi potpune ilustracije onoga šta hoću reći, navest ću nekoliko primjera iz prakse. Naime, vozač koji se tokom vožnje kreće u granicama dozvoljene brzine i to po suhom kolovozu u zimskim uslovima vožnje, naiđe na zaleđenu površinu koja je stvorena zbog izlivanja nekog potoka na kolovoz jer je propust ispod puta bio začepljen, i usljed toga dođe do proklizavanja njegovog vozila a potom i do saobraćajne nezgode. Da li je vozač ispred sebe mogao predvidjeti jednu takvu prepreku ukoliko na nju nije ukazivala adekvatna saobraćajna signalizacija na putu? Slično je i sa iznenadnim odronima kamenja na kolovoz ili oštećenjima kolovoza, koje prepreke su takve vrste da su mogle uticati na destabilizaciju vozila. Ovo su relativno jasne situacije za koje slobodno možemo reći da ih vozač ispred sebe nije mogao predvidjeti na putu, zbog čega bi daljnji izračuni prilagođene brzine ostali bespredmetni. Međutim, kada se ta prepreka pojavi u formi pješaka, tada stvari postaju mnogo ozbiljnije. Npr. vozač se po noći kreće dozvoljenom brzinom i to dionicom puta sa čije lijeve strane je korito neke rijeke a sa desne strane strma litica obrasla šumom i u jednom momentu se ispred njega pojavi pješak koji prelazi kolovoz. Da li je u ovakvim saobraćajnim okolnostima vozač mogao predvidjeti njegovu pojavu na putu? Slična je situacija i sa pojavom pješaka u tunelu ili na auto-putu. Oni upućeniji u saobraćajnu problematiku kategorično će reći da nije, obzirom na mjesto i doba dana kada se taj pješak pojavljuje na kolovozu. Sljedeće, mnogo osjetljivije pitanje je da li je vozač koji se kreće putem kroz naselje i to u okvirima dozvoljene brzine, nakon što ispred sebe uoči odraslog pješaka kako stoji pored puta gdje ne postoji pješački prelaz i uz to ne daje nikakve znakove da ima namjeru preći kolovoz, dužan pretpostaviti da će on to ipak učiniti. Njegova obaveza je da u takvim saobraćajnim okolnostima samo smanji brzinu kretanja i da vozi sa posebnim oprezom. Međutim, postavlja se pitanje do koje mjere je tu brzinu trebao smanjiti? Jasno je da u ovakvim saobraćajnim

Adis HUSIĆ,

PRIMJENA SAOBRAĆAJNIH POJMOVA „RADNJE U SAOBRAĆAJU“ I „NEPRILAGOĐENA BRZINA“ U KRIVIČNOM POSTUPKU I NJIHOVA NERASKIDIVA VEZA SA NAČELOM “POVJERENJA“ (237-247)

situacijama on nije bio dužan zaustaviti svoje vozilo ispred pješaka, osim u situaciji kada je on već stupio na kolovoz i rizično se upustio u njegov prelazak. O svojevrsnoj zloupotrebi pojma “neprilagođena” brzina bi se radilo kada bi taj vozač, unatoč jako maloj brzini kretanja koju izračuna vještak, bio osuđen, a da prethodno izostane pravilna procjena da li je on bio dužan predvidjeti da će pješak u takvim okolnostima ipak započeti prelaziti kolovoz pred nadolazećim vozilom kojeg je i sam mogao vidjeti. Sud prilikom donošenja odluke o krivnji vozača u ovakvim slučajevima mora uzeti u obzir i obaveze koje i sam pješak ima prilikom prelaska kolovoza, bez obzira što je on u ovoj nezgodi bio ozlijeđen ili je podlegao. U ovakvim ili sličnim situacijama posljedicu, pa ma kakva ona bila, treba staviti u drugi plan. Potpuno pogrešno bi bilo unaprijed oglasiti krivim vozača samo zato što je pješak smrtno stradao. Tek onda kada se sa sigurnošću utvrdi da je vozač ipak mogao predvidjeti njegov izlazak na kolovoz jer je on tu svoju radnju nekim tjelesnim pokretima prethodno bio najavio onda se ta posljedica može uzeti u obzir i na osnovu nje se odrediti pravna kvalifikacija krivičnog djela. Ovo je posebno za sud osjetljiva materija jer on u konačnici odlučuje o krivnji vozača. Međutim, svrha postojanja suda i jeste da bude pravedan bez obzira na posljedice neke saobraćajne nezgode. Stoga, ono što sud nikako ne bi smio zanemariti prilikom odlučivanja o krivnji optuženog vozača je činjenica da je i stradalom pješaku vozilo optuženog bilo u vidnom polju, pa kako se i on smatra učesnikom u prometu, to nije izostajala ni njegova obaveza da osmotri situaciju prije upuštanja u jednu takvu rizičnu radnju. Drugim riječima, neophodno je da sud prilikom odlučivanja o krivnji vozača, uzme u obzir i odredbe članova: 105,106,107,108,109 i 110 Zakona o osnovama bezbjednosti saobraćaja na putevima u BiH koje regulišu način kretanja pješaka po kolovozu. Iz pojedinih presuda možemo vidjeti da se i pješak može smatrati uzročnikom neke saobraćajne nezgode u kojoj je neko smrtno stradao ili je teško tjelesno ozlijeđen i to ukoliko prekrši neku od gore navedenih saobraćajnih normi. Takve saobraćajne situacije uopće nisu rijetke, samo su stvar pravilne procjene tužioca da postoji pravni osnov i za njegovo krivično gonjenje.

U nastavku ovog svog izlaganja ukratko ću se osvrnuti i na pojam “prepreka” na putu koja je definisana u članu 43 stav 1 Zakona o osnovama bezbjednosti saobraćaja na putevima u BiH. Taj termin, po mom skromnom mišljenju, nije adekvatan, kada se ima na umu koji je smisao ove zakonske odredbe i ono šta je zakonodavac sa njome htio reći. Taj pojam ima smisla kada se neka prepreka javlja u formi pješaka na kolovozu, životinje, rupe ili

Adis HUSIĆ,

PRIMJENA SAOBRAĆAJNIH POJMOVA „RADNJE U SAOBRAĆAJU“ I „NEPRILAGOĐENA BRZINA“ U KRIVIČNOM POSTUPKU I NJIHOVA NERASKIDIVA VEZA SA NAČELOM “POVJERENJA“ (237-247)

odrona zemlje koji zaista za vozača predstavljaju neki vid “zapreke” na putu. Međutim, šta ako vozač brzinu vozila nije prilagodio magli, snježnim padavinama, kiši ili poledici, da li se te vremenske nepogode i atmosferske prilike baš mogu smatrati preprekom na putu ili je za njih trebalo iznaći neki drugi adekvatan termin. Smatram da je u tom smislu gore navedenu zakonsku odredbu trebalo upotpuniti ili je u cijelosti redefinisati. Prilagođavanje brzine kretanja uslovima snježnih padavina, magle, kiše i pljuskova, ponekad mora ići i do njene krajnje mjere a to je potpuno zaustavljanje vozila, kako zarad vlastite bezbjednosti vozača tako i zarad bezbjednosti drugih učesnika u prometu. Kretanje brzinom od 30 km/h po gustoj magli, kada dubina vidnog polja ne iznosi niti jedan metar, smatra se neprilagođenom brzinom, koliko god se takva brzina naizgled činila malom. Pri toj brzini, mogućnost blagovremene reakcije vozača kada se ispred njega u magli pojavi neko drugo vozilo, koje se kreće znatno manjom brzinom od njegovog, svedena je skoro pa na minimum. Ovo iz razloga jer pri brzini od 30 km/h zaustavni put vozila iznosi nekih 14-15 metara dok je dubina vidnog polja vozača 1 metar, dakle, za potpuno zaustavljanje tog vozila nedostajalo bi nekih 13 metara. Ništa bolja situacija nije ni sa vožnjom po jakoj kiši i pljuskovima kada su izračuni slični. Još nepovoljnija situacija za vozača je vožnja po potpuno zaleđenom kolovozu. Tada i usljed minimalne brzine kretanja može doći do proklizavanja vozila na kolovozu usljed inercije kada se taj kolovoz pruža niz neki nagib. U ovakvim slučajevima potrebno je da se vještak saobraćajne struke izjasni pri kojoj to brzini ne bi došlo do proklizavanja vozila na ledu odnosno pri kojoj brzini je vozač u magli mogao zaustaviti svoje vozilo a da ne udari u vozilo koje se kretalo ispred njega. Kada su u pitanju vremenski uvjeti i atmosferske prilike, kao vid prepreke na putu, kako je zakon definiše, vozač ih u većini slučajeva može predvidjeti jer se radi o prirodnim pojavama koje u svojoj naravi obuhvataju jedno šire geografsko područje koje je mnogo veće od onog lokaliteta na kojem se pojavljuju pješaci, odroni zemlje, životinje i sl. Dakle, ako pada gust snijeg u Sarajevu za pretpostaviti je da on takav pada i u Podlugovima. Slično je i sa obilnim kišama, maglom i poledicom. Ovi vidovi “prepreka” na putu potpuno su predvidivi tako da bi odbrana vozača bila neutemeljena ukoliko bi tvrdio da on taj snijeg ili led prilikom kretanja iz Sarajeva prema Podlugovima nije mogao predvidjeti. Dakle, poledica na jednom uskom dijelu puta stvorena usljed izljevanja potoka i niske temperature, koja je maločas spomenuta, ne može se smatrati predvidivom preprekom, ukoliko na to nije ukazivala adekvatna saobraćajna signalizacija, dok je ona poledica koja je nastala usljed obilnih snježnih padavina i niske

Adis HUSIĆ,

PRIMJENA SAOBRAĆAJNIH POJMOVA „RADNJE U SAOBRAĆAJU“ I
„NEPRILAGOĐENA BRZINA“ U KRIVIČNOM POSTUPKU I NJIHOVA
NERASKIDIVA VEZA SA NAČELOM “POVJERENJA“ (237-247)

temperature apsolutno predvidiva jer te atmosferske prilike obuhvataju jedno šire geografsko područje.

I na kraju ću napomenuti da je većina nas danas vozači i da sutra i mi možemo doći pod udar krivičnog zakona i saobraćajnih normi. Stoga i oslobađajuća presuda zna katkad biti pravedna jer neće dozvoliti da nevin vozač bude oglašen krivim i sankcionisan.

Tamara MARIĆ,
PRAVO I ZAŠTITA ŽENA I DJEVOJČICA OD DIGITALNOG NASILJA U BIH
(249-268)

Prof. dr Tamara Marić¹ Ministarstvo pravde Republike Srpske; edukator CEST-a RS; vanredni profesor na Fakultetu pravnih nauka Univerziteta APEIRON

PRAVO I ZAŠTITA ŽENA I DJEVOJČICA OD DIGITALNOG NASILJA U BIH

Apstrakt: *Nasilje nad ženama i djevojčicama u online prostoru, odnosno posredstvom digitalnih tehnologija, predstavlja specifičan problem unutar produžetka nasilja nad ženama. Brojna istraživanja ukazuju da je svaka treća žena potencijalna žrtva nekog od oblika nasilja tokom života. S obzirom na rastući fenomen internet aplikacija i digitalnih alata, procjenjuje se da je svaka deseta ženska osoba bila svjedok ili doživjela neki oblik sajber nasilja. Posebno zabrinjava podatak da se veliki procenat djevojčica ispod 18 godina svakodnevno suočava s nekim oblikom digitalnog nasilja.*

Pristup internetu i korištenje pametnih telefona postali su neophodan i nezaobilazan način komunikacije koji je ljudima širom svijeta omogućio da međusobno komuniciraju i posluju neopterećeni teritorijalnim i vremenskim granicama. Samim tim, s jedne strane, olakšao je život savremenog čovjeka i sve se više posmatra kao osnovno ljudsko pravo, dok je, s druge strane, postao nekontrolisan prostor sa razvojem novih formi sajber nasilja, sajber kriminaliteta i sajber pornografije. Upravo zato je ključno obezbijediti da digitalni prostor bude što bezbjednije mjesto za sve koji se njim koriste, a posebno za žene i djevojčice. Istovremeno, potrebno je podići svijest i pokrenuti edukacije u pravcu prepoznavanja i prijavljivanja sajber nasilja. Takođe, neophodno je pružiti zaštitu žrtvama digitalnog nasilja zbog posljedica koje ponekad ostavljaju veliku štetu po integritet ličnosti.

Ključne riječi: *digitalno nasilje, sajber nasilje nad ženama i djevojčicama, međunarodni standardi, zaštita žrtava, nasilje potpomgnuto digitalnim tehnologijama*

1. Uvod

Rastući domen interneta, brzo širenje mobilnih informacija i široko rasprostranjena upotreba društvenih platformi doprinijeli su da digitalno nasilje nad ženama i djevojčicama preraste u globalni problem sa potencijalno

¹ Ministarstvo pravde Republike Srpske; edukator CEST-a RS; vanredni profesor na Fakultetu pravnih nauka Univerziteta APEIRON

značajnim ekonomskim i društvenim posljedicama. I žene i muškarci mogu biti žrtve sajber nasilja. Međutim, evidencije pokazuju da žene i djevojčice mnogo češće postaju meta ove vrste nasilja. Posljedice koje pogađaju žene i djevojčice koje postanu žrtve digitalnog nasilja veoma su ozbiljne, jer se manifestuju u vidu veoma ozbiljnih psiholoških, emotivnih, a nerijetko i fizičkih i seksualnih oblika štete i patnje.

Pandemija COVID-19 doprinijela je neograničenom internet pristupu i oslanjanju na digitalne tehnologije u svakodnevnom životu, a samim tim uvela upotrebu istih u katalog osnovnih ljudskih prava u online prostoru. Digitalne platforme su dostigle nekontrolisanu popularnost zbog toga što omogućavaju jednake mogućnosti za javno samoizražavanje, bez obzira na identitet i status individue. Ipak, nisu svi dobrodošli u sajber prostor. Digitalna arena je postala plodno tlo za niz isključivih i nasilnih diskursa i uvjerenja, izraženih i širenih u kontekstu anonimnosti i nekažnjivosti.

Nasilje potmognuto digitalnim tehnologijama se još uvijek u mnogim sredinama odbacuje kao manje značajan i virtuelni fenomen. Međutim, ono što je činjenica i realnost jeste da ova vrsta nasilja ne ostaje u vakuumu, jer se digitalni (onlajn) prostor i realni (oflajn) prostor prepliću i postaju sve integrisaniji. To ima za posljedicu da se nasilje i viktimizacija često prelivaju iz jedne dimenzije u drugu ili se uporedo dešavaju u obje dimenzije i nerijetko postaju viralni i odstupni neograničenoj publici. Upravo zato, sajber nasilje nad ženama i djevojčicama u svojim različitim pojavnim oblicima prevazilazi okvir privatnog problema i predstavlja kontinuitet ili novu dimenziju rodno zasnovanog nasilja kao duboko ukorjenjenog problema u društvenoj nejednakosti između žena i muškaraca.

Prema tome, digitalno nasilje nije izolovan incident, već kontinuirani obrazac zlostavljanja koji ima ozbiljne emocionalne, socijalne i profesionalne posljedice za žrtve. I dok odrasli sami odgovaraju za svoju nepromišljenost, posljedice po djecu mogu biti katastrofalne, jer samo mali broj djece koristi internet u cilju obrazovanja. Digitalno nasilje ili online nasilje predstavlja društveno-pravni fenomen pod kojim se podrazumijeva širok dijapazon nasilnih radnji i nedozvoljenih ponašanja koja se vrše nad ženama i djevojčicama na internetu ili online prostoru. Svaka od tih nedozvoljenih radnji i ponašanja ima zajednički element, a to je da štetno utiču na integritet osobe prema kojoj su usmjerene u smislu veoma opasnih posljedica po ličnost i zdravlje ličnosti. Često se doživljava podjednako stvarno kao i nasilje koje se dešava uživo, lično.

2. Pojam i specifičnosti digitalnog nasilja

Kada je u pitanju sam pojam digitalnog nasilja, postoji nekoliko različitih termina koji se koriste kako bi se označila ova vrsta nasilja, ali i više različitih definicija. Termini koji su u upotrebi su: digitalno nasilje, online nasilje, cyberbullying, sajber nasilje, nasilje potpomognuto korištenjem digitalnih tehnologija, elektronsko nasilje, internet nasilje i dr. Kao i većina pojmova koji pripadaju sferi informaciono-komunikacionih tehnologija, digitalno nasilje je relativno nov fenomen koji posljednjih decenija postaje tema ozbiljnih naučnih rasprava. Postoji niz definicija digitalnog nasilja, a neke su opštije i uključuju sve oblike uznemiravanja korišćenjem digitalnih tehnologija, dok su druge fokusirane na specifične oblike digitalnog nasilja.

Internet nasilje se može definisati kao korištenje interneta s ciljem nanošenja štete, boli ili zastrašivanja druge osobe. Pod digitalnim nasiljem se podrazumijeva korištenje digitalnih tehnologija sa ciljem da se jednoj ili grupi osoba prema kojima je usmjereno nanese osjećaj povređenosti, poniženja, uznemirenja, mržnje ili neka druga vrsta štete. Ono se može odvijati na društvenim ili kompjuterskim mrežama, različitim internet platformama, aplikacijama za razmjenu poruka, gejming platformama i to najčešće upotrebom mobilnih telefona ili drugih računarskih uređaja. Ono može da se ispoljava na više različitih načina, a moguće ga je vršiti direktno ili indirektno putem posrednika. Posljednjih decenija korisnici društvenih mreža i foruma su navikli da se život u virtualnosti skoro ne presjeca sa realnošću: na mreži su sasvim druga pravila ponašanja (ili odsustvo uobičajenih pravila), drugi „prijatelji“, tamo se može psovati, maltretirati, ismijavati, napadati, vrijeđati, mogu se slati razne fotografije, može se obitavati u destruktivnim grupama i uopšte može se sebi dozvoliti mnogo toga što nikada ne bi učinili pri ličnom kontaktu. Činilo se da mrežu od realnog života odvaja poprilično jaka barijera anonimnosti i neodgovornosti.

Tehnologija, a naročito ona koja se koristi u online ili digitalnom svijetu, već duži niz godina produbljuje ili olakšava rodno zasnovano nasilje nad ženama i djevojčicama u navedenim situacijama. Zahvaljujući informaciono-komunikacionoj tehnologiji nasilje nad ženama je dostiglo do sada nezabilježene razmjere. Smatra se da je rodno zasnovano nasilje nad ženama na internetu ili posredstvom tehnologije samo nastavak različitih vidova tog nasilja koji u zabrinjavajućoj mjeri utiču ili pogoršavaju rodno zasnovano nasilje nad ženama i djevojčicama.

Digitalna dimenzija nasilja nad ženama je jednako štetna po žene i djevojčice kao i ostali oblici nasilja. Nasilje nad ženama na internetu predstavlja poseban oblik rodnog nasilja koji mnogo češće pogađa žene i ima veoma štetan uticaj na njih. Ova vrsta nasilja nikada se ne može posmatrati kao izolovani incident jer se najčešće dešava kao dio stalnog, kontinuiranog i sveprisutnog nasilja koje žene svakodnevno doživljavaju. Veoma često je povezana sa nasiljem koje se dešava uživo ili sa seksualnim nasiljem. Danas je veoma malo prostora između “oflajn” i “onlajn” svijeta, tako da digitalno nasilje vrlo lako postaje nasilje u stvarnom svijetu (tako npr. ljudi sjede ispred svojih računara, šire mržnju protiv neke osobe i lično je napadaju u internet prostoru, pozivajući i druge da to čine i sl.). Takođe, često je povezano sa različitim vrstama predrasuda, uključujući seksizam, transfobiju, homofobiju, rasizam i ksenofobiju.

Digitalno nasilje je postalo veoma rasprostranjeno u poslednjih 10 godina, posebno među mlađim generacijama. Na osnovu dostupnih podataka, evidentno je da je veliki broj mladih u toku svog obrazovanja bio izložen nekom vidu digitalnog nasilja u ulozi žrtve, posmatrača ili izvršioca. Takođe, nerijetko se dešava da odrasle osobe vrše nasilje nad djecom i mladima, na način da ih zlostavljaju ili proganjaju uz pomoć interneta, i to najčešće na način da se lažno predstavljaju na mrežama putem lažnih profila i tako uđu u komunikaciju sa djecom i mladima, a u cilju seksualne zloupotrebe ili dječije pornografije. Važno je napomenuti da su ovakvi oblici digitalnog nasilja krivično djelo i da su zakonom kažnjivi. U mnogim zemljama postoje baze ili registri pravonažno osuđenih lica za krivična djela protiv polnog integriteta djece.

Oblici digitalnog nasilja koji su najrasprostranjeniji su: pretnje, uznemiravanje, ucjenjivanje, uhođenje, zloupotreba ličnih podataka i fotografija, sajberbuling, pravljenje i korištenje lažnih profila, seksualno zlostavljanje putem interneta, dječija pornografija, govor mržnje, različite prevare putem interneta i sl. Svi navedeni oblici digitalnog nasilja mogu se vršiti na različite načine i to: uznemiravanjem i uhođenjem telefonskim pozivima i porukama; lažnim predstavljanjem, korištenjem tuđeg identiteta, kreiranjem lažnih profila na društvenim mrežama; nedozvoljenim saopšavanjem tuđih privatnih informacija, objavljivanjem neistina u vidu optužbi ili glasina o drugoj osobi na profilima društvenih mreža, blogovima, četovima i sl.; promjenom ili krađom lozinki; slanjem virusa; ismijavanjem na internet forumima, neprimjerenim komentarisanjem tuđih slika ili komentara; ignorisanjem ili isključivanjem osoba iz grupa na socijalnim mrežama; podsticanjem mržnje po bilo kojem osnovu, postavljanjem uznemirujućih,

uvredljivih ili pretećih poruka, fotografija ili video-snimaka na tuđe profile ili slanjem tih materijala SMS-om, instant porukama, imejlovima, stavljanjem na čet; snimanjem i distribucijom slika, poruka i materijala seksualnog sadržaja; i sl. Najteži oblik digitalnog nasilja je sajber pornografija, odnosno dječija pornografija.

Svi pojavni oblici digitalnog nasilja imaju zajedničke elemente:

- tendenciju da se ponavljaju u kraćim ili dužim vremenskim periodima
- doživljava se podjednako stvarno kao i nasilje koje se dešava uživo, lično;
- usmjereni su na ugrožavanje sigurnosti, privatnosti i dostojanstva žrtava;
- imaju veoma opasne posljedice po psihičko i emocionalno zdravlje žrtve;
- najčešće imaju za cilj zastrašivanje, izazivanje ljutnje, nanošenje štete po lični integritet ili polno uznemiravanje osobe koja je napadnuta;
- nerijetko mogu biti okidač i za nasilje van interneta ili seksualno nasilje;
- ovo nasilje danas ima široku lepezu načina počinjenja (modus operandi).

Kao ključne specifičnosti online nasilja u odnosu na „tradicionalne” (offline) oblike nasilja ističu se:

- anonimnost počinioca,
- moguće ga je vršiti direktno ili indirektno putem posrednika;
- žrtva nema mogućnost odbrane
- izuzetno brzo širenje informacija
- mogućnost višestrukog dijeljenja objavljenog sadržaja
- neograničena publika
- nemogućnost brisanja, odnosno trajnog uklanjanja podijeljenog sadržaja
- smanjena odgovornost za neprihvatljivo ponašanje
- nije manje ozbiljno niti manje štetno od drugih krivičnih djela.

3. Međunarodni standardi

Digitalno nasilje ili nasilje na internetu kao specifičan oblik nasilja koji se vrši posredstvom interneta ili zloupotrebom tehnologija najčešće nad maloljetnicima i ženama ima veoma opasne posljedice po ličnost i zdravlje ličnosti. Kao što je već prethodno napisano, digitalno nasilje koje se dešava onlajn, odnosno putem interneta je veoma opasno i doživljava se podjednako

stvarno kao i nasilje koje se dešava uživo, odnosno lično. Upravo zato, kao i svaki drugi oblik nasilja, digitalno nasilje nad ženama i djevojčicama predstavlja kršenje osnovnih ljudskih prava i kao takvo neprihvatljivo ponašanje je direktno ili indirektno prepoznato u odredbama veoma važnih međunarodnih dokumenata i konvencija.

Upravo o tome svjedoče i odredbe *Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima* gdje se navodi da se sva ljudska bića rađaju slobodna i jednaka u dostojanstvu i pravima, da svako ima pravo na život, slobodu i bezbjednost ličnosti, kao i da niko ne smije biti podvrgnut mučenju ili okrutnom, nečovječnom ili ponižavajućem postupku ili kažnjavanju. Osim Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima, na međunarodnom nivou postoje brojni dokumenti i konvencije koji sadrže normativno-pravne odredbe kojima se reguliše i sankcioniše nasilje, pružajući istovremeno žrtvama nasilja određeni stepen zaštite i pomoći, kao što su: Konvencija o visokotehnološkom kriminalitetu (Budimpeštanska konvencija), Konvencija o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Istambulska konvencija), Konvencija o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja (Lanzarote konvencija), Deklaracija o pravima djeteta i još nekoliko pravnih akata Vijeća Evrope o seksualnom iskorišćavanju djeteta.

Vijeće ministara Evrope je u novembru 2001. godine usvojilo *Konvenciju o kibernetičkom kriminalu (Budimpeštanska konvencija)* koja je u tom trenutku bila prvi međunarodni ugovor kojim se regulisao čitav niz društveno neprihvatljivih ponašanja vezanih za računare i računarske mreže. Konvencija je obuhvatila i definisala niz protivzakonitih radnji iz oblasti cyber kriminala kao što su nedozvoljen pristup sistemu, povreda integriteta sistema i podataka, zloupotreba uređaja, kompjuterska prevara, kao i niz prekršaja koji se odnose na povredu prava intelektualne svojine. Cilj Konvencije je bio da se uspostavi zajednička politika usmjerena na zaštitu država od cyber kriminala usvajanjem novih propisa i podsticanjem međunarodne saradnje, posebno na polju krivičnih djela počinjenih pomoću ili u vezi sa računarima, uključujući računarske i internet prevare, zloupotrebe mreža, neovlašteno presretanje elektronske pošte, kao i sva djela povezana sa kršenjem autorskih prava na internetu. Bosna i Hercegovina je ratifikovala nevedenu Konvenciju 2006. godine, a u maju 2022. godine je potpisala Drugi dodatni Protokol uz Budimpeštansku konvenciju koji se odnosi na jačanje međunarodne saradnje i pristup elektronskim dokazima u borbi protiv cyber kriminala.

Pravna podloga za zaštitu žena od elektroničkog nasilja uspostavljena je u *Konvenciji o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Istambulska konvencija)*. Konvencijom je nasilje nad ženama

definirano kao kršenje ljudskih prava i vid diskriminacije žena, a pod tim se podrazumijeva svaki čin rodno zasnovanog nasilja nad ženama kojim se ženama nanosi, odnosno može nanijeti, fizička, seksualna, psihološka ili materijalna šteta ili patnja, uključujući prijetnju. Iako postoji slaganje oko toga šta je elektroničko nasilje prema ženama i djevojkama, ne postoji univerzalna definicija, kao ni široko prihvaćena podjela po vrstama takvog nasilja. UN Special Rapporteur on Violence against Women definiše ga kao bilo koji čin rodno zasnovanog nasilja prema ženama koji je počinjen, potpomognut ili pogoršan djelomično ili u potpunosti upotrebom informacijsko-komunikacijskih tehnologija, poput mobilnih telefona i pametnih telefona, interneta, platformi društvenih medija ili e-pošte, prema ženi jer je ona žena ili nerazmjerno pogađa žene.

GREVIO Komitet koji prati primjenu Istanbulske konvencije u državama potpisnicama od 2016. godine je prepoznao nasilje nad ženama u digitalnoj sferi kao sve rašireniji globalni problem sa ozbiljnim posljedicama. Postupajući u skladu sa ovlaštenjima iz člana 69. Konvencije Vijeća Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, GREVIO je odlučio da donese svoju prvu opštu preporuku i da je posveti primjeni Istanbulske konvencije u kontekstu digitalne dimenzije nasilja nad ženama. **Opšta preporuka br.1 GREVIO-a o digitalnoj dimenziji nasilja nad ženama** glasi: *“Digitalna dimenzija nasilja nad ženama obuhvata širok spektar radnji na mreži ili posredstvom tehnologije koje predstavljaju produžetak nasilja koje žene i djevojčice doživljavaju iz razloga povezanih sa polom, uključujući u porodičnom ambijentu, pošto se radi o legitimnom i podjednako štetnom pojavnom obliku rodno zasnovanog nasilja koje žene doživljavaju izvan internet”².*

GREVIO smatra da digitalna dimenzija nasilja nad ženama obuhvata širok spektar radnji na mreži ili posredstvom tehnologije koje predstavljaju produžetak nasilja koje žene i djevojčice doživljavaju iz razloga povezanih sa spolom, uključujući i porodični ambijent, pošto se radi o legitimnom i podjednako štetnom pojavnom obliku rodno zasnovanog nasilja koje žene i djevojčice doživljavaju izvan interneta³. Takođe, GREVIO smatra da je termin ‘nasilje nad ženama u svojoj digitalnoj dimenziji’ ili ‘digitalna dimenzija nasilja nad ženama’ dovoljno sveobuhvatan i da pokriva i činove nasilja na internetu i one počinjene posredstvom tehnologije, uključujući tehnologiju

² <https://rm.coe.int/bih-pmm-3421-grevio-recommendation-no-1-on-the-digital-dimension-of-va/1680acf4da>

³ Opšta preporuka br. 1 Grevio-a. stav 23.

koja će tek biti razvijena. On također omogućava prepoznavanje da svi činovi nasilja nad ženama u digitalnoj sferi nisu iste težine te da svi ne prelaze prag neophodan za sudsko gonjenje u određenim državama. S obzirom na tehnologije koje evoluiraju i s obzirom na prilike za štetno ponašanje, termin ‘nasilje nad ženama u svojoj digitalnoj dimenziji’ ostavlja prostor za uključivanje vidova ponašanja ili radnji koji će se naknadno pojaviti. Usvajanje ovakve inkluzivne terminologije omogućit će da se ovom općom preporukom obuhvate svi vidovi nasilja nad ženama počinjeni posredstvom digitalnih sredstava.⁴

GREVIO pod digitalnom dimenzijom nasilja nad ženama podrazumijeva i online aspekte (aktivnosti na internetu i podaci dostupni na internetu, uključujući internetske posrednike na površinskoj, kao i na mračnoj mreži) i štetno ponašanje prema ženama i djevojčicama posredstvom tehnologije (aktivnosti koje se provode pomoću tehnologije i komunikacijskih uređaja, uključujući hardver i softver). Takođe, mnogi vidovi nasilja nad ženama počinjenog digitalnim sredstvima spadaju u domen umišljajnog postupanja koje države potpisnice Istanbulske konvencije moraju inkriminirati:

- a) **psihičko nasilje na internetu** (član 33. Ist. konvencije),
- b) **proganjanje na internetu ili u digitalnoj sferi** (član 34. Ist. konvencije)
- c) **seksualno uznemiravanje na internetu ili putem digitalnih sredstava** (član 40. Ist. konvencije).

Statistike nemilosrdo ukazuju da je sve više djece i djevojčica koje su žrtve digitalnog nasilja. Kako sve više djece pristupa digitalnom okruženju, često u mlađem uzrastu, sve češće se suočavaju sa alarmantnim stepenom rizika na mreži od ponašanja kao što su: maltretiranje i vrijeđanje na internetu, seksualna eksploatacija, dječija pronografija, izloženost štetnom uticaju ekstremističkih terorističkih grupa i dr. Brza ekspanzija digitalnih tehnologija nadmašila je razvoj zaštitinih okvira, ostavljajući djecu ranjivom, ali i nezaštićenom od neposrednih opasnosti sa interneta koje mogu imati dugotrajne posljedice na njihovo mentalno, emocionalno i fizičko zdravlje. Uprkos upozorenjima na sveprisutnu opasnost od korištenja digitalnih tehnologija, puni obim nasilja nad djecom i djevojčicama i dalje je nedovoljno prijavljen i krivično gonjen.

⁴ Opšta preporuka br. 1 Grevio-a. stav 29.

Djeca su takođe zaštićena navedenim međunarodnim dokumentima, ali tokom prošlog vijeka su uspostavljeni međunarodni standardi o pravima djeteta, čime je postignuta potpuna i specifična zaštita dječijih prava, ali i zaštita djece od svih oblika nasilja. U tom kontekstu se treba prisjetiti da je davne 1924. godine usvojen prvi međunarodni dokument o univerzalnim dječijim pravima pod nazivom Ženevska deklaracija o pravima djeteta, ali i 1989. godine kada je Generalna skupština UN usvojila **Deklaraciju o pravima djeteta** gdje se u članu 19. države potpisnice obavezuju da će preduzeti sve odgovarajuće zakonske, upravne, društvene i obrazovne mjere da bi se dijete zaštitilo od svih oblika fizičkog ili mentalnog nasilja, povrede ili zlostavljanja, zanemarivanja ili nemarnog postupka, zloupotrebe ili eksploatacije, uključujući i seksualno zlostavljanje, dok je na brizi roditelja, zakonskih staratelja ili bilo koje druge osobe koja se brine o djetetu.

Najopasniji oblik digitalnog nasilja nad djecom predstavlja seksualno iskorištavanje i zlostavljanje djece i maloljetnika putem interneta. Upravo o tome svjedoče i odredbe **Konvencije o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja (Lanzarote konvencija)** koja je usvojena i otvorena za potpisivanje 25. oktobra 2007. godine u Lanzaroteu u Španiji i iz tog razloga je poznata i kao „Lanzarote konvencija“. Stupila je na snagu 1. jula 2010. godine i do danas je ovu konvenciju ratifikovalo svih 46 država članica Savjeta Evrope. Ova Konvencija predstavlja veliki iskorak u prevenciji seksualnih delikata nad djecom i procesuiranju učinilaca ove vrste krivičnih djela. Zaštita djece je u samoj suštini ove Konvencije, jer se ista fokusira na poštovanje prava djece, reagovanja na njihove stavove, potrebe i zabrinutosti, te na djelovanje koje je u svakom trenutku u njihovom najboljem interesu. Dalje, ona zahtjeva od država članica aktivnosti u pet pravaca koje bi se odnosile na: mjere prevencije, mjere zaštite, mjere kaznenog zakonodavstva, istražne i sudske postupke prema djeci i nadzor nad mehanizmima koji obezbjeđuju provođenje Konvencije.

4. Inkriminacija digitalnog nasilja nad ženama i djevojčicama

Nasilje nad ženama i djecom na internetu posredstvom tehnologije nije manje ozbiljno niti manje štetno od drugih krivičnih djela. Izuzetno je važno podržati prava žena da se nasilje nad ženama na internetu posredstvom tehnologije tretira na isti način kao i ostale prijave kriminalnog ponašanja. Istrage o prijavljenom nasilju nad ženama na internetu posredstvom tehnologije moraju se voditi sa posebnom pažnjom i poštovanjem. Policija i tužioci moraju sarađivati kako bi osigurali dokaze i postarali se da slučajevi

dobiju podršku kad god je moguće. To znači da je moguće tražiti dokaze koje može dati treća strana. Žrtve moraju biti informisane tokom cijelog procesa, čak i kada je napredak spor⁵.

Iako se digitalno nasilje može smatrati relativno novim krivičnopравnim fenomenom, zakonska regulativa poznaje i definiše određene oblike krivičnih djela koja mogu biti izvršena putem interneta ili kompjuterskih mreža, dok su u procesnom dijelu tokom istraživanja i dokazivanja ove vrste krivičnih djela u praksi uočeni veliki nedostaci. Tendencija zakonodavaca u većini današnjih država je da se, kroz zakonske propise, imperativ stavi na inkriminaciju svih radnji kojima se vrši zloupotreba ili zlostavljanje djece. S obzirom na činjenicu da digitalno nasilje uopšte predstavlja globalnu kriminalnu aktivnost, posebno uzimajući u obzir težinu i ozbiljnost posljedica koje pogađaju žrtvu, Krivičnim zakonikom Republike Srpske (u daljem tekstu KZRS) propisano je nekoliko krivičnih djela gdje se kao kvalifikovan oblik posebno sankcionišu radnje djela učinjene putem interneta ili kompjuterskih mreža. To su:

- krivično djelo Neovlašteno fotografisanje, član 156. KZ RS
- krivično djelo Neovlašteno objavljivanje i prikazivanje tuđeg spisa, portreta i snimka, član 156a. KZ RS
- krivično djelo Polno uznemiravanje, član 170. KZ RS
- krivično djelo Zloupotreba fotografije i video-zapisa polno eksplisitnog sadržaja, član 170a. KZ RS
- krivično djelo Povreda privatnosti djeteta, član 189. KZ RS
- krivično djelo Kleвета, član 208a. KZ RS
- krivično djelo Iznošenje ličnih i porodičnih prilika, član 208b. KZ RS
- krivično djelo Formiranje i obučavanje grupa radi pridruživanja stranim terorističkim organizacijama, član 304. KZ RS
- krivično djelo Javno izazivanje i podsticanje nasilja i mržnje, član 359. KZ RS.

U glavi XIII Krivična djela protiv slobode i prava građana, u članu 156. propisano je krivično djelo *Neovlašteno fotografisanje* gdje se u stavu 1. u kontekstu digitalnog nasilja inkriminišu sljedeće radnje: *“Ko neovlašteno sačini fotografski, filmski ili drugi snimak nekog lica ili njegovih prostorija bez njegove saglasnosti, povređujući time posebno njegovu privatnost, ili ko takav snimak preda ili pokazuje trećem licu ili mu na neki drugi način omogućiti da se s njim upozna, kazniće se novčanom kaznom ili kaznom zatvora do jedne*

⁵ Nove prakse u istrazi i sudskom gonjenju digitalnog nasilja nad ženama, Vijeće Evrope, 2024.godina, str.27.

godine”. Dakle, navedeno djelo se sastoji u neovlaštenom sačinjavanju fotografskog, filmskog ili drugog snimka drugog lica ili njegovih prostorija bez njegove saglasnosti čime se povređuje njegova privatnost ili u predaji, pokazivanju ili omogućavanju drugome da se upozna sa takvim snimkom.

Dalje u istoj glavi, članom 156a. propisano je krivično djelo **Neovlašteno objavljivanje i prikazivanje tuđeg spisa, portreta i snimka** na sljedeći način: “*Ko objavi ili prikaže spis, portret, fotografiju, video-zapis, film ili fonogram ličnog karaktera, bez pristanka lica koje je spis sastavilo ili na koga se spis odnosi, odnosno bez pristanka lica koje je prikazano na portretu, fotografiji, video-zapisu ili filmu ili čiji je glas snimljen na fonogramu ili bez pristanka drugog lica čiji se pristanak po zakonu traži, a takvo objavljivanje ili prikazivanje je imalo ili moglo da ima štetne posljedice po lični život tog lica, kazniće se novčanom kaznom ili kaznom zatvora do dvije godine*”. U kontekstu navedenih krivičnih djela, digitalno nasilje se može prepoznati izvršenjem opisanih radnji putem mobilnih telefona ili nekih drugih smart uređaja koji u današnje vrijeme predstavljaju tehnički najčešći način sačinjavanja i objavljivanja fotografija ili video-zapisa.

U glavi XIV Krivična djela protiv polnog integriteta članom 170. propisano je krivično djelo **Polno uznemiravanje** gdje je u stavu 3. naveden kvalifikovani oblik ovog krivičnog djela tako što se inkriminišu radnje polnog uznemiravanja učinjene putem interneta na sljedeći način: “*Ako je polno uznemiravanje učinjeno korištenjem kompjuterske mreže ili nekog drugog vida komunikacije, učinilac će se kazniti kaznom zatvora od šest mjeseci do tri godine*”. S obzirom na to da ova vrsta krivičnih djela mogu da budu učinjena samo sa umišljajem, za razliku od osnovnog oblika krivičnog djela gdje je u stavu 1. zapriječena novčana kazna odnosno kazna zatvora do 6 mjeseci, zakonodavac je prepoznao težinu i opasnost radnji učinjenih putem interneta prema žrtvi, te za kvalifikovani oblik propisao znatno oštriju kaznu isključivši mogućnost novčanog kažnjavanja.

Dalje, članom 170a. propisano je krivično djelo **Zloupotreba fotografije i video-zapisa polno eksplicitnog sadržaja** gdje se navodi da će kaznom zatvora do 2 godine biti kažnjen svako “*ko zloupotrijebi odnos povjerenja i bez pristanka drugog lica učini dostupnim trećem licu fotografiju ili snimak polno eksplicitnog sadržaja koja je sačinjena uz pristanak tog lica za ličnu upotrebu i time povrijedi privatnost tog lica*” kao i svako lice koje “*izradi novu ili preinači postojeću fotografiju ili snimak polno eksplicitnog sadržaja drugog lica i taj snimak upotrijebi kao pravi i time povrijedi privatnost drugog lica*”. U stavu 3. člana 170a. propisuje se kvalifikovani oblik ovog krivičnog djela učinjenog putem interneta na sljedeći način: “*Ako je krivično djelo iz st. 1. i 2.*

ovog člana učinjeno putem kompjuterskog sistema ili kompjuterske mreže ili na drugi način kojim je omogućeno da fotografija ili snimak postanu dostupni većem broju lica, učinilac će se kazniti kaznom zatvora od jedne do tri godine". Na osnovu prethodno navedenog, jasno je da je i u slučaju krivičnog djela iz člana 170a. zapriječena teža kazna ukoliko su radnje učinjene putem interneta, odnosno putem kompjuterskog sistema ili mreže. Objekat zaštite ovih krivičnih djela jeste polni integritet čovjeka, a napadom na polnu slobodu putem izvršenja povređuju se ili ugrožavaju polni moral i polna čast koji čine bitnu komponentu ljudskog dostojanstva. Zakonodavac je digitalno nasilje u ovoj sferi integriteta čovjeka prepoznao kao kvalifikovane oblike ovih krivičnih djela, te za sve radnje koje imaju elemente krivičnog djela a učinjene su putem interneta, odnosno kompjuterskih mreža, predvidio strožije kazne.

U glavi XVI Krivična djela protiv braka i porodice članom 189. propisano je krivično djelo **Povreda privatnosti djeteta** na način da će se novčanom kaznom ili kaznom do 1 godine zatvora kazniti svako lice koje *"iznese ili pronese nešto iz ličnog ili porodičnog života djeteta ili suprotno propisima objavi djetetovu fotografiju ili otkrije identitet djeteta i time kod djeteta stvori stanje uznemirenosti ili ga izloži poruzi vršnjaka ili drugih lica ili na neki drugi način ugrozi sigurnost djeteta"*. U stavu 2. istog člana zakonodavac je ponovo kao kvalifikovani oblik prepoznao izvršenje radnji u kontekstu digitalnog nasilja propisujući da, ukoliko se navedeno djelo izvrši *"putem sredstava masovne komunikacije, kompjuterskog sistema ili mreže, na javnom skupu ili na drugi način, zbog čega je ono postalo pristupačno većem broju lica, kazniće se novčanom kaznom ili kaznom zatvora do dvije godine"*. I u slučaju ovog krivičnog djela, teža kazna je zapriječena za propisane krivičnopravne radnje koje budu učinjene putem interneta, odnosno korištenjem kompjuterskih mreža ili sistema.

U glavi XVIIa Krivična djela protiv časti i ugleda članom 208a. propisano je krivično djelo **Kleveta** gdje je zakonodavac predvidio da će se novčanom kaznom u iznosu od 1.000 KM do 3.000 KM kazniti lice za koje se dokaže da *"o drugom licu iznosi ili pronosi nešto neistinito, znajući da je riječ o neistini, identifikujući to lice trećim licima na jasan način, i na taj način pričinu štetu ugledu i časti tog lica"*. U stavu 2. kao kvalifikovan oblik ovog djela navode se radnje učinjene *"putem štampe, radija, televizije, kompjuterske mreže ili drugih vidova komunikacije, na javnom skupu ili na drugi način, zbog čega je ono postalo dostupno većem broju lica"*, pa je samim tim oštija i zapriječena novčana kazna, i to od 2.000 KM do 5.000 KM.

Dalje, članom 208b. propisano je krivično djelo **Iznošenje ličnih i porodičnih prilika**, gdje je takođe zakonodavac kao kvalifikovani oblik ovog

djela propisao radnje učinjene putem interneta i zaprijetio oštrijim kažnjavanjem. Novčanom kaznom u iznosu od 1.000 KM do 3.000 KM kazniče se svako ko *“iznosi ili pronosi štogod iz ličnog ili porodičnog života nekog lica što može škoditi njegovoj časti ili ugledu, a što nije, niti može predstavljati činjenice koje su od opravdanog interesa”*. Kao u slučaju prethodno navedenog krivičnog djela, teža novčana kazna, i to u iznosu od 2.000 KM do 5.000 KM, zaprijećena je u slučaju izvršenja prethodno opisanih radnji *“putem štampe, radija, televizije, kompjuterske mreže ili drugih vidova komunikacije, na javnom skupu ili na drugi način”*.

U glavi XXII Krivična djela terorizma članom 304. propisano je krivično djelo ***Formiranje i obučavanje grupa radi pridruživanja stranim terorističkim organizacijama***, na način da će se kaznom zatvora od tri do dvadeset godina kazniti lice koje *“vrbuje, poziva, obučava, oprema, organizuje ili na neki drugi način mobilise pojedince ili grupe lica sa ciljem pridruživanja stranim paravojnim ili parapolicijskim formacijama koje se bave terorističkim aktivnostima”*. U stavu 3. istog člana zakonodavac je kao kvalifikovani oblik prepoznao izvršenje radnji u kontekstu digitalnog nasilja propisujući da, ukoliko se navedeno djelo izvrši *“javno, putem sredstava informisanja ili na bilo koji drugi način uputi poruku javnosti, u cilju podsticanja drugog na izvršenje djela iz stava 1. ovog člana, kazniče se kaznom zatvora jedne do deset godina”*.

U glavi XXVIII Krivična djela protiv javnog reda i mira članom 359. propisano je krivično djelo ***Javno izazivanje i podsticanje nasilja i mržnje*** na način da će se novčanom kaznom ili kaznom zatvora do tri godine kazniti lice koje *“putem štampe, radija, televizije, kompjuterskog sistema ili društvene mreže, na javnom skupu ili javnom mjestu ili na drugi način javno poziva, izaziva ili podstiče ili učini dostupnim javnosti letke, slike ili neke druge materijale kojima se poziva na nasilje ili mržnju usmjerenu prema određenom licu ili grupama zbog njihove nacionalne, rasne, vjerske ili etničke pripadnosti, boje kože, pola, seksualno opredjeljenja, invaliditeta, porijekla, drugog ličnog svojstva ili kakvih drugih osobina”*

U kontekstu digitalnog nasilja nad ženama potrebno je spomenuti da su u KZRS propisana tri krivična djela i to: KD Proganjanje (član 144.), KD Ugrožavanje sigurnosti (član 150.) i KD Polna ucjena (član 166.) koja su u praksi prepoznata kao krivična djela koja se često izvršavaju putem interneta, odnosno upotrebom digitalnih tehnologija i kao takva prijavljuju policiji. Ono što se prepoznaje kao ključan nedostatak je što pozitivne krivične odredbe još uvijek ne prepoznaju i ne propisuju digitalnu dimenziju izvršenja ovih krivičnih radnji, zbog čega bi se trebalo pristupiti noveliranju nevedenih

krivičnih normi. Osim navedenog, KZRS ne prepoznaje inkriminaciju sljedećih radnji: Krađa digitalnog identiteta (kreiranje lažnih profila na mrežama), Deepfaking (montirani video-zapisi putem vještačke inteligencije) i Osvetnička pornografija. Takođe, ono što je prepoznato u praksi i često se prijavljuje policiji jeste poseban oblik digitalnog nasilja između bivših bračnih, vanbračnih, emotivnih ili intimnih partnera, a to je neovlašteno objavljivanje ili dijeljenje fotografija ili snimaka koji se odnose na intimni život člana porodice ili porodične zajednice putem informaciono-komunikacionih tehnologija, bez obzira na to da li je učinilac u posjedu fotografije ili snimka došao sa ili bez pristanka žrtve. Upravo navedenu radnju bi trebalo novelirati kao jedan od kvalifikovanih oblika nasilja u porodici u okviru člana 190. KZRS.

Ukoliko se napravi osvrt na digitalno nasilje nad djevojčicama, bitno je napomenuti da je tendencija zakonodavaca u većini današnjih država da se, kroz zakonske propise, imperativ stavi na inkriminaciju svih radnji kojima se vrši zloupotreba ili zlostavljanje djece. Analizirajući normativno-pravni okvir Republike Srpske iz oblasti zaštite dječijih prava, a pri tome stavljajući akcenat na zaštitu djece i maloljetnika od različitih oblika iskorištavanja i zloupotrebe putem interneta i kompjuterskih mreža, neophodno je navesti da Ustav Republike Srpske u članu 44. garantuje da dijete uživa posebnu zaštitu i da roditelji imaju pravo i dužnost da se staraju o podizanju i odgoju svoje djece. Maloljetnici o kojima se roditelji ne staraju, kao i osobe koje nisu u mogućnosti da se same staraju o sebi i zaštiti svojih prava i interesa, imaju posebnu zaštitu.

Internet nasilje nad djevojčicama, ali i dječacima, može se uslovno posmatrati sa dva aspekta, u prvom dijelu kao radnje nasilja koje putem interneta čine mladi jedni prema drugima i u drugom dijelu kao radnje nasilja koje čine odrasli prema djeci i maloljetnicima gdje je najopasnije seksualno iskorištavanje i zlostavljanje djece putem interneta. Prethodno navedena krivična djela su propisana Krivičnim zakonikom, ali treba napomenuti da djeca do 14 godina starosti nisu krivično odgovorna, što nije slučaj sa mlađim i starijim maloljetnicima kojima se mogu izreći određene vrste vaspitnih mjera, pa čak i kazna maloljetničkog zatvora. To dalje znači da maloljetnici stariji od 14 godina mogu krivično odgovarati za radnje koje imaju elemente navedenih krivičnih djela koja predstavljaju određenu vrstu digitalnog nasilja, s tim da će za razliku od punoljetnih lica, njihovo procesuiranje biti u skladu sa Zakonom o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku Republike Srpske.

Najopasniji oblik digitalnog nasilja nad mladima predstavlja seksualno iskorištavanje i zlostavljanje djece i maloljetnika putem interneta. Djeca su posebno zaštićena u pogledu polne slobode, kao i u pogledu polnog iskorištavanja od punoljetnih lica, tako da je kažnjiva svaka (pa i dobrovoljna) obljudba ili sa njom izjednačena polna radnja sa djetetom (licem koje je mlađe od 15 godina). Direktiva 2011/93/EU Evropskog parlamenta i Vijeća o suzbijanju seksualnog zlostavljanja i seksualnog iskorištavanja djece i dječje pornografije osigurava da države članice primjenjuju iste pravne standarde u pogledu sprečavanja krivičnih djela seksualnog zlostavljanja djece. Njenim donošenjem utvrđen je krivičnopravni okvir za kriminalizaciju seksualnog zlostavljanja djece putem informaciono-komunikacionih tehnologija na evropskom nivou. U direktivi se jasno navodi da je dječja pornografija, koja se sastoji od slika seksualnog zlostavljanja djece i od drugih posebno teških oblika seksualnog zlostavljanja i seksualnog iskorištavanja djece, u porastu i širi se upotrebom novih tehnologija i interneta. Ističe se da bi teški oblici seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djece trebali biti sankcionisani efikasnim, odvraćajućim i proporcionalnim sankcijama.

Krivični zakonik Republike Srpske koji je stupio na snagu 2017. godine, usklađen je sa međunarodnim standardima u ovoj oblasti, gdje posebno treba naglasiti usklađenost sa Konvencijom o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja (Lanzarote konvencija). Tako u glavi XV Krivična djela protiv seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djeteta članom 175. propisano je krivično djelo **Iskorištavanje djece za pornografiju**, te se u stavu 2. ovog člana navodi da „*ko neovlašteno snimi, proizvede, nudi, čini dostupnim, distribuira, širi, uvozi, izvozi, pribavlja za sebe ili za drugoga, prodaje, daje, prikazuje ili posjeduje dječiju pornografiju ili joj svjesno pristupa putem računarske mreže, kazniće se kaznom zatvora od jedne do osam godina*”.

Dalje, u zakonskom opisu krivičnog djela **Iskorištavanje djece za pornografske predstave** u članu 176. se propisuje da „*ko navodi dijete na učestvovanje u pornografskim predstavama, kazniće se kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina*”, dok će se istom kaznom kazniti i svako onaj ko „*gleda pornografsku predstavu uživo ili putem komunikacijskih sredstava ako je znao ili je trebalo i moglo da zna da u njoj učestvuje dijete*”. Iz navedenog se jasno može utvrditi da su navedenim izmjenama pooštrene i krivične sankcije za ovo krivično djelo, kao npr. uvođenjem kvalifikovanog oblika djela, ako je učinjeno prema osobi mlađoj od 18 godina, te ako je izvršeno putem sredstava javnog informisanja ili interneta. U smislu ove odredbe pod dječijom porno-

grafijom se podrazumijeva pornografski materijal koji vizuelno prikazuje dijete ili maloljetnu osobu koja je učesnik evidentnog seksualnog ponašanja, i realistične slike koje prikazuju dijete ili maloljetnu osobu koja učestvuje u evidentnom seksualnom ponašanju.

U vezi sa prethodno navedenim, treba navesti da su u glavi XV Krivičnog zakonika Republike Srpske propisana još dva krivična djela i to krivično djelo *Upoznavanje djece sa pornografijom* u članu 177. i krivično djelo *Iskorištavanje kompjuterske mreže ili komunikacije drugim tehničkim sredstvima za izvršenje krivičnih djela seksualnog zlostavljanja ili iskorištavanja djeteta* iz člana 178. Ono što je karakteristika navedenih krivičnih djela jeste da su objekat zaštite djeca od svih oblika seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja od strane odraslih, odnosno njihova polna sloboda, jer se napadom na polnu slobodu putem izvršenja ovih krivičnih djela, povređuje ili ugrožava polni moral (posebno putem pornografskih krivičnih djela) i polna čast.

5. Zaštita žrtava digitalnog nasilja

Digitalno nasilje nije samo pojedinačan čin zlostavljanja, već sistemski problem koji zahtijeva sveobuhvatan pristup, od edukacije i prevencije do zakonskih i institucionalnih mjera. Prepoznavanje simptoma i znakova ovog oblika nasilja ključno je za pravovremeno zakonsko djelovanje, pružanje podrške žrtvama i sprječavanje daljnjih štetnih posljedica. Također je ključno osigurati snažne zakonodavne i tehničke mjere koje će žrtvama omogućiti zaštitu i pravdu, a predstavnicima pravosuđa i policije mogućnost vođenja kvalitetne istrage i procesuiranja ove vrste krivičnih djela. Sve navedeno je neophodno kako bi se otklonile određene prepreke koje postoje u sferi pristupa pravdi, posebno kada su u pitanju žene⁶.

Prepreke u praksi, kada je u pitanju pružanje pravne pomoći i zaštite ženama žrtvama digitalnog nasilja, prepoznate su na dva nivoa: 1) pravnom/institucionalnom nivou i 2) socioekonomskom i kulturološkom nivou. Kada su u pitanju prepreke u praksi, a tiču se pravnog dijela ili reagovanja institucija, prva prepreka su diskriminacijski ili neosjetljivi pravni okviri koji podrazumijevaju zakonske odredbe koje su diskriminatorne, odnosno rodno slijepo odredbe koje ne uzimaju u obzir društvenu poziciju žena; nedovoljna agilnost predstavnika pravosuđa i policije da se određeni oblici digitalnog nasilja procesuiraju pod izgovorom da je "teško dokazati ovakva djela" ili "teško prikupiti vjerodostojne dokaze koje će sud prihvatiti"; osim navedenog,

⁶ T.Marić, Digitalno nasilje nad ženama. *Op.cit.*, str.34

prepoznate su neefikasne ili problematične zakonske procedure (nedostatak rodno osjetljivih procedura u krivičnom i prekršajnom pravnom sistemu), nedovoljno izgrađeni mehanizmi odgovornosti prema žrtvama da se saslušaju, ozbiljno shvate i zaštite, kao i slaba zastupljenost žena među pravnim stručnjacima.

Na socioekonomskom i kulturološkom nivou u praksi je prepoznato nepoznavanje zakonskih prava i zakonskih procedura od strane žrtava, načina za pristup pravnoj pomoći i uopšte saznanje da svaka žena ima pravo na besplatnu pravnu pomoć bez obzira na ekonomski ili profesionalni status, nedostatak finansijskih sredstava (uključujući sredstva za plaćanje pravnog zastupnika, pravnih troškova, sudskih poreza, prijevoza do suda, dječije zaštite itd.), rodne stereotipe, visok stepen stigme i kulturološke stavove.

Digitalna pismenost je sposobnost da se pronađu, analiziraju, stvore i prenesu u digitalnom formatu različite informacije. Ona svakako podrazumijeva skup znanja i vještina koje su neophodne svakom čovjeku u 21. vijeku u upotrebi digitalnih tehnologija (pametni telefoni, računari, laptopi, tableti i sl.) kako bi se učilo i aktivno učestvovalo u savremenom društvu. Ona je veoma bitna i prilikom procesuiranja onih krivičnih djela koja su učinjena na ovaj način.

6. Zaključak

Digitalno nasilje ili online nasilje predstavlja društveno-pravni fenomen pod kojim se podrazumijeva širok dijapazon nasilnih radnji i nedozvoljenih ponašanja koja se vrše nad ženama i djevojčicama na internetu ili online prostoru. Svaka od tih nedozvoljenih radnji i ponašanja ima zajednički element, a to je da štetno utiču na integritet osobe prema kojoj su usmjerene u smislu veoma opasnih posljedica po ličnost i zdravlje ličnosti. Dok odrasli sami odgovaraju za svoju nepromišljenost, posljedice po djecu mogu biti katastrofalne. Digitalno nasilje nije izolovan incident, već kontinuirani obrazac zlostavljanja. Ono predstavlja produžetak nasilja koje žene i djevojčice doživljavaju iz razloga povezanih sa spolom, uključujući i porodični ambijent, pošto se radi o legitimnom i podjednako štetnom pojavnom obliku rodno zasnovanog nasilja koje žene i djevojčice doživljavaju izvan interneta.

Digitalno nasilje koje se dešava onlajn, odnosno putem interneta je veoma opasno i doživljava se podjednako stvarno kao i nasilje koje se dešava uživo, odnosno lično. Upravo zato, kao i svaki drugi oblik nasilja, digitalno nasilje nad ženama i djevojčicama predstavlja kršenje osnovnih ljudskih prava i kao

takvo neprihvatljivo ponašanje je direktno ili indirektno prepoznato u odredbama veoma važnih međunarodnih dokumenata i konvencija.

Nasilje nad ženama i djecom na internetu posredstvom tehnologije nije manje ozbiljno niti manje štetno od drugih krivičnih djela. Izuzetno je važno podržati prava žena da se nasilje nad ženama na internetu posredstvom tehnologije tretira na isti način kao i ostale prijave kriminalnog ponašanja. Iako se digitalno nasilje može smatrati relativno novim krivičnopravnim fenomenom, zakonska regulativa poznaje i definiše određene oblike krivičnih djela koji mogu biti izvršeni putem interneta ili kompjuterskih mreža, dok su u procesnom dijelu tokom istraživanja i dokazivanja ove vrste krivičnih djela u praksi uočeni veliki nedostaci. Digitalno nasilje nije samo pojedinačan čin zlostavljanja, već sistemski problem koji zahtijeva sveobuhvatan pristup, od edukacije i prevencije do zakonskih i institucionalnih mjera. Prepoznavanje simptoma i znakova ovog oblika nasilja ključno je za pravovremeno zakonsko djelovanje, pružanje podrške žrtvama i sprječavanje daljnjih štetnih posljedica. Također je ključno osigurati snažne zakonodavne i tehničke mjere koje će žrtvama omogućiti zaštitu i pravdu, a predstavnicima pravosuđa i policije mogućnost vođenja kvalitetne istrage i procesuiranja ove vrste krivičnih djela.

Literatura

1. Ašmanov I., Kasperska N., Digitalna higijena, Beograd, 2023.godina
2. Council of Europe, Training Manual for Judges and Prosecutors on Ensuring Women's Access to Justice, 2017.
3. Combating Cyber Violence against Women and Girls, European Institute for Gender Equity, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2022.
4. Key Terms and Concepts: Cyber Violence against Woman and Girls, European Institute for Gender Equity, October 2022.
5. Jovašević D., Komentar Krivičnog zakona Republike Srbije sa sudskom praksom, Beograd, 2003.godina
6. Mandić S., Elektroničko nasilje među mladima – pregled suvremenih spoznaja i mogućnosti za kreiranje intervencije, Zbornik radova Ne nasilju – kroz sistem društvenih vrijednosti i kulturu, Centar modernih znanja, Banja Luka, 2024.godina
7. Ružić N., Zaštita djece na internetu, Nova prisutnost- časopis za intelektualna i duhovna pitanja, broj 9., 2011. godina
8. Stojanović R., Macanović N., Nasilje putem interneta – cyberbullying, Banja Luka, 2022.godina

9. Nove prakse u istrazi i sudskom gonjenju digitalnog nasilja, Vijeće Evrope, Sarajevo, 2024.godina
10. Smjernice za postupanje u slučaju nasilja nad djecom u digitalnom okruženju u BiH, UNICEF, Sarajevo, 2017.godina
11. Smjernice za postupanje u slučaju nasilja nad djecom u Bosni i Hercegovini, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2013.godina
12. T.Marić, Digitalno nasilje nad mladima, Zbornik radova „Djeca i maloljetnici u kaznenom pravu“, 16.međunarodna naučno-stručna konferencija, Banja Luka, 2025.godina
13. T.Marić, Digitalno nasilje nad ženama, Zbornik radova „Žene u modernom društvu“, Centar modernih znanja, X Međunarodna naučna konferencija, Banja Luka, 2025.godina
14. T.Marić, Ž.Mileusnić, Srečavanje i suzbijanje digitalnog nasilja nad ženama i djevojčicama, RS WPON – MUP Republike Srpske, Banja Luka

Tamara MARIĆ,
PRAVO I ZAŠTITA ŽENA I DJEVOJČICA OD DIGITALNOG NASILJA U BIH
(249-268)

Prof. dr Tamar Maric⁷ Ministry of Justice of the Republic of Srpska; educator of CEST RS; associate professor at the Faculty of Legal Sciences, APEIRON University

RIGHTS AND PROTECTION OF WOMEN AND GIRLS FROM DIGITAL VIOLENCE IN BIH

Abstract: *Violence against women and girls in the online space, through digital technologies, represents a specific problem within the extension of violence against women. Numerous studies indicate that every third woman is a potential victim of some form of violence during her lifetime. Given the growing phenomenon of Internet applications and digital tools, it is estimated that every tenth female person has witnessed or experienced some form of cyber violence. The data that a large percentage of girls under 18 years of age face some form of digital violence on a daily basis is particularly worrying.*

Internet access and the use of smartphones has become a necessary and unavoidable way of communication that has enabled people around the world to communicate with each other and do business unencumbered by territorial and time boundaries. On the one hand, it has made the life of modern man easier and is increasingly seen as a basic human right, while on the other hand, it has become an uncontrolled space with the development of new forms of cyber violence, cyber crime and cyber pornography. That is why it is crucial to ensure that the digital space is as safe as possible for everyone who uses it, especially women and girls. At the same time, it is necessary to raise awareness and start education in the direction of recognizing and reporting cyber violence. It is also necessary to provide protection to the victims of digital violence due to the consequences that sometimes leave great damage to the integrity of the person

Keywords: *digital violence, cyber violence against women and girls, international standards, victim protection, violence supported by digital technologies.*

⁷ Ministry of Justice of the Republic of Srpska; educator of CEST RS; associate professor at the Faculty of Legal Sciences, APEIRON University

Mirela RIKOVIĆ-KOLDŽO,
ODGOVOR NA DIGITALNO NASILJE NAD ŽENAMA SA OSVRTOM NA DRUGI
DODATNI PROTOKOL UZ KONVENCIJU O CYBER KRIMINALU (269-284)

Doc. dr. sci. iur. Mirela Riković-Koldžo, stručna savjetnica, Ministarstvo
pravde Bosne i Hercegovine.

ODGOVOR NA DIGITALNO NASILJE NAD ŽENAMA SA OSVRTOM NA DRUGI DODATNI PROTOKOL UZ KONVENCIJU O CYBER KRIMINALU

Sažetak: Digitalno nasilje nad ženama predstavlja jedan od oblika rodno zasnovanog nasilja, a Internet i društvene mreže otvoren su prostor za provedbu te vrste nasilja. Ovaj fenomen obuhvata različite oblike ponašanja, uključujući online uznemiravanje, prijetnje, govor mržnje, neovlašteno dijeljenje intimnih sadržaja, cyber stalking, zloupotrebu ličnih podataka i dr. Sve navedeno predstavlja jednu vrstu cyber kriminala.

U Bosni i Hercegovini pravni okvir za borbu protiv digitalnog nasilja još uvijek nije u potpunosti prilagođen savremenim izazovima, te se pojam digitalnog dokaza zasniva na općim pravilima krivičnog procesnog prava. Ovaj rad analizira značaj međunarodnih standarda, posebno implementacije Drugog dodatnog protokola uz Konvenciju o cyber kriminalu, koji donosi važne novine u oblasti međunarodne saradnje i pristupa digitalnim dokazima. Drugi dodatni protokol uvodi mehanizme direktne saradnje, omogućavajući brži pristup podacima koji se nalaze u inostranstvu, što je od ključnog značaja, s obzirom na to da se digitalno nasilje često odvija putem platformi čiji su serveri izvan nacionalne jurisdikcije. Ovaj protokol također predviđa jačanje saradnje između država i privatnog sektora, posebno Internet provajdera i društvenih mreža, čime se može osigurati sigurniji digitalni prostor za žene.

Ključne riječi: digitalno nasilje, cyber kriminal, digitalni dokaz, Drugi dodatni protokol, direktna saradnja.

Summary: Digital violence against women represents a form of gender-based violence that increasingly takes place through the internet and social media. It encompasses various forms of abuse, including online harassment, threats, hate speech, non-consensual sharing of intimate content, cyberstalking, and misuse of personal data, and is considered a form of cybercrime.

In Bosnia and Herzegovina, the legal framework for combating digital violence is still not fully adapted to contemporary challenges, and digital evidence is regulated by general rules of criminal procedural law. This paper emphasizes the importance of international standards, particularly the Second Additional Protocol to the Convention on Cybercrime, which introduces

Mirela RIKOVIĆ-KOLDŽO,

ODGOVOR NA DIGITALNO NASILJE NAD ŽENAMA SA OSVRTOM NA DRUGI
DODATNI PROTOKOL UZ KONVENCIJU O CYBER KRIMINALU (269-284)

significant improvements in international cooperation and access to digital evidence.

The Second Additional Protocol establishes mechanisms of direct cooperation, enabling faster access to data stored abroad, which is crucial given that digital violence often occurs on platforms with servers outside national jurisdiction. It also strengthens cooperation between states and the private sector, especially internet service providers and social media platforms, contributing to a safer digital environment for women.

Keywords: digital violence, cybercrime, digital evidence, Second Additional Protocol, direct cooperation.

Uvod

Prioritetni cilj digitalnog nasilja nad ženama, pri kojem počinioci koriste tehnologiju, jeste kontrola, zastrašivanje i degradacija žene.

Borba protiv ove vrste nasilja je fokusirana na jasno definisanje krivičnih djela, procesuiranje počinilaca i zaštitu žrtava kroz pravni sistem. U tom kontekstu, značajnu ulogu ima međunarodni pravni okvir, posebno Konvencija Vijeća Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici. Ista je najsveobuhvatniji međunarodni ugovor za zaštitu žena i djevojčica od svih oblika nasilja, usvojen 2011. godine. Temelji se na nultoj toleranciji na nasilje, a države obvezuje na prevenciju, zaštitu žrtava i kažnjavanje počinitelja.

Zatim, Konvencija o cyber kriminalu Vijeća Evrope, poznata kao Budimpeštanska konvencija, te Drugi dodatni protokol uz ovu konvenciju kada su digitalni dokazi u pitanju. Osnovni cilj Protokola je unapređenje efikasnosti istraga i krivičnog gonjenja u slučajevima cyber kriminala, uključujući i digitalno nasilje, te doprinos efikasnijem uklanjanju štetnog sadržaja i identifikaciji počinilaca.

Za Bosnu i Hercegovinu, potpisivanje Drugog dodatnog protokola predstavlja priliku za unapređenje zakonodavstva i institucionalnih kapaciteta. Međutim, njegova primjena mora biti praćena adekvatnim mjerama zaštite ljudskih prava, uključujući pravo na privatnost i zaštitu ličnih podataka. Također, važno je osigurati rodno osjetljiv pristup u svim fazama postupka, kako bi se prepoznale specifične potrebe žena kao žrtava digitalnog nasilja.

I. Odgovor na digitalno nasilje nad ženama

Kako će ovaj rad nešto konkretnije biti usmjeren na implementaciju Drugog dodatnog protokola, te eventualne izmjene i dopune relevantnog zakonodavstva za primjenu navedenog protokola, učinit ćemo samo kratki osvrt na druge međunarodne pravne instrumente i tijela, te nacionalni zakonodavni okvir koji tretira ovu oblast.

1. Međunarodni odgovor

Ujedinjene nacije promovišu razvoj zakona koji kriminalizuju online uznemiravanje, prijetnje i distribuciju intimnih sadržaja bez pristanka.

Kroz organizaciju UN Women vodi se borba protiv nasilja nad ženama, uključujući digitalno nasilje.

CEDAW je temeljni međunarodni instrument za zaštitu žena i danas se aktivno koristi za adresiranje modernih problema poput digitalnog nasilja, iako je nastao prije interneta. Također, bitan dokument koji tretira ovu oblast su CEDAW¹ preporuke.

-Vijeće Evrope, ključni dokument je ranije spomenuta Istanbulska konvencija koju je Bosna i Hercegovina ratifikovala 2013. godine. Iako prvobitno fokusirana na fizičko nasilje, sve više se tumači i u kontekstu digitalnog nasilja. Vijeće Evrope promoviše pravnu odgovornost država članica za zaštitu žena online. Daljnja razrada ovog koncepta dolazi kroz praksu nadzornog tijela Konvencije – GREVIO.

Konvencija o cyber kriminalu Vijeća Evrope (Budimpeštanska konvencija) predstavlja ključni međunarodni instrument u borbi protiv cyber kriminala. Bosna i Hercegovina je potpisnica ove konvencije, čime se obavezala na usklađivanje svog zakonodavstva i jačanje međunarodne saradnje.

Iako Konvencija ne tretira eksplicitno rodnu dimenziju cyber kriminala, njene odredbe su primjenjive na mnoge oblike digitalnog nasilja nad ženama, posebno kada je riječ o nezakonitom pristupu podacima, zloupotrebi uređaja i distribuciji nezakonitog sadržaja.

Bosna i Hercegovina na putu prema punopravnom članstvu u Evropskoj uniji već ima utvrđene obaveze usaglašavanja sa pravom Evropske unije, a što

¹ Puni naziv: *Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women*), usvojena 1979. godine od strane Ujedinjene nacije. Često se naziva “međunarodni zakon o pravima žena” i obavezuje države da eliminišu diskriminaciju žena u svim oblastima života.

Mirela RIKOVIĆ-KOLDŽO,

ODGOVOR NA DIGITALNO NASILJE NAD ŽENAMA SA OSVRTOM NA DRUGI
DODATNI PROTOKOL UZ KONVENCIJU O CYBER KRIMINALU (269-284)

svakako ima za cilj i omogućavanje lakše, brže i kvalitetnije pravne saradnje sa državama EU, ali i državama regiona.

Napominjemo da usklađivanje pravnog sistema Bosne i Hercegovine sa pravnom stečevinom Evropske unije (*acquis*) podrazumijeva ne samo usklađivanje odredbi nego i njihovo djelotvorno provođenje.

2. Normativni nacionalni odgovor

Bosna i Hercegovina je u posljednjih nekoliko godina napravila određene pomake u zakonodavnom okviru kada je zaštita žena u pitanju.

Ističemo da je na Federalnom nivou usvojen novi Zakon o zaštiti od nasilja u porodici i nasilja prema ženama u Federaciji BiH, koji se ne odnosi više samo na porodicu, nego i na rodno zasnovano nasilje. Isti je usklađen sa međunarodnim standardima (npr. Istanbulska konvencija).

Zatim vrlo je značajno uvođenje krivičnih djela koja obuhvataju digitalno nasilje na Federalnom nivou.²

Prvi put u zakonodavstvu prepoznato je digitalno nasilje. Zakon sada jasno obuhvata djela počinjena putem interneta, društvenih mreža i telefona. Uveden je pojam informaciono-komunikacijskih tehnologija-IKT i time je omogućeno da se krivična djela izvršena online mogu procesuirati.

Digitalno nasilje nije jedno posebno djelo, ali se kažnjava kroz više krivičnih djela:

- Uhođenje (stalking), uključuje i online praćenje, poruke, uznemiravanje
- Zloupotreba snimke spolno eksplicitnog sadržaja
- Prijetnje i uznemiravanje putem interneta
- Neovlašteno dijeljenje sadržaja (slike, snimci)
- Rodno zasnovano nasilje (i online oblici)

Bitno je napomenuti da Zakon eksplicitno uvodi rodno zasnovano nasilje, da je usklađen sa EU standardima (Direktiva o nasilju nad ženama). Kao vrlo bitno ističemo da Zakon uvodi i nova djela poput femicida (ubistvo žene kao rodno zasnovano nasilje), te propisuje strožije kazne za nasilje nad ženama.

Ove promjene predstavljaju važan korak naprijed, jer prvi put jasno se prepoznaje nasilje putem tehnologije kao specifičan oblik nasilja. Međutim, problem ostaje u tome što zakonodavni okvir i dalje „ne prati dovoljno brzo razvoj digitalnih oblika nasilja, koji postaju sve sofisticiraniji, te navedeni zakoni nisu harmonizirani između entiteta i Brčko distrikta, što otežava jedinstvenu primjenu i pravnu sigurnost.

² Zakon o izmjenama i dopunama Krivičnog zakona FBiH, 2025

3. Institucionalni odgovor

Efikasna borba protiv digitalnog nasilja zahtijeva jake institucije. U Bosni i Hercegovini postoje određeni kapaciteti u okviru policije i tužilaštava za borbu protiv cyber kriminala.

Ključni problemi uključuju: nedostatak tehničkih resursa i obučenog kadra, spore istrage, posebno kada su uključene strane digitalne platforme, te slaba koordinacija između institucija.

Poseban izazov predstavlja činjenica da u Bosni i Hercegovini još uvijek ne postoji razvijen sistem podrške žrtvama digitalnog nasilja, uključujući savjetodavne i psihološke usluge.

4. Društveni odgovor

Digitalno nasilje nad ženama nije samo pravni problem, već i društveni fenomen. U Bosni i Hercegovini je prisutna tendencija da se ovaj oblik nasilja minimizira ili opravdava, posebno kroz govor mržnje na društvenim mrežama.

Smatramo da društveni odgovor treba uključivati: kampanje podizanja svijesti, edukaciju mladih o digitalnoj sigurnosti, te borbu protiv rodni stereotipa.

Važno je naglasiti da su posebno izložene žene koje su javno aktivne – novinarke, političarke i aktivistkinje.

5. Preventivne mjere

Prevenција je ključna komponenta odgovora i uključuje:

- uvođenje digitalne pismenosti u obrazovni sistem
- edukaciju o sigurnom korištenju interneta
- razvoj mehanizama za brzo prijavljivanje nasilja
- saradnju sa tehnološkim kompanijama

S obzirom na to da digitalno nasilje često ima stvarne posljedice, uključujući psihološke traume i čak fizičko nasilje, prevencija mora biti prioritet.

II. Drugi dodatni protokol uz Konvenciju o cyber kriminalu (Budimpeštanska konvencija).

Ukratko ćemo se prisjetiti šta je cyber kriminal u skladu sa Konvencijom.

Cyber kriminal obuhvata sva krivična djela koja su usmjerena protiv kompjuterskih sistema i podataka ili izvršena putem kompjutera, mreža i interneta.

Mirela RIKOVIĆ-KOLDŽO,

ODGOVOR NA DIGITALNO NASILJE NAD ŽENAMA SA OSVRTOM NA DRUGI
DODATNI PROTOKOL UZ KONVENCIJU O CYBER KRIMINALU (269-284)

Možemo ih podijeliti u *djela protiv sistema i podataka* (neovlašten pristup-hakovanje, ometanje rada sistema, uništavanje ili izmjena podataka), *računarski povezane prevare* (online prevare, krađa identiteta, finansijske zloupotrebe putem Internet), *sadržajna krivična djela* (dječija pornografija i ilegalni digitalni sadržaji) i *povrede autorskih prava* (ilegalno preuzimanje i distribucija sadržaja).

Konvencija o cyber kriminalu imala je za cilj da uspostavi zajednički međunarodni okvir za borbu protiv kriminala na internetu. Dakle, Konvencija je trebala predstavljati temelj za pozitivnu obvezu državama da usvoje zakonodavstvo koje će im omogućiti borbu protiv cyber kriminala i saradnju država u skladu sa uvjetima Konvencije.

Potrebno je jasno normativno definisati pojmove digitalnog dokaza i digitalne imovine, kao i urediti način izvođenja digitalnih dokaza u skladu sa standardima i obavezama propisanim Konvencijom o cyber kriminalu.

S tim u vezi ističemo da su u okviru rada Radne grupe za izmjene/dopune Zakona o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine, predložene između ostalog odredbe koje definišu digitalni dokaz, izvođenja digitalnog dokaza i digitalne imovine, na način da je:

„**Digitalni dokaz**“ podatak koji je kao dokaz u digitalnom obliku pribavljen prema ovom zakonu, a „**Digitalna imovina**“ označava digitalni zapis vrijednosti koji se može digitalno kupovati, prodavati, razmjenjivati ili prenositi i koji se može koristiti kao sredstvo razmjene ili u svrhu ulaganja, i da se „**Izvođenje digitalnih dokaza**“ provodi na način da digitalni dokazi izvode se čitanjem, gledanjem, slušanjem ili uvidom u sadržaj dokaza na drugi način.

Drugi dodatni protokol važan je zato što odgovara na ključni problem savremenog digitalnog okruženja baveći se prekograničnom prirodom interneta i teškoćama u prikupljanju elektronskih dokaza. Njegov značaj posebno dolazi do izražaja u slučajevima digitalnog nasilja nad ženama, gdje počinioci često djeluju anonimno ili iz drugih država.

Prije svega, Protokol omogućava brži i efikasniji pristup podacima. U praksi, istrage cyber kriminala često kasne jer se podaci nalaze na serverima u inostranstvu, a procedure međunarodne pravne pomoći su spore i birokratizovane. Drugi dodatni protokol uvodi mehanizme koji omogućavaju direktniju saradnju s internet kompanijama, čime se znatno skraćuje vrijeme potrebno za identifikaciju počilaca.

Drugo, unapređuje međunarodnu saradnju između država. Digitalno nasilje ne poznaje granice – uvredljive poruke, prijetnje ili neovlašteno dijeljenje sadržaja mogu dolaziti iz bilo kojeg dijela svijeta. Bez efikasne saradnje između policijskih i pravosudnih organa različitih zemalja, mnogi slučajevi bi

Mirela RIKOVIĆ-KOLDŽO,

ODGOVOR NA DIGITALNO NASILJE NAD ŽENAMA SA OSVRTOM NA DRUGI
DODATNI PROTOKOL UZ KONVENCIJU O CYBER KRIMINALU (269-284)

ostali neriješeni. Protokol uvodi standardizirane procedure i olakšava razmjenu informacija.

Treći važan aspekt je saradnja s privatnim sektorom, posebno tehnološkim kompanijama i društvenim mrežama. Ove platforme posjeduju ključne podatke o korisnicima i sadržajima, ali bez jasnog pravnog okvira često ne mogu ili ne žele brzo reagovati. Protokol precizira načine na koje države mogu zakonito tražiti te podatke, uz poštivanje procedura.

Vrlo bitno je naglasiti da Protokol ima veliku ulogu u zaštiti žrtava, jer omogućava brže uklanjanje štetnog sadržaja i efikasnije procesuiranje počini-laca. U kontekstu digitalnog nasilja nad ženama, vrijeme je presudan faktor – što se brže reaguje, to su manje posljedice po žrtvu.

Važno je istaći da Protokol ne zanemaruje ljudska prava. Naprotiv, on uključuje mehanizme zaštite privatnosti, čime se nastoji uspostaviti ravnoteža između sigurnosti i zaštite osnovnih prava građana.

Dakle, Drugi dodatni protokol je važan jer:

1. Brže se pristupa digitalnim dokazima.

Omogućava brže i direktnije dobijanje podataka koji se nalaze na serverima, cloud uslugama u drugim državama bez dugotrajnih diplomatskih procedura.

2. Jača međunarodnu saradnju.

Protokol unapređuje saradnju između država, država i privatnih kompanija (npr. internet provajdera i platformi).

3. Omogućava direktnu saradnju s pružaocima usluga.

Nadležni organi u određenim slučajevima direktno traže podatke od kompanija u inostranstvu, što znatno ubrzava istrage.

4. Nudi bolju zaštitu žrtava.

Brži pristup dokazima znači i brže procesuiranje počini-laca, što povećava zaštitu žrtava cyber kriminala (prevara, zloupotreba podataka, online nasilje itd.).

5. Uvodi jedinstvenu proceduru.

Protokol uvodi jasnija pravila i standarde za prikupljanje i razmjenu digitalnih dokaza između država.

6. Štiti ljudska prava.

Protokol uključuje i mjere zaštite privatnosti i ljudskih prava, kako bi se spriječile zloupotrebe, iako omogućava efikasnije istrage.

III. Implementacija Drugog dodatnog protokola u pravni sistem Bosne i Hercegovine

Zajednički projekat Evropske unije i Vijeća Evrope CyberSEE, u saradnji sa organima pravosuđa u Bosni i Hercegovini, organizirao je više radionica na visokom nivou. U radionicama su učestvovali nosioci pravosudnih funkcija sa svih nivoa vlasti, predstavnici zakonodavnih tijela, ministarstava unutrašnjih poslova, 24/7 kontakt tačka za Bosnu i Hercegovinu, te predstavnici Ministarstva sigurnosti Bosne i Hercegovine i Ministarstva pravde Bosne i Hercegovine, koji su nadležni za implementaciju navedenog projekta, a sve kako bi se podržali naponi u pravcu potpisivanja i provedbe Drugog dodatnog protokola uz Konvenciju o cyber kriminalu.

Bosna i Hercegovina potpisala je 18.11.2025. godine Drugi dodatni protokol tokom plenarne sjednice Komiteta Konvencije o cyber kriminalu. Budimpeštansku konvenciju i njen Prvi dodatni protokol³ potpisala je i ratificirala 2006. godine. Protokol još nije ratifikovan. Cijenimo da je nužno prije ratifikovanja, a nakon detaljnog analiziranja, na određene članove staviti rezervu/rezervaciju u skladu sa Zakonom o postupku zaključivanja i izvršavanja međunarodnih ugovora.

Potpisivanju su prethodile aktivnosti koje su bile fokusirane na razmatranje zakonodavnih koraka koji su neophodni kako bi Bosna i Hercegovina uopće potpisala i provela Protokol, također uz primjenu preporuka za države članice EU iz Odluke Vijeća EU 2023/436.

Napomene radi, Bosna i Hercegovina je usvajanjem Zakona o zaštiti ličnih podataka („Službeni glasnik BiH“, br. 49/06, 76/11 i 89/11) uspostavila pravni okvir za zaštitu privatnosti i osnovnih ljudskih prava. Dodatno unapređenje ovog sistema ostvareno je donošenjem novog Zakona o zaštiti ličnih podataka Bosne i Hercegovine koji je usklađen sa savremenim evropskim standardima.

Time su se stekli uslovi za primjenu sporazuma sa Eurojustom, kao i Drugog dodatnog protokola, čime se dodatno jača zaštita osnovnih ljudskih prava u okviru međunarodne pravne saradnje.

U ovom radu osvrnut ćemo se na članove 6. do 9. Drugog dodatnog protokola, koji se odnose na operativnu i pravnu saradnju država u realnom vremenu.

³ Prvi dodatni protokol uz Konvenciju o kibernetičkom kriminalu (usvojen 2003. godine i poznat kao Protokol iz Strasbourga) usmjeren je na kriminalizaciju širenja rasističkog i ksenofobnog materijala putem računalnih sustava. Njime se proširuje Budimpeštanska konvencija iz 2001. obuhvaćajući kaznena djela iz mržnje, prijetnje i uvrede motivirane rasizmom ili ksenofobijom na internetu

Mirela RIKOVIĆ-KOLDŽO,

ODGOVOR NA DIGITALNO NASILJE NAD ŽENAMA SA OSVRTOM NA DRUGI
DODATNI PROTOKOL UZ KONVENCIJU O CYBER KRIMINALU (269-284)

-Član 6. omogućava nadležnim organima da efikasnije pribavljaju podatke o registraciji naziva domene, što je od posebnog značaja u identifikaciji počini-laca krivičnih djela. Dakle, zakonski okvir treba ovlastiti nadležne organe da za potrebe krivičnih istraga ili postupaka mogu izdati zahtjev subjektu koji pruža uslugu registracije naziva domena na teritoriji druge Strane, kako bi se dobile informacije koje taj subjekt ima ili kontroliše, a sve u cilju brze identifikacije ili kontaktiranja registranta naziva domena. Zahtjev u skladu sa ovim članom treba sadržavati datum izdavanja i podatke nadležnog organa koji ga je izdao, naziv domena o kojem se traže informacije, listu traženih podataka, izjavu da se zahtjev izdaje u skladu sa Protokolom, te vremenski okvir i način na koji se informacije trebaju otkriti.

Kada je naše zakonodavstvo u pitanju, bitno je naglasiti da u skladu sa svim zakonima o krivičnom postupku nadležni organi (tj. tužioci) mogu dobiti pristup informacijama o registraciji naziva domene koje se nalaze u Bosni i Hercegovini. Zakoni sadrže pravilo koje izričito dozvoljava tužiocu da zatraži od sudije izdavanje naloga telekomunikacijskom operateru za otkrivanje relevantnih podataka, što se može tumačiti tako da uključuje informacije o registraciji naziva domene. Nadležni organi također mogu tražiti međunarodnu pravnu pomoć, slijedeći procedure i korake navedene u Zakonu o međunarodnoj pravnoj pomoći u krivičnim stvarima Bosne i Hercegovine. Međutim, ne postoji posebna odredba koja dozvoljava nadležnim organima da upute zahtjev direktno pružaocu usluga u inostranstvu, što Protokol konkretno omogućava. Zahtjev se mora poslati putem Ministarstva pravde Bosne i Hercegovine, osim u hitnim slučajevima, mogu se uputiti putem kanala INTERPOL-a ili Eurojust-a, uz slanje kopije zahtjeva Centralnom organu tj. Ministarstvu pravde Bosne i Hercegovine.

Kod ovog člana Protokola morat će se razmotriti ne samo izmjena zakona i propisa koji se odnose na krivične postupke već i eventualno zakona kojim se reguliše međunarodna saradnja u krivičnim stvarima, kao i zakona i propisa koji se odnose na usluge registracije naziva domene, te zakona i propisa koji obuhvataju zaštitu privatnosti i zaštitu ličnih podataka.

Konkretno Zakon o međunarodnoj pravnoj pomoći u krivičnim stvarima BiH, mogao bi se izmijeniti tako da uključi mogućnost da strani nadležni organi direktno zatraže ove informacije od nacionalnog subjekta. Zatim, posebna odredba također može biti uključena u Zakon o telekomunikacijama⁴ omogućavajući pružaocima usluga domena da otkriju informacije koje zahtijeva strani nadležni organ.

⁴ „Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“, broj: 31/03, 75/06, 32/10 i 98/12.

Mirela RIKOVIĆ-KOLDŽO,

ODGOVOR NA DIGITALNO NASILJE NAD ŽENAMA SA OSVRTOM NA DRUGI
DODATNI PROTOKOL UZ KONVENCIJU O CYBER KRIMINALU (269-284)

- Član 7.⁵ omogućava direktnu saradnju sa pružaocima usluga radi pribavljanja podataka o pretplatnicima. Svaka Strana treba donijeti zakonodavne ili druge mjere za izdavanje naloga koji se dostavlja direktno pružaocu usluga u drugoj državi, te pravno regulisati mogućnost pružitelju usluga da otkrije podatke o pretplatnicima kao odgovor na navedeni nalog. Strane mogu dati izjavu kod potpisivanja ili prilikom ratifikacije Protokola da nalog mora biti izdat od strane tužioca ili pod nadzorom istog, te sadržavati sljedeće podatke: naziv organa koji je izdao nalog i datum izdavanja, da je izdat u skladu sa Protokolom, naziv i adresu pružalaca kojim treba uručiti nalog, naziv krivičnog djela predmetne krivične istrage ili postupka, ime organa koji traži podatke o pretplatnicima, ako nije riječ o organu izdavaocu, te detaljan opis podataka o pretplatnicima koji se traže. Uz nalog se prilažu i dopunske informacije u skladu sa ovim članom, posebno kontakt podaci organa kojem pružalac usluga treba da pošalje podatke o pretplatnicima, od kojeg može da zahtijeva dodatne informacije ili kojem na neki drugi način treba odgovoriti, te vremenski okvir i način na koji se trebaju poslati podaci o pretplatnicima. Strana može elektronskim putem, ako je to prihvatljivo pružaocu usluga dostaviti navedeni nalog i dopunske informacije. Također Strana može, obavijestiti Generalnog sekretara Vijeća Evrope da kada se izdaje nalog pružaocu usluga na njenoj teritoriji, u svakom slučaju ili u određenim okolnostima, istovremeno pošalju obavještenja o nalogu, dopunske informacije i sažetak činjenica koje se odnose na istragu ili postupak. Organi koji su obavješteni mogu naložiti pružaocu usluga da ne otkriva podatke o pretplatnicima ako bi to moglo ugroziti krivičnu istragu ili postupak u toj Strani, te poslati obavijest organu da neće otkriti tražene podatke, i to u roku od trideset dana od prijema naloga i uputiti ih na međunarodnu pravnu pomoć. Bitno je naglasiti da će u skladu sa Protokolom Generalni sekretar Vijeća Evrope uspostaviti i redovno ažurirati registar organa koje su Strane odredile za prijem obavještenja u skladu sa stavom 5 tačka e⁶ i u njemu navesti, da li i u kojim okolnostima zahtijevaju obavještenje u skladu sa stavom 5 tačka a.⁷

⁵ Član 7- Otkrivanje podataka o pretplatnicima

⁶ Strana određuje jedan organ za primanje obavještenja iz stava 5 tačka a i vršenje radnji opisanih u stavu 5 tač. b, c i d. U trenutku prvog obavješćavanja Generalnog sekretara Vijeća Evrope u skladu sa stavom 5 tačka a, Strana saopćava Generalnom sekretaru kontaktpodatke tog organa.

⁷ Strana može, u trenutku potpisivanja ovog protokola ili prilikom deponovanja svoje isprave o potvrđivanju, prihvatanju ili odobrenju, ili u bilo kojem drugom trenutku, obavijestiti Generalnog sekretara Vijeća Evrope da, kada se u skladu sa stavom 1 izdaje nalog pružaocu usluga na njenoj teritoriji, Strana zahtijeva, u svakom slučaju ili u određenim

Mirela RIKOVIĆ-KOLDŽO,

ODGOVOR NA DIGITALNO NASILJE NAD ŽENAMA SA OSVRTOM NA DRUGI
DODATNI PROTOKOL UZ KONVENCIJU O CYBER KRIMINALU (269-284)

Svaka Strana⁸ dužna je osigurati da su podaci koje dostavlja za registar u svakom trenutku tačni.

Ovaj član predstavlja jednu od najznačajnijih novina, jer omogućava direktan pristup određenim podacima bez posredovanja, odnosno tradicionalnih mehanizama međunarodne pravne pomoći.

Bosna i Hercegovina nema, kako na državnom nivou tako i na nivou entiteta i Brčko Distrikta specifično zakonodavstvo koje ovlašćuje nadležne organe (tj. tužioce) da traže podatke o pretplatniku direktno od stranog pružaoca usluga ili da strani organi traže podatke od domaćih pružaoca usluga. Na određen način, moglo bi se reći da opća procesna ovlaštenja omogućavaju nadležnim organima da izdaju naloge prema članu 7., čak i ako je primalac pružalac usluga u drugoj državi, pozivajući se na član 18. Konvencije o cyber kriminalu.⁹ Međutim, takvo tumačenje nije lišeno dvojbi, budući da domaći procesni okvir ne sadrži dovoljno jasan i izričit pravni osnov za neposredno

okolnostima, istovremeno objavljevanje o nalogu, dopunske informacije i sažetak činjenica koje se odnose na istragu ili postupak.

⁸ Strana prenosilac” je Strana koja prenosi podatke kao odgovor na zahtjev ili kao dio zajedničkog istražnog tima ili, u smislu odjeljka 2 Poglavlja II, Strana na čijoj se teritoriji nalazi pružalac usluge prijenosa ili subjekt koji pruža usluge registracije naziva domena.

⁹ Član 18 -Nalog za dostavu podataka

1. Svaka strana će usvojiti zakonske i druge mjere su potrebne kako bi njeni nadležni organi bili ovlaštena da nalože:

a) osobi koja se nalazi na njenoj teritoriji da dostavi određene kompjuterske podatke, koji su u posjedu ili pod nadzorom te osobe i koji su pohranjeni u kompjuterskom sistemu ili na mediju za pohranjivanje kompjuterskih podataka; i

b) pružaocu usluga koji nudi svoje usluge na teritoriji strane da dostavi podatke o pretplatnicima koji se odnose na te usluge, a koje ima u posjedu ili pod nadzorom;

2. Ovlaštenja i postupci navedeni u ovom članu bit će u skladu sa članovima 14 i 15.

3. U smislu ovog člana, izraz „podaci o pretplatnicima“ označava sve informacije u obliku kompjuterskih podataka ili u bilo kojem drugom obliku, koje ima pružalac usluga, a koje se tiču pretplatnika na njegove usluge, osim podataka o prometu ili sadržaju, putem kojih se može utvrditi:

a) vrsta komunikacijske usluge koja je korištena, tehničke mjere koje su poduzete i period pružanja usluge;

b) identitet, poštanska ili geografska adresa i broj telefona pretplatnika, kao i svaki drugi pristupni broj, te podaci u vezi fakturisanja i plaćanja, koji su raspoloživi na osnovu ugovora ili sporazuma o pružanju usluga;

c) sve druge informacije o mjestu gdje je komunikacijska oprema instalirana, koje su raspoložive na osnovu ugovora ili sporazuma o pružanju usluga.

Mirela RIKOVIĆ-KOLDŽO,

ODGOVOR NA DIGITALNO NASILJE NAD ŽENAMA SA OSVRTOM NA DRUGI
DODATNI PROTOKOL UZ KONVENCIJU O CYBER KRIMINALU (269-284)

prekogranično postupanje, zbog čega se u pravilu nameće potreba pribjegavanja mehanizmima međunarodne pravne pomoći.¹⁰

Zbog navedenog postoji potreba za uvođenjem domaćih pravila kojima se uklanjaju pravne prepreke pružaocima usluga da odgovore organima drugih država, te se obavezuju da odgovore na takve naloge (otkrivanjem određenih, pohranjenih informacija o pretplatniku koje su u posjedu ili pod kontrolom tog pružaoca usluga). Međutim, prema Odluci Vijeća EU 2023/436, države članice EU „*će, u odnosu na naloge izdate pružaocima usluga na njihovoj teritoriji, dati izjavu ...*”. koja se može dati samo u trenutku potpisivanja ili prilikom deponovanja instrumenta ratifikacije, da navedeni nalog mora biti izdat od strane ili pod nadzorom tužioca ili drugog pravosudnog organa ili se mora izdati na neki drugi način pod nezavisnim nadzorom.

Može se reći da je ovo odredba Protokola koja se direktno primjenjuje (naime, na osnovu člana 1. stav 1. Zakona o međunarodnoj pravnoj pomoći u krivičnim stvarima, koji navodi da se međunarodna pravna pomoć uređuje i pravilima predviđenim u međunarodnim ugovorima). U svakom slučaju, ako Bosna i Hercegovina odluči dati ovu izjavu, nužno će morati stvoriti interni regulatorni okvir koji je u skladu s odredbama člana 5. Protokola.¹¹

¹⁰ Riković-Koldžo, M., *Provedba Konvencije o cyber kriminalu u krivičnom zakonodavstvu Bosne i Hercegovine*, Travnik, Pravni fakultet Univerziteta u Travniku, 2015

¹¹ Član 5 – Opća načela koja se primjenjuju na Poglavlje II

1. Strane sarađuju u skladu sa odredbama ovog poglavlja u najvećoj mogućoj mjeri.
2. Odjeljak 2 ovog poglavlja sastoji se od čl. 6 i 7. Njime su predviđeni postupci kojima se unapređuje neposredna saradnja sa pružaocima i subjektima na teritoriji druge Strane. Odjeljak 2 primjenjuje se nezavisno od toga da li postoji ugovor ili dogovor o uzajamnoj pomoći na osnovu jednoobraznog ili recipročnog zakonodavstva koje je na snazi između predmetnih Strana.
3. Odjeljak 3 ovog poglavlja sastoji se od čl. 8 i 9. Njime su predviđeni postupci za unapređenje međunarodne saradnje između organa u otkrivanju pohranjenih kompjuterskih podataka. Odjeljak 3 primjenjuje se nezavisno od toga da li postoji ugovor ili dogovor o uzajamnoj pomoći na osnovu jednoobraznog ili recipročnog zakonodavstva koje je na snazi između Strane moliteljice i zamoljene Strane.
4. Odjeljak 4 ovog poglavlja sastoji se od člana 10. Njime su predviđeni postupci koji se odnose na uzajamnu pomoć u vanrednim situacijama. Odjeljak 4 primjenjuje se nezavisno od toga da li postoji ugovor ili dogovor o uzajamnoj pomoći na osnovu jednoobraznog ili recipročnog zakonodavstva koje je na snazi između Strane moliteljice i zamoljene Strane.
5. Odjeljak 5 ovog poglavlja sastoji se od čl. 11 i 12. Odjeljak 5 primjenjuje se kada ne postoji ugovor ili dogovor o uzajamnoj pomoći na osnovu jednoobraznog ili recipročnog zakonodavstva koje je na snazi između Strane moliteljice i zamoljene Strane. Odredbe Odjeljka 5 ne primjenjuju se ako takav ugovor ili dogovor postoji, osim ako je to

Mirela RIKOVIĆ-KOLDŽO,

ODGOVOR NA DIGITALNO NASILJE NAD ŽENAMA SA OSVRTOM NA DRUGI
DODATNI PROTOKOL UZ KONVENCIJU O CYBER KRIMINALU (269-284)

Konkretno, prvo će morati imenovati centralni organ kojem će svi zahtjevi biti poznati, kako je predviđeno u članu 5., zatim će morati uvesti pravila kojim se uređuje postupak koji treba slijediti nakon prijema kopija zahtjeva, te posebno regulisati interakciju s operaterima komunikacija. Bitno je naglasiti da Zakon o međunarodnoj pravnoj pomoći u krivičnim stvarima već omogućava elektronski prijenos zahtjeva.

- Član 8. Ubrzana međunarodna saradnja. Ovaj član uspostavlja mehanizme za hitno dostavljanje informacija o pretplatnicima i podataka o saobraćaju drugoj državi, koji su komplementarni mehanizmima uzajamne pravne pomoći sličnih ovlasti, ali su pojednostavljeni i efikasniji, te omogućava lakši proces. U svom zahtjevu Strana moliteljica dostavlja nalog, prateće informacije i sva posebna i potrebna procesna uputstva zamoljenoj Strani. Ističemo da se u prateće informacije koje su dostavljene kako bi se zamoljenoj Strani pomoglo u izvršenju naloga i koje se pružaocu usluga ne smiju otkriti bez saglasnosti Strane moliteljice, mora navesti pravni osnov na osnovu kojeg je organ ovlašten za izdavanje naloga, zatim zakonom predviđena kazna za krivična djela koja se istražuju, razlog zbog kojeg Strana moliteljica smatra da pružalac usluge posjeduje ili kontroliše podatke. Zatim, dostavljaju se kratke činjenice koje se odnose na istragu ili postupak, kao i da li je ranije zatraženo čuvanje informacija ili podataka drugim sredstvima i na koji način. Strana moliteljica može zahtijevati da zamoljena Strana provede posebna procesna uputstva. Zamoljena Strana može prihvatiti zahtjev u elektronskom obliku uz odgovarajući nivo sigurnosti. Rok za dostavu informacija je dvadeset dana za informacije o pretplatnicima i četrdeset pet dana za podatke o saobraćaju. Ako zamoljena Strana ne može postupiti po zahtjevu, dužna je odmah obavijestiti Stranu moliteljicu.

Države potpisnice, pa tako i Bosna i Hercegovina će trebati ovlastiti svoje nadležne organe da izdaju nalog za informacije o pretplatniku i podatke o

predviđeno članom 12 stav 7. Međutim, predmetne Strane mogu uzajamno da odluče da se umjesto toga primjenjuju odredbe Odjeljka 5 ako to ugovorom ili dogovorom nije zabranjeno.

6. Ako je, u skladu sa odredbama ovog protokola, zamoljenoj Strani dozvoljeno da uslovi saradnju postojanjem dvostruke inkriminacije, taj uslov smatra se ispunjenim bez obzira na to da li je njenim zakonima to krivično djelo stavljeno u istu kategoriju krivičnog djela ili se u nazivu krivičnog djela koristi ista terminologija kao i u Strani moliteljici ako je postupanje na kojem se zasniva krivično djelo za koje se traži uzajamna pomoć krivično djelo po njenim zakonima.

7. Odredbama ovog poglavlja ne ograničava se saradnja između Strana, ili između Strana i pružalaca usluga ili drugih subjekata, u okviru drugih važećih sporazuma, dogovora, praksi ili domaćeg prava.

Mirela RIKOVIĆ-KOLDŽO,

ODGOVOR NA DIGITALNO NASILJE NAD ŽENAMA SA OSVRTOM NA DRUGI
DODATNI PROTOKOL UZ KONVENCIJU O CYBER KRIMINALU (269-284)

saobraćaju pružaocu usluga, drugoj Strani - državi, te da ga pošalju, kao dio zahtjeva, toj državi. U ovom stavu je dozvoljeno državi (dakle i Bosni i Hercegovini) da zahtijeva više formalnosti u procesu, te da bude dostupna za primanje zahtjeva (dolaznih) samo ako potiču od Centralnog organa za podnošenje i primanje naloga u skladu sa ovim članom. Što se tiče organa koji treba imenovati, Bosna i Hercegovina može razmotriti imenovanje postojećeg Centralnog organa za međunarodnu saradnju, odnosno Ministarstvo pravde BiH, mada bi u tom slučaju morala osigurati više proceduralnih resursa i kapaciteta za adekvatnu obradu zahtjeva operatera o kojima bude obaviješten.

Prema zakonima o krivičnom postupku nadležni organi su nadležni da istražuje zločine samo unutar svojih granica, pa se sugerije da se putem zakonodavnih izmjena, uvedu pravila koja izričito ovlašćuju nacionalne organe da izdaju naloge ove prirode pružaocima usluga u drugim državama. Recimo kad je državni nivo u pitanju ova izmjena bi se mogla izvršiti novim stavom u članu 72.a Zakona o krivičnom postupku.

- Član 9.¹² ima za cilj osigurati još jednu ovlast hitnog otkrivanja pohranjenih kompjuterskih podataka u hitnim situacijama, kao brzu i efikasnu alternativu – ili preduslov – procesu hitne međunarodne pravne pomoći.

Slično članu 8. u istom Poglavlju, član 9. se primjenjuje u okviru specifičnih krivičnih istraga i postupaka. To znači da se zakonodavstvo za ovu odredbu mora prvenstveno zasnivati ili na zakonodavstvu o krivičnom postupku ili na zakonima/propisima koji se bave međunarodnom saradnjom u krivičnim stvarima. Cijenimo da će se morati uraditi i analiza zakona i propisa kojima se reguliše odgovornosti pružatelja usluga, kako bi se uskladili sa zahtjevima za otkrivanje podataka primljenim od određene Države. Dakle, ovaj član obuhvata mogućnost da u vanrednoj situaciji njena kontakt tačka 24/7, pošalje i primi zahtjev od kontakt tačke druge Strane, kojim se traži trenutna pomoć od pružaoca usluga na teritoriji te Strane, te osigura ubrzano otkrivanje pohranjenih kompjuterskih podataka koje posjedu ili kontroliše određeni pružalac usluga bez zahtjeva za međunarodnu pravnu pomoć.

Kako bi se ovaj član Protokola efikasno provodio, u Zakon o međunarodnoj pravnoj pomoći u krivičnim stvarima Bosne i Hercegovine (član 3., 4. i 5.) mogao bi se dopuniti na način da uključi definiciju „hitnosti“ koja barem pokriva slučajeve uključene u član 3.c) Drugog dodatnog protokola (značajan i neposredan rizik po život ili sigurnost bilo kojeg fizičkog lica)

¹² Član 9 – Hitno otkrivanje pohranjenih kompjuterskih podataka u vanrednoj situaciji

Mirela RIKOVIĆ-KOLDŽO,

ODGOVOR NA DIGITALNO NASILJE NAD ŽENAMA SA OSVRTOM NA DRUGI
DODATNI PROTOKOL UZ KONVENCIJU O CYBER KRIMINALU (269-284)

i 24/7 kontakt tačku kao legitimni organ za primanje i prenošenje zahtjeva za dobijanje hitnog otkrivanja određenih, pohranjenih kompjuterskih podataka.

Dakle, kao što je gore objašnjeno, definicija hitnog slučaja je neophodna, kao i uključivanje 24/7 kontakt tačke kao nadležnog organa za prenošenje zahtjeva u hitnim slučajevima, koji se mogu označiti kao „posebni hitni zahtjevi” za razliku od zahtjeva za „međunarodnu pravnu pomoć” u hitnim slučajevima.

Cilj ovog rada je upoznati praktičare sa važnošću Drugog dodatnog protokola, te primjenom članova 6.- 9. kad je digitalno nasilje u pitanju, jer bez efikasne saradnje između policijskih i pravosudnih organa različitih zemalja, mnogi slučajevi bi ostali neriješeni.

Ukratko implementacija ovih članova će omogućiti:

1. direktnu saradnju istražnih organa sa internet servis provajderima u drugim državama, brže dobijanje osnovnih podataka o korisnicima (subscriber information), i pristup informacijama o registraciji domena skraćuje vrijeme istrage jer se preskaču spore klasične diplomatske procedure.

2. uvođenje mehanizma za brzu razmjenu informacija u hitnim slučajevima, omogućiti da se podaci sačuvaju prije nego što budu izbrisani, što je ključno za borbu protiv digitalnog nasilja, jer se digitalni dokazi brzo brišu ili mijenjaju.

Cijenimo važnim istaći da ovako široko postavljen i usmjeren sadržaj Protokola omogućava povezivanje tehničkih kapaciteta i specijaliziranih znanja, posebno u oblasti digitalne forenzike i rada sa digitalnim dokazima.

Zemlje koje su potpisale Drugi dodatni protokol:

-u 2022. godini: Austrija, Andora, Belgija, Bugarska, Čile, Kolumbija, Estonija, Finska, Island, Italija, Japan, Litvanija, Luksemburg, Maroko, Crna Gora, Holandija, Portugal, Rumunija, Srbija, Španija, Švedska, Sjeverna Makedonija, SAD, Kosta Rica, Hrvatska, Šri Lanka, Republika Moldavija, Slovenija, Ukraina, Velika Britanija.

-u 2023. godini: Grčka, Francuska, Njemačka, Dominikanska Republika, Argentina, Albanija, Mauricijus, Kanada, Malta, Kabo Verdo, Gana, Mađarska, Armenija.

-u 2024. godini: Češka Republika, Sjeverna Leone, Paragvaj, Peru.

-u 2025. godini: Latvija, Fidi, Norveška i Bosna i Hercegovina.

Zemlje koje su ratifikovale Drugi dodatni protokol:

-Japan i Srbija

ZAKLJUČAK

Odgovor na digitalno nasilje nad ženama u Bosni i Hercegovini zahtijeva sveobuhvatan pristup koji uključuje unapređenje zakonodavstva, jačanje institucionalnih kapaciteta, međunarodnu saradnju i društvenu promjenu. Drugi dodatni protokol uz Konvenciju o cyber kriminalu predstavlja važan alat i korak u tom pravcu, ali njegova efikasnost zavisi od dosljedne implementacije i harmonizacije zakonodavstva sa istim. Samo kombinacijom pravnih, institucionalnih i društvenih mjera moguće je osigurati sigurniji digitalni prostor za žene.

Naprijed obrađene konvencije i protokol Vijeća Evrope obezbjeđuju temelj za efikasniju i kvalitetniju borbu protiv digitalnog nasilja, kako u državi, tako i na međunarodnom nivou, ali i donose izazov u implementaciji, cijeneći nedovoljan tehnički i kadrovski kapacitet, složenu institucionalnu strukturu, ograničenu saradnju sa privatnim sektorom i balans između efikasnosti i zaštite ljudskih prava.

U cilju efikasne implementacije neophodno je usklađivanje zakonodavstva, jačanje saradnje između pravosudnih institucija i policijskih agencija, te uspostavljanje saradnje sa privatnim sektorom, kao i sistemska i kontinuirana edukacija svih aktera.

FENOMENOLOGIJA AKTUELNIH OBLIKA NASILJA KORIŠTENJEM DIGITALNIH SREDSTAVA

Sažetak: *Savremena kriminalističko-policijska i pravosudna zbilja, ali i kriminalističke nauke, suočene su sa tendencijom krivičnih djela koja se odvijaju u digitalnom okruženju ili uz pomoć digitalnih sredstava. Razvoj i dostupnost informacijsko-tehnološkog razvoja omogućili su nove oblike učenja i komunikacije. Zloupotreba informacijsko-tehnološkog razvoja u okviru digitalnog okruženja proširila je spektar krivičnih djela u kojima se digitalno sredstvo više ne javlja samo kao objekt već i kao predmet činjenja niza nasilnih delikata i događaja. Istražni i policijski organi time se u svakodnevnoj zbilji suočavaju sa novim fenomenima, zbog čega bitan element u razumijevanju fenomenologije trebaju pružiti različite nauke. Autor rada inspirisan je potrebom za spoznajom karakteristika i morfologije fenomena nasilja u digitalnom okruženju, na osnovu čega se žele modifikovati metode otkrivanja, istraživanja i procesnopravnog formiranja digitalnog traga i informacije u digitalni dokaz. Naučni cilj u radu ogleda se kroz prizmu deskripcije ranije spoznatih rezultata različitih naučnih disciplina i nauka, te njihovo prihvatanje i prilagođavanje u kriminalističkoj i istražnoj praksi na zakonit način. Društveni cilj ogleda se u stručnom usavršavanju praktičara i njihovoj kognitivnosti, temeljem koje bi na ispravan način spoznavali pojmove koji se javljaju u okviru sudskih procesa, te ih na ispravan način interpretirali i povezivali sa pozitivnim pravnim propisima. Metodološki, naučni rad provodi se u okviru kvalitativne paradigme, aplikacijom metoda deskripcije, analize sadržaja i komparativne metode. Spoznati rezultati naučnog rada trebali bi doprinijeti objektivnijem shvatanju fenomena nasilja u okviru digitalnog okruženja, stručnijem pristupu od strane policijskih i istražnih tijela, te blagovremenoj reakciji s ciljem zakonitog i stručnog procesnopravnog formiranja digitalnih informacija i tragova u dokaze. Digitalni dokazi trebaju nastajati na osnovu digitalnih tragova, pri čemu se moraju tretirati metodama kriminalistike i informatičkih nauka, u okviru procesnih načela i normi, da bi bili prihvaćeni od strane nadležnih sudova. Rezultati istraživanja u vidu naučnih spoznaja trebaju doprinijeti kako*

¹ Kazneno popravni zavod PT Mostar. Vanredni profesor na Fakultetu za pravo i forenziku, Evropski univerzitet Brčko distrikt, Evropski univerzitet Kallos Tuzla, Stalni sudski vještak za Kriminalističko forenzičku oblast specijalnost kriminalistika

naučnim tako i stručnim, odnosno društvenim potrebama reakcije društva na savremene oblike kriminaliteta.

Ključne riječi: *nasilje, digitalni trag, digitalni dokaz, kriminalistika*

PHENOMENOLOGY OF CURRENT FORMS OF VIOLENCE USING DIGITAL MEANS

Abstract: *Contemporary criminal police and judicial reality, as well as criminal science, are faced with the tendency of criminal acts that take place in a digital environment or with the help of digital means. The development and availability of information technology development enabled new forms of learning and communication. The abuse of information technology development within the digital environment has expanded the spectrum of criminal offenses in which the digital tool no longer appears only as an object, but also as the subject of committing a series of violent crimes and events. Investigative and police bodies thus face new phenomena on a daily basis, which is why different sciences should provide an important element in the understanding of phenomenology. The author of the work was inspired by the need to know the characteristics and morphology of the phenomenon of violence in the digital environment, on the basis of which they want to modify the methods of discovery, research and procedural legal formation of digital traces and information into digital evidence. The scientific goal of the paper is reflected through the prism of the description of previously known results of various scientific disciplines and sciences, and their acceptance and adaptation in criminal and investigative practice in a legal way. The social goal is reflected in the professional training of practitioners and their cognitive skills, based on which they would correctly understand the terms that appear in court processes, and correctly interpret and connect them with positive legal regulations. Methodologically, the scientific work is carried out within the framework of the qualitative paradigm, using the methods of description, content analysis and comparative methods. The known results of the scientific work should contribute to a more objective understanding of the phenomenon of violence in the digital environment, a more professional approach by police and investigative bodies, and a timely reaction with the aim of legal and professional procedural legal formation of digital information and traces into evidence. Digital evidence should be created on the basis of digital traces, where they must be treated with the methods of criminalistics and computer science, within the framework of procedural principles and norms, in order to be accepted by the competent courts.*

Research results in the form of scientific findings should contribute to both scientific and professional, i.e. social needs of society's reaction to contemporary forms of crime.

Keywords: *violence, digital trace, digital evidence, criminalistics*

Uvodna razmatranja

Objekti krivičnog procesa zaštite mogu biti različiti, polazeći od tjelesnog integriteta, života, psihičkog integriteta, ustava, imovine i dr. Dosadašnja kriminalistička i istražna praksa u većem broju slučajeva suočavala se i na najbolji mogući način iznalazila načine za otkrivanje, istraživanje i dokazivanje klasičnih oblika krivičnih djela. Međutim, savremena društvena zbilja zahtijeva svakodnevno prilagođavanje novitetima, pa time i u spoznaji novih oblika, strukture, tehnika i metoda kojima se kriminogeno aktivna lica bave u izvršenju različitih krivičnih djela. U radu se nećemo baviti vrstom krivičnih djela koja se mogu počiniti u okviru digitalnog okruženja, već karakteristikama i morfologijom, te uzročno-posljedičnom vezom između digitalnih tehnika i posljedice koje iste mogu ostaviti na individu, porodicu ili državu. Digitalno okruženje predstavlja neopisiv prostor u okviru kojeg se svakodnevno odvijaju različiti oblici zloupotreba. Zbog toga se naučna istraživanja multidisciplinarnim pristupima javljaju kao potreba za spoznajom na osnovu koje bi se pružio skroman doprinos u zakonitoj i stručnoj reakciji. Danas je za savremenog čovjeka nezamisliv život koji je nepovezan sa internetom. Kao prvi predisponirajući faktor javlja se naučno pitanje kakve su nam vještine digitalne komunikacije i na kojem smo nivou digitalne pismenosti kao tijela države zadužena za sprečavanje i suzbijanje kriminaliteta. Rezultati istraživanja (UNICEF², 2018.) u okviru projekta „Bezbjedan internet za cijelu porodicu“, pokazuju da djeca u sve ranijem uzrastu počinju da koriste internet, a roditelji nemaju dovoljna znanja i vještine da ih zaštite od mogućih zloupotreba. Više od polovine djece u školskom uzrastu već posjeduje digitalni uređaj, dok djeca uzrasta od 4. godine koriste neku vrstu digitalnog uređaja. Time se zapravo ulazi u domenu nasilja u digitalnom okruženju kao relativno mladog fenomena, koji je složen i višedimenzionalan, a koji se (Antoniadovu i Kokkinos, 2015: 364) počinje intenzivno tematizirati u posljednjih petnaest godina. Nesrazmjer digitalne osviještenosti između mladih i roditelja veoma često pokreće latentnu, pa i

² Unitet Nations International Children s Emergency Fund, je agencija Ujedinjenih nacija koje vode računa o kvaliteti životnog standarda djece i omladine.

verbalnu agresiju roditelja, zbog čega se mladi veoma često izdvajaju, bježe u vršnjačke grupe ili povlače u sebe. Time se neznanje javlja kao faktor koji doprinosi kontinuitetu nepoznatog fenomena sve do pojave prvih ozbiljnih znakova nasilja u kojem se mladi javljaju kao počinioci ili kao žrtve. Sa psihološkog i socijalnopsihološkog aspekta posljedice nasilja u digitalnom svijetu proizvode negativne emocije i stanje potištenosti, stanje povlačenja, kao što su ljutnja, frustracija, tuga, sramota ili strah. Prema istraživanju (*Alao, Soderberg, Pohl and Alao, 2006, Hinduja and Patchin, 2010*) jedna od najeklatantnijih posljedica s kojima se kriminalistička praksa suočila ogleda se u najstrašnijim ishodima poput suicida među populacijom mladih i adolescenata. Sa aspekta sigurnosnih i kriminalističkih nauka, posljedice u vidu suicida su bitne kako bi se spoznala sajber viktimizacija i rasprostranjenost pojave, na osnovu čijih karakteristika i morfologije bi se mogao osmisлити sistem prevencije. Nasilje na internetu se manifestuje na različite načine među kojima značajno mjesto zauzima uznemiravanje na društvenim mrežama (*Stanković, 2019: 9*). U posljednjih godinu dana zemlje Zapadnog Balkana suočene su sa veoma intenzivnim oblicima nasilja koji se javljaju u vidu „lažnog dojavljivanja postavljenih eksplozivnih naprava i prijetnji smrću“, što za društvo ima višestruke posljedice u vidu straha, neizvjesnosti, urušavanja povjerenja u sistem i iznimne finansijske posljedice. Najranjivije kategorije nasilja u digitalnom okruženju, što za posljedice ima u realnoj fizičkoj zbilji, jesu mladi. Nasilje u digitalnom okruženju nije i ne smije se opisivati kao individualni problem, jer ima svoju socijalnu konstelaciju i karakteristike, s obzirom na to da uključuje žrtve i izvršioce, koji su dio šire socijalne strukture i okruženja (*Festil, Quandt, 2013: 102*). Policijsko-pravosudni organi država primjenom klasičnih i savremenih metoda nastoje prije svega blagovremeno otkriti i spriječiti različite oblike nasilja u digitalnom okruženju. Nažalost, neki oblici nasilja ne mogu se spriječiti, zbog čega policija primjenom vlastitih metoda, ali i metodama drugih nauka i naučnih disciplina, nastoji urediti sistem ranog otkrivanja ili u postdeliktном postupanju kvalitetnom, zakonitom i stručnom procesnopravnom formiranju digitalnih tragova i informacija u dokaze, s ciljem utvrđivanja identiteta počinitelja i dokazivanja radnje počinjenja krivičnog djela.

Pojmovni i terminološki izazovi nasilja u digitalnom okruženju

U savremenoj kriminalističkoj i pravnoj literaturi prisutni su različiti termini koji se koriste u svakodnevnoj upotrebi, a koji se vezuju za nasilje u

digitalnom okruženju. Iako svaki od termina ima svoju strukturalnu razliku, veoma često se u literaturi nastoje prikazati kao sinonimi, što je naučno neprihvatljivo. Do danas među teoretičarima, a dijelom i praktičnim radnicima, ne postoji univerzalno prihvaćena definicija nasilja u digitalnom okruženju (*Fegenbush and Olivier, 2009; Mahari, Farrell and Le, 2014*). Pojmovi koje susrećemo u literaturi i koji se još uvijek teorijski isprepliću su „sajber nasilje, sajber buling, elektronsko nasilje, digitalno nasilje ili online nasilje“. Iako rad nema pretenzije da se bavi strukturom definicija pojmova i njihovim karakteristikama, nužno nas uvodi u naučnu dilemu prema kojoj epistemološki kriterijumi preciznosti, sistematičnosti, dosljednosti i kontinuiteta predstavljaju izazov koji se pred naučnike i stručnjake praktičare stavlja, a to je da se oblast definiranja terminološki uredi i normira unutar Bosne i Hercegovine. Nepostojanje terminološkog definisanja pojmova može proizvesti ozbiljne poteškoće u procesu dokazivanja, osobito u procesnopravnom formiranju digitalnih tragova i informacija u dokaze. Analiza sadržaja naučnih radova koji tretiraju oblast nasilja u digitalnom okruženju ukazuje da je jedan od pojmova najviše zastupljen u anglosaksonskoj kriminološkoj literaturi cyberbullying. Za potrebe naučnog rada i nemogućnosti da se upustimo u anatomiju pojmovnog određenja, koristit ćemo terminološki pojam nasilje u digitalnom okruženju. Zajednička karakteristika svih pojmova koji se koriste u naučnoj i stručnoj literaturi jeste da se ova vrsta nasilja sprovodi upotrebom savremenih tehnologija koje ne zahtijevaju fizičko prisustvo u istom prostoru ili vremenu počinioca i žrtve. Uvođenjem obrnutog pristupa u definiranju nasilnika i žrtve, veoma često se polazi od posljedica, a na osnovu kojih se nastoji analizirati struktura i pružiti definicija žrtve nasilja u digitalnom okruženju. U tom smislu, analizirajući različite načine izvršenja nasilja u digitalnom svijetu, smatramo da je neophodno prevashodno početi od definisanja počinitelja nasilja u digitalnom okruženju. Počinitelje nasilja u digitalnom okruženju karakterizira maliciozni agresor koji mu pričinjava implicitno ili eksplicitno zadovoljstvo ili profitiranje od uznemiravanja drugih (*Hinduja, Patchin, 2007: 91*). Evidentno je da u strukturu pojmovnog određenja počinitelja nasilja u digitalnom okruženju ne ulaze posljedica niti oblici posljedica koje nasilni akt ostavlja na žrtvu. Iz definicije Hinduja i Patchina se može izvesti zaključak da je počinitelj nasilja u digitalnom okruženju samo onaj koji ostvaruje eksplicitno ili posredno zadovoljstvo u psihološkom, psiho-socijalnom ili psihoseksualnom obliku, bez obzira na to da li su i u kojem obliku, te intenzitetu posljedice po žrtvu nastupile. Za razliku od pojmovnog određenja počinitelja nasilja u digitalnom okruženju, nasilje u digitalnom okruženju izvan tradicionalnih

karakteristika nasilja se prema prihvatljivoj definiciji National Crime Prevention Council, 2006, definira kao: „korištenje interneta, mobilnih telefona ili druge tehnologije da bi se poslale i/ili postavile slike ili tekstovi s namjerom da se povrijedi ili posrami druga osoba“. Veoma sličnu definiciju pružaju i drugi naučnici poput: „namjerno i ponavljano povrijeđivanje korištenjem elektronskog teksta“ (Patchin and Hinduja, 2006: 131). Iako u posljednjih petnaest godina naučnog pristupa nasilju u digitalnom okruženju ne postoji općeprihvaćena definicija, većina postojećih definicija u svojoj strukturi sadrži dva ključna elementa bez kojih nasilje u digitalnom okruženju ne postoji:

- Ponavljanje akata nasilja u digitalnom okruženju,
- Neuravnoteža moći između počinitelja i žrtve.

Pored ova dva zajednička kriterija u naučnoj i stručnoj literaturi pojavljuje se i dodatni strukuralni element, koji je prisutan barem u početnim oblicima nasilja u digitalnom prostoru, anonimnost počinitelja. Ponavljanje akata nasilja u digitalnom okruženju predstavlja prvu i osnovnu karakteristiku u fenomenologiji koja se bitno razlikuje od tradicionalnih oblika nasilja. Sam čin ponavljanja ne čini samo primarnu radnju izvršenja krivičnog djela, već pruža mogućnost za svjesno ili nesvjesno prenošenje radnje prema drugim, čime se ponavljanje javlja u kontinuitetu. Intenzitet ponavljanja odvija se kroz nekoliko faza, od veoma intenzivne koja kreće odmah poslije prvog prenošenja informacije kojom se nekom nanosi određena povreda, do slabijeg intenziteta koje vremenski posustaje nakon nekoliko dana. Međutim, ono što ostaje skoro pa trajno jesu digitalni tragovi preneti putem različitih društvenih mreža. Dugotrajnost i opstanak predstavlja posljedicu brzine protoka informacija, pa se broj osoba koje su uključene u nasilje u digitalnom okruženju razlikuje. Kuzmanović u svom istraživanju razlikuje direktne počinitelje koji obuhvataju: „kačenje, lajkovanje, šerovanje, ili retvitovanje komentara i fotografija i sl, i indirektne počinitelje u koje spadaju oni koji: „promatraju ili svjedoče“ (Kuzmanović, 2016)“. Autori koji se bave izučavanje nasilja u digitalnom okruženju slažu se da direktni i indirektni počinitelji, u korelaciji sa brzinom dijeljenja informacija, slika, fotografija, video zapisa automatski povećavaju osjećaj nesigurnosti i bespomoćnosti osobe odnosno žrtve koja trpi nasilje.

Neravnoteža moći između počinitelja i žrtve je druga karakteristika u fenomenologiji nasilja u digitalnom okruženju koja se bitno razlikuje od tradicionalnih oblika nasilja. Ogleda se o poziciji počinitelja tačnije i preciznije nazvano digitalnoj udaljenosti koja ne mora značiti i da se radi o geografskoj udaljenosti. Bitna podkarakteristika digitalne udaljenosti ogleda

se i kroz prizmu prikrivanja identiteta u smislu sačinjavanja lažnih profila, pseudonima i dr. Neravnoteža moći ogleda se u nemogućnosti pružanja prostora i istih sredstava žrtvi da se brani, da primijeni ista ili slična sredstva. Nasilnici u digitalnom okruženju ne moraju biti fizički jači od žrtve, već im je za to dovoljno znanje i htijenje korištenja i zloupotebe interneta. (*Hinduja, Patchin, 2007*). Čak i da postoji mogućnost za reakciju od strane žrgve, u prvim pojavnim oblicima jako je teško identifikovati počinitelja. Upravo iz tih razloga u teoriji i praksi iskristalizovala se dodatna karakteristika koja se prepoznaje kao anonimnost. Boriti se protiv anonimnog ili nevidljivog nasilnika onemogućava se ravnoteža moći. Belsey u svom istraživanju veoma precizno zaključuje: „nasilje na internetu odlikuje visok stepen anonimnosti nasilne osobe ili grupe. Za razliku od tradiciionalnih oblika nasilja, osobe koje uznemiravaju druge putem digitalnih medija obično se kriju iza lažnih imena i nadimaka, brojeva telefona, e mail adresa ili profila na društvenim mrežama zbog čega neki autori nasilje na internetu smatraju „kukavičkim oblikom nasilja“ (*Belsey, 2006*)“.

Koliko je nasilje u digitalnom okruženju opasno, i kakve posljedice može proizvesti najbolje dokazuju praktični primjeri suicida koji su se dogodili u posljednjih petnaest godina. Suicidi kao posljedice nasilja u digitalnom okruženju su stalne debate naučnika i praktičara različitih profila. Jedno od naučnih objašnjenja pružio je Paur i Džonson tokom prvih istraživanja nasilja u digitalnom okruženju, prema kojim nasilje „probija i zidove doma“, tradicionalno mjesto gdje se svaka žrtva nastoji sakriti i pronaći spas. Porodični dom koji bi trebao predstavljati tvrđavu u kojoj se krijemo od nasilnika postaje prostor za strah, bjekstvo, samoizolaciju koje u krajnjoj instanci ukoliko se kao takvi simptomi ne prepoznaju mogu dovesti do mnogo gorih posljedica. Džonson je ovakve vrste psiholoških posljedica još tokom 2006. godine nazvao „virtuelno silovanje“ (*Džonson, 2006*).

Iako se nasilje u digitalnom okruženju mora promatrati izdvojeno, nemoguće je sam čin nasilja promatrati izvan tradicionalnih oblika nasilja kao i klasičnih spoznaja kriminalistike i kriminalogije o istom. Ramljak ukazuje da se u velikoj većini slučajeva radi o dinamičnom međuodnosu aktera, počinitelj-žrtva uz specifičnu situacionu uvjetovanost. Isti autor ukazuje da rezultati istraživanja ukazuju da su se nasilnik i žrtva u visokom procentu slučajeva međusobno poznavali, čak što više bile bliske osobe (*Ramljak, 1999*). Nasuprot ovoj konstataciji, incidencija nepoznavanja počinitelja i žrtve kod tradicionalnih oblika nasilja kreće se od 5 do 9% (*Marković, Jelačić, Pašić, preuzeto iz Ramljak, 1999*). Novija istraživanja koja su se bavila izučavanjem analize odnosa tradicionalnog i nasilja u digitalnom okruženju

pokazuju postojanje jake veze između njih, prema kojim nasilje u pravilu započinje u školi i nastavlja se u digitalnom okruženju.

Oblici nasilja u digitalnom okruženju

Digitalno silovanje javlja se kao psihološka posljedica nasilja u digitalnom svijetu odnosno kao posljedica samoizolacije, loše komunikacije sa roditeljima, nedovoljne osvještenosti i digitalne ne/pismenosti roditelja da prepoznaju simptome. Porodica kao primarna ćelija društva tradicionalno predstavlja mjesto ili tvrđavu unutar koje pojedinac bježi od egzogenih faktora ugrožavanja. Sama činjenica da nasilje u digitalnom prostoru kako ističe Džonson „*probija i zidove doma*“ u korelaciji sa prethodnim faktorima veoma često dovodi do psihološki procesa straha od nepoznatog, iracionalnosti, straha od posljedice, sramote. Ovakvi procesi često kod mladih ali odraslih osoba kao posljedicu imaju proces samoizolacije što opet ukoliko nema blagovremene reakcije može dovesti do nesagledivih posljedica. Imajući u vidu da se nasilje u digitalnom okruženju kroz digitalni prostor penetrira unutar doma, a potom u psihologiju i strukturu ličnosti, sasvim je ispravan zaključak Džonsona da se ovakav proces nazove „virtuelno ili digitalno silovanje“. Karakteristike virtuelnog silovanja se značajno razlikuju od seksualnih zloupotreba putem interneta. Kao oblici seksualnih zloupotreba putem digitalnih sredstava i internet komunikacije su:

1. Grooming. Prema Wolaku, Grooming predstavlja predatorski motivisane postupke pojedinca ili grupe, odnosno pripremne radnje koje imaju za cilj uspostavljanje kontakata, održavanje komunikacije i fizički pristup žrtvi. Seksualni predatori u digitalnom okruženju nemaju jasan profil, njihova zanimanja variraju kao i uzrast, iako se u velikom broju slučajeva pojavljuju osobe odrasle i starije dobi, i u velikom broju slučajeva se radi o osobama muškog spola (Wolak, 2008). Kada se proces i elementi koje čini Grooming kompariraju sa procesima i elementima vrbovanja kao instituta u obavještajno sigurnosnoj terminologiji, vidimo skoro pa potpunu podudarnost osim činjenice da se proces vrbovanja koristi u cilju zaštite države, dok proces kod Groominga u cilju nanošenja štete po seksualni integritet žrtve.
2. Seksting koji je kao terminološka odrednica preuzeta iz anglosaksonskog govornog područja dolazi od engleske riječi Sexting i označava oblik nasilja u digitalnom okruženju koji uključuje slanje ili postavljanje internet fotografija, poruka ili video uradaka sa eksplicitnim seksualnim sadržajem.

3. Live streaming ili prenos u živo, obuhvata nasilje u digitalnom okruženju koje se sastoji u prenošenju uživo seksualnog odnosa ili seksualnog zlostavljanja ili s njima izjednačene radnje. Jedan od preduvjeta koji moraju biti ispunjeni da bi se radnja mogla svrstati u nasilje u digitalnom svijetu jeste da žrtva nije svojevóljno pristala, odnosno da je prema istoj došlo do upotrebe sile, ili prijetnje silom, ili da je žrtva nesvjesna da je počinitelj audio ili audio video snimak prenosi ili prenosi na društvenim mrežama.

Pored nabrojanih oblika nasilja u digitalnom okruženju postoje i drugi oblici poput pornografije, digitalnog objavljivanja komunikacije bez saglasnosti žrtve, različiti oblici pravara te oni oblici sa kojim se dosta često susrećemo u posljednje vrijeme, a to su lažne dojave sa lažnih e mail adresa, kombinovane sa prijetećim sadržajem.

Preduslovni faktori za uspješnost digitalnog prikupljanja informacija i procesno pravnog pretvaranja u dokaz

Tokom jedne od istraživačkih studija utvrdili smo da kriminalistička praksa u Bosni i Hercegovini (*u daljem tekstu BiH*) ima neujednačene standarde po kojima se primaju i zapošljavaju kriminalistički istražitelji (*Dizdarević, 2017: 43*). Poželjne osobine kriminalističkog istražitelja, pored završenog kriminalističkog, pravnog ili sigurnosnog fakulteta prema dobijenim rezultatima istraživanja su:

- poželjno životno iskustvo,
- dobra opća naobrazba,
- posebne sposobnosti,
- nadprosječna inteligencija
- dobro poznavanja struke, nauke i drugih naučnih disciplina.

Iako je u ovom istraživanju rad istražitelja usmjeren na opći, organizovani kriminalitet i ratne zločine, razmatrajući specifična znanja koja se koriste i bez kojih digitalno okruženje ne može funkcionisati, ovim karakteristikama je neophodno dodati i specijalizirana znanja iz IT tehnologija i digitalnih tragova. Analizirajući sudsku praksu prihvatanja dokaza od strane nadležnih sudskih organa u BiH nedvojbeno se izdvajaju i kristališu principi koje sudovi uzimaju kao standarde i to:

- princip očuvanja digitalnog dokaza/princip integriteta dokaznog materijala,
- princip kompetentnosti/stručnosti,
- princip lanca čuvanja dokaza u istrazi,

- princip zakonitosti.

Princip očuvanja digitalnog dokaza/princip integriteta dokaznog materijala podrazumijeva da od momenta saznanja za postojanje krivičnog djela, prekršaja ili drugih oblika neprihvatljivih ponašanja u okviru digitalnog okruženja mora biti poduzet u skladu sa pravilima nepromjenjivosti. To znači i obavezu organa koji vodi istražnu radnju ili provodi kriminalističko istraživanje ili istražitelja koji postupa da ne smije izmijeniti podatke koji se čuvaju na računaru, ili nekom drugom nosaču podataka, ili se nalaze u bilo kojem drugom obliku digitalnog zapisa, a koji kasnije mogu biti prezentirani na sudu. Neizmjenjenost podataka osigurava se u pravilu primjenom načela i spoznaja iz kriminalističkih nauka. Veoma često od momenta prijave prvi način osiguranja poštovanja ovog principa osigurava se fiksiranjem zatečenog stanja odnosno fotografisanjem kao sastavnim dijelom jedne od istražnih radnji, poput uviđaja ili pretresa. Postoje i drugi načini fiksiranja poput digitalnog fiksiranja koje se u pravilu koristi prilikom vještačenja dostavljenog digitalnog materijala.

Da bi se u određenim slučajevima došlo do konkretnih podataka koji su pohranjeni na nekom od digitalnih sredstava ili da bi se penetriralo u dubinu digitalnog okruženja, a istovremeno sačuvala originalnost podataka, neophodno je da pored istražitelja u takvim radnjama sudjeluju i osobe koje raspolažu posebnim stručnim znanjima poput vještaka informacionih tehnologija, ili vještaka kriminalističke struke ili kod složenih predmeta više lica različitih profila. Takve osobe, bez obzira da li se radi o policijskom službeniku, stručnoj osobi ili sudskom vještaku, nužno je da bude stručan i kompetentan jer samo kao takav može pružiti utemeljenje značaja i posljedica svojih aktivnosti.

Princip lanca čuvanja dokaza u istrazi predstavlja jedan od temeljnih principa unutar sudske i kriminalističke prakse u Bosni i Hercegovini kod svih vidova krivičnih djela. Istražitelji koji sačinjavaju zapisnike o uviđaju, ili vještaci koji sačinjavaju zapisnike o vještačenju ili stručne osobe dužni su detaljno svaki opaženi, fiksirani, snimljeni, presnimljeni trag detaljno opisati, objasniti i dokumentovati. Svi digitalni tragovi/informacije moraju biti adekvatno u skladu sa pravilima kriminalistike pohranjeni i čuvani u posebnim prostorijama i uslovima, do poduzimanja nove istražne radnje kojom bi se digitalni trag/informacija pretvorila u dokaz. Cilj ovog principa ogleda se u mogućnosti da nezavisna strana u svakom trenutku ponavljanjem iste radnje nad istim digitalnim tragovima može doći do isti rezultata, ili da nezavisna strana nema prostor u kojem će ukazati na mogućnost manipulacije,

mogućnost oštećenja, ili mogućnost uništavanja tj. kontaminacije digitalnog traga/informacije.

Princip zakonitosti. Pored stručnosti i kompetencija, koje su prvi preduslov za meritorno-sadržajni dio istražne radnje, svaka radnja, aktivnost i postupak policijskih službenika, vještaka, stručnih osoba, tužilaca i sudaca mora biti provedena u skladu sa zakonskim normama.

Otkrivanje, identifikacija i definisanje nasilja u digitalnom okruženju

Otkrivanja nasilja u digitalnom okruženju predstavlja jednu od osnovnih djelatnosti policijskog djelovanja koja se poduzima u okviru heurističke kriminalistike. Kao i kod klasičnih oblika kriminaliteta tako i kod digitalnog postoje različiti načini dolaska do spoznaja o mogućem izvršenju krivičnog djela. U većini slučajeva nasilja u digitalnom okruženju policijski organi spoznaju na nekoliko načina:

- putem prijave roditelja ili žrtve,
- putem prijave škole,
- digitalnim prijavama od strane anonimnih počinitelja,
- vlastitom djelatnosti policijskih službenika.

Kriminalističko policijska praksa pokazuje da najveći procenat otkrivanja odnosno saznanja za postojanje nasilja u digitalnom prostoru dolazi putem prijave od strane oštećenih ili žrtve. Obično žrtve koje trpe posljedice nasilja, ili njihovi staratelji ili prijatelji od žrtve obraćaju se policijskom organu ili putem posrednika (škola, centara za socijalni rad, pravnih lica) prijavljuju sumnju da je prema njima izvršeno krivično djelo. Školski psiholozi, nastavnici ili uposlenici škole se rijeđe javljaju kao prijavitelji odnosno kao svjedoci koji su tokom obavljanja svojih redovnih poslova i zadataka došli do saznanja ili sumnje da je djete ili maloljetnik ili odrasla osoba postala žrtva nasilja u digitalnom okruženju. Jedan od način saznavanja iako veoma često ukazuje na lažno prijavljivanje, jeste prijava od strane anonimnih počinitelja putem digitalnih sredstava. Posljednji način saznanja koji u savremenim policijskim službama zauzima veoma visoko mjesto jeste spoznavanje putem vlastitog operativno kriminalističkog rada, odnosno istraživanja ili kako Modly, Petrović i Korajlić ukazuju „vlastitom djelatnosti ovlaštenih službenih lica“ (*Petrović, 2004*).

Od momenta saznanja i poduzimanja prvih hitnih anticipiranih radnji ili mjera prvog zahvata, otpočinje proces heurističke kriminalistike, uz obavezno

obavješćavanje i nadzor od strane nadležnog tužioca.³ Time otpočinje kriminalističko istraživanje ili obrada u okviru kriminalističke i/ili tužilačke istrage. Kod zaprimanja prijave bilo da se radi o ličnom ili putem digitalnih sredstava ili usmeno putem, neophodno je voditi računa da se ispoštuju svi standardi odnosno da se prikupi što veći broj informacija i saznanja, kao i eventualnih digitalnih tragova koji će u cjelosti ili u fragmentima potvrditi vjerodostojnost prijave odnosno izjave oštećenog ili žrtve. Fokus policijskih službenika koji vrše zaprimanje prijave mora biti usmjeren pored subjektivnih elemenata (izjave oštećenog) na bitne digitalne tragove/informacije poput, društvene mreže, vremena, ponavljanja, sadržaja, dijeljenja, dostupnosti i drugih karakteristika.

Osnova policijsko kriminalističkog rada jeste sumnja, pa time svaka prijava podliježe provjerama tačnosti navoda u cilju utvrđivanja postojanja elemenata nasilja odnosno krivičnog djela ili nekog drugog društveno neprihvatljivog i protupravnog djelovanja. Provjera tačnosti navoda prijave nasilja u digitalnom okruženju vrši se kombinovanim klasičnim i posebnim digitalnim kriminalističkim metodama. Pored utvrđivanja postojanja elemenata nasilja u digitalnom okruženju od samog početka provjera kreće se i sa detaljnim prikupljanjem informacija o potencijalnom identitetu počinitelja. Miladinović ispravno ukazuje da postoje značajne promjene u policijskom djelovanju pa time i kroz modifikaciju i prilagođavanju unutar digitalnog okruženja, poput:

- pasivno prisustvo policije na internetu, kroz kreirani profil ili stranicu na različitim društvenim mrežama,
- on line patroliranje policije i preventivno reagovanje policije na potencijalne kriminogene faktore,
- klasično represivno djelovanje policije korištenjem mogućnosti koje pruža internet istraga,
- kriminalističko forenzičke aktivnosti u internet okruženju i digitalna istraga (*Miladinović, 2018: 139*).

Uviđaj

U krivičnopravnoj, pa ni u kriminalističkoj teoriji ne postoji jedinstvena i opće prihvaćena definicija uviđaja. Prema pravnim teorijama uviđaj je

³ ZKP F BiH, član 233. propisuje nadzor tužioca nad radom ovlaštenih službenih osoba, sa bitnim razlikama da li se i pod kojim okolnostima tužilac odmah obavješćava ili u roku od sedam dana. Detaljnije vidjeti odredbe člana 233. stav 1. 2. i 3.

dokazna radnja, sa propisanim procesnim okvirom, dok kriminalistički teoretičari ukazuju da nema uviđaja bez kriminalističkih sadržaja. U osnovi, možemo se složiti sa Petrovićem koji ukazuje da se uviđaj može definisati u užem (procesnom) i širem (procesno kriminalističkom smislu), i da je ovakva podjela isključivo teorijskog karaktera, dok je u praksi uviđaj jedinstvena cjelina (Petrović, 2004: 220). Uviđaj kao kompleksna istražna radnja obuhvata neposredno čulno opažanje s ciljem pronalaska, fiksiranja, opisivanja, mjerenja, procesnog i kriminalističkog pakiranja tragova i predmeta sa lica mjesta. Ovakva formulacija sadržajnog karaktera upućuje da se uviđaj pored lica mjesta s ciljem pronalaska tragova i predmeta može vršiti i na samim predmetima, pa i na licima (živim bićima). U tom smislu, uviđaj kao procesno kriminalistička radnja se može i treba poduzimati kod svakog predmeta nasilja u digitalnom okruženju, u uvjetima da prijavitelj ili oštećeni ili žrtva imaju pristup digitalnom okruženju u okviru kojeg su se nasilni elementi realizirali. Tada se uviđaj vrši nad predmetom odnosno digitalnim sredstvom s ciljem pronalaska digitalnih tragova, i ovakva konstatacija je mišljenja smo ispravna jer se ne vrši penetracija u softver što bi predstavljalo temeljnu razliku između uviđaja i pretresa.

Pretres računara i druge digitalne opreme

Pod pretresanjem računara podrazumijeva se upotreba kombinovanih psiho fizičkih ranji, od neposrednog pregleda, zapražanja, do fizičkog izdvajanja kao i pronalazak digitalnih tragova i informacija u samom računaru. Zbog toga je za potreba naučnog rada prihvatljiva definicija pretresa računara od Miladinovića koji ukazuje da pod pretresom računara se podrazumijeva: „pregled, pretraga i uvid u sadržaj računara, prateće i sa njim povezane informatičke opreme i drugih uređaja. Ovi uređaji su nosioci eventualnih digitalnih dokaza zbog čega se ovi uređaji i nazivaju izvorima digitalnih dokaza (Miladinović, 2018: 190)“.

Osnovna distinkcija između pretresanja radi pronalaska digitalnih tragova unutar računara i podataka o saobraćaju ili sadržaju komunikacije korištenjem informacione tehnologije ogleda se o lokalitetu pohrane istih. U odnosu na digitalne tragove/informacije pohranjene u računaru, isti se veoma složenim metodama mogu otkriti i procesno pravno formirati primjenom radnje pretresa i vještačenja te kriminalističke analize podataka, dok u odnosu na digitalne tragove o saobraćaju ili sadržaju komunikacije mogućnost su daleko složenije i zahtjevaju praćenje digitalnih tragova u okviru neopisivog velikog mrežnog digitalnog okruženja.

Iz prethodnih istražnih i kriminalističkih radnji proizilazi niz drugih radnji koje istražni i policijski organi moraju provesti poput vještačenja, prikupljanja podataka od strane telekom-operatera, analiza prikupljenih podataka, triangulacija podataka, uočavanje i izdvajanje devijacija unutar utvrđenog obrasca kod dobijenih analitičkih proizvoda. Nakon provođenja specifičnih istražnih radnji s ciljem pronalaska digitalnih tragova/informacija i njihovog zakonitog i autentičnog procesno pravnog formiranja, istražni i policijski organi se ponovo vraćaju klasičnim istražnim i policijskim radnjama lociranja, lišavanja slobode, te ispitivanja osumnjičenog.

Zaključna razmatranja

Analizirajući dostupnu naučnu i stručnu literaturu iz oblasti digitalne forenzike i kriminalistike za uspješno otkrivanje, istraživanje i dokazivanje nasilja u digitalnom okruženju uviđa se složena triangulacija modifikovanih procesnih, kriminalističkih i informatičkih radnji, sa nužnom primjenom kombinovanih znanja. U odnosu na savremene oblike nasilja u digitalnom okruženju od strane policijskih službi i agencija kreirala su se dva osnovna modela djelovanja:

- preventivni koji kontinuirano djeluje bez obzira na postojanje nasilja u digitalnom prostoru sa ciljem sprečavanja nastupanja štetnih posljedica, ili možda je puno objektivnije ukazati na smanjivanje štete u postupku nastanka posljedica. Jedna od taktika koje policijske službe primjenjuju jeste „pasivno policijsko patroliranje u digitalnom okruženju“, aplikacijom tehnika „otvaranja lažnih profila“, temeljem kojih prati dinamiku kriminogenih lica, kao i eventualne kriminogene sadržaje sa elementima nasilja.
- represivni modeli policijskog djelovanja obuhvataju primjenu klasičnih policijskih i istražnih radnji, s fokusom na primjenu specifičnu kombinaciju znanja različitih nauka i naučnih disciplina prilagođavajući iste s ciljem pronalaska digitalnog traga/informacije, njihovim praćenjem i identifikacijom počinitelja, te procesno pravnog formiranja digitalnih tragova u dokaze. Modeli koje apliciraju praktičari i teoretirači definirani su i nazvani digitalna istraživanja i digitalne istrage.

Nepostojanje jedinstvene i opće prihvatljive definicije nasilja u digitalnom okruženju predstavlja poteškoće u radu prije svega praktičara, ali s druge strane pruža jednu širinu unutar koje se mogu kretati predvođeni temeljnim distinkcionim elementima koji su utvrđeni kao razlike između tradicionalnih i

digitalnih oblika nasilja. Nasilje u digitalnom okruženju iako relativno novi fenomen kojem se pristupa sa različitih aspekata veoma jasno ukazuje da najveći procenat ili preduslov za uspješno otkrivanje i dokazivanje čini kvalitet zaprimanja prijave i uzimanje izjave od strane policijskih službenika, čiji rezultat treba da predstavlja kvaliteta stvaranja kriminalističkih verzija i budućeg kretanja istražnog organa.

Uvođenjem novog krivično pravnog zakonodavstva u BiH od 2003. godine kao i analizom sudske prakse, za nosioce istražnih ovlaštenja kao i stručne osobe uključujući i vještake bitnost u postupanju i djelovanju ogleda se u dosljednom poštovanju i aplikaciji principa koji se od strane sudskog organa kontinuirano razmatraju i bez kojih ne postoji standard unutar dokaza.

Savremene kriminalističke teorije iako se suštinski bave represivnim mjerama i radnjama, fokus prevashodno u razmatranju predaju preventivnim oblicima djelovanja. Takvi preventivni oblici ne uključuju samo policijsko djelovanje već i djelovanje niza drugih subjekata. Najefektniji preventivni mehanizam u sprečavanju nasilja u digitalnom okruženju čini postojanje pozitivne i tople komunikacije unutar članova porodice. Pozitivna komunikacija između članova porodice kao tvrdave unutar koje se bježi od egzogenih faktora predstavlja preduslov za detekciju potencijalnih rizika izloženosti nasilja u digitalnom okruženju. Digitalna nepismenost ili neravnoteža digitalne pismenosti mladih u odnosu na digitalnu nepismenost starijih uz pozitivnu komunikaciju može se prevladati uzajamnom razmjenom znanja i učenjem, čime se direktno doprinosi neravnoteži moći između počinitelja i žrtve te oštećenih u digitalnom okruženju. Ovakav pristup u okviru nauke naziva se holistički i podrazumijeva primjenu ne samo softverskih i tehničkih alata, već razvoj etike, edukacije svih članova porodice, školskog osoblja, mladih, ali i profesionalnih policijskih i pravosudnih radnika.

Literatura

1. Alao, O. Adekola, Soderberg, Pohl I. Elyssa., Alao, Lola Abosede. (2006). Cybersuicide: Review of the Role of the Internet on Suicide: CyberPsychology.
2. Antoniadovu, N., Kokkinos, M., Constantinos. (2015). Cyber and school bullying: Same or different phenomena? Aggression and Violent Behavior.
3. Belsey, Bill. (2006). Bullying org: A Learning Journey Bulletin – Newfoundland and Labrador Teachers Association.

4. Dizdarević, S. (2017). Uloga svjedoka u dokazivanju krivičnih djela ratnih zločina u BiH, UMZ CKM Mostar.
5. Džonson, D., (2006). Kompjuterska etika, Službeni glasnik Beograd.
6. Fegenbush, B. Sue, Olivier, F. Dianne. (2009) . Cyberbullying: A literature review u: Annual Meeting of the Louisiana Education Research Association, Lafayette.
7. Festil, R., Quandt, T. (2013). Social Relations and Cyberbullying: The Influence of Individual and Structural Attributes on Victimization and Perpetration vin the Internet. Human Communitication Research.
8. Hinduja, Sameer., Patchin. W. Justin. (2010). Bullying, Cyberbullying and Suicide. Archives of Suicede Research.
9. Kuzmanović, D. (2017). Empirijska provjera konstukta digitalne pismenosti i analiza prediktora postignuća. Doktorska disertacija. Beograd: Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu.
10. Mahari, K., Farrell, A., Le, Anh-Thuy. (2014). Cuberbullying among adolescent: Measures in search of a construct. Psychology of Violence.
11. Milošević, M. (2019). Fenomen vršnjačkog nasilja na internetu -izazov za nauku i zakonodavstvo, Fakultet bezbjednosti, Univerzitet u Beogradu.
12. Modly, D., Petrović, B., Korajlić, N. (2004). Uvod u kriminalistiku, Univerzitet u Sarajevu, Fakultet kriminalističkih nauka.
13. Patchin, J., Hinduja, S. (2010). Traditional and Nontraditional Bullying Among Youth: A Test of General Strain Theory. Youth & Society.
14. Patchin. W. Justin, Hinduja, Sameer. (2006). Bullies move beyound the schoolyard: A preliminary look at Cyberbulling. Youth violence and juvenile justice.
15. Petrović, B. (2004). Narkokriminal, krivičnopravni, kriminološki, krivičnoprocesni i kriminalistički apekti, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu.
16. Ramljak, A. (1999). Medicinska kriminalistika, Univerzitet u Sarajevu, Fakultet kriminalističkih nauka.
17. Save the Children. (2019). Najbolje prakse podrške deci žrtvama nasilja u digitalnom okruženju, Prevencija i borba protiv seksualne eksploatacije i zlostavljanje dece u Srbiji i BiH.
18. Zakon o krivičnom postupku Federacije BiH ("Službene novine Federacije BiH", br. 35/2003, 56/2003 - ispravka, 78/2004, 28/2005, 55/2006, 27/2007, 53/2007, 9/2009, 12/2010, 8/2013, 59/2014 i 74/2020)

Sanela LATIĆ,
OSNOVI ZA ODUZIMANJE NEZAKONITO STEČENE IMOVINSKE
KORISTI/IMOVINE BEZ KRIVIČNE PRESUDE (301-314)

Prof.dr.sc. Sanela Latić, pomoćnik ministra, Ministarstvo pravde Bosne i Hercegovine

OSNOVI ZA ODUZIMANJE NEZAKONITO STEČENE IMOVINSKE KORISTI/IMOVINE BEZ KRIVIČNE PRESUDE

Sažetak: *Temeljem analiza i evaluacije Europske komisije o primjeni i efektima Direktive 2014/42/EU i Odluke 2007/845/PUP, i drugih relevantnih međunarodnih i europskih propisa, kao i rezultatima procjena koje su izvršili glavni nadzorni organi (FATF, MONEYVAL i Konferencija stranaka CETS 198 (COP 198)), došlo se do zaključka da se, globalno, samo 1-2 % nezakonito stečene imovinske koristi/imovine uspije oduzeti.*

Upravo temeljem ovakvog zaključka aktualizirana su nastojanja da se međunarodni i europski normativni okvir poboljšaju u cilju adekvatnijeg odgovora na kriminal, jer se među glavnim razlozima za ovako loše rezultate navodi nedostatak sveobuhvatnog, obavezujućeg, ali i strožijeg međunarodnog pravnog okvira, koji bi istovremeno bio i temelj bogatije i kvalitetnije međunarodne saradnje na ovom polju.

Suština novih instrumenata se tako očituje u premještanju fokusa sa jednog konkretnog krivičnog djela, povodom kojeg se vodi krivični postupak i oduzima se imovina stečena tim krivičnim djelom, na cjelokupnu imovinu osuđenika za koju ne postoji dokaz o zakonitom porijeklu.

Ključne riječi: *kazneno djelo, imovinska korist/imovina, konfiskacija, prošireno oduzimanje, oduzimanje bez kaznene presude, međunarodni i europski izvori prava*

Summary: *Based on analyses and evaluations by the European Commission regarding the implementation and effects of Directive 2014/42/EU and Decision 2007/845/JHA, as well as other relevant international and European regulations, and taking into account assessment results conducted by key supervisory bodies (Financial Action Task Force (FATF), MONEYVAL, and the Conference of the Parties to CETS 198 (COP 198)), it has been concluded that, globally, only 1–2% of illegally obtained assets or proceeds of crime are successfully confiscated.*

It is precisely on the basis of such findings that efforts have been intensified to improve the international and European normative framework in order to provide a more adequate response to crime. Among the main reasons cited for

Sanela LATIĆ,

OSNOVI ZA ODUZIMANJE NEZAKONITO STEČENE IMOVINSKE
KORISTI/IMOVINE BEZ KRIVIČNE PRESUDE (301-314)

these poor results is the lack of a comprehensive, binding, and stricter international legal framework, which would at the same time serve as a foundation for more extensive and higher-quality international cooperation in this field. The essence of the new instruments is therefore reflected in shifting the focus from a specific criminal offense—on the basis of which criminal proceedings are conducted and assets obtained from that offense are confiscated—to the entirety of the convicted person's assets for which no proof of lawful origin exists.

Key words: *criminal offense, proceeds/property, confiscation, extended confiscation, non conviction based confiscation, international and EU law.*

Uvod

Oduzimanje nezakonito stečene imovinske koristi/imovine uklanja financijski motiv, sprječava ponavljanje krivičnih djela i vraća sredstva u zakoniti tok, te se zato ova mjera promoviše kao snažno i važno oružje u borbi protiv kriminala. Na ovaj način se potvrđuje načelo da se kriminal ne isplati, smanjuje se ekonomska moć kriminalnih organizacija i jača povjerenje javnosti u pravni sustav.

Imajući na umu činjenicu da je prioritetni cilj kriminala sadašnjice sticanje što veće nezakonite imovinske koristi/imovine, odnosno da je financijska dobit glavni motiv za djelovanje zločinačkih organizacija i kriminalnih mreža, značaj i ključni razlozi koji potvrđuju važnost mjere oduzimanja ovako stečene imovine su njen:

- Preventivni učinak: Oduzimanje nezakonite imovine izravno udara na financijsku osnovu kriminalnih aktivnosti, čime se obeshrabruju ne samo počinitelji krivičnih djela (od kojih je već oduzeta takva imovina) da ponovo ne čine krivična djela, već i potencijalni počinitelji.
- Retributivni učinak: Počinitelji se kažnjavaju oduzimanjem svega što su stekli krivičnim djelom, čime se postiže pravednost;
- Borba protiv (organiziranog) kriminala: Smanjuje se ekonomska moć i uticaj kriminalnih organizacija, što je ključno za borbu protiv korupcije i drugih težih krivičnih djela;
- Povrat sredstava: Sredstva se vraćaju u državni budžet ili oštećenim stranama, čime se nadoknađuje šteta nanesena oštećenom i/ili društvu.

Dakle, kada se ova mjera uspješno primjenjuje, ima potencijal da štiti zakonitu privredu od korupcije i infiltracije nezakonite imovine, podstiče rast

Sanela LATIĆ,

OSNOVI ZA ODUZIMANJE NEZAKONITO STEČENE IMOVINSKE
KORISTI/IMOVINE BEZ KRIVIČNE PRESUDE (301-314)

prihoda od poreza u zakonitoj privredi, da osigura imovinu koja se može koristiti za opšte dobro, pomogne u očuvanju vladavine prava i smanji podsticaje za vršenje krivičnih djela i na taj način ima odvrćajuće dejstvo.

Institut i proces oduzimanja nezakonito stečene imovine uređen je kroz kaznene zakone i posebne zakone koji se odnose na oduzimanje i upravljanje ovom vrstom imovine, a obuhvaća privremene mjere blokade i trajno oduzimanje imovine.

Djelotvoran sistem za oduzimanje i povrat imovine iziskuje brzo praćenje i identifikaciju predmeta i imovinske koristi ostvarenih krivičnim djelima, te imovine za koju se sumnja da je kriminalnog porijekla. Takvi predmeti, imovinska korist ili imovina se zamrzavaju, privremeno blokiraju, kako bi se spriječio njihov nestanak/raspolaganje, a potom se oduzimaju, nakon izdavanja naloga za oduzimanje u okviru krivičnog postupka ili van njega. Djelotvoran sistem za oduzimanje imovine nadalje iziskuje djelotvorno upravljanje zamrznutom i oduzetom imovinom, kako bi se održala vrijednost te imovine za državu/društvo ili radi njenog povrata žrtvama.¹

Sušтина “klasičnog” oduzimanja imovinske koristi (po osnovu krivičnog djela) je princip da niko ne može zadržati imovinu stečenu kriminalom. Sud po službenoj dužnosti, često uz privremene mjere osiguranja, oduzima imovinsku korist stečenu krivičnim djelom, opranu imovinu, ekvivalentne novčane vrijednosti imovinske koristi, stvari koje su korištene ili su namijenjene za korištenje, na bilo koji način, u cjelosti ili djelimično, u vršenju jednog ili više krivičnih djela, imovinu u koju je ta imovinska korist preobražena ili pretvorena, prihode i druge koristi od imovine stečene kriminalom, ili generalno rečeno oduzima novac, predmete ili prava pribavljena krivičnim djelom od počinioaca ili trećih lica, kako bi se eliminisala ekonomska korist od krivičnog djela.

I. Prošireno oduzimanje (*extended confiscation*)

Nakon što je Europska Komisija provela evaluaciju Direktive 2014/42/EU i Odluke 2007/845/PUP, te imajući u vidu činjenicu da se, prema rezultatima procjena koje su izvršili glavni nadzorni organi (FATF, MONEYVAL i Konferencija stranaka CETS 198 (COP 198)), samo 1-2 % nezakonito stečene imovinske koristi/imovine uspije oduzeti, aktualizirana su nastojanja da se

¹ Direktive (EU) 2024/1260 Evropskog Parlamenta i Vijeća od 24. aprila 2024. o povratu i oduzimanju imovine: Uvodna razmatranja (1-7)

Sanela LATIĆ,

OSNOVI ZA ODUZIMANJE NEZAKONITO STEČENE IMOVINSKE
KORISTI/IMOVINE BEZ KRIVIČNE PRESUDE (301-314)

međunarodni i europski normativni okvir poboljšaju u cilju adekvatnijeg odgovora na kriminal, jer se među glavnim razlozima za ovako loše rezultate navodi nedostatak sveobuhvatnog i obavezujućeg međunarodnog pravnog okvira, koji bi istovremeno bio i temelj bogatije i kvalitetnije međunarodne saradnje na ovom polju.

Upravo temeljem takvog zaključka da postojećim pravnim okvirom nije u potpunosti postignut cilj politike da se protiv organiziranog kriminala bori oduzimanjem njegove dobiti na dosadašnji klasičan način, pristupilo se ažuriranju istog, kako bi se olakšalo i osiguralo učinkovito oduzimanje u cijeloj EU (i šire). Kreirana je Direktiva **EU 2024/1260 Europskog parlamenta i Vijeća od 24. aprila 2024. godine o povratu i oduzimanju, nakon čega je slijedilo i definisanje Dodatnog protokola na Konvenciju Vijeća Europe o pranju, traženju, zapljeni i oduzimanju prihoda stečenih kriminalom i o finansiranju terorizma**, (ETS 198 - Varšavska konvencija), iz 1995. godine sa ciljem da Konvenciju dopuni i modernizira i učini je adekvatnijim instrumentom Vijeća Europe za borbu protiv kriminala sadašnjice.

Naime, postoje situacije u kojima je opravdano i potrebno ne samo oduzeti imovinu povezanu s određenim krivičnim djelom, već i drugu imovinu za koju sud utvrdi da potječe iz kriminalnog djelovanja. U tom pogledu, proširena konfiskacija (prošireno oduzimanje) može biti korisna za postizanje cilja oduzimanja šire imovinske koristi povezane sa kriminalom.

Veoma je važno napomenuti da klasično prošireno oduzimanje zahtijeva osuđujuću presudu i sudsku mjeru oduzimanja nezakonito stečene imovine. Može se primijeniti kada je sud, na temelju okolnosti slučaja, uvjeren da predmetna imovina potječe ili je pribavljena, direktno ili indirektno, iz kriminalne djelatnosti. EU Direktiva i navedeni Protokol prepuštaju državama strankama da odrede primjenjivi standard dokazivanja, odražavajući raznolikost pravnih tradicija uz puno poštovanje prava pogođenih osoba, kao i načela nužnosti i srazmjernosti.

Za razliku od Direktive, Protokol govori o „značajnoj financijskoj koristi koja potječe iz kriminalnih djelatnosti, s tim da ovaj pojam treba tumačiti u skladu s domaćim pravom i praksom. Kreatori Protokola (predstavници država članica u PC-RAC komitetu Vijeća Europe) su se također složili da države stranke mogu, ali nisu obavezne, regulirati proširenu konfiskaciju u obliku konfiskacije temeljene na konkretnoj vrijednosti, iako to nije izričito navedeno u tekstu.

Direktiva i Protokol podrazumijevaju da sudovi prilikom utvrđivanja nezakonitog porijekla imovine uzmu u obzir specifične okolnosti slučaja. Jedan relevantan faktor može biti nesrazmjer između zakonitih prihoda osobe i njene

Sanela LATIĆ,

OSNOVI ZA ODUZIMANJE NEZAKONITO STEČENE IMOVINSKE
KORISTI/IMOVINE BEZ KRIVIČNE PRESUDE (301-314)

stvarne imovine i ekonomsko-financijskih resursa. Nesrazmjer, međutim, nije jedini kriterij. Drugi faktori – poput prirode krivičnog djela, načina izvršenja ili, u nekim jurisdikcijama, testa „kriminalnog životnog stila“ – također se mogu uzeti u obzir pri povezivanju imovine s kriminalnim djelovanjem.

Neki pravni sistemi nameću vremensko ograničenje, ograničavajući primjenu proširene konfiskacije na imovinu pribavljenu u okviru određenog razdoblja. Iako ni Direktiva niti Protokol izričito ne predviđaju takvo ograničenje, države članice, kreatori Protokola, su se složili da države stranke mogu uvesti takvo ograničenje, u skladu s domaćim pravom, kako bi udovoljile zahtjevima nužnosti i srazmjernosti.

S obzirom na potencijalno značajan uticaj proširene konfiskacije na prava pogođenih osoba, Protokol – oslanjajući se na navedenu Direktivu (EU) 2024/1260 i Preporuke FATF-a, dopušta državama strankama da ograniče njenu primjenu na: krivična djela koja mogu direktno ili indirektno donijeti značajne financijske/ekonomske koristi; i/ili krivična djela koja se kažnjavaju oduzimanjem slobode ili nalogom za pritvor u trajanju od najmanje četiri godine i/ili na popis određenih krivičnih djela. Svaka država stranka može odabrati jednu ili više rezervi koje najbolje odgovaraju njenom pravnom sistemu.

Međutim, Protokol ograničava opseg mogućih rezervi tako što pranje novca i financiranje terorizma ne mogu biti izuzeti. Proširena konfiskacija stoga mora biti dostupna za ova krivična djela.

Međunarodna saradnja u pitanjima proširene konfiskacije regulisana je članovima 23. i 24. Varšavske konvencije, koji se primjenjuju mutatis mutandis za potrebe saradnje prema ovom Protokolu. Iz tog razloga, kreatori Protokola su smatrali nepotrebnim uključivanje dodatnih odredbi koje bi posebno regulisale saradnju u slučajevima proširene konfiskacije.²

² Član 23. Konvencije Vijeća Europe o pranju, traganju, privremenom oduzimanju i oduzimanju prihoda stečenoga krivičnim djelom i o financiranju terorizma, 2005. godina: OBVEZA ODUZIMANJA¹. Stranka koja je od druge stranke zaprimila zamolnicu za oduzimanje predmeta ili nezakonitog prihoda ostvarenog krivičnim djelom koji se nalaze na njenom državnom području:

a. izvršava nalog za oduzimanje koji je izdao sud stranke moliteljice u odnosu na takve predmete i nezakonit prihod ostvaren krivičnim djelom ili
b. podnosi zamolnicu svojim nadležnim tijelima radi dobivanja naloga za oduzimanje i, ako je takav nalog izdan, izvršava ga.

2. U svrhu primjene stava 1. tačke b. ovog člana, svaka stranka je, kad god je to nužno, nadležna pokrenuti postupak oduzimanja prema vlastitom pravu.

3. Odredbe stava 1. ovog člana također se primjenjuju na oduzimanje koje se sastoji od zamolnice da se plati novčani iznos koji odgovara vrijednosti nezakonitog prihoda

Prošireno oduzimanje imovine je moćan pravni mehanizam jer prebacuje teret dokazivanja na optuženog, a čija se suština, dakle, očituje u tome da sud može oduzeti i ostalu imovinu čiju zakonitost počinitelj ne može dokazati, a ne samo onu vezanu za konkretno (inicijalno) krivično djelo povodom kojeg se i vodi krivični postupak.

Pretpostavke za primjenu ovog pravnog instituta očitovale bi se u sljedećem:

- osoba mora biti pravosnažno osuđena za određeno (teže) krivično djelo (najčešće precizirano u samoj odredbi nacionalnog zakonodavstva o proširenom oduzimanju),
- postoji očigledan nesrazmjer, jer sud uočava da je imovina osuđenika (kuće, automobili, bankovni računi...) daleko veća od njegovih zakonitih prihoda (plate, nasljedstva, dividende...),
- teret dokazivanja se razlikuje od standardnog postupka, jer ovdje optuženi mora dokazati da je taj "višak" imovine stekao na legalan način. Ako to ne uspije, sud pretpostavlja/vjeruje da je imovina proistekla iz kriminala i oduzima je,
- može se provjeravati imovina stečena u periodu od nekoliko godina prije i nakon izvršenja krivičnog djela, odnosno može se predvidjeti vremenski okvir.

Kriminalci često kriju profit od konkretnog djela zbog kojeg se procesuiraju, ali ne mogu sakriti luksuzan životni stil koji ne odgovara njihovim prijavljenim prihodima. Prošireno oduzimanje omogućava državi da "očisti" cjelokupno bogatstvo koje nema pokriće, a ne samo onaj dio direktno povezan s jednim dokazanim djelom.

stečenog krivičnim djelom, ako se imovina na kojoj se može izvršiti oduzimanje nalazi u zamoljenoj stranci. U takvim slučajevima, prilikom izvršenja oduzimanja u skladu sa st. 1., stranka koja je primila zamolnicu namiruje, ako uplata nije obavljena, potraživanje na bilo kojoj imovini koja je na raspolaganju u tu svrhu.

4. Ako se zamolnica za oduzimanje odnosi na tačno određeni dio imovine, stranke se mogu sporazumjeti da zamoljena stranka može izvršiti oduzimanje u obliku zamolnice za isplaćivanjem novčanog iznosa koji odgovara vrijednosti te imovine.

5. Stranke u najvećoj mogućoj mjeri sarađuju u skladu sa svojim domaćim pravom s onim strankama koje zatraže izvršenje onakvih mjera kao što je oduzimanje, čija je posljedica oduzimanje imovine, a koje nisu krivičnopravne sankcije, ako su takve mjere naložila pravosudna tijela stranke moliteljice u vezi s krivičnim djelom, pod uslovom da je utvrđeno da imovina predstavlja nezakonit prihod stečen krivičnim djelom ili drugu imovinu u smislu člana 5. ove Konvencije.

Sanela LATIĆ,

OSNOVI ZA ODUZIMANJE NEZAKONITO STEČENE IMOVINSKE
KORISTI/IMOVINE BEZ KRIVIČNE PRESUDE (301-314)

Iz naprijed navedenog proističe da je suština primjene instituta proširenog oduzimanja činjenica da se krivični postupak okončao presudom za konkretno krivično djelo (djela), pri čemu se oduzima imovinska korist/imovina stečena tim djelom (djelima) za koje se donosi ta presuda i mjera oduzimanja, ali istovremeno sud može oduzeti i onu imovinsku korist (imovinu) za koju ima dovoljno dokaza da je kriminalnog porijekla, iako za ta ostala krivična djela ne mora postojati presuda, već je dovoljno to što za takvu imovinu optuženi ne može dokazati njeno legalno porijeklo. Dakle, iako se krivični postupak u kojem se primjenjuje prošireno oduzimanje okončava krivičnom presudom, ta presuda se ne odnosi na kriminal/krivična djela iz kojih je stečena ta šira nezakonita imovinska korist/imovina, te se u tom smislu za taj prošireni dio oduzete imovine može reći da se primjenjuje jedan vid oduzimanja bez krivične presude.

Bit proširenog oduzimanja imovinske koristi/imovine leži u premještanju fokusa sa jednog konkretnog krivičnog djela na cjelokupnu imovinu osuđenika za koju ne postoji dokaz o zakonitom porijeklu.

Dok se „obično/klasično” oduzimanje odnosi samo na korist pribavljenu direktno tim jednim djelom (npr. novac od konkretne prodaje droge), prošireno oduzimanje cilja na sve što je osoba stekla (u nekim sistemima u određenom periodu, obično 5 godina prije optužnice).

Kada sud osudi osobu za određena teška krivična djela (npr. organizovani kriminal, korupcija, pranje novca), zakon dozvoljava sudu da pretpostavi da je i ostala imovina te osobe proizašla iz kriminala, ako postoji očigledan nesrazmjer u odnosu na njene zakonite prihode.

Tužilaštvo ne mora dokazati *kojim tačno* djelom je kupljena ta ostala imovina (npr. određeni stan ili vozilo...), dovoljno je:

- da je osoba osuđena za teže djelo,
- da posjeduje imovinu koja znatno premašuje njena primanja,
- da tada vlasnik mora dokazati da je tu imovinu stekao iz zakonitih izvora. Ako ne uspije dokazati, imovina se oduzima,
- sud (najčešće) provjerava imovinu stečenu u određenom periodu prije pokretanja postupka (najčešće 5 godina, ali se u nekim slučajevima može protezati i duže ako postoje dokazi o kontinuiranom kriminalnom djelovanju).

Cilj je dakle ekonomsko uništenje kriminalnih struktura.

Kazna zatvora često nije dovoljna da zaustavi kriminalne grupe pa je stoga smisao proširenog oduzimanja finansijska eliminacija – država želi osigurati da se osuđenik nakon izlaska iz zatvora ne vrati luksuznom životu izgrađenom na kriminalu.

U pravnom sistemu Bosne i Hercegovine prošireno oduzimanje imovine ne primjenjuje se na sva krivična djela, već samo na ona koja su navedena u zakonu.

To su djela za koja se pretpostavlja da generišu veliku imovinsku korist te automatski aktiviraju provjeru cjelokupne imovine, kao npr.:

- Organizovani kriminal: Ako je djelo počinjeno u okviru kriminalne grupe, prošireno oduzimanje je gotovo pravilo;
- krivična djela korupcije;
- Privredni kriminal i finansijske malverzacije (pranje novca, porezna utaja ili prevara, zloupotreba u postupcima javnih nabavki...);
- Neovlašteni promet opojnim drogama i trgovina ljudima i krijumčarenje osoba koji se smatraju visokoprofitnim kriminalom;
- Terorizam i finansiranje terorizma;
- Teške krađe i razbojništva (ako su počinjena u sastavu grupe ili su rezultirala velikom koristi)

II. Oduzimanje bez krivične presude

Non-conviction based confiscation (NCBC), poznato i kao **gradansko oduzimanje** (*civil forfeiture*) ili **in rem** postupak, pravni je mehanizam koji omogućava državi da oduzme imovinu za koju se sumnja da je stečena kriminalom, bez potrebe za prethodnom krivičnom osudom vlasnika.

Ovaj koncept podrazumijeva sljedeće ključne elemente:

1. Fokus na imovini, a ne na osobi (*In Rem*)

Dok se tradicionalno oduzimanje bavi krivicom pojedinca, NCBC se fokusira na samu imovinu. Postupak se faktički vodi protiv "stvari" (npr. protiv određene sume novca, nekretnine, vozila...) kako bi se dokazalo njeno nezakonito porijeklo.

2. Niži standard dokazivanja

U krivičnom postupku krivica se mora dokazati "van razumne sumnje". Kod NCBC-a se često koristi standard "vjerovatnoće" (*preponderance of evidence*), što znači da je dovoljno dokazati da je vjerovatnije da imovina potiče iz kriminalnih aktivnosti nego da je stečena legalno.

3. Primjena u specifičnim situacijama

NCBC je ključan alat u situacijama kada krivični postupak nije moguć ili je otežan:

- smrt počinioca (kada osoba protiv koje se vodi postupak umre prije okončanja suđenja),
- bjekstvo ili nedostupnost,

- imunitet,
- zastara (kada je nastupila zastara za krivično gonjenje, ali je imovina i dalje u posjedu)

Međunarodni pravni okvir i praksa razlikuju nekoliko modela NCBC:

- **Klasični NCBC:** Oduzimanje kada osuda nije moguća iz objektivnih razloga (naprijed navedenih);
- **Unexplained Wealth Orders (UWO):** Nalozi za ispitivanje porijekla imovine kada vlasnik mora dokazati kako je stekao imovinu koja drastično premašuje njegove legalne prihode;
- **Prošireno oduzimanje:** Iako se, kako smo naprijed naveli veže uz osudu za najmanje jedno krivično djelo, ovaj model omogućava oduzimanje i sve njegove druge imovine za koju se sumnja da ima kriminalno porijeklo, a optuženi ne može dokazati da ista ima legalno porijeklo, pri čemu za ta ostala krivična djela iz kojih se prošireno oduzima imovina nije neophodna krivična presuda. Prošireno oduzimanje je dakle i dalje dio krivičnog prava. Prvo se mora dokazati krivica "van razumne sumnje" za osnovno djelo, a tek onda se za imovinu koristi niži standard dokazivanja. Iako se veže uz presudu za bar jedno djelo, sud može oduzeti i onu imovinu za koju uopšte nije vođen poseban postupak ako optuženi ne može dokazati njeno legalno porijeklo. Sud oduzima imovinu koja znatno premašuje legalne prihode osuđenika, tretirajući je kao nezakonitu iako za te specifične dijelove imovine nije bilo direktnog dokaza o povezanosti s konkretnim krivičnim djelom iz optužnice.

Glavni cilj ovog instituta je onemogućiti uživanje u plodovima kriminala. Ovaj mehanizam se smatra posebno efikasnijim za borbu protiv organizovanog kriminala i korupcije, jer sprečava pranje novca i reinvestiranje ilegalno stečenog kapitala u legalne tokove.

Dakle, iz naprijed navedenog proističe da sud, u situacijama kada se ne može voditi krivični postupak, ispituje samo porijeklo imovine. Ako se dokaže da je imovina nezakonita, ona se trajno oduzima bez obzira na to što niko nije "osuđen" na zatvorsku kaznu.

U komparativnom smislu bilo bi od značaja spomenuti kako se, na primjer, ovi međunarodni standardi primjenjuju u domaćem zakonodavstvu BiH i u Republici Hrvatskoj.

Iako Bosna i Hercegovina i Hrvatska dijele osnovni princip da "niko ne može zadržati imovinsku korist stečenu krivičnim djelom", postoje razlike u njihovim zakonskim okvirima i načinu na koji implementiraju standard NCBC, odnosno oduzimanja imovine bez krivične presude.

Bosna i Hercegovina (FBiH i RS)

- U Bosni i Hercegovini je sistem fragmentiran na entitetske nivoe, te su doneseni posebni zakoni koji su uveli modernije mehanizme oduzimanja;
- U Federaciji BiH to je Zakon o oduzimanju nezakonito stečene imovine krivičnim djelom, a u Republici Srpskoj Zakon o oduzimanju imovine proistekle izvršenjem krivičnog djela. Na nivou Bosne i Hercegovine je još uvijek u toku postupak izrade i usvajanja odgovarajućeg zakona;
- NCBC elementi su zastupljeni kroz zakone koji dozvoljavaju oduzimanje u posebnim postupcima, u slučajevima kada se krivični postupak ne može voditi (smrt, bjekstvo, neuračunljivost);
- Uvodi se obaveza provođenja finansijskih istraga kako bi se mapirala imovina i prije same optužnice;
- Formirane su agencije koje upravljaju privremeno i trajno oduzetom imovinom.

Republika Hrvatska

Hrvatska je, kao članica EU, uskladila svoje zakonodavstvo sa Direktivama EU o oduzimanju imovine i na polju međunarodne saradnje direktno primjenjuje EU naloge za zamrzavanje i oduzimanje imovine.

Oduzimanje je regulisano Zakonom o kaznenom postupku i Zakonom o postupku oduzimanja imovinske koristi ostvarene kaznenim djelom i prekršajem.

Hrvatska snažno koristi institut proširenog oduzimanja, gdje se osuđeniku za određena teška djela oduzima **sva imovina** za koju ne može dokazati legalno porijeklo, a koja je stečena u periodu prije presude (obično 5 godina). Dakle Hrvatska ima razvijeniju sudsku praksu kod prebacivanja tereta dokaza na optuženog.

Iako nema "čistu" građansku konfiskaciju (koja bi bila potpuno nezavisna od krivičnog postupka), Hrvatska omogućava oduzimanje u posebnim postupcima predviđenim ZKP-om kada krivična presuda nije moguća.

Napominjemo da oba sistema moraju poštovati praksu Evropskog suda za ljudska prava (npr. predmet *Vekić protiv Hrvatske*), koja nalaže da privremene mjere ne smiju trajati neopravdano dugo i moraju biti proporcionalne cilju.

Najbolji i najpoznatiji primjer države u Evropi koja koristi čisti **civilni postupak** (bez potrebe za krivičnom istragom protiv osobe) je **Ujedinjeno Kraljevstvo**, a slijedi ga **Irska**.

U **Ujedinjenom Kraljevstvu (Civil Recovery)** postupak se vodi prema *Zakonu o prihodima od kriminala* (POCA 2002). Glavna karakteristika je da država ustvari tuži **imovinu**, a ne osobu.

- **Unexplained Wealth Orders (UWO)** poznatiji kao "McMafia zakoni" znače da ako osoba (neko povezan s kriminalom) posjeduje imovinu vrijednu više od £50.000, a njeni zakoniti prihodi to ne opravdavaju, sud izdaje nalog. **Teret dokaza podrazumijeva da** vlasnik mora sudu objasniti i dokazati kako je stekao tu imovinu. Ako ne ponudi uvjerljiv dokaz, imovina se smatra "kriminalnim posjedom" i oduzima se u civilnom postupku pred Visokim sudom. Koristi se civilni standard dokazivanja – "**ravnoteža vjerovatnoće**" (da je 51% vjerovatnije da je imovina nelegalna, a što je mnogo lakše dokazati nego krivicu u krivičnom postupku).

Irska sa svojim (Criminal Assets Bureau - CAB) je pionir ovog modela u Evropi još od 1996. godine. Njihova agencija **CAB** je mješovito tijelo (policija, porezna uprava, carina). Postupak podrazumijeva da CAB podnosi zahtjev Visokom sudu tvrdeći da imovina potiče od kriminala. Sud prvo "zamrzne" imovinu na 7 godina. Ako u tom periodu vlasnik ne uspije dokazati legalno porijeklo, sud trajno oduzima imovinu, odnosno imovina trajno prelazi u vlasništvo države. Za ovo **nikada** nije potrebna krivična presuda niti optužnica.

Italija na primjer ima specifičan sistem usmjeren protiv mafije koji se primjenjuje decenijama (**Misure di prevenzione**).

Sud, u smislu preventivne mjere može oduzeti imovinu osobama za koje se sumnja da su članovi mafije ili "društveno opasni", čak i ako su u krivičnom postupku oslobođeni zbog nedostatka dokaza, jer je fokus na opasnosti koju ta imovina predstavlja za ekonomiju ako ostane u rukama kriminalnih grupa.

Kritičari (uključujući advokate za ljudska prava) smatraju da ovi sistemi krše **pretpostavku nevinosti**. Međutim, Evropski sud za ljudska prava je u više navrata potvrdio da su ovi zakoni legalni jer se ne radi o "kazni" za osobu, već o mjeri kojom se osigurava da niko ne profitira od nezakonitih radnji.³

Dok se u BiH i Hrvatskoj oduzimanje bez krivične presude najčešće dešava samo ako je krivični postupak **nemoguć** (bijeg, smrt...), u Ujedinjenom Kraljevstvu i Irskoj država može birati da uopšte ne ide u krivični postupak, već odmah na civilno oduzimanje imovine.

³ Evropski sud za ljudska prava je u predmetima poput *Arcuri protiv Italije* presudio da oduzimanje imovine nije "kazna" (kao zatvor), već **preventivna mjera**. Zato se pretpostavka nevinosti u krivičnom smislu ne primjenjuje striktno na imovinu.

Iako je naprijed izložen generalni pristup i suština oduzimanja nezakonito stečene imovine temeljem više međunarodnih pravnih izvora, imajući u vidu obavezu BiH na usaglašavanje sa EU pravom, preciziraćemo pristup ovoj problematici u sadržaju navedene **Direktive EU 2024/1260** o povratu i oduzimanju imovine, koja značajno pojačava mehanizme oduzimanja imovine bez krivične presude (NCBC) širom Evropske unije, sa ciljem da kriminalne grupe ne zadrže nezakonitu dobit čak i kada direktna osuda pojedinca nije moguća.

Glavne novine i uslovi za oduzimanje bez krivične presude prema ovoj Direktivi su:

1. Oduzimanje bez osude - non-Conviction Based Confiscation (oduzimanje u specifičnim okolnostima, član 15.)

Direktiva obavezuje države članice da omoguće oduzimanje imovine (ili njene protivvrijednosti) u slučajevima kada je krivični postupak pokrenut, ali se ne može nastaviti ili okončati zbog **bolesti** osumnjičene ili optužene osobe koja je trajno sprečava da učestvuje u postupku, **bjekstva** (nedostupnost) osumnjičenog ili optuženog, **smrti** osumnjičenog ili optuženog, **zastare** krivičnog gonjenja, pod uslovom da je kraća od 15 godina i da je istekla nakon pokretanja postupka.

U ovim situacijama, kada je u pitanju standard dokazivanja, sud mora biti uvjeren da bi postupak, da su okolnosti bile drugačije, doveo do osuđujuće presude.

Dakle, fokus je i dalje na konkretnom krivičnom djelu koje se toj osobi stavljalo na teret, a cilj je spriječiti da smrt, bjekstvo ili zastara "očiste" kriminalno stečenu imovinu.

Oduzimanje "neobjašnjivog bogatstva" - unexplained Wealth (član 16.)

Ovo je jedan od najsnažnijih novih alata, odnosno radikalniji i noviji mehanizam koji se fokusira na **nesrazmjer imovine**, čak i kada se ne može dokazati konkretno krivično djelo iz optužnice.

Države moraju omogućiti oduzimanje imovine identifikovane u kontekstu istraga teških krivičnih djela povezanih s **organizovanim kriminalom**, čak i bez osude, ako su ispunjeni sljedeći uslovi:

- sud je uvjeren da imovina potiče od kriminalnih aktivnosti počinjenih u okviru kriminalne organizacije.
- postoji znatan nesrazmjer između vrijednosti imovine i zakonitih prihoda vlasnika.
- ne postoji uvjerljiv dokaz o zakonitom porijeklu imovine.

Cilj je “udariti na vođe kriminala koji se lično ne pojavljuju na mjestu izvršenja djela, ali akumuliraju ogromno bogatstvo.

Direktiva (EU) 2024/1260 pravi jasnu distinkciju između ova dva modela, iako oba spadaju u širi pojam oduzimanja bez osuđujuće presude. Glavna razlika je u tome

zašto klasična presuda nedostaje i **šta** se tačno mora dokazati pred sudom.

Uporedni pregled prema novim pravilima EU bi izgledao ovako:

Karakteristika	NCBC (Član 15.)	Unexplained Wealth (Član 16.)
Glavni razlog	Fizička nedostupnost optuženog (smrt, bijeg).	Nemogućnost dokazivanja konkretnog djela, ali očigledan kriminalni stil života.
Povezanost s djelom	Mora se dokazati konkretno djelo iz istrage.	Dovoljno je dokazati da imovina generalno potiče iz kriminala.
Fokus suda	Da li bi bio osuđen da je tu?	Odakle mu novac za sve ovo?
Vrsta kriminala	Bilo koje djelo za koje je predviđeno oduzimanje.	Primarno organizovani kriminal i teška djela.

Prema novoj **Direktivi (EU) 2024/1260**, teret dokaza funkcioniše kroz sistem „stepenovanog dokazivanja“. To znači da država i vlasnik dijele odgovornost /teret dokazivanja, ali u različitim fazama postupka:

1. Obaveza Tužilaštva (početni teret)

Tužilaštvo ne može tek tako oduzeti imovinu; ono mora prvo postaviti **osnov sumnje**. Prema Članu 16. Direktive, tužilac mora dokazati:

- **znatan nesrazmjer:** Da vrijednost imovine drastično premašuje zvanične, zakonite prihode vlasnika (plate, dividende, nasljedstva),

- **kriminalni kontekst:** Da su imovina ili vlasnik povezani s organizovanim kriminalom ili teškim krivičnim djelima (npr. dokazi o kontaktima s kriminalnim grupama, ranije sumnje, način života),
- **vjerovatnoća porijekla:** Sud mora biti uvjeren da je „znatno vjerovatnije“ da imovina potiče iz kriminala nego iz zakonitih izvora.

2. Prebacivanje tereta na vlasnika (teret pobijanja)

Kada tužilaštvo dokaže nesrazmjer i povezanost s kriminalom, teret se prebacuje na **vlasnika imovine**. On tada mora:

- **dokazati zakonit izvor:** Podnijeti konkretne dokaze (bankovne izvode, ugovore, potvrde o nasljedstvu) koji objašnjavaju otkud mu novac,
- **pobiti procjenu:** Dokazati da je tužilaštvo precijenilo vrijednost njegove imovine ili potcijenilo njegove legalne prihode

U vezi s naprijed navedenim važno je naglasiti da Direktiva predviđa i sljedeće:

- **oduzimanje od trećih lica:** Direktiva omogućava oduzimanje imovine koja je prenesena na treće strane ako su one znale ili trebale znati da je cilj prenosa izbjegavanje oduzimanja,
- **Hitno zamrzavanje:** Uredi za oduzimanje imovine dobijaju ovlaštenja za hitno zamrzavanje imovine kako bi se spriječilo njeno otuđenje prije izdavanja sudskog naloga,
- **Upravljanje imovinom:** Države moraju osnovati specijalizovane urede/agencije za upravljanje oduzetom imovinom kako bi se očuvala njena ekonomska vrijednost (npr. kroz prodaju prije okončanja postupka ako imovina gubi na vrijednosti.....).

Države članice EU imaju rok do **23. novembra 2026. godine** da ove odredbe prenesu u svoje nacionalno zakonodavstvo.

Zaključak

S obzirom na to da se dosadašnjim pravnim i institucionalnim instrumentima i sistemima, kako na međunarodnom, tako i na nacionalnom nivou, nije mogao postići zadovoljavajući nivo/obim trajno oduzete imovinske koristi/imovine stečene kriminalom, uvode se modificirani i/ili novi, strožiji i širi oblici oduzimanja iste, u cilju adekvatnijeg odgovora na kriminal sadašnjice, posebno organizirani kriminal, sa ciljem obezbjeđenja bržih i efikasnijih procedura, uz niži standard dokazivanja i sprečavanja skrivanja i/ili korištenja nezakonito stečene imovine.

Aleksandar Forca mr, Okružni javni tužilac, Okružnog javnog tužilaštva u Banjaluci;

ZAJEDNIČKI ISTRAŽNI TIMOVI U EVROPSKOJ UNIJI I ZAPLJENA IMOVINE

Apstrakt: Autor će u radu predstaviti zajedničke istražne timove zemalja Evropske Unije kao organizovano ad hoc tijelo koje ujedno predstavlja i odgovor Evropske Unije na pojavu organizovanog kriminala. Pisaće se takođe i o temeljnom dokumentu kao pravnom osnovu koji je omogućio postojanje ovog instituta. Zastupljeni će biti i struktura, odnosno način rada zajedničkih istražnih timova, kao i načini kako se operativno provode mjere i radnje koje nalažu zajednički istražni timovi. Pažnju ćemo takođe posvetiti i postavljenim ciljevima „istražnih tijela“ o kojima pišemo te njihovom značaju u ukupnoj borbi protiv svih oblika kriminala u cjelini. Takođe će biti prikazane prednosti i nedostaci zajedničkih istražnih timova sa jedne strane, ali svakako i izazovi i očekivanja u budućnosti od ovog načina borbe protiv kriminala uopšte. U cjelosti će biti obrađen osvrt na zajedničke istražne timove kada su u pitanju zemlje Evropske Unije, ali i načini na koje „treće zemlje“, odnosno zemlje koje nisu članice Evropske Unije, imaju mogućnosti da učestvuju u formiranju takvih timova. Konačno, zasebna cjelina u ovom radu biće jedan od rezultata djelovanja zajedničkih istražnih timova koji se odnosi na zapljenu imovine.

Ključne riječi: zajednički istražni timovi, „JIT“, Evropska Unija, kriminalitet, krivično procesno pravo, zapljena imovine, kriptovalute.

1. Uvod

Zajedničke istražne timove možemo odrediti kao važan segment u borbi protiv savremenih oblika kriminala, odnosno kriminala uopšte. U uslovima sve veće povezanosti država i intenzivnog prekograničnog kretanja ljudi, robe i kapitala, kriminalne aktivnosti često prelaze granice jedne države. Zbog toga se javlja potreba za efikasnijim mehanizmima saradnje između nadležnih organa različitih država. Jedan od takvih mehanizama jesu upravo zajednički istražni timovi, koji omogućavaju direktnu i koordinisanu saradnju u vođenju istraga.

Nakon što zajednički istražni timovi budu osnovani, nadležni organi iz dvije ili više država imaju mogućnost da zajednički planiraju i sprovode istražne radnje. Na taj način se ubrzava razmjena informacija, pojednostavljuje prikupljanje dokaza i izbjegavaju složene procedure međunarodne pravne

pomoći. Prethodno opisan nivo saradnje naročito je značajan kada su u pitanju slučajevi organizovanog kriminala, trgovine ljudima, krijumčarenja, terorizma i drugih krivičnih djela koja imaju međunarodni karakter, odnosno krivičnih djela koja su po prostornoj povezanosti karakteristična za veći broj jurisdikcija.

Pored operativnih prednosti, zajednički istražni timovi doprinose i jačanju međusobnog povjerenja između država, kao i unapređenju pravosudne saradnje. Njihova primjena u okviru Evropske Unije pokazala se kao efikasan alat u borbi protiv složenih kriminalnih mreža. Time se ne samo unapređuje efikasnost istrage, već se doprinosi i ukupnoj sigurnosti i stabilnosti unutar Evropske Unije.

Sa druge strane, potrebno je naglasiti i metod konfiskacije imovine, odnosno takozvanu zapljenu imovine. Takav mehanizam predviđa mogućnost reakcije na utvrđeni osnov sumnje na kriminalnu aktivnost koja podrazumijeva obezbjeđenje imovine od njenog otuđenja, kao i eventualno namirenje oštećenih koji su najčešće i sami žrtve kriminalne aktivnosti.

2. Metodologija

U radu je korišćena kombinacija normativne i analitičke metode. Normativna metoda podrazumijeva analizu pravnih akata Evropske unije koji regulišu zajedničke istražne timove, kao i zapljenu imovine kao istražnu mjeru i radnju kojom se obezbjeđuje zabrana raspolaganja imovinom, dok analitička metoda obuhvata proučavanje njihove praktične primjene. Takođe, korišćena je komparativna metoda kako bi se uporedili tradicionalni oblici međunarodne pravne pomoći sa modelom zajedničkih istražnih timova. Poseban akcenat stavljen je na izvore i publikacije institucija kao što su Eurojust i Europol.

3. Pojam zajedničkih istražnih timova i hronologija razvoja

Joint Investigation Teams – JIT¹ podrazumijevaju specifičan oblik međunarodne saradnje u krivičnim stvarima, u okviru kojeg nadležni organi dvije ili više država Evropske Unije, formiraju zajednički tim radi sprovođenja konkretne istrage. Za razliku od klasičnih oblika međunarodne pravne pomoći, koji su često spori i formalno zahtjevni, JIT omogućava neposrednu saradnju istražnih i pravosudnih organa na terenu. Članovi tima imaju mogućnost da

¹ Skraćenica koja se koristi u Evropskoj Uniji za zajedničke istražne timove i koja će kao takva biti korištena u radu.

razmjenjuju informacije u realnom vremenu, učestvuju u zajedničkim istražnim radnjama i koriste dokaze prikupljene u drugim državama bez dodatnih procedura.

Osnovna karakteristika JIT-ova jeste njihova privremenost i usmjerenost na konkretan slučaj. Tim se formira za određeni vremenski period i za tačno definisanu istragu, najčešće u predmetima organizovanog kriminala, trgovine ljudima, krijumčarenja droge, finansijskog kriminala ili terorizma. Pored toga, JIT omogućava efikasnije korištenje resursa, bolju koordinaciju i smanjenje komplikovanih procesnih aktivnosti između različitih država.

Razvoj JIT-ova usko je povezan sa procesima evropskih integracija i potrebom za jačanjem sigurnosne saradnje među državama. Još tokom 1990-ih godina, sa intenziviranjem prekograničnog kriminala i ukidanjem unutrašnjih granica kroz Šengenski sporazum, postalo je jasno da tradicionalni mehanizmi saradnje nisu dovoljni. Kao odgovor na te izazove, Evropska unija je počela razvijati nove instrumente koji bi omogućili bržu i efikasniju saradnju.

Ključni korak u institucionalizaciji JIT-ova predstavlja donošenje Okvirne odluke Vijeća Evropske Unije iz 2002. godine o zajedničkim istražnim timovima. Ovim pravnim aktom prvi put je na jedinstven način regulisano osnivanje, sastav i način rada JIT-ova. Države članice su dobile jasan pravni okvir koji omogućava formiranje timova bez potrebe za složenim bilateralnim sporazumima za svaki pojedinačni slučaj.

U daljem razvoju JIT-ova značajnu ulogu imaju specijalizovane agencije Evropske unije, prije svega Eurojust i Europol.² Eurojust pruža pravnu podršku, pomaže u rješavanju nadležnosti i koordinaciji između država, te učestvuje u finansiranju i organizaciji timova. S druge strane, Europol pruža operativnu podršku kroz analizu podataka, razmjenu obavještajnih informacija i tehničku pomoć u složenim istragama. Zahvaljujući njihovom djelovanju, JIT-ovi su postali standardni alat u borbi protiv međunarodnog kriminala.

Tokom godina, praksa je pokazala da su JIT-ovi izuzetno efikasni, posebno u slučajevima koji uključuju više jurisdikcija. Njihova fleksibilnost i operativna efikasnost omogućavaju brže reagovanje na kriminalne aktivnosti i bolje rezultate u krivičnim postupcima. Zbog toga se ovaj model saradnje sve više razvija i unapređuje, te se, osim unutar Evropske unije, primjenjuje i u saradnji sa trećim državama.

² Europol: *Serious and Organised Crime Threat Assessment (SOCTA)*.

Ukupno posmatrano, razvoj JIT-ova predstavlja važan korak ka modernizaciji međunarodne krivičnopravne saradnje. Oni simbolizuju prelazak sa formalnih i sporih procedura na dinamičan i praktičan oblik saradnje, koji odgovara savremenim izazovima globalnog kriminala.

4. "JIT"-ovi i Evropska unija

Pravni okvir za uspostavljanje i funkcionisanje JIT-ova u okviru Evropske unije zasniva se na više međunarodnih i evropskih pravnih akata koji regulišu saradnju u krivičnim stvarima. Ovi akti imaju za cilj da omoguće efikasnu, brzu i koordinisanu saradnju između nadležnih organa država članica u borbi protiv prekograničnog kriminala.

Jedan od najvažnijih izvora predstavlja Konvencija o uzajamnoj pravnoj pomoći u krivičnim stvarima između država članica Evropske unije iz 2000. godine³. Ova konvencija predviđa mogućnost formiranja JIT-ova kao posebnog oblika saradnje. Njome je predviđeno da države članice mogu sporazumno osnivati takve timove za sprovođenje istraga koje zahtijevaju koordinisano djelovanje više država.

Ključni pravni instrument za razvoj JIT-ova jeste Okvirna odluka Vijeća EU iz 2002. godine o zajedničkim istražnim timovima⁴. Ovim aktom detaljnije su uređeni uslovi za formiranje timova, njihov sastav, nadležnosti i način rada. Okvirna odluka propisuje da se JIT osniva na osnovu sporazuma između nadležnih organa država učesnica, kojim se definišu ciljevi, trajanje i struktura tima. Takođe, omogućava se da članovi tima iz jedne države učestvuju u istražnim radnjama na teritoriji druge države, uz poštovanje njenog nacionalnog zakonodavstva.

Dodatno, pravni okvir je unaprijeđen donošenjem Direktive 2014/41/EU o Evropskom istražnom nalogu⁵, koja olakšava pribavljanje dokaza između država članica i dopunjuje mehanizme saradnje koje koriste i zajednički istražni timovi. Iako Evropski istražni nalog nije direktno vezan isključivo za JIT-ove, njegova primjena značajno doprinosi njihovoj efikasnosti.

Važnu ulogu u primjeni pravnog okvira, kako smo to već prethodno opisali, imaju i evropske institucije kao što su Eurojust i Europol. Eurojust pruža pravnu i koordinacijsku podršku u procesu uspostavljanja JIT-ova,

³ Calderoni, F.: *Organised Crime and Asset Confiscation in the EU*.

⁴ Dodatno pogledati i: Evropski parlament i Vijeće EU: Direktiva (EU) 2019/1153 o korištenju finansijskih informacija u borbi protiv kriminala.

⁵ Dodatno pogledati i: Vijeće Evropske unije: Okvirna odluka 2002/465/JHA o zajedničkim istražnim timovima

pomaže u rješavanju sukoba nadležnosti i može učestvovati u finansiranju njihovog rada. Europol, s druge strane, pruža operativnu podršku kroz razmjenu informacija, analitičke kapacitete i tehničku pomoć.

Pored navedenih akata, države članice Evropske unije su obavezne da usklade svoja nacionalna zakonodavstva sa ovim pravnim okvirom, kako bi omogućile efikasno funkcionisanje JIT-ova. Time se osigurava jedinstvena primjena pravila i olakšava saradnja između različitih pravnih sistema.

U cjelini, pravni okvir Evropske unije za JIT-ove predstavlja dobro razvijen i funkcionalan sistem koji omogućava efikasnu borbu protiv savremenih oblika kriminala, uz istovremeno poštovanje suvereniteta država i njihovih pravnih poredaka.

5. Kreiranje zajedničkih istražnih timova

Formiranje JIT-ova predstavlja ključnu fazu u njihovom funkcionisanju, jer upravo od pravilnog uspostavljanja zavisi efikasnost cijele istrage. Proces formiranja započinje kada nadležni organi jedne ili više država utvrde da određeni krivični predmet ima prekogranični karakter i da zahtijeva koordinisano djelovanje. U takvim situacijama, umjesto korištenja klasičnih mehanizama međunarodne pravne pomoći, države se odlučuju za uspostavljanje zajedničkog istražnog tima.

Inicijativa za formiranje JIT-a može doći od tužilaštava, sudova ili policijskih organa uključenih država. Nakon početne procjene potrebe za zajedničkim djelovanjem, nadležni organi stupaju u kontakt i započinju pregovore o uspostavljanju tima. U ovoj fazi često značajnu podršku pruža Eurojust, koji pomaže u koordinaciji između država, kao i u rješavanju pitanja nadležnosti i pravnih prepreka. Takođe, kao što smo prethodno rekli, Europol može pružiti operativnu i analitičku podršku, naročito u složenim predmetima organizovanog kriminala.

Formalno formiranje JIT-a vrši se zaključivanjem sporazuma između nadležnih organa uključenih država⁶. Ovaj sporazum predstavlja osnovni dokument kojim se definišu svi bitni elementi rada tima. U njemu se preciziraju cilj i predmet istrage, države učesnice, sastav tima, imenovanje vođe tima, trajanje njegovog rada, kao i način razmjene informacija i dokaza. Takođe se uređuju pitanja nadležnosti, primjene nacionalnog prava i zaštite podataka.

⁶ Eurojust: *Joint Investigation Teams Practical Guide*.

Sastav JIT-a obično čine tužioci, policijski službenici i drugi stručnjaci iz država učesnica. Vođa tima je najčešće predstavnik države na čijoj teritoriji se sprovodi najveći dio istražnih radnji. Članovi tima iz drugih država imaju mogućnost da aktivno učestvuju u prikupljanju dokaza, saslušanjima i drugim istražnim radnjama, ali uvijek u skladu sa zakonodavstvom države domaćina.

Važna karakteristika formiranja JIT-a jeste fleksibilnost. Sporazumom se može predvidjeti mogućnost produženja trajanja tima ili uključivanja novih članova i država, ukoliko to zahtijeva tok istrage. Takođe, moguće je prilagođavati aktivnosti tima u skladu sa novim saznanjima i razvojem slučaja.

U praksi, formiranje JIT-a značajno doprinosi efikasnosti istraga, jer omogućava neposrednu saradnju i smanjuje administrativne prepreke. Ovakav pristup omogućava brže prikupljanje dokaza, bolju koordinaciju aktivnosti i veće šanse za uspješno okončanje složenih međunarodnih krivičnih postupaka.

6. Način rada

Način rada i operativne aktivnosti JIT zasnivaju se na principima neposredne saradnje, koordinacije i efikasne razmjene informacija između nadležnih organa država učesnica. Za razliku od tradicionalnih oblika međunarodne pravne pomoći, gdje komunikacija ide putem formalnih i često sporih procedura, JIT omogućava direktan kontakt između članova tima, čime se znatno ubrzava tok istrage⁷.

Rad JIT-a odvija se u skladu sa sporazumom o njegovom osnivanju, ali i sa nacionalnim zakonodavstvom države na čijoj teritoriji se preduzimaju istražne radnje. Vođa tima, koji je obično predstavnik te države, koordinira aktivnosti i donosi ključne operativne odluke. Ostali članovi tima aktivno učestvuju u radu, pružajući podršku kroz svoje stručno znanje, informacije i resurse⁸.

Operativne aktivnosti JIT-a obuhvataju širok spektar istražnih radnji. To uključuje prikupljanje i razmjenu informacija, saslušanje svjedoka i osumnjičenih, provođenje pretresa, nadzor komunikacija, kao i praćenje i dokumentovanje kriminalnih aktivnosti, ali svakako i zapljenu imovine u situacijama kada postoji sumnja da određena imovina potiče od kriminalne aktivnosti. Posebna prednost JIT-ova, a koju smo prethodno napomenuli, jeste mogućnost da članovi iz jedne države prisustvuju i učestvuju u radnjama koje

⁷ Wade, M.: *The Europeanisation of Criminal Law and Joint Investigation Teams*.

⁸ De Moor, A., Vermeulen, G.: *Joint Investigation Teams in the EU: From Theory to Practice*.

se sprovode u drugoj državi, bez potrebe za dodatnim odobrenjima putem međunarodne pravne pomoći.

Jedan od ključnih aspekata operativnog rada jeste i zajedničko planiranje aktivnosti. Članovi tima redovno održavaju sastanke na kojima analiziraju prikupljene dokaze, procjenjuju dalji tok istrage i dogovaraju naredne korake. Ovakav pristup omogućava bolju koordinaciju i izbjegavanje dupliciranja radnji, čime se štede vrijeme i resursi.

Takođe, u okviru operativnog djelovanja JIT-a posebna pažnja posvećuje se zaštiti podataka i zakonitosti prikupljenih dokaza. Svi dokazi moraju biti pribavljeni u skladu sa važećim zakonima države u kojoj se radnja sprovodi, kako bi bili prihvatljivi u krivičnom postupku⁹.

Konačno, način rada i operativne aktivnosti JIT-ova omogućavaju visok nivo efikasnosti u borbi protiv prekograničnog kriminala. Njihova fleksibilnost, brzina djelovanja i direktna saradnja između država čine ih jednim od najvažnijih instrumenata savremene međunarodne krivičnopravne saradnje.

7. Pribavljanje dokaza i njihova zakonitost

Dokazna snaga i zakonitost dokaza pribavljenih od strane JIT-ova predstavljaju jedno od ključnih pitanja njihove primjene u praksi. Osnovno pravilo jeste da dokazi prikupljeni u okviru JIT-a imaju istu pravnu vrijednost kao i dokazi pribavljeni u nacionalnim istragama, pod uslovom da su prikupljeni u skladu sa važećim pravnim propisima.

Zakonitost dokaza prvenstveno se ocjenjuje prema pravu države na čijoj teritoriji je određena istražna radnja sprovedena. To znači da, ukoliko je dokaz pribavljen u skladu sa nacionalnim zakonodavstvom te države, on se u pravilu smatra zakonitim i može se koristiti u krivičnim postupcima i u drugim državama učesnicama tima. Ovaj princip značajno pojednostavljuje razmjenu dokaza i izbjegava potrebu za dodatnim formalnim procedurama.

Međutim, iako postoji visok stepen međusobnog povjerenja između država, svaka država zadržava pravo da ocijeni prihvatljivost dokaza u skladu sa sopstvenim pravnim standardima. To znači da sud u jednoj državi može odbiti dokaz pribavljen u drugoj državi ukoliko smatra da je došlo do povrede osnovnih procesnih prava, kao što su pravo na odbranu ili zabrana nezakonitog prikupljanja dokaza.

⁹ Europol: *Serious and Organised Crime Threat Assessment (SOCTA)*.

U okviru Evropske unije razvijen je princip međusobnog priznavanja, koji podrazumijeva da države članice u velikoj mjeri prihvataju dokaze pribavljene u drugim državama, uz poštovanje osnovnih pravnih standarda i ljudskih prava. Ovaj princip dodatno jača efikasnost zajedničkih istražnih timova i omogućava njihovo nesmetano funkcionisanje.

Važnu ulogu u osiguravanju zakonitosti dokaza imaju i Eurojust i Europol, koji kroz koordinaciju i savjetodavnu podršku pomažu državama da usklade svoje aktivnosti sa važećim pravnim okvirima. Na taj način se smanjuje rizik od procesnih grešaka koje bi mogle dovesti do osporavanja dokaza.

Takođe, u radu JIT-ova posebna pažnja posvećuje se zaštiti osnovnih prava, uključujući pravo na pravično suđenje, zaštitu privatnosti i zaštitu ličnih podataka. Nezakonito pribavljeni dokazi, kao i dokazi pribavljeni uz povredu ovih prava, mogu biti isključeni iz postupka, što dodatno naglašava značaj zakonitog postupanja.

U konačnici, dokazna snaga dokaza pribavljenih putem JIT-ova zavisi od njihove zakonitosti, načina prikupljanja i usklađenosti sa pravnim standardima država učesnica. Upravo zbog toga je pravilna primjena pravnog okvira i koordinacija između država od presudnog značaja za uspjeh ovakvih istraga.

8. Značaj za države koje nisu članice EU

JIT-ovi predstavljaju važan mehanizam međunarodne saradnje u krivičnim istragama, posebno u borbi protiv prekograničnog kriminala. Iako su razvijeni u okviru Evropske unije, njihov značaj je veliki i za države koje nisu članice EU. Kriminal poput trgovine ljudima, narkoticima, cyber kriminala ili terorizma često prelazi državne granice i same Evropske Unije. Moglo bi se reći i da, u pravilu, prethodno navedena vrsta kriminaliteta dolazi ili završava u trećim državama¹⁰.

JIT omogućava državama van EU da direktno sarađuju sa EU članicama bez dugotrajnih procedura međunarodne pravne pomoći. Brža razmjena informacija i dokaza. Umjesto formalnih i sporih kanala (kao što su zamolnice), članovi JIT-a mogu neposredno dijeliti informacije, dokaze i operativne podatke, što ubrzava istrage.

Države koje nisu članice EU kroz JIT mogu koristiti podršku institucija kao što su Eurojust i Europol, uključujući analitičku pomoć, baze podataka i

¹⁰ Ligeti, K.: *EU Criminal Law*.

koordinaciju. Učešće u zajedničkim timovima doprinosi obuci i iskustvu domaćih istražnih organa te unapređuje pravne i operativne standarde. JIT omogućava jasnu podjelu zadataka između država, čime se izbjegava paralelno vođenje istih istraga i smanjuju troškovi. Dokazi prikupljeni kroz JIT obično imaju veću pravnu validnost u uključenim državama, što olakšava krivični postupak. Za države van EU, učešće u JIT-ovima jača političke i pravosudne veze sa EU, što je posebno važno za zemlje koje teže evropskim integracijama. Za države koje nisu članice EU, zajednički istražni timovi predstavljaju snažan alat za efikasniju borbu protiv savremenog kriminala, uz istovremeno unapređenje međunarodne saradnje, pravnih standarda i operativnih sposobnosti.

9. Zapljena imovine kao istražna mjera i radnja zajedničkih istražnih timova Evropske Unije

Zapljena (privremeno oduzimanje) imovine na osnovu naredbe zajedničkog istražnog tima (JIT) u Evropskoj uniji predstavlja važan instrument u borbi protiv organizovanog i prekograničnog kriminala. Zajednički istražni timovi, uspostavljeni na osnovu Okvirne odluke Vijeća EU iz 2002. godine, omogućavaju istražnim organima više država da djeluju koordinisano i razmjenjuju dokaze bez dugotrajnih procedura međunarodne pravne pomoći¹¹.

U okviru rada JIT-a, zapljena imovine se koristi kao mjera osiguranja, s ciljem sprječavanja da osumnjičeni otuđe ili sakriju imovinsku korist stečenu krivičnim djelom. Ova mjera je posebno značajna kod krivičnih djela poput trgovine drogom, pranja novca, korupcije i trgovine ljudima, gdje je finansijska dobit primarni motiv izvršenja krivičnih djela¹².

Pravni okvir za zapljenu imovine u EU zasniva se na instrumentima kao što su Direktiva 2014/42/EU i Uredba (EU) 2018/1805, koje omogućavaju međusobno priznavanje naloga za zamrzavanje i konfiskaciju između država članica. To znači da naredba donesena u jednoj državi članici može biti brzo priznata i izvršena u drugoj, što je ključno za efikasnost JIT-ova.

U praksi, članovi JIT-a mogu koordinisati donošenje naredbi o zapljeni imovine u više država istovremeno. Time se sprječava premještanje sredstava iz jedne jurisdikcije u drugu. Takođe, dokazi prikupljeni unutar JIT-a mogu se

¹¹ Levi, M.: *Money Laundering and Asset Recovery*.

¹² Rui, J. P.: *Extended Confiscation in the European Union*.

neposredno koristiti u postupku donošenja takvih naredbi, bez dodatnih formalnosti¹³.

Ipak, primjena ovih mjera suočava se i sa određenim izazovima, kao što su razlike u nacionalnim pravnim sistemima, zaštita osnovnih prava (posebno prava na imovinu) i potreba za visokim stepenom povjerenja između država. Zbog toga EU kontinuirano radi na harmonizaciji propisa i unapređenju saradnje.

Zaključno, zapljena imovine na osnovu naredbi JIT-a predstavlja jedan od najefikasnijih načina borbe protiv savremenog kriminala, jer pogađa samu ekonomsku osnovu kriminalnih aktivnosti i smanjuje motiv za njihovo izvršenje.

10. Zaključak

Zajednički istražni timovi predstavljaju savremeni formalni, odnosno procesni mehanizam borbe država članica Evropske Unije protiv organizovanog kriminala, odnosno kriminala uopšte. Ovaj institut jeste odgovor na šengenski sistem Evropske Unije koji je, pored mnogih benefita, omogućio i pojačanu kriminalnu aktivnost kriminalnih grupa.

U osnovi, zajednički istražni timovi predstavljaju ad hoc tijela, koja se obrazuju za tačno određene istrage. Prethodno navedeno nadalje znači da se odluka o formiranju zajedničkog istražnog tima donosi za svaki pojedinačan slučaj, te se u pravilu određuje budžet koji takav jedan tim ima na raspolaganju kako bi sproveo istragu.

Pravni osnov za formiranje zajedničkih istražnih timova Evropske unije započeo je svojim odlukama iz 2000. godine, odnosno uredbom kojom je omogućila ovakvo organizovano djelovanje, odnosno udruživanje država članica u borbi protiv organizovanog kriminala.

Prednosti zajedničkih istražnih timova su značajne u odnosu na ostale klasične oblike međunarodne pravne pomoći i predstavljaju prije svega efikasan i ekonomičan mehanizam saradnje organa zaduženih za krivičnopravni progon osumnjičenih lica. U tom smislu važno je naglasiti da pored prednosti, zajednički istražni timovi imaju i svoje nedostatke, odnosno izazove sa kojima se susreću. Tu se prije svega misli na različita domicilna krivična zakonodavstva koja nisu naročito povjerljiva kada su u pitanju nadnacionalne strukture čemu Evropska Unija u svojoj ukupnosti teži.

¹³ UNODC: materijali o konfiskaciji imovine.

Osnovni operativni organi na koje se oslanjaju zajednički istražni timovi su svakako Europol i Eurojust. Ove policijske agencije predstavljaju podršku na terenu kojom koordinira formirani tim koji se najčešće sastoji od tužilaca koji sprovode krivičnopravni progon. Ne treba zaboraviti ni evropski istražni nalog kao procesni dokument koji ubrzava djelovanje i sprovođenje istražnih radnji, a koji ujedno obezbjeđuje i zakonito pribavljanje dokaza koji se kasnije mogu koristiti u sudskom postupku.

Jedan od osnovnih mehanizama, ne samo preventivnih, nego i represivnih, prilikom djelovanja tako formiranih timova, jeste zapljena imovine. Ova mjera nije nepoznata ni u našem krivičnoprocesnom sistemu, ali je svakako interesantna kada govorimo o njoj kao međunarodnom mehanizmu koji sa jedne strane štiti pravo na imovinu svakog lica, a sa druge strane onemogućava osumnjičene da svoju kriminalnu aktivnost dodatno valorizuju kroz otuđenje imovine koja im ne pripada.

Konačno, u svojoj ukupnosti zajednički istražni timovi predstavljaju pozitivan pomak Evropske Unije u borbi protiv kriminala. Takav odgovor nesumnjivo je unaprijedio sistem pravne zaštite, ali i reakcije pravosudnih sistema na kriminalnu aktivnost. Ovakav oblik borbe protiv kriminala bez obzira što je nastao u okviru regionalne organizacije kakva je Evropska Unija predstavlja dobru osnovu za međusobnu saradnju komšijskih država koje imaju zajednički cilj borbe protiv organizovanog kriminala, odnosno kriminala uopšte.

Literatura

1. Bantekas, I., Nash, S.: *International Criminal Law*.
2. Bejatović, S.: *Krivično procesno pravo*.
3. Calderoni, F.: *Organised Crime and Asset Confiscation in the EU*.
4. CEPOL: publikacije o međunarodnoj policijskoj saradnji i JIT-ovima.
5. De Moor, A., Vermeulen, G.: *Joint Investigation Teams in the EU: From Theory to Practice*.
6. Eurojust: *Annual Reports (2020–2024)*.
7. Eurojust: *Casework on Asset Recovery and Confiscation*.
8. Eurojust: *Joint Investigation Teams Practical Guide*.
9. Eurojust: službena internet stranica.
10. Europol: izvještaji o operativnoj saradnji i JIT-ovima.
11. Europol: *Serious and Organised Crime Threat Assessment (SOCTA)*.
12. Europol: službena internet stranica i publikacije.
13. Evropska komisija: *Confiscation and Asset Recovery in the EU*.

14. Evropska komisija: *EU Strategy to tackle Organised Crime 2021–2025*.
15. Evropska komisija: zvanična stranica – unutrašnja sigurnost i borba protiv kriminala.
16. Evropski parlament i Vijeće EU: Direktiva (EU) 2019/1153 o korištenju finansijskih informacija u borbi protiv kriminala.
17. Evropski parlament i Vijeće EU: Direktiva 2014/42/EU o zamrzavanju i oduzimanju imovine.
18. Evropski parlament i Vijeće EU: Uredba (EU) 2018/1805 o međusobnom priznavanju naloga za zamrzavanje i konfiskaciju.
19. EUR-Lex: baza zakonodavstva Evropske unije.
20. FATF: međunarodni standardi za borbu protiv pranja novca.
21. GRECO: izvještaji o borbi protiv korupcije.
22. Grubač, M.: *Krivično procesno pravo*.
23. Ignjatović, Đ.: radovi o organizovanom kriminalu i finansijskim istragama.
24. Kennedy, A.: *Asset Recovery in the European Union*.
25. Konvencija o uzajamnoj pravnoj pomoći u krivičnim stvarima između država članica EU (2000).
26. Konvencija Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala (Palermo, 2000).
27. Krapac, D.: *Međunarodno krivično procesno pravo*.
28. Levi, M.: *Money Laundering and Asset Recovery*.
29. Ligeti, K.: *EU Criminal Law*.
30. Mitsilegas, V.: *EU Criminal Law after Lisbon*.
31. Rui, J. P.: *Extended Confiscation in the European Union*.
32. Simonato, M.: *Confiscation and Fundamental Rights in the EU*.
33. Svjetska banka: *StAR inicijativa (Asset Recovery)*.
34. Škulić, M.: *Organizovani kriminalitet i međunarodna saradnja*.
35. UNODC: materijali o konfiskaciji imovine.
36. Vijeće Evropske unije: Okvirna odluka 2002/465/JHA o zajedničkim istražnim timovima.
37. Wade, M.: *The Europeanisation of Criminal Law and Joint Investigation Teams*.

Summary: *The author will present in the paper the joint investigation teams of the European Union countries as an organized ad hoc body that also represents the European Union's response to the emergence of organized crime. There will also be discussion about the fundamental document as the legal basis that enabled the existence of this institution. The structure, that is, the way joint investigation teams operate, as well as the ways in which measures and actions mandated by joint investigation teams are operationally carried out, will also be addressed. Attention will also be given to the objectives set by the "investigative bodies" we are writing about, and their importance in the overall fight against all forms of crime. The advantages and disadvantages of joint investigative teams will also be presented on one hand, but certainly also the challenges and expectations for the future of this method of combating crime in general. A comprehensive review of joint investigative teams will be covered regarding the countries of the European Union, as well as the ways in which 'third countries', that is, countries that are not members of the European Union, have the opportunity to participate in the formation of such teams. Finally, a separate section of this work will be one of the results of the activities of joint investigative teams relating to the seizure of assets.*

Keywords: *joint investigative teams, 'JIT', European Union, crime, criminal procedural law, asset seizure, cryptocurrencies.*

Armin IMAMOVIĆ i Vanesa JUSUFBEGOVIĆ

ODUZIMANJE IMOVINE U KRIVIČNOM POSTUPKU U SVJETLU PRAKSE
EVROPSKOG SUDA ZA LJUDSKA PRAVA I USTAVNOG SUDA BOSNE I
HERCEGOVINE (329-349)

Armin Imamović i Vanesa Jusufbegović, viši pravni savjetnici u Uredu
registrara Ustavnog suda Bosne i Hercegovine

ODUZIMANJE IMOVINE U KRIVIČNOM POSTUPKU U SVJETLU PRAKSE EVROPSKOG SUDA ZA LJUDSKA PRAVA I USTAVNOG SUDA BOSNE I HERCEGOVINE

SAŽETAK: *Oduzimanje imovine (privremeno i trajno) u krivičnom postupku predstavlja jedno od najsloženijih i najosjetljivijih područja na razmeđu kaznenog prava i zaštite ljudskih prava. Ovaj institut, koji u sebi objedinjuje represivnu i preventivnu funkciju kaznenog prava, istovremeno zadire u jedno od temeljnih prava zajamčenih Evropskom konvencijom o zaštiti ljudskih prava (u daljnjem tekstu: Evropska konvencija) - pravo na mirno uživanje imovine, zaštićeno članom 1. Protokola broj 1 uz Evropsku konvenciju. Evropski sud za ljudska prava (u daljnjem tekstu: Evropski sud) razvio je kroz decenije bogatu i nijansiranu sudsku praksu, kojom je nastojao uspostaviti ravnotežu između legitimnih interesa države u borbi protiv kriminala i temeljnih prava pojedinca. Ustavni sud Bosne i Hercegovine (u daljnjem tekstu: Ustavni sud), prateći te standarde, razvio je vlastitu praksu u kojoj ih je dosljedno primjenjivao. Rad analizira trodijelni konvencijski test (zakonitost, legitimnost cilja, proporcionalnost) kroz prizmu ključnih presuda Evropskog suda i odluka Ustavnog suda, s posebnim osvrtom na privremeno oduzimanje imovine, konfiskaciju nakon osude, proširenu konfiskaciju, prava trećih lica te najnovije tendencije u praksi oba suda.*

Ključne riječi: *privremeno i trajno oduzimanje imovine, pravo na imovinu, Evropski sud za ljudska prava, Ustavni sud Bosne i Hercegovine, zakonitost, legitiman cilj, proporcionalnost, procesne garancije, prava trećih lica.*

Armin IMAMOVIĆ i Vanesa JUSUFBEGOVIĆ

ODUZIMANJE IMOVINE U KRIVIČNOM POSTUPKU U SVJETLU PRAKSE
EVROPSKOG SUDA ZA LJUDSKA PRAVA I USTAVNOG SUDA BOSNE I
HERCEGOVINE (329-349)

ABSTRACT: *Seizure and confiscation of property in criminal proceedings represent one of the most complex and sensitive areas at the interface between criminal law and the protection of human rights. This institute, which combines the repressive and preventive functions of criminal law, simultaneously encroaches on one of the fundamental rights guaranteed by the European Convention on Human Rights (hereinafter: the European convention) — the right to peaceful enjoyment of possessions, protected by Article 1 of Protocol No. 1 to the European convention. The European Court of Human Rights has developed over decades a rich and nuanced case law in which it has sought to establish a balance between the legitimate interests of the state in the fight against crime and the fundamental rights of the individual. The Constitutional Court of Bosnia and Herzegovina, following these standards, has developed its own practice in which it has consistently applied them. The paper analyzes the three-part convention test (legality, legitimacy of the aim, proportionality) through the prism of key judgments of the European Court of Human Rights and decisions of the Constitutional Court of Bosnia and Herzegovina, with special emphasis on temporary confiscation of property, confiscation after conviction, extended confiscation, third party rights and the latest trends in the practice of both courts.*

Keywords: *seizure and confiscation of property, right to property, European Court of Human Rights, Constitutional Court of Bosnia and Herzegovina, legality, legitimate aim, proportionality, procedural guarantees, rights of third parties.*

UVOD

Pravo na imovinu spada u sam temelj liberalno-demokratskog ustavnog poretka. Ustav Bosne i Hercegovine, u članu II/3.k), izričito garantira pravo na imovinu svim licima na teritoriji države, a to pravo štiti i Evropska konvencija putem člana 1. Protokola broj 1 uz Evropsku konvenciju. Istovremeno, ni jedno demokratsko društvo ne može ignorirati opasnost od organizovanog kriminala, korupcije i pranja novca - prijetnji koje, u konačnici, potječu iz nezakonito stečene imovine. Stoga zakonodavci u cijeloj Evropi posežu za mjerama oduzimanja imovine kao ključnim instrumentom u borbi protiv kriminala, nastojanjem da se obeshrabre i demotiviraju kriminalne aktivnosti, odnosno da se zaštite žrtve i širi interes društvene zajednice.

Armin IMAMOVIĆ i Vanesa JUSUFBEGOVIĆ

ODUZIMANJE IMOVINE U KRIVIČNOM POSTUPKU U SVJETLU PRAKSE
EVROPSKOG SUDA ZA LJUDSKA PRAVA I USTAVNOG SUDA BOSNE I
HERCEGOVINE (329-349)

Napetost između ta dva imperativa - djelotvorne borbe protiv kriminala i zaštite individualnih imovinskih prava - čini oduzimanje imovine u krivičnom postupku jednim od najosjetljivijih pravnih pitanja u savremenoj Evropi. Evropski sud razvio je bogatu i nijansiranu sudsku praksu kojom je nastojao uspostaviti jasan konvencijski okvir za ocjenu dopustivosti takvih mjera. Ustavni sud, kao krajnji tumač ustavnih prava na nivou Bosne i Hercegovine, morao je pak uskladiti svoju praksu s tim evropskim standardima te ih prilagoditi specifičnom domaćem pravnom kontekstu.

Ovaj rad ima dvostruki cilj. Prvo, sistematski prikazati i analizirati konvencijske standarde koje je Evropski sud izgradio u oblasti oduzimanja imovine - od temeljnog trodijelnog testa zakonitosti, legitimnosti cilja i proporcionalnosti, preko specifičnih pitanja privremenog zamrzavanja imovine i konfiskacije nakon osude, do aktualnih pitanja iz prakse Evropskog suda. Drugo, sagledati kako Ustavni sud primjenjuje te standarde u domaćem pravnom poretku, kroz analizu ključnih odluka u kojima se postavilo pitanje usklađenosti mjera oduzimanja imovine s Evropskom konvencijom. Rad je organiziran u pet tematskih cjelina: Pravni okvir, Privremeno oduzimanje imovine i Oduzimanje imovine nakon osude (u svjetlu standarda iz prakse Evropskog suda), Praksa Ustavnog suda i Zaključne napomene.

I. PRAVNI OKVIR

Pravni osnov razmatranja sadržan je u dva dokumenta najvišeg pravnog ranga. Članom II/3.k) Ustava Bosne i Hercegovine garantuje se pravo na imovinu kao jedno od temeljnih prava i sloboda. Analogna zaštita pruža se putem člana 1. Protokola broj 1 uz Evropsku konvenciju, čiji stav 1. proklamira da svaka fizička ili pravna osoba ima pravo na mirno uživanje svoje imovine te da niko ne može biti lišen imovine osim u javnom interesu i pod uvjetima predviđenim zakonom i općim načelima međunarodnog prava. Stavom 2. istog člana eksplicitno se zadržava pravo država potpisnica da primjenjuju zakone kojima reguliraju korištenje imovine u skladu s općim interesom ili osiguravaju plaćanje poreza, doprinosa i kazni.

Evropski sud je u svojoj praksi razvio tumačenje prema kojem član 1. Protokola broj 1 uz Evropsku konvenciju sadrži tri zasebne, ali međusobno povezane norme¹. Prvom se proklamira opće načelo mirnog uživanja imovine.

¹*Sporrong i Lönnroth protiv Švedske*, presuda od 23. septembra 1982. godine, broj predstavlki 7151/75 i 7152/75; <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57580>. Ova trostupanjska

Drugom se reguliše lišavanje imovine, koje je dopušteno samo u javnom interesu i pod zakonom propisanim uvjetima. Trećom se državama dopušta kontrola korištenja imovine u skladu s općim interesom, a upravo u ovu kategoriju Evropski sud smješta kako konfiskaciju (trajnu mjeru), tako i zapljenu (privremenu mjeru koja joj najčešće prethodi)².

Svako miješanje u pravo na imovinu mora proći trodijelni test koji je Evropski sud razvio kroz ustaljenu praksu: (i) miješanje mora biti zakonito, tj. imati jasno i predvidivo zakonsko utemeljenje u domaćem pravu; (ii) mora služiti legitimnom cilju u javnom interesu, što u kontekstu oduzimanja imovine redovno podrazumijeva borbu protiv kriminala, zaštitu fiskalnih interesa ili sprečavanje pranja novca; te (iii) mora biti proporcionalno ostvarenju tog cilja, tj. mora biti uspostavljena pravična ravnoteža između zahtjeva općeg interesa i potrebe da se zaštite temeljna prava dotičnog lica³.

Kršenje bilo kojeg od ovih uvjeta - zakonitosti, legitimnosti cilja ili proporcionalnosti - rezultira utvrđenjem povrede Evropske konvencije. Taj trodijelni test nije puka formalna matrica. Evropski sud u svakom konkretnom predmetu provodi sadržajnu provjeru svakog od elemenata, uzimajući u obzir ukupne okolnosti slučaja, prirodu i trajanje mjere, njen stvarni učinak na imovinska prava dotičnog lica te dostupnost djelotvornih procesnih garancija.

II. PRIVREMENO ODUZIMANJE IMOVINE

Privremeno oduzimanje imovine - koje u različitim pravnim sistemima nosi nazive poput zamrzavanja imovine, blokade imovine, privremene zapljene ili privremene mjere radi obezbjeđenja - predstavlja mjeru kojom se, u fazi koja prethodi pravosnažnoj presudi, ograničava slobodno raspolaganje imovinom osumnjičenog ili optuženog lica. Svrha ove mjere je dvojaka: s jedne strane, osigurati da imovina ostane dostupna za eventualno oduzimanje nakon pravosnažne osude, a s druge, spriječiti da okrivljeni prikrije, uništi ili prenese imovinu za koju se sumnja da je stečena krivičnim djelom ili je služila

interpretacija od tada se dosljedno primjenjuje u svim predmetima koji se tiču prava na imovinu.

² Evropski sud za ljudska prava, *Confiscation and seizure of assets — Overview of the case law*, Research Division, Vijeće Evrope/ESLJP, ks.echr.coe.int (ažurirano, dostupno na: <https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/confiscation-seizure-of-assets>).

³ Vidi između ostalih, *Markus protiv Latvije*, presuda od 11. juna 2020. godine, predstavka broj 17483/10, stav 65. s daljnjim referencama; <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-202748>

za njegovo izvršenje. Budući da se primjenjuje prije donošenja konačne sudske odluke, ona inherentno predstavlja ograničenje imovinskih prava lica koje još nije proglašeno krivim, što od nadležnih vlasti zahtijeva visok stepen opravdanosti mjere i kontinuirani nadzor nad njenom nužnošću i razmjernošću.

Oduzimanje imovine naloženo tokom krivičnog postupka u principu je mjera koja predstavlja privremeno ograničenje njenog korištenja i ne uključuje prijenos vlasništva. Ovakvo razmišljanje navelo je Evropski sud da takvo oduzimanje smatra mjerom koja podrazumijeva kontrolu korištenja imovine. Takvo oduzimanje imovine nema za cilj lišavanje imovine („possessions“), već privremeno ograničenje njenog korištenja ili opterećenja. U okolnostima kada je raspolaganje imovinom povezano sa zakonitim poslovanjem lica, neizbježan je utjecaj i na mogućnosti obavljanja poslovne aktivnosti. Važno je napomenuti da se privremeno oduzimanje imovine primjenjuje kao privremena mjera usmjerena na osiguranje izvršenja mogućeg naloga za trajno oduzimanje imovine na kraju krivičnog postupka u vezi s imovinskom koristi stečenom krivičnim djelom. Primjena privremenih mjera u kontekstu sudskih postupaka, usmjerenih na predviđanje moguće konfiskacije imovine, smatra se „općim interesom“ zajednice. Svaka blokada imovine ili njena konfiskacija ima za posljedicu nastanak štete, no stvarno pretrpljena šteta ne bi smjela biti veća od one koja je nužna ako se želi postići da bude u skladu s članom 1. Protokola broj 1 uz Evropsku konvenciju. Čak i zakonito/opravdano blokiranje imovine u krivičnom postupku, bez utvrđivanja da li njena vrijednost odgovara mogućoj odluci o oduzimanju protupravne imovinske koristi ostvarene počinjenjem krivičnog djela, ima za posljedicu da takva mjera bude ocijenjena kao neprimjerena u svjetlu ispunjenja zahtjeva „pravične ravnoteže“ iz drugog stava člana 1. Protokola broj 1 uz Evropsku konvenciju.

Temeljna načela u praksi Evropskog suda u pogledu privremenog oduzimanja postavljena su u predmetu *Raimondo protiv Italije* u kojem je zauzet stav da zamrzavanje imovine može biti opravdano u kontekstu borbe protiv organiziranog kriminala. Međutim, naglašeno je da takva mjera mora biti privremenog karaktera i podložna djelotvornoj sudskoj kontroli te da ne smije dovesti do trajnog prijenosa vlasništva sve dok postoji mogućnost povrata imovine. Indikativno je da je u navedenom predmetu Evropski sud prepoznao poteškoće s kojima se Italija suočava u borbi protiv mafije. U vezi s tim ukazano je da je, kao rezultat svojih nezakonitih aktivnosti, posebno trgovine drogom, i svojih međunarodnih veza, ova „organizacija“ imala ogroman promet koji se potom ulaže, između ostalog, u sektor nekretnina.

Također je konstatovano i da konfiskacija, koja je osmišljena da blokira ove tokove sumnjivog kapitala, predstavlja efikasno i neophodno oružje u borbi protiv ovog „raka“ (stav 30. navedene presude).

U nizu kasnijih predmeta Evropski sud je posebno naglasio vremensku dimenziju mjere: šteta nastala zapljenom ili konfiskacijom ne smije biti opsežnija nego što je neizbježno za ostvarenje legitimnog cilja⁴, što se odražava i u predmetima *Stolkowski protiv Poljske* i *Lysak protiv Poljske*, u kojima je Evropski sud utvrdio povredu zbog pretjerano dugog trajanja privremenih mjera⁵.

Isto tako, Evropski sud dosljedno naglašava da privremeno oduzimanje mora imati jasno i predvidivo zakonsko utemeljenje. Zahtjev zakonitosti nije ispunjen samim postojanjem zakona - taj zakon mora biti dostatno precizan da pojedinac može razumno predvidjeti posljedice svog ponašanja⁶. U predmetu *Episcopo i Bassani protiv Italije*, Evropski sud je utvrdio da nedosljedna interpretacija relevantnih domaćih odredbi u trenutku donošenja naredbe o konfiskaciji znači da ista nije bila predvidiva - pa time ni zakonita u konvencijskom smislu⁷.

Uz materijalno-pravne uvjete, Evropski sud zahtijeva i adekvatne procesne garancije. Lice čija je imovina privremeno oduzeta mora imati pristup djelotvornom pravnom lijeku kojim može osporiti zakonitost i opravdanost mjere⁸. Poseban problem predstavljaju situacije u kojima se mjera primjenjuje *in rem* - prema imovini, a ne prema osobi - budući da u takvim slučajevima može doći do situacije u kojoj lice formalno nije optuženo, ali mu je imovina ipak zamrznuta. U tim slučajevima procesne garancije moraju biti čak i strožije, jer je rizik od samovolje proporcionalno veći.

Za imovinu za koju se pretpostavlja da je stečena u cijelosti ili djelomično prihodom od krivičnih djela trgovine drogom ili drugih nezakonitih aktivnosti mafijaških ili kriminalnih organizacija, Evropski sud nije vidio nikakav

⁴Ibid, Confiscation and seizure of assets

⁵ *Stolkowski protiv Poljske*, presuda od 5. oktobra 2021. godine, predstavka broj 58562/08; <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-214204>, *Lysak protiv Poljske*, presuda od 5. oktobra 2021. godine, predstavka broj 1631/16; <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-212034>

⁶ Ibid, Confiscation and seizure of assets

⁷ *Episcopo i Bassani protiv Italije*, presuda od 19. decembra 2024. godine, predstavke br. 47284/16 84604/17, st. 147-158.; <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-238564>

⁸ Vidi, Vodič za član 1 Protokola broj 1 uz Evropsku konvenciju, strana 29., https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_1_protocol_1_eng

Armin IMAMOVIĆ i Vanesa JUSUFBEGOVIĆ

ODUZIMANJE IMOVINE U KRIVIČNOM POSTUPKU U SVJETLU PRAKSE
EVROPSKOG SUDA ZA LJUDSKA PRAVA I USTAVNOG SUDA BOSNE I
HERCEGOVINE (329-349)

problem u utvrđivanju da su mjere oduzimanja proporcionalne čak i u odsustvu osuđujuće presude kojom se utvrđuje krivica optuženih. Legitimno je da relevantne domaće vlasti izdaju naloge za oduzimanje na osnovu većine dokaza koji sugerišu da zakoniti prihodi ispitanika nisu mogli biti dovoljni da steknu predmetnu imovinu. Kad god je nalog za oduzimanje bio rezultat građanskog postupka *in rem* koji se odnosio na prihod od kriminala stečen teškim krivičnim djelima, Evropski sud nije zahtijevao dokaz „van razumne sumnje“ o nezakonitom porijeklu imovine u takvom postupku. Umjesto toga, dokaz zasnovan na prevazi vjerovatnoće ili velikoj vjerovatnoći nezakonitog porijekla, u kombinaciji s nemogućnošću vlasnika da dokaže suprotno, utvrđen je kao dovoljan za potrebe testa proporcionalnosti prema članu 1. Protokola broj 1 uz Evropsku konvenciju. Evropski sud je ukazao da je domaćim vlastima Evropska konvencija dodatno dala slobodu da primjenjuju mjere oduzimanja ne samo na osobe direktno optužene za krivična djela, već i na članove njihovih porodica i druge bliske rođake za koje se pretpostavljalo da neformalno posjeduju i upravljaju nezakonito stečenom imovinom u ime osumnjičenih počinilaca ili koji na drugi način nisu imali potreban status *bona fide*⁹.

Posebno značajan primjer predstavlja predmet *Shorazova protiv Malte*¹⁰, koji se ticao zamrzavanja cjelokupne imovine podnositeljice predstavke na Malti, provedenog na zahtjev kazahstanskih vlasti u okviru međunarodne pravne pomoći. Podnositeljica predstavke je gotovo osam godina bila lišena relevantnih procesnih garancija: nijedan domaći sud nije procjenjivao srazmjernost mjere ni u trenutku njenog donošenja niti u kasnijim produženjima, a produženja su bila automatska i bez ikakvog saslušanja podnositeljice predstavke. Evropski sud je utvrdio povredu člana 1. Protokola broj 1 uz Evropsku konvenciju, zaključivši da čak ni dužnost međunarodnopravne suradnje ne može opravdati automatsku primjenu mjera koje se protežu godinama bez ikakve smislene sudske provjere njihove nužnosti i razmjernosti. Predmet je od posebne važnosti jer ilustruje kako Evropski sud pristupa situacijama u kojima mjere zamrzavanja imovine mogu biti instrumentalizirane u politički motiviranim istragama.

⁹ *Gogitidze i ostali protiv Gruzije*, presuda od 12. maja 2015. godine, predstavka broj 36862/05, stav 107. s daljnjim referencama. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-154398>

¹⁰ *Shorazova protiv Malte*, presuda od 3. marta 2022. godine, broj predstavke 51853/19, st. 127.–135. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-215942>

III. ODUZIMANJE IMOVINE NAKON OSUĐUJUĆE PRESUDE (Konfiskacija)

Govoreći o predmetu konfiskacije u konvencijskom smislu, mjere konfiskacije mogu se primijeniti ne samo na direktnu imovinsku korist stečenu kriminalom već i na imovinu, uključujući sve prihode i druge indirektno koristi, stečene pretvaranjem ili transformacijom direktne imovinske koristi stečene kriminalom ili njihovim miješanjem s drugom, eventualno zakonitom, imovinom. Važan faktor je veza između imovine i imovinske koristi stečene kriminalom (porijeklo imovine). Kada je riječ o svrsi konfiskacije, svakako da postoji razuman odnos proporcionalnosti između korištenih sredstava i cilja koji se želi ostvariti. Na osnovu toga možemo reći da je svrha konfiskacije raznolika i zavisi od predmeta konfiskacije. Evropski sud je utvrdio da je oduzimanje imovinske koristi stečene kriminalom u skladu s općim interesom zajednice jer djeluje i kao odvraćanje za one koji razmišljaju o bavljenju kriminalnim aktivnostima i kao garancija da se kriminal ne isplati. Ako govorimo o sredstvima za učinjenje krivičnih djela, onda je konfiskacija za cilj imala spriječiti nezakonitu upotrebu, na način opasan za društvo, „imovine“ čije zakonito porijeklo nije utvrđeno.

Konfiskacija se može dogoditi u krivičnom postupku, obično uslovljenom osuđujućom presudom, ili izvan krivičnog postupka kada su ispunjeni određeni uslovi. Drugi poseban postupak je onaj u kojem se imovina počinioca ili drugih osoba oduzima na osnovu puke pretpostavke da potječe iz krivičnog djela. Ovo se obično naziva proširena konfiskacija, koja se smatra pomoćnim oblikom obične konfiskacije. Npr, Italija ima na snazi preventivne mjere konfiskacije administrativnog karaktera, posebno za borbu protiv organizovanog kriminala. Određene jurisdikcije, poput Ujedinjenog Kraljevstva, imaju građanskopravni pristup konfiskaciji: ovaj model konfiskacije ne zasniva se na krivici počinioca, već na porijeklu imovine¹¹.

Konfiskacija imovine nakon pravosnažne osuđujuće presude javlja se u nekoliko oblika koji imaju različit tretman u praksi Evropskog suda: oduzimanje predmeta krivičnog djela i sredstava izvršenja; oduzimanje imovinske koristi stečene krivičnim djelom; te proširena konfiskacija, kojom

¹¹ Konferencija o efikasnom povratu imovine u skladu s evropskim standardima (Conference on effective asset recovery in compliance with European standards) održana u Skopju 5. novembra 2021. godine, govor predsjednika Evropskog suda za ljudska prava https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Speech_20211105_Spano_Conference_European_standards_Skopje_ENG

se oduzima imovina čije zakonito porijeklo vlasnik nije u stanju dokazati. Klasifikacija mjere kao kaznene ili upravno-preventivne ima praktično važne posljedice ne samo kada je riječ o pravu na imovinu, već od nje ovisi primjena garancija iz člana 6. Evropske konvencije (pravo na pravično suđenje) i člana 7. Evropske konvencije (načelo zakonitosti - *nullum crimen, nulla poena sine lege*). Kriteriji koje je Evropski sud razvio za razgraničenje uključuju: prirodu i svrhu mjere, njenu karakterizaciju prema nacionalnom pravu, postupke koji su uključeni u njenu primjenu i njenu strogost. U predmetu *Welch protiv Ujedinjenog Kraljevstva*¹² Evropski sud je zaključio da je naredba o konfiskaciji izrečena prema britanskom Zakonu o trgovini drogom imala karakter kazne u smislu člana 7. Evropske konvencije, te da njezina retroaktivna primjena na krivična djela počinjena prije stupanja zakona na snagu predstavlja povredu načela zakonitosti. Taj predmet i danas ostaje referentna tačka za ocjenu kaznenog karaktera konfiskacijskih mjera.

Nasuprot tome, u predmetu *Ulemek protiv Srbije*¹³, Evropski sud je prihvatio da je oduzimanje imovine - proistekle iz krivičnog djela - *sui generis* mjera preventivnog, a ne kaznenog karaktera. Trajno oduzimanje imovine na osnovu domaćeg zakona iz 2008. godine temeljilo se na posebnom postupku usmjerenom isključivo prema imovini, uz pretpostavku nezakonitog porijekla u mjeri u kojoj imovina premašuje zakonite prihode vlasnika - neovisno o stupnju krivice osuđenog. U tom predmetu je zaključeno da nalog za trajno oduzimanje imovine nije predstavljao kaznu u smislu člana 7. Evropske konvencije, čineći predmetni instrument uporedivim s civilnim oduzimanjem *in rem*. Navodi o kršenju prava na imovinu su ocijenjeni s aspekta „kontrole imovine“ u smislu drugog stava člana 1. Protokola broj 1 uz Evropsku konvenciju. Dodatno je ukazano da se princip „zakonitosti“ prema članu 1. Protokola broj 1. uz Evropsku konvenciju ne može razumjeti tako da sprječava zakonodavca da usvoji mjere kontrole korištenja imovine ili drugog miješanja u imovinska prava putem novih mjera koje se mogu retroaktivno primjenjivati na trajne situacije ili nove pravne odnose. Po pitanju legitimnog cilja kojem se težilo, zaključeno je da je mjera trajnog oduzimanja imovine proistekle iz krivičnog djela bila usmjerena ka jačanju borbe protiv organizovanog kriminala, da je cilj spornog postupka bio daljnje sprečavanje nezakonitog

¹² *Welch protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, presuda od 9. februara 1995. godine, broj predstavke 17440/90, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57927>

¹³ *Ulemek protiv Srbije*, odluka od 2. februara 2021. godine, broj predstavke 41680/13; <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-208855>

Armin IMAMOVIĆ i Vanesa JUSUFBEGOVIĆ

ODUZIMANJE IMOVINE U KRIVIČNOM POSTUPKU U SVJETLU PRAKSE
EVROPSKOG SUDA ZA LJUDSKA PRAVA I USTAVNOG SUDA BOSNE I
HERCEGOVINE (329-349)

bogaćenja izvršenjem teških krivičnih djela kao takvih, odnosno da se osigura da upotreba predmetne imovine ne omogući bilo kakvu korist za podnosioca predstavke na štetu zajednice. Cijeneći kriterijum proporcionalnosti između trajnog oduzimanja imovine i legitimnog cilja, Evropski sud je zaključio da ništa ne ukazuje na to da je oduzimanje kuće podnosioca predstavke bilo nesrazmjerno, pri čemu je na strani podnosioca predstavke posebno primijećeno sticanje ogromne zarade izvršenjem krivičnih djela koja je počinio.

U nekim slučajevima, gdje je oduzimanje imovine uključivalo trajni prijenos vlasništva i podnosilac predstavke nije imao realnu mogućnost povrata svoje imovine, Evropski sud je smatrao da predmetne mjere predstavljaju lišavanje imovine (vidi, na primjer, *Andonoski protiv Bivše Jugoslavenske Republike Makedonije*, presuda od 17. septembra 2015. godine, broj predstavke 16225/08, stav 30. - gdje se smatralo da oduzimanje automobila podnosioca predstavke korištenog u počinjenju krivičnog djela podrazumijeva trajan prijenos vlasništva, bez mogućnosti povrata, te je stoga predstavljalo lišavanje imovine; *B.K.M. Lojistik Tasimacilik Ticaret Limited Sirketi protiv Slovenije*, presuda od 17. januara 2017. godine, broj predstavke 42079/12, stav 38. - gdje je oduzimanje uključivalo trajni prijenos vlasništva i kompanija-podnosilac predstavke nije imala realnu mogućnost povrata svog kamiona korištenog u trgovini drogom; i *Yaşar protiv Rumunije*, presuda od 26. novembra 2019. godine, broj predstavke 64863/13, stav 49. - u vezi s trajnom konfiskacijom plovila podnosioca predstavke koje je korišteno za nezakonit ribolov). Međutim, u drugim slučajevima, Evropski sud je to smatrao mjerom koja podrazumijeva kontrolu korištenja imovine, te stoga spada u djelokrug drugog stava člana 1. Protokola broj 1 uz Evropsku konvenciju¹⁴.

Sa stanovišta ljudskih prava može se reći da najveći izazovi proizlaze iz uvođenja proširene konfiskacije, konfiskacije od trećih lica, te konfiskacije bez osuđujuće presude. Za rješavanje navedenih izazova u domaćem pravu osnovu predstavlja princip proporcionalnosti, primarno uzimajući u obzir svrhu konfiskacije (razuman odnos proporcionalnosti) u svjetlu svake pojedinačne konfiskacije konkretnog predmeta.

Jedan od najznačajnijih razvojnih tokova u recentnoj praksi Evropskog suda tiče se proširene konfiskacije i raspravljen je u predmetu *Todorov i ostali*

¹⁴ *Căpăţînă protiv Rumunije*, presuda od 28. februara 2023. godine, predstavka broj 911/16, stav 49. s daljnjim referencama; <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-223271>

Armin IMAMOVIĆ i Vanesa JUSUFBEGOVIĆ

ODUZIMANJE IMOVINE U KRIVIČNOM POSTUPKU U SVJETLU PRAKSE
EVROPSKOG SUDA ZA LJUDSKA PRAVA I USTAVNOG SUDA BOSNE I
HERCEGOVINE (329-349)

protiv Bugarske. Evropski sud je identificirao sistemske nedostatke bugarskog Zakona o oduzimanju prihoda od kriminala iz 2005. godine, osobito u pogledu pretjeranog tereta dokazivanja koji je zakon prebacivao na osuđene osobe i nedovoljnog ispitivanja uzročne veze između imovine i krivičnog ponašanja. Na toj osnovi Evropski sud je u predmetu *Mandev i ostali protiv Bugarske* utvrdio da domaće vlasti nisu uspjele uspostaviti jasnu vezu između konfiskovane imovine i krivičnih djela za koja su podnosioci bili osuđeni te da su automatizmi u primjeni zakona rezultirali neproporcionalnim opterećenjem dotičnih lica. Oba predmeta potvrđuju temeljno načelo: proširena konfiskacija nije *per se* nespojiva s Evropskom konvencijom, ali mora biti praćena adekvatnim procesnim garancijama i stvarnim ispitivanjem uzročne veze između krivičnog ponašanja i imovine koja se oduzima. Zakonodavni mehanizmi koji tu vezu ignoriraju ili je olakšavaju na teret okrivljenog ne prolaze konvencijski test.

Posebno osjetljivo pitanje u praksi Evropskog suda predstavlja konfiskacija imovine koja je u cijelosti ili djelomično u vlasništvu trećih lica koja nisu bila sudionici krivičnog postupka. Evropski sud pružio je priliku za primjenu oduzimanja imovine članovima porodice i drugim bliskim rođacima počinitelja za koje se vjeruje da mogu neformalno posjedovati i raspolagati „nezakonitom“ imovinom u ime osumnjičenih počinitelja ili koji inače nisu imali potreban status „dobre vjere“. Na primjer, u slučaju *Silickienė protiv Litvanije*¹⁵, gdje je oduzimanje imovine primijenjeno na udovicu korumpiranog dužnosnika vlasti. Neophodno je da analiza proporcionalnosti oduzimanja imovine od trećih lica sadrži utvrđenje relevantnih činjenica koje se prevashodno odnose na saznanja o nezakonitom porijeklu imovine, nemogućnost objašnjenja porijekla imovine, vrstu krivičnog djela (težina krivičnog djela), te utvrđivanje da li je treća strana fiktivni vlasnik. U svakom slučaju, kada govorimo o prihodu i imovini povezanoj sa krivičnim djelima, paušalno – i bez primjene naprijed ukazanih kriterijuma - oduzimanje cjelokupne imovine treće strane je nedopustivo. Naprijed navedeno ilustruje kako Evropski sud i dalje balansira između efikasnog oduzimanja nezakonito stečene imovine i zaštite prava trećih lica, pri čemu ključno pitanje ostaje dokazivanje stvarne veze između imovine i krivičnog ponašanja, a ne samo puke dostupnosti imovine počinitelju.

¹⁵ *Silickienė protiv Litvanije*, presuda od 12. aprila 2012. godine, predstavka broj 20496/02, dostupna na <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-110261%22%5D%7D>

U predmetu *Zaghini protiv San Marina*¹⁶ radilo se o oduzimanju novčanih sredstava u postupku vođenom zbog pranja novca. U krivičnom postupku je od podnosioca predstavke oduzeta imovina, dok se krivični postupak vodio protiv njegovog oca i ostalih lica. Podnosilac predstavke je naknadno i bezuspješno pokrenuo zaseban postupak povrata oduzetih novčanih sredstava. Evropski sud nije utvrdio povredu prava na imovinu uz zaključak da je mjera bila razmjerna legitimnom cilju borbe protiv pranja novca, a podnosiocu predstavke je bila pružena razumna mogućnost da iznese zahtjev za povrat pred nadležnim vlastima. Zanimljivim se čini ukazati da je Evropski sud u citiranom predmetu, između ostalog, zaključio da su domaći sudovi uredno primijetili, da podnosilac predstavke (uprkos mogućnosti da to učini) nikada nije tvrdio da je treća strana u dobroj vjeri, niti je uspio dokazati da sredstva imaju zakonito porijeklo. Naprotiv, podnosilac predstavke je tvrdio da nije na njemu da to dokazuje u toj fazi (nakon okončanja krivičnog postupka). Dakle, slučaj pred domaćim sudovima, kako ga je predstavio podnosilac predstavke, nije se odnosio na situaciju u kojoj nije utvrđena veza između podnosioca predstavke kao stvarnog vlasnika imovine i nezakonite radnje koja je dovela do oduzimanja. U nedostatku dokaza da je podnosilac predstavke bio treća strana u „dobroj vjeri“ ili da su oduzeta sredstva bila zakonita, Evropski sud je smatrao da ne može nagađati kakav bi bio ishod tog postupka u suprotnom.

U predmetu *Radelić protiv Hrvatske*¹⁷, Evropski sud je otvorio nova pitanja u pogledu odnosa između konfiskacijske mjere i pravnog subjektiviteta pravnih osoba. Podnosilac predstavke je bio osuđen za privrednu prevaru počinjenu kao jedini vlasnik i direktor svog društva s ograničenom odgovornošću. Imovinska korist ostvarena u korist društva oduzeta mu je osobno, nakon što je to društvo prestalo postojati. Jedini razlog iz kojeg su domaći kazneni sudovi u ovom slučaju naložili oduzimanje imovinske koristi od samog podnositelja zahtjeva bio taj što je društvo za koje je stekao

¹⁶ *Zaghini protiv San Marina*, presuda od 11. maja 2023. godine, broj predstavke 3405/21, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-224580>

¹⁷ *Radelić protiv Hrvatske*, presuda od 13. maja 2025. godine, broj predstavke 12432/22; <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-243081>; hrvatski prevod dostupan na https://ure-dzastupnika.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Presude%20i%20od-luke/CASE%20OF%20RADELI%C4%86%20v.%20CROATIA_HR%20final.pdf. Zbog specifičnosti predmeta, uz presudu su priložena i tri izdvojena mišljenja koja se suprotstavljaju zaključku vijeća o predvidljivosti kažnjavanja u slučajevima gdje postoji *de facto* istovjetnost fizičkog i pravnog lica, koje se u stvarnom životu ne može posmatrati samostalno i izolovano.

Armin IMAMOVIĆ i Vanesa JUSUFBEGOVIĆ

ODUZIMANJE IMOVINE U KRIVIČNOM POSTUPKU U SVJETLU PRAKSE
EVROPSKOG SUDA ZA LJUDSKA PRAVA I USTAVNOG SUDA BOSNE I
HERCEGOVINE (329-349)

protupravnu imovinsku korist u međuvremenu prestalo postojati. U suprotnom, imovinska bi korist bila oduzeta od samog društva. Iako se podnosilac predstavke pozvao na pravo na pravično suđenje, Evropski sud je (kao gospodar karakterizacije koja se u pravu daje činjenicama predmeta) ispitao i utvrdio povredu člana 1. Protokola broj 1. uz Evropsku konvenciju, naglasivši da domaći sudovi nisu izveli dokaze o tome je li imovinska korist ikada prenesena na podnosioca predstavke ili je li on od nje imao bilo kakvu finansijsku korist. Oslanjanje na analognu primjenu odredbe o odštetnoj odgovornosti članova uprave prema vjerovnicima društva - koja po svojoj naravi nema nikakve veze s institutom konfiskacije imovinske koristi od krivičnog djela - nije se moglo smatrati predvidivim pravnim osnovnom za takvu mjeru. Stoga je zaključeno da miješanje u apelantovo pravo na imovinu nije bilo „predviđeno zakonom“ kako to zahtjeva član 1. Protokola broj 1 uz Evropsku konvenciju.

U predmetu *Aksüngür i drugi protiv Srbije*¹⁸, Evropski sud je ispitivao oduzimanje i novčano kažnjavanje u slučajevima prekograničnog prijenosa gotovog novca bez carinske deklaracije. U tom predmetu je utvrđeno da domaći zakonodavni okvir, koji je predviđao automatsko oduzimanje i novčanu kaznu kao sankciju, nije bio dostatan precizan i nije osiguravao smislenu analizu nužne sankcije u svakom konkretnom slučaju, niti je time osigurana pravična ravnoteža između javnog i privatnog interesa.

U predmetu *Yaşaroğlu protiv Turske*¹⁹ se radilo oduzimanju (u nedostatku osude za krivično djelo krijumčarenja) 25 kg zlatnog nakita koji je podnosilac predstavke unio u Tursku po povratku iz SAD-a bez carinskog prijavljivanja (carinske deklaracije). Priroda protivpravnog djela je bila neprijavlivanje nakita. Evropski sud je utvrdio da je miješanje u pravo na imovinu bilo predviđeno predvidljivim zakonom, te da se radilo o zakonitom porijeklu oduzete robe i nepostojanju prijevarne namjere. Posebna pažnja je posvećena pitanju predvidljivosti zakona, pri čemu je Evropski sud između ostalog ukazao da, u odsustvu sudske prakse u relevantno vrijeme, činjenica da se

¹⁸ *Aksüngür i drugi protiv Srbije*, presuda od 24. juna 2025. godine, broj predstavke 69080/13 i dr.; <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-243774>

¹⁹ *Yaşaroğlu protiv Turske*, presuda od 12. septembra 2023. godine, broj predstavke 78661/11; [https://hudoc.echr.coe.int/#{%22fulltext%22:\[%22Ya%C5%9Faro%C4%9Flu%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-226463%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/#{%22fulltext%22:[%22Ya%C5%9Faro%C4%9Flu%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-226463%22]})

Armin IMAMOVIĆ i Vanesa JUSUFBEGOVIĆ

ODUZIMANJE IMOVINE U KRIVIČNOM POSTUPKU U SVJETLU PRAKSE
EVROPSKOG SUDA ZA LJUDSKA PRAVA I USTAVNOG SUDA BOSNE I
HERCEGOVINE (329-349)

zakonska odredba može tumačiti na nekoliko načina nije dovoljna da se zaključi da je došlo do kršenja zahtjeva Evropske konvencije o „predvidljivosti“. Za Evropski sud nije bilo sumnje da je predmetno miješanje služilo legitimnom interesu, odnosno osiguranju poštivanja carinskog režima. Također je utvrđeno da oduzimanje imalo isključivo kaznenu svrhu, budući da nije bilo namijenjeno nadoknadi bilo kakve štete koju je država mogla pretrpjeti kao rezultat neprijavlivanja, niti je podnosilac predstavke imao bilo kakvu korist od neprijavlivanja. S obzirom na zakonito porijeklo oduzete imovine, prirodu navodnih prekršaja, odsustvo prouzrokovane finansijske štete vlastima, te samu (veliku) vrijednost oduzete imovine, zaključeno je da je oduzimanje nametnulo prekomjeren teret podnosiocu predstavke. Osim utvrđenja kršenja prava na imovinu, naloženo je i da se podnosiocu predstavke isplati materijalna šteta-novčani iznos u protuvrijednosti oduzetog zlatnog nakita.

Evidentno je da načelo proporcionalnosti zauzima središnje mjesto u ocjeni usklađenosti konfiskacijskih mjera s Evropskom konvencijom. Evropski sud je ustaljeno naglašavao da neophodna ravnoteža neće biti postignuta ako su dotična lica morala snositi individualni i prekomjerni teret, što znači da visina konfiskovane imovine mora biti u razumnoj proporciji s težinom krivičnog djela i srazmjerom ostvarene imovinske koristi.

Zanimljiv razvoj u sudskoj praksi predstavlja zahtjev rumunskog Visokog kasacionog suda i pravde (*High Court of Cassation and Justice of Romania*) pravde za savjetodavno mišljenje upućen Evropskom sudu 2024. godine. Navedeni rumunski sud postavio je dva ključna pitanja: mogu li se postupci konfiskacije bez osude klasificirati kao krivični postupci kojima se primjenjuju garancije iz člana 6. Evropske konvencije, i predstavlja li konfiskacija bez ispitivanja proporcionalnosti - u slučajevima u kojima sud ne nalazi dokaz o zakonitom izvoru imovine - povredu člana 1. Protokola broj 1. uz Evropsku konvenciju. Veliko vijeće Evropskog suda je odlučilo da ne prihvati navedeni zahtjev, zaključivši da se on ne odnosi na pitanje principa u smislu člana 1. stav 1. Protokola broj 16 uz Evropsku konvenciju²⁰. Ipak, i samo postavljanje ovih pitanja od strane jednog od najviših sudskih instanci države članice Vijeća Evrope i Evropske unije snažno signalizira rastuće

²⁰ Evropski sud za ljudska prava, Odluka Velikog vijeća o zahtjevu za savjetodavnim mišljenjem broj P16-2024-001 od 28. juna 2024. godine; [https://hudoc.echr.coe.int/#{%22tabview%22:\[%22document%22\],\[%22itemid%22:\[%22003-7989132-11151232%22\]}.](https://hudoc.echr.coe.int/#{%22tabview%22:[%22document%22],[%22itemid%22:[%22003-7989132-11151232%22]})

Armin IMAMOVIĆ i Vanesa JUSUFBEGOVIĆ

ODUZIMANJE IMOVINE U KRIVIČNOM POSTUPKU U SVJETLU PRAKSE
EVROPSKOG SUDA ZA LJUDSKA PRAVA I USTAVNOG SUDA BOSNE I
HERCEGOVINE (329-349)

napetosti između nacionalnih sistema proširene konfiskacije i konvencijskih
standarda - pitanja koja će Evropski sud vjerovatno morati adresirati kroz
redovne predmete u bliskoj budućnosti.

IV. PRAKSA USTAVNOG SUDA BOSNE I HERCEGOVINE

Ustavni sud razvio je, s vremenom, vlastitu praksu u oblasti oduzimanja imovine u krivičnom postupku, prateći standarde Evropskog suda i primjenjujući ih na specifičan bosanskohercegovački pravni kontekst. Predmeti s kojima se Ustavni sud suočio u ovoj oblasti mogu se svrstati u tri grupe: (a) privremeno oduzimanje, odnosno kontrola imovine od lica protiv kojih se vodi krivični postupak; (b) trajno oduzimanje imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom nakon pravosnažne osuđujuće presude; te (c) oduzimanje ili kontrola imovine trećih lica koja nisu bila sudionici u krivičnom postupku.

U predmetima u kojima je redovni sud odredio privremenu mjeru zabrane otuđenja i raspolaganja imovinom - donesenu na osnovu člana 73. Zakona o krivičnom postupku BiH u vezi sa člana 110. Krivičnog zakona BiH i člana 248. Zakona o izvršnom postupku - Ustavni sud je zaključio da takve odluke ne ulaze u 'krivični' aspekt člana 6. Evropske konvencije. Polazeći od autonomnog koncepta krivične optužbe, Ustavni sud se oslonio na praksu Evropskog suda iz predmeta *Dogmoch protiv Njemačke*²¹ u kojem je zaključeno da naredba o pljenidbi imovine ne utječe na krivični dosije podnosioca predstave i stoga ne predstavlja odlučivanje o krivičnoj optužbi. Na tom osnovu Ustavni sud je, u predmetu broj *AP-20/12*, apelaciju proglasio *ratione materiae* inkompatibilnom s Ustavom Bosne i Hercegovine i Evropskom konvencijom, ocijenivši da osporene odluke imaju privremeni karakter i ne prejudiciraju ishod krivičnog postupka²².

Za analizu prakse Ustavnog suda u oblasti trajnog oduzimanja imovine pozvat ćemo se na predmet broj *AP-495/21*²³, koji se ticao apelanata (dva

²¹Evropski sud, *Dogmoch protiv Njemačke*, Odluka o dopustivosti od 18. septembra 2006. godine, predstavka broj 26315/03; <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-77231>

²²Ustavni sud, Odluka o dopustivosti i meritumu broj *AP-20/12* od 13. decembra 2012. godine; <https://www.ustavisud.ba/uploads/odluke/AP-20-12-726377.pdf>

Armin IMAMOVIĆ i Vanesa JUSUFBEGOVIĆ

ODUZIMANJE IMOVINE U KRIVIČNOM POSTUPKU U SVJETLU PRAKSE
EVROPSKOG SUDA ZA LJUDSKA PRAVA I USTAVNOG SUDA BOSNE I
HERCEGOVINE (329-349)

apelanta i apelantica) koje je Vrhovni sud Federacije Bosne i Hercegovine proglasio krivima za krivična djela organiziranog kriminala, porezne utaje i pranja novca koja su vršili u periodu od 2010. godine do 2016. godine na precizirani način. Apelanti su osuđeni na kazne zatvora, kako je precizirano u odluci. Presudom je, na osnovu člana 115. stav (1) Krivičnog zakona FBiH (KZFBiH) u vezi sa članom 272. stav (6) istog Zakona i člana 11. Zakona o oduzimanju nezakonito stečene imovine krivičnim djelom (FBiH), od apelanata oduzeta imovinska korist pribavljena krivičnim djelom - novčana sredstva, udjeli u investicijskom fondu, osnivački kapital u privrednim društvima i nekretnine, za koju nije bilo sporno da predstavlja imovinu apelanta. Ustavni sud je primijenio trodjelni konvencijski test. Najprije, zakonitost: mjera oduzimanja imovinske koristi donesena je na osnovu člana 114. stav (1) KZFBiH (na snazi od 2003. godine), a Zakon o oduzimanju o oduzimanju nezakonito stečene imovine krivičnim djelom FBiH iz 2014. godine uveo je samo procesne elemente izvršenja. Navod o retroaktivnoj primjeni zakona je odbačen. Zatim, legitimnost cilja: mjera je neophodna radi borbe protiv kriminalnih aktivnosti i odvracanja od budućih kaznenih djela. Naposljetku, proporcionalnost: od apelanata nije oduzeto sve što su imali, već isključivo imovina za koju je utvrđeno da potječe od krivičnih djela za koja su osuđeni, pri čemu je Vrhovni sud FBiH, poštujući načelo *reformatio in peius*, ostao vezan iznosima utvrđenim prvostepenom presudom²⁴.

U citiranom predmetu broj *AP-495/21* apelanti su isticali i povredu člana 7. Evropske konvencije, pozivajući se na presudu Evropskog suda u predmetu *Welch* i tvrdeći da mjera oduzimanja imovine ima karakter kazne te da bi njena primjena za period koji prethodi donošenju Zakona o oduzimanju o oduzimanju nezakonito stečene imovine krivičnim djelom iz 2014. godine bila retroaktivna. Ustavni sud je ocijenio da nije potrebno posebno razmatrati navode po članu 7. Evropske konvencije, s obzirom na to da je već zaključio da miješanje u imovinu ima zakonito utemeljenje. Ovo pitanje ipak zaslužuje pozornost u širem komparativnom kontekstu. Stav Evropskog suda iz predmeta *Welch* je različit od pristupa tog suda u predmetu *Ulemek* - u kojem

²³Ustavni sud, Odluka o dopustivosti i meritumu broj *AP-495/21* od 19. septembra 2024. godine, st. 55.–72. (u pogledu člana 6. Evropske konvencije); <https://www.ustavni-sud.ba/uploads/odluke/AP-495-21-1363878.pdf>

²⁴Ibid., Ustavni sud je pojasnio da tužilaštvo nije žalbom osporilo utvrđene iznose oduzete imovine, zbog čega je Vrhovni sud FBiH, poštujući načelo zabrane *reformatio in peius*, ostao vezan tim iznosima, iako je ukupna nezakonito stečena imovina bila veće vrijednosti.

Armin IMAMOVIĆ i Vanesa JUSUFBEGOVIĆ

ODUZIMANJE IMOVINE U KRIVIČNOM POSTUPKU U SVJETLU PRAKSE
EVROPSKOG SUDA ZA LJUDSKA PRAVA I USTAVNOG SUDA BOSNE I
HERCEGOVINE (329-349)

je prihvaćeno da mjera trajnog oduzimanja imovine od vođe organizovane kriminalne grupe ima preventivni, a ne kazneni karakter, te da član 7. Evropske konvencije nije primjenjiv. Razgraničenje između ova dva pristupa ovisi o konkretnoj pravnoj konstrukciji mjere, njenoj svrsi i načinu primjene u domaćem pravu. Stoga ukoliko se ovakvo pitanje pojavi pred redovnim sudovima u Bosni i Hercegovini - te bude trebalo raspraviti da li je u pitanju „kazna“ sa konvencijskog aspekta - potrebno je imati u vidu sve opcije, kao i način na koji Evropski sud prilazi ovom pitanju.

U skorijoj praksi Ustavnog suda treba ukazati na predmet broj *AP-4558/22*²⁵, u kojem nije utvrđena povreda prava na imovinu iz člana II/3.k) Ustava Bosne i Hercegovine i člana 1. Protokola broj 1 uz Evropsku konvenciju. Predmet se odnosio na osporavanje rješenja redovnih sudova kojima je apelantici i s njom povezanom licu, s ciljem osiguranja imovinske koristi za koju se sumnja da je pribavljena krivičnim djelom, produžena privremena mjera osiguranja (zabrana otuđenja i opterećenja nekretnina ili stvarnih prava na nekretninama poblježe opisanim u dispozitivu). Trajanje mjere osiguranje je dvije godine, ili do druge odluke suda sa navedenim početkom. Suštinski apelantici navod pred redovnim sudovima, kao i u postupku pred Ustavnim sudom, bio je da prethodnim rješenjem koje je donio nadležni sud određeno trajanje mjere osiguranja do 27. februara 2022. godine, a sud nakon tog datuma nije donio nikakvu odluku. Stoga je apelantica podnijela zahtjev da sud naredi Zemljišnoknjižnom uredu brisanje upisanih privremenih mjera osiguranja. Nadležni sud je kasnije retroaktivno produžio trajanje mjere za još dvije godine. Apelantica se žalila na nepravilno tumačenje suda da protek roka na koji je mjera osiguranja određena ne znači automatski da se mjera smatra ukinutom.

Ustavni sud se pozvao na praksu Evropskog suda u prethodno citiranim predmetima *Raimondo protiv Italije*, *Džinić protiv Hrvatske te Borzhonov protiv Rusije*. U navedenom predmetu kroz trodijelni test prvo je trebalo odgovoriti na suštinski navod apelacije, odnosno da li se radi o „zakonitom“ miješanju u imovinu. Ustavni sud je konstatirao da je rješenje o produženju privremene mjere osiguranja donijeto na osnovu Zakona o oduzimanju nezakonito stečene imovine krivičnim djelom (FBiH), te je nadležni redovni sud kao prvi „tumač zakona“ ukazao da rješenje mora sadržavati tačno vrijeme na koje je privremena mjera određena. Nakon toga sud po službenoj dužnosti

²⁵Ustavni sud, Odluka o dopustivosti i meritumu broj *AP-4558/22* od 23. marta 2023. godine; https://www.ustavnisud.ba/uploads/odluke/_bs/AP-4558-22-1363661.pdf.

donosi rješenje o produženju privremene mjere ili rješenje o ukidanju privremene mjere, što zavisi od okolnosti konkretnog slučaja i rezultata krivičnog postupka. Nedonošenje sudske odluke nakon što je istekao rok na koji je mjera osiguranja određena ne znači po automatizmu njeno brisanje ili prestanak pravnog dejstva, što proizilazi iz odredbe zakona na koju se sud pozvao. Osim toga, Ustavni sud je utvrdio i javni interes i proporcionalnost miješanja, ukazujući na relevantne faktore iz kojih je zaključio da na apelanticu nije stavljen pretjeran teret.

Kada je u pitanju imovina trećih lica koja je privremeno ili trajno oduzeta, može se reći da je to u praksi Ustavnog suda bio najveći izazov i da su često predmeti koji su razmatrani završavali sa utvrđenom povredom ili prava na pravično suđenje ili prava na imovinu. Zajednički faktor mnogih predmeta u kojima je utvrđena povreda bila je činjenica da treća lica, koja nisu obuhvaćena krivičnim (ili prekršajnim) postupkom, a od kojih je u konačnici oduzeta imovina, nisu imala priliku da se izjasne povodom svoje imovine, odnosno priliku da uopšte učestvuju u postupku (vidi *AP-2180/17* od 19. septembra 2019. godine) ili im je imovina bila zadržana predugo, pa vraćena bez objašnjenja (vidi *AP-2641/20* od 6. aprila 2022. godine). Treba imati u vidu da je navedene predmete, prema navodima iz apelacije, Ustavni sud razmatrao u svjetlu prava na pravično suđenje. S tim u vezi, opet je važno ukazati da je imovina materijalno pravo, te iako član 1. Protokola broj 1 uz Evropsku konvenciju ne sadrži procesne garancije, pravo na mirno uživanje vlasništva ujedno podrazumijeva pravo pojedinaca da svoje prigovore zbog miješanja u ovo pravo može iznijeti pred nadležna tijela u kontradiktornom postupku i u skladu s načelom jednakosti oružja. Uplitanje u prava garantovana članom 1. Protokola broj 1 uz Evropsku konvenciju stoga ne može imati legitimitet u nedostatku kontradiktornog postupka koji je u skladu s načelom jednakosti stranaka, koji dopušta raspravu o aspektima koji su važni za ishod slučaja. Međutim, navedeni predmeti imaju jako puno sličnosti sa predmetima Evropskog suda u kojima je taj sud ispitaio navode u vezi sa imovinom i utvrdio povredu (vidi npr. *Vuković protiv Hrvatske*²⁶ u kojem je utvrđeno da su domaći sudovi propustili uzeti u obzir okolnosti povezane s oduzimanjem i nerazumno dugotrajnim zadržavanjem njegovog vozila ili naprijed spomenuti predmet *B.K.M. Lojistik Tasimacilik Ticaret Limited Sirketi protiv Slovenije*, gdje je

²⁶ *Vuković protiv Hrvatske*, presuda od 15. novembra 2018. godine, predstavka broj 47880/14; dostupna na <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-187578>, hrvatski prevod: <https://uredzastupnika.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Presude%20i%20od-luke/Vukovi%C4%87,%20presuda.pdf>

Armin IMAMOVIĆ i Vanesa JUSUFBEGOVIĆ

ODUZIMANJE IMOVINE U KRIVIČNOM POSTUPKU U SVJETLU PRAKSE
EVROPSKOG SUDA ZA LJUDSKA PRAVA I USTAVNOG SUDA BOSNE I
HERCEGOVINE (329-349)

utvrđena neproporcionalnost jer se nije dovoljno ispitalo ponašanje vlasnika). Međutim, potrebno je istaći da zahtjev vlasnika ne mora nužno biti opravdan, niti u meritumu razmotren, ali redovni sudovi trebaju dati dovoljno jake razloge kojima se opravdava činjenica da je vlasnik „lišen“ imovine, pa i privremeno.

V. ZAKLJUČNE NAPOMENE (aktuelni trendovi i izazovi)

Analiza prakse Evropskog suda i Ustavnog suda, u oblasti oduzimanja imovine u krivičnom postupku, upućuje na nekoliko jasnih trendova koji određuju pravac razvoja ovog područja.

Kao prvo, Evropski sud je dosljedniji nego ikad u zahtjevu za dokazivanjem stvarne uzročne veze između krivičnog ponašanja i oduzete imovine. Naprijed citirani predmeti *Todorov i Mandev i ostali protiv Bugarske* potvrđuju da zakonodavni mehanizmi koji se oslanjaju na presumpcije i automatizme, prebacujući teret dokazivanja na osumnjičene/optužene bez smislenog ispitivanja veze između imovine i krivičnog djela, ne prolaze konvencijski test. To je poruka i zakonodavcima u Bosni i Hercegovini koji uređuju proširenu konfiskaciju.

Kao drugo, u pogledu privremenih mjera, citirani predmet *Shorazova protiv Malte* postavlja visoke standarde proceduralne zaštite čak i u kontekstu međunarodne pravne pomoći. Automatska produženja mjera bez smislene sudske provjere njihove nužnosti i srazmjernosti, te bez saslušanja lica čija je imovina zamrznuta, predstavljaju povredu Evropske konvencije - bez obzira na to je li mjera naložena u domaćem ili transnacionalnom kontekstu.

Kao treće, razvojem prakse u predmetima koji se tiču trećih lica i imovine pravnih osoba - što je obrađeno u citiranim predmetima *Radelić protiv Hrvatske* i *Aksiüngür i dr. protiv Srbije* - Evropski sud jasno signalizira da oduzimanje imovine ne smije postati generalizirani instrument koji zanemaruje individualnu odgovornost i uzročnost. Posebna je poruka predmeta *Radelić*: prestanak postojanja pravne osobe ne može sam po sebi biti dovoljan razlog da se imovinska korist pribavljena za korist te osobe oduzme od njenog vlasnika i osnivača bez dokaza da je ona ikada prešla u njegovu osobnu sferu.

Kao zasebno pravno pitanje - u svjetlu sveprisutnog galopirajućeg tehnološkog napretka - zasigurno će se uskoro problematizirati i privremeno oduzimanje i konfiskacija digitalnih sredstava (kriptovaluta i tokeniziranih instrumenata). Iako u ovom trenutku ne postoji praksa ni Evropskog suda niti

Armin IMAMOVIĆ i Vanesa JUSUFBEGOVIĆ

ODUZIMANJE IMOVINE U KRIVIČNOM POSTUPKU U SVJETLU PRAKSE
EVROPSKOG SUDA ZA LJUDSKA PRAVA I USTAVNOG SUDA BOSNE I
HERCEGOVINE (329-349)

Ustavnog suda koja bi se izravno bavila konvencijskim statusom zapljene i konfiskacije digitalnih sredstava, praksa Evropskog suda o autonomnom konvencijskom pojmu „imovine“ pruža dovoljno čvrste osnove za zaključak da digitalna sredstva s tržišnom vrijednošću u principu mogu potpadati pod zaštitu člana 1. Protokola broj 1 uz Evropsku konvenciju. Prema praksi Evropskog suda, imovina je sve što ima ekonomsku vrijednost (vrijednosni prikaz) za učesnike u građanskom prometu i može se prenositi s jedne osobe na drugu. Evropski sud smatra ekonomsku vrijednost jednim od glavnih kriterija pri rješavanju pitanja postojanja stvarnog objekta prava na imovinu. Kriptovalute nesporno imaju ekonomsku vrijednost određenu njihovom tržišnom cijenom. Ako osoba ima pravo na imovinu nad jedinicama kriptovalute koje posjeduje, ta osoba ima pravo slobodno raspolagati tom imovinom. Stoga se operacije razmjene kriptovaluta koje se odvijaju u poslovnom prometu - u nedostatku direktne zabrane takvih operacija u nacionalnom zakonodavstvu - trebaju smatrati zakonitim. To istovremeno stvara i odgovarajuće pravne posljedice za strane u takvim transakcijama, koje su usmjerene na potpuno i dosljedno izvršavanje skupa prava koja pripadaju vlasnicima takvih kriptovaluta. U tom smislu, kao referentan primjer može poslužiti presuda **Evropskog suda pravde** od 22. oktobra 2015. godine u predmetu broj *C-264/14 Skatteverket protiv Davida Hedqvista*, koja je bila odlučujući faktor u kontekstu relevantnog pitanja. U ovom slučaju Vrhovni upravni sud Švedske obratio se Evropskom sudu pravde u vezi s objašnjenjem o definisanju predmeta oporezivanja porezom na dodanu vrijednost za operacije razmjene kriptovaluta. Ključne tačke koje su zabilježene u ovoj presudi jesu: a) Bitcoin adrese su ekvivalentne bankovnim računima; b) kriptovalute su sredstvo plaćanja; c) kriptovalute nisu opipljiva/materijalna imovina prema članu 14. Direktive EU „O zajedničkom sistemu poreza na dodanu vrijednost (PDV)“; d) operacije prodaje i kupovine Bitcoina ne podliježu PDV-u. Analizom sadržaja navedene presude Evropskog suda pravde može se zaključiti da je virtualna valuta ugovorni instrument plaćanja, nije opipljiva/materijalna imovina, te se ne može smatrati tekućim ili depozitnim računom, plaćanjem ili transferom. Istovremeno, Evropski sud pravde istakao je da virtualna valuta Bitcoin ne predstavlja ni vrijednosni papir koji daje pravo vlasništva nad pravnim osobama ni vrijednosni papir slične naravi. Također je nespornim zaključeno i da je jedina svrha virtualne valute Bitcoin u tom predmetu bila da služi kao sredstvo plaćanja te da je u tu svrhu prihvaćena od strane određenih operatora. Imajući u vidu navedeno u kontekstu Bosne i Hercegovine, dilema koja se može javiti - u slučaju

Armin IMAMOVIĆ i Vanesa JUSUFBEGOVIĆ

ODUZIMANJE IMOVINE U KRIVIČNOM POSTUPKU U SVJETLU PRAKSE
EVROPSKOG SUDA ZA LJUDSKA PRAVA I USTAVNOG SUDA BOSNE I
HERCEGOVINE (329-349)

primjenjivosti garancija iz člana 1. Protokola broj 1 uz Evropsku konvenciju - može se ticati načina na koji se provede takva zapljena, odnosno konfiskacija. To se primarno odnosi na postojanje pravnog osnova u svjetlu zahtjeva zakonitosti, a potom i same proporcionalnosti zbog specifične naravi kriptovaluta i njihove volatilnosti. Također će u takvim predmetima od ključnog značaja biti i pitanje da li su procesne garancije dostupne vlasnicima zaplijenjenih digitalnih sredstava dostatne za ispunjenje konvencijskog standarda.

Za pravne sisteme koji teže usklađivanju s evropskim standardima - što je osobito relevantno za Bosnu i Hercegovinu i ostale zemlje zapadnog Balkana na putu evropskih integracija - razumijevanje i pravilna primjena ovih standarda nije samo pitanje formalne usklađenosti. To je pitanje dublje transformacije pravne kulture u smjeru vladavine prava, jednakosti pred zakonom i zaštite individualnih prava nasuprot arbitrarnoj upotrebi državne prinude. Oduzimanje imovine, kada je utemeljeno na jasnim zakonskim pravilima, usmjereno prema legitimnim ciljevima i proporcionalno po svom učinku, ostaje neophodan i opravdan instrument borbe protiv kriminala. Kada pak preraste u automatizam, instrument politički motiviranog progona ili mehanizam koji zanemaruje prava nevinih trećih lica - ono postaje prijetnja samim temeljima pravne države.

Darko SOLDAT i Dragan MIRJANIĆ,
PITANJE RETROAKTIVNOSTI PRILIKOM DONOŠENJA MJERE ODUZIMANJA
IMOVINE I IMOVINSKE KORISTI (351-370)

Dr. sci. Darko Soldat, tužilac i zamjenik šefa Odjela za privredni kriminal i
korupciju, Kantonalno tužilaštvo Kantona Sarajevo

Mr. sci. Dragan Mirjanić, sudija, Opštinski sud u Sarajevu

PITANJE RETROAKTIVNOSTI PRILIKOM DONOŠENJA MJERE ODUZIMANJA IMOVINE I IMOVINSKE KORISTI

Sažetak: Uvođenjem mjere oduzimanja imovinske koristi u krivično zakonodavstvo pokazana je odlučnost država da propišu ostvarivanje jednog od najboljih mehanizama kojima se ostvaruje zadovoljenje pravde kroz odrednicu da niko ne može zadržati korist od učinjenog krivičnog djela. Kako mjera oduzimanja imovinske koristi nije krivičnopravna sankcija, nego sui generis mjera u krivičnom postupku, postavilo se opravdanim pitanje da li se zabrana retroaktivnosti primjene zakona kojima je propisano oduzimanje imovinske koristi primjenjuje na ovu vrstu mjera, te da li se oduzima samo ona imovinska korist stečena nakon učinjenog krivičnog djela, ili pak, sva imovina za koju se pruži dovoljno dokaza da nema zakonskog osnova sticanja, a postoji opravdano vjerovanje da ista potiče iz kriminalne djelatnosti. Kako navedeno pitanje predstavlja samu suštinu problema primjene mjere oduzimanja imovinske koristi u krivičnom postupku, imajući u vidu činjenicu da će kvalitetno provedena finansijska istraga pokazati postojanje imovine koja je stečena prije izvršenog krivičnog djela, a koja nema uporište u zakonskim prihodima izvršioca krivičnog djela i s njim povezanih lica, retroaktivno oduzimanje imovinske koristi stoga mora biti lišeno bilo kakvih dilema s aspekta eventualnog kršenja prava na imovinu, kao i prava na pravičan postupak. Novija praksa Evropskog suda za ljudska prava dala je osvrt i na pitanje retroaktivnosti na način da je našla da retroaktivno oduzimanje imovinske koristi kao posebna mjera u krivičnom postupku ne dovodi do kršenja prava na imovinu, kao ni prava na pravičan postupak garantovanih Evropskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda. Analizirajući nekoliko presuda Evropskog suda za ljudska prava i načina na koji su nacionalni sudovi percipirali ovo pitanje, rad će dati odgovore na dileme do kojih pravna zajednica može doći prilikom primjene ovog instituta u stvarnosti.

Ključne riječi: oduzimanje imovinske koristi, pitanje retroaktivnosti, pravo na imovinu, pravo na pravičan postupak, nekaznene mjere

1. Uvod

Retroaktivno oduzimanje imovine predstavlja jedno od najkompleksnijih i najspornijih područja u savremenoj evropskoj jurisprudenciji ljudskih prava, djelujući na kritičnom čvorištu između efikasne borbe protiv kriminala i osnovnih zaštita pojedinca od proizvoljnog djelovanja državne vlasti. U svojoj suštini, retroaktivno oduzimanje imovine odnosi se na primjenu mjera zapljene imovine na krivično ponašanje ili sticanje imovine koje prethodi donošenju relevantnih zakonskih odredbi ili pak prije počinjenja krivičnog djela. Ovaj fenomen se manifestuje u dvije osnovne konfiguracije koje zahtijevaju poseban analitički pristup: prvo, kada se zakon o oduzimanju imovine donesen poslije izvršenja krivičnog djela primjenjuje na krivična djela počinjena u vremenu prije stupanja zakona na snagu; i drugo, kada je imovina stečena prije počinjenja krivičnog djela koje služi kao osnova za postupak zapljene podložna zapljeni prema kasnije donesenom zakonodavstvu. Evropski sud za ljudska prava (u daljem tekstu: ESLJP ili „Sud“) razvio je sofisticiranu sudsku praksu koja obrađuje oba scenarija, zasnovanu na osnovnom pragu određivanja da li mjera oduzimanja predstavlja „kaznu“ u autonomnom smislu člana 7. stav 1. Evropske konvencije o ljudskim pravima (u daljem tekstu: EKLJP). Ova odluka je odlučujuća za ishod: ako se oduzimanje imovine klasifikuje kao nekazneno po prirodi, princip neretroaktivnosti jednostavno ne važi, a države uživaju široku diskreciju da takve mjere primjenjuju retroaktivno; suprotno tome, ako se oduzimanje smatra kaznenim, zabrana retroaktivnih kazni iz člana 7 djeluje kao apsolutna prepreka. Ovaj rad se isključivo bavi onim konačnim presudama - gdje se Sud bavio retroaktivnim oduzimanjem u kontekstima krivičnih ili kaznenih elemenata, obuhvatajući slučajeve u kojima je član 7. proglašen neprimjenjivim zbog nekaznene prirode oduzimanja, kao i slučajeve kada je pitanje bilo postavljeno, ali nije nužno odlučeno po meritumu. Definijski izazov u središtu ovog rada proizlazi iz autonomnog tumačenja ESLJP-a šta predstavlja „kaznu“. Domaći pravni sistemi mogu klasifikovati mjere oduzimanja imovine kao krivične, građanske ili upravne, ali Sud provodi vlastitu nezavisnu procjenu na osnovu suštine i svrhe mjere, a ne njene formalne klasifikacije. Ovaj suštinski pristup znači da čak i kada država označi oduzimanje imovine kao „nekazneno“ ili „preventivno“, Sud ga može okarakterisati kao kazneno ako se stvarna funkcija i efekti mjere više poklapaju sa krivičnim kažnjavanjem. Specifični interes lica od koga se oduzima imovina za „krivične (kaznene) slučajeve“ mora se stoga razumjeti u svjetlu ove pravne složenosti: razmatrani slučajevi uključuju one u kojima je oduzimanje imovine primijenjeno u kontekstima

koji mogu izgledati kazneno (nakon krivične osude, uključujući ozbiljan organizovani kriminal), ali gdje je Sud na kraju utvrdio da je suštinska priroda mjere bila nekrivična, čime je stavljena izvan zaštitnog opsega člana 7. EKLJP.

2. Autonomno određivanje mjere oduzimanja imovine prema ESLJP

Član 7. EKLJP-a, pod doktrinom „nema kazne bez zakona“, uspostavlja jednu od najosnovnijih garancija vladavine prava u demokratskim društvima. Član 7. stav 1. propisuje: „Niko ne može biti proglašen krivim za bilo koje krivično djelo ili propust koji nije predstavljao krivično djelo prema nacionalnom ili međunarodnom pravu u trenutku počinjenja, niti će biti izrečena stroža kazna od one koja je bila primjenjiva u vrijeme počinjenja krivičnog djela.“ Ova dvostruka zabrana - koja obuhvata princip *nullum crimen sine lege* i princip *nulla poena sine lege* - postavlja apsolutnu prepreku retroaktivnoj primjeni krivičnog prava na štetu optuženog. Druga rečenica odredbe, koja se tiče vremenskog ograničenja kazni, pokazala se posebno značajnom za sudsku praksu o oduzimanju imovine, jer odluka Suda o tome da li mjera oduzimanja predstavlja „kaznu“ određuje da li garancija neretroaktivnosti uopšte vrijedi.

Struktura člana 7. stav 1. otkriva njegovu zaštitnu svrhu: štiti pojedince od proizvoljne državne vlasti osiguravajući da su krivična odgovornost i kažnjavanje jasno definisani unaprijed, omogućavajući građanima da regulišu svoje ponašanje u skladu s tim. Apsolutni karakter ove odredbe naglašen je članom 15. stav 2, koji eksplicitno isključuje član 7. iz opsega dozvoljenih odstupanja u vanrednim situacijama, čime se neretroaktivnost podiže na status temeljne zaštite od koje se ne može odstupiti. Sud je dosljedno naglašavao da član 7 „utjelovljuje opštepriznate principe“ međunarodnog prava i zauzima „istaknuto mjesto u sistemu zaštite Konvencije“, odražavajući njegov status kao „suštinskog elementa vladavine prava.“

Evropski sud za ljudska prava razvio je autonomni koncept „kazne“ koji nadilazi domaće pravne klasifikacije, osiguravajući efikasnu zaštitu prava iz Konvencije od formalističkog državnog izbjegavanja. Ovo autonomno značenje kristalizovano je u predmetu *Engel i drugi protiv Holandije*¹ (1976) i naknadno usavršeno kroz opsežnu sudsku praksu. Sud je naglasio da je „polazna tačka u svakoj procjeni postojanja „kazne“ da li se mjera izriče nakon

¹ ESLJP, *Presuda Velikog vijeća u predmetu Engel i drugi protiv Holandije*, br. 5100/71; 5101/71; 5102/71; 5354/72; 5370/72 od 08.06.1976. godine

odluke da je lice krivo za krivično djelo,“ uz priznanje da „se i drugi faktori mogu uzeti u obzir kao relevantni u ovom kontekstu.“ Ovi dodatni faktori obuhvataju: prirodu i svrhu mjere; njenu karakterizaciju prema nacionalnom pravu; procedure uključene u donošenje i provođenje mjere; i njenu strogoću. Autonomni koncept služi kao ključna zaštita protiv država koje zaobilaze zaštite iz člana 7. kroz zakonodavno označavanje, osiguravajući da suština prevlada nad formom u analizi Suda.

U kontekstu zapljene imovine, ovaj pristup je omogućio Sudu da ispita da li mjere koje su u domaćem pravu označene kao „preventivne“, „restorativne“ ili „građanske“ ipak posjeduju krivične karakteristike u svojoj praktičnoj primjeni i efektima. Presudna odluka u predmetu *Welch protiv Ujedinjenog Kraljevstva*² (1995) označila je ključni trenutak, utvrdivši da je nalog za zapljenu droge kazneni uprkos svojoj zakonodavnoj karakterizaciji kao preventivni, jer se izriče nakon osude, uključuje zakonske pretpostavke koje preokreću teret dokazivanja i može se provoditi kroz zatvor. Ova odluka je utvrdila da mjere oduzimanja mogu, zavisno o svojim karakteristikama, koristiti zaštitu iz člana 7. i da su „ciljevi prevencije i reparacije u skladu sa kaznenom svrhom i mogu se smatrati sastavnim elementima samog pojma kazne.“³

Engelovi kriteriji, kako su razrađeni i primijenjeni kroz praksu Suda, pružaju analitički okvir za utvrđivanje da li mjere oduzimanja imovine predstavljaju kazne. Prvi kriterij – pravna klasifikacija prema domaćem pravu – ispituje da li nacionalno zakonodavstvo eksplicitno kategorizuje mjeru kao krivičnu, upravnu ili građansku, iako se ovom faktoru pridaje ograničena težina s obzirom na opredjeljenje Suda za autonomno tumačenje. Drugi kriterij – priroda i svrha mjere – ispituje da li mjera ima za cilj kažnjavanje, odvratanje i odmazdu (krivične karakteristike) ili prevenciju, vraćanje i naknadu (nekrivične karakteristike). Treći kriterij – ozbiljnost i proceduralni kontekst – procjenjuje praktični uticaj mjere na pojedinca, uključujući obim oduzimanja, dostupnost proceduralnih mjera i način provođenja.

U predmetu *Ulemek protiv Srbije*⁴ (2021), Sud je sistematski primijenio ove kriterije kako bi zaključio da oduzimanje krivično stečene imovine prema

² ESLJP, *Presuda vijeća u predmetu Welch protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, br. 17440/90 od 09.02.1995. godine

³ Ochnio, A.H. (2018) 'Retroactivity of extended confiscation and the EU minimum standard', **Arts & Humanities Open Access Journal**, 2(3), p. 150. doi: 10.15406/ahoaj.2018.02.00048

⁴ ESLJP, *Presuda Drugog odjela u predmetu Milorad Ulemek protiv Srbije*, br. 41680/13 od 02.02.2021. godine

srpskom Zakonu o oduzimanju imovine proistekle iz krivičnog dela⁵ (2008) (u daljem tekstu: Zakon iz 2008. godine) nije kazna: mjera nije klasifikovana kao krivična sankcija u srpskom pravu, njena svrha je „prvenstveno restorativne prirode“ s ciljem osiguranja da „zločin se ne isplati“, a njena primjena je nezavisna od utvrđene krivice. Primjena Engelovog okvira na oduzimanje imovine otkriva funkcionalni pristup Suda, gdje mjere usmjerene na neutralizaciju kriminalne dobiti, a ne na kažnjavanje počinitelja, spadaju izvan zaštitnog opsega člana 7. EKLJP.

Sudsku praksu ESLJP-a po ovom pitanju možemo podijeliti u tri različite kategorije koje odražavaju različite dubine sudskog angažmana sa vezom retroaktivnosti i oduzimanja imovine. Prva kategorija obuhvata slučajeve u kojima je Sud izričito utvrdio da retroaktivna primjena oduzimanja nije prekršila član 7, obično kroz nalaze da mjera ne predstavlja kaznu. *Ulemek protiv Srbije* i *Fondacija Dassa i drugi protiv Lihtenštajna*⁶ (2007) predstavljaju paradigmatičke primjere ove kategorije. Druga kategorija obuhvata odluke o neprihvatljivosti u kojima Sud nije razmatrao meritum apelacija prema članu 7, bilo iz proceduralnih razloga kao što su neiscrpljivanje domaćih pravnih lijekova ili iz suštinskih razloga kao što je nekompatibilnost *ratione materiae*. Odluka Evropske komisije za ljudska prava u predmetu *M. protiv Italije*⁷ (1991) ilustruje ovaj pristup. Treća kategorija - posebno značajna za razumijevanje pravnog okvira - uključuje slučajeve u kojima su podnosioci zahtjeva iznijeli argumente iz člana 7, ali je Sud riješio spor na alternativnim osnovama bez konačnog razmatranja tvrdnje o neretroaktivnosti.⁸ Ova tripartitna klasifikacija omogućava nijansiranu analizu evoluirajućeg pristupa Suda, razlikujući utvrđene principe od područja preostale neizvjesnosti.

Vremenske dimenzije retroaktivnog oduzimanja predstavljaju dva analitički različita scenarija kojima se Sud bavio s različitim naglaskom. Prvi scenarij - primjer slučaja *Ulemek protiv Srbije* - uključuje primjenu zakona o oduzimanju na krivična djela koja prethode njegovom stupanju na snagu. U slučaju *Ulemek*, organizovane kriminalne aktivnosti podnosioca zahtjeva

⁵ „Službeni glasnik Republike Srbije“, br. 97/2008

⁶ ESLJP, *Presuda Petog odjela u predmetu Fondacija Dassa i drugi protiv Lihtenštajna*, br. 696/05 od 10.07.2007. godine

⁷ Evropska komisija za ljudska prava, *Odluka u predmetu M. protiv Italije*, br. 12386/86 od 15.04.1991. godine

⁸ Pavlidis, G. (2021) 'Asset recovery in the European Union: implementing a "no safe haven" strategy for illicit proceeds', *Journal of Money Laundering Control*, 25(1), pp. 109-117. doi: 10.1108/JMLC-11-2020-0131.

odvijale su se između 1999. i 2003. godine, dok je Zakon iz 2008. stupio na snagu 13. decembra 2008. godine, stvarajući značajan vremenski jaz između kriminalnog ponašanja i zakonodavstva koje omogućava pristup. Drugi scenario - također prisutan u predmetu *Ulemek* - odnosi se na oduzimanje imovine stečene prije izvršenja krivičnog djela, što služi kao osnova za oduzimanje imovine.⁹ Apelacioni sud u Beogradu izričito je utvrdio da „čak i imovina stečena prije izvršenja djela za koja je podnosilac zahtjeva osuđen može biti zaplijenjena prema Zakonu iz 2008. godine, jer nije bila potrebna veza između tih krivičnih djela i imovine.“ Ova dvostruka retroaktivnost - vremensko proširenje na krivična djela prije donošenja zakona i na sticanje imovine prije počinjenja djela - predstavlja najopsežniji oblik retroaktivnog oduzimanja i bila je ključna za pravni razvoj Suda.

3. Potvrda karaktera mjere oduzimanja imovine kao posebne mjere nezavisne od krivične/kaznene osude

Sveobuhvatni analitički okvir koji reguliše procjenu retroaktivnog oduzimanja imovine od strane Suda fokusira se na razliku zasnovanu na svrsi između kaznenih i restorativnih/preventivnih mjera. Ova funkcionalna analiza se pokazala kao odlučujući faktor primjenjivosti prema članu 7, nadilazeći formalne zakonodavne klasifikacije i proceduralne konfiguracije. Sud je dosljedno naglašavao da mjere koje su prvenstveno usmjerene na osiguravanje da „zločin se ne isplati“ povratom nezakonito stečene imovine služe restorativnim i preventivnim svrhama, a ne kaznenim funkcijama. Obrazloženje „zločin se ne isplati“, posebno jasno izraženo u predmetima *Ulemek* i *Fondacija Dassa i drugi*, tvrdi da oduzimanje imovine neutralizuje ekonomske koristi od kriminalnog ponašanja, čime uklanja podsticaj za kriminalne aktivnosti i vraća prethodno stanje. Međutim, ova analiza zasnovana na svrsi izazvala je naučne kritike u vezi sa rizikom formalističkog zaobilaženja, pri čemu države mogu preoblikovati krivične mjere kao preventivne kako bi zaobišle ograničenja iz člana 7.¹⁰ Sud je pokušao ublažiti ovaj rizik kroz višefaktorsku procjenu, ispitujući ne samo navedene

⁹ Kuća podnosioca apelacije, kupljena 1998. godine za 374.409,00 tadašnjih njemačkih maraka (danas približno 190.000,00 Evra), stečena je prije nego što su počinjena krivična djela koja su bila osnova njegove presude i stupanja na snagu srpskog Zakona iz 2008. godine.

¹⁰ Simonato, M. (2017) 'Confiscation and fundamental rights across criminal and non-criminal domains', *ERA Forum*, 18(3), pp. 365-379.

zakonodavne aktivnosti, već i praktičnu primjenu mjere, njenu povezanost sa krivičnim postupcima i njene efekte na pojedinca.

Odluka Apelacionog suda u Beogradu od 3. aprila 2012. pružila je najdetaljniju sudsku analizu pravne prirode mjere zapljene, koju je ESLJP kasnije usvojio i podržao. Sud je iznio višestruku razliku između obične zapljene krivičnih sredstava i specijalizovanog oduzimanja kriminalno stečene imovine prema Zakonu iz 2008. Ključno za ovu razliku bilo je opažanje da obična konfiskacija prema krivičnom zakonodavstvu Srbije zahtijeva dokaz o direktnoj vremenskoj i uzročnoj vezi između određenog krivičnog djela i imovine koja je predmet konfiskacije, dok je režim zapljene prema Zakonu iz 2008. godine funkcionisao na osnovu oborive pretpostavke da je imovina koja premašuje zakonitu zaradu stečena nezakonito. Apelacioni sud je ovaj pristup zasnovan na pretpostavci opisao kao odraz preventivne, a ne kaznene svrhe mjere riječima: „nakon što je osoba osuđena za organizovani kriminal, postojala je pretpostavka da je njena imovina nezakonito stečena dok se ne dokaže suprotno.“ Ova strukturna karakteristika – odvajanje zapljene od dokaza o specifičnom krivičnom porijeklu – identifikovana je kao pokazatelj nekrivičnog karaktera mjere.

Tretman vremenskih odnosa između krivičnog djela i oduzimanja imovine u srpskim sudovima predstavlja jednu od najopsežnijih tvrdnji o nadležnosti za oduzimanje imovine u evropskim pravnim sistemima. Apelacioni sud je izričito utvrdio da „nije potrebna posebna veza između određenog krivičnog djela i oduzimanja imovine da bi se primijenile odredbe o oduzimanju kriminalno stečene imovine“ i da „specifično krivično djelo kojim je imovina stečena nije moralo biti dokazano.“ Ova odluka proširena je da obuhvati imovinu stečenu prije krivičnih djela koja su osnova za osudu: „čak i imovina stečena prije počinjenja djela za koja je podnosilac zahtjeva osuđen može biti zaplijenjena prema Zakonu iz 2008. godine, jer nije potrebna veza između tih krivičnih djela i imovine.“ Obrazloženje suda naglasilo je da mjera oduzimanja imovine cilja ukupne ekonomske posljedice kriminalnog načina života, a ne specifične transakcijske veze, što odražava njenu svrhu sveobuhvatnog povrata imovine, a ne kazne specifične za krivično djelo.

Odluka Ustavnog suda Srbije od 26. novembra 2012. godine pružila je konačno rješenje pitanja člana 7, usvajajući i jačajući nekrivičnu karakterizaciju nižih sudova. Ustavni sud je prihvatio tumačenje Apelacionog suda prema kojem zapljena krivične imovine nije ni krivična sankcija ni krivična mjera po prirodi, ponavljajući da mjera „ne zahtijeva uspostavljanje direktne vremenske veze između krivičnog djela za koje je podnosilac zahtjeva osuđen i prisvajanja osporene imovine.“ Obrazloženje Ustavnog suda Srbije

naglašavalo je strukturne karakteristike koje razlikuju oduzimanje od krivičnih sankcija: postupci su bili *in rem*, a ne *in personam*, usmjereni protiv imovine bez obzira na nominalno vlasništvo; mjera je bila preventivne prirode, osmišljena da osigura da „zločin se ne isplati“; a njena primarna svrha bila je „restorativna“, nastojeći „vratiti stanje koje je postojalo prije počinjenja bilo kojeg krivičnog djela.“ Ove karakterizacije su široko prihvaćene od strane ESLJP-a u njegovoj kasnijoj analizi, pokazujući princip supsidijarnosti na snazi i spremnost Suda da prizna dobro obrazložene nacionalne sudske prakse.

Analiza predstavke apelanta prema članu 7. od strane ESLJP započela je osnovnim principom da „za potrebe Konvencije ne može postojati „osuda“ osim ako nije utvrđeno u skladu sa zakonom da je izvršeno krivično djelo,“ te shodno tome, „ne može biti kazne osim ako nije utvrđena individualna odgovornost.“ Apelacija podnosioca predstavke se fokusirala na argument da je mjera oduzimanja „ekvivalentna krivičnoj sankciji“ i da njena retroaktivna primjena krši član 7. stav 1. jer Zakon iz 2008. „nije postojao u vrijeme počinjenja krivičnih djela za koja je prethodno osuđen.“ Odgovor Vlade Republike Srbije je zadržao nekaznenu karakterizaciju, tvrdeći da je mjera *sui generis*, preventivna, a ne kaznena, a njen opseg određen razlikom između zakonitog prihoda i vrijednosti imovine, a ne krivicom. Sud je strukturisao svoju analizu oko utvrđenih kriterija za identifikaciju „kazni“, ispitujući vezu mjere sa krivičnim djelima, njenu domaću pravnu klasifikaciju, prirodu i svrhu, te proceduralni kontekst i težinu.

Sistematska primjena Engelovih kriterija od strane Suda u stavovima 47 do 57 presude u predmetu *Ulemek* pruža najopsežniju analizu pravne prirode oduzimanja od strane ESLJP-a do sada. Što se tiče pravne klasifikacije, Sud je primijetio jednoglasnost srpskih sudova u zaključku da oduzimanje ne predstavlja kaznu, te je primijetio da se „kazne i oduzimanje imovine smatraju različitim mjerama u srpskom pravnom sistemu,“ pri čemu oduzimanje nije uključeno u listu krivičnih sankcija Krivičnog zakona i regulisano je potpuno zasebnim zakonodavstvom. Sud je naglasio da „u relevantnom zakonodavstvu nema ničega što jasno klasifikuje mjeru kao kaznu,“ čime se ovaj slučaj razlikuje od situacija gdje se kaznene mjere prikrivaju formalističkim označavanjem.

Što se tiče prirode i svrhe, Sud je primijetio da je Zakon iz 2008. godine bio namijenjen ispunjavanju obaveza prema Konvenciji Savjeta Evrope o pranju, traženju, zapljeni i konfiskaciji prihoda stečenih kriminalom (1990)¹¹ (tzv. Strazburška konvencija), te da su nalozi za oduzimanje imovine

¹¹ „Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“ - Međunarodni ugovori br. 4/06

„namijenjeni da se osigura da kriminal ne isplati i da su prvenstveno restorativne prirode.“ Sud je izvukao eksplicitne analogije sa slučajem *Fondacija Dassa i drugi*, gdje su slične mjere utvrđene kao nekrivične, i sa slučajem *Balsamo protiv San Marina*¹² (2019), gdje je konfiskacija karakterisana kao preventivna, a ne kaznena.

Što se tiče težine i procedure, Sud je priznao da se pravila krivičnog postupka primjenjuju supsidijarno i da su posebna vijeća krivičnih sudova izdavala naloge za oduzimanje imovine, ali je zaključio da ove proceduralne karakteristike ne mijenjaju suštinski karakter mjere. Sud je naglasio da stepen krivice nije relevantan za određivanje iznosa oduzete imovine, te da je mjera usmjerena na imovinu, a ne na ličnost osuđenog lica.

Princip „zločin se ne isplati“, posebno jasno izražen u predmetu *Ulemek*, pojavio se kao temeljni pravni razlog za isključivanje nekaznene konfiskacije iz zaštitnog opsega člana 7. Ovaj princip tvrdi da primarna svrha povrata imovine državi nije kažnjavanje počinioca, već neutralizacija ekonomskih posljedica kriminalne aktivnosti, čime se uklanja materijalni podsticaj za krivično djelo i vraća *ex ante* pravna situacija. Podrška Suda ovom obrazloženju u predmetu *Ulemek* – izričito se oslanjajući na ranije stavove u slučaju *Fondacija Dassa i drugi* i Konvenciju Savjeta Evrope – potvrđuje da mjere koje su zaista usmjerene na ovaj cilj imaju preventivne i restorativne funkcije koje ih razlikuju od kazni. Princip ima značajne implikacije za retroaktivnost: ako oduzimanje imovine služi za povrat imovine koja nikada nije legitimno stečena, njegova retroaktivna primjena ne nameće nove terete počiniocu, već samo provodi postojeće obaveze za nadoknadu nezakonitog bogaćenja. Kao što je Sud naveo, svrha Zakona iz 2008. godine bila je „vratiti stanje koje je postojalo prije počinjenja bilo kojeg krivičnog djela“, što je vremenski usmjeren cilj koji inherentno omogućava retroaktivnu primjenu.

Presudna odluka Suda u predmetu *Ulemek* predstavlja značajno pojašnjenje opsega člana 7 u kontekstu oduzimanja. U stavovima 56-57, Sud je zaključio da „nalog o oduzimanju u ovom slučaju nije predstavljao „kaznu“ u smislu člana 7. stav 1. Konvencije,“ što znači da „član 7 nije primjenjiv u ovom slučaju.“ Ova odluka se zasnivala na sveobuhvatnoj višefaktorskoj analizi prethodno opisanoj, s posebnim naglaskom na restorativnu svrhu mjere, njenu nezavisnost od utvrđivanja krivice i strukturnu razliku od krivičnih sankcija. Izričita izjava Suda o neprimjenjivosti, umjesto da samo ne utvrdi povredu, nosi važne pravne posljedice: ona utvrđuje da nekrivično

¹² ESLJP, *Presuda Trećeg odjela u predmetu Balsamo protiv San Marina*, br. 20319/17 i 21414/17 od 08.10.2019. godine

oduzimanje imovine u potpunosti spada izvan zaštitnog opsega člana 7, umjesto da je podložno ograničenjima iz člana 7 koja su zadovoljena nekim oblikom opravdanja ili analize ograničenja. Ovo kategoričko isključenje izazvalo je naučnu debatu o odgovarajućoj ravnoteži između efikasne kontrole kriminala i zaštite od proizvoljnog uskraćivanja pravne sigurnosti, pri čemu kritičari tvrde da funkcionalna analiza Suda možda nedovoljno ograničava sposobnost država da zaobiđu član 7 kroz zakonodavnu rekarakterizaciju.

Ulemek protiv Srbije predstavlja prvu odluku ESLJP koja pruža sveobuhvatnu analizu retroaktivnog oduzimanja u specifičnom kontekstu gonjenja organizovanog kriminala u postkonfliktnom društvu, uspostavljajući presedansku vrijednost za uporedive situacije u državama članicama Savjeta Evrope. Slučaj je proizašao iz napora Srbije da razbije mreže organizovanog kriminala koje su „cvjetale“ tokom sukoba i političke nestabilnosti 1990-ih, pri čemu Zakon iz 2008. predstavlja zakonodavni odgovor na međunarodne obaveze i domaći pritisak za efikasnim povratom imovine. Detaljno angažovanje Suda sa specijalizovanim režimom oduzimanja imovine u srpskom pravnom sistemu - ispitivanje njegove zakonodavne istorije, sudske interpretacije i praktičnog djelovanja - pruža šablon za procjenu sličnih sistema u drugim jurisdikcijama. Značaj ove odluke dodatno je naglašen ozbiljnošću osnovnog krivičnog djela i visokim statusom podnosioca aplikacije, što pokazuje da se neprimjenjivost člana 7 odnosi čak i na najteže krivične slučajeve gdje je oduzimanje imovine strukturisano kao nekaznena mjera.

Odluka u predmetu *Ulemek* potvrđuje široka ovlaštenja država da donose zakonodavstvo sa retroaktivnom primjenom koje se bavi stalnim činjeničnim situacijama, naročito kada nezakonito bogaćenje traje i nakon izvršenja osnovnih krivičnih djela. Analiza Suda implicitno tretira zadržavanje nezakonito stečene imovine od strane podnosioca aplikacije kao kontinuiranu situaciju podložnu regulatornoj intervenciji, a ne kao kompletnu istorijsku činjenicu imunu na naknadne zakonodavne reakcije. Ovaj pristup se oslanja na šire principe vremenske nadležnosti i razliku između suštinske i proceduralne retroaktivnosti, dok ove principe prilagođava specifičnom kontekstu povrata imovine. Podrška Suda stavu srpskih sudova da imovina stečena prije krivičnih djela može biti predmet zapljene - jer „nije bila potrebna veza između tih krivičnih djela i imovine“ - predstavlja široku interpretaciju regulatornih kapaciteta država koja daje prioritet efikasnoj kontroli kriminala nad strogom vremenskom kompartmentalizacijom.

Presuda u predmetu *Ulemek* značajno razjašnjava granicu između građanskog oduzimanja *in rem* i krivičnih kazni za potrebe člana 7, oslanjajući

se i razvijajući okvir uspostavljen u predmetu *Fondacija Dassa i drugi*. Analiza Suda naglašava strukturne karakteristike koje ukazuju na nekazneni karakter: *in rem* prirodu postupaka usmjerenih na imovinu, a ne na ličnost počinioca; nerelevantnost krivice za određivanje obima oduzimanja; primjenu analogija građanskog prava kao što je restitucija neosnovanog bogaćenja; i preventivnu, a ne retributivnu svrhu. Ovi kriteriji pružaju smjernice za nacionalne zakonodavce koji žele dizajnirati sisteme oduzimanja imovine u skladu sa članom 7, dok istovremeno postavljaju standarde za podnositelje aplikacija koji osporavaju kaznene mjere prikrivene kao građansko oduzimanje. Izričito oslanjanje Suda na objašnjavajuće izvještaje iz konvencija Savjeta Evrope – koji navode da „činjenica da se konfiskacija u nekim državama ne smatra krivičnom sankcijom, već sigurnosnom ili drugom mjerom, nije relevantna u mjeri u kojoj je oduzimanje povezano sa krivičnim djelovanjem“ – pokazuje integraciju tumačenja međunarodnih ugovora u analizu člana 7. EKLJP.

Ulemek jurisprudencija je brzo integrisana u kasniju praksu Suda, sa eksplicitnim citiranjem u odlukama kao što je *Garofalo i drugi protiv Italije*¹³ (2025), gdje je Sud opširno citirao i oslanjao se na predmet *Ulemek* prilikom analize italijanskih preventivnih mjera konfiskacije. U predmetu *Garofalo i drugi*, Sud se pozvao na predmet *Ulemek* u kontekstu analize mjera zapljene prema italijanskom pravu, pokazujući prenosivost doktrine ne-krivičnog oduzimanja imovine kroz različite nacionalne pravne sisteme. Obrazac citiranja otkriva funkciju predmeta *Ulemek* kao temeljnog slučaja koji uspostavlja opšte principe primjenjive izvan njegovog specifičnog činjeničnog konteksta, s analitičkim okvirom koji informiše pristup Suda različitim režimima oduzimanja imovine. Uticaj ove odluke proteže se i na akademske komentare i međunarodne smjernice politika, pri čemu Savjet Evrope i druge institucije pozivaju se na predmet *Ulemek* u razvoju najboljih praksi za zakonodavstvo o povratu imovine u skladu sa standardima ljudskih prava.

4. Mjera oduzimanja imovine kao *sui generis* mjera nekaznenih postupaka

Odluka u predmetu *Fondacija Dassa i drugi protiv Lihtenštajna* uspostavila je temeljni presedan za tretman ESLJP-a prema retroaktivnom oduzimanju imovine bez osude, pružajući analitički model koji je kasnije

¹³ ESLJP, *Presuda Prvog odjela u predmetu Garofalo i drugi protiv Italije*, br. 47269/18 od 21.05.2025. godine

razvijen u predmetu *Ulemek*. Predmet se odnosio na postupke objektivnog oduzimanja imovine (njem. *objektive Verfallsverfolgung*) usmjerene protiv imovine koju su držali Fondacija Dassa i Fondacija Lafleur, pravna lica sa sjedištem u Kneževini Lihtenštajn umiješana u krivične postupke, ali sama nisu osuđena. Lihtenštajnski sistem je dozvoljavao oduzimanje imovine nezavisno od krivične osude, ciljajući imovinu koja je proizvod ili instrument krivične aktivnosti kroz *in rem* postupke gdje nije bilo potrebno utvrđivanje individualne krivice. Ova proceduralna konfiguracija - karakteristična za sisteme oduzimanja imovine u građanskom pravu *in rem* - postavljala je posebna pitanja u odnosu na oduzimanje imovine zasnovano na presudi, jer je odsustvo bilo kakve krivične presude eliminisalo najočigledniju vezu sa kaznenim mjerama.¹⁴

Vremenska struktura *Fondacija Dassa i drugi* predstavljala je retroaktivne probleme uporedive sa onima u predmetu *Ulemek*, iako su nastali u kontekstu bez osude. Navodni osnovni kazneni prekršaji dogodili su se tokom 1990-ih, sa prenosom imovine na *Fondacija Dassa i drugi* 1996. godine, dok su zakonodavne izmjene koje omogućavaju specifične postupke zapljene donesene 2000. godine. Ova vremenska konfiguracija - kazneno ponašanje i sticanje imovine prije zakonodavstva koje omogućava konfiskaciju - otvorilo je direktna pitanja iz člana 7. o dozvoljenosti retroaktivne primjene. Prihvatanje ove retroaktivne primjene od strane Suda, zasnovano na karakterizaciji oduzimanja imovine bez osude kao nekaznenog, uspostavilo je analitički put koji je predmet *Ulemek* kasnije proširio na kontekste zasnovane na osudama, pokazujući prenosivost analize zasnovane na svrsi kroz različite procesne konfiguracije.

Karakterizacija objektivnog oduzimanja imovine iz Lihtenštajna kao „uporedive s građansko-pravnom restitucijom neosnovanog bogaćenja“ predstavlja ključnu pravnu inovaciju s dalekosežnim implikacijama za obuhvat člana 7. Ova analogija građanskog prava omogućila je Sudu da razlikuje oduzimanje od krivičnih kazni na osnovu njene suštinske funkcije: umjesto kažnjavanja krivičnog djela, mjera je vraćala imovinu na njen pravni položaj oduzimanjem neosnovano stečene imovine. Sud je naglasio specifične strukturne karakteristike koje podržavaju ovu karakterizaciju: oduzimanje imovine može biti isključeno kada treće strane imaju pravne zahtjeve za imovinu; ograničeno je na stvarno bogaćenje korisnika; nisu postojale zakonske pretpostavke da je imovina koja prolazi kroz ruke počinioca

¹⁴ Nelson, C. (2016) 'The constitutionality of civil forfeiture', *Yale Law Journal*, 125(8), pp. 2468-2536.

kriminalna, ako se ne dokaže suprotno; stepen krivice nije bio bitan za određivanje iznosa oduzimanja; a nalozi za oduzimanje imovine nisu mogli biti zamjenjeni zatvorom u slučaju neizvršenja.

Izričito tumačenje Suda da retroaktivno provođenje lihtenštajnskog zakona o konfiskaciji imovine bez krivične osude „ne predstavlja „kaznu“ u smislu (...) Konvencije“ uspostavilo je konačan presedan za naknadnu analizu retroaktivnosti. Ova odluka se zasnivala na sveobuhvatnoj funkcionalnoj analizi ranije objašnjennoj, s posebnim naglaskom na karakter mjere u građanskom pravu i njenu nezavisnost od krivičnih postupaka. Obrazloženje Suda je naglasilo da „priroda oduzimanja imovine prema nacionalnom pravu - iako regulisana u krivičnom zakonodavstvu i povezana sa, i zavisna od počinjenja krivičnog djela - učinila ga je uporedivijim sa povratom neosnovanog obogaćenja po građanskom pravu nego sa novčanom kaznom po krivičnom pravu.“ Ova karakterizacija omogućila je Sudu da zaključi da druga rečenica člana 7. stav 1. nije primjenjiva, s posljedicom da retroaktivno provođenje nije izazvalo zabrinutost u vezi s Konvencijom.

Odluka u predmetu *Fondacija Dassa i drugi* posebno je jasno definisala preventivnu funkciju koja opravdava retroaktivnu primjenu zakona o oduzimanju imovine. Sud je naglasio da su zakoni o oduzimanju bez osude iz Lihtenštajna „bili usmjereni na garantovanje da se zločin ne isplati“, te da „ako zakoni ne bi bili retroaktivno provođeni, optuženima bi se pružila prilika da profitiraju od djela koja su bila nezakonita u trenutku izvršenja.“ Ovo obrazloženje je transformisalo vremensku retroaktivnost iz ustavne mane u funkcionalnu nužnost: retroaktivna primjena bila je ključna kako bi se spriječilo da počinioci iskoriste zakonodavne praznine za zadržavanje nezakonitih dobitaka.¹⁵ Podrška Suda ovom opravdanju - uprkos potencijalu da opravda široku retroaktivnu primjenu - odražava prioritet koji se daje efikasnoj kontroli kriminala u kontekstu povrata imovine, uravnotežen zahtjevom da mjere budu zaista preventivne i restorativne, a ne kaznene u prikrivanju.

Analitički kontinuitet između predmeta *Fondacija Dassa i drugi* i *Ulemek* je izražen i namjeran. Obje odluke koriste identičnu tzv. *gateway* analizu: određivanje ne-kaznene svrhe otvara vrata retroaktivnoj primjeni stavljajući mjeru izvan okvira člana 7. U predmetu *Fondacija Dassa i drugi*, analogija Suda o restituciji uspostavila je ne-kaznenu karakterizaciju; u slučaju *Ulemek*, Sud je razradio ovo obrazloženje detaljnijom analizom Engelovih kriterija i

¹⁵ Finneran, S. and Luther, J. (2018) 'Criminal forfeiture and the Sixth Amendment: the role of the jury at common law', *Cardozo Law Review*, 40(2), pp. 537-596.

eksplicitnim pozivanjem na princip „zločin se ne isplati“. Zajednički okvir odražava namjerni sudski kontinuitet, pri čemu odluka *Ulemek* citira i nadograđuje *Fondacija Dassa i drugi* kao utvrđeni autoritet. Ova kontinuitet je posebno značajan s obzirom na proceduralne razlike između slučajeva: *Fondacija Dassa i drugi* je uključivala konfiskaciju imovine bez krivične osude, dok je *Ulemek* uključivao oduzimanje imovine na osnovu presude. Primjena sličnih obrazloženja od strane Suda u oba konteksta sugerše jedinstven doktrinarni pristup oduzimanju bez obzira na proceduralni okvir.

I *Fondacija Dassa i drugi* i *Ulemek* razrađuju ključnu razliku između kaznene konfiskacije i restorativnog povrata imovine koja određuje primjenjivost prema članu 7. Kaznena konfiskacija - primjerice u slučaju *Welch protiv Ujedinjenog Kraljevstva* - ima za cilj odmazdu i odvracanje kroz lišavanje proporcionalno krivici, obično zahtijeva dokaz specifičnog krivičnog porijekla i može se provoditi zatvorom zbog nepoštivanja pravila. Restorativni povrat imovine - primjerice *Fondacija Dassa i drugi* i *Ulemek* - ima za cilj neutralizaciju kriminalnih profita i vraćanje prethodnog stanja, djeluje kroz pretpostavke i prebacivanje tereta dokazivanja na lica od kojih se oduzima imovina, te izbjegava zatvor kao mehanizam provođenja.¹⁶ Ova razlika, iako je u principu analitički jasna, predstavlja praktične izazove u primjeni, jer nacionalni sistemi često kombinuju kaznene i restorativne elemente u hibridnim konfiguracijama koje se opiru jednostavnoj kategorizaciji.

Putanja od predmeta *Fondacija Dassa i drugi* do predmeta *Ulemeka* predstavlja značajnu pravnu evoluciju u dva aspekta. Prvo, *Ulemek* je proširio doktrinu ne-kaznenog oduzimanja iz konteksta oduzimanja bez osude na oduzimanje imovine zasnovano na presudi, pokazujući da čak i kada je oduzimanje eksplicitno povezano sa krivičnom osudom, može izbjeći član 7 ako mu je svrha restorativna. Ovo produženje nije bilo automatsko niti očigledno, jer je vremenska blizina oduzimanja imovine zasnovane na presudi krivičnoj kazni mogla sugerisati kazneni karakter. Drugo, *Ulemek* je pružio detaljnije i strukturiranije obrazloženje, sa detaljnom primjenom Engelovih kriterija i eksplicitnim angažmanom u potencijalnim kontraargumentima. Ovo razjašnjenje odražava i prolazak četrnaest godina između odluka i priznanje Suda *Ulemekovog* značaja u konsolidaciji i pojašnjavanju doktrine. Evolucija stoga ne predstavlja odstupanje od *Fondacija Dassa i drugi*, već njen sistematski razvoj i ojačanje.

¹⁶ Hryniewicz-Lach, E. (2024) 'Improving asset confiscation: in the quest for effective and just solutions', *ERA Forum*. doi: 10.1007/s12027-024-00832-3.

5. Evolutivni karakter mjere oduzimanja imovine kao *sui generis* mjere

Odluka Evropske komisije za ljudska prava u predmetu *M. protiv Italije* predstavlja najraniju značajnu strazburšku sudsku praksu o odnosu između mjera zapljene i člana 7, uspostavljajući temeljne principe koji će uticati na kasniju sudsku praksu decenijama. Predmet se odnosio na italijansko zakonodavstvo koje dozvoljava zapljenu imovine čije zakonito porijeklo vlasnik nije mogao dokazati, u okolnostima kada postoji sumnja na povezanost sa kriminalnom radnjom. Komisija je ovu mjeru opisala kao „kontrolu korištenja imovine“, a ne kao krivičnu kaznu, naglašavajući njenu regulatornu i preventivnu funkciju u borbi protiv organizovanog kriminala i nezakonitog obogaćenja.¹⁷ Ova karakterizacija je bila značajna jer je mjeru smjestila unutar državne regulatorne nadležnosti nad korištenjem imovine, a ne njene kaznene ovlasti nad krivičnim prestupnicima. Predstavljajući konfiskaciju kao ostvarenje opšteg interesa države u kontroli imovine koja bi mogla proisteći iz kriminalne aktivnosti, Komisija je u potpunosti izbjegla angažman prema članu 7. EKLJP.

Klasifikacija italijanske konfiskacije od strane Komisije kao „isključivo preventivne“ i bez „bilo kakvog utvrđivanja krivice“ uspostavila je analitički obrazac koji će upravljati kasnijom sudskom praksom oduzimanja imovine tokom naredne tri decenije. Ova klasifikacija se zasnivala na odsustvu proceduralnih elemenata karakterističnih za krivično pravosuđe: nema optužnice za krivično ponašanje, nema suđenja koje dokazuje krivicu van razumne sumnje, nema krivičnog dosijea proizašlog iz postupka, te nema zatvora ili drugih sankcija kao posljedice. Pristup Komisije tretirao je ove proceduralne izostanke kao pokazatelj suštinskog nekrivičnog karaktera, utvrđujući da oblik i procedura mjera mogu biti jednako odlučujući kao i njihova svrha i efekti u procjeni pravne prirode. Ovaj procesni naglasak biće usavršen u kasnijoj sudskoj praksi, pri čemu bi Sud razvio iznijansiraniju procjenu situacija u kojima su prisutni elementi krivičnog postupka, ali ne mijenjaju suštinski karakter mjere.

Zaključak Komisije da se članovi 6 i 7 ne primjenjuju na mjere preventivne zapljene utvrdio je kategoričko isključenje koje će *Fondacija Dassa i drugi* i *Ulemek* kasnije potvrditi i razraditi. Ova odluka o neprimjenjivosti imala je značajne praktične posljedice: podnosioci aplikacija koji osporavaju preventivnu konfiskaciju nisu mogli koristiti garancije pravičnog suđenja iz

¹⁷ Simonato, M. (2016) 'Extended confiscation of criminal assets: limits and pitfalls of minimum harmonisation in the EU', *European Law Review*, 41(6), pp. 751-773.

člana 6 stav 2 (pretpostavka nevinosti) ili člana 6 stav 3 (minimalna prava iz prava na odbranu), niti zaštitu neretroaktivnosti iz člana 7. stav 1. EKLJP. Njihove preostale zaštite bile su ograničene na član 1 Protokola br. 1 (mirno uživanje imovine), koji dozvoljava proporcionalno miješanje u svojinska prava u svrhu legitimnog javnog interesa. Restriktivan pristup Komisije primjenjivosti Konvencije - kasnije ublažen iznijansiranjem analizom Suda u slučajevima poput *Bocellari i Rizza protiv Italije*¹⁸ (2007) - uspostavio je osnovu od koje se razvila savremena sudska praksa.

Praksa Suda uspostavila je tri međusobno povezana osnovna principa vezana za retroaktivno oduzimanje imovine. Prvo, nekazneno oduzimanje imovine izlazi iz okvira člana 7 bez obzira na retroaktivnu primjenu, na osnovu autonomnog značenja „kazne“ i Engelove analize kriterija. Ovaj princip, uspostavljen u predmetu *Fondacija Dassa i drugi* i konsolidovan u predmetu *Ulemek*, pruža temeljnu osnovu za procjenu kompatibilnosti. Njegov značaj ne može se dovoljno naglasiti: efektivno uklanja vremenska ograničenja na mjere oduzimanja imovine koje se mogu okarakterisati kao zaista preventivne ili restorativne, omogućavajući državama da se neograničeno vraćaju u koštac sa kriminalnim bogatstvom.¹⁹ Robusnost ovog principa pokazuje se njegovom primjenom u različitim pravnim sistemima i činjeničnim kontekstima, od imovine fondacije u Lihtenštajnu do prihoda od organizovanog kriminala u Srbiji, do imovine povezane sa italijanskom mafijom.

Drugo, preventivna/restorativna svrha služi kao odlučujući faktor u procjeni kompatibilnosti prema članu 7 od strane Suda. Ova analiza zasnovana na svrsi, iako se načelno čini jednostavnom, uključuje složenu suštinsku procjenu u primjeni. Sud ispituje zakonodavnu istoriju, zakonski tekst, zvanične objašnjavajuće materijale i komparativnu praksu kako bi utvrdio da li je primarna svrha mjere zaista nekaznena. Princip „zločin se ne isplati“ pojavio se kao pravni skraćeni izraz za ovu procjenu svrhe, obuhvatajući preventivne i restorativne ciljeve koji razlikuju nekazneno oduzimanje od krivičnog kažnjavanja.²⁰ Međutim, oslanjanje Suda na navedenu svrhu stvara ranjivost na strateško zakonodavno pisanje, zahtijevajući stalnu budnost kako bi se osiguralo da formalna karakterizacija bude u skladu sa suštinskom stvarnošću.

¹⁸ ESLJP, *Presuda Drugog odjela u predmetu Bocellari i Rizza protiv Italije*, br. 399/02 od 13.11.2007. godine

¹⁹ Ho, A. (2021) 'Finality, comity, and retroactivity in criminal procedure', *Stanford Law Review*, 73(5), pp. 1031-1062.

²⁰ Boucht, J. (2019) 'Asset confiscation in Europe – past, present, and future challenges', *Journal of Financial Crime*, 26(2), pp. 526-548. doi: 10.1108/JFC-09-2018-0098.

Treće, države imaju široku marginu u dizajniranju mehanizama povrata imovine za teška krivična djela, uz poštivanje zahtjeva proporcionalnosti i proceduralne zaštite. Ova margina odražava priznanje Suda praktičnim izazovima s kojima se države suočavaju u borbi protiv organizovanog kriminala i korupcije, kao i raznolikosti nacionalnih pravnih tradicija u rješavanju ovih izazova. Ova margina omogućava zakonodavno eksperimentisanje i inovacije, uključujući retroaktivnu primjenu, uz zadržavanje osnovnih zaštita Konvencije kroz Engel kriterije i reviziju proporcionalnosti. Širina ove margine varira u zavisnosti od konteksta: šira za uspostavljene prijetnje organizovanog kriminala, uža za nove ili sporne primjene ovlaštenja za oduzimanje imovine.

6. Zaključak

Sudska praksa ESLJP-a o retroaktivnom oduzimanju postiže delikatnu, ali opravdanu ravnotežu između efikasne borbe protiv kriminala i zaštite vladavine prava. Dozvoljavajući retroaktivnu primjenu zaista preventivnih i restorativnih mjera oduzimanja, Sud omogućava državama da se bave tekućim ekonomskim posljedicama krivičnih aktivnosti bez vremenskih ograničenja koja bi zaštitila istorijsko kriminalno bogatstvo od povrata. Održavanjem Engelovih kriterija i autonomnog značenja „kazne“, Sud čuva integritet člana 7 protiv formalističkog izbjegavanja, osiguravajući da mjere koje su suštinski kaznene ostaju podložne ograničenjima bez retroaktivnosti. Ova ravnoteža odražava institucionalnu ulogu Suda u posredovanju između državnih sigurnosnih imperativa i zaštite individualnih prava.

Preostale ranjivosti u trenutnom okviru zaslužuju nastavak pažnje. Formalistički rizik, iako ublažen multifaktorskom analizom, nije eliminisan; prag ozbiljnosti, iako priznat, nema jasnu definiciju; a vremenska ograničenja doktrine kontinuirane situacije, iako znatno proširena u predmetu *Ulemek*, možda će na kraju zahtijevati precizniju artikulaciju. Ova područja za doktrinarno usavršavanje sugerišu da će praksa Suda o oduzimanju imovine nastaviti da se razvija, potencijalno kroz pojašnjenje pred Velikim vijećem ili kroz postepeni razvoj kao odgovor na nove činjenične konfiguracije.

Trajni značaj principa „zločin se ne isplati“ u praksi ESLJP o oduzimanju imovine odražava osnovni politički konsenzus koji nadilazi određene pravne sisteme ili istorijske kontekste. Ovaj princip, artikulisan u predmetu *Fondacija Dassa i drugi*, konsolidovan u predmetu *Ulemek* i proširen u kasnijim odlukama, obuhvata preventivne i restorativne svrhe koje opravdavaju retroaktivni povrat imovine, dok ga istovremeno razlikuje od kaznenih

krivičnih sankcija. Kako se organizovani kriminal, korupcija i finansijski kriminal nastavljaju razvijati, primjena ovog principa zahtijevaće prilagođavanje novim izazovima, ali njegova osnovna spoznaja - da kriminalno ponašanje ne bi trebalo donositi održivu ekonomsku korist - ostaje jednako uvjerljivo danas kao i kada je prvi put artikulirano u praksi Suda. Integracija ovog principa u međunarodne instrumente, nacionalno zakonodavstvo i sudsko obrazloženje kroz različite pravne tradicije sugerise da je postigao status opšteg pravnog principa, informišući razvoj mehanizama za povrat imovine širom svijeta, istovremeno zadržavajući osnovnu zaštitu ljudskih prava kroz autonomni okvir za tumačenje EKLJP-a.

Literatura

1. Boucht, J. (2019) 'Asset confiscation in Europe – past, present, and future challenges', *Journal of Financial Crime*, 26(2), pp. 526-548. doi: 10.1108/JFC-09-2018-0098.
2. ESLJP, *Presuda Drugog odjela u predmetu Bocellari i Rizza protiv Italije*, br. 399/02 od 13.11.2007. godine
3. ESLJP, *Presuda Drugog odjela u predmetu Milorad Ulemek protiv Srbije*, br. 41680/13 od 02.02.2021. godine
4. ESLJP, *Presuda Petog odjela u predmetu Fondacija Dassa i drugi protiv Lihtenštajna*, br. 696/05 od 10.07.2007. godine
5. ESLJP, *Presuda Prvog odjela u predmetu Garofalo i drugi protiv Italije*, br. 47269/18 od 21.05.2025. godine
6. ESLJP, *Presuda Trećeg odjela u predmetu Balsamo protiv San Marina*, br. 20319/17 i 21414/17 od 08.10.2019. godine
7. ESLJP, *Presuda Velikog vijeća u predmetu Engel i drugi protiv Holandije*, br. 5100/71; 5101/71; 5102/71; 5354/72; 5370/72 od 08.06.1976. godine
8. ESLJP, *Presuda vijeća u predmetu Welch protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, br. 17440/90 od 09.02.1995. godine
9. Evropska komisija za ljudska prava, *Odluka u predmetu M. protiv Italije*, br. 12386/86 od 15.04.1991. godine
10. Finneran, S. and Luther, J. (2018) 'Criminal forfeiture and the Sixth Amendment: the role of the jury at common law', *Cardozo Law Review*, 40(2), pp. 537-596.
11. Ho, A. (2021) 'Finality, comity, and retroactivity in criminal procedure', *Stanford Law Review*, 73(5), pp. 1031-1062.

12. Hryniewicz-Lach, E. (2024) 'Improving asset confiscation: in the quest for effective and just solutions', **ERA Forum**. doi: 10.1007/s12027-024-00832-3.
13. Nelson, C. (2016) 'The constitutionality of civil forfeiture', **Yale Law Journal**, 125(8), pp. 2468-2536.
14. Ochnio, A.H. (2018) 'Retroactivity of extended confiscation and the EU minimum standard', **Arts & Humanities Open Access Journal**, 2(3), p. 150. doi: 10.15406/ahoaj.2018.02.00048.
15. Pavlidis, G. (2021) 'Asset recovery in the European Union: implementing a "no safe haven" strategy for illicit proceeds', **Journal of Money Laundering Control**, 25(1), pp. 109-117. doi: 10.1108/JMLC-11-2020-0131.
16. Simonato, M. (2016) 'Extended confiscation of criminal assets: limits and pitfalls of minimum harmonisation in the EU', **European Law Review**, 41(6), pp. 751-773.
17. Simonato, M. (2017) 'Confiscation and fundamental rights across criminal and non-criminal domains', **ERA Forum**, 18(3), pp. 365-379.
18. Skead, N. and Murray, S. (2015) 'The politics of proceeds of crime legislation', **UNSW Law Journal**, 38(2), p. 455.

Darko SOLDAT i Dragan MIRJANIĆ,
PITANJE RETROAKTIVNOSTI PRILIKOM DONOŠENJA MJERE ODUZIMANJA
IMOVINE I IMOVINSKE KORISTI (351-370)

Darko Soldat, PhD Prosecutor and Deputy Head of the Department for Economic Crime and Corruption, Cantonal Prosecutor's Office of Sarajevo Canton
Dragan Mirjanić, LL.M. Judge, Municipal Court in Sarajevo

THE ISSUE OF RETROACTIVITY IN THE ADOPTION OF A MEASURE OF CONFISCATION OF PROPERTY AND CRIMINAL PROCEEDS

Summary: *The introduction of the measure of confiscation of criminal proceeds into criminal legislation has shown the legislator's determination to prescribe the implementation of one of the best mechanisms for achieving justice, namely that no one can retain the benefit of a committed criminal offence. Since the measure of confiscation of property gain is not a criminal sanction, but a sui generis measure in criminal proceedings, the question arose whether the prohibition of retroactivity of the application of laws prescribing the confiscation of property gain applies to this type of measure, and whether only the property acquired after the criminal offence is confiscated, or all property for which sufficient evidence is provided that there is no legal basis for its acquisition, and there is a justified belief that it originates from criminal activity. As this issue represents the very essence of the problem of applying the measure of confiscation of property gain in criminal proceedings, bearing in mind the fact that a well-conducted financial investigation will show the existence of property that was acquired before the criminal offence was committed, and which has no basis in the legal income of the perpetrator of the criminal offence and persons related to him, retroactive confiscation of property must therefore be deprived of any dilemmas from the aspect of a possible violation of the right to property, as well as the right to a fair trial. Recent practice of the European Court of Human Rights has also given an overview of the issue of retroactivity in such a way that it has found that retroactive confiscation of property as a special measure in criminal proceedings does not lead to a violation of the right to property, as well as the right to a fair trial guaranteed by the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. By analysing several judgments of the European Court of Human Rights and the ways in which national courts have perceived this issue, the paper will address the dilemmas the legal community may encounter when applying this principle in practice.*

Keywords: *confiscation of property gain, question of retroactivity, right to property, right to due process, non-criminal measures*

Sena UZUNOVIĆ,
STAVOVI O ZAKONITOSTI SKY KOMUNIKACIJA U PREDMETU
ORGANIZOVANOG KRIMINALA U PRESUDAMA SUDA BOSNE I
HERCEGOVINE (371-406)

Sena Uzunović, sutkinja Suda Bosne i Hercegovine;

STAVOVI O ZAKONITOSTI SKY KOMUNIKACIJA U PREDMETU ORGANIZOVANOG KRIMINALA U PRESUDAMA SUDA BOSNE I HERCEGOVINE

***Sažetak:** Tema se bavi problematikom pravne prirode i dokaznog značaja podataka dobijenih nadzorom i dekodiranjem kriptovane komunikacione platforme Sky ECC, pravnim osnovom takvih radnji i dostavljanja pribavljenih podataka drugim državama, ocjenom tih podataka kao dokaza u krivičnom postupku s aspekta zakonitosti, praksom ESLJP-a u odnosu na ova pitanja i stavovima prvostepenog i Apelacionog vijeća Suda Bosne i Hercegovine u konkretnom predmetu organizovanog kriminala.*

***Ključne riječi:** Sky ECC, međunarodna pravna pomoć, relevantno pravo, prigovori odbrane, stavovi suda.*

Uvod

O primjeni Sky ECC aplikacije u praksi sudova u Bosni i Hercegovini u posljednje četiri godine uveliko se pisalo i izvještavalo putem medija, a o primjenjivosti dokaza pribavljenih ovim putem stručna i druga javnost u Bosni i Hercegovini i dalje je podijeljena. Za policijske strukture i tužilaštva nema ništa sporno u tome da se komunikacije ostvarene preko Sky aplikacije prihvate kao zakoniti dokazi od strane suda, dok, na drugoj strani, advokatska struka stavlja brojne prigovore zakonitosti pribavljanja ovakvih dokaza, pri čemu ističe da su pribavljeni putem masovnih prisluškivanja, da nisu pouzdani, da se ne može provjeriti njihova autentičnost te da su pribavljeni suprotno procedurama propisanim za pružanje međunarodne pravne pomoći.

1. Prvostepena presuda Suda BiH broj S 1 2 K 047599 24 K od 10.07.2025. godine

Optuženi R.D. oglašen je krivim da je počinio krivično djelo organizovani kriminal iz člana 250. stav 2. Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine (KZ BiH) u vezi s krivičnim djelom neovlašteni promet opojnim drogama iz člana 195. stav 1. KZ BiH.

U obrazloženju presude prvostepeni sud se, pored ostalog, bavio pitanjem prihvatljivosti dokaza – komunikacija iz Sky ECC aplikacije i prigovorima odbrane na zakonitost tih dokaza, što je u fokusu i ovog rada.

U ovom predmetu, između ostalog, Tužilaštvo je izvodilo dokaze pribavljene putem kriptovane aplikacije Sky ECC, za koje je Sud u ovoj presudi donio odluku o prihvatljivosti, iako je odbrana prigovarala njihovoj upotrebi i zakonitosti. S tim u vezi, odbrana je u toku postupka, a najdetaljnije kroz završno izlaganje, obrazložila prigovor zakonitosti na više segmenata:

2. Prigovori i tvrdnje odbrane

Odbrana se prvenstveno pozvala na presudu Evropskog suda pravde od 30. aprila 2024. godine u predmetu C-670/22, ističući da se evropski istražni nalog može izdati samo pod određenim uslovima, uz naglasak na fer postupak i potrebu da se dokazi pribave u skladu sa zakonom, te da domicilna država mora biti obaviještena o poduzetim mjerama. Navela je da je Sud utvrdio da je Francuska morala obavijestiti Njemačku o presretanju komunikacija i omogućiti joj da se protivi u roku od 96 sati. Dodala je također da član 31. Direktive EIO ima za cilj da štiti ne samo prava države koja prima dokaze već i pojedince čije su komunikacije presretnute, pa je s tim u vezi odbrana navela da u konkretnom slučaju nisu ispunjeni ni prvi ni drugi kriterij. Za prvi kriterij navela je da iz Zamolnice Tužilaštva BiH od 12. aprila 2022. godine proizlazi da je traženo objašnjenje na koji način su podaci prikupljeni i da li predstavljaju zakonito pribavljen dokaz prema zakonima Francuske, ali da francuske vlasti na to pitanje nikada nisu odgovorile. Odbrana je nadalje istakla da to znači da nije ispunjen osnovni uslov za korištenje dokaza iz Sky ECC-a, jer ne postoji potvrda da su pribavljeni u skladu sa zakonima Francuske. Navela je i da nisu ispoštovane odredbe francuskog Zakona o krivičnom postupku, konkretno član 100-8, koji propisuje obavezu obavješćavanja države članice EU ako se presretanje odnosi na komunikacijsku adresu koja se koristi na teritoriji te države, te da Francuska nikada nije obavijestila BiH da su njeni državljani bili predmet presretanja komunikacija.

Nadalje, odbrana je citirala član 89. Zakona o MPP BiH, koji propisuje da se strane dokazne radnje izjednačavaju s domaćim ako nisu u suprotnosti s osnovnim principima domaćeg pravnog poretka i međunarodnih akata o ljudskim pravima. Navela je da francuski zakon propisuje obavezu prethodnog odobrenja za nastavak nadzora u stranoj državi te da zapisnici o tome nisu

dostavljeni Sudu. U ovom kontekstu, odbrana se pozvala i na presudu Regionalnog suda u Berlinu od 9. januara 2025. godine, kojom je optuženi oslobođen jer dokazi nisu ispunjavali pravne standarde iz presude Evropskog suda pravde, te je navela i rješenje Apelacionog suda Crne Gore od 14. januara 2025. godine, kojim je konstatovano da prvostepena presuda nije sadržavala valjane razloge o prihvatljivosti Sky ECC dokaza.

U daljem toku iznošenja prigovora, odbrana je istakla da nije poznato ko je, kada i gdje prikupio podatke, kako je tekao postupak hakiranja, kako je djelovao server, kako je uklonjena šifra, kako su podaci preneseni, i koji je softver korišten. Istakla je da nedostaju MAC adrese, IP adrese, da su podaci dostavljeni u Excel tabelama koje ne predstavljaju sirove podatke, te da su oni mogli biti ručno uneseni. Navela je da su u postupcima pred francuskim organima utvrđeni gubici podataka, greške u hash vrijednostima, te da francuske vlasti nisu odgovorile na upite.

Također, odbrana je podsjetila na presudu ESLJP-a Yuksel Yalcinkaya protiv Turske, u kojoj se navodi da optuženi mora imati neograničen pristup teretnim dokazima i mogućnost da podvrgne sirove podatke nezavisnoj provjeri, te je navela i primjer krivičnog postupka pred Okružnim sudom u Marburgu, u kojem je korišten softver „Hessendata“, koji je ocijenjen pravno nedozvoljenim jer je korišten u preventivne svrhe i obuhvatao podatke o osobama koje nisu osumnjičene, zbog čega je njegova primjena proglašena protivustavnom.

Odbrana se u završnoj riječi u pogledu načina dostavljanja ovih podataka u predmetu protiv optuženog (njihov sadržaj i formu u kojoj su dostavljeni), pozivala na nalaz i mišljenje vještaka za kriminalističko forenzičku oblast, specijalnost kriminalistika, koji je utvrdio da podaci koji potiču iz komunikacije sadržane u SKY APP imaju karakter operativnih podataka ili operativno-kriminalističko-obavještajnih podataka. Sky komunikacija u formi koja je dostavljena pruža i omogućava mogućnost višestruke manipulacije, odnosno promjene pojedinačnog podatka (poruke, datuma i vremena, kao i kodova), više podataka, kao i potpunu manipulaciju sadržajnog karaktera. U svakom slučaju, prema stavu vještaka, podaci koji su primljeni po osnovu Sky Ecc predstavljaju operativne podatke i zapravo su oni trebali biti samo polazna tačka i baza policijskim organima i Tužilaštvu da pokrenu istrage protiv optuženih za koje su smatrali da su eventualno uključeni u nezakonite radnje.

Konačno, odbrana se dotakla i koncepta značaja masovnog prisluškivanja te je ukazala da je u svojoj odluci od 25. maja 2021. godine Evropski sud za ljudska prava, u predmetu Big Brother Watch i dr. protiv Ujedinjenog

Sena UZUNOVIĆ,

STAVOVI O ZAKONITOSTI SKY KOMUNIKACIJA U PREDMETU
ORGANIZOVANOG KRIMINALA U PRESUDAMA SUDA BOSNE I
HERCEGOVINE (371-406)

Kraljevstva, dao svoje stavove povodom pitanja koja se tiču tri različita nadzora: (1) masovno presretanje komunikacija; (2) prijem presretnute komunikacije od stranih vlada i obavještajnih agencija; (3) pribavljanje komunikacijskih podataka od pružatelja komunikacijskih usluga.

U prvostepenoj presudi, Sud je dao stav o uslovima i pretpostavkama koje moraju biti ispunjene kako bi se masovno presretanje komunikacija smatralo usklađenim sa konvencijskim standardima.

Evropski sud je odredio osam kriterija kao osnovu na temelju koje se procjenjuje zakonitost, osnovanost i svrhovitost provođenja mjera masovnog presretanja telekomunikacija, a primjenjujući te kriterije na konkretan slučaj, prema stavu odbrane, jasno je da nije ispunjen niti jedan uslov, a na prvom mjestu odobrenje za presretanje, kao ni niz drugih mjera opreza koje su upravo usmjerene na očuvanje objektivnosti takvih materijala.

Dakle, kao zaključak svega navedenog, odbrana je smatrala da je iz svih iznesenih razloga sva komunikacija koja je proizašla iz Sky Ecc kriptovane aplikacije nezakonita.

3. Stavovi prvostepenog suda

Sud je prije no što je krenuo s ocjenom prigovora i iznošenjem vlastitih zaključaka, u presudi izložio dio svjedočenja svjedoka M.O. koji je u ovom predmetu postupao kao istražitelj u Centralnom istražnom uredu Granične policije BiH i koji je neposredno na glavnom pretresu pojasnio prirodu i karakteristike Sky Ecc aplikacije, uključujući način njenog pribavljanja u konkretnom predmetu, početak korištenja, te sve relevantne pojedinosti u vezi s njenim funkcionisanjem. Svjedok je naglasio da je u konkretnom predmetu, prva saznanja o korištenju predmetne aplikacije policija dobila nakon hapšenja L.M (činjenični opis tačke 2. izreke presude) kada je u jednoj patici tada lišenog slobode pronađen jedan telefon, na kojem je, rezultatima dokaznih radnji, utvrđen broj telefonskog aparata kao i MC broj SIM kartice koji nije bio karakterističan za BiH te je istakao da se radilo o stranom telekom operateru. U tom kontekstu, postojala su operativna saznanja da je na mobilnom aparatu koji se nalazio u patici L.M. bila instalirana Sky Ecc aplikacija, slijedom čega je Granična policija izvršila određene provjere posredstvom Euro-pol-a, kod zemalja JIT-a¹ Francuske, Belgije i Nizozemske, na način da su, krajem 2021. godine, pripadnici Granične policije sačinili zahtjev u odnosu na

¹ Joint Investigation Team (Zajednički istražni tim)

dva mobilna telefona, tj. MC broj i ime koji su utvrđeni prilikom pretresa, prema Europolu.

Svjedok je potvrdio da je Granična policija u februaru 2022. godine, putem SIENA² kanala (zaštićenog kanala za komunikaciju policijskih tijela), zaprimila pozitivan odgovor, odnosno da se na mobilnom aparatu shodno MC broju i imenu nalazila instalirana Sky Ecc aplikacija gdje je Europol i dostavio sadržaj komunikacija između sagovornika sa Sky Ecc aplikacije u odnosu na navedeni MC broj. Svjedok je naveo da je odgovor od Europola došao u pisanom formatu sa popratnim dopisom u printanoj verziji kojim je Granična policija bila obaviještena da se dostavlja sadržaj koji je bio dostavljen u elektronskom, zaštićenom, DVD mediju sa zaštićenom lozinkom. Pojasnio je takođe, da je korisnički kod u okviru ove aplikacije šestocifrena oznaka koja se može sastojati od brojeva, slova i brojeva i slova zajedno, a što predstavlja nepromjenjivi podatak, te da je postojao i Sky Ecc kod, koji predstavlja korisnički naziv koji je svaki korisnik sam sebi dodjeljivao te postoji mogućnost da samostalno mijenja isti. Objasnio je nadalje, da je u svakom od mobilnih aparata bila umetnuta SIM kartica koja je služila za korištenje Sky aplikacije te korištenje mobilnog interneta. Navedene SIM kartice su bile stranih telekom operatera iz Nizozemske, Španije i Kanade. Provjerom kod domaćih telekom operatera, Granična policija je saznala da domaći telekom operateri nemaju ugovor sa kompanijom koja pruža usluge korištenja Sky aplikacije.

Svjedok je dalje naveo da je Granična policija izvršenim provjerama, kao i analizom dobijenih komunikacija od Europola, došla do informacije da na teritoriji Bosne i Hercegovine nema legalnog distributera za korištenje ove aplikacije. Dodatno, navedenim provjerama Granična policija je prikupila podatke da se određeni broj lica bavio prodajom predmetne aplikacije na način da su potencijalni korisnici stupili u kontakt sa prodavačima koji su ih poslije informisali o korištenju. Preduslov za korištenje ove aplikacije, prema saznanjima koje je Granična policija dobila navedenim provjerama, jeste bio posjedovanje mobilnih telefona marke Iphone, Blackberry ili Google Pixel te internet. Nadalje svjedok je istakao da su korisnici uplaćivali novac, otprilike 600,00 eura za tri mjeseca korištenja a za šest mjeseci korištenja 1.100,00 eura, prodavačima za korištenje SKY aplikacije. Putem navedene aplikacije su mogli komunicirati samo korisnici iste, a za početak komunikacije se morao poslati

² Secure Information Exchange Network Application (Aplikacija za sigurnu razmjenu informacija)

zahtjev od strane jednog korisnika ka drugom korisniku. Svjedok je dodao da se komunikacija mogla odvijati međusobno između dva korisnika ili grupno u kojim komunikacija je moglo komunicirati tri ili više osoba sa time da je sadržaj komunikacije bio vidljiv samo članovima grupe.

S tim u vezi, važno je istaći da su u konkretnom slučaju, kako to proizlazi iz uložениh dokaza optužbe³, Tužilaštvu Bosne i Hercegovine dokazi dostavljeni putem formalnog mehanizma međunarodne pravne pomoći. Naime, Tužilaštvo BiH se dana 20.04.2022. godine, posredstvom Ministarstva pravde Bosne i Hercegovine, obratilo nadležnom organu Republike Francuske sa molbom za pružanje međunarodne pravne pomoći u vidu dostavljanje podataka, dokaza koji se odnose na Sky Ecc aplikaciju, u skladu sa Evropskom konvencijom o međusobnoj pomoći u krivičnim stvarima iz 1959. godine i Evropskom konvencijom o kibernetičkom kriminalu iz 2001. godine.

Apelacioni sud u Parizu je 27.06.2022. godine izdao dozvolu za korištenje podataka u okviru odluke o međunarodnoj pravnoj pomoći u krivičnim stvarima, te je 05.09.2022. godine, putem Ministarstva pravde R. Francuske izvršena zamolnica te su Ministarstvu pravde Bosne i Hercegovine dostavljeni traženi dokazi.

U kontekstu ocjene dopuštenosti korištenja dokaza pribavljenih putem međunarodne pravne pomoći i prigovora odbrane optuženog, da u konkretnom slučaju nije dostavljena naredba niti je odgovoreno na pitanje iz zamolnice da li su dokazi pribavljeni na zakonit način, neophodno je poći od načela locus regit actum, koje proizlazi iz Evropske konvencije o međusobnom pružanju pravne pomoći u krivičnim stvarima. Naime, Konvencija daje vrlo širok pravni osnov za provođenje međunarodne pravne pomoći, ne samo za ona djela koja su izričito navedena u Konvenciji, već i za druge oblike međunarodne pravne pomoći. Ovom Konvencijom uspostavljen je okvir za traženje i pružanje pomoći u pogledu izvođenja dokaza, saslušanja svjedoka, dostavljanja sudskih akata, sprovođenja vještačenja, kao i drugih procesnih radnji neophodnih za vođenje krivičnog postupka. Konvencija počiva na principima međusobnog povjerenja, reciprociteta i poštovanja pravnih sistema država potpisnica, uz uvažavanje prava na pravično suđenje.

³ Akt Ministarstva pravde BiH broj 08-14-5-3291/22 od 29.09.2022. godine sa dostavljenim odgovorom od strane nadležnih organa R. Francuske povodom Zamolnice Tužilaštva BiH broj T20 0 KTOV 0021716 22 od 12.04.2022. godine, sa priložima i CD medijem, na kojima se nalaze komunikacije ostvarene putem Sky Ecc aplikacije za Sky kodove A98320, 2AE0B8, FG6DGM, 95J70P, 968E88 i XYETB2, uz prevod navedene dokumentacije sa francuskog na BHS jezik,

Prema članu 3. stav 1. Konvencije zamoljena država izvršava zamolnice u skladu sa odredbama svog zakona. Time je jasno utvrđeno da se zakonitost pravne pomoći i radnji koje se preduzimaju u okviru nje mjeri isključivo po pravu države koja pomoć pruža, a ne države molilje. U kontekstu međunarodne pravne pomoći, primjena ovog načela ima za posljedicu da Sud države molilje nije ovlašten da preispituje zakonitost dokazne radnje sprovedene u inostranstvu, ukoliko je ista izvršena u skladu sa domaćim propisima zamoljene države. Načelo *locus regit actum* tako potencira suverenitet države u kojoj se radnja sprovodi i pretpostavlja da svaka procesna radnja, izvršena u skladu sa njenim zakonima, validna i izvan njenih granica.

Nije neophodno posebno naglašavati da je Bosna i Hercegovina ratifikovala ovu konvenciju kao i da međunarodni ugovori predstavljaju sastavni dio pravnog sistema BiH.

Osim međunarodnih standarda i konvencija, pribavljanje dokaza putem međunarodne pravne pomoći regulisano je Zakonom o međunarodnoj pravnoj pomoći u krivičnim stvarima BiH. Ovaj zakon u članu 89., normira: „Dokazne radnje koje su sproveli pravosudni organi prema propisima države moliteljke biće izjednačene s odgovarajućim dokaznim radnjama prema propisima Bosne i Hercegovine, osim ako to nije protivno osnovnim principima domaćeg pravnog poretka i principima međunarodnih akata o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda.

Ova norma u potpunosti slijedi načelo *locus regit actum* kao i evropski standard koji afirmiše međunarodnu pravnu saradnju i principe međunarodnog prava. S tim u vezi, Sud je cijenio da ne može vršiti ocjenu zakonitosti radnji koje su preduzete od strane organa druge suverene države, ukoliko su te radnje izvršene u skladu sa njenim pravnim poretkom i uz poštovanje odredaba Konvencije, što je u konkretnom slučaju. Ocjenjivanje zakonitosti stranih dokaza od strane nacionalnih sudova impliciralo bi kršenje suvereniteta zamoljene države obzirom da bi jedan pravosudni organ preispitivao postupanje stranih organa vlasti kao i narušavanje uzajamnog povjerenja među državama potpisnicama Konvencije.

Osim toga, Sud nije našao da okolnost što u konkretnom slučaju uz dostavljene materijale nije priložena naredba stranog suda, odnosno što na dio zamolnice nije eksplicitno odgovoreno u pogledu načina pribavljanja dokaza, može imati odlučujući značaj za ocjenu zakonitosti i prihvatljivosti izvedenih dokaza pribavljenih u skladu sa međunarodnom pravnom pomoći u krivičnom postupku. Naime, sama činjenica da je na zamolnicu nadležnih pravosudnih organa BiH odgovoreno formalno, putem međunarodne pravne pomoći, te da

Sena UZUNOVIĆ,

STAVOVI O ZAKONITOSTI SKY KOMUNIKACIJA U PREDMETU
ORGANIZOVANOG KRIMINALA U PRESUDAMA SUDA BOSNE I
HERCEGOVINE (371-406)

su traženi materijali ustupljeni i dostavljeni kanalima zvanične međunarodne saradnje, stvara pretpostavku da su dokazi pribavljeni u skladu s pravnim okvirom države koja ih dostavlja. Dakle, zvaničan odgovor i dostava dokaza putem formalne međunarodne pravne pomoći ne stvaraju okolnosti koje bi dovele u sumnju njihovu procesnu valjanost. Odbrana u konkretnom slučaju nije učinila vjerovatnim da su dostavljeni dokazi pribavljeni na nezakonit način, već se prigovori isključivo odnose na nedostatke u odgovoru na zamolnicu, što samo po sebi ne može dovesti do drugačije odluke Suda.

Također, Sud je našao bitnim naglasiti još jednu okolnost od značaja, a to je da je Ustavni savjet Republike Francuske⁴ odlučivao je o ustavnosti niza odredbi francuskog Zakona o krivičnom postupku, koje se odnose na pribavljanje, dešifrovanje i korištenje elektronskih podataka u okviru tužilačkih i sudskih istraga, uključujući i one podatke koji se pribavljaju uz korištenje sredstava koja podliježu obavezi čuvanja tajne o nacionalnoj bezbjednosti. Naime, Savjet je analizirao članove 230-1 do 230-5 i član 706-102-1 Zakona o krivičnom postupku, ocjenjujući da su oni u skladu s Ustavom Republike Francuske. Prvo je utvrđeno da zakonodavac ovim odredbama nastoji uspostaviti ravnotežu između, s jedne strane, prava na odbranu, poštovanje privatnog života i pravično suđenje i, s druge strane, legitimnog cilja otkrivanja i procesuiranja najtežih oblika organizovanog kriminala, kao i obaveza koje proizlaze iz zaštite interesa nacionalne bezbjednosti. Odluka jasno naglašava da korištenje tehničkih sredstava za pristup zaštićenim ili kriptovanim podacima može biti dozvoljeno samo pod strogim uslovima: mora biti vezano za istragu izuzetno teških i složenih krivičnih djela, mora biti prethodno odobreno od strane nadležnog sudije, te mora biti provedeno pod njegovim stalnim nadzorom. U predmet se unosi detaljna pisana naredba koja sadrži precizne podatke o krivičnom djelu, trajanju operacije, sistemu na kojem se operacija vrši i vremenu početka i završetka. Svi dobijeni podaci se evidentiraju, sastavlja se zapisnik o prijemu i ovjerava ga tehnički organ koji garantuje istinitost sadržaja. Ustavni savjet je posebno istakao da se i u slučajevima kada se određene tehničke informacije ne iznose na kontradiktornu raspravu zbog režima državne tajne, i dalje osigurava poštovanje prava odbrane kroz detaljnu sudsku kontrolu postupka, uz mogućnost traženja skidanja oznake tajnosti kada to nalažu okolnosti. Na kraju, Ustavni savjet je zaključio da ovako normiran postupak ne povređuje pravo na djelotvoran pravni lijek, pravo na privatnost,

⁴ Presuda broj 2022-987 QPC od 08.04.2022. godine

slobodu izražavanja niti načelo jednakosti oružja, te je osporene odredbe proglasio ustavnima.

Ovom odlukom se nedvosmisleno potvrđuje ustavna validnost francuskog pravnog okvira kojim se regulišu načini pribavljanja i korištenja komunikacijskih podataka, uključujući i podatke iz kriptovanih aplikacija poput Sky Ecc, pod uslovima koji uključuju sudsku autorizaciju, tehničku stručnost, dokumentovanje radnji i zaštitu interesa pravde i nacionalne bezbjednosti.

Nadalje, Sud je našao da su prigovori odbrane, a koji se odnose na povlačenje paralele između konkretnog predmeta i presude Evropskog suda pravde u predmetu C-670/22 (MN), neonovani i po drugom osnovu. U konkretnom predmetu, Sud je razmatrao različita pitanja u vezi s primjenom Direktive 2014/41/EU te između ostalog, i člana 31. Direktive, koju odredbu problematizuje odbrana i u ovom predmetu.

Prije svega, Direktiva Evropskog parlamenta i Vijeća o Evropskom istražnom nalogu u kaznenim stvarima predstavlja pravni akt koji je donesen u skladu s zakonodavnom procedurom unutar Evropske unije, a usmjeren je na uspostavljanje jedinstvenog sistema pribavljanja dokaza među državama članicama. Ova direktiva obavezujuća je za sve države članice Evropske unije koje su dužne prenijeti njene odredbe u svoj nacionalni pravni poredak.

Dakle, norme Direktive ni prava Unije se ne primjenjuju na države koje nisu članice Evropske unije. Konkretni krivični postupak ne vodi pred sudom države članice Evropske unije, nego pred sudom Bosne i Hercegovine, koja nije članica EU niti učesnica u sistemu direktne primjene prava Unije. Shodno tome, Direktiva 2014/41/EU o Evropskom istražnom nalogu i pravna pravila iz presude C-670/22 nemaju neposrednu pravnu snagu niti se mogu automatski primjenjivati u sudskom postupku u Bosni i Hercegovini. U tom smislu, pozivanje na Direktivu i praksu Evropskog suda pravde može imati samo ilustrativnu, a ne obavezujuću pravnu snagu.

Sud se ipak kratko osvrnuo na presudu koju odbrana navodi, te ističe da, za razliku od slučaja MN pred Evropskim sudom pravde, gdje je ključna bila obaveza obavješćavanja druge države članice EU u skladu s Direktivom o EIO, u ovom predmetu se ne radi o jednoj državi članici koja djeluje na teritoriji druge bez znanja i saglasnosti, nego upravo suprotno o situaciji gdje je Bosna i Hercegovina kao suverena država **sama zatražila** i dobila dokaze u okviru međunarodne pravne pomoći. Osim toga, presuda C-670/22 **ne isključuje mogućnost upotrebe ovakvih dokaza**, već zahtijeva da se u svakom pojedinačnom slučaju ocijeni da li je odbrana imala mogućnost ostvarivanja učinkovitog očitovanja o tim dokazima. U konkretnom predmetu, odbrani je

omogućeno da uvidom u spise i izvođenjem kontradiktornih dokaza preispita zakonitost i relevantnost komunikacija, čime je zadovoljen standard pravičnog suđenja.

Odbrana je nadalje isticala, da u konkretnom slučaju nije moguće pouzdano utvrditi zakonitost pribavljanja elektronskih dokaza, jer nisu poznati ključni detalji o tome ko je, kada, gdje i na koji način prikupio podatke sa servera. Posebno ukazuju na to da nema informacija o tome kako je izvršeno hakiranje servera, kako je funkcionisao šifrovani server na kojem su podaci bili pohranjeni, niti kako je tehnički izvedena obrada i prijenos podataka. Dodatno, tvrde da nije poznato koji je softver korišten za čitanje podataka, da li je isti certificiran, te kako je izvršeno uklanjanje šifri, kao i da nisu priloženi zapisnici o izvršenju nadzornih radnji. Po mišljenju odbrane, sve ove nepoznanice dovode u pitanje zakonitost i pouzdanost dokaza.

Sud je smatrao da je i ovaj prigovor odbrane neosnovan. Utvrđeno je da su podaci pribavljeni od strane nadležnih organa strane države u okviru njihovih zakonskih ovlaštenja, te da su domaćim organima dostavljeni putem formalnog mehanizma međunarodne pravne pomoći. Takav pravni okvir obezbjeđuje pretpostavku zakonitosti dokaza i ispunjava uslove za njihovo korištenje u postupku pred ovim sudom.

Tehnički detalji o načinu na koji su podaci pribavljeni u zamoljenoj državi, uključujući razbijanje enkripcije, obradu sadržaja i korišteni softver, nisu odlučni za ocjenu zakonitosti dokaza u domaćem postupku, osim ukoliko bi bilo konkretnih indicija o povredi osnovnih prava optuženog a što u ovom predmetu nije bio slučaj. Odbrana nije iznijela nijednu stvarnu činjenicu, dokaz ili valjan argument kojim bi svoje tvrdnje učinila vjerovatnim. Umjesto toga, iznosi apstraktne i hipotetičke sumnje koje same po sebi ne mogu dovesti u pitanje dokaznu vrijednost ili zakonitost dokaza koji su pribavljeni putem međunarodne saradnje, niti mogu obavezati Sud na novo preispitivanje već utvrđenih činjenica.

Istovjetno proizlazi i iz nalaza evropskih sudova, konkretno presude prvostepenog suda u Antverpenu, u kojoj je konstatovano da gdje i kako je došlo do dešifrovanja, ne otkriva se i nije relevantno za ocjenu zakonitosti dokaza niti to predstavlja povredu prava na odbranu. Detalji tehnike dešifrovanja ne odnose se na sadržaj poruka te činjenica da se tehnički podaci o ovoj tehnici ne objavljuju može se posmatrati u kontekstu namjere korištenja tehnike u budućnosti.⁵

⁵ Presuda prvostepenog suda u Antverpenu od 25.10.2022. godine

Sena UZUNOVIĆ,
STAVOVI O ZAKONITOSTI SKY KOMUNIKACIJA U PREDMETU
ORGANIZOVANOG KRIMINALA U PRESUDAMA SUDA BOSNE I
HERCEGOVINE (371-406)

Također, u kontekstu pozivanja odbrane na rješenje Apelacionog suda Crne gore broj Kž-S br 23/24 od 14.01.2025. godine kojim je uvažena žalba kako Specijalnog državnog tužilaštva tako i branilaca optuženih, između ostalog i zato što je pobijana presuda zahvaćena bitnim povredama odredaba krivičnog postupka u dijelu zaključka prvostepenog suda koji se odnosi na Sky Ecc komunikaciju jer u tom dijelu pobijana presuda ne sadrži jasne, argumentovane, dovoljno valjane razloge o prihvatljivosti ili neprihvatljivosti Sky dokaza (pribavljanje, pravna priroda njegova usaglašenost sa načelima domaćeg pravnog sistema i opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava), Sud skreće pažnju da navedeno ne odražava stav Apelacionog suda Crne Gore u pogledu zakonitosti i prihvatljivosti ove vrste dokaza već se u konkretnom slučaju, kako je to vrlo jasno i istaknuto, radi o pravu na obrazloženu sudsku odluku, koje podrazumijeva obavezu Suda da jasno i razumljivo obrazloži razloge na kojima se zasniva njegova odluka, što je u ovom predmetu, očigledno manjkalo.

S tim u vezi, Sud se osvrnuo i na praksu odnosno presudu Apelacionog suda Crne Gore broj Kž-S 26/2024 od 21.03.2025. godine u kojoj je Apelacioni sud Crne Gore ocijenio da Sky komunikacija predstavlja pravno valjan dokaz, jer je po ocjeni suda pribavljena na zakonit način putem međunarodne pravne pomoći u krivičnim stvarima, u skladu sa važećim propisima Republike Francuske i na osnovu odluke nadležnog pravosudnog organa te zemlje, što je u skladu sa odredbama Evropske konvencije o međusobnom pružanju pravne pomoći u krivičnim stvarima od 20.04.1959. godine i Konvencije Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala od 15.12.2000. godine, koje shodno članu 9. Ustava Crne Gore predstavljaju sastavni dio unutrašnjeg pravnog poretka i imaju primat nad domaćim zakonodavstvom.

Nakon što je Sud dao osvrt na dio iznesenih prigovora odbrane, nastavljeno je obrazlaganje procesne cjeline, koja se odnosi na pitanje prihvatljivosti dokaza pribavljenih putem međunarodne pravne pomoći u skladu sa međunarodnim konvencijama i Zakonom o pružanju međunarodne pomoći u krivičnim stvarima BiH.

Dakle, iako se dokazna radnja formalno ocjenjuje prema propisima države gdje je izvršena, domaći Sud je dužan da ocjeni da li je korištenje takvog dokaza u skladu sa temeljnim ustavnim načelima sopsvenog pravnog sistema kao i pravima propisanim u Evropskoj konvenciji za ljudska prava i slobode koja ima supremaciju nad zakonima i Ustavom. U tom pravcu je i odluka Ustavnog Suda BiH broj: 4935/16 u kojoj se navodi: „Također, iz domaćih

Sena UZUNOVIĆ,

STAVOVI O ZAKONITOSTI SKY KOMUNIKACIJA U PREDMETU
ORGANIZOVANOG KRIMINALA U PRESUDAMA SUDA BOSNE I
HERCEGOVINE (371-406)

zakona, kao i međunarodnih ugovora i konvencija proizlazi upravo ova „prihvatljivost“ radnji druge države i pribavljenih dokaza, osim ako to nije protivno osnovnim načelima domaćeg pravnog poretka i principima međunarodnih akata o zaštiti ljudskih prava. To podrazumijeva da se radnje i dokazi koji su pribavljani u nekoj stranoj zemlji mogu koristiti u Bosni i Hercegovini, osim, naravno, ako su iskazi dati pod prisilom, mučenjem i drugo, na šta apelant u konkretnom slučaju nije ukazao.

Sud je u nastavku presude ispitao da li se upotrebom spornih dokaza dovode u pitanje gore zagarantovana prava, pa i ako su ti podaci pribavljeni mehanizmima međunarodne pravne pomoći. Dakle, imajući u vidu da se ovi dokazi nisu mogli pribaviti na drugi način, osim putem međunarodne pravne pomoći, Sud je smatrao neophodnim, radi ocjene njihove prihvatljivosti, ocijeniti sljedeće: 1/ da li su dokazi pribavljeni u skladu sa važećim procesnim zakonodavstvom zamoljene države (o ovome se Sud već očitovao u prethodnom dijelu presude), 2/ da li je optuženi imao pristup svim dokazima i 3/ da li su dokazi prikupljeni na način koji može dovesti da korištenje kao dokaz u predmetu bude protivno principima međunarodnih akata o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda.⁶

Polazeći od navedenih kriterija, Sud je pitanje prihvatljivosti spornih dokaza razmotrio u kontekstu člana 6. i člana 8. EKLJP, imajući u vidu ne samo garancije prava na privatnost i poštovanje prepiski, već i zahtjeve pravičnog suđenja, uključujući pravo optuženog da bude upoznat sa svim dokazima koji se koriste protiv njega i da se o njima izjasni.

Iz sudske prakse Evropskog suda za ljudska prava proizlazi da Evropska konvencija sama po sebi ne isključuje upotrebu rezultata istaga provedenih u inostranstvu u krivičnim postupcima, ali da upotreba takvih dokaza ne smije biti u suprotnosti sa članom 6. EKLJP (vidjeti presudu ESLJP Echeverri Rodríguez protiv Holandije).

U tom smislu, praksa Evropskog suda za ljudska prava ukazuje da se pravo na pravično suđenje ne može svesti isključivo na formalan aspekt prihvatljivosti dokaza, već se mora analizirati da li je okrivljenom bila omogućena djelotvorna procesna zaštita, uključujući pravo da ospori autentičnost dokaza i da se suprotstavi njihovoj upotrebi u postupku. (Presuda ESLJP Dragojević v. Croatia). Dodatno, Evropski sud za ljudska prava ukazuje da se mora uzeti u obzir i kvalitet dokaza, naročito ako postoje

⁶ a koji kriteriji su uspostavljeni i u sudskoj praksi Vrhovnog suda Norveške kroz odluku od 30.06.2022. godine

okolnosti koje dovode u pitanje njegovu tačnost i pouzdanost. (Presuda ESLJP Jalloh v. Germany).

S tim u vezi, a u smislu člana 6. Evropske konvencije, Sud je pristupio tzv. testu pravičnosti postupka (vidjeti presudu Bykov protiv Rusije, stav 90.) u kojem se ocjenjuju kvalitet i značaj dokaza te poštovanje prava optuženog na osporavanje i protivljenje njegovoj upotrebi.

U konkretnom predmetu, svi dokazi su izvedeni na glavnom pretresu u prisustvu optuženog te odbrana niti u jednom trenutku nije prigovarala da joj određeni dokazi nisu blagovremeno dostavljeni, što znači da je ispoštovano načelo neposrednosti kao važna garancija pravičnosti postupka (vidjeti odluku ESLJP Pitkanen protiv Finske) kao i stava 2/ ocjene prihvatljivosti ovog dokaza (paragraf 57. presude). Osim toga, optuženom je tokom izvođenja dokaza (sadržaja Sky Ecc aplikacije) pred Sudom omogućeno i da, osim prisustva njihovom izvođenju, iznese svoju ocjenu tih dokaza kao i da im suprotstavi svoje dokaze.

Naime, načelo jednakosti oružja, kao sastavni dio šireg prava na pravično suđenje, podrazumijeva da svakoj strani u krivičnom postupku, Tužilaštvu i odbrani, mora biti omogućeno razumno procesno jedinstvo u pogledu pristupa dokazima, mogućnosti iznošenja argumenata, te osporavanja tvrdnji i materijalnih navoda druge strane. Ovo načelo je utemeljeno na bogatoj praksi Evropskog suda za ljudska prava, koji je u više navrata naglasio da nijedna strana ne smije biti stavljena u nepovoljniji položaj u odnosu na protivnu stranu.

U konkretnom predmetu, Sud je, imajući u vidu složenost predmetnog dokaza, omogućio odbrani ne samo da problematizuje pitanje prirode dokaza koje potiču iz Sky Ecc aplikacije, i da ospori tvrdnje optužbe u pogledu identifikacije optuženog kao korisnika Sky koda, već i da ukaže na eventualne manipulacije ovim dokazom, kroz prihvatanje prijedloga odbrane za vještačenje po vještaku za kriminalističko-forenzičku oblast sa zadatkom onako kako je to bilo formulisano u prijedlogu odbrane, bez ograničavanja načina na koji će isti pristupiti analizi i izradi nalaza, čime je odbrani omogućeno da provede dokaz u skladu sa vlastitom strategijom. Time je osigurana procesna ravnoteža i izbjegnuta bilo kakva presumpcija vjerodostojnosti dokaza u korist optužbe.

Dakle, u konkretnom slučaju, prema stavu Suda, odbrani je pružena mogućnost da se na jednak način uključi u postupak provjere autentičnosti i prihvatljivosti dokaza proisteklih iz Sky Ecc, te da se aktivno koristi pravom da iznosi primjedbe, predlaže vještačenja i unakrsno ispituje svjedoka koji se

izjašnjavao o okolnostima pribavljanja ovog dokaza, čime je odbrani omogućen efektivan odgovor na optužbu.

U tom kontekstu, vještak forenzičko-kriminalističke struke, kojeg je odbrana angažovala, je u svom nalazu i mišljenju dao svoje mišljenje sa kriminalističko-forenzičkog aspekta u pogledu prirode dokaza koji potiču sa Sky aplikacije tj. o kakvoj vrsti podataka se radi, načinu pohrane dokaza, u kojem obliku su pohranjeni dokazi tj. da li su u šifriranom obliku ili su poruke dešifrovane ako jesu, na koji način je izvršena deskripcija, odnosno, koje kriminalističko-forenzičke metode su korištene; dao mišljenje koja je uobičajena procedura enkripcije ovakvih poruka, te je dao mišljenje o mogućnosti manipulacije dokazima.

S tim u vezi, vještak je u svom pismenom nalazu, kojeg je izložio i na ročištu za nastavak glavnog pretresa, dao mišljenje da podaci koji potiču iz komunikacije sadržane u Sky Ecc aplikacije, imaju karakter operativnih podataka ili operativno kriminalističko obavještajnih podataka. Vještak je obrazložio da je Sky Ecc komunikacija pohranjena i dostavljana u Excel tabelarnom programu, i to kroz dva oblika Excel tabela. Datoteka programa u vidu Excel programa otvara se bez ključeva, s tim što se u pravilu radi o već otvorenim datotekama kojim se omogućava korištenje. U prvobitnom obliku, zbog količine podataka datoteka je dostavljena u digitalnom formatu, i nužno uz istu je morao doći i ključ, pomoću kojeg se ista otvorila. U prvoj Excel tabeli (datoteka programa) prikazuje se daleko veća veličina iste, što odražava i veću količinu podataka. Razlog takve uvećane veličine datoteke ogleda se upravo u enkripcijskim procesima. Sastoje se od niza algoritama, kojeg sačinjavaju brojevi, slova, znakovi. Softverskom postavkom po principu algoritama omogućeno je slanje poruka, slika i glasovnih poruka, bez verbalne dvosmjerne komunikacije.

Dalje je obrazložio da komunikacija koja se odvija putem Sky Ecc aplikacije zaštićena je složenom enkripcijom. Sama enkripcija kao proces zaštite, uređen je temeljem unaprijed određenih brojeva, slova, znakova, koji onemogućavaju bilo kojoj osobi koja nema enkripcijski ključ čitanje poruke. Kao glavni enkripcijski ključ evidentan je kroz pristup samoj aplikaciji, koja je bila dostupna isključivo onim osobama koji su plaćali aplikaciju (softver), odnosno koji su iznajmljivali aplikaciju na određeni vremenski period te koja se vremenski morala nadoplaćivati, što bi značilo kupovanje enkripcijskih ključeva. Uobičajna procedura enkripcije poruka uređuje se algoritmima prilikom izrade softvera za samu aplikaciju.,

Sena UZUNOVIĆ,

STAVOVI O ZAKONITOSTI SKY KOMUNIKACIJA U PREDMETU
ORGANIZOVANOG KRIMINALA U PRESUDAMA SUDA BOSNE I
HERCEGOVINE (371-406)

Sky Ecc komunikacija u formi koja je dostavljena pruža i omogućava mogućnost višestruke manipulacije, odnosno promjene pojedinačnog podataka (poruke, datuma i vremena, kao kodova), više podataka, kao i potpunu manipulaciju sadržajnog karaktera svih poruka.

Nadalje, u pogledu mišljenja vještaka istaknutog u pisanom nalazu, da Sky ecc komunikacija pruža mogućnost manipulacije, vještak se na pitanja tužioca izjasnio, hipotetski, da je moguće manipulirati svim elektronskim dokazima, pa dajući mu primjer eventualne promjene sadržaja posebnih istražnih radnji, vještak se izjasnio da mogućnost manipulacije zavisi od načina na koji se elektronski dokaz prikuplja i prezentuje. Ako softver automatski bilježi komunikaciju, tada je mogućnost manipulacije minimalna ili isključena. Međutim, ako se sadržaj transkribuje ručno, preslušavanjem i kucanjem, tada postoji veća mogućnost da dođe do odstupanja ili manipulacije. Na kraju tužilac i vještak su zaključili da takva mogućnost, makar i teoretska, postoji ne samo kod elektronskih dokaza, nego i u drugim vrstama vještačenja, poput hemijskog ili mehanoskopskog.

Vještak je potvrdio da je njegov zadatak, po nalogu koji je dobio, bio isključivo da procijeni da li postoji mogućnost manipulacije dokazima, dakle, da se bavi isključivo hipotetičkim aspektom a ne da utvrđuje da li je do manipulacije zaista i došlo, odnosno da nije imao zadatak da ispituje konkretne slučajeve manipulacije, niti je u svom nalazu vršio takvu analizu.

Sud nije prihvatio dio nalaza vještaka uz kojem isti izražava stav da određeni materijali „nisu dokazi“, jer ocjena da li nešto ima ili nema dokaznu vrijednost nije u nadležnosti vještaka, već isključivo Suda. Prema osnovnim pravilima krivičnog procesnog prava, Sud je taj koji vrši slobodnu ocjenu dokaza, u skladu sa članom koji reguliše načelo slobodnog sudijskog uvjerenja, a ne vještak.

Zadatak vještaka jeste da, na osnovu svog stručnog znanja i dostavljenog materijala, pruži objašnjenja i stručno-ekspertske odgovore na pitanja postavljena u naredbi o vještačenju. On može analizirati da li je nešto tehnički autentično, da li postoji mogućnost izmjene sadržaja i slično, ali ne može kvalifikovati nešto kao „dokaz“ ili „operativni podatak“. Time bi ušao u sferu pravne ocjene, što je isključivo u nadležnosti Suda. Dokaz predstavlja svaku činjenicu kojom se potvrđuje istinitost ili neistinitost određenih navoda ili činjenica. Sud ne veže formalna dokazna pravila, već ocjenjuje svaki izvedeni dokaz pojedinačno i u međusobnoj povezanosti, vodeći računa o njegovoj vjerodostojnosti, zakonitosti pribavljanja i relevantnosti.

Šta je dokaz, kako će se on vrednovati, a posebno da li je pribavljen u skladu sa zakonom – utvrđivat će se u svakom konkretnom slučaju.⁷

Stoga se dio nalaza vještaka koji sadrži tvrdnje da određeni sadržaji „nisu dokazi“ mora odbaciti kao prekoračenje granica njegove stručne uloge i zadatka iz naredbe o vještačenju. Takvo kvalifikovanje ima pravni karakter i može se smatrati nedopustivim miješanjem u sudsku funkciju. Sud zadržava isključivo pravo da odluči o postojanju i dokaznoj snazi bilo kojeg materijala koji je uložen u spis, u skladu s pravilima o slobodnom sudijskom uvjerenju.

Dio nalaza vještaka u kojem se navodi da je tehnički moguće izvršiti manipulaciju sadržaja elektronskih dokaza, sam po sebi ne umanjuje njihovu dokaznu vrijednost niti dovodi u pitanje njihovu autentičnost, jer vještak izričito potvrđuje da u okviru svojih zadataka nije imao ovlaštenje niti obavezu da utvrđuje da li je u konkretnom slučaju zaista došlo do manipulacije. Njegov nalaz je, kako je i sam potvrdio u unakrsnom ispitivanju, ograničen isključivo na opštu tehničku mogućnost manipulacije, koja postoji kod većine elektronskih zapisa, ali ne predstavlja dokaz da se takva manipulacija zaista i dogodila u ovom predmetu.

U ovom postupku, osim same tvrdnje o mogućnosti manipulacije, nije iznesena nijedna konkretna činjenica ili argument koji bi ukazivali na postojanje stvarnih nepravilnosti u prezentovanim podacima. Odbrana nije ponudila nijedan dokaz, tehnički nalaz, ni bilo koji drugi validan pokazatelj kojim bi svoju tvrdnju učinila barem vjerovatnom u procesnom smislu, a što je preduslov da bi sud takvu tvrdnju uopšte razmatrao.

Slijedom toga, ovakva paušalna tvrdnja, ne samo da nije bila predmet vještačenja u smislu stvarne provjere manipulacije, već nije ni potkrijepljena nikakvim indicijama koje bi ukazivale na nepravilnosti. Kako Sud cijeni dokaze u skladu s načelom slobodne ocjene dokaza, a ne na osnovu nagađanja, to ni tvrdnje odbrane o mogućoj manipulaciji ne mogu imati uticaj na ocjenu dokaza ukoliko nisu učinjene vjerovatnim kroz iznošenje konkretnih i provjerljivih okolnosti. U tom kontekstu, Sud je imao u vidu i stav izražen u Odluci Ustavnog Suda BiH⁸: “Osim toga, iako teret dokazivanja nije na apelantu u smislu da dokazuje da nije kriv, ipak i appellant, odnosno odbrana treba da dokažu svoje tvrdnje, u suprotnom ne bi ni bili predviđeni dokazi odbrane.”

⁷ Pribavljanje zakonitih dokaza u krivičnom postupku, D.Radovanović, M. Begić, Sarajevo 2016. godina, str. 13

⁸ Odluka o dopustivosti i meritumu broj AP 4935/16

Odbrana je dalje u završnoj riječi ukazala da je materijal dostavljen u Excel tabelama koje, po svojoj prirodi, ne predstavljaju izvorne ili „sirove“ podatke, već su, kako tvrde, rezultat naknadne obrade i manuelnog unosa od strane nepoznate osobe. Braniteljica je istakla da podaci dolaze iz kriptovane aplikacije, što po njihovom mišljenju znači da originalni podaci ne bi mogli imati tekstualni karakter u datom formatu, te da su morali biti rekonstruisani ili preoblikovani. Odbrana se dodatno poziva na praksu francuskih organa gdje je, navodno, utvrđeno da je prilikom presretanja komunikacije u sličnim slučajevima došlo do gubitka podataka ili njihove tehničke nečitljivosti, što po njima baca dodatnu sumnju na vjerodostojnost dostavljenih materijala.

Također je istaknuto da optuženi ima pravo na uvid u autentične, neobrađene originalne dokaze protiv sebe i da dostavljanje selektivno odabranih i potencijalno optužujućih dijelova komunikacije, bez potpune baze podataka, predstavlja povredu tog prava, posebno jer sadržaj chat komunikacije djeluje nepotpuno. U tom kontekstu poziva se i na presudu Evropskog suda za ljudska prava u predmetu Yuksel Yalcinkaya protiv Turske od 26. septembra 2023. godine, u kojoj je Veliko vijeće, prema tvrdnji odbrane, jasno naglasilo da je u skladu s principima pravičnog suđenja neophodno omogućiti optuženom potpun i neometan pristup svim dokazima koji se koriste protiv njega, kao i pravo da sirove podatke podvrgne nezavisnoj provjeri radi provjere njihove vjerodostojnosti, integriteta i sadržaja.

Sud je izvršio uporednu analizu presude na koju se odbrana poziva, te zaključio da ista nije primjenjiva na konkretan slučaj, imajući u vidu bitne činjenične i pravne razlike kao i okolnosti pod kojima su u ovom predmetu korišteni dokazi. Naime, kako to prozilazi iz presude Yuksel Yalcinkaya protiv Turske, nadležni sudovi nisu usvojili zahtjev podnosioca zahtjeva da podaci budu podvrgnuti neovisnom ispitivanju radi provjere njihovog sadržaja i cjelovitosti, te je navedeno da je podnositelj imao legitimni interes tražiti preispitivanje podataka od strane neovisnih stručnjaka. U presudi je dalje istaknuto, da su turski sudovi dali priliku podnositelju da se upozna sa dešifriranim materijalima prikupljenim s ByLock-a koji se odnose na njega, to bi predstavljalo bitan korak u očuvanju njegovih prava na odbranu. Nadalje, u presudi je istaknuto da podnositelj nije mogao osporiti argumente tužilaštva glede nejasno utemeljenih podataka s Bylock-a, a kojima je isključivo raspolagalo tužilaštvo, kao i turski sudovi nisu uzeli u obzir primjedbe podnosioca vezano za istinitost tih podataka. Osim toga, podnositeljeva osuda nije se temeljila na otkriću inkriminirajućeg sadržaja na Bylock-u, već na tvrdnji da su tu aplikaciju isključivo koristili članovi FETÖ/PDY.

Za razliku od predmeta Yüksel Yalçinkaya protiv Turske, u kojem je Evropski sud za ljudska prava utvrdio povredu prava na pravično suđenje zbog toga što odbrani nije bio omogućen uvid u podatke s aplikacije ByLock, niti mogućnost da te podatke nezavisno analizira, u konkretnom predmetu domaći sud je ocijenio da su svim procesnim subjektima, uključujući odbranu, bila dostupna ista prava i mogućnosti.

Odbrani je bio omogućen uvid u kompletan spis koji je bio na raspolaganju Tužilaštvu, uključujući sve elektronske dokaze, transkripte komunikacije i prateći materijal. Također, odbrana je imala zakonsko pravo da angažuje vlastitog vještaka, te joj nije bila uskraćena mogućnost da izvrši nezavisnu provjeru autentičnosti i integriteta materijala koji su uloženi u spis. Pored toga, u ovom postupku je izveden obiman dokazni materijal, uključujući sadržaje komunikacija koje se konkretno odnose na optuženog, te su iste bile predmet analize i unakrsnog ispitivanja.

U predmetu Yalçinkaya, naprotiv, podaci na kojima se temeljila osuda nisu bili dostupni odbrani, a tužilaštvo je raspolagalo informacijama do kojih odbrana nije mogla doći, čime je narušena ravnoteža stranaka u postupku. Odbrani nije bio omogućen uvid ni u dešifrovane sadržaje koji su se odnosili na podnosioca predstavke, niti su sudovi obrazložili razloge za takvo uskraćivanje.

Stoga se u ovom predmetu ne može govoriti o povredi prava na odbranu ili pravično suđenje, jer su odbrani bile dostupne sve informacije koje su se nalazile u posjedu Tužilaštva, a procesne mogućnosti za preispitivanje vjerodostojnosti dokaza nisu bile ni u čemu ograničene. Slijedom toga, okolnosti iz predmeta Yalçinkaya nisu uporedive s konkretnim slučajem i nemaju pravni učinak u smislu dovođenja u pitanje zakonitosti i pravičnosti vođenog postupka.

Osim toga, a u kontekstu prigovora odbrane da dostavljeni dokazi sadrže tehničke identifikatore poput IP ili MAC adresa, također nisu od značaja za ocjenu zakonitosti dokaza. Naime, kako je to Sud prethodno istakao, odbrana je morala iznijeti konkretne činjenice i argumente koji bi ukazivali na nedostatke koje su posljedica nedostavljanja IP ili MAC adresa, što nije učinila, nego šta više vještak odbrane je u svom nalazu, pod tačkom 3. mišljenja istakao da postoji logičan slijed Sky Ecc komunikacije odnosno da nije utvrđena devijacija prema unaprijed postavljenim ponerima odnosno po datumima inkriminiranih događaja. S tim u vezi, Sud je ocijenio da optuženom nije povrijeđeno pravo iz člana 6. Evropske konvencije.

Nadalje, upotreba podataka pribavljenih putem aplikacije Sky Ecc dodatno otvara pitanje procesne dopustivosti dokaza u svjetlu zaštite prava na privatnost.

Dakle, iako član 8. EKLJP garantuje pravo na poštivanje privatnog i porodičnog života, doma i prepiske, važno je naglasiti da se radi o ograničivom, a ne apsolutnom pravu. Sama norma predviđa da se miješanje javne vlasti u ostvarivanje ovog prava može dozvoliti, ako je to miješanje zakonito, nužno i srazmjerno u demokratskom društvu.

U kontekstu komunikacija sa Sky Ecc aplikacije, po zaključku prvostepenog Suda, ograničavanje ovog prava je bilo proporcionalno, legitimno i nužno, odnosno ograničenja privatnosti su bila opravdana u svrhu suzbijanja međunarodnog neovlaštenog prometa opojnih droga u okviru organizovanog kriminala.

Naime, Sud je u smislu člana 8. Evropske konvencije, ispitao da li je miješanje koje je u pitanju bilo u skladu sa zakonom, da li teži jednom ili više legitimnih ciljeva navedenih u stavu 2. člana 8., te da li je nužno u demokratskom društvu kako bi se postigao taj cilj ili ciljevi (u skladu sa presudom ESLJP Kvasnica protiv Slovačke).

Nadalje, Sud je ispitao da li je miješanje koje je bilo zakonito imalo opravdan cilj i da li je nužno u demokratskom društvu radi postizanja tih ciljeva.

S tim u vezi, stav je Suda da borba protiv organizovanog kriminala u vezi sa neovlaštenim prometom opojnim drogama je sama po sebi već opravdan cilj da se na pojedinca, stavi određen teret. Sud je posebno ukazao na to da je Bosna i Hercegovina strana potpisnica niza međunarodnih konvencija koje obavezuju državu da efikasno djeluje protiv zloupotrebe droga uključujući: Konvenciju o psihotropnim supstancama iz 1971. godine i Konvenciju Ujedinjenih nacija protiv nezakonitog prometa opojnih droga i psihotropnih supstanci iz 1988. godine (Bečka konvencija), koje naglašavaju potrebu međunarodne saradnje i nacionalnih mjera represije u cilju zaštite zdravlja populacije.

U kontekstu nužnosti, Sud je imao u vidu Konvenciju UN protiv nezakonitog prometa opojnih droga i psihotropnih supstanci iz 1988. godine, a kao glavni razlozi za usvajanje Konvencije je navedeno eskaliranje nezakonite proizvodnje, potražnje i trgovine narkoticima i psihotropnim supstancama, što predstavlja ozbiljnu prijetnju zdravlju i dobrostanju svih ljudi i negativno se odražava na ekonomske, kulturne i političke temelje društva; konstantno rastuće zadiranje nezakonite trgovine narkoticima i psihotropnim supstancama

Sena UZUNOVIĆ,

STAVOVI O ZAKONITOSTI SKY KOMUNIKACIJA U PREDMETU
ORGANIZOVANOG KRIMINALA U PRESUDAMA SUDA BOSNE I
HERCEGOVINE (371-406)

u razne društvene grupe pri čemu se posebno ukazuje da se u mnogim dijelovima svijeta koriste djeca kao nezakonito tržište potrošača droga te u svrhu nezakonite proizvodnje, distribucije i trgovine narkoticima i psihotropnim supstancama, veza između nezakonite trgovine i ostalih povezanih kriminalnih aktivnosti koje destabiliziraju legitimne ekonomije i predstavljaju prijetnju stabilnosti, sigurnosti i suverenitetu država; okolnost da nezakonita trgovina stvara ogromne finansijske prihode i bogatstvo koji omogućavaju međunarodnim kriminalnim organizacijama da prodru, zatruju i korumpiraju strukture vlasti, zakonite poslovne i finansijske djelatnosti i društvo na svim njegovim nivoima i potreba da se osobama uključenim u nezakonitu trgovinu oduzmu dobiti nastale njihovim kriminalnim aktivnostima i time eliminira njihov glavni poticaj za takve aktivnosti.⁹

Konačno, u kontekstu prigovora odbrane da se u konkretnom slučaju radilo o masovnom nadzoru, uz pozivanje na presudu ESLJP Big Brother Watch vs. Ujedinjenog Kraljevstva, kao i kriterije postavljene kroz tu presudu kojima se procjenjuje zakonitost, osnovanost i svrhovitost provođenja mjera masovnog presretanja, koji u ovom predmetu nisu ispunjeni, Sud je također cijenio neosnovanim, iz razloga što u konkretnom slučaju, svrha prikupljanja i korištenja ovih dokaza nije bila sveobuhvatno praćenje populacije, već se odnosila na zatvoreni krug korisnika za koje je već postojala sumnja da uređaje koriste isključivo u kriminalne svrhe, kako je to na glavnom pretresu istakao svjedok optužbe koji je naglasio da je istraga u ovom predmetu krenula u pravcu istraživanja mobilnog telefona i instalirane aplikacije tek nakon zapljene cca. 109 kilograma opojne droge na međunarodnom graničnom prelazu i pronalaska mobilnog telefona sa instaliranom kriptovanom aplikacijom za zaštićenu komunikaciju. Naime, sama priroda Sky Ecc uređaja, kako je to prethodno obrazloženo, ukazuje na to da se ne radi o uobičajenim sredstvima komunikacije, već alatke svjesno osmišljene da ograniče između ostalog i djelovanje policijskih organa. U tom kontekstu se izjasnio i vještak odbrane odgovarajući na pitanje za šta se koristila Sky aplikacija, koji je naveo da se radi o software-u koji proizvodi i omogućava komunikaciju s određenim stepenom povjerenja, kao i da ima vrlo složenu enkripcijsku zaštitu, te konkretno se nije mogao izjasniti da li su ga koristili poslovni ljudi ili osobe sklone vršenju krivičnih djela, ali je istakao da je očigledno korištena i u jednom i drugom slučaju.

⁹ Komentar KZ BiH, str. 641

Nadalje, predmet na koji se odbrana referisala se tiče masovnog i neselektivnog nadzora komunikacija (bulk interception) koji obuhvata sve komunikacione kanale a u smislu neophodnosti i proporcionalnosti radilo se o širokoj zaštiti nacionalne sigurnosti bez jasnog cilja, te Sud nije smatrao potrebnim dalje ulaziti u analizu i elaborisati ovu presudu, dok u konkretnom slučaju korištena aplikacija nije imala legalnog distributera u BiH za korištenje, što znači da se nije mogla nabaviti u redovnoj ponudi, preduslov za korištenje je bilo posjedovanje tačno određene vrste telefona, korisnici za korištenje iste morali uplaćivati visoke iznose novca (otprilike 600 eura za tri mjeseca korištenja), te je obim korištenja bio ograničen na način da su mogli između sebe komunicirati samo korisnici iste, a za početak komunikacije morao se poslati zahtjev od strane jednog korisnika ka drugom korisniku.

Pokušaj odbrane da uporedi ovaj slučaj sa slučajem korištenja softvera „Hessendata“ u Marburgu, koji je ocijenjen protivustavnim jer je korišten u preventivne svrhe, prema stavu prvostepenog suda je potpuno pravno i činjenično neprimjenjiv, iz razloga što se u predmetu pred Sudom BiH, ne radi o preventivnom softveru niti o sistemu masovne analize neselektivnih podataka, već o konkretnoj, ciljanoj komunikaciji između identifikovanih korisnika aplikacije Sky Ecc, pribavljenoj u okviru međunarodne pravne pomoći, sa jasno definisanim ciljem, procesuiranjem konkretnih krivičnih djela.

Dakle, opravdana ograničenja privatnosti u svrhu suzbijanja međunarodnog neovlaštenog prometa opojnih droga u okviru organizovanog kriminala nisu predstavljala povredu člana 8. Konvencije, već su bila izraz pozitivne obaveze države da zaštiti osnovna prava drugih građana, uključujući pravo na život i zdravlje.

Shodno svemu navedenom, zaključak je Suda da komunikacije proistekle iz Sky Ecc aplikacije predstavljaju pravno valjane dokaze obzirom da su pribavljeni na zakonit način putem međunarodne pravne pomoći u krivičnim stvarima te je u toku postupka data mogućnost odbrani da navedene dokaze ospori, međutim argumentima odbrane nije dovedena u sumnju njihova vjerodostojnost slijedom čega su prigovori zakonitosti odbijeni, istovjetno kao i prigovori istaknuti u odnosu na sve druge dokaze koje je odbrana identifikovala kao „plodove otrovne voćke“.

Sud je cijenio izvedene dokaze u skladu sa Zakonom o krivičnom postupku BiH, prevashodno primjenjujući pretpostavku nevinosti iz člana 3. ZKP BiH koja odredba propisuje da se optuženi smatra nevinim za krivično djelo dok se ne dokaže njegova krivnja, koju van razumne sumnje mora dokazati optužba,

te u skladu sa članom 15. ZKPBiH koji propisuje princip slobodne ocjene dokaza kao jedan od osnovnih principa. Prema odredbama ovog člana, ocjena postojanja ili nepostojanja činjenica nije vezana ni ograničena formalnim dokaznim pravilima, te stoga, vrijednost dokaza nije unaprijed određena, ni kvalitativno ni kvantitativno. Sud je dužan cijeniti svaki dokaz pojedinačno i u vezi sa ostalim dokazima, i na osnovu rezultata takve ocjene izvesti zaključak o tome da li je neka činjenica dokazana ili ne.

4. Identitet učesnika komunikacija

Prvostepeni Sud je na prvom mjestu, pristupio utvrđivanju identiteta učesnika izvedenih komunikacija, kao polaznoj tački u ocjeni dokaza.

U kontekstu identifikacije učesnika u komunikacijama, svjedok M.O. je dao iskaz na glavnom pretresu u kojem je, između ostalog, detaljno obrazložio metodologiju kojom je utvrđivan identitet korisnika. Naime, svjedok je izjavio da je Granična policija sačinjavala izvještaje u kojima je opisano na koji način je identifikacija urađena. Nadalje, na navednom ročištu je tužilac predočio četiri izvještaja Granične policije BiH od 28.11.2022. godine o identifikaciji osoba koje su koristile SKY aplikaciju, a koje su identifikovane kao lica S.B., E.H., I.Z., A.H.,A.Z. Đ.K. i R. D. putem korisničkih pin kodova koje su navedena lica koristila u komunikaciji preko SKY aplikacije te nadalje, tužilac je upitao svjedoka da li je svjedok lično sačinio navedene izvještaje na što je svjedok potvrdno odgovorio te dalje objasnio na koji način je Granična policija utvrdila identitete navedenih lica koristeći korisničke Sky Ecc kodove istih. Svjedok je objasnio da je za svaki korisnički kod Granična policija nastojala, sa što više parametara utvrditi da se radi o određenom licu koje je korisnik Sky Ecc koda. Od parametara koji su bili korišteni pri sačinjavanju navedenih izvještaja, koristilo se kretanje lica sa putničkim motornim vozilima, a do kojih informacija se dolazilo putem komunikacija sa Sky Ecc aplikacije gdje se bila pokazala podudarnost određenih komunikacija i prethodno identifikovanih pmv. Zatim, svjedok je dalje naveo da je Granična policija shodno „selfie“ fotografijama iz komunikacija sa SKY aplikacije izvršila i upoređivanje sa bazom ID podataka te također došla do identiteta korisnika navedene aplikacije. Nadalje, shodno prethodno prikupljenim videonadzornim snimcima sa graničnog prelaza Gradiška, videonadzornih kamera iz i oko SCC te videonimaka sa benzinske pumpe Hifa, te upoređivanjem vremenske satnice sa navedenih snimaka i razmijenjenih komunikacija na navedenoj aplikaciji u istom vremenskom periodu, Granična policija je i tim putem identifikovala

identitete lica. Svjedok je dodao i da je poređenjem komunikacija u kojima su se razmjenivali podaci o pojedinim vlasništvima nad određenim parcelama, porukama o imenima članova porodice korisnika, kao i porukama o porođaju supruge jednog od korisnika SKY ecc koda, također bio utvrđen identitet navedenih lica provjerom registara vlasničkih parcela te registara rođene djece.

Na upit da li je prilikom sačinjavanja izvještaja navođeno vrijeme komunikacija odnosno parametara koji dokazuju korištenje aplikacije od strane jednog konketnog lica, svjedok je odgovorio potvrdno te dalje objasnio na primjeru prelaska državnih granica, a što je u izvještajima detaljno opisano na način da je jasno napisan datum i vrijeme prelaska određenih lica preko granice, a što se podudara vremenu razmijenjenih poruka u SKY aplikaciji lica koje prelazi granicu. Dodao je i da je Granična policija u obzir uzimala i UTC, odnosno univerzalno vrijeme, vremenski period koji u ljetnom periodu ima dva sata razlike, dok u zimskom periodu sat vremena razlike u odnosu na srednjoevropsku vremensku zonu shodno čijom se usporedbom dođe do tačnog vremena, konkretno do rezultata koje je Granična policija opisala u izvještaju.

Na upit odbrane optuženog R. D., na kojim državnim granicama su vršene provjere od strane Granične policije u vezi sa identifikovanim imenovanim licem, a koje lice je identifikovano shodno komunikacijama i video-nazdorima graničnih prelaza, svjedok je odgovorio da su provjere vršene na kompletnoj državnoj granici, u određenom vremenskom periodu za koji je Granična policija imala određenu komunikaciju koja je ukazivala na to. Svjedok je dalje naveo da parametri kojima se Granična policija koristila za provjeru, su se odnosili na tačno određeno vrijeme, ali na neodređeno lice u konkretnom periodu, kako bi se što jasnije utvrdila tačnost identifikacije. Dodao je da izvršenim provjerama, shodno podacima iz komunikacija nije moglo doći do identifikacije bilo kojeg drugog lica osim R.D. Osim što je svjedok detaljno obrazložio metodologiju i niz parametara koji su korišteni kako bi se, s visokim stepenom pouzdanosti, potvrdio identitet svakog učesnika u komunikaciji, u sudski spis su uloženi i izvještaji Granične policije o izvršenoj identifikaciji svakog pojedinačnog sagovornika.

Iz izvještaja o izvršenoj identifikaciji osoba koje su koristile Sky Ecc kod XYETB2¹⁰, prozilazi da je isto koristio optuženi R. D., što je potvrđeno višestrukim poređenjem sadržaja ostvarenih komunikacija sa evidencijama

¹⁰ Komentar KZ BiH, str. 641

prelaska državne granice BiH i Srbije kao i analizom sadržaja komunikacija u kojima optuženi pominje ime djeteta i vanbračne supruge što je izvršenim provjerama potvrđen podatak. Osim toga, u Izvještaju je navedeno da su izvršene komparacija fotografija optuženog sa ANPR kamera sa nespornim fotografijama iz IDDEEA baze podataka.

S tim u vezi, Sud je istakao da, prilikom ocjene identiteta optuženog nije uzeo kao dokaz fotografije optuženog sa ANPR kamera na autoputevima niti je vršio dikretno poređenje tih snimaka sa nespornom utvrđenom fotografijom optuženog iz zvaničnih evidencija. Međutim, kako će to biti detaljno obrazloženo u okviru sveobuhvatne ocjene sadržaja svih relevantnih komunikacija i drugih izvedenih materijalnih dokaza, i navedeni podaci sa ANPR kamera su uzete u obzir. Njihova relevantnost proizlazi iz činjenice da se u sadržaju komunikacija nalaze podaci o njegovom kretanju, uključujući konkretne vremenske i prostorne relacije, koje se poklapaju sa registrovanim podacima vozila na ANPR lokacijama u istom periodu. Nadalje, fotografije sa ANPR kamera bile su relevantne za ocjenu identiteta jer prikazuju registarske oznake vozila, koje je Sud cijenio zajedno sa zvaničnim evidencijama o prelasku državne granice, iz čega proizlazi podudarnost između snimaka sa ANPR kamera i službene evidencije o vozilu kojim je upravljao optuženi prilikom prelaska granice. U tom smislu, ANPR kamere imaju dokaznu vrijednost u širem kontekstu provjere vjerodostojnosti komunikacija, utvrđivanja logičke korespondencije između sadržaja komunikacija i objektivno utvrđenih podataka o kretanju, te doprinose potvrdi identiteta optuženog.

Sud je poklonio vjeru svjedoku M.O. koji je lično sačinio sve izvještaje o identifikaciji korisnika Sky Ecc kodova, imajući u vidu njegovu stručnost, dosljednost iskaza, te logičnu i detaljnu argumentaciju sadržanu u svakom pojedinačnom izvještaju. Izvještaji o identifikaciji sadrže dovoljan broj konkretnih, provjerljivih i međusobno povezanih podataka, te su izrađeni po jasno obrazloženoj metodologiji, zbog čega ih Sud smatra pouzdanim i vjerodostojnim.

Na osnovu prethodno izloženog, uključujući analizu sadržaja komunikacija, usklađenost sadržaja sa objektivnim podacima u smislu podataka o kretanju i fotografija vozila na tačno određenim lokacijama koje korespondiraju sa sadržajem komunikacija, dovedeno u vezu sa višestrukim evidencijama u bazama prelazaka državne granice BiH, R.Srbije i R. Hrvatske imena članova porodice, itd. po tačno određenim datumima, kako će to biti detaljno obrazloženo u nastavku, nalaz Covid testa na ime optuženog koje također korespondira sa sadržajem komunikacija i evidencijom prelaska

državne granice, te sveobuhvatna ocjena svih drugih relevantnih parametara i dokaza koji su međusobno dovedeni u logičku i činjeničnu povezanost, Sud van razumne sumnje zaključuje da se radi upravo o osobi koje su identifikovane kao korisnici naprijed navedenog koda.

Dakle, Sud je identitet optuženog utvrdio na osnovu podudarnih parametara koje je detaljno navodio u okviru ocjene dokaza koje se odnose na konkretne tačke optuženja. Primjera radi, Sud je imao u vidu da je dana 23.11.2020. godine u 7:21 sati (po UTC vremenu) odnosno u 08:21 sati (po srednjeevropskom vremenu) optuženi putem Sky Ecc aplikacije poslao poruku sagovorniku A.H. sadržaja: „ja borbe mili na granici“, što je doveo u vezu sa evidencijom prelazaka državne granice iz koje proizlazi da je optuženi istog dana u 7:55 sati na MGP Vardište evidentiran pri prelasku državne granice sa kombi vozilom registarskih oznaka V314HP, na izlazu iz BiH, te u 0:04 na ulazu u R.Srbiju na MGP Kotroman.

Vještak odbrane je u svom nalazu kao jedan od zadataka imao da utvrdi da li je identifikacija optuženog provedena od strane policijskih službenika u skladu sa pravilima kriminalističkih nauka i kriminalističke struke. S tim u vezi, mišljenje je vještaka da je identitet osobe koja ja koristila Sky Ecc kod XYETB2 u gore navedenom Izvještaju o provedenoj identifikaciji osobe, utvrđen posrednim putem temeljem analize sadržaja komunikacija, potvrđivanjem kroz fotografije, bez izdvajanja individualnih karakteristika sa spornih fotografija, i dovođenje takve komunikacije u vezu sa sadržajem i podacima iz evidencija dostavljenih od strane Granične policije.

Vještak je dalje istakao da je utvrđivanje korisnika Sky Ecc koda: XYETB2 na temelju posrednih operativnih (heurističkih) dokaza, proveden je u skladu sa pravilima heurističke (istražne ili operativne) kriminalistike, ali kao takav nema snagu procesnog ili silogističkog kriminalističkog dokaza. Nastojanje da se kroz posredne heurističke dokaze osobito izdvojene fotografije izvrši identifikacija na temelju proizvoljnog zaključka korištenjem rečenice „uspoređivanjem fotografija utvrđeno je da se radi o R. D.“ je provedeno suprotno pravilima kriminalističke nauke i pravila kriminalističke struke (silogističke ili dokazne kriminalistike), iz razloga koji je detaljno elaboriran za svaku izdvojenu individualnu karakteristiku, jer niti na jednoj fotografiji izdvojenoj i prikazanoj u tabelarnom prikazu nije vršeno izdvajanje individualnih karakteristika poput: karakteristika kose, karakteristika čela, karakteristika nosa, karakteristika obrva, karakteristika očiju, karakteristika usta i drugih, a koje bi se mogle uspoređivati mahaničko - fizičkim metodama

uz korištenje forenzičkih obrađivanja tj. manipulacija, sa individualnim izdvojenim karakteristikama iz nesporne fotografije iz IDDEEA baze za lice R. D.

Mišljenje vještaka je da kriminalistička identifikacija nije provedena u skladu sa pravilima silogističke kriminalistike. Da bi bilo jasnije, vještak je napravio analogiju sa primjerom, da kada se svjedok saslušava i on opiše osobu, tada mu se ponudi album fotografija. Ukoliko prepozna lice sa fotografije, to je kriminalistička identifikacija, nije silogistička, jer bi ona morala obuhvatiti radnju prepoznavanja, bilo "portret parole", odnosno postrajavanje, ili putem fotografija, ili bi se moralo raditi antropometrijsko vještačenje, ili softversko upoređivanje fotografija.

Prilikom unakrsnog ispitivanja, na upit tužioca koja su tačno kriminalistička pravila kod identifikacije generalno, vještak se izjasnio da je prvo pravilo poređenje spornog i nespornog uzorka, izdvajanje individualnih karakteristika iz bilo kojeg spornog uzorka koji bi bio kompatibilan, odnosno poređenje sa izdvojenim individualnim karakteristikama sa nesporne fotografije. Nadalje, na upit da li je za vještaka validan podatak ili dokaz izveštaj iz baze prelazaka državne granice koje vodi Granična policija BiH, vještak se izjasnio da se radi o operativnom podatku. Također, na pitanje da li je po vještaku relevantan podatak prilikom utvrđivanja identiteta kada NN korisnik navede imena članula svoje porodice u toj komunikaciji, vještak se izjasnio da jeste operativno relevantan. Konačno, svjedok se izjasnio šta po njemu predstavlja potpuni identitet, navodeći da je to zbir individualnih karakteristika po kojim se ta osoba razlikuje od drugih sličnih osoba, a istovjetna je sama sebi. Da bi bio potpun identitet, on se zasniva na formalnim podacima koji se dobiju od strane države nakon rođenja, to je jedinstveni matrični broj, imenom i prezimenom, nakon rođenja, patološkim obilježima, individualnim fizičkim karakteristikama. Kad se govori o individualnim fizičkim karakteristikama, to je boja kose, izgled lica, boja očiju i druge karakteristike: visina, težina. Patološka obilježja jesu obilježja koje određeni pojedinci imaju bilo rođenjem ili su oni posljedica, dakle, medicinskih intervencija. Također, da bi identitet bio potpun, on mora sadržavati i fotografiju tog lica. Vještak se složio s tužiocem da se u redovnoj proceduri identitet svake osobe može utvrditi na osnovu identifikacionog dokumenta, npr. lična karta ili pasoš na graničnom prelazu, pogotovo ako sadrže biometrijske karakteristike.

Sud nije poklonio vjeru nalazu i mišljenju vještaka odbrane u dijelu koji se odnosi na osporavanje identifikacije optuženog. Vještak se u svom iskazu fokusirao isključivo na aspekt upoređivanja fotografija, odnosno na tvrdnju da

fotografije sa ANPR kamera ne sadrže dovoljan broj individualnih karakteristika za pouzdanu kriminalističku identifikaciju, te da samim tim postupak identifikacije nije proveden u skladu sa pravilima silogističke kriminalistike.

Međutim, Sud nalazi da je identitet optuženog utvrđen na osnovu više međusobno povezanih i objektivno provjerljivih parametara, među kojima se nalaze: sadržaj Sky Ecc komunikacije; podatak o njegovom fizičkom prisustvu u određenim lokacijama u tačno naznačenim terminima, koji su potvrđeni iz drugih izvora; evidencija o prelascima državne granice, iz koje proizlazi da je optuženi koristio identifikacijski dokument sa svojim ličnim podacima (lična karta i pasoš), usklađenost navoda iz SKY komunikacije sa podacima iz zvaničnih evidencija (Granične policije i ANPR kamera); registarske oznake vozila zabilježene na ANPR kamerama, koje se direktno povezuju sa komunikacijama i kretanjem optuženog.

Vještak je sve ove parametre sveo na tzv. "operativne podatke", što je Sud ocijenio kao neutemeljeno i neprihvatljivo. Naime, ovi podaci nisu rezultat neformalnog obavještajnog rada, već su pribavljeni iz službenih i pouzdanih izvora.

Pored toga, vještakova insistiranja na "potpunom identitetu" definiranom kao zbir niza biometrijskih, fizičkih i patoloških karakteristika izlazi iz okvira konkretne pravne situacije, jer je i sam potvrdio da se identitet u svakodnevnom pravnom prometu redovno utvrđuje putem ličnih dokumenata, što je, između ostalog, bio slučaj u ovom postupku.

Sud posebno naglašava da je ocjena dokaza u isključivoj nadležnosti Suda, koji primjenjuje načelo slobodne ocjene dokaza u skladu sa članom 15. Zakona o krivičnom postupku. Slijedom toga, Sud nije vezan nalazom vještaka, naročito kada je isti u suprotnosti sa drugim izvedenim i pouzdanim dokazima.

Sud je smatrao potrebnim dodatno se osvrnuti na poziciju i granice uloge vještaka u postupku utvrđivanja identiteta, kao i na metodološku osnovu pristupa koji je vještak zauzeo u konkretnom slučaju. U osnovi, vještačenje treba biti pomoćno sredstvo suda u razumijevanju specifičnih stručnih pitanja koja izlaze izvan granica pravne struke. Međutim, vještak u ovom predmetu je, nastojao uspostaviti kriterijume koji nisu samo iznad standarda dokazivanja "van razumne sumnje", nego ih je pomjerio prema idealnom i teorijski čistom modelu koji ne prepoznaje kompleksnost realnih postupaka kriminalističke identifikacije i sudijske ocjene dokaza.

Naime, njegovo insistiranje na tzv. "potpunom identitetu", shvaćenom kao savršen skup svih mogućih individualnih i patoloških karakteristika kroz istovremeno i odbacivanje ostalih dokaza kao „operativnih“, ukazuje na nedovoljno

Sena UZUNOVIĆ,

STAVOVI O ZAKONITOSTI SKY KOMUNIKACIJA U PREDMETU
ORGANIZOVANOG KRIMINALA U PRESUDAMA SUDA BOSNE I
HERCEGOVINE (371-406)

uvažavanje specifične prirode dokazivanja u krivičnom postupku. Sud donosi odluku na temelju slobodne ocjene dokaza, cijeneći svaki dokaz zasebno ali i u njegovoj međusobnoj povezanosti sa ostalima, vodeći računa o njihovoj zakonitosti, uvjerljivosti i relevantnosti.

Takođe, vještak je pokušao uspostaviti kriminalističku heuristiku i silogistiku kao konačni standard dokazivanja, zanemarujući da kriminalistika, ma koliko sofisticirana bila, ostaje pomoćna disciplina prava, a ne njegova nadređena instanca. Pravila krivičnog postupka, a ne kriminalistika, uređuju način izvođenja i ocjene dokaza, kao i procesne uloge učesnika u postupku. Vještak nema ovlaštenje da uspostavlja vlastite standarde dokazivanja niti pod izgovorom stručne dosljednosti odstupa od zakonom propisanog procesnog okvira.

Na kraju, paradoksalno, i sam vještak priznaje da se identitet u svakodnevnoj pravnoj i administrativnoj praksi utvrđuje ličnim dokumentima, naročito onima koji sadrže biometrijske podatke. U konkretnom slučaju, upravo su i lična karta i pasoš korišteni prilikom višestrukih prelazaka granice, a sadržaj Sky komunikacije, uz podršku drugih objektivnih izvora (evidencija kretanja, registarske oznake, spominjanje članova porodice i tačnog boravišta), čini dosljednu i međusobno povezanu cjelinu dokaza.

Sud, shodno tome, zaključuje da mišljenje vještaka, ne odražava cjelovitost i pravnu relevantnost izvedenih dokaza, niti može dovesti u sumnju njihovu dokazni snagu. Odluka o identitetu, kao i o svim drugim odlučnim činjenicama, pripada Sudu, koji jedini vrši slobodnu ocjenu dokaza, u skladu sa zakonom i sudskom praksom.

Dakle, na osnovu slobodne ocjene dokaza, Sud je poklonio vjeru svjedoku optužbe, čiji su navodi potkrepljeni izvještajima o izvršenoj identifikaciji, pri čemu je Sud, ne oslanjajući se isključivo na izvršene analize, već samostalno ocjenjujući cjelokupni dokazni materijal uloženi i izvedeni na glavnom pretresu, utvrdio identitet optuženog.

Sud je, slijedom navedenog, zaključio da su svi relevantni učesnici komunikacije identifikovani na vjerodostojan način. S obzirom na značaj koji identitet ima za validnost i upotrebu sadržaja komunikacije, Sud je imao u vidu da se pouzdana identifikacija može zasnivati na nizu podataka koje su međusobno podudarne i potom potkrijepljene objektivnim dokazima, čime se dostiže nivo ubjeđenja koji omogućava njihovo korištene kao osnova za dalju analizu sadržaja komunikacija.

Sena UZUNOVIĆ,
STAVOVI O ZAKONITOSTI SKY KOMUNIKACIJA U PREDMETU
ORGANIZOVANOG KRIMINALA U PRESUDAMA SUDA BOSNE I
HERCEGOVINE (371-406)

5. Drugostepena presuda Vijeća Apelacionog odjeljenja broj S1 2 K 047599 25 Kž 10 od 27.10.2025. godine

Kojom su odbijene kao neosnovane žalba Tužilaštva Bosne i Hercegovine i branioca optuženog R.D., te se presuda Suda Bosne i Hercegovine, broj S1 2 K 047599 24 K od 10.07.2025. godine, **potvrđuje.**

6. Žalba odbrane optuženog

“Okosnicu žalbe odbrane optuženog predstavljaju tvrdnje da je u konkretnom slučaju sporna zakonitost dokaza koji proizilaze iz Sky aplikacije, pri čemu se akcentira da takva zakonitost ne može biti niti preispitana, obzirom na nepotpunost dokaze građe na okolnosti pribavljanja takvih dokaza. U tom smislu, prevashodno se navodi da nije tačno da iz odredbe člana 3. stav 1. Konvencije o međusobnom pružanju pravne pomoći u krivičnim stvarima proizilazi da se zakonitost radnji koje se poduzimaju u okviru pravne pomoći utvrđuje u skladu sa zakonima države koja pomoć pruža. Nastavljajući tvrdnje u tom pravcu, žalba osporava i primjenu načela locus regit actum, na koje se pobijana presuda poziva, tvrdeći da isto nema nikakvu poveznicu sa konkretnim pravnim pitanjem – zakonitosti dokaza. Kako se to žalbom tvrdi, kada bi se prihvatilo da su svi dokazi pribavljeni putem međunarodne pravne pomoći (MPP) zakoniti, onda bi dokazi pribavljeni na taj način bili “snažniji” od dokaza koji se pribavljaju u svojoj vlastitoj matičnoj državi, jer su takvi dokazi podložni provjeri zakonitosti.

Odbrana naglašava da nije sporno da su dokazi pribavljeni putem MPP dopušteni, ali da je sporna zakonitost tih dokaza u konkretnom slučaju, u kom pravcu se poziva na praksu Apelacionog suda u Beogradu. Na tragu takve prakse, odbrana ističe dva osnovna argumenta – da ne postoji naredba suda u Francuskoj u sudskom spisu, te drugi argument koji se odnosi na Zamolnicu Tužilaštva BiH upućenu Francuskoj dana 12.04.2022. godine. U tom smislu, odbrana smatra da je prvostepeni sud pogrešno citirao i praksu Ustavnog suda BiH, u paragrafu 56. pobijane odluke, tvrdeći da je propušteno citiranje drugog značajnog dijela takve odluke, što opet dovodi u vezu sa nepostojanjem naredbe u konkretnom predmetu.

Drugostepeni sud je nadalje naveo da je odbrana isticala nepostojanje odgovora Francuske na upit Tužilaštva BiH da li su dokazi pribavljeni na zakonit način prema zakonima Francuske, što se žalbom potencira i u svjetlu prakse Evropskog suda pravde, te je u tom smislu, žalbom citirans i odluka Višeg

kantonalnog suda u Cirihu od 15.08.2025. godine, tvrdeći da se radi o identičnoj situaciji kao i u slučaju D. R.

Odbrana posebno ističe da je u konkretnom slučaju optuženog došlo do zamjene teza, jer nije sporna vjerodostojnost dokaza, nego činjenica da optuženi nije imao pristup dokazima u faktičkom smislu – mogućnost uvida u naredbu u svrhu utvrđivanja zakonitosti dokaza, mogućnost uvida u originalne komunikacije čija je kopija sa excel tabelom dostavljena BiH itd., te je isticala kako se nikada nije saznalo sa kojeg servera su podaci skinuti i u kojoj državi se server nalazio, tako se nikada nisu ni dobili originalni sirovi podaci koji su zapravo bili baza za sačinjavanje excel tabela koje su sastavni dio tužilačkog, odnosno sudskog spisa.

Žalba ukazuje i na nalaz vještaka odbrane D.S. tvrdeći da je potencijalna mogućnost manipulacija u situaciji kada ne postoji lanac dostavljanja dokaza, ipak od izuzetne važnosti i značaja.

Konačno, odbrana pobija i zaključke suda vezane za argumentaciju odbrane o masovnom prisluškovanju, kao i identitet učesnika, odnosno poklanjanje vjere svjedoku optužbe.

7. Zaključci Apelacionog vijeća

Apelaciono vijeće iznesene prigovore nalazi neosnovanim.

7.1. Zakonitost dokaza dostavljenih putem međunarodne pravne pomoći

„Prije svega, ovo Vijeće nalazi da je odbrana i tokom prvostepenog postupka svoju tezu gradila isključivo potenciranjem manjkavosti u postupku koje bi dovele do nezakonitosti dokaza, te je osporavala upotrebu istih u postupku, a ne samu vjerodostojnost dokaza koja bi narušavala i samo činjenično stanje ukoliko bi isti bili (ne)zakoniti. Navedeno je evidentno već iz početnih paragrafa pobijane presude, te je u potpunoj saglasnosti sa izjavljenom žalbom u kojoj se takav narativ nastavlja.

Odbrana optuženog se u kontekstu pitanja zakonitosti navodno spornih dokaza u žalbi pozvala na recentnu praksu evropskih i regionalnih sudova, što za ovo Vijeće svakako nije bilo zanemarljivo. Međutim, već na samom početku, Vijeće će akcentirati da se prilikom odlučivanja o ovom i drugim pitanjima rukovodilo odredbama krivičnog procesnog zakona, Zakona o međunarodnoj pravnoj pomoći u krivičnim stvarima, kao i prirodom postupka, na način da donosi odluku u odnosu na konkretan predmet, cijeneći sve

Sena UZUNOVIĆ,

STAVOVI O ZAKONITOSTI SKY KOMUNIKACIJA U PREDMETU
ORGANIZOVANOG KRIMINALA U PRESUDAMA SUDA BOSNE I
HERCEGOVINE (371-406)

relevantne okolnosti koje tvore podlogu za odlučivanje u predmetnom slučaju. Iz tog razloga ovo Vijeće, nasuprot navodima odbrane i nastojanjima za vezivanje za druge odluke u sličnim predmetima, ukazuje i na stanovište po kojem pitanje nezakonitih dokaza predstavlja živu materiju drugačiju gotovo u svakom pojedinom spisu, u kojoj sudska praksa aktivno, gotovo dnevno, zauzima stavove, koji su podložni promjenama.¹¹

ZKP BiH ne propisuje pravila u vezi prihvatljivosti dokaza. Ni jedno pravilo nije propisano zakonom u vezi pitanja relevantnosti, autentičnosti ili dokazne vrijednosti dokaza. U članu 10. ZKP BiH, u stavu 1. propisano je: “Zabranjeno je od osumnjičenog, optuženog ili bilo koje druge osobe koja učestvuje u postupku iznuđivati priznanje ili kakvu drugu izjavu”, dok je u narednom stavu navedeno da “Sud ne može zasnovati svoju odluku na dokazima pribavljenim povredama ljudskih prava i sloboda propisanih ustavom i međunarodnim ugovorima koje je Bosna i Hercegovina ratifikovala, niti na dokazima koji su pribavljeni bitnim povredama ovog zakona.” U stavu 3. uz ovo, stoji da Sud ne može zasnovati svoju odluku na dokazima koji su dobijeni na temelju dokaza iz stava 2. ovog člana.”

Dakle, prethodno citirani član ne govori o prihvatljivosti dokaza. Stoga, Sud će nerijetko biti u neodlučnoj poziciji, u kojoj je jedan ustavnopravno zaštićen interes suočen s ustavnopravno zaštićenim suprotnim interesom, a izlaz iz ove situacije je u odmjerenju interesa prema načelu razmjernosti, preciznije rečeno, u iznalažanju odgovora saobrazno načelu pretežnosti interesa, o čemu će još biti riječi u nastavku obrazloženja.

U tom smislu, ovo Vijeće se prilikom preispitivanja da li se radilo o zakonitim dokazima ili pak sumnji u njihovu zakonitost, kako to odbrana optuženog implicira, nije ograničilo samo na pitanja, gledana sa proceduralne strane, koja bi se svela na ispitivanje da li u spisu postoji naredba iz Francuske, kao i odgovor na upit o zakonitosti. Po mišljenju ovog Vijeća, takav pristup odbrane bio bi neprimjeren redukcionizam konkretnoj situaciji, već je njenom preispitivanju valjalo pristupiti s aspekta pravičnosti postupka u cjelini i uopšte razmotriti pitanje zakonitosti i prihvatljivosti spornih dokaza obzirom na način njihovog pribavljanja i okolnosti koje ukazuju na njihovu vjerodostojnost. Iako odbrana pokušava razdvojiti zakonitost i vjerodostojnost dokaza, isto je usko vezano, obzirom da ne bi imalo smisla izdvajati pouzdane dokaze zbog eventualne proceduralne manjkavosti ograničenog značaja, a

¹¹ V. Damir Kos, Bitna povreda odredaba kaznenog postupka – Nezakoniti dokazi – Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, Zagreb, broj 2/2009

naročito ukoliko bi se radilo o takvoj manjkavosti koja ne dovodi u pitanje čitav tok pribavljanja dokaza koji ostavlja utisak pravilnog postupanja.

Kada ovako zaključuje, Apelaciono vijeće cijeni da je prvostepeni sud upravo na ovakvom tragu i ukazao na niz okolnosti u konkretnom slučaju, koje je paralelno podvodio pod određene standarde i pravila, u konačnici sve sublimirajući u zaključak da komunikacije proistekle iz Sky Ecc aplikacije predstavljaju pravno valjane dokaze, obzirom da su pribavljeni na zakonit način putem međunarodne pravne pomoći u krivičnim stvarima te je u toku postupka data mogućnost odbrani da navedene dokaze ospori.

Prvostepeni sud je u paragrafima 25-103. pobijane presude detaljno izložio okolnosti vezane za podatke iz Sky Ecc aplikacije, počevši od momenta pronalaska mobilnog aparata sa sumnjivom SIM karticom, pa sve do zvanične dostave podataka putem međunarodne pravne pomoći. U tom pogledu, prvostepeni sud je prevashodno ukazao na iskaz svjedoka M.O., iz čijeg iskaza proizilazi način pribavljanja saznanja koja su uopšte dovela i do korištenja mehanizma međunarodne pravne pomoći (hapšenje Luke Miševića i pronalazak telefona-tačka 2. izreke pobijane presude). Kako se to navodi u paragrafima 27-29. pobijane presude, utvrđeno je da se radi o telefonu u kojem je bila umetnuta SIM kartica koja je služila za korištenje Sky aplikacije, pri čemu se u istim dijelovima presude akcentira da su ovakve informacije pribavljenje posredstvom EUROPOL-a, kao i SIENA kanala, što već na ovom mjestu ukazuje na formalan i zakonit put, koji potencijalno isključuje proizvoljnost. Nastavno na navedeno, prvostepeni sud u paragrafu 30. ukazuje da je dana 20.04.2022. godine započeo zvaničan postupak korištenja formalnog mehanizma međunarodne pravne pomoći, koji je okončan 05.09.2022. godine, kada je putem Ministarstva pravde R. Francuske izvršena zamolnica te dostavljeni traženi podaci – dokazi koji se odnose na Sky Ecc aplikaciju (dozvola data od Apelacionog suda u Parizu 27.06.2022. godine).

Stoga, procjena niza okolnosti koje prvostepeni sud izlaže u pobijanoj presudi prije nego izvodi konačan zaključak o pravno valjanim dokazima, ne može biti dovedena u pitanje samo navodima odbrane o tome da nije dostavljena izvorna naredba stranog suda, ili pak eksplicitan odgovor u pogledu načina pribavljanja dokaza u stranoj državi. Kako to prvostepeni sud pravilno navodi:

“Naime, sama činjenica da je na zamolnicu nadležnih pravosudnih organa BiH odgovoreno formalno, putem međunarodne pravne pomoći, te da su traženi materijali ustupljeni i dostavljeni kanalima zvanične međunarodne saradnje, stvara pretpostavku da su dokazi pribavljeni u skladu s pravnim

okvirom države koja ih dostavlja. Dakle, zvaničan odgovor i dostava dokaza putem formalne međunarodne pravne pomoći ne stvaraju okolnosti koje bi dovele u sumnju njihovu procesnu valjanost. Odbrana u konkretnom slučaju nije učinila vjerovatnim da su dostavljeni dokazi pribavljeni na nezakonit način, već se prigovori isključivo odnose na nedostatke u odgovoru na zamolnicu, što samo po sebi ne može dovesti do drugačije odluke Suda.

Upravo ovakav zaključak upotpunosti odgovora prethodno iznesenim standardima kojima se rukovodi Apelaciono vijeće, a naročito kada se uzme u obzir opšta procjena da je postupak prema optuženom u cjelini bio pravičan, što prvostepeni sud pravilno crpi i iz kriterija navedenom u paragrafu 57. pobijane presude, a to je da je optuženi imao pristup svim dokazima. I za Apelaciono vijeće je itekako značajna okolnost da je optuženi imao mogućnost da ospori dokaze, što je odbrana i činila, ali pri tome nije iznesena nijedna stvarna činjenica, dokaz ili valjan argument kojim bi svoje tvrdnje učinila vjerovatnim. Ovo Vijeće dijeli stav prvostepenog suda da odbrana, obzirom da isto čini i u žalbi, iznosi apstraktne i hipotetičke sumnje koje same po sebi ne mogu dovesti u pitanje dokaznu vrijednost ili zakonitost dokaza koji su pribavljeni putem međunarodne saradnje. Odbrana i žalbom na pogrešnom tragu pokušava izdejsstvovati nezakonitost dokaza proizašlih iz Sky Ecc aplikacije, a koji su pribavljeni putem međunarodne pravne pomoći, obzirom da, istovjetno, kao i tokom prvostepenog postupka istrajava na hipotetičkim pretpostavkama navodne mogućnosti manipulacije takvih dokaza, te tvrdnjama da se zakonitost ne može ni preispitati, jer sud nije u posjedu izvorne naredbe kojom su takvi dokazi pribavljani u stranoj zemlji. Naime, za razliku od dovoljnih i konkretnih razloga koje u ovom pravcu iznosi prvostepeni sud, odbrana ničim ne konkretizuje u čemu se to isticane povrede ogledaju, odnosno na koji način je došlo do povrede procesnog zakona u postupku prikupljanja predmetnih dokaza, od strane nadležnih organa druge države. Namjesto toga odbrana se zadovoljava neutemljenim i nedokazanim tvrdnjama, zbog čega Apelaciono vijeće iste nalazi neosnovanim.

U prilog navedenom stavu prvostepenog suda ide i režim uzajamnog priznavanja odluka, koji se zasniva na ideji da državni organi jedne zemlje priznaju odluke državnih organa druge zemlje, kao da su njihove, bez potrebe da se preispituje zakonitost takve odluke prije postupanja po istoj, što za posljedicu ima da se odluka izvršava u skladu sa principom *locus regit actum*, čime je olakšano priznavanje dokaza koji su pribavljeni u inostranstvu. U konačnici, a slijedom istaknutih žalbenih navoda, Apelaciono vijeće cijeni da se iznesenim prigovorima skoro narušavaju instituti ustanovljeni kroz

međunarodnu pravnu pomoć, prilikom čije primjene upravo dolazi do izražaja načelo „povjerenja“, bazirano na pretpostavci da država ima povjerenja u pravni poredak države sa kojom ostvaruje saradnju.

Pored iznesenog, pristup preispitivanju dokaza kakav je iznesen u pobijanoj presudi Apelaciono vijeće prihvata i na temelju stava ESLJP koji je izražen u predmetu Lisica protiv Hrvatske (Zahtjev br. 20100/06, presuda od 25. februara 2010. godine), kada je Sud zaključio: „Kad se utvrđuje je li postupak u cjelini bio pošten, potrebno je uzeti u obzir i jesu li poštivana prava obrane. Osobito se mora ispitati je li podnositelju zahtjeva pružena prilika osporiti vjerodostojnost dokaza i usprotiviti se njegovoj uporabi. Osim toga, mora se uzeti u obzir i kvaliteta dokaza, između ostalog i je li, zbog okolnosti u kojima je dokaz pribavljen, dovedena u pitanje njegova pouzdanost ili točnost.

Pri tome, ovo Vijeće je uzelo u obzir da za, odbranu sporna naredba iz strane zemlje, može biti od utjecaja isključivo sa aspekta prava na privatnost, a da dokaz pribavljen miješanjem u privatnost ne mora nužno suđenje činiti nepoštenim. U tom smislu Vijeće upućuje na stav ESLJP izražen u predmetu Schenk protiv Švicarske (1988. godine), u kojem je Evropski sud prihvatio da pravo na pošteno suđenje nije nužno prekršeno kada je dokaz pribavljen kršenjem prava na poštovanje privatnog života. Na ovakvom stavu evidentno i prvostepeni sud temelji ispravne stavove, uključujući i stav iz paragrafa 92. pobijane presude, gdje se navodi: U kontekstu komunikacija sa Sky Ecc aplikacije, po zaključku ovog Suda, ograničavanje ovog prava je bilo proporcionalno, legitimno i nužno, odnosno ograničenja privatnosti su bila opravdana u svrhu suzbijanja međunarodnog neovlaštenog prometa opojnih droga u okviru organizovanog kriminala.

Konačno, Apelaciono vijeće je prilikom razmatranja pitanja koja su sporna samo za odbranu optuženog, a koja se tiču zakonitosti dokaza, imalo u vidu opšti stav ESLJP po kome država ima „pozitivnu obavezu“ da djelotvorno spriječi i istraži krivična djela i krivično goni izvršioca. Također, Vijeće je imalo u vidu da prava optuženih za takva krivična djela moraju biti uvijek u ravnoteži sa tim pozitivnim obavezama, pa je polazeći od navedenog, u konkretnom predmetu Vijeće utvrdilo da takav balans nije narušen, te da se radi o srazmjernosti spram legitimnog cilja u kompletnom aspektu analize i prihvatanja dokaza proizašlih iz Sky Ecc aplikacije.“

7.2. Pitanje masovnog prisluškivanja

“Neosnovani su i prigovori odbrane kojima se delegira sumnja u masovno prisluškivanje, koji osnov je korišten za osporavanje dokaza proizašlih iz Sky Ecc app i tokom prvostepenog postupka, a o čemu se prvostepeni sud u pobijanoj presudi jasno izjasnio, koje zaključke Apelaciono vijeće prihvata kao pravilne i zakonite. Evidentno je da u konkretnom slučaju svrha prikupljanja i korištenja, za odbranu spornih dokaza, nije bila sveobuhvatno praćenje populacije, već se odnosila na zatvoreni krug korisnika za koje je već postojala sumnja da uređaje koriste isključivo u kriminalne svrhe. Prvostepeni sud ovakav zaključak pravilno dovodi u vezu sa iskazom svjedoka O., koji je naglasio da je istraga u ovom predmetu krenula u pravcu istraživanja mobilnog telefona i instalirane aplikacije tek nakon zapljene cca. 109 kilograma opojne droge na međunarodnom graničnom prelazu i pronalaska mobilnog telefona sa instaliranom kriptovanom aplikacijom za zaštićenu komunikaciju.

U vezi s navedenim, pobijanom presudom se pravilno akcentira i da sama priroda Sky Ecc uređaja, ukazuje na to da se ne radi o uobičajenim sredstvima komunikacije, već alatke svjesno osmišljene da ograniče između ostalog i djelovanje policijskih organa, zbog čega je prima facie neutemljen navod o masovnom prisluškivanju i korištenju takvog prigovora u svrhu onezakonjenja ovih dokaza. “

7.3. Identitet učesnika

“Iako odbrana pokušava osporiti identitet učesnika u komunikacijama putem Sky Ecc app, tvrdeći čak da je isto utvrđeno suprotno pravilima kriminalističke struke, ovo Vijeće nalazi da u ovom pogledu nema dileme da je van razumne sumnje utvrđeno da je sudionik istih komunikacija optuženi D.

Kako to prvostepeni sud pravilno navodi, svjedok O., čiji iskaz odbrana kontinuirano osporava, detaljno je obrazložio metodologiju i niz parametara koji su korišteni kako bi se, s visokim stepenom pouzdanosti, potvrdio identitet svakog učesnika u komunikaciji, pri čemu su u sudski spis uloženi i izvještaji Granične policije o izvršenoj identifikaciji svakog pojedinačnog sagovornika. Nalazeći zaključke prvostepenog suda ispravnim te na osnovu činjeničnih pojedinosti i izloženih dokaza upotpunosti opravdanim, Apelaciono vijeće je naročito cijenilo da su u pobijanoj presudi izložene i kontrolne pojedinosti koje su bile opredjeljujuće za utvrđivanje identiteta optuženog.

Stoga, cijeneći da je prvostepeni sud identitet optuženog utvrdio na osnovu više međusobno povezanih i objektivno provjerljivih parametara, kao što su sadržaj Sky Ecc app, podaci o fizičkom prisustvu na određenim lokacijama,

Sena UZUNOVIĆ,
STAVOVI O ZAKONITOSTI SKY KOMUNIKACIJA U PREDMETU
ORGANIZOVANOG KRIMINALA U PRESUDAMA SUDA BOSNE I
HERCEGOVINE (371-406)

evidencije granične službe, registarske oznake vozila zabilježene ANPR kamerama i slično, to za Apelaciono vijeće nema sumnje u potpunu identifikaciju optuženog, dok se žalbeni prigovori odbrane odbijaju kao neutemeljeni. “

Korištena literatura:

1. Pribavljanje zakonitih dokaza u krivičnom postupku, D.Radovanović, M. Begić, Sarajevo 2016. godina
2. Odluka o dopustivosti i meritumu broj AP 4935/16

Šaban MAKSUMIĆ i Nedim MUMINOVIĆ,
MJERE KOJIMA SE OSIGURAVA RED U SUDNICI I DOSTOJANSTVO SUDA
(407-413)

Šaban Maksumić, sudija Sud Bosne i Hercegovine
Nedim Muminović, pravni savjetnik Sud Bosne i Hercegovine

MJERE KOJIMA SE OSIGURAVA RED U SUDNICI I DOSTOJANSTVO SUDA

Sažetak (B/H/S): Rad analizira procesne kazne kao instrument upravljanja krivičnim postupkom prema Zakonu o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine, s fokusom na vrijeđanje suda (član 150) i narušavanje reda na glavnom pretresu (član 242).

Metodologija se zasniva na normativnoj analizi zakona te analizi prakse Suda Bosne i Hercegovine, Vrhovnog suda Republike Hrvatske i Evropskog suda za ljudska prava.

Ključne riječi: procesne kazne, vrijeđanje suda, narušavanje reda, proporcionalnost, pravično suđenje

Abstract (English): The paper analyzes procedural sanctions as a tool for managing criminal proceedings under the Criminal Procedure Code of Bosnia and Herzegovina, with a focus on contempt of court (Article 150) and disruption of order during the main hearing (Article 242).

The methodology is based on a normative analysis of the law and an examination of the case-law of the Court of Bosnia and Herzegovina, the Supreme Court of the Republic of Croatia, and the European Court of Human Rights.

Keywords: procedural sanctions, contempt of court, courtroom order, proportionality, fair trial

Krivični postupak nije samo skup pravila o toku i fazama krivičnog postupka, već i institucionalni okvir u kojem se pravi ravnoteža između prava na odbranu, prava na pravično suđenje i autoriteta suda. Najrestriktivniji način da se ta ravnoteža normativno osigurava propisana je kroz odredbe o procesnom kažnjavanju u okviru Zakona o krivičnom postupku.

Procesne kazne u krivičnom postupku BiH ipak nisu isključivo represivne, već predstavljaju instrument upravljanja postupkom. Njihova legitimnost počiva na principima proporcionalnosti, zaštite integriteta postupka i zabrana zloupotrebe procesnih prava. One uspostavljaju ravnotežu između slobode procesnog djelovanja i nužnosti očuvanja reda, efikasnosti i dostojanstva suda.

Pravilnom i restriktivnom primjenom, ove odredbe doprinose jačanju pravne sigurnosti i povjerenja u sudski sistem.

Tu govorimo o četiri grupe mjera koje se posebno izdvajaju:

1. kažnjavanje zbog vrijeđanja suda (član 150. ZKPBiH)
2. kažnjavanje zbog odugovlačenja postupka (član 211. ZKPBiH)
3. kažnjavanje zbog narušavanja reda na glavnom pretresu (član 242. ZKPBiH)
4. kažnjavanje zbog neodazivanja na pozive suda (član 249. ZKPBiH)

Iako imaju zajednički cilj – zaštitu integriteta postupka – njihova pravna priroda i funkcija se razlikuju. S obzirom na to da se najčešće u praksi pojavljuju slučajevi vrijeđanja suda i narušavanja reda, o njima će biti riječi u nastavku ovog teksta.

Kažnjavanje zbog vrijeđanja Suda

Odredba o kažnjavanju lica koja vrijeđaju Sud (član 150. ZKPBiH) usmjerena je na zaštitu dostojanstva i autoriteta sudske vlasti. To podrazumijeva zaštitu od omalovažavanja, pogrdnih ili uvredljivih izraza, napada na dostojanstvo suda, neprimjeren rječnik koji prelazi granice profesionalne kritike i sl. Dakle, vrijeđanje u smislu ove zakonske odredbe se sastoji u uvredljivom izražavanju koje se isključivo odnosi na Sud, a ne na druge učesnike u postupku. Vrijeđanje drugih učesnika u postupku ili prisutnih lica u sudnici može se podvesti pod narušavanje reda, a o čemu će više biti riječi u drugom dijelu ovog teksta.

Prema praksi Suda BiH¹ *uvreda predstavlja svaku vrstu omalovažavanja i diskreditacije suda koja objektivno utiče ili može uticati na ugled suda u demokratskom društvu.*

Sud može kazniti sljedeća lica ako vrijeđaju Sud: tužioca, branioca, punomoćnika, zakonskog zastupnika i oštećenog. Dakle, ova odredba se odnosi se na bilo koga, nego samo na učesnike u postupku.

Vrijeđanje može biti u pisanom podnesku (npr. u žalbi, odgovoru, prijedlogu) i u usmenoj riječi.

Postavlja se pitanje šta znači vrijeđanje u usmenoj riječi, da li se odnosi na usmeno vrijeđanje pred sudom (prilikom provođenja neke procesne radnje) ili svako javno vrijeđanje suda (npr. vrijeđanje na konferenciji za štampu, istupima u medijima, društvenim mrežama i sl.). Iako je ova dilema sasvim opravdana, smatramo da se može raditi samo o vrijeđanju unutar krivičnog

¹ Rješenje Suda BiH broj S1 1 K 026960 17 Kro od 09.02.2018. godine, str. 4

postupka, tj. prilikom preduzimanja radnji pred sudom. Dakle, ZKPBiH propisuje kažnjavanje samo za radnje u postupku, tako da sud nije nadležan da kažnjava istupe izvan tog okvira. Te druge radnje (izvan datog predmeta) mogu biti predmet drugih postupaka (npr. disciplinskog postupka pred advokatskom komorom ili VSTV-om).

Ključno pitanje u odnosu na ovu odredbu jeste granica između dozvoljene kritike i vrijeđanja suda. Pravna argumentacija koja osporava zakonitost ili pravilnost odluke je dozvoljena i ne može biti kažnjiva dok kažnjivo postaje ono izražavanje koje prelazi u lični napad, imputiranje nečasnih motiva bez dokaza ili korištenje pogrdnih izraza.

Za vrijeđanje suda zakon predviđa novčanu kaznu do 5.000 KM, te obavješćavanje disciplinskih tijela (Visoko sudsko i tužilačko vijeće za tužioce, advokatska komora za branioca). Protiv ovog rješenja dozvoljena je žalba.

U praksi Suda Bosne i Hercegovine, rješenjem broj S1 1 K 020481 16 Kri od 18.12.2019. godine, kažnjen je tužilac Tužilaštva BiH zbog riječi iznesenih u žalbi i dopuni žalbe protiv presude (između ostalog navedeno je: *lažna je i netačna tvrdnja suda*, „Sve je izokrenuo i izvrnuo prvostepeni sud. Za sud to nije bitno, kad treba izvrnuti događaje, a zaključak Vijeća... je ne samo suprotan Ženevskim konvencijama već i degutant“) kaznom u iznosu od 2.000,00 KM, a koji iznos je rješenjem vijeća Apelacionog odjeljenja preinačen na iznos od 1.000,00 KM jer je tužilac u žalbi izrazio kajanje.

Također, prema praksi ovog suda kažnjen je branilac zbog navoda u podnesku koji se odnosi na prigovore na optužnici u kojima je istaknuto: *Ovakav zaključak Vijeća bio bi smiješan da nije posljedica uobičajne prakse Suda i Tužilaštva BiH kada treba optužiti nekoga od pripadnika određenog naroda, ovako je samo dokaz da politika još uvijek nije izašla ni iz Suda ni iz Tužilaštva BiH. Ovakav zaključak nameće se sam po sebi kada se zna praksa Suda i Tužilaštva. Kada treba neko odgovarati za zločine počinjene nad određenim narodom niti jedan dokaz nije dovoljan, a kada treba optužiti i osuditi pripadnika određenog naroda dovoljno je da neko „upre prstom u njega“.*

U trećem primjeru, sud je utvrdio da u konkretnom slučaju nije bilo zakonskih uvjeta za kažnjavanje jer opisano ponašanje advokata ne može se smatrati vrijeđenjem suda na drugi način, već se isključivo radi o skrivljenom ponašanju tog advokata, koji je odlaskom na nagradno putovanje onemogućio odvijanje ročišta glavne rasprave, koja je bila ranije određena. Dakle, radnja branioca je pogrešno kvalifikovana kao vrijeđenje suda, jer za ovakvo

ponašanje postoji potpuno drugi osnov za kažnjavanje (zbog odugovlačenja postupka).

Prema praksi Evropskog suda za ljudska prava podnosilac predstavke je opravdano kažnjen jer je u podnesku naveo između ostalog *da se radi o „šalterskom” tumačenju zakona i da su sudije izvršnog suda „pravni geniji” i „pravne gromade”*. ESLJP je ukazao da su izjave podnosioca predstavke upotrebljene u omalovažavajućem tonu i da nisu samo kritikovale obrazloženje odluke suda, već su bile usmjerene na omalovažavanje suda i iskustva, stručnosti i profesionalnih sposobnosti sudije, a takođe su optuživale sudiju za zloupotrebu funkcije. ESLJP je utvrdio da nema ničega što bi sugerisalo da podnosilac nije mogao izložiti svoj prigovor bez takvog rječnika, pa je smatrao da ocjena domaćih sudova nije bila nerazumna, jer su oni, u svakom slučaju, u boljoj poziciji da razumiju i procijene jezik koji je korišten.

Kažnjavanje zbog narušavanja reda

Druga mjera koja će biti obrađena u ovom radu odnosi se na ponašanje u sudnici tokom glavnog pretresa (član 242. ZKPBiH). Smisao ove mjere je zaštita prava na pravično suđenje kako bi sud nesmetano mogao voditi postupak odnosno sprečavanje opstrukcije postupka.

Kada je u pitanju optuženi, iako je njegovo prisustvo temeljno procesno pravo, isto nije apsolutno. Ukoliko optuženi, i nakon izričitog upozorenja sudije, nastavi sa nedoličnim ponašanjem koje ometa vođenje postupka, sud može narediti njegovo udaljenje za određeni vremenski period. Ključno ograničenje ove mjere ogleda se u tome da se postupak može nastaviti bez optuženog samo ako on ima branioca, čime se osigurava kontinuitet odbrane i zaštita njegovih procesnih prava. Na taj način zakon sprečava zloupotrebu prava prisustva kao sredstva opstrukcije, ali istovremeno čuva suštinu prava na pravično suđenje, jer udaljenje predstavlja izuzetak koji mora biti opravdan.

Ukoliko optuženi tokom glavnog pretresa narušava red, sudija ga najprije mora upozoriti, a ako i nakon upozorenja nastavi s nedoličnim ponašanjem može narediti njegovo privremeno udaljenje iz sudnice, te pod uslovom da ima branioca, nastaviti postupak bez njega, pri čemu optuženi za takvo ponašanje ne može biti novčano kažnjen.

Ukoliko tužilac, branilac, oštećeni, njihov zastupnik, svjedok, vještak, tumač ili drugo prisutno lice na glavnom pretresu narušava red ili ne postupa po naređenjima suda, sudija ga najprije mora upozoriti, a ako upozorenje ostane bez učinka može narediti njegovo udaljenje iz sudnice i izreći mu novčanu kaznu do 10.000 KM, pri čemu se u slučaju udaljenja tužioca ili

branioca o tome obavještava Visoko sudsko i tužilačko vijeće Bosne i Hercegovine odnosno nadležna advokatska komora radi eventualnog pokretanja daljih disciplinskih mjera. U tom pravcu je i sudska praksa Suda BiH² prema kojoj *ukoliko postoje okolnosti koje nesporno ukazuju da je potrebno kazniti lice koje narušava red u sudnici (uslov koji je u predmetnom slučaju i po ocjeni ovog vijeća bio ispunjen – vijeće je preslušalo navedeni dio snimka sa suđenja), predsjednica vijeća je, uz novčanu kaznu (i uz prethodno dato upozorenje, sa jasnim uputama i narednjima), trebala izreći i mjeru udaljenja iz sudnice...*

Sljedeći stav odnosi se posebno na branioca i punomoćnika oštećenog. Kod branioca je mjera najstrožija jer njegovo ponašanje može paralizovati postupak. Ako branilac ili punomoćnik oštećenog, nakon što je prethodno kažnjen zbog narušavanja reda, nastavi s takvim ponašanjem, sudija može uskratiti njegovo dalje zastupanje na glavnom pretresu i izreći mu novčanu kaznu do 30.000 KM, o čemu se donosi obrazloženo rješenje koje se unosi u zapisnik, protiv kojeg je dopuštena posebna žalba, pri čemu se glavni pretres mora prekinuti ili odložiti dok optuženi ne angažuje drugog branioca i dok mu se ne omogući da se adekvatno pripremi za odbranu.

Ometanje reda u smislu ove odredbe na glavnom pretresu može se manifestovati na razne načine. To može biti verbalno ometanje (npr. upadanje u riječ sudiji ili drugim učesnicima, vikanje, galama, agresivan ton, vrijeđanje učesnika postupka, ponavljanje već zabranjenih ili neosnovanih prigovora na način koji remeti tok suđenja i sl.), zatim kroz nepoštivanje naredjenja suda (odbijanje da se sjedne ili ustane po nalogu suda, odbijanje da se prekine govor, nepostupanje po odluci da se udalji određeno lice, svjesno ignorisanje procesnih pravila, zatim fizičko ili prijetee ponašanje (gestikulacije koje djeluju prijetee, agresivno približavanje svjedoku ili drugoj stranci, udaranje po stolu, bacanje predmeta i sl.), ponašanje koje utiče na svjedoke ili tok dokaznog postupka (dobacivanje svjedoku, komentarisanje iskaza tokom svjedočenja, pokušaj zastrašivanja ili omalovažavanja svjedoka), te nedolično ponašanje publike (komentarisanje toka suđenja, izazivanje nereda ili incidenata i sl.).

Prema praksi Suda Bosne i Hercegovine³ branilac je kažnjen novčanom kaznom od 4.000,00 KM zbog ometanja reda u sudnici i nepokoravanja narednjima sudije za održavanje reda *na način da je na ročištu za glavni*

² Rješenje vijeća Apelacionog odjeljenja Suda BiH broj S1 2 K 015384 14 Kž 3 od 17.11.2014. godine

³ Rješenje Suda BiH broj S1 3 K 044736 23 K od 04.06.2024. godine

pretres, prilikom direktnog ispitivanja svjedoka odbrane, od strane Suda u dva navrata upozoren na način ispitivanja svjedoka; da pitanja ne mogu biti hipotetička, da moraju biti konkretna i vezana za činjenice optuženja; i da ne iznosi suvišne komentare i pojašnjenja u toku postavljanja pitanja; da ne postavlja pitanja koja sadrže odgovore, insistirajući da svjedok odgovori onako kako branilac upućuje na odgovor, - kojom prilikom se upustio u raspravu sa sudijom, iako je u više navrata upozoren da ne ometa red u sudnici, - na koja upozorenja i naređenja se branilac oglašio i povišenim tonom upadao u riječ sudiji, iako je upozoren da smanji ton, zatim; nije postupio po naređenju sudije da prestane pričati i da sjedne, zbog čega je ponovo upozoren, ali je i nakon upozorenja branilac na isti način nastavio ometati red u sudnici; povišenim tonom komentarisao postupanje sudije u vrijeme i nakon izricanja procesne odluke, navodeći između ostalog, da je sudija inscenirala navedeni događaj.

Svaka kazna koju sud izrekne po bilo kom osnovu kažnjavanja mora biti u pisanoj formi, proporcionalna, obrazložena, te omogućeno pravo na žalbu.

Proporcionalnost prilikom kažnjavanja zbog vrijeđanja suda ili narušavanja reda u sudnici podrazumijeva da izrečena mjera mora biti razmjerna težini i okolnostima konkretnog ponašanja, te nužna za postizanje legitimnog cilja tj. zaštite dostojanstva suda i nesmetanog toka postupka. Sud je dužan voditi računa o prirodi i intenzitetu povrede, namjeri učesnika, posljedicama po postupak i eventualnom ponavljanju takvog ponašanja, te primijeniti najblažu mjeru koja može efikasno uspostaviti red. Proporcionalnost time predstavlja garanciju da procesne sankcije neće prerasti u sredstvo pritiska ili ograničavanja prava na odbranu i slobodu izražavanja, već će ostati u funkciji očuvanja pravičnog i dostojanstvenog suđenja.

Da bi rješenje bilo zakonito i izreka razumljiva, bitno je da u dispozitivu rješenja budu opisane radnje koje predstavljaju vrijeđanje suda, ometanje reda u sudnici i nepokoravanje sudiji za održavanje reda, odnosno radnje kojima branilac krši disciplinu i u konačnici se kažnjava.

Prema praksi Suda Bosne i Hercegovine i Vrhovnog suda FBiH^[6] dispozitiv pobijanog rješenja je nerazumljiv, jer ne sadrži radnje kojima je branilac ometao red u sudnici, odnosno iz čega proizilazi nepokorovanje naređenjima sudije za održavanje reda, te u konačnici, izreka rješenja ne sadrži niti odluku o udaljavanju branioca iz sudnice (iako je ista navedena u obrazloženju rješenja i unesena u zapisnik sa glavnog pretresa), na koji način su počinjene bitne povrede odredaba krivičnog postupka iz člana 297. stav 1. tačka k) ZKPBiH.

Zaključno, i vrijeđanje suda i nepoštovanje ili narušavanje reda u sudnici predstavljaju procesno sankcionisane radnje, ali se razlikuju po objektu zaštite, prirodi ponašanja i primjeni mjera. Kod vrijeđanja suda sud štiti dostojanstvo i autoritet institucije, a kažnjivo je svako pogrdno, omalovažavajuće ili diskreditirajuće izražavanje, bilo u podnesku ili usmeno pred sudom, pri čemu sud mora procijeniti da li kritika prelazi granicu profesionalne i argumentovane pravne rasprave. S druge strane, narušavanje reda odnosi se na fizičko ili verbalno ponašanje u sudnici koje ometa tok suđenja i narušava efikasnost i funkcionalnost procesa. Sud prvobitno upozorava, a potom može narediti udaljenje i primijeniti novčanu kaznu, pri čemu posebno vodi računa da optuženi ne izgubi pravo na odbranu (npr. prisustvo branioca) i da mjere budu proporcionalne. U oba slučaja sud mora balansirati između sankcionisanja ponašanja koje remeti postupak i očuvanja prava na pravično suđenje, slobode izražavanja i profesionalnog djelovanja učesnika, osiguravajući da mjere budu opravdane, proporcionalne i jasno obrazložene.

Kao preventivna mjera očuvanja reda i dostojanstva postupka, sud u pozivu na ročište te na početku pretresa ili drugog ročišta može jasno upoznati stranke i druge prisutne s pravilima ponašanja u sudnici, naglašavajući obavezu poštivanja suda, zabranu vrijeđanja, upadanja u riječ i narušavanja reda, uz pouku o mogućim zakonskim posljedicama takvog ponašanja. Ovakvo blagovremeno i nedvosmisleno upozorenje ima za cilj spriječiti neprimjerene situacije prije njihovog nastanka, smanjiti napetosti među sudionicima postupka te osigurati mirno, dostojanstveno i učinkovito vođenje postupka.

Goran MIŠKOVIĆ,
ZAŠTITA INTEGRITETA I IZBORNOG PROCESA – TEHNIČKE IZMJENE I
DOPUNE IZBORNOG ZAKONA BIH I UVOĐENJE TEHNOLOGIJA U IZBORNI
PROCES (415-429)

Goran Mišković, dipl.iur, Središnje izborno povjerenstvo Bosne i
Hercegovine

ZAŠTITA INTEGRITETA I IZBORNOG PROCESA – TEHNIČKE IZMJENE I DOPUNE IZBORNOG ZAKONA BIH I UVOĐENJE TEHNOLOGIJA U IZBORNI PROCES

Sažetak: Rad analizira tehničke izmjene i dopune Izbornog zakona Bosne i Hercegovine s posebnim osvrtom na jačanje integriteta izbornog procesa i uvođenje novih tehnologija u izborni sustav. Analiza obuhvaća izmjene vezane uz financiranje izbornih kampanja, profesionalizaciju biračkih odbora, digitalizaciju registracije birača, biometrijsku identifikaciju birača te elektronsko prebrojavanje glasova. Poseban naglasak stavljen je na značaj navedenih reformi za prevenciju izbornih nepravilnosti, koruptivnih radnji i kaznenih djela povezanih s izbornim procesom. U radu se koriste normativna analiza, analiza statističkih pokazatelja i prikaz praktičnih iskustava Središnjeg izbornog povjerenstva Bosne i Hercegovine. Zaključuje se da digitalizacija i normativno jačanje izbornog sustava značajno doprinose transparentnosti, sigurnosti i povjerenju građana u izborni proces. **Ključne riječi:** izborni proces, integritet izbora, Izborni zakon BiH, biometrijska identifikacija birača, digitalizacija izbora, izborna administracija.

Abstract: This paper analyzes the technical amendments to the Election Law of Bosnia and Herzegovina, with particular emphasis on strengthening the integrity of the electoral process and introducing new technologies into the electoral system. The analysis covers amendments related to election campaign financing, the professionalization of polling station committees, the digitalization of voter registration, biometric voter identification, and electronic vote counting. Special emphasis is placed on the importance of these reforms for the prevention of electoral irregularities, corrupt practices, and criminal offenses related to the electoral process. The paper employs normative analysis, analysis of statistical indicators, and a presentation of the practical experiences of the Central Election Commission of Bosnia and Herzegovina. It concludes that the digitalization and normative strengthening of the electoral system significantly contribute to transparency, security, and public trust in the electoral process.

Goran MIŠKOVIĆ,
ZAŠTITA INTEGRITETA I IZBORNOG PROCESA – TEHNIČKE IZMJENE I
DOPUNE IZBORNOG ZAKONA BIH I UVOĐENJE TEHNOLOGIJA U IZBORNI
PROCES (415-429)

Keywords: *electoral process, electoral integrity, Election Law of Bosnia and Herzegovina, biometric voter identification, election digitalization, electoral administration.*

Integritet izbornog procesa označava zbir pravnih, institucionalnih, tehničkih i etičkih mehanizama koji imaju za cilj osigurati provedbu slobodnih i periodičnih izbora, općeg i jednakog biračkog prava, i to neposredno od birača tajnim glasovanjem. S tim u vezi, a u cilju osiguranja, kako je navedeno, slobodnih, pravičnih i demokratskih izbora, zbog činjenice da politički lideri nisu bili u mogućnosti naći kompromis po pitanju izborne reforme, te potrebe za jačanjem integriteta izbora i upravljanja izbornim procesom na transparentan način, Visoki predstavnik za Bosnu i Hercegovinu je dana 26. ožujka 2024. godine donio Odluku o donošenju Zakona o izmjenama i dopunama Izbornog zakona BiH.

Izborni zakon BiH do sada je imao 26 raznih izmjena i dopuna, odnosno ispravki, od kojih je 9 bilo doneseno odlukom Visokog predstavnika za Bosnu i Hercegovinu. Unatoč velikom broju izmjena i dopuna zakona, ovo je prva ozbiljnija reforma izbornog procesa, nakon prelaska s aktivne na pasivnu registraciju birača 2006. godine, osiguranja izbora predstavnika nacionalnih manjina u zastupnička tijela jedinica lokalne samouprave 2008. godine te osiguranja ravnopravne zastupljenosti spolova na kandidatskim listama 2013. godine.

Inače, temelj za ove izmjene i dopune je inicijativa Središnjeg izbornog povjerenstva BiH upućena Parlamentarnoj skupštini BiH 2021. godine, urađena na temelju ovlaštenja institucije propisanih odredbama Izbornog zakona BiH. Sama inicijativa pripremljena je i dostavljena Parlamentarnoj skupštini BiH u cilju unaprjeđenja izbornog procesa u Bosni i Hercegovini, a rađena je na temelju preporuka Ureda OSCE-a za demokratske institucije i ljudska prava OSCE/ODIHR-a iz njihovih završnih izvješća o provedbi Općih izbora 2014. godine i 2018. godine, preporuka GRECO-a iz njihovih evaluacijskih izvješća te na temelju iskustava ove institucije stečenih u postupcima pripreme i provedbe izbora, provedbe izbornih rezultata, kao i preporuka ove institucije dostavljanih Parlamentarnoj skupštini BiH putem izvješća o provedbi izbora i izvješća o provedbi zakona iz nadležnosti Središnjeg izbornog povjerenstva BiH. Ova inicijativa bila je i osnova za tzv. „Neumski proces“.

Iako su ove izmjene i dopune kolokvijalno nazivane „tehničkim“, one su u svojoj naravi suštinske i značajno utječu na jačanje integriteta izbornog

procesa u Bosni i Hercegovini. Kao najznačajnije novine u izbornom procesu ističemo proširenje definicije govora mržnje i mogućnost izricanja sankcije za govor mržnje za cijeli izborni period, uvođenje definicija priloga i donacija i troškova izborne kampanje, zatim pravovremeno osiguranje finansijskih sredstava za provedbu izbora, digitalizaciju određenih izbornih procedura, otvaranje mogućnosti uvođenja izbornih tehnologija u izborni proces, profesionalizaciju biračkih odbora, uvođenje novih sigurnosnih elemenata glasačkih listića, zabranu zlouporabe javnih resursa za potrebe kampanja, zabranu zlouporabe djece u političke svrhe, kao i rigorozniju kaznenu politiku.

U ovome radu analiziramo tehničke izmjene i dopune Izbornog zakona BiH te novitete vezane za uvođenje izbornih tehnologija samo u dijelu koji može biti od interesa za rad tužiteljstava u Bosni i Hercegovini, a u cilju otkrivanja počinjenja kaznenih djela te vođenja postupaka protiv počinitelja ovih djela. Manipulacije u izbornom periodu javljaju se u svim fazama izbornog procesa, kao što su registracija birača za glasovanje izvan Bosne i Hercegovine, prijave za ovjeru za učešće na izborima od strane političkih subjekata, financiranje i provedba izbornih kampanja, imenovanje biračkih odbora te posebno na izborni dan, i to u slučajevima identifikacije birača kao i utvrđivanja izbornih rezultata.

S obzirom na to da svaku organizaciju i provedbu izbora prati određeni izborni ciklus koji obuhvaća sve faze vezane za izbore, tako će i ovaj rad pratiti te izborne faze, odnosno izmjene i dopune Izbornog zakona BiH koje su za cilj imale učiniti svaku od tih faza efikasnijom.

Sredstva za organizaciju i provedbu općih izbora u Bosni i Hercegovini osiguravaju se u proračunu institucija Bosne i Hercegovine i međunarodnih obveza Bosne i Hercegovine, dok se sredstva za provedbu lokalnih izbora osiguravaju u proračunu tih tijela vlasti za koja se ti izbori organiziraju.

Izmjenama i dopunama Izbornog zakona BiH propisano je, između ostalog, da se proračunska sredstva isplaćuju u vrijeme i u iznosima koje odredi tijelo nadležno za provedbu izbora, te da se sredstva moraju staviti na raspolaganje Središnjem izbornom povjerenstvu BiH u roku od 15 dana od dana raspisivanja izbora. Dalje, Zakonom o financiranju institucija Bosne i Hercegovine propisano je i to da, ukoliko ministar financija i trezora BiH ne potpiše ovu odluku u propisanom roku, ovlaštenje za potpis ove odluke ima zamjenik ministra. Ova izmjena i dopuna propisana je zbog činjenice da su sredstva za provedbu Općih izbora 2020. godine osigurana tek u osmom mjesecu izborne godine, dok su sredstva za provedbu Lokalnih izbora 2022.

godine osigurana tek u šestom mjesecu izborne godine. S obzirom na to da Središnje izborno povjerenstvo BiH odluku o raspisivanju i održavanju izbora donosi najkasnije u roku od 150 dana prije dana održavanja izbora, a da odmah nakon donošenja ove odluke počinju teći rokovi za određene izborne aktivnosti, ova institucija mora imati na raspolaganju sredstva neophodna za pripremu i provedbu izbora. Realno, ova sredstva trebala bi biti na raspolaganju instituciji odmah na početku izborne godine radi ispunjenja svih zakonom propisanih poslova i zadataka, s obzirom na veliki broj aktivnosti koje je potrebno provesti, kao što su pripreme informatičkih sustava, provedba većeg broja javnih nabavki, zapošljavanje i trening dodatnog osoblja, provedba potrebnih edukacija itd. Obrazloženje ovih navoda proizlazi iz činjenice da se u postupku javne nabavke za nabavku papira i tiskanje glasačkih listića za Lokalne izbore 2024. godine na prvi natječaj nije javio niti jedan ponuđač, zbog čega je institucija, zbog vrlo kratkih rokova, ponovila postupak putem pregovaračkog postupka za ovu nabavku, a na što je Ured za reviziju institucija Bosne i Hercegovine u svom revizijskom izvješću stavio primjedbu. Također, zbog činjenice da je postupak nabavke transportnih usluga poništen zbog žalbi, između ostalog i firme koja je izabrana kao najpovoljniji ponuđač, uslugu transporta izbornog materijala za Lokalne izbore 2026. godine vršile su Oružane snage Bosne i Hercegovine, ali samo zahvaljujući činjenici da je međunarodni donator financirao gorivo za realizaciju ove aktivnosti.

I uz ovu imperativnu normu institucija se suočava s problemima vezanim za pravovremeno osiguranje sredstava, pa je tako za osiguranje sredstava za provedbu prijevremenih izbora za predsjednika Republike Srpske, nakon potpisa zamjenika ministra, institucija čekala više od 10 dana nakon isteka zakonskog roka na ovjeru akta kako bi potrebna sredstva bila na raspolaganju, iako su sva tijela vlasti i svi dužnosnici na svim razinama obvezni pomagati tijelima zaduženim za provedbu izbora.

Iz navedenog jasno proizlazi da neprovedba odredbe o osiguranju novčanih sredstava u zakonskom roku za posljedicu može imati ugrožavanje održavanja izbora, a samim time i provedbu izbornih rezultata radi konstituiranja tijela vlasti sukladno ostvarenim rezultatima izbora. Ove aktivnosti možemo dovesti u vezu s kaznenim djelima vezanim za sprječavanje održavanja izbora, i to organiziranom opstrukcijom ili zlouporabom službenog položaja.

Prve aktivnosti koje započinju nakon donošenja odluke o raspisivanju i održavanju izbora su **prijave birača za glasovanje izvan Bosne i**

Hercegovine i ovjera političkih subjekata za učešće na izborima. I odmah nakon započinjanja ovih aktivnosti institucija se suočava sa zlouporabama i manipulacijama u izbornom procesu. Proces registracije birača izvan Bosne i Hercegovine je postupak prijave državljana Bosne i Hercegovine na privremenom boravku u inozemstvu ili osoba koje imaju status izbjeglih osoba za ostvarivanje biračkog prava putem pošte ili glasovanjem u jednom od diplomatsko-konzularnih predstavništava Bosne i Hercegovine u inozemstvu. S obzirom na to da se u ovom postupku institucija suočavala s velikim brojem zlouporaba, naročito za Lokalne izbore 2020. godine, uvedena je elektronska prijava birača za glasovanje izvan Bosne i Hercegovine putem portala „e-Izbori“, te su pooštreni uvjeti za ovu prijavu na način da je jednu prijavu bilo moguće dostaviti samo putem jednog e-maila, uz obvezu dostave dokaza o adresi boravišta u inozemstvu na koju će biti dostavljen glasački listić.

Za Lokalne izbore 2020. godine Središnje izborno povjerenstvo BiH imalo je 153.247 prijava birača za glasovanje izvan Bosne i Hercegovine od kojih je 27.960 odbijeno. Zahtjevi su odbijani zbog više osnova a kao neki od njih su sljedeći:

411 prijavljenih osoba koje u izvodu iz Središnjeg biračkog popisa imaju status preminule osobe, 3.617 osoba zbog neodgovarajućeg dokaza o identitetu, 495 zbog neistovjetnog potpisa na obrascu i identifikacijskom dokumentu, 7.623 višestruke prijave za jednu osobu, 695 dostavljenih izjava o zlouporabi njihove prijave, 4.760 slučajeva s više od 6 osoba na jednoj adresi izvan Bosne i Hercegovine, 787 osoba na istoj adresi na kojoj je dostavljena prijava za preminulu osobu.

S obzirom na veliki broj zlouporaba vezanih za manipulacije s osobnim podacima i osobnim dokumentima građana Bosne i Hercegovine, krivotvorenje isprava i krivotvorenje potpisa, Središnje izborno povjerenstvo Bosne i Hercegovine je uz podršku Misije OSCE-a u Bosni i Hercegovini za Opće izbore 2022. godine razvilo portal „e-Izbori“, te više aplikacija koje su sastavni dio ovoga portala. Jedna od tih aplikacija je i „Prijava birača za glasovanje izvan Bosne i Hercegovine“. Zahvaljujući ovoj aplikaciji u potpunosti je digitaliziran proces prijave birača za glasovanje izvan Bosne i Hercegovine, te su pooštreni uvjeti za registraciju birača na način da je podnositelj prijave morao otvoriti nalog na portalu „e-Izbori“ putem svoje mail-adrese, da je s te mail-adrese bila moguća samo jedna prijava, za razliku od ranijih prijava kada je s iste mail-adrese bila moguća prijava neograničenog broja osoba. Zatim, aplikacija je uvezana sa Središnjim biračkim spiskom, gdje je automatski vršena provjera upisa birača u Središnjem biračkom spisku.

U slučaju da osoba nije upisana u Središnji birački spisak, aplikacija nije omogućavala naredne korake potrebne za prijavu. Uz navedeno, podnositelj prijave je morao i dokazati boravak na adresi u inozemstvu za koju je podnesen zahtjev za dostavu glasačkog paketa, a što ranije nije bio slučaj. Zahvaljujući ovim mjerama, broj podnesenih prijava nakon 2020. godine znatno je smanjen, i to na 80.621 prijavu za Opće izbore 2022. godine i 53.977 prijava za Lokalne izbore 2024. godine. Samim time znatno je smanjen i broj odbijenih zahtjeva, i to na 10.720 za Opće izbore 2022. godine i 5.283 odbijena zahtjeva za Lokalne izbore 2024. godine. Kada razmatramo strukturu odbijenih zahtjeva 2022. godine, više nije bilo prijava za preminule osobe, što je bio slučaj 2020. godine s obzirom na to da aplikacija to nije dozvoljavala, zabilježena su 282 slučaja odbijenih zahtjeva zbog neodgovarajućeg dokaza o identitetu, za razliku od 2020. godine kada je po ovoj osnovi odbijeno 3.617 zahtjeva, te 4 slučaja različitih potpisa na kopiji osobnog dokumenta i instrukcijskog pisma, za razliku od 495 slučajeva iz 2020. godine. Dalje, nije bilo niti jednog odbijenog zahtjeva po drugim ranije navedenim osnovama. Najveći broj odbijenih zahtjeva iz 2024. godine bio je po osnovi nedostavljanja odgovarajućeg dokaza o boravištu u inozemstvu, i to 2.378. Svi slučajevi za koje je Središnje izborno povjerenstvo BiH smatralo da ima osnova sumnje o počinjenom kaznenom djelu dostavljeni su nadležnim tužiteljstvima.

Uz proces prijave birača za glasovanje izvan Bosne i Hercegovine, donošenjem odluke o raspisivanju i održavanju izbora započinje i proces **prijave političkih subjekata za učešće na izborima**. I u ovoj fazi Središnje izborno povjerenstvo BiH susreće se s brojnim zlouporabama, i to prilikom dostave obrazaca sa prikupljenim potpisima podrške birača političkim subjektima za njihovo učešće na izborima. Ove nezakonitosti ogledaju se u zlouporabi osobnih podataka i krivotvorenju potpisa građana Bosne i Hercegovine. U ranijim slučajevima institucija se susretala sa situacijama da se na obrascima za prikupljanje potpisa podrške nalaze imena i osobni podaci (JMB) preminulih osoba. Također, provjerom ovih potpisa u velikom broju slučajeva, prostim pregledom utvrđivane su situacije da je više potpisa učinjeno od strane istog skriptora. Mjere koje su poduzete od strane institucije su da je 2024. godine u sklopu portala „e-Izbori“ razvijena aplikacija za „Prijavu političkih subjekata za učešće na izborima“. Ovom aplikacijom politički subjekti bili su u obvezi da svoju prijavu dostavljaju elektronski, te da kod podnošenja prijava unose podatke o osobama koje su dale potpis podrške za prijavu političkog subjekta. I ova aplikacija je uvezana sa Središnjim biračkim spiskom, gdje aplikacija uporedbom jedinstvenog

matičnog broja nije omogućavala unos potpisa podrške preminule osobe. Uz ovo, promijenjene su i određene odredbe u podzakonskom aktu, pa je tako u obrascu potpisa podrške navedena izjava da je osoba koja je zadužila obrasce za prikupljanje potpisa podrške pod materijalnom i kaznenom odgovornošću odgovorna za sadržaj popunjenih podataka na obrascu. Također, uvedena je i obveza vođenja evidencija o izdanim obrascima od strane političkog subjekta s obzirom na to da su se pravosudni organi susretali sa činjenicom da su bili zloupotrijebljeni podaci i krivotvoreni potpisi osoba koje su bile zadužene za prikupljanje potpisa podrške.

Iako je ovim mjerama riješen problem imena preminulih osoba na obrascima za prikupljanje potpisa podrške, institucija se i dalje susreće s problemom krivotvorenja potpisa na obrascima za prikupljanje potpisa podrške. S obzirom na to da je u praksi bilo raznih tumačenja od strane tužiteljstava o statusu obrazaca za prikupljanje potpisa podrške, tj. utvrđivanja činjenice da li se radi o javnim ispravama, Središnje izborno povjerenstvo BiH je pripremilo inicijativu kojom bi se Izbornim zakonom BiH ovoj ispravi dao status javne isprave.

Uzimajući u obzir navedeno, jasno je dokazano da se digitalizacijom određenog procesa i odgovarajućim intervencijama u zakonu i podzakonskim aktima u značajnoj mjeri doprinosi integritetu izbornog procesa i smanjuju mogućnosti za zlouporabe u ovome procesu.

U ovom radu osvrnut ćemo se na jednu izmjenu i dopunu Izbornog zakona BiH iz 2022. godine, kada je po prvi put uvedena definicija **govora mržnje**. Prije ove izmjene Izbornim zakonom BiH bilo je propisano da kandidatima i pristalicama političkih stranaka, listi neovisnih kandidata i koalicija, kao i neovisnim kandidatima i njihovim pristalicama, te zaposlenima u izbornoj administraciji nije dozvoljeno koristiti se jezikom koji bi nekoga mogao navesti ili potaknuti na nasilje ili širenje mržnje, ili objavljivati slike, simbole, audio i video zapise, SMS poruke, internet komunikacije ili druge materijale koji mogu tako djelovati. Ovom dopunom Izbornog zakona BiH znatno je proširena definicija govora mržnje na način da je, pored poticanja na nasilje i širenje mržnje, obuhvatila i ponašanja koja se mogu karakterizirati kao izazivanje ili poticanje diskriminacije, neprijateljstva i nasilja, čime je proširen predmet zaštite i uveden niži prag zabranjenog ponašanja, kao i širi obuhvat radnji. Izmjenama i dopunama Izbornog zakona 2024. godine proširen je period zabrane korištenja govora mržnje za cijeli period preuranjene izborne kampanje, tj. od dana raspisivanja izbora do dana održavanja izbora, za razliku

od ranijeg perioda kada se ova zabrana odnosila samo na period izborne kampanje, tj. na period od mjesec dana prije dana održavanja izbora.

Inače, pravo na slobodu izražavanja i načelo nediskriminacije suštinski su preduvjeti za kredibilne izbore. Sloboda izražavanja je sastavni dio Europske konvencije o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda i osigurava pravo na slobodno izražavanje mišljenja, a što je posebno neophodno kada se radi o izbornom procesu. Međutim, pravo na slobodu govora ne smije dovesti do govora mržnje koji bi kontaminirao izbornu kampanju i političku debatu te onemogućio biraču donošenje informiranog izbora. Govor mržnje jača tenzije i podjele u izbornom procesu, onemogućujući ili otežavajući sposobnost birača da donesu odluke na temelju potpunih informacija.

Najveći izazov s kojim se Središnje izborno povjerenstvo BiH susreće prilikom vođenja postupka je ocjena određenog sadržaja kao govora mržnje s obzirom na to da nije dovoljno izreći određeni sadržaj, nego je potrebno utvrditi da bi taj sadržaj zaista nekoga mogao potaknuti na nasilje ili diskriminaciju, što zahtijeva dodatne analize konteksta, osobe koja je to učinila i osoba prema kojima je taj govor usmjeren.

Za Lokalne izbore 2020. godine Središnje izborno povjerenstvo BiH od 9 dostavljenih prijava izreklo je 3 novčane kazne, s tim da je Sud Bosne i Hercegovine jednu žalbu uvažio i poništio odluku Središnjeg izbornog povjerenstva BiH. Izrečena je i jedna sankcija kojom je, uz novčanu kaznu, i poništena ovjera političkog subjekta za učešće na izborima, međutim i ova odluka je poništena od strane Suda Bosne i Hercegovine. Za Opće izbore 2026. godine Središnje izborno povjerenstvo BiH zaprimilo je 35 prigovora, gdje je u dva slučaja ocijenilo da se radilo o govoru mržnje, za što su izrečene novčane kazne. Za Lokalne izbore 2024. godine od 57 podnesenih prigovora u šest slučajeva donesena je odluka o novčanoj kazni zbog govora mržnje.

Problem za instituciju su vrlo kratki rokovi za donošenje ovih odluka, a samim time i rokovi za analizu i utvrđivanje postojanja elemenata govora mržnje. Dodatni problem je i činjenica da su određeni oblici govora mržnje regulirani i u više kaznenih djela u kaznenim zakonima u Bosni i Hercegovini, gdje su predviđene sankcije zbog izazivanja nacionalne, rasne i vjerske mržnje, javnog poticanja nasilja i mržnje, diskriminacije, ugrožavanja sigurnosti, nasilničkog ponašanja motiviranog mržnjom i izazivanja na poticanje na nasilje i mržnju. Uzimajući u obzir načelo „ne bis in idem“, Središnje izborno povjerenstvo BiH dolazi u situaciju da bi donošenjem pravomoćne odluke zbog govora mržnje moglo biti onemogućeno vođenje

kaznenog postupka koji bi trebao rezultirati većim stupnjem društvene osude i ozbiljnijim pravnim posljedicama.

U cilju bolje kontrole financiranja izbornih kampanja, izmjenama i dopunama Izbornog zakona BiH iz 2024. godine u zakon je uvrštena i definicija „**donacije i priloga**“. Dopuna je rađena zbog potrebe pravilne primjene odredbi Izbornog zakona BiH i usklađivanja ovoga Zakona sa Zakonom o financiranju političkih stranaka. Preciznom definicijom želi se postići jasna razlika između donacije i priloga u odnosu na mito, protupravnu korist i kupovinu političkog utjecaja. Dalje, ovim se omogućuje razlikovanje dozvoljenih i zabranjenih izvora financiranja, posebno u segmentu kontrole političkih donacija, omogućava otkrivanje fiktivnih donacija te pravilna kvalifikacija koruptivnih kaznenih djela.

Donacija po svojoj prirodi treba biti dobrovoljna, bez naknade i usmjerena na ostvarivanje određenog javnog interesa. Kada govorimo o političkim donacijama, svrha ovih donacija je potpora radu političkih stranaka i osiguranje sredstava za troškove izbornih kampanja. S aspekta kaznenog djela ovo je važno radi utvrđivanja potpunog činjeničnog stanja, tj. da li se zaista radi o donaciji ili je donacija dana u svrhu mita, ostvarivanja određene protuusluge ili kupovine političkog utjecaja. U ovim drugim slučajevima radi se o klasičnim djelima s koruptivnim namjerama.

Prilikom revizije financiranja političkih stranaka utvrđuje se osnova za primitak novca, svojstvo donatora, tj. da li je donator bio u poziciji da donira novac, te da li je donacija bila prijavljena i u okvirima dozvoljenih limita koji za fizičke osobe iznose 10.000,00 KM, a za pravne osobe 50.000,00 KM na godišnjoj razini. Kod kaznenih djela vezanih za pranje novca često se koriste mehanizmi tzv. „fiktivnih donacija“ koje služe za ubacivanje novca stečenog počinjenjem kaznenih djela u legalne tokove. Na ovaj način omogućuje se istražnim tijelima povezivanje tokova novca s kriminalnim radnjama. U ovim slučajevima iznos donacija često ne odgovara financijskim mogućnostima donatora ili se prijenos novca prikriva kroz davanje određenih poklona.

Na temelju članka 14. stavka (4) Zakona o financiranju političkih stranaka u Bosni i Hercegovini Središnje izborno povjerenstvo BiH u svim slučajevima kada postoji sumnja na počinjeno kazneno djelo dostavlja prijave nadležnim tužiteljstvima. Zbog osnova sumnje o počinjenom kaznenom djelu koje se može dovesti u vezu s financiranjem izborne kampanje, Središnje izborno povjerenstvo BiH do sada je dostavilo 24 prijave nadležnim tužiteljstvima, 25 prijava Državnoj agenciji za istrage i zaštitu, 77 prijava nadležnim poreznim upravama te 8 prijava nadležnim uredima za reviziju. Kao rezultat istraga po

prijavama Središnjeg izbornog povjerenstva BiH ističemo zatvorsku kaznu za jednog funkcionera i obvezu vraćanja sredstava političkoj stranci zbog usmjeravanja sredstava na privatni račun iz proračuna jednog od kantona, zatim obračune poreza i doprinosa na temelju inspekcijskog nadzora po ovim prijavama, gdje su utvrđeni visoki iznosi poreznih obveza za dvije političke stranke, pokretanje kaznenih postupaka zbog poreznih utaja itd.

Također, normirana je i definicija „**troškova izborne kampanje**“ koja za cilj ima otkrivanje nezakonitog financiranja, zlouporabe položaja, pranja novca te ostalih koruptivnih radnji, s obzirom na to da, ukoliko ne postoje kriteriji, ne bi bilo moguće niti otkriti ove protupravne aktivnosti. Na ovaj način jasno je definirano što je to što je moguće financirati i što je to što može biti dijelom financijskih izvještaja kako bi bili precizni svi stvarni troškovi koji su vezani za kampanju, bez svih vrsta zlouporaba. Ovako se osigurava transparentnost, olakšava praćenje novčanih tokova, otvara se mogućnost otkrivanja prikrivenih troškova te se otkrivaju prikrivene donacije.

Ovom definicijom precizira se sve ono što čini troškove izborne kampanje i svi troškovi koji moraju biti prijavljeni u financijskim izvještajima. Zatim se omogućuje istražnim tijelima praćenje tokova novca, uočavanje neuobičajenih ili prikrivenih troškova te otkrivanje fiktivnih faktura donatora. U praksi, prilikom revizije financiranja političkih stranaka, postoje slučajevi u kojima politički subjekti ne prijavljuju sve troškove kampanje ili prijavljuju umanjene troškove u odnosu na stvarne, što je jasan pokazatelj da politička stranka nije prijavila sve donacije. Kada je jasno propisano što se smatra troškovima izborne kampanje, lakše je procijeniti mogućnost primanja zabranjenih donacija, zlouporabe javnih resursa ili prikrivanja troškova putem trećih osoba.

Profesionalizacija rada biračkih odbora je jedna od najznačajnijih reformi iz 2024. godine. Novim rješenjem predsjednici i zamjenici predsjednika biračkih odbora više se ne imenuju po prijedlogu političkih stranaka, nego te osobe imenuje Središnje izborno povjerenstvo BiH. Da bi bio imenovan za predsjednika i zamjenika predsjednika biračkih odbora, kandidat ne smije biti član političke stranke niti obavljati dužnost u tijelima političke stranke, udruženja ili fondacije, niti smije biti uključen u bilo kakve aktivnosti političke stranke te mora biti u mogućnosti da obavlja svoje dužnosti na politički nepristrasan način. Kandidati za ove funkcije imenuju se nakon provedene natječajne procedure i na temelju kriterija uspostavljenih od strane Središnjeg izbornog povjerenstva BiH. Jedan od zahtijevanih dokaza u postupku prijave je da kandidati pod kaznenom i materijalnom odgovornošću

daju izjavu da ispunjavaju uvjete propisane Izbornim zakonom BiH, pa i uvjet vezan za aktivnosti u političkoj stranci. Unatoč navedenom, Središnje izborno povjerenstvo BiH je za Lokalne izbore 2024. godine više od 800 osoba smijenilo s pozicije predsjednika i zamjenika predsjednika biračkih odbora zbog povezanosti s političkim strankama. Svi ovi slučajevi prijavljeni su nadležnim tužiteljstvima zbog davanja izjava lažnog sadržaja, a tužiteljstva su dostavila tri zahtjeva za dostavu dokumentacije zbog osnova sumnje o počinjenom kaznenom djelu krivotvorenja isprave ili ovjeravanja neistinitog sadržaja. Međutim, kako su prijave i svi dokazi dostavljani putem aplikacije, tužiteljstva nisu mogla vještačiti potpise s obzirom na to da nisu raspolagala originalnim izjavama. S tim u vezi, Središnje izborno povjerenstvo BiH usvojilo je novi Pravilnik o imenovanju predsjednika i članova biračkih odbora u Bosni i Hercegovini kojim je, između ostalog, propisalo i obvezu dostave originalnih izjava od strane kandidata za predsjednike i zamjenike predsjednika biračkih odbora.

Drugi važan aspekt u postupku imenovanja članova i zamjenika članova biračkih odbora je **način popunjavanja članova i zamjenika članova biračkih odbora**, i to na način da birački odbor za ciklus općih izbora bude popunjen po prijedlogu političkih subjekata zastupljenih u Parlamentarnoj skupštini BiH, Parlamentu Federacije BiH i Narodnoj skupštini Republike Srpske u prethodnom izbornom ciklusu, a za ciklus lokalnih izbora popunjava se na prijedlog političkih subjekata zastupljenih u direktno izabranim tijelima jedinica lokalne samouprave iz tih relevantnih osnovnih izbornih jedinica u prethodnom izbornom ciklusu. Razlika u odnosu na raniji period je ta da su pravo na učešće u ždrijebu za mjesta u biračkim odborima imali svi politički subjekti ovjereni za učešće na izborima. S obzirom na veliki broj ovjerenih političkih subjekata, posebno neovisnih kandidata, i činjenicu da su neki od ovjerenih političkih subjekata osvojili ukupan broj glasova „0“, tj. da nisu glasovali ni sami za sebe, očito je njihov motiv za ovjeru bio isključivo trgovina mjestima u biračkim odborima, čime se narušava transparentnost rada u biračkim odborima, omogućuje jednom političkom subjektu znatan utjecaj na rad biračkog odbora te povećava rizik manipulacija kod brojanja glasova i unosa podataka u pripadajuće obrasce. Ove aktivnosti mogu se povezati s koruptivnim radnjama i kaznenim djelima vezanim za davanje i primanje mita, falsificiranje isprava, krivotvorenje potpisa, pranje novca itd.

Kao dokaz ovih navoda može poslužiti uporedba podataka o ovjerenim političkim subjektima za Lokalne izbore 2020. godine i Lokalne izbore 2024. godine, kada je za Lokalne izbore 2020. godine ovjereno 129 političkih

stranaka, 262 neovisna kandidata i 71 neovisni kandidat za nacionalne manjine, dok je za Lokalne izbore 2024. godine bilo ovjereno 118 političkih stranaka ili 8,5% manje u odnosu na prethodni ciklus, 147 neovisnih kandidata ili čak 43,9% manje u odnosu na prethodni ciklus, te 49 neovisnih kandidata pripadnika nacionalnih manjina ili 31% manje u odnosu na prethodni ciklus.

Identifikacija birača na biračkom mjestu je postupak utvrđivanja identiteta birača putem uvida u jedan od važećih osobnih dokumenata, i to osobne iskaznice, vozačke dozvole ili putovnice. Nakon izvršene identifikacije birač je imao obvezu potpisa u Izvod iz Središnjeg biračkog spiska, pri čemu je potpis trebao biti istovjetan potpisu na dokumentu na temelju kojeg je izvršena identifikacija. Uvođenjem sustava za biometrijsku identifikaciju birača uz identifikaciju birača putem osobnog dokumenta vrši se jedna dodatna provjera, a to je autentifikacija birača koja se radi uporedbom biometrijskog otiska prsta birača sa biometrijskim podacima birača pohranjenim u bazama podataka Agencije za identifikacijske dokumente, evidenciju i razmjenu podataka BiH.

Funkcionalnost ovoga sustava provjeravana je putem provedbe pilot-projekata organiziranih za Lokalne izbore 2024. godine, kada su provedena dva različita pilot-projekta koji su za cilj imali provjeru mogućnosti uvođenja sustava biometrijske autentifikacije birača. Prvi pilot-projekt financiran je uz podršku Delegacije Europske unije (uz autentifikaciju birača, projekt je imao i jednu dodatnu komponentu koja se odnosila na brzi transfer izbornih rezultata s biračkog mjesta). Ovaj pilot-projekt proveden je na 165 biračkih mjesta u 11 osnovnih izbornih jedinica u Bosni i Hercegovini.

Pilot-projektom uspostavljen je informacijski sustav za uzimanje otisaka prstiju birača putem otiska prsta i uzimanja podataka s identifikacijskih dokumenata birača uporabom bar-kod skenera. Podaci uzeti skenerom pretvarani su u matematički algoritam koji je upoređivan s matematičkim algoritmom otisaka prsta iz baza Agencije za identifikacijske dokumente, evidenciju i razmjenu podataka BiH, i to u realnom vremenu putem internetskih konekcija između biračkog mjesta, servera Središnjeg izbornog povjerenstva BiH i servera Agencije za identifikacijske dokumente, evidenciju i razmjenu podataka BiH. Na ovaj način uspješno je autentificirano 94,15% birača, za 2,58% birača nije se mogao uzeti otisak prsta, dok je za 3,5% birača evidentirana greška prilikom identifikacije. Poduzete su značajne mjere koje su imale za cilj zaštitu osobnih podataka građana Bosne i Hercegovine putem tehničkih i organizacijskih mjera, mrežnih barijera, prava pristupa,

sigurnosnih kopija, pristupa telekomunikacijskom, računarskom i aplikacijskom sustavu, te praćenja pristupa i pokušaja neovlaštenih pristupa.

Drugi pilot-projekt vezan za biometrijsku identifikaciju i autentifikaciju rađen je uz podršku Misije OSCE-a u Bosni i Hercegovini. Pilot-projekt proveden je na 138 biračkih mjesta u Brčko distriktu BiH. Za razliku od ranije navedenog pilot-projekta, gdje je poređenje biometrijskih podataka otiska prsta vršeno putem interneta s algoritmima otisaka prstiju direktno u bazama Agencije za identifikacijske dokumente, evidenciju i razmjenu podataka u BiH, u ovome slučaju biometrijski podaci pohranjeni su unaprijed na posebnim uređajima za biometrijsku identifikaciju i ovi uređaji radili su u „offline“ režimu.

Autentifikaciju birača nije bilo moguće uraditi za 5,2% birača, od kojih je 72% bilo starije od 65 godina. Razlog zbog kojeg nije bilo moguće izvršiti ovu autentifikaciju je činjenica da kod određenog broja osoba dolazi do promjene otiska prsta zbog starosti, bolesti kao što je dijabetes ili fizičkih oštećenja. U svim ovim slučajevima radi se dvostruka identifikacija birača na temelju važećeg osobnog dokumenta.

Ovaj pilot projekat pokazao je i određene prednosti za razliku od prvog pilot projekta zbog čega je Središnje izborno povjerenstvo BiH u svom Završnom izvješću provedenih pilot projekata uvođenja novih tehnologija u izborni proces u Bosni i Hercegovini i Studije izvodljivosti uvođenja specifičnih izbornih tehnologija u Bosni i Hercegovini preporučio uvođenje biometrijske identifikacije i autentifikacije birača uz korištenje izbornih tehnologija pilotiranih u Brčko distriktu BiH.

Uvođenje biometrijske identifikacije i autentifikacije birača ima za cilj sprječavanje izbornih prevara, zlouporabe identiteta birača i višestrukog glasovanja birača. Sprječavanje zlouporaba u procesu identifikacije birača, kao i zlouporaba u procesu brojanja glasova su najbitnije aktivnosti koje trebaju osigurati integritet svakog izbornog procesa.

Važnost uvođenja izbornih tehnologija potrebnih za identifikaciju i autentifikaciju birača putem biometrijskih podataka otisaka prsta pokazuju i posljednji izbori za predsjednika Republike Srpske, gdje je Središnje izborno povjerenstvo Bosne i Hercegovine poništilo izbore na 135 biračkih mjesta u 16 osnovnih izbornih jedinica u Republici Srpskoj, ponajviše zbog zlouporaba vezanih za identifikaciju birača, pa je tako provjerom identifikacijskih dokumenata na temelju podataka dostavljenih od strane Agencije za identifikacijske dokumente, evidenciju i razmjenu podataka utvrdilo da je na 119 biračkih mjesta glasovalo 908 osoba koje nisu imale niti jedan važeći

osobni dokument. Dva su moguća scenarija za ove nepravilnosti, i to: prvi, da su birački odbori dopuštali glasovanje osobama koje nisu imale jedan od važećih osobnih dokumenata, što je protivno odredbama Izbornog zakona BiH, i drugi scenarij, da su prava ovih birača bila predmetom zlouporaba. Također, u dokaznom postupku zatraženo je mišljenje vještaka kriminalističke struke, podoblast vještačenje novca, dokumenata i rukopisa, koji je svojim preliminarnim pregledom potpisa na izvodima iz Središnjeg biračkog popisa utvrdio manipulacije i/ili krivotvorenje potpisa u izvodima iz Središnjeg biračkog popisa i to očigledne krivotvorine na 14 biračkih mjesta, rjeđe očigledne krivotvorine na 55 biračkih mjesta i prikrivene krivotvorine (samostalne krivotvorine koje se utvrđuju samo kompariranjem sa uzorkom) na 38 biračkih mjesta.

Važno je napomenuti da je zbog kratkih rokova za postupanje provjera vršena samo na prvih pet stranica izvoda iz Središnjeg biračkog popisa.

Jedna od najslabijih točaka integriteta izbornog procesa, uz proces identifikacije birača, jest i postupak utvrđivanja rezultata izbora zbog sumnji u rad biračkog odbora prilikom brojanja glasova. S tim u vezi proveden je i pilot-projekt **optičkog skeniranja i automatskog prebrojavanja glasačkih listića putem optičkih skenera i automatskog prebacivanja rezultata glasovanja** s biračkog mjesta na servere Središnjeg izbornog povjerenstva BiH. Na ovaj način se značajno doprinosi direktnom i brzem prijenosu rezultata, obradi rezultata s biračkog mjesta, nemogućnosti utjecaja biračkih odbora na rezultate glasovanja nakon zatvaranja biračkih mjesta, a s tim u vezi i znatnom utjecaju na povećanje povjerenja građana u izborni proces. Projekt je proveden uz podršku USAID-a na 143 biračka mjesta u 7 osnovnih izbornih jedinica.

Završnim izvješćem provedenih pilot projekata uvođenja novih tehnologija u izborni proces u Bosni i Hercegovini i Studije izvodljivosti uvođenja specifičnih izbornih tehnologija u Bosni i Hercegovini, Središnje izborno povjerenstvo BiH je predložilo i uvođenje elektronskog prebrojavanja rezultata glasovanja putem optičkih skenera a u cilju digitalizacije i ovoga procesa u Bosni i Hercegovini.

Zlouporabom izbornog procesa prilikom identifikacije birača i prebrojavanja glasačkih listića najčešće se radi o djelima koja ugrožavaju slobodu glasovanja, točnost izbornih rezultata, tajnost glasovanja, zakonitost rada biračkih odbora i sadrže obilježja kaznenih djela izbornih prevara, prevara pri glasovanju, krivotvorenja izbornih rezultata, povrede tajnosti glasovanja te kupovine glasova i pritiska na birače.

Kao neke od radnji koje predstavljaju navedena kaznena djela možemo navesti slučajeve glasovanja umjesto druge osobe, krivotvorenje sadržaja zapisnika o radu biračkih odbora i obrazaca popunjavanih od strane biračkih odbora, krivotvorenje glasačkih listića i ubacivanje krivotvorenih listića u glasačku kutiju, pritisak i prijetnje biračima, uništavanje izbornih isprava, manipulacije prilikom prebrojavanja rezultata glasovanja u vidu poništavanja važećih glasačkih listića i namjernog pogrešnog prebrojavanja glasačkih listića u korist određenih političkih subjekata i/ili kandidata.

Posljednjim izmjenama i dopunama Izbornog zakona BiH uveden je i institut **zlouporabe javnih resursa** kojim je nositeljima izvršnih funkcija i nositeljima mandata zabranjena zlouporaba javnih sredstava, te je taksativno navedeno što se smatra zlouporabom javnih resursa.

Za Lokalne izbore 2024. godine Središnje izborno povjerenstvo BiH zaprimilo je 202 prigovora s navodima vezanim za moguće zlouporabe javnih resursa, gdje je u 13 slučajeva (6,44% u odnosu na ukupan broj slučajeva) utvrdilo da se radi o zlouporabama javnih resursa i izreklo novčane kazne. Kod ovih slučajeva javljaju se dva problema: prvi su granični slučajevi redovnih poslova i aktivnosti nositelja izvršnih funkcija i nositelja mandata i aktivnosti koje služe u svrhu izbornih kampanja, pri čemu se zloupotrebljavaju javna sredstva. Drugi problem je, kao i u slučajevima govora mržnje, jasno utvrđivanje nadležnosti Središnjeg izbornog povjerenstva BiH i tužiteljstava, tj. vođenje kaznenog postupka ili pak vođenje prekršajnog postupka od strane Središnjeg izbornog povjerenstva BiH.

OSTALI ČLANCI

Emina BURGIĆ OMERDIĆ,
PRISILNI SMJEŠTAJ DUŠEVNO OBOLJELOG POČINIoca PROTIVPRAVNOG
DJELA U ZDRAVSTVENU USTANOVU - NEDOSTACI ZAKONSKIH RJEŠENJA I
MOGUĆNOSTI NJIHOVOG PREVAZILAŽENJA (433-445)

Emina Burgić Omerdić, Sudija Općinskog suda u Lukavcu;

**PRISILNI SMJEŠTAJ DUŠEVNO OBOLJELOG POČINIoca
PROTIVPRAVNOG DJELA U ZDRAVSTVENU USTANOVU -
NEDOSTACI ZAKONSKIH RJEŠENJA I MOGUĆNOSTI
NJIHOVOG PREVAZILAŽENJA**

Sažetak: Predmet ovog rada je analiza zakonskih rješenja koja regulišu institut prisilnog smještaja duševno oboljelog počinioca protivpravnog djela u zdravstvenu ustanovu u Federaciji BiH, odnosno odredbi Zakona o krivičnom postupku Federacije BiH i Zakona o zaštiti osoba sa duševnim smetnjama Federacije BiH koje se bave ovim institutom. Kroz ovu analizu će se pokušati ukazati na manjkavosti važećih zakonskih rješenja, na neusaglašenost naprijed navedena dva zakona u ovom dijelu, te na to kakve probleme ovo stvara u sudskoj praksi. Nadalje, će biti ponuđena moguća rješenja primjenom kojih bi se jasno definisale nadležnosti suda u krivičnom postupku i nadležnost suda u vanparničnom postupku kada odlučuju o prisilnom smještaju, jasno definisale obaveze tužilaštva i suda u postupku koji se vodi protiv osobe koja je počinila protivpravno djelo u stanju neuračunljivosti, zatim, pored instituta prisilnog smještaja duševno oboljelog počinioca protivpravnog djela u zdravstvenu ustanovu, uveo novi institut - psihijatrijskog liječenja na slobodi, te što je najbitnije, omogućila kvalitetniju zaštitu prava osoba sa duševnim smetnjama, kao posebno osjetljive kategorije osoba koje nisu u mogućnosti da svoja prava same zaštite, u ovim postupcima.

Ključne riječi: prisilni smještaj duševno oboljelog počinioca protivpravnog djela u zdravstvenu ustanovu, istraga, krivični postupak, vanparnični postupak, osoba sa težim duševnim smetnjama koja uslijed svoje duševne smetnje ozbiljno i direktno ugrožava vlastiti život ili zdravlje ili sigurnost, odnosno život ili zdravlje ili sigurnost drugih osoba, nadležnost za određivanje prisilnog smještaja, uslovi za određivanje prisilnog smještaja, zaštita prava osoba sa duševnim smetnjama, psihijatrijsko liječenje na slobodi.

Summary: The subject of this paper is an analysis of the legal provisions regulating the institution of involuntary placement of a mentally ill perpetrator of a criminal offense in a health institution in the Federation of BiH, namely the provisions of the Criminal Procedure Code of the Federation of BiH and the Law on the Protection of Persons with Mental Disorders of the Federation of BiH that deal with this institution. Through this analysis, the aim is to point

Emina BURGIĆ OMERDIĆ,
PRISILNI SMJEŠTAJ DUŠEVNO OBOLJELOG POČINIoca PROTIVPRAVNOG
DJELA U ZDRAVSTVENU USTANOVU - NEDOSTACI ZAKONSKIH RJEŠENJA I
MOGUĆNOSTI NJIHOVOG PREVAZILAŽENJA (433-445)

out the shortcomings of the current legal solutions, the inconsistency between the two aforementioned laws in this area, and the problems this creates in judicial practice. Furthermore, possible solutions will be proposed that would clearly define the jurisdiction of the court in criminal proceedings and the jurisdiction of the court in non-litigious (civil) proceedings when deciding on involuntary placement, clearly define the obligations of the prosecutor's office and the court in proceedings conducted against a person who committed a criminal offense while legally insane, introduce—alongside the institution of involuntary placement in a health institution—a new institution of psychiatric treatment in the community (psychiatric treatment while at liberty), and, most importantly, enable better protection of the rights of persons with mental disorders as a particularly vulnerable category of persons who are unable to protect their own rights in these proceedings.

Keywords: *involuntary placement of a mentally ill perpetrator of a criminal offense in a health institution, investigation, criminal proceedings, non-litigious (civil) proceedings, a person with severe mental disorder who, due to their mental disorder, seriously and directly endangers their own life or health or safety, or the life or health or safety of others, jurisdiction for ordering involuntary placement, conditions for ordering involuntary placement, protection of the rights of persons with mental disorders, psychiatric treatment while at liberty.*

Uvod

Prisilni smještaj duševno oboljelog počinioca protivpravnog djela u zdravstvenu ustanovu u pozitivnom pravu Federacije BiH je regulisan odredbama dva zakona, i to odredbama Zakona o zaštiti osoba sa duševnim smetnjama Federacije BiH i odredbama Zakona o krivičnom postupku Federacije BiH.

Odredbe ovih propisa u postupku prisilnog smještaja daju određena ovlaštenja kantonalnom tužilaštvu (u daljem tekstu tužilac), sudu u krivičnom postupku (u daljem tekstu krivični sud) i sudu u vanparničnom postupku (u daljem tekstu vanparnični sud).

Zakon o krivičnom postupku Federacije BiH uopće ne propisuje uslove pod kojima krivični sud određuje prisilni smještaj duševno oboljelom počiniocu protivpravnog djela, dok Zakon o zaštiti osoba sa duševnim smetnjama Federacije BiH propisuje uslove pod kojima se može odrediti prisilni smještaj bilo kojoj osobi (ne samo počiniocu krivičnog djela) sa težim duševnim

Emina BURGIĆ OMERDIĆ,
PRISILNI SMJEŠTAJ DUŠEVNO OBOLJELOG POČINIoca PROTIVPRAVNOG
DJELA U ZDRAVSTVENU USTANOVU - NEDOSTACI ZAKONSKIH RJEŠENJA I
MOGUĆNOSTI NJIHOVOG PREVAZILAŽENJA (433-445)

smetnjama koja uslijed svoje duševne smetnje ozbiljno i direktno ugrožava vlastiti život ili zdravlje ili sigurnost, odnosno život ili zdravlje ili sigurnost drugih osoba.

Postojeća zakonska rješenja su na snazi sada već duži niz godina, a njihova primjena u praksi pokazuje da ista nisu dovoljno jasna niti potpuna, kao i da odredbe naprijed navedenih zakona u ovom dijelu nisu dovoljno usaglašene. Nejasno je, a u tom smislu su odredbe ovih zakona i neusaglašene, koji sud je nadležan da odlučuje o prisilnom smještaju duševno oboljelog počinioca krivičnog djela, te da li je prilikom određivanja prisilnog smještaja duševno oboljelom počiniocu krivičnog djela obavezna primjena Zakona o zaštiti osoba sa duševnim smetnjama Federacije BiH, kao specijalnog zakona. Ovo dovodi do različitog postupanja naprijed navedenih organa u postupku donošenja odluke o prisilnom smještaju, te se postavlja pitanje da li se ovakvim zakonskim rješenjima obezbjeđuje adekvatna zaštita prava osoba sa duševnim smetnjama.

Odredbe Zakona o krivičnom postupku Federacije BiH koje regulišu institut prisilnog smještaja duševno oboljelog počinioca protivpravnog djela u zdravstvenu ustanovu

Zakon o krivičnom postupku u poglavlju pod nazivom "Postupak u slučaju neuračunljivosti" propisuje kako se provodi krivični postupak u slučaju kada je osumnjičeni počinio protivpravno djelo u stanju neuračunljivosti. Pri tome prvo propisuje obavezu tužioca da u tom slučaju, ako postoje zakonom određeni uvjeti za određivanje prisilnog smještaja osobe sa težim duševnim smetnjama u zdravstvenu ustanovu, u optužnici postavi prijedlog da takvom osumnjičenom sud privremeno odredi prisilni smještaj u zdravstvenoj ustanovi uz izvještavanje zdravstvene ustanove. Zatim, dalje propisuje da će krivični sud, ako nakon provedene glavne rasprave utvrdi da je optuženi počinio protivpravno djelo u stanju neuračunljivosti, donijeti presudu kojom se utvrđuje da je optuženi počinio protivpravno djelo u stanju neuračunljivosti i posebnim rješenjem mu privremeno odrediti prisilni smještaj u zdravstvenoj ustanovi u trajanju od šest mjeseci. Nakon pravosnažnosti ovog rješenja, Zakon o krivičnom postupku Federacije BiH propisuje obavezu tužioca da u skladu sa posebnim zakonom koji regulira pitanja zaštite ovih osoba nadležnom sudu dostavi obavijest za pokretanje postupka o prisilnom smještaju teško duševno bolesne osobe u zdravstvenoj ustanovi.¹

¹ Član 410. Zakona o krivičnom postupku Federacije BiH

Emina BURGIĆ OMERDIĆ,
PRISILNI SMJEŠTAJ DUŠEVNO OBOLJELOG POČINIoca PROTIVPRAVNOG
DJELA U ZDRAVSTVENU USTANOVU - NEDOSTACI ZAKONSKIH RJEŠENJA I
MOGUĆNOSTI NJIHOVOG PREVAZILAŽENJA (433-445)

**Odredbe Zakona o zaštiti osoba sa duševnim smetnjama Federacije BiH
koje regulišu institut prisilnog smještaja duševno oboljelog počinioca pro-
tivpravnog djela u zdravstvenu ustanovu**

Zakon o zaštiti osoba sa duševnim smetnjama Federacije BiH je specijalni zakon koji propisuje osnovna načela, način organizovanja i provođenja zaštite te pretpostavke za primjenu mjera i postupanje prema osobama sa duševnim smetnjama.

Ovaj zakon u poglavlju pod nazivom "Postupci prema osobama sa duševnim smetnjama protiv kojih se vodi krivični postupak" propisuje nadležnost suda u vanparničnom postupku da osobi sa duševnim smetnjama za koju se u krivičnom postupku utvrdi da je krivično djelo počinila u stanju neuračunljivosti, utvrditi prisilni smještaj u zdravstvenu ustanovu². Zatim, dalje propisuje da se na prisilni smještaj duševno oboljelog učinioca protivpravnog djela primjenjuju odredbe ovog zakona koje se primjenjuju i na sve ostale duševno oboljele osobe protiv kojih se vodi postupak za prisilni smještaj u zdravstvenu ustanovu³, odnosno da se svaka osoba sa težim duševnim smetnjama koja uslijed svoje duševne smetnje ozbiljno i direktno ugrožava vlastiti život ili zdravlje ili sigurnost, odnosno život ili zdravlje ili sigurnost drugih osoba može smjestiti u zdravstvenu ustanovu bez pristanka, samo po postupku za prisilno zadržavanje i prisilni smještaj propisanim ovim zakonom, kao i da je za njen smještaj nadležan vanparnični sud⁴. Sam postupak smještaja duševno oboljele osobe u zdravstvenu ustanovu ovaj zakon propisuje na način da se takvoj osobi postavlja punomoćnika iz reda advokata radi zaštite njenih prava⁵, da je prije donošenja odluke o prisilnom smještaju sud dužan pribaviti pisano mišljenje jednog od psihijataru sa liste stalnih sudskih vještaka, koji nije zaposlen u zdravstvenoj ustanovi u kojoj se nalazi prisilno zadržana osoba, o tome da li je prisilni smještaj u zdravstvenoj ustanovi neophodan⁶, te da je po završenom postupku vanparnični sud dužan rješenjem odlučiti da li se osoba zadržana u zdravstvenoj ustanovi može i dalje zadržavati (u kom slučaju će odrediti i vrijeme zadržavanja) ili će se pustiti iz zdravstvene ustanove⁷.

² Član 44. stav 1. Zakona o zaštiti osoba sa duševnim smetnjama Federacije BiH

³ Član 44. stav 2. u vezi sa članovima od 22. do 37. Zakona o zaštiti osoba sa duševnim smetnjama Federacije BiH

⁴ Član 29. stav 1. Zakona o zaštiti osoba sa duševnim smetnjama Federacije BiH

⁵ Član 30. Zakona o zaštiti osoba sa duševnim smetnjama Federacije BiH

⁶ Član 31. Zakona o zaštiti osoba sa duševnim smetnjama Federacije BiH

⁷ Član 32. i 33. Zakona o zaštiti osoba sa duševnim smetnjama Federacije BiH

Emina BURGIĆ OMERDIĆ,
PRISILNI SMJEŠTAJ DUŠEVNO OBOLJELOG POČINIoca PROTIVPRAVNOG
DJELA U ZDRAVSTVENU USTANOVU - NEDOSTACI ZAKONSKIH RJEŠENJA I
MOGUĆNOSTI NJIHOVOG PREVAZILAŽENJA (433-445)

Istim zakonom nadalje propisano je da se slobode i prava osoba sa duševnim smetnjama mogu ograničiti samo zakonom ako je to nužno radi zaštite zdravlja ili sigurnosti te osobe ili drugih osoba, kao i da će se liječenje osoba sa duševnim smetnjama organizovati tako da se u najmanjoj mogućoj mjeri ograničava njihova sloboda i prava, te da se prouzrokuju fizičke i psihičke neugodnosti, vrijeđa njihova osobnost i ljudsko dostojanstvo.

Analiza naprijed navedenih odredbi Zakona o zaštiti osoba sa duševnim smetnjama Federacije BiH

Kada se prisilni smještaj osobe koja je počinila protivpravno djelo u stanju neuračunljivosti posmatra kroz odredbe Zakona o zaštiti osoba sa duševnim smetnjama Federacije BiH, prvenstveno odredbu člana 44. ovog Zakona jasno je da su odredba stava 1. i stava 3. ovog člana u nesaglasnosti, te da je odredba stava 1. ovog člana uz to terminološki nedovoljno jasna.

U odredbi stava 1. ovog člana zakonodavac kada propisuje postupanje vanparničnog suda u odnosu na osobu sa duševnim smetnjama za koju se u krivičnom postupku utvrdilo da je krivično djelo počinila u stanju neuračunljivosti, propisuje da će vanparnični sud takvoj osobi “utvrditi” prisilni smještaj u zdravstvenu ustanovu, pri čemu termin “utvrditi” sam po sebi nije dovoljno jasan, umjesto da zakonodavac koristi formulaciju “će uputiti” ukoliko je intencija zakonodavca bila da vanparnični sud bude samo izvršilac odluke krivičnog suda ili termin “će utvrditi da li postoje uslovi za prisilni smještaj”, ukoliko je intencija zakonodavca bila da vanparnični sud provjerava postojanje uslova propisanih Zakonom o zaštiti osoba sa duševnim smetnjama Federacije BiH za određivanje prisilnog smještaja duševno oboljelog počinioca protivpravnog djela u zdravstvenu ustanovu. Nadalje, upotrijebljena formulacija “će utvrditi” također upućuje na zaključak da je utvrđivanje prisilnog smještaja u ovoj situaciji od strane vanparničnog suda obligatorno, koja obligatornost sama po sebi isključuje potrebu za vođenjem bilo kakvog postupka u kojem će se utvrđivati postojanje uslova za prisilni smještaj.

Nadalje, odredba stava 1. ovog člana u direktnoj je suprotnosti sa odredbom stava 3. istog člana u kojoj zakonodavac nakon što u stavu 1. propiše obligatorno utvrđivanje prisilnog smještaja duševno oboljelom počiniocu protivpravnog djela, u stavu 3. propisuje da će se na prisilni smještaj iz stava 1. ovog člana primjenjivati odredbe člana od 22. do 37. Zakona, a koje odredbe propisuju pod kojim uslovima se duševno oboljela osoba može smjestiti u zdravstvenu ustanovu, kako se provodi postupak smještaja iste u zdravstvenu

Emina BURGIĆ OMERDIĆ,
PRISILNI SMJEŠTAJ DUŠEVNO OBOLJELOG POČINIoca PROTIVPRAVNOG
DJELA U ZDRAVSTVENU USTANOVU - NEDOSTACI ZAKONSKIH RJEŠENJA I
MOGUĆNOSTI NJIHOVOG PREVAZILAŽENJA (433-445)

ustanovu, te koji sud je nadležan za to, odnosno propisuju da se prije određivanja prisilnog smještaja mora provesti postupak propisan odredbama Zakona o zaštiti osoba sa duševnim smetnjama Federacije BiH, da isti postupak treba provesti vanparnični sud, te da vanparnični sud u provedenom postupku treba provjeriti postojanje uslova propisanih odredbama Zakona o zaštiti osoba sa duševnim smetnjama Federacije BiH za smještaj duševno oboljele osobe u zdravstvenu ustanovu.

Zbog ovakvog zakonskog rješenja u praksi se pojavljuju šarolika postupanja vanparničnog suda kada zaprimi obavijest tužioca za pokretanje postupka o prisilnom smještaju duševno oboljele osobe u zdravstvenu ustanovu, pa imamo situacije gdje vanparnični sud samo izvrši rješenje krivičnog suda (sprovede osobu u zdravstvenu ustanovu) bez provođenja postupka u skladu sa odredbama Zakona o zaštiti osoba sa duševnim smetnjama Federacije BiH, situacije gdje vanparnični sud provjerava postojanje uslova za prisilni smještaj pa ukoliko utvrdi da istih nema onda određuje mjeru vanbolničkog liječenja duševno oboljele osobe, iako ni Zakon o zaštiti osoba sa duševnim smetnjama Federacije BiH ni krivično zakonodavstvo ne propisuju ovakvo postupanje vanparničnog suda (Rješenje Općinskog suda u Tuzli broj 32 0 V 276004 18 V 3 od 21.12.2018. godine), do situacija gdje vanparnični sud, nakon provedenog postupka shodno odredbama od 22. do 37. Zakona o zaštiti osoba sa duševnim smetnjama Federacije BiH, ako utvrdi da ne postoje uslovi propisani Zakonom o zaštiti osoba sa duševnim smetnjama Federacije BiH za smještaj duševno oboljele osobe u zdravstvenu ustanovu obustavi postupak prisilnog smještaja te osobe i istu ostavi na slobodi (Rješenje Općinskog suda u Lukavcu broj 126 0 V 214333 21 od 17.05.2021. godine). Postoje naravno i situacije kada sud i u vanparničnom postupku, a nakon provedenog postupka shodno odredbama od 22. do 37. Zakona o zaštiti osoba sa duševnim smetnjama Federacije BiH, utvrdi da postoje uslovi za prisilni smještaj te osobe u zdravstvenu ustanovu, te istu smjesti u zdravstvenu ustanovu (Rješenje Općinskog suda u Lukavcu broj 126 0 V 216840 22 V od 18.03.2022. godine).

Odnos odredbi Zakona o krivičnom postupku Federacije BiH i Zakona o zaštiti osoba sa duševnim smetnjama Federacije BiH

Osim nesaglasnosti i nejasnosti pojedinih odredbi Zakona o zaštiti osoba sa duševnim smetnjama Federacije BiH, uočava se i nesaglasnost odredbi Zakona o krivičnom postupku Federacije BiH sa odredbama Zakona o

Emina BURGIĆ OMERDIĆ,
PRISILNI SMJEŠTAJ DUŠEVNO OBOLJELOG POČINIoca PROTIVPRAVNOG
DJELA U ZDRAVSTVENU USTANOVU - NEDOSTACI ZAKONSKIH RJEŠENJA I
MOGUĆNOSTI NJIHOVOG PREVAZILAŽENJA (433-445)

zaštiti osoba sa duševnim smetnjama Federacije BiH vezano za regulisanje ovog instituta, a što u praksi može dovesti do kršenja osnovnih prava duševno oboljelih osoba, koja prava su propisana Zakonom o zaštiti osoba sa duševnim smetnjama Federacije BiH.

Kao prvo Zakon o krivičnom postupku Federacije BiH i Zakon o zaštiti osoba sa duševnim smetnjama Federacije BiH na različit način propisuju funkcionalnu nadležnost za određivanje prisilnog smještaja, odnosno u kojem postupku (krivičnom ili vanparničnom) se isti određuje. Zakon o krivičnom postupku Federacije BiH jasno propisuje nadležnost suda u krivičnom postupku, a Zakon o zaštiti osoba sa duševnim smetnjama Federacije BiH, kada se dovedu u vezu odredba stava 1. i 3. člana 44, da je sud u vanparničnom postupku nadležan za određivanje prisilnog smještaja.

Nadalje, iz sadržaja odredbi krivičnog zakonodavstva Federacije BiH jasno je da Zakon o krivičnom postupku Federacije BiH (a ni Krivični zakon Federacije BiH) niti u jednoj svojoj odredbi ne pominju izričito primjenu odredbi Zakona o zaštiti osoba sa duševnim smetnjama Federacije BiH u krivičnom postupku koji se vodi protiv osobe koja je počinila protivpravno djelo u stanju neuračunljivosti.

Zakon o krivičnom postupku Federacije BiH u odredbi člana 410. stav 1. propisuje obavezu tužioca da prije podnošenja optužnice utvrdi “da li postoje zakonom određeni uvjeti za određivanje prisilnog smještaja osobe sa težim duševnim smetnjama u zdravstvenu ustanovu”, u kojem slučaju je u obavezi da u optužnici postavi prijedlog da sud (osim što će utvrditi da je osumnjičeni počinio protivpravno djelo u stanju neuračunljivosti) istom privremeno odredi prisilni smještaj u zdravstvenoj ustanovi. Kada Zakon o krivičnom postupku Federacije BiH u ovoj odredbi govori o “zakonom propisanim uslovima za određivanje prisilnog smještaja”, to bi se jedino moglo odnositi na Zakon o zaštiti osoba sa duševnim smetnjama Federacije BiH, odnosno uslove koje isti za to propisuje. To bi značilo da tužilac ima obavezu da, prije nego što postavi prijedlog za određivanje prisilnog smještaja, utvrdi da li je osoba koja je počinila protivpravno djelo u stanju neuračunljivosti ujedno i osoba sa težim duševnim smetnjama koja uslijed svoje duševne smetnje ozbiljno i direktno ugrožava vlastiti život ili zdravlje ili sigurnost, odnosno život ili zdravlje ili sigurnost drugih osoba. Preciznije, to bi u praksi značilo da tužilac u toku istrage, prilikom određivanja vještačenja po vještaku neuropsihijatru, treba naložiti istom da se, pored izjašnjenja da li je osoba u vrijeme izvršenja djela bila uračunljiva, izjasni i da li ista osoba uslijed svoje duševne bolesti ugrožava vlastiti život i sigurnost, odnosno život, zdravlje ili sigurnost drugih ljudi.

Emina BURGIĆ OMERDIĆ,
PRISILNI SMJEŠTAJ DUŠEVNO OBOLJELOG POČINIoca PROTIVPRAVNOG
DJELA U ZDRAVSTVENU USTANOVU - NEDOSTACI ZAKONSKIH RJEŠENJA I
MOGUĆNOSTI NJIHOVOG PREVAZILAŽENJA (433-445)

Zakon o krivičnom postupku Federacije BiH međutim, kada propisuje postupanje krivičnog suda u postupku koji se vodi protiv ovakve osobe, ne propisuje izričito obavezu krivičnog suda da u krivičnom postupku, prije donošenja utvrđujuće presude i rješenja o prisilnom smještaju duševno oboljelog počinioca protivpravnog djela u zdravstvenu ustanovu, provjeri da li i dalje postoje uslovi propisani Zakonom o zaštiti osoba sa duševnim smetnjama Federacije BiH za određivanje prisilnog smještaja osobe sa težim duševnim smetnjama u zdravstvenu ustanovu (iako logičkim tumačenjem odredbe člana 410. Zakona o krivičnom postupku Federacije BiH bi proizašao zaključak da bi sud morao provjeravati postojanje ovih uslova, pogotovo kada se ima u vidu da je tužilac samo stranka u postupku i da bi sud morao odlučiti o njegovom prijedlogu za određivanje prisilnog smještaja, a da bi o donio odluku o tome morao bi prethodno provjeriti da li ti uslovi postoje u momentu zaključenja glavnog pretresa). Ovakvo pravno stanovište iznosi i Vrhovni sud FBiH u Rješenju broj 09 0 K 034448 20 Kž od 21.05.2021. godine u kojem se navodi: “odredba člana 410. stav 3. ZKP FBiH, kojom je propisano da će sud, ako nakon provedene glavne rasprave utvrdi da je optuženi učinio protivpravno djelo u stanju neuračunljivosti, posebnim rješenjem privremeno mu odrediti prisilni smještaj u zdravstvenoj ustanovi od šest mjeseci, mora se tumačiti i primjenjivati u vezi sa odredbom stava 1. istog člana, kojom je propisano da tužitelj može u optužnici predložiti sudu da optuženom, koji je protivpravno djelo učinio u neuračunljivom stanju, privremeno odredi prisilni smještaj u zdravstvenoj ustanovi samo ako su ispunjeni uvjeti za određivanje prisilnog smještaja osobe sa težim duševnim smetnjama u zdravstvenu ustanovu, pa, ukoliko je sud, pri privremenom određivanju prisilnog smještaja optuženog u zdravstvenoj ustanovi, propustio utvrditi da su ispunjeni uvjeti za određivanje prisilnog smještaja osoba sa težim duševnim smetnjama u zdravstvenoj ustanovi, činjenično stanje je ostalo nepotpuno utvrđeno.

Međutim, pored toga što Zakon o krivičnom postupku Federacije BiH ne propisuje izričito obavezu krivičnog suda da provjerava postojanje uslova propisanih Zakonom o zaštiti osoba sa duševnim smetnjama Federacije BiH za određivanje prisilnog smještaja, isti, također, kada propisuje obavezu krivičnog suda da odredi prisilni smještaj (ako je nakon provedenog glavnog pretresa utvrdio da je optuženi počinio protivpravno djelo u stanju neuračunljivosti i ako donese utvrđujuću presudu) koristi termin “će odrediti” prisilni smještaj, na koji način propisuje obligatornost takvog postupanja krivičnog suda.

Emina BURGIĆ OMERDIĆ,
PRISILNI SMJEŠTAJ DUŠEVNO OBOLJELOG POČINIoca PROTIVPRAVNOG
DJELA U ZDRAVSTVENU USTANOVU - NEDOSTACI ZAKONSKIH RJEŠENJA I
MOGUĆNOSTI NJIHOVOG PREVAZILAŽENJA (433-445)

Praksa pokazuje da nisu rijetki slučajevi da tužilac prije podnošenja optužnice sa prijedlogom za određivanje prisilnog smještaja ne provjerava postojanje uslova za prisilni smještaj propisanih Zakonom o zaštiti osoba sa duševnim smetnjama Federacije BiH. Naime, primijećeno je da nalazi vještaka neuropsihijataru koje sačinjavaju po nalogu tužilaštva nerijetko ne sadrže izjašnjenje o postojanju uslova propisanih Zakonom o zaštiti osoba sa duševnim smetnjama Federacije BiH, što znači da im nije ni naloženo da se izjašnjavaju o tome (Optužnice Kantonalnog tužilaštva Tuzlanskog kantona broj T03 0 KT 0082950 19 od 08.01.2020. godine i broj T03 0 KT 0121654 24 od 07.03.2025. godine).

Nadalje, praksa pokazuje i to da krivični sud često ne provjerava prije donošenja rješenja o prisilnom smještaju da li postoje uslovi propisani Zakonom o zaštiti osoba sa duševnim smetnjama Federacije BiH za prisilni smještaj (126 0 K 225047 25 K od 27.10.2025. godine), kao što postoje i primjeri gdje krivični sud iz nalaza vještaka neuropsihijatra utvrdi da osoba ne ispunjava uslove za prisilni smještaj, jer vještak neuropsihijatar u svom nalazu navede da osoba redovno koristi terapiju i da nije opasna po sebe i druge ljude, ali ipak donosi rješenje o prisilnom smještaju sa obrazloženjem da Zakon o krivičnom postupku Federacije BiH isto postupanje propisuje kao obligatorno (Rješenje Općinskog suda u Lukavcu broj 126 0 K 207949 20 K od 22.10.2020. godine koje je potvrđeno Rješenjem Kantonalnog suda u Tuzli broj 126 0 K 207949 21 Kž 2 od 15.01.2021. godine). Postoje primjeri i da krivični sud u postupku utvrdi da je osoba počinila krivično djelo u stanju neuračunljivosti i presudom odredi psihijatrijsko liječenje te osobe u nadležnoj zdravstvenoj ustanovi vanbolničkog tipa - nadležni dom zdravlja (Presuda Općinskog suda u Lukavcu broj 126 0 K 219789 23 K od 28.11.2023. godine) iako ni Zakon o zaštiti osoba sa duševnim smetnjama Federacije BiH ni krivično zakonodavstvo ne propisuju ovakvo postupanje krivičnog suda.

Zbog ovakvih zakonskih rješenja u praksi se mogu pojaviti (i pojavljuju se) dvije nedopustive situacije:

Do prve situacije dolazi ako vanparnični sud sebe stavi u ulogu koju mu Zakon o zaštiti osoba sa duševnim smetnjama Federacije BiH i daje, pa nakon što mu tužilac dostavi obavijest da je duševno oboljela osoba počinila protivpravno djelo radi utvrđivanja prisilnog smještaja odluči da provede postupak u skladu sa odredbama Zakona o zaštiti osoba sa duševnim smetnjama Federacije BiH, odnosno da utvrdi da li postoje zakonski uslovi za prisilni smještaj takve osobe u zdravstvenu ustanovu, kada dolazimo u situaciju da sud u vanparničnom postupku ponovo odlučuje o nečemu o čemu je krivični sud

Emina BURGIĆ OMERDIĆ,
PRISILNI SMJEŠTAJ DUŠEVNO OBOLJELOG POČINIoca PROTIVPRAVNOG
DJELA U ZDRAVSTVENU USTANOVU - NEDOSTACI ZAKONSKIH RJEŠENJA I
MOGUĆNOSTI NJIHOVOG PREVAZILAŽENJA (433-445)

pravosnažno presudio, odnosno praktički da preispituje pravosnažnu odluku krivičnog suda o prisilnom smještaju, a što je primijećeno u sudskoj praksi i što je dovelo i do situacija da vanparnični sud utvrdi da ne postoje uslovi za prisilni smještaj duševno oboljele osobe koja je počinila protivpravno djelo u stanu neuračunljivosti i donese odluku kojom obustavlja postupak prisilnog smještaja, kada dolazi do toga da istovremeno egzistira pravosnažna odluka krivičnog suda kojom se duševno oboljeloj osobi privremeno određuje prisilni smještaj i pravosnažna odluka vanparničnog suda kojom se obustavlja postupak prisilnog smještaja i teško duševno oboljela osoba ostavlja na slobodi. Primjer je naprijed navedeno Rješenje Općinskog suda u Lukavcu broj 126 0 V 216840 22 V od 18.03.2022. godine.

Ako vanparnični sud sebe stavi u ulogu izvršioca odluke krivičnog suda, odnosno onog ko samo provodi odluku krivičnog suda bez njenog preispitivanja, u ovoj, drugoj situaciji, ukoliko tužilaštvo, a posebno krivični sud, ne ispita u krivičnom postupku postojanje uslova za prisilni smještaj propisanih odredbama Zakona o zaštiti osoba sa duševnim smetnjama Federacije BiH, kao specijalnog zakona koji je donesen u cilju zaštite prava i interesa osoba sa duševnim smetnjama, dolazimo u opasnost da se ne ostvaruje nikakva zaštita ove posebno osjetljive kategorije, odnosno dolazimo u situaciju da se institut prisilnog smještaja pretvara u svojevrsnu krivičnu sankciju, što svakako nije njegova svrha.

Moguća rješenja

Dovodeći u vezu naprijed citirane odredbe Zakona o krivičnom postupku Federacije BiH sa naprijed citiranim odredbama Zakona o zaštiti osoba sa duševnim smetnjama Federacije BiH izvodi se zaključak da je intencija zakonodavca bila da nadležnost za određivanje prisilnog smještaja povjeri krivičnom sudu, a da vanparnični sud bude samo izvršilac odluke krivičnog suda. Jako slično, ali mnogo preciznije zakonsko rješenje ima i Republika Hrvatska.

Međutim, radi ujednačavanja sudske prakse, a posebno radi obezbjeđenja zaštite prava osoba sa duševnim smetnjama, neophodno je izvršiti usaglašanje kako pojedinih odredbi Zakona o zaštiti osoba sa duševnim smetnjama Federacije BiH koje regulišu ovo pitanje, tako i međusobno usaglašavanje odredbi Zakona o krivičnom postupku Federacije BiH i odredbi Zakona o zaštiti osoba sa duševnim smetnjama Federacije BiH, na način da se prije svega odredbe Zakona o krivičnom postupku Federacije BiH i Zakona o zaštiti osoba sa

Emina BURGIĆ OMERDIĆ,
PRISILNI SMJEŠTAJ DUŠEVNO OBOLJELOG POČINIoca PROTIVPRAVNOG
DJELA U ZDRAVSTVENU USTANOVU - NEDOSTACI ZAKONSKIH RJEŠENJA I
MOGUĆNOSTI NJIHOVOG PREVAZILAŽENJA (433-445)

duševnim smetnjama Federacije BiH usaglasa vezano za to koji sud (krivični ili vanparnični) je nadležan za odlučivanje o prisilnom smještaju.

Ukoliko bi se prihvatilo zakonsko rješenje da se nadležnost za određivanje prisilnog smještaja povjeri krivičnom sudu, neophodno je da se u Zakonu o krivičnom postupku Federacije BiH izričito propiše obaveza tužioca da prije podnošenja prijedloga za određivanje prisilnog smještaja provjeri da li postoje uslovi propisani Zakonom o zaštiti osoba sa duševnim smetnjama Federacije BiH za određivanje prisilnog smještaja, te da se posebno i izričito propiše obaveza krivičnog suda da prije donošenja rješenja o prisilnom smještaju, provjeri da li postoje uslovi propisani Zakonom o zaštiti osoba sa duševnim smetnjama Federacije BiH za određivanje prisilnog smještaja, odnosno neophodno je izričito uputiti tužioca i krivični sud na primjenu odredbi Zakona o zaštiti osoba sa duševnim smetnjama Federacije BiH kao zakona kojemu je svrha zaštita osoba sa duševnim smetnjama.

U slučaju prihvatanja naprijed navedenog zakonskog rješenja u krivičnom zakonodavstvu, potrebne bi bile izmjene i Zakona o zaštiti osoba sa duševnim smetnjama Federacije BiH u smislu jasnijeg definisanja ovlaštenja vanparničnog suda, prije svega izmjena u Zakonu o zaštiti osoba sa duševnim smetnjama Federacije BiH upotrijebljene formulacije da će sud u vanparničnom postupku "utvrditi" prisilni smještaj osobi sa duševnim smetnjama za koju se u krivičnom postupku utvrdi da je krivično djelo počinila u stanju neuračunljivosti, primjenom neke adekvatnije formulacije primjerice "da će donijeti rješenje o upućivanju duševno oboljele osobe u psihijatrijsku ustanovu radi provođenja sudske odluke o prisilnom smještaju" koju forumulaciju koristi Zakon o zaštiti osoba sa duševnim smetnjama Republike Hrvatske⁸.

Druga mogućnost za usaglašavanje odredbi Zakona o krivičnom postupku Federacije BiH i odredbi Zakona o zaštiti osoba sa duševnim smetnjama Federacije BiH bi bila da se nadležnost za određivanje prisilnog smještaja povjeri vanparničnom sudom odgovarajućom formulacijom u Zakonu o zaštiti osoba sa duševnim smetnjama Federacije BiH, a da se u tom slučaju u Zakonu o krivičnom postupku Federacije BiH izostavi obaveza tužioca i krivičnog suda da utvrđuju postojanje uslova za prisilni smještaj prilikom podnošenja optužnice i prilikom donošenja utvrđujuće presude, kao i da se izostavi ovlaštenje krivičnog suda da donosi rješenje o prisilnom smještaju, a da se istovremeno naloži krivičnom sudu ili tužiocu da po pravomoćnosti utvrđujuće presude obavijesti vanparnični sud da je donesena utvrđujuća presuda u odnosu na lice

⁸ Zakon o zaštiti osoba sa duševnim smetnjama („Narodne novine“ broj 76/14)

Emina BURGIĆ OMERDIĆ,
PRISILNI SMJEŠTAJ DUŠEVNO OBOLJELOG POČINIoca PROTIVPRAVNOG
DJELA U ZDRAVSTVENU USTANOVU - NEDOSTACI ZAKONSKIH RJEŠENJA I
MOGUĆNOSTI NJIHOVOG PREVAZILAŽENJA (433-445)

koje je počinilo protivpravno djelo u stanju neuračunljivosti na koji način bi se pokretao vanparnični postupak u kojem bi vanparnični sud odlučivao o smještaju takve osobe u zdravstvenu ustanovu. Vanparnični sud bi u tom slučaju provodio postupak u skladu sa odredbama Zakona o zaštiti osoba sa duševnim smetnjama Federacije BiH radi utvrđivanja da li postoje uslovi za smještaj takve osobe u zdravstvenu ustanovu.

Pored toga, poželjno zakonsko rješenje, koje poznaje i zakonodavstvo Republike Hrvatske kao i zakonodavstvo Republike Srpske, bi bilo da se pored instituta prisilnog smještaja u zdravstvenu ustanovu zakonom predvidi i institut psihijatrijskog liječenje na slobodi, pri čemu bi se svakako morali propisati i uslovi pod kojima se isto može odrediti.

Sa postojećim zakonskim rješenjima kod nas sud ima samo dvije mogućnosti: da odredi prisilni smještaj duševno oboljelog počinioca krivičnog djela ili da ne odredi prisilni smještaj tj. da ostavi takvu osobu "na slobodi".

Zakon o zaštiti osoba sa duševnim smetnjama Republike Hrvatske je propisao da se prisilni smještaj u zdravstvenoj ustanovi određuje za osobe za koje se utvrdi da postoji vjerojatnost da bi ta osoba zbog težih duševnih smetnji, zbog kojih je nastupila njezina neuračunljivost, mogla ponovno počiniti teže krivično djelo i da je za otklanjanje te opasnosti potrebno njezino liječenje u psihijatrijskoj ustanovi, a da se psihijatrijsko liječenje neuračunljive osobe na slobodi određuje za osobu za koju se utvrdi da postoji vjerojatnost da bi ta osoba zbog težih duševnih smetnji zbog kojih je nastupila njezina neuračunljivost mogla ponovno počiniti teže krivično djelo i da je za otklanjanje te opasnosti dovoljno njezino liječenje na slobodi.

Da postoji potreba za uvođenjem ovog instituta i u naše pravo govori i sudska praksa u kojoj se već počelo primjenjivati ovakvo rješenje, iako zakonom nije predviđeno, upravo u situacijama kada sud, bilo u krivičnom bilo u vanparničnom postupku, utvrdi da osoba trenutno ne ispunjava Zakonom o zaštiti osoba sa duševnim smetnjama Federacije BiH propisane uslove za prisilni smještaj u zdravstvenu ustanovu, ali postoji bojazan da bi se ista zbog neliječenja svog duševnog oboljenja (nekorištenja propisane terapije, nejavljanja na redovne kontrolne preglede) mogla dovesti u psihičko stanje u kojem bi mogla ponovo počiniti krivično djelo. Primjer za ovo je već ranije navedeno Rješenje Općinskog suda u Tuzli broj 32 0 V 276004 18 V 3 od 21.12.2018. godine i Presuda Općinskog suda u Lukavcu broj 126 0 K 219789 23 K od 28.11.2023. godine.

Zaključak

Otklanjanje nedorečenosti zakonskih rješenja na koje je naprijed ukazano i dopuna zakonskih rješenja uvođenjem instituta psihijatrijskog liječenja neuračunljive osobe na slobodi potrebno je prvenstveno u cilju zaštite prava duševno oboljelih osoba propisanih Zakonom o zaštiti osoba sa duševnim smetnjama Federacije BiH, zatim u cilju zaštite drugih osoba, a uz to i da bi se razjasnilo koji sud i u kojem postupku je nadležan da određuje prisilni smještaj.

Da bi se ostvarila zaštita prava duševno oboljelih osoba u postupku prisilnog smještaja nužno je da se adekvatnim izmjenama zakona svim učesnicima u krivičnom postupku izričito naloži da primjenjuju ovaj zakon kada odlučuju o pravima ovih osoba, a ovo iz razloga da bi se u sudskoj praksi potpuno isključila mogućnost da se prisilni smještaj duševno oboljele osobe u zdravstvenu ustanovu odredi bez ispitivanja uslova propisanih ovim specijalnim zakonom. Da bi se ovo postiglo potrebno je da odredbe kojima se propisuje ovakva obaveza budu jasne i precizne u toj mjeri da bi se isključila bilo kakva potreba za tumačenjem istih od strane bilo kojeg organa koji učestvuje u tom postupku.

Uvođenje instituta psihijatrijskog liječenja neuračunljive osobe na slobodi bi bez sumnje doprinijelo zaštiti prava duševno oboljelih počinioca krivičnih djela jer bi se nadležnom sudu dala mogućnost da istim izrekne "blažu mjeru" od prisilnog smještaja, kojom bi se prava duševno oboljelog počinioca krivičnog djela manje ograničila, a uz to bi se doprinijelo i sigurnosti kako te osobe tako i drugih osoba, odnosno javnosti, jer bi se na taj način djelovalo na otklanjanju uzroka koji su doveli do toga da takva osoba počini krivično djelo, te na sprječavanju ponavljanja krivičnih djela.

**KUĆNI PRITVOR S ELEKTRONSKIM NADZOROM U
FEDERACIJI BOSNE I HERCEGOVINE – PERSPEKTIVE I
IZAZOVI**

Sažetak: Rad analizira institut kućnog pritvora s elektronskim nadzorom u Federaciji Bosne i Hercegovine, uveden novelom Zakona o krivičnom postupku iz 2020. godine kao alternativna mjera pritvoru. Predstavljen je normativni okvir ove mjere kroz odredbe Zakona o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine i Pravilnika o načinu provođenja kućnog pritvora s elektronskim nadzorom, s osvrtom na uvjete određivanja, izvršenje i kontrolu mjere. Ukazuje se na razloge uvođenja ovog instituta, prije svega rasterećenje pritvorskih kapaciteta i smanjenje troškova postupka. Posebno se ističe da institut, uprkos normativnoj razrađenosti, nije našao praktičnu primjenu u praksi, te se analiziraju ključni razlozi njegove neprimjene i perspektive buduće primjene.

Ključne riječi: kućni pritvor s elektronskim nadzorom, pritvor, krivični postupak, alternativne mjere, Federacija Bosne i Hercegovine.

Abstract: This paper analyzes the institution of house arrest with electronic monitoring in the Federation of Bosnia and Herzegovina, introduced through amendments to the Criminal Procedure Code in 2020 as an alternative to detention. It presents the normative framework of this measure through the Criminal Procedure Code and the Rulebook on its implementation, with an emphasis on conditions for its imposition, execution, and supervision. The paper outlines the reasons for introducing this measure, primarily the reduction of detention capacity constraints and procedural costs. It particularly emphasizes that, despite its normative framework, this institute has not been implemented in practice, and analyzes the main reasons for its non-application, as well as prospects for its future implementation.

Keywords: house arrest with electronic monitoring, detention, criminal procedure, alternative measures, Federation of Bosnia and Herzegovina.

1. Uvod

Mjere lišenja slobode u krivičnom postupku predstavljaju jedan od najosjetljivijih segmenata krivičnoprocesnog prava, imajući u vidu da neposredno zadiru u osnovna ljudska prava i slobode, prije svega pravo na slobodu i sigurnost ličnosti.¹ U tom kontekstu, pritvor kao najstroža procesna mjera treba se primjenjivati restriktivno i samo onda kada se svrha krivičnog postupka ne može postići primjenom blaže mjere.

Savremeni krivičnoprocesni sistemi teže uvođenju alternativnih mjera koje predstavljaju adekvatnu zamjenu za pritvor, a koje istovremeno omogućavaju ostvarenje procesnih ciljeva uz manji stepen ograničenja prava osumnjičenog, odnosno optuženog.² Jedna od takvih mjera jeste kućni pritvor s elektronskim nadzorom, koji podrazumijeva ograničenje slobode kretanja uz istovremenu tehničku kontrolu poštivanja izrečene mjere.³ U prilog opravdanosti uvođenja ove mjere ukazuju i standardi Evropskog odbora za prevenciju mučenja (*European Committee for the Prevention of Torture*), prema kojima se pritvor treba primjenjivati kao krajnja mjera, uz preferiranje alternativnih mjera koje ne podrazumijevaju lišenje slobode, među kojima se izričito navode kućni pritvor i elektronski nadzor.⁴

U zakonodavstvu Federacije Bosne i Hercegovine ovaj institut uveden je kroz poseban odjeljak Zakona o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine,⁵ s ciljem uspostavljanja efikasnije i humanije alternative pritvoru. Razlozi za njegovo uvođenje ogledaju se prvenstveno u potrebi rasterećenja pritvorskih kapaciteta, kao i u nastojanju smanjenja troškova

¹ Član II/3. Ustava Bosne i Hercegovine

² Elektronski nadzor u Europi prvi put je primijenjen u Engleskoj i Walesu krajem 1980-ih (1989), dok su Švedska i Nizozemska 1994. pokrenule prve pilot-projekte i potom nacionalne programe kućnog pritvora s elektronskim nadzorom. (opširnije u Aljinović, N., *Primjena elektroničkog nadzora u pojedinim europskim zemljama, Policija i sigurnost* (Zagreb), godina 32, br. 2, 2023, str. 144)

³ U okviru specifičnosti pojedinih nacionalnih zakonodavstava i sudske prakse, Europski sud za ljudska prava u predmetu *Buzadji protiv Republike Moldavije* utvrdio je da kućni pritvor može imati karakter pritvora, posebno kada su uz njega određena dodatna ograničenja, poput zabrane korištenja telefona i zabrane komunikacije o vlastitom predmetu (tač. 33. i 36. presude).

⁴ *CPT*, Zadržavanje u pritvoru, Izvod iz 26. Općeg izvješća, CPT/Inf(2017)5-part, 2017, tač. 53, str. 2.

⁵ Službene novine Federacije BiH, br. 35/03, 56/03 - ispravka, 78/04, 28/05, 55/06, 27/07, 53/07, 9/09, 12/10, 8/13, 59/14 i 74/20.

krivičnog postupka, imajući u vidu značajnu razliku u finansijskim izdacima između pritvora i kućnog pritvora s elektronskim nadzorom.

Međutim, iako je normativni okvir za primjenu ove mjere detaljno uređen, praksa pokazuje da institut kućnog pritvora s elektronskim nadzorom u Federaciji Bosne i Hercegovine nije našao praktičnu primjenu. Ova činjenica otvara niz pitanja koja se odnose na adekvatnost normativnih rješenja, institucionalne kapacitete, kao i spremnost pravosudnog sistema i drugih nadležnih institucija da primjenjuju ili osiguraju uvjete za primjenu alternativnog oblika mjere lišenja slobode.

Cilj rada jeste da, kroz analizu važećeg normativnog okvira, ukaže na osnovne karakteristike instituta kućnog pritvora s elektronskim nadzorom, razloge njegovog uvođenja, te posebno da identifikuje ključne prepreke koje su dovele do izostanka njegove primjene u praksi. U tom smislu razmatraju se i perspektive i izazovi buduće primjene ove mjere u Federaciji Bosne i Hercegovine.

2. Normativni okvir kućnog pritvora s elektronskim nadzorom u Federaciji Bosne i Hercegovine

Institut kućnog pritvora s elektronskim nadzorom u Federaciji Bosne i Hercegovine normativno je uređen kroz poseban odjeljak Zakona o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine,⁶ kao i kroz podzakonski propis – Pravilnik o načinu provođenja kućnog pritvora s elektronskim nadzorom.⁷ Time je zakonodavac uspostavio cjelovit pravni okvir koji obuhvata uvjete za određivanje ove mjere, kao i način njenog izvršenja i kontrole.⁸

Zakonom o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine propisano je da se kućni pritvor s elektronskim nadzorom može odrediti prema osumnjičenom, odnosno optuženom ukoliko postoji osnovana sumnja da je učinio krivično djelo, te ako su ispunjeni zakonom propisani pritvorski

⁶ Odjeljak 5a. - Kućni pritvor s elektronskim nadzorom.

⁷ Službene novine Federacije BiH broj 92/21 i 24/25.

⁸ Dodatnu potvrdu da je institut kućnog pritvora s elektronskim nadzorom normativno cjelovito uređen predstavlja i dopuna Uredbe o utvrđivanju i primjeni jedinstvenih kriterija za zaključivanje sporazuma, odnosno sudske nagodbe o postojanju štete, vrsti i visini naknade zbog neosnovanog pritvora, odnosno neosnovanog lišenja slobode („Službene novine Federacije BiH“, br. 7/21), donesena nakon novele Zakona o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine („Službene novine Federacije BiH“, br. 74/20), kojom je posebno uređena i naknada štete za neosnovano određen kućni pritvor s elektronskim nadzorom u iznosu od 20 KM po danu, dok za neosnovan pritvor iznosi 60 KM po danu.

razlozi,⁹ uz dodatni uvjet da se svrha pritvora može postići primjenom ove blaže mjere. Na taj način jasno je naglašena preferencija primjene blažih mjera u odnosu na pritvor, u skladu sa savremenim tendencijama ograničavanja primjene najstrožih mjera lišenja slobode.¹⁰ Sadržaj kućnog pritvora s elektronskim nadzorom ogleda se u zabrani osumnjičenom, odnosno optuženom da bez odobrenja nadležnog organa napusti prostorije u kojima boravi, uz mogućnost određivanja dodatnih ograničenja, kao što su zabrane kontakta s određenim licima.¹¹ Istovremeno, zakon predviđa određene izuzetke od ove zabrane, naročito u situacijama hitne medicinske intervencije ili otklanjanja neposredne opasnosti po život, zdravlje ili imovinu većih razmjera, čime se osigurava fleksibilnost njene primjene.

Posebno je značajno istaći da zakonodavac izričito isključuje mogućnost određivanja ove mjere u slučajevima krivičnih djela protiv braka, porodice i omladine kada žrtva živi u istom domaćinstvu sa osumnjičenim, čime se štiti sigurnost žrtve i sprječava eventualna zloupotreba ovog instituta.

U procesnom smislu, na određivanje, produženje i trajanje kućnog pritvora s elektronskim nadzorom primjenjuju se odredbe koje važe za pritvor, čime se osigurava ujednačena primjena procesnih odredbi. Također, predviđena je mogućnost izjavljivanja žalbe protiv rješenja kojim se mjera određuje, produžava ili ukida, s tim da žalba ne zadržava izvršenje rješenja, što dodatno naglašava efikasnost ove mjere.

Pored zakonskog uređenja, značajnu ulogu ima i Pravilnik o načinu provođenja kućnog pritvora s elektronskim nadzorom, kojim se detaljno razrađuju pitanja izvršenja mjere. Pravilnikom se propisuje da su za obavljanje elektronskog nadzora nadležni kaznenopopravni zavodi, koji su dužni osigurati tehničke i organizacione uvjete za provođenje mjere. Posebno se uređuje postupak utvrđivanja tehničke izvodljivosti, pri čemu su kaznenopopravni zavodi obavezni u kratkom roku dostaviti podatke o mogućnosti primjene mjere na konkretnoj lokaciji.

⁹ Član 146. stav (1) tač. a), c) i d) Zakona o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine.

¹⁰ Odredba člana 137. stav (2) Zakona o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine potvrđuje princip da se teža mjera ne primjenjuje ako se ista svrha osiguranja prisutnosti optuženog i uspješnog vođenja krivičnog postupka može postići blažom mjerom.

¹¹ Svako prinudno zadržavanje na teritorijalno ograničenom mjestu koje ne čini zatvorenu ustanovu ne predstavlja lišavanje, već, naprotiv, samo ograničenje prava slobode (vidi, Europski sud, *Bozano protiv Francuske*, presuda od 18. decembar 1986. godine, Serija A broj 4). Također, kućni pritvor se, u načelu, smatra lišavanjem, a ne ograničenjem prava slobode, pogotovo ako je vezan za zabranu komunikacije s vanjskim svijetom.

Pravilnik dalje detaljno uređuje postupak prijema osobe kojoj je određena mjera, postavljanje opreme za elektronski nadzor, vođenje evidencija, kao i kontinuirani nadzor nad poštivanjem utvrđenih obaveza. Elektronski nadzor obavlja se 24 sata dnevno, uz mogućnost neposredne kontrole i reagovanja u slučaju kršenja mjere, uključujući aktiviranje alarmnog sistema i obavještanje nadležnih organa.¹²

Istovremeno, pravilnikom se uređuju i prava i obaveze osobe kojoj je određena mjera kućnog pritvora s elektronskim nadzorom, uključujući pravo na dostojanstven tretman, zdravstvenu zaštitu i upoznavanje s pravima i obavezama, čime se dodatno naglašava humaniji karakter ove mjere u odnosu na klasični pritvor.

Iz navedenog proizlazi da je normativni okvir kućnog pritvora s elektronskim nadzorom u Federaciji Bosne i Hercegovine sveobuhvatan i detaljno razrađen. Međutim, postojanje takvog normativnog okvira samo po sebi nije dovoljno da ovaj institut zaživi u praksi, što upućuje na potrebu analize drugih, prije svega praktičnih i institucionalnih faktora koji utiču na njegovu primjenu.

3. Razlozi uvođenja instituta i njegova svrha

Uvođenjem posebnog odjeljka kojim se uređuje kućni pritvor s elektronskim nadzorom u Zakon o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine zakonodavac je nastojao odgovoriti na konkretne probleme u primjeni mjere pritvora. Prema obrazloženju zakonskog prijedloga, analizom aktuelnog stanja u oblasti određivanja pritvora utvrđeno je da postoje poteškoće koje se u najvećem dijelu ogledaju u nedovoljnim i ograničenim kapacitetima pritvorskih jedinica u Federaciji Bosne i Hercegovine.¹³

U tom kontekstu, kao jedno od rješenja nametnulo se uvođenje instituta kućnog pritvora s elektronskim nadzorom, kojim se omogućava ostvarenje

¹² Odredba člana 16. Pravilnika, u vezi sa članom 17. Zakona o sudskoj policiji u Federaciji Bosne i Hercegovine („Službene novine Federacije BiH“, broj 77/20), pokazuje da su normativno bili uređeni i operativni aspekti postupanja Sudske policije prema pritvorenicima pod elektronskim nadzorom, uključujući dovođenje, sprovođenje i izvršavanje drugih sudskih naloga, uz obavezu koordinacije sa kaznenopopravnim zavodom.

¹³ Prema podacima iz izvještaja *SPACE I 2024*, udio pritvorenih osoba u zatvorskoj populaciji evropskih država obuhvaćenih istraživanjem iznosi 25,9%, što dodatno potvrđuje značaj razvoja alternativnih procesnih mjera, uključujući kućni pritvor sa elektronskim nadzorom. Aebi, M. F. i Cocco, E., *SPACE I – 2024 Council of Europe Annual Penal Statistics: Prison Populations*, Council of Europe, Strasbourg, 2025, str. 3.

svrhe pritvora primjenom blaže mjere. Na taj način zakonodavac je predvidio mogućnost da se, uz postojanje osnovane sumnje i pritvorskih razloga, ograničenje slobode osumnjičenog, odnosno optuženog ostvari kroz zabranu napuštanja prostorija u kojima boravi, uz istovremeni elektronski nadzor njegovog kretanja.

Poseban značaj uvođenja ove mjere ogleda se u ekonomskom aspektu njenog provođenja. Prema podacima iz obrazloženja zakona, troškovi primjene kućnog pritvora s elektronskim nadzorom na dnevnoj osnovi iznose 22,11 KM dok troškovi primjene mjere pritvora iznose 45,00 KM dnevno. Navedena razlika ukazuje na mogućnost ostvarivanja značajnih ušteda u budžetima, što predstavlja jedan od ključnih razloga za normiranje ovog instituta.

Pored finansijskog aspekta, uvođenje kućnog pritvora s elektronskim nadzorom ima za cilj i rasterećenje postojećih pritvorskih kapaciteta, čime se doprinosi efikasnijem funkcionisanju sistema izvršenja mjera lišenja slobode. Istovremeno, zakonodavac je imao u vidu i kvalitet uvjeta boravka, budući da su uvjeti izvršenja kućnog pritvora u pravilu povoljniji u odnosu na uvjete boravka u pritvoru.

Kućni pritvor s elektronskim nadzorom predstavlja znatno blaži oblik ograničenja slobode u odnosu na klasični pritvor, s obzirom da se izvršava u prostoru doma osumnjičenog, odnosno optuženog. Time se omogućava očuvanje porodičnih i socijalnih veza, kao i dostojanstveniji tretman lica, uz izbjegavanje negativnih efekata institucionalnog okruženja u pritvorskim jedinicama. Za razliku od toga, klasični pritvor podrazumijeva potpunu izolaciju u kontroliranim uvjetima, što često dovodi do težih psiholoških i socijalnih posljedica, te većeg stepena ograničenja osnovnih prava.

Na potrebu uvođenja ove mjere ukazuju i rezultati primjene kazne kućnog zatvora s elektronskim nadzorom propisane krivičnim zakonodavstvom, što dodatno potvrđuje opravdanost uspostavljanja srodnog instituta i u krivičnoprocesnom smislu. Time se postiže određeni kontinuitet u primjeni elektronskog nadzora kao savremenog sredstva kontrole ograničenja slobode.

Iz navedenog proizlazi da je svrha uvođenja kućnog pritvora s elektronskim nadzorom višestruka: rasterećenje pritvorskih kapaciteta, smanjenje troškova krivičnog postupka, unapređenje uvjeta u kojima se mjera izvršava, kao i uspostavljanje efikasne alternative pritvoru. Međutim, uprkos jasno izraženim ciljevima i normativnoj razrađenosti, ovaj institut u Federaciji Bosne i Hercegovine nije našao praktičnu primjenu u praksi, što zahtijeva detaljniju analizu razloga njegove neprimjene.

4. Izostanak primjene instituta kućnog pritvora s elektronskim nadzorom u praksi – uzroci

Iako je institut kućnog pritvora s elektronskim nadzorom normativno uređen kroz odredbe Zakona o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine i Pravilnika o načinu provođenja kućnog pritvora s elektronskim nadzorom, njegova primjena u praksi je izostala. Razlog tome nije nedostatak normativnog okvira, već neprovođenje zakonom i podzakonskim aktom propisanih obaveza od strane nadležnih organa.

Naime, Pravilnikom je izričito propisano da su ministarstva pravde kantona dužna, nakon zaključenja sporazuma sa kaznenopopravnim zavodima, pokrenuti postupak nabavke tehničke opreme za provođenje mjere kućnog pritvora s elektronskim nadzorom. Istovremeno, Pravilnik predviđa obavezu zaključivanja sporazuma između kantonalnih ministarstava pravde i kaznenopopravnih zavoda, kojim se uređuju tehnički i organizacioni aspekti provođenja ove mjere. Iz navedenog proizlazi da je zakonodavac jasno uspostavio mehanizam za operativno provođenje ove mjere, koji podrazumijeva: zaključenje sporazuma, osiguranje tehničke opreme putem postupaka javnih nabavki, te uspostavljanje funkcionalnog sistema elektronskog nadzora. Međutim, do dana izrade ovog rada, nadležna kantonalna ministarstva pravde i uprave nisu provela navedene aktivnosti, niti su osigurala tehničke uvjete za njenu primjenu.¹⁴

Posljedica takvog postupanja jeste da, uprkos postojanju zakonskih uvjeta za određivanje kućnog pritvora s elektronskim nadzorom, sudovi u Federaciji Bosne i Hercegovine u praksi nemaju mogućnost njegove primjene, budući da nije uspostavljen funkcionalan sistem elektronskog nadzora. Time je ovaj institut ostao na nivou normativnog rješenja, bez stvarne implementacije.

Može se zaključiti da ključne prepreke primjeni kućnog pritvora s elektronskim nadzorom imaju pretežno institucionalni i organizacioni karakter, budući da proizlaze iz neizvršavanja obaveza jasno propisanih

¹⁴ Vrijedi ukazati da su u Kantonu Sarajevo poduzimane određene aktivnosti radi uspostave tehničkih pretpostavki za primjenu kućnog pritvora sa elektronskim nadzorom. Pored ranije pokrenutog, a potom poništenog postupka javne nabavke iz 2025. godine, Planom javnih nabavki Ministarstva pravde i uprave Kantona Sarajevo za 2026. godinu ponovo je predviđena nabavka usluge iznajmljivanja softvera i opreme za elektronski nadzor pritvorenih osoba uz tehničku podršku, kroz otvoreni postupak i okvirni sporazum na period od tri godine, procijenjene vrijednosti 600.000 KM. Navedeno ukazuje na postojanje aktivnosti u pravcu implementacije ovog instituta, iako do sada one nisu rezultirale uspostavljanjem funkcionalnog sistema elektronskog nadzora u praksi.

postojećim pravnim okvirom. Takvo stanje dovodi u pitanje svrhu uvođenja ovog instituta i ukazuje na nesklad između normativnog uređenja i njegove praktične realizacije. U tom kontekstu, dodatno treba imati u vidu da je početkom rada posebnih odjela Vrhovnog suda Federacije Bosne i Hercegovine i Federalnog tužilaštva Federacije Bosne i Hercegovine, uspostavljenih radi provođenja Zakona o suzbijanju korupcije i organiziranog kriminala Federacije Bosne i Hercegovine,¹⁵ dodatno naglašena potreba za osiguranjem normativnih i tehničkih uvjeta za primjenu ovog instituta. Efikasno procesuiranje krivičnih djela iz nadležnosti ovih posebnih odjela podrazumijeva i mogućnost primjene savremenih procesnih mjera, uključujući kućni pritvor s elektronskim nadzorom, kao alternativu pritvoru i na nivou Federacije Bosne i Hercegovine.

5. Perspektive i izazovi primjene kućnog pritvora s elektronskim nadzorom

5.1. Tehničke i organizacione pretpostavke primjene

Primjena kućnog pritvora s elektronskim nadzorom nužno podrazumijeva uspostavljanje odgovarajuće tehničke infrastrukture koja omogućava kontinuirano praćenje poštivanja utvrđenih ograničenja. Iako u Federaciji Bosne i Hercegovine ovaj institut nije zaživio u praksi, dostupni modeli elektronskog nadzora, razvijeni u okviru izvršenja kazne kućnog zatvora,¹⁶ ukazuju na dostupnost osnovnih tehničkih i organizacionih pretpostavki za njegovu adekvatnu primjenu.

Sistem elektronskog nadzora u pravilu se zasniva na korištenju elektronskih uređaja, najčešće u vidu narukvica koje se postavljaju na tijelo osobe kojoj je određena mjera, a koje su povezane sa centralnim nadzornim sistemom. Ovi uređaji omogućavaju praćenje kretanja u realnom vremenu, korištenjem tehnologija poput GPS-a¹⁷ i komunikacijskih mreža, čime se osigurava kontrola zabrane napuštanja određenog prostora.

¹⁵ Službene novine Federacije BiH, broj 59/14.

¹⁶ Član 43c. Krivičnog zakona Federacije Bosne i Hercegovine („Službene novine Federacije BiH“, br. 36/03, 21/04, 69/04, 18/05, 42/10, 42/11, 59/14, 76/14, 46/16, 75/17 i 58/25) i Glava II Zakona o izvršenju krivičnih sankcija u Federaciji Bosne i Hercegovine („Službene novine Federacije BiH“, br. 44/98, 42/99, 12/09, 42/11, 11/15, 2/20 i 39/24).

¹⁷ GPS (*Global Positioning System*) predstavlja satelitski navigacijski sistem koji omogućava određivanje geografske lokacije i praćenje kretanja u realnom vremenu, te se u sistemima elektronskog nadzora koristi za kontrolu poštivanja prostornih ograničenja.

Pored individualnih uređaja, ključnu komponentu sistema predstavlja centralni nadzorni centar, putem kojeg se vrši kontinuirano praćenje i obrada podataka o kretanju nadziranih osoba. U slučaju kršenja određene mjere kućnog pritvora, sistem automatski generiše signal upozorenja, što omogućava pravovremenu reakciju nadležnih organa. Ovakav način nadzora podrazumijeva stalnu dostupnost sistema, odnosno njegovo funkcionisanje tokom 24 sata dnevno.

Organizaciono, provođenje elektronskog nadzora zahtijeva jasno definisanu ulogu institucija uključenih u ovaj proces. U važećem normativnom okviru Federacije Bosne i Hercegovine ta uloga povjerena je kaznenopopravnim zavodima, koji su nadležni za tehničko provođenje nadzora, uključujući instalaciju opreme, praćenje njenog funkcionisanja i evidentiranje eventualnih kršenja mjere. Istovremeno, sudovi i tužilaštva zadržavaju nadležnost u pogledu određivanja i kontrole trajanja mjere, dok policijski organi mogu biti uključeni u postupanje u slučaju njenog kršenja.

Iako se tehnički modeli elektronskog nadzora u praksi primarno razvijaju u okviru izvršenja kazne kućnog zatvora, njihova primjenjivost u kontekstu kućnog pritvora s elektronskim nadzorom nije upitna. Naime, tehnički i funkcionalni aspekti nadzora u oba slučaja u osnovi su identični, što omogućava prenošenje postojećih rješenja iz oblasti izvršenja krivičnih sankcija i na oblast procesnih mjera krivičnog postupka. Time se dodatno potvrđuje da prepreke za primjenu ovog instituta u Federaciji Bosne i Hercegovine nisu samo tehničke prirode, već prvenstveno proizlaze iz nedostatka institucionalne implementacije i organizacionih kapaciteta.

Iz navedenog proizlazi da uspostavljanje funkcionalnog sistema elektronskog nadzora ne predstavlja nerješiv izazov, već zahtijeva koordinirano djelovanje nadležnih organa, osiguranje potrebnih finansijskih sredstava i dosljednu provedbu postojećeg normativnog okvira. Tek ispunjenjem ovih pretpostavki moguće je ostvariti punu primjenu kućnog pritvora s elektronskim nadzorom u praksi.

5.2. Ključni izazovi i perspektive buduće primjene

Imajući u vidu postojeći normativni okvir, može se konstatovati da institut kućnog pritvora s elektronskim nadzorom u Federaciji Bosne i Hercegovine posjeduje značajan potencijal za primjenu u praksi, kao alternativa pritvoru u situacijama kada su ispunjeni zakonom propisani uvjeti. Njegova perspektiva prvenstveno proizlazi iz potrebe usklađivanja domaćeg krivično-procesnog zakonodavstva sa savremenim tendencijama koje favorizuju primjenu blažih

mjera ograničenja slobode, uz očuvanje principa efikasnosti krivičnog postupka.

Primjena ove mjere omogućila bi racionalnije korištenje pritvorskih kapaciteta, što je posebno značajno imajući u vidu ograničene prostorne i organizacione resurse. Istovremeno, doprinijela bi smanjenju troškova krivičnog postupka, što je već prepoznato u obrazloženju zakonskog rješenja. Dodatno, kućni pritvor s elektronskim nadzorom omogućava osumnjičenom, odnosno optuženom boravak u vlastitom domaćinstvu, čime se ublažavaju negativne posljedice lišenja slobode, posebno u pogledu porodičnih i socijalnih odnosa. Međutim, ostvarivanje navedenih perspektiva uvjetovano je prevazilaženjem postojećih izazova. Prije svega, neophodno je osigurati tehničke uvjete za provođenje ove mjere, što podrazumijeva nabavku i implementaciju opreme za elektronski nadzor, kao i uspostavljanje sistema za njegovo kontinuirano praćenje. Također, potrebno je osigurati adekvatne organizacione i kadrovske kapacitete kaznenopopratnih zavoda, koji imaju centralnu ulogu u njenom izvršenju. Pored toga, značajan izazov predstavlja uspostavljanje efikasne koordinacije između nadležnih organa, uključujući sudove, tužilaštva, kaznenopopratne zavode i policijske organe. Uspostavljanje jasnih operativnih procedura i ujednačene prakse predstavlja neophodan preduvjet za efektivnu primjenu ovog instituta.

Konačno, izazov se ogleda i u potrebi promjene pristupa u primjeni procesnih mjera, odnosno jačanju povjerenja pravosudnih organa u efikasnost alternativnih mjera u odnosu na pritvor. Puna primjena kućnog pritvora s elektronskim nadzorom stoga zahtijeva ne samo tehničke i organizacione pretpostavke, već i afirmaciju njegove uloge u okviru krivičnog postupka.

6. Zaključak

Institut kućnog pritvora s elektronskim nadzorom u Federaciji Bosne i Hercegovine predstavlja normativno razrađenu procesnu mjeru uvedenu s ciljem uspostavljanja efikasne alternative pritvoru. Analiza važećeg zakonodavnog okvira pokazuje da su kroz odredbe Zakona o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine i Pravilnika o načinu provođenja kućnog pritvora s elektronskim nadzorom precizno uređeni uvjeti za određivanje, izvršenje i kontrolu ove mjere, čime su stvorene formalnopravne pretpostavke za njenu primjenu.

Međutim, uprkos jasno definisanom normativnom okviru i izraženim ciljevima zakonodavca, ovaj institut u Federaciji Bosne i Hercegovine nije zaživio u praksi. Ključni razlog takvog stanja ne leži u nedostatku zakonskih

rješenja, već u neizvršavanju obaveza propisanih pravilnikom, prije svega u pogledu zaključivanja sporazuma i provođenja postupaka javnih nabavki za osiguranje tehničke opreme za elektronski nadzor od strane nadležnih kantonalnih ministarstava pravde i uprave. Takva situacija dovela je do toga da sudovi, i pored postojanja zakonskih uvjeta za određivanje kućnog pritvora s elektronskim nadzorom, u praksi nemaju mogućnost njegove primjene, budući da nisu osigurani tehnički i organizacioni uvjeti za njegovo izvršenje. Time je ovaj institut ostao na nivou normativne konstrukcije, bez stvarnog efekta u krivično-procesnom sistemu. Istovremeno, početak rada posebnih odjela Vrhovnog suda Federacije Bosne i Hercegovine i Federalnog tužilaštva Federacije Bosne i Hercegovine, uspostavljenih radi provođenja Zakona o suzbijanju korupcije i organiziranog kriminala Federacije Bosne i Hercegovine, dodatno ukazuje na potrebu osiguranja funkcionalnih pretpostavki za primjenu savremenih procesnih mjera i na nivou Federacije Bosne i Hercegovine.

Za stvarnu primjenu ovog instituta u praksi nužno je osigurati dosljednu provedbu postojećih normativnih rješenja, prije svega kroz pravovremeno i koordinirano djelovanje nadležnih kantonalnih i federalnih organa, uz osiguranje tehničkih i organizacionih uvjeta za njegovo izvršenje. Tek ispunjenjem tih pretpostavki kućni pritvor s elektronskim nadzorom može ostvariti svoju svrhu kao efikasna, ekonomična i humanija alternativa pritvoru u krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine. U tom pravcu, kao jedno od mogućih rješenja može se razmotriti uspostavljanje centraliziranog modela elektronskog nadzora na nivou Federacije Bosne i Hercegovine, kojim bi se prevazišli postojeći organizacioni i tehnički izazovi u implementaciji ove mjere.